یاش تورکستان

تورکستانلك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلیق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك ده‌قابر- ندەن چیقا باشلاغان | عینوار (ایکنچی کانون) 1937 (1355 هجری) | سانی 86

بو سانیدا:

1 — 1937نچی ییل — باش مقاله
2 — ساویتلەر اتفاقی قانون اساسیسی اطرافیدا (2) — مچ.
3 — تورکستانداغی ساویت قورولتایلارندا — ع.
4 — استیلا تمثالی — یاش تورکستانلی
5 — 1917نچی ییل خاطره پارچالاری (IX) — مصطفی
6 ساویت «تیل سیاستی» — ایسەن تورسون
7 — تورکستان ملی مدنیت بایلغندان — بالتابای
8 — اولوغ تورك شاعری محمد عاکف‌نگ أولومی — عبدالوهاب
9 — بر تورکستانلی مهاجرنك توشونچەسی — رضا خاموشی
10 — بین‌الملل تورموشدان
11 — تورکستان خبرلەری: معاملەر بیلیمینی تفتیش نتیجەسی؛ ساویت مکتبینك حالی؛ تورکستانلی یاشلارنك علمی فعالیتندەن؛ قرغزستاندا «تروتسکیچیلەر»؛ آلماآتا- داغی دولت کتبخانەسینك یەگی بایلیقلاری.
12 — تورلو خبرلەر: «تورکستان، قافقاسیا وه اوقراینا خلقلاری دوستلق قومیته- سی»نك یەگی بیوروسی؛ بر آوروپاعالینك تورکستانلیلارا سلامی؛ کابلده؛ باشقارمادان؛ توزەتیش

بر آوروپا عالمینك تورکستانلیلارا سلامی

(«یاش تورکستان» محررلەرندەن دوقتور اسحاق اوغلی نامینا یوللانان مکتوب)
ویانە 31 کانون اول 1936.

پەك محترم دوقتور بیك!

بر قاچ آیدانبەری پەك قیمتلی «یاش تورکستان» مجموعەسینی بندەگزە گوندەردیگگزدەن دولایی ذات عالیگزە صمیمی تشکرلەریمی سونارىم. بەنم کبی تورکلگی سیومن وە حیاتینگ مهم بر قسمینی تورك دیلی، تاریخ وە ادبیاتینگ تدقیقینە حصر ایدەن بر آدم ایچین مجموعە گزی اوقو-یاراق، حال حاضردە کی فجیع وضعیت ایچندە ملتلەرینگ قورتاریب ملی یولدا ترقی ایتدیرمەگە چالیشان تورکستانلیلاردا کی روحی جریانلاری وە اونلارك ملی وارلقلاری ایچین صرف ایتمەکدە اولدوقلاری مساعیی منتظماً تعقیب ئەیلەمەك امکانینی بولمانگ نە قادار مهم وە فائدەلی اولدیغینی بورادا سویلەمەگە لزوم یوقدور. تورکستان تورکلەرینگ شیمدیکی حالـ-لاری وە ملی ایجاباتی حقندا مجموعەگزدا سرد ایتمەکدە اولدینگز پەك دوغرو فکرلەر دولایسیلە سزلەری تبریك ئەیلەر وە گیندیگگز یولدا سزینگلە برابر اولماغی کندیمە شرف ساییارىم. ذات عالیگزك وە بوتون تورکستانلیلارك یەگی ییلگزی قوتلولار وە سزلەرە موفقیتلەر دیلەریم.

باقی تشکرلەریمی تجدید ایلە سلام وە ساینیلاریمی سونارىم.

دوقتور هەربەرت یانسکی

*

«تورکستان» قافقاسیا وە اوقراینا خلقلاری دوستلق قومیتەسی»

نگ یەگی بیوروسی

اوتکەن دەقابر آیینك 30ندە پاریسدە «تورکستان» قافقاسیا وە اوقراینا خلقلاری دوستلق قومیتەسی»نك ییل سوگی ییغیلیشی یاسالیب، کیلەجەك ییل اوچون یەگی بیورو-هیئت أداره سایلاعشدر. بو یەگی بیورو بورونغو گورجستان ملی حکومتی پارپس ایلچیسی آقاقی چخەنکەلی رئیسلگی آستندا بولوب، تورکستان وە اوقراینا ملی اویوشمالاری وکیللەرندەن عبارتدر.

*

طابل دە: 12. 12. 36دە کابلدەن یازیلغان بر خطدا بیلدیریلدیگینە کورە، آفغانستان مرکزندە یاشاوچی تورکستانلیلار اوز آرا بر توپلانتی یاساب، 1916نچی ییلغی تورکستان خلق قوزغالانینی ایسلەمشلەر وە قرآن اوقوب شهیدلەریمزنك مبارك وە شرفلی روحلارینا باغیشلامیشلاردر.

1937نچی ییل

یەنە بر ییل اوتوب تاریخکە قاریشدی. بودا اوزندەن اولگی 19 ییل کبی بزنگ اوچون آغیر، آچی، پورتمز وە خلقمز مقدراتی حقندا بزنی قایغیلارغا چومدورغان بر ییل بولوب کیچدی.

1937نچی ییل روسیا بویوك انقلابینك 20نچی ییلیدر. بز 1917نچی ییلی باشندا روسیادا چیققان انقلابنی «بویوك انقلاب» دیب آتایمز. چونکە او چارلق روسیاسی ظلم سیستەمینی تار و مار ایتب، اونگ حکمی آستندا ایزیلمەکدە بولغان خلقلارغا اوز ملی مقدراتینی قولنا آلیب، ملی دولت یاراتو امید وە یولینی آچغان ایدی. فقط بویوك انقلاب توغومینگ 8نچی آیندایاق ایکنچی بر روس ظلم سیستەمی کیلیب چیقدی. بودا قیزیل اوقتوبر مظالمی، روس پرولەتاری دیکتاتورلینی مظالمیدر. بو روس پرولەتاری دیکتاتورلیغی دیب تورغوزولغان ظلم سیستەمی ملی دولتگە ایریشو یولندا کوتەریلیب، اوسوب کیلە یاتقان امیدیمز ایشیغینیدا سوندوردی... فقط بز بو مقدس ایشیقنك ظلم کوچی طرفندان وقتلیچاغنا اوچورولگەنلگینی امید ایتەمز. قیزیل روسیا مظالمی 20 ییلدانبەری دوام ایتب اوزانیب کیلەدر. ملتلەر تورموشندا بو 20 ییل دیگەن مدت کوز یوموب آچو قادار اهمیتسز بر نەرسەدر. فقط بز، بزنگ نسل کبی بو مظالم یوکلەرینی اوستندە تاشیغان وە اوگا قارشی کورەشکەن کشیلەر اوچون 20 ییل اوزون‌غنا مدتدر.

بز خلقمزنگ حقی اوچون، اونگ ملی دولتینی یاراتا بیلمەسی اوچون، بو صورتلە رفاە وە سعادتینە قاووشماسی اوچون کورەشەمز. بز بو یارانیشی اوچون کورەشدیگمز ملی دولتمزنك قورولوشندادا قاتناشـ-ماق ایستەیمز. بز ملی غایەمزنگ موفقیتە ایریشەجەاگینە ایانچ وە امیدیمزنی هیچ بر صورتلە سارسیلتماماقلە برابر، بو موفقیتنگ بز تیلەگەنچە تیز کیلمەدیگندەن توقفان آجیمزنیدا یاشیرماق ایستەمەیمز. اونگچوندر، کە

بز بوتون کوچمزنی وه بوتون امکانلاریمزنی یورتمز قورتولوشینی تیزله‌ـ
ته‌جك یولدا صرف ایتمه‌لیمز.

«بز» دیگه‌نده «یاش تورکستان»نی باشقاروچی وه اوندا یازی
یازوچیلارنی‌غنا توشونمه‌یمز. بو یرده‌کی «بز» بوتون تورکستان، ایلده‌ـ
کی، مهاجرتده‌کی تورکستانلیلارنگ هیئت مجموعه‌سیدر. بز تورکستانـ
لیلار یالغز بوتون کوچ وه امکانلاریمزنی توپلاب، یورتمز قورتولوشی
یولندا صرف ایتکه‌نده، کوچلو بر اینانچ هم برلك بایراغی آستندا
توپلانیب صمیمیتله کوره‌شکه‌نده‌گنه سه‌وگیلی یورتمزنی بوکونکی ظالمـ
له‌ردن قوتقاریب آلا بیله‌ر وه کیله‌جه‌کده‌کی یاتلار چه‌نگه‌لنده‌ن
ساقلاب قالا آلاجاقمز.

امید، اینانچ وه ایمان هر بر کوره‌ش اوچون کیره‌کلی مهم نه‌رسه‌ـ
له‌ردر. فقط یالغز بونلار بیله‌ن‌گنه موفقیتکه ایریشیب‌ده بولمایدر. موفقیت
اوچون بونلار اوستنه بیلیم کوچی، ته‌خنیك بیلیمی، قورال توتا بیلو،
اونی کیره‌کنچه قوللانا بیلو کیره‌ك. دیمه‌ك قورتولوشنگ برگنه توغرو
یولی امید وه ایمان‌کبی معنوی، اخلاقی کوچ ایله بو ته‌خنیکی کوچله‌ـ
نگ برله‌شه بیلمه‌سیدر. قورتولوش کوره‌شی اوچون بوندان داها توغرو
هم قیسقا یول بولماغانلیغینی بر کره‌لك بیلیب، ذهنله‌ریمزگه اورناشتریب
آلیشمز کیره‌ك.

تورکستان مهاجرله‌ری آراسندا ایچکی تارتیشمالار اوچون زمین‌ده
یوق. بزده فرقه‌لار، غروپلار بولونمادیغی کبی، هیچ بریمزده شخصی
حب نفس، اوزینی اوستون توتو کبی نه‌رسه‌له‌رده یوقدر. بزله‌ر بوتونمز
بر تیکیس تورکستان ملی قورتولوش غایه‌سینك خدمتچیله‌ری، کوـ
ره‌شچیله‌ریدرمز.

بزنگ بو «تیکیسلیگمز» أراده برلگی قورولوشینی‌دا قولایلاشترا‌ـ
جاقدر. «أراده برلگی» دیگه‌نده آیریم شخص وه آیریم بر غروپ کشیله‌ر
أراده‌سی آکلاشیلمایدر. خلقمزنگ بوتون افرادی، تعبیرنی مهاجرله‌رگه

تطبیق ایتکه‌نده، بوتون تورکستان مهاجرله‌ری ملی قورتولوش اوچون
کوره‌شو أراده‌سنده بر بولمالیدرلار... «کوره‌ش»ده‌ن بحث ایتلگه‌نده
برنچی نوبتده وظیفه مسئله‌سی توراردر. بونی بالخاصه بز مهاجرله‌ر سیزیب
بیلمه‌لیمز. بز تورکستان مهاجرله‌ری برگنه حق وه برگنه وظیفه تانیمز:

اودا کوره‌سه وظیفه‌سی وه کوره‌سه حقیدر.

ملی أراده برلگینه مانع بولاتورغان، بزنگ حق-وظیفه‌مزنگ
به‌جه‌ریلیشینه توسوقلق ایته‌تورغان هر بر نه‌رسه، هر قاندای واسطه
ایله بولسادا، بر طرف ایتیلمه‌لیدر.

بز بوتون وطنداشلاریمزنی امید-ایمان کبی اخلاقی (مورال) کوچی
بیله‌ن ته‌خنیکی بیلیم کوچینی برله‌شتروگه ملی قورتولوش وه اونگچون
کوره‌ش یوروتو أراده برلگینه چاقیرامز.

1937نچی یلنگ چیتده، یات ایللەرده یوقلق، آیریلق آچیلاری
ایچنده کیچیره‌جه‌گمز سوگنچی وه ایلیمزنگ قورتولوش یلی بو‌ـ
لووینی تیله‌یمز.

*

ساویتلر اتفاقی قانونه اساسیسی اطرافنده

یه‌گلی ساویت قانون اساسیسی اونکه‌ن یل 25نچی نویابرده‌ن 5نچی
ده‌قابرگه‌چه دوام ایتکه‌ن 8نچی فوق‌العاده ساویتله‌ر قونغره‌سی تامانندان
بر آغیزدان تبول ایتیلدی. بو قانون اساسینگ قبول کونی، 5نچی ده‌قابر،
بوتون اتفاق دائره‌سنده بایرام کونی قیلیب اعلان ایتیلدی. ساویت مطبو‌ـ
عاتی یازووینا قاراغاندا، بوکون بوتون انسانلق تاریخنده فوق‌العاده
بویوك بر تاریخ ایمش. چونکه بوکونده‌ن آلیب انسانلق تورموشندا یه‌گی
بر دوره باشلانار ایمش...

بو قونغره هم قانون اساسینگ اوزینی برآز یاقیندان کوره‌یلیك.

قونغره‌نك تيشقى كورونوشى حقندا بز «ياش تورکستان»نگ اوتكه‌ن ساتندا يازغان ايديك. اوقوچيلاريمزنگ نظر دقتله‌رينى او يرده كتيريل‌گه‌ن سانلاردان بر ايكيسنه بالخاصه تارتيب اوتمه‌كچى بولامز: ساويتله‌ر اتفاقى اهاليسينك تخمينًا يوزده اون قادارينى تشكيل ايتكه‌ن ايشچيله‌ر قونغره اعضاسينگ يوزده 42سينى تشكيل ايتدى. اهالينگ يوزده 4-5 ينى‌گنه تشكيل ايته آلغان قوممونيستله‌ر قونغره اعضاسينگ يوزده 72سينى تشكيل ايتمه‌كده ايدى. مه‌نه شو شكلده قورولغان بر قونغره، شو صورتله ياراتيلغان بر كوپچيلك موسقوا قره‌ملنده توپلانغان روس بولشه‌ويزمى باشلوقلارينك ايسته‌ديگى قرارلارنى چيقارماسايدى، «غير طبيعى» بولور ايدى.

حقيقتده ايسه قونغره ديگه‌ن نه‌رسه بولمادى. چونكه بو توپلانغان يغيندا نه قانون اساسى مذاكره ايتيلدى وه نه‌ده قانون اساسى پروژه‌سى تنقيد ايتيلدى. بو «قونغره» اول باشدان سايلانيب آلنغان كشيله‌رنگ بر «توپلامى»ندان‌غنا عبارت بولدى؛ بونلارنك بوتوپلامداغى ايشله‌رى بيتمه‌س-توكه‌نمه‌س درجه‌ده مول «ياشاسين!» ديب باقيريش ايله اينته‌رناسيونال شرقيسى اوقوشدان عبارت بولدى. «باشلوقلار» كيله‌ر چاغى ماكينه قو-غورچاقلارى كبى اورونلارندان سه‌كره‌ب، قيچقريشيب آلقيشلاب اوتور-ديلار. قونغره‌ده سوز سويله‌گه‌ن 50ده‌ن آرتيق كشى بو يلغى اونوم، خوجالق هەم كولتور جبهه‌له‌رنده‌كى يوتوقلار، ساويت حكومتينگ تيشقى سياستى وه حربى كوچى كبى مسئله‌له‌رده‌ن آليب فاشيزم، اسپانيا حادثه-له‌رى، ياپونلارنگ حركتله‌رى اوستنده سويله‌ب، آلمان هيتله‌رچى ناسيونال-سوسياليستله‌رينى تهديد ايتوگه قادار باردىلار. بو نطقلارنگ بوتونيسى طبيعى «ياشاسين ستالين!» باقيريشمالاريله توگه‌دى. ايچله‌رنده‌ن لااقل برگنه‌سى مذاكره‌سى اوچون توپلانديقلارى قانون اساسى اوستنده بر سوز بولسادا سويله‌مه‌دى.

يالغز برگنه ناطق قونغره‌نگ باشندا هەم سوگندا، يعنى ايكى دفعه قانون اساسى حقندا سويله‌دى. بودا ستالين ايدى. اونگ برنچى سوزى

25. 11. 36ده بولدى. ساويت غازيتالارينگ «داهيانه» ديب كوپورت-ديكله‌رى بو نطقدا او «اوقتوبر انقلابى» باشلانغاندان بيرى هەر زمان اونگ اوزى وه باشقا بولداشلارى طرفندان سويله‌نيب، ساويت مطبوعاتندا تكرار تكرار يازيليب كيله ياتقان «بورژوآ دەموقراتيسينا» قارشى قيلنغان تنقيدلار، اونك نقصانلارى هەم «ساويت دەموقراتيسى»نگ اوستوملگى كبى كوبده‌ن چه‌ينه‌ليب-چه‌ينه‌ليب ته‌مى قاچقان سوزله‌رده‌ن باشقا بر نه‌رسه كورونمه‌دى. ستالين‌نگ آنچاغنا اهميت بيريب توختاديغى بر نقطه يه‌گى ساويت قانون اساسيسى اطرافنداغى «بورژوآ تنقيدلارى» اوستنده‌بولدى. ستالين نطقينك 10 دقيقه چاماسندا سورگه‌ن بو قسمى شورالار اتفاقى «دولت ايرله‌رى» طرفندان 14 دفعه آلقيشلى كولگو وه 16 دفعه كولگولو آلقش بيله‌ن قارشى آلندى. بو منظره قارشيسندا انسان اختيارسز روسلا-شغان اوقراينالى اديب گوگول‌نگ «ره‌ويزور»(*) نام اثرينگ سوك صحنه‌سينى ايسله‌يدر. بوتون صحنه كولگو كورولتوسى ايچنده قالادر. نهايت پيەس قهرمانى سقوزنيك-دموخانوفسكى سه‌كره‌ب توروب:

«كيمده‌ن كوله‌سز؟ اوز اوزيگزده‌ن كوله‌سز!» ديب باقيرادر.

بوكونكى قيزيل سقوزنيك-دموخانوفسكى-ستالين‌نگ‌ده اوز جما-عتنه شوندای قيليب «كيمده‌ن كوله‌سز؟ — اوز اوزيگزده‌ن كوله‌سز!» ديب باقيروى كيره‌ك ايدى. ستالين بونى سويله‌مه‌دى ايسه‌ده، ساويت «مبعوثله‌رى»، «ساويتله‌ر مملكتينگ ايگ ياخشى كشيله‌رى»كولگو-سينگ اوز اوزله‌رنده‌ن كولو، «داهى باشچينگ» اثرى، قانون اساسى سنده‌ن كولو بولغانينى كورسه‌تب قويدى. چونكه او «بورژوآ تنقيدچيلا-رى»نى «ماسقارا» ايتمه‌ك ايسته‌ركه‌ن «اعترااف ايتوويم كيره‌ك، كه يه‌گى قانون اساسى ايله‌ده شورالار اتفاقندا ايشچى صنفى ديكتاتورليغى اوز كوچنده قالاجاغى كبى بوكونكى قوممونيست فرقه‌سى باشچيليغى‌دا اوزگه‌رميچه قالاجاقدر» ديمه‌ك مجبوريتنده قالدى.

(*) «ره‌ويزور» تورکستان تورك تياترو صحنه‌له‌رنده كه‌تته موفقيت قازانغان اثرله‌رده‌ندر.

باشقا سوز بیله‌ن ئەیتکەنده ستالین «بورژوآ تنقیدچیلاری» ادعاسینی رد ایته‌آلمادی. تیریسنچه او بو ادعانگ توغرولیغینی اعتراف ایتب قویدی. ذاتاً «بورژوآ تنقیدچیلاری»دا ستالین باشدا بولغانی حالدا بوتون بولشەویك سوز نەیره‌گلبازلقلارینا وه اونلارنگ «ایگ مکمل دەموقراتی»دەن دەم اورولارینا رغماً قوممونیست فرقەسی دیکتاتورلیغی رەژیمندەن هیچ بر نەرسه اوزگەرمەیه‌جه‌گینی آلغا سورمه‌کده ایدیله‌ر.

ستالین‌نك 5 دەقابر 1936ده سویله‌دیکی سوزی‌ده آز شایان دقت ایمەس ایدی. اونگ 5 دقیقه‌گنه سوزگەن بو نطقی‌دا یغین‌نگ اساس اعتباریله هیچده قونغره بولماغانلیغینی بر داها اثبات ایتدی. او بوندان باشقا ساویتله‌ر اتفاقینك هەر طرفندا قانون اساسی پروژەسی اطرافندا یوروتولگەن مذاکره، مناقشه‌له‌ر، سانسز، ساناقسز اوتکەزیلگەن مجلس-مەتینغله‌رده میگله‌ر بیله‌ن کیریتیلگەن «توزەتو»، «اوزگەرتو»، «تولدیرولار» وه بو صورتله ساویت مطبوعاتینگ، ساویت تبعەسینگ سیاسی سویەسی «یوکسه‌لیشی» حقندا باقیریب-چاقیریب دنیاغا میدان اوقوماق کبی زحمتله‌رنگ بوتونیسینگ معناسز بیلچیلده‌ن‌گنه عبارت ایکەنینی کورسەتدی. ستالین باشچیلیغی آستنداغی قومیسیون ساویتله‌ر اتفاقی خلقلاری طرفندان کتیریلگەن میگله‌رچه توزەتودەن یالغز 43 گنەسینك اوستونده توقتاغان. ایمدی ساویت تبعەسینگ سیاسی تویغو، توشونچەسی اوسومینه شهادت ایتەتورغان بو 43 توزەتو نیمه‌له‌ردەن عبارتدر؟ بو حقدا ستالین‌نگ اوزینی تیکلایلق: او، «کیریتیلگەن 43 توزەتودەن آنجاق 6-7سینی گنه بر درجه‌گه قادار اهمیت بیریشکه یارارلق دیب کورسەتو ممکن... قالغان توزەتوله‌ر ایسه اهمیتسز، جمله توزەتوله‌ری قاراقته-رنده‌کی اوزگەرتمه‌له‌رندەن عبارتدر. مەنمچه بونلارنی آیریچا تیکشیریب اوتوروغا احتیاجدا یوقدر» دیدر.

ستالین‌نك بو سوزله‌رینه ساویت مبعوثلاری «یاشاسین یولداش ستالین!» دیب جواب قایتاردیلار.

ایمدی ستالین آدریسنه قوپاریلغان بو «سەوینچلی هایقیریشو» نمایش-

له‌رینگ معناسینی بر توشونوب کوریگ! خلقنی میلیونلار ایله هایداب، سوروکله‌ب بو «قانون اساسی پروژەسی»نی مذاکره ایتوگه مجبور ایتدیله‌ر. اونگ اسمندەن میگله‌رچه توزەتو، اوزگەرتوله‌ر کیریتدیله‌ر. ساویت غازیتالاری بو مذاکره وه توزەتو طلبله‌رینی ساویت تبعەسینگ «سیاسی توشونوشده‌کی انکشافی» دیب پروپاغاندا قیلدی. مەنه ایمدی ستالین بونلارنگ بوتونیسنه «هیچلك» قیمتینی بیریب اوتورادر. یالغز 43 توزەتوگنه قبول ایتیلگەن. بونلارنگ‌دا 6-7 گنەسی مهم. قالغانلارینی آیریچا تیکشیریب اوتورودا آرتیقچا تاپیلادر.

مەنه بیش یاریم آیلق (25. 11.—12. 6. 36) قانون اساسی پروژەسی اطرافندا غی مذاکره‌نگ نتیجەسی بو بولدی. دیمەك ساویتله‌ر اتفاقی‌نك ایکی میگدەن آرتیق ایگ یاخشی کشیسینی ستالین‌نگ یوقاریدا کتیردیگمز جوابینی تیکلاتیش اوچون‌گنه «فوق‌العاده قونغره»غا چاقرغان ایکەنله‌ر!

بونگ کبی یوزیگه توکورگەنده «یاشاسین!» دیب آلقیشلاوچیلار یغینینی یالغز انسانلق حیثیتینی اونوتقانداغنا «قونغره» دیب آتاب بولادر. فقط روس بولشەویکله‌ری دیکتاتورلیغی قولی آستندا یاشاوچی أولکه‌له‌ر خلقلاری اوچون بوکون بوندان باشقا تورلو قونغره‌دەن بحث ایتب‌ده بولمایدر...

قانون اساسی قبول ایتیلدی. اونگ روس بولشەویکله‌ری دیکتاتورلیغینگ بوزولماسلیغینی ساقلاو یولندا نه درجه‌ده خدمت ایته بیلووی اوستنده ایمدیلك معین بر نەرسه سویله‌ب بولمایدر. بونگله برابر بو ستالین قانون اساسیسی‌نك ساویتله‌ر اتفاقی خلقلارینا بر تاقم مسئله‌له‌ر آچدیغینی کورمەیچه کیچیب بولمایدر. بو حقدا کیله‌جەك ساندا. مچ.

تورکستانداغی ساویت قورولتایلارندا

بوندان بر یاریم آی بورون، یعنی بولتور نویابر آیی سوگندا، موسقوادا توپلانغان 8نچی فوق‌العاده ساویتله‌ر قورولتایندان برآز ایلگه-

ری ، بزنگ تورکستان جمهوریتله‌ری مرکزله‌رنده‌ده قورولتایلار یاسالیب اوتدی. بو قورولتایلار ، بعضی جهتله‌ردەن قاراغاندا ، تورکستاندا بولوب اوتکەن اولگی ساویت قورولتایلارندان آنچاغنا فرقلی کیچدی.

برنچیدەن ، تورکستانگ هەر بر قبیله جمهوریتی مرکزنده یاسالغان بو دفعه‌کی قورولتایغا تورکستانداغی باشقا جمهوریتله‌ردەن‌ده هیئتلەر ، وکیللەر قاتناشتریلدیلار. حتی بوتون تورکستانگ مرکزی سانالاتورغان تاشکنده‌ده یاسالغان سوگلغو قورولتایغا ، یعنی اوزبیکستان 6نچی فوق‌العاده قورولتایینا ، «قارداش تاتارستان»دان‌دا بر هیئت کیلیب ، «قارداش جمهوریت»گه سلام کیلتردی. بو هیئت اعضاسندان محمدشین نام بر تاتار شاعری قورولتای سالوندا ، تورکستانگ هەر طرفندان کیلگەن یدی یوزدەن آرتق وکیللەرگه قاراتیب ، اوزینگ «اوزبیکستانغا سلام» دیگەن شعرین اوقوب بیردی.

قورولتایلاردا «قارداش جمهوریتله‌ر»دەن کیلگەن بارچا وکیللەر ، قوناقلار کوچلو وه اوزون آلقیشلار بیلەن قارشیلاندیلار. بربرلەریله صمیمی صحبتلەر قیلدیلار وه اوز آرا تورلو ساوغالار — تون ، چاپان ، دوپپی ، گیلەم‌کبی ملی صنعت اثرلەری تارتیق قیلیشدیلار.

قورولتایلاردا سویله‌نگەن نطقلارنك باش موضوعینی ساویتلەر اتفاقینگ یەکلی قانون اساسیسی لایحەسینی ماقتاو تشکیل ایتدی. پاختاچیلق وه مالدارلق کبی مسئلەلەر اوستنده سویله‌ندی وه بو دفعه اوزون نطقلارنی تورکستانلی قوممونیستلەر سویله‌دیلەر. نطقلاردا کوبرەك تکرار قیلنغان نەرسه یەکلی قانون اساسی لایحەسینا کوره ، قازاغستان ایله قیرغیزستان‌نك روسیا فەدراسیوندان چیقاریلاراق ، قارداش اوزبیکستان ، تورکمەنستان وه تاجیکستان‌کبی برەر «تیگ حقوقلو اتفاق جمهوریتی» حالندا ، توغرودان توغرو ساویتلەر برلگینه کیرگیزیله‌جەگی وه ایمدیگه‌چه روسیا فەدراسیونینا تابع بولغان قارا قالپاق مختار جمهوریتی‌نگ ایسه قارداش اوزبیکستان ایچیگه آلینووینگ کوزده توتولغانلغی ایدی.

قارا قالپاغستاندان تاشکنده یاسالغان قورولتایغا کیلگەن هیئت

باشلوغی نظام‌الدین اوغلی دیگەن بر بیگیت قارا قالپاغستان زحمتکشله‌رینگ قارا قالپاغستانتگ روسیا فەدراسیوندان چیقاریلاراق اوزبیکستانغا کیریتیله‌جەگی خبرینی کەتته وه صمیمی قووانچ بیلەن کوتوب آلغانلارینی سویله‌یەرەك «قارا قالپاغستان محنتکشله‌ری اوزبیکستانغا قوشولوشنی ایسته‌ش بیلەن‌گنه قالمای ، بلکه بونی اتفاق حکومتیدەن طلب قیلغانلار ایدی» دیدی. اوزبیکستان ایله قارا قالپاغستان آراسنداغی طبیعی صمیمیت وه قاتناشیقدان بحث ایتکەن نظام‌الدین اوغلی آلقیشلار ایچنده دوام ایتدیرگەن نطقینی «یاشاسین قارا قالپاغستانتگ قارداش اوزبیکستان بیلەن بیرله‌شووی!» دیگەن سوزلەر بیلەن بتیرمشدر(*).

آینقسا تورکستاندا بولوب اوتکەن کیینگی قورولتایلاردا تورکستانلی ناطقلار ایله روس وه یهودی عنصرلاردان بولغان ناطقلارنگ نطقلاری آراسندا آنچاغنا فرقلار بار ایدی. تورولتایلارغا قاتناشغان روس وه یهودی عنصرلاری طرفندان سویله‌نگەن نطقلاردا بو سفر ذهنله‌رده‌کی بعضی خاطره‌لەرنی جانلاتراتورغان تاریخی وقعه‌لارغا کیریشیلمه‌دی وه أڭ زیاده تورکستان جمهوریتله‌رینك بویوك ساویتلەر اتفاقینگ پاختا ، یون ، تیری ، اپەك ، قاراکول وه باشقا جنسدەن اخام مالالار بیروچی «آجرالماس پارچاسی» ایکه‌نلگی ایسله‌تیلدی وه ، ساویت حکومتینگ درایتلی تدبیرلەری آرقاسندا ساویتلەر اتفاقی خام مال احتیاجینگ بیل اوتکەن ساین کوگولده‌گیدیك اوته‌لمه‌کده بولغانلغی رقملار ایله کورسه‌تیلیب ، اولارنگ نطقلاری همن-همن عینی نقرات ایله ، یعنی «یاشاسین اولوغ رهبر ستالین! یاشاسین قیزیل اوردو!...» دیگەن باقیریقلار بیلەن بیتدی. یالغز تورکستانلی ناطقلاردان بعضیلاری بو دفعەدا تورکستانگ چارلق دورنده سیاسی ، اقتصادی ، مدنی ساحه‌لاردا کورگەن تورلو خورلقلارندان بحث آچدیلار. مثلا: تورکمەنستان مرکزی اجرا قومیته‌سی باشلیغی آیتاق اوغلی نادر بای عشق آبادده توپلانغان 6نچی تورکمەنستان فوق‌العاده قورولتایندا سویله‌گەن اوزون نطقینگ بویوك قسمینی

(*) «قیزیل اوزبیکستان»نك 36 .11 .22 تاریخلی 268نچی سانینا باقیلسین.

چارلق دوزیگه عائد وثیقه‌لارنی تحلیل ایتوگه حصر ایتدی وه تورکستان خلقینك او زمان قاندای خورلقلار کورگه‌نلگینی آیتب اوتدی («ساویت تورکمه‌ستانی» نگ 36 .11 .16 تاریخلی 264نچی سانینا باقیلسین). طبیعی نادر بای تورکستان خلقینگ ساویت حکمرانلغنی دورنده کورمه‌کده بولغان خورلقلارندان بحث آچمادی. فیض‌الله خواجه هم عینی حرکتنی ترجیح ایتدی؛ یعنی «قاپیتالیستیك روسیانگ بر مملکت کیتیده‌ن ایکنچیسینی ضبط ایتب، تورکستانی اوت وه قبلیچ بیله‌ن ایگه‌للهب آلغانینی» سویله‌وچی فیض‌الله خواجه نطقینگ بر پیریده «تورکستانلیلار چار دورنده روس علمدارالارینی کورگه‌نده اولارغا تعظیم قیلیشغا مجبور ایدیله‌ر» دیدیسه‌ده، ساویت دورنده له‌نین‌نگ أولومینی ایسله‌و اوچون تاشکنده یاسالغان یغندا، ساویت روسیا مأمورلاری آیاقدا تورغانلاری حالدا، تورکستانلیلارنی تیز چوکوش وه سجده ایتیشکه مجبور ایتکه‌نلکله‌ری کبی وقعه‌لار حقندا بر سوز هم سویله‌مه‌ی کیچدی. بو جهتله‌رنی بر طرفغا قویایلیق‌دا، تورکستان جمهوریتله‌ری مرکزله‌رنده اوتکه‌زیلگه‌ن سوگلو قورولتایلاردا کورولگه‌ن وه بزله‌ر اوچون قیزیقارلق بر حادثه بولغان قارداشلق تظاهراتینك قاندای معنا افاده ایتیه‌تورغانلغی اوستنده برآز توشونوب، بارچامزغا معلوم ساویت شرائطی ایچنده بو شایان دقت حادثه‌نگ کورونوشیگه سبب بولغان حکمتنی قیدیرایلق. ع.

*

استیلا تمثالی

تورکستان شهرله‌رینگ کوپنده بعضی ایسکی تاریخی بنالار بوزولوب یقیتیلدی، اورندا قیزیل میدانلار سالیندی، اورتاسینادا تورکستان خلقی آغزندا لعین دیب آتالغان له‌نین هیکله‌ری قویولدی. بو بوزغونچیلق تاشکنده‌ده ایشله‌ندی وه ایسکی جوده‌ده کی مشهور بیکله‌ر بیگی مدرسه‌سی بوزولوب، اورتاسینا له‌نین‌نگ بر هیکلی قوققایتریلیب قویولدی. بونگله قانیقیلمادی. تاشکنده له‌نین‌نك ساویتله‌ر اتفاقینگ هیچ بر پیرنده

ایمدیگه‌چه یاسالماغان أڭ یوکسه‌ك بر هیکلینی قویماق حقندا قرار چیقاریلدی وه اوتکه‌ن ییل سه‌تابر آیینگ 17سنده‌ن باشلاب حکومت بناسینا یاقین قیزیل میداندا هیکل تویو حاضرلغینا کیریشیلدی.

تاشکنده قورولماقچی بولغان له‌نین هیکلی لایحه‌سی موسقوا هیکلتراشلارندان قوروليوف طرفندان توزولمشدر. لایحه بویونچا یوکسه‌کلگی 12 میتر بولوشی کوزده توتولغان هیکل قاعده‌سی پارچالاری موسقوادا لابرادور دیگه‌ن قاتنغ تاشنك قارا وه قیزیل رنگلیکله‌رنده‌ن حاضرلاناراق 30 آچیق واغون ایچنده تاشکندگه کیلتریلدی. بو پارچالارنی تاشکند قیزیل میدانیغا اورناشترو اوچونده موسقوادان 90 اوستا کیلدی. 12 میتر یوکسه‌کلگنده‌کی قاعده اوستیگه قویولماقچی بولغان 6 میتر اوزونلغنداغی له‌نین گه‌ودەسی ایسه له‌ینغراددە تونجدان ایشله‌تیلیب کتیریلدی. مه‌نه شوندای حاضرلانغان له‌نین هیکلی اوتکه‌ن نویابرنك 15نده مراسم ایله آچیلدی. بو آچیلیش مراسمنده اکمل اکرام طرفندان سویله‌نگه‌ن نطقنی «قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسینگ 36 .11 .18 تاریخلی 265نچی سانینك باش صحیفه‌سنده، باش مقاله اورنیدا اوچراتدیق. قالین حرفله‌رله باسیلغان بو اکمل نطقی متننده تورکستان خلقی ذهنیتینه ترجمان بولورلق بر جمله‌ده یوقدور، دیلسه اصلا یاگلیشیلماز.

بولشه‌ویکله‌رنك سویله‌وینه قاراغاندا، له‌نین‌نی تیریکده‌ن کورسه‌ته‌تورغان ساویتله‌ر اتفاقی کوله‌منده‌کی بو أڭ بویوك هیکل «تاشکند زخمتکشله‌ریگه ینه کوپ-کوپ غلبه‌له‌ر اوچون چیکسز الهام بیره‌جه‌ك» ایمش. له‌نین تا انقلاب باشلارندان ایمدیگه‌چه تورکستان خلقی آغزندا «لعین» اولاراق آتالیب کیلگه‌نیده‌ن، اونگ تاشکنده قوققایتریلغان بویوك هیکلنده‌ن «ینه کوپ-کوپ غلبه‌له‌ر اوچون چیکسز الهام آلاجاق زخمتکشله‌ر»نگ، تورکستان ادیب وه شاعرلاری اثرله‌رنده «شمال آیقلاری»، «شمال قارغالاری» وه یا «تونغوز-قونغوز» دیگه‌ن اسمله‌ر بیریلگه‌ن وه تورکستاندا أڭ کوب تاشکنده توپلانغان روس ایشچیله‌ری، مأمورلاری بولغانینی ینه بر تاپقیر تکرارلاب اوتمه‌ك کیره‌ك. مه‌نه شو

«تاشکند زخمتکشله‌ری» بورونغو اصطلاحله «تاشکندلی افندیله‌ر» («یاش تورکستان» نگ 3-4 نچی ساندا، 20-25 نچی بیتله‌رنده باسیلغان «قیزیل تاشکندلی افندیله‌ر» باشلیقلی مقاله‌گه قارالسین) له‌نین هیکلیگه قاراب «ینه کوپ-کوپ غلبه‌له‌ر اوچون چیکسیز الهام آلاجاقلار» ایمش. «قیزیل تاشکندلی افندیله‌ر وه یا زخمتکشله‌ر» نگ 19 یلدان بویان له‌نینیزم نامینا قازانیب کیلگه‌ن غلبه‌له‌ری تورکستان خلقی ایله روس خلقی آراسنداغی ملی ضدیتنی کیسکینله‌شتریب یوبارغان ایدی. موسقوا بو «قیزیل تاشکندلی افندیله‌ر» گه یه‌گیده‌ن «چیکسز الهام بیره‌جه‌ك» واسطه تاپیب، یعنی موسقوادان 30 واغونلق تاش وه 90 اوستا، له‌ننغراددن‌ده 6 میتر اوزونلغندا آغیر بر تونچ یوللایاراق تاشکنددە له‌نین هیکلینی قوقه قایتریب، بونیکله قاندای قانلی حادثه‌له‌ر اوچون حاضرلق کوره یاتقانینی بر داها آچیقدان آچیق اعلان ایتدی. ساویت حکومتی بوزوق نیت وه بختسز عاقبت اوچون یاساتدیردیغی بو هیکل ایشله‌رنده چالیشتردیغی کشیله‌رنی تورلو ساوغالار بیله‌ن مکافاتلادی. («قیزیل اوزبیکستان» نك 27. 11. 36 تاریخلی ساندا‌غی «هیکلنی قوروچیلار مکافاتلاندیلار» باشلیقلی خبرگه باقیلسین).

«قیزیل تاشکندلی افندیله‌ر وه یا زحمتکشله‌رگه چیکسز الهام بیره‌جه‌ك» له‌نین هیکلینگ حقیقی تاشکندلیله‌ر روحینا قاندای انعکاس ایتەجه‌گینی‌ده سویله‌مه‌ك لازمسا، بو جهت‌ده شوندای افاده ایتله آلیر: وقتیله آیاقلاری آستندا تورکستان خریطه‌سینی باسیب‌تورغان آق روسیا ایمپه‌ریالیزمی تمثالی بولغان گه‌نه‌رال فون‌کاوفمان هیکلی تاشکندلیله‌ر وه باشقا تورکستانلیلاردا قاندای نفرت تویغوسی اویغاتقان بولسا، بو-کونکی قیزیل روسیا ایمپه‌ریالیزمی تمثالی بولغان له‌نین هیکلی‌ده تاشکند-لیله‌ر، عمومیتله تورکستانلیلاردا مستولی کوچگه قارشی عداوت حسینی عینی درجه‌ده اویانیق توتاجاق‌در. یاش تورکستانلی

1917 نچی ییل خاطره پارچالاری

IX.

(باشی 76—79 وه 82—85 نچی سانلاردا)

انقلاب بز اوچون قورتولوش وه ملی فعالیت میدانی ایشیکله‌رینی آچقاندیك بولدی. فقط اوزون زمان قاراگنیلقدا قالغان بر آدام ایشیقدا کوزینی آچا آلماغانی دیك، اوزون زمان چارلق مستملکه سیاستی قاراگنیاقلارندا سورونگه‌ن بزله‌رده انقلابنگ کتیردیکی حریت یاروقلیغینا چیقار-چیقماس کوزله‌ریمز قاماشیب، برده‌ن بره توغرو استقامتنی توتوب کیته آلمای قالدیق. بو کوز قاماشیب ته‌تره‌شله‌ریمز اوزیمزنگ‌ده قاراگ-غیلیغمز آرقاسندا بر آزدا آرتماقدا ایدی. اوزیمزنگ ضعیفلیگمز بر قسمیمزنی روس انقلابچی ده‌موقراتیسی ایله برگه‌لشیب بارو یولینی یاقلاشغا مجبور ایتمه‌کده ایدی. ایکنچی بر قسم، بلکه‌ده کوبچیلك، ایسه سیاسی موفقیتنی... دعا ایله قازانا بیلوگه اینانیب یوره‌ر ایدی... طبیعی بو استقامتله‌رنك هه‌ر ایکیسی‌ده یاگلیش ایدی. مه‌نمده منسوب بو-لوندیغم برنچی غروپنگ یاگلیشی له وه فینله‌رده‌ن باشقا بوتون غیر روس خلقلار ملی منورله‌رینه عمومی، اورتاق بر یاگلیشلق ایدی. حتی له هه‌م فینله‌رده‌ن سوك برنچی اوروندا روسیادان بوتونله‌ی آیریلو یولینا توشکه‌ن اوقراینالیلارنگ‌دا کوبچیلگی فه‌ده‌راسیون طرفداری ایدیله‌ر. 1917 نچی ییلی مای آیندا موسقوادا توپلانغان عموم روسیا مسلمانلاری قورول تایینا قاتناشوچیلارنك کوبچیلگی‌ده فه‌ده‌راسیونچیلار ایدی. مه‌ن شخصاً بو قورولتایغا قاتناشمادم. قونغره پروتوقوللاری وه او قورولتایغا قاتناشوچیلارنك شهادتله‌رنده‌ن، او قونغره‌ده روسیادان آیریلیب کیتونی اورتاغا قویغان برگنه بولسادا تاوش کوتەریلمه‌گه‌نلگی آگلاشیلماقدادر. حتی او قونغره‌ده روسیانك فه‌ده‌راسیون شکلنده قورولوشینا قارشی‌تورغان تاووشلاردا آز بولماغان ایدی. فه‌ده‌راسیون طرفدارلیغی عمومیتله روس ده‌موقراتیسنا آینقسا انقلابچی ده‌موقراتیسنا اینانودیگه‌ن‌شکلده آگلاشیلماقدا

ایدی. اگر بوروس انقلابچی دەموقراتیسینا تایانغانلقنی خطا دیب کورسەتو ممکنسه، او، وقت-وقت صرف دەموغوژی اوچون گنه اورتاغا آتیلدینی کبی روس مکتبندەن چیققان کشیلەرنك خصوصی یاکلیشلقلاری ایمەس، عمومیتله روس ایمپەریالیزمی چەنگەلندەن قورتولوب اوز باشیغا ملی دولت قوروب کیته بیلوگه بولغان اینانچنگ آزلغندان توقفان عمومی بر خطا ایدی. سوآگرادان قورولوب قیسقاغنا وقت دوام ایته بیلگەن تورلو ملی مستقل حکومتلەر تجربەسی بزگه بر طرفدان روس انقلابچی دەموقراتیسینا بولغان عمومی اینانچمزنگ یاکلیشلیغینی کورسەتکەن بولسا، ایکنچی یاقدان، اوز آرا آچیق سویلەشیمز کیرەك، که، هەر أولکه وه هەر کیچیك خلقنك اوز دولتینی قوروب، اونی روس ایمپەریالیزمی چەنگەلندەن اوز کوچی بیلەن گنه ساقلاب قالا بیلەجەگی کبی توشونەنوشنك‌ده یاکلیش ایکەنینی کورسەتدی.

امید ایتەیلیك، که یاقین کیچمیشمزنگ آغیر وه آجی تجربەلەری بوشغا کیتمەمشدر. چیندەن اوز پورتینگ قورتولوشینی تیلەگەن هەر بر کشی بر آن اول روس فرقەلارینگ قایسی بریسینەده اینانب بوروودەن قطعی صورتده واز کیچمەلیدر وه بوتون غیر روس خلقلار کوچلەرینگ عمومی بر کورەش جبهەسنده توپلانوالاری یولندا داها زیاده قطعیتله چالیشمالیدر...

ایکنچی غروپنگ خطاسی باشقاچاراق ایدی.

ایچدەن روسیاغا صادق بولوب قالغان بو غروپ ملی مختاریت مسئلەسی غایه وه هدفینی صرف دینی مسئلەگنه دیب توشوندی وه خلقنی دینی بایراق آستندا کورەشوگه چاقیردی. برنچی غروپ انقلابنك روسیا مستملکه سیستەمندەن قورتولو یولی سالغانینی توشونوب، بو یولدا برنچی آدیم اولاراق سیاسی مختاریت مسئلەسینی اورتاغا قویسا، ایکنچی غروپ انقلاب سایەسنده ترقیپرورلکنگ اوسوب کیتوونده‌ن قورقدی وه ترقیپرورلەرنگ کیچیك بر احتیاطسزلغینی تویه دیك قیلیب بویوتوب،

اونی خلقغا دین دوشمانلیغی دیب کورسەتیشکه اوروندی. بو غروپ انقلاب حکومتی طرفدان کورولگەن بوتون اصلاحات وه تنظیمات تدبیرلەرینی یالغز اونلارنگ اوز فکرلەرنچه شریعتکه اویوب اویماغانلینی نقطەسندان تیکشیریشکه اوروندی.

عجبا تورکستانك عموم روسیا ایچنده قالووی طرفداری بولغان بو غروپ اونگ (یعنی تورکستانگ) شریعت احکامینی کوزەتوچی مخصوص مؤسسەسز عموم روسیا اوچون توزولگەن قانونلار نیگیزنده‌گنه أداره ایتیلەجەگینی بیلمەدیمی ایکەن؟ بو غروپده اوزینگ بوروتو سیاسی یاکلیشلیغینی کورووب اعتراف ایتدیمی؟ — مەن بو حقدا معین بر جواب بیره آلمایمەن. فقط مع‌التأسف بعضی بر نشانەلەر اولارنگ اینده‌ده ایسکی وضعیتده قالیب بارا یاتقانینی کورسەتەدر. کیچەنلەرده بوتون مسلمانلار اوچون مقدس سانالغان حجاز ایله یمن آراسندا بولوب اوتکەن قانلی محاربەلەرنی بو غروپکه منسوب کشیلەرده کورگەن، اوقوغان وه یا ایشیتکەندرلەر. وه بو مثالدان سیاسی تارتیشمالاردا دینی مسئلەلەرنگ قاتناشی آز بولغانلیغینی‌دا آگلاغان بولسایدیلار...

* * *

مەنه موقت حکومتنك یەگی عدلیه محکمەلەری حقنداغی قانونی. بو قانون ایسکی محکمەلەرنی تارقاتیب، سایلاو اصولیله خلق محکمەلەری توزو اوستنده‌در. موقت حکومتنك تورکستان قومیتەسی بوتون‌تشکیلاتلارغا او جملەدەن بزنگ ملی مرکزگه یەگی محکمه پروژەسینی یوللاب، بو حقدا فکر سوراماقدا ایدی. بز، مختاریتچیلەر تورکستاندا محکمەنگ روسیاداغیدان باشقاچاراق بولووی فکرنده ایدیك. بونگله برابر مثلا قاریشیق قاراقتەردەگی وه عموم دولت باقیمندان مهم سانالاتورغان مسئلەلەرده عموم دولت حسابندا آلنغان پرەنسیپلەردەن اوزاقلاشیب‌داکیتمەکچی ایمەس ایدیك. تورکستانگ اوزینه مخصوص محلی محکمەلەری بولسا مختاریتنك ایشکه آشیریلماسیله یوزەگه چیقا بیلەجەك ایدی.

شونی‌دا بیلیشمز کیرەك، که انقلابغا قادارغی تورکستان محکمەلە-

رینگ خصوصیتی بار ایدی. روسیاداغیدیك خلق ایچنده‌ن سایلاب آلنغان کشیله‌رنگ قاتناشووی بیله‌ن ایشله‌یتورغان („Суд присяжных") محکمه تورکستاندا یوقدی. بو یرده بوتون ایشله‌ر („Коронный суд") رسمی دولت محکمه‌له‌رنده قارالار ایدی. یرلی تورکستانلیلارنگ اوز آرا ایسته‌ر جنائی، ایسته‌رده ملکی جانجاللاری، آغیر جزانی ایجاب ایتدیرمه‌دیکی تقدیرده، شهر اهالیسی دائره‌سنده قاضیخانه‌له‌رده، کوچه‌به، مالدارلار آراسندا بیله‌ر طرفندان قارالار ایدی. قاضیخانه‌له‌رده ایش شریعت اساسینا کوره یوروتولدیکی کبی، بیله‌رنگ محاکمه‌سی یازیلماغان خلق عادتی اوزه‌رنده‌ن بولور ایدی. قاضی وه بیله‌ر بر دعوانی هه‌ر ایکی طرف راضی بولغانداغنا قارای آلاجاقلار ایدی. بر طرف ایشنی روس محکمه‌سینه ایلتمه‌ك ایسته‌سه، ایش روس محکمه‌سینه آلناجاقدی، بونگله قاضی هه‌م بیله‌ر بو ایشکه کیریشمه‌ك حقندان محروم ایتیلگه‌ن بولورلار ایدی. بوندای بر طرفنگ ایشینی روس محکمه‌سینه آلیب کیتو تیله‌گی بیله‌ن روس محکمه‌سینه توشوب کیتو حادثه‌سی شهرلی، عمومیتله اوتوراق خلق آراسندا آز، کوچه‌به‌له‌ر آراسندا ایسه نسبتاً کوب کورولەر ایدی. بو جهتنی کوچه‌یتو، کیکه‌یتو اوچون تورلو جنسده‌ن حیله‌له‌رده ایشله‌تیلمه‌کده ایدی. 30 سوم آلتون قیمتنده‌کی عادی جنائی ایشله‌ر قاضی وه بیله‌ر محکمه‌سینه تابع ایدی. تالانچیلق، باسقینلق جنایتی ایسه روس محکمه‌سنه کیته‌جه‌ك ایدی. دالا، قیشلاق حتی شهرله‌رده عادی اوغرولقنی باسقینلققا آینالتریب روس دولت محکمه‌سینه بیریب یوبارولاردا کورونور ایدی. بو وضعیت ایسته‌ر عادت، ایسته‌رده شریعت اساسینا قورولغان یرلی محکمه‌له‌رنگ اعتبارینی بوتونله‌ی بتیرمه‌کده ایدی. بوندان بالخاصه شریعتنگ نه درجه‌ده حقارت کورمه‌کده بولغانینی قصداً کور بولوب آلغان کشیله‌رگنه کورمه‌سله‌ر ایدی. قاضیله‌رنگ شریعت اوزه‌رینه بیرگه‌ن حکمله‌رینگ تطبیقی اوچون چیقاریلغان ترتیب شریعت اعتبارینی یه‌نه‌ده یامانراق رخنه‌دار ایتمه‌کده ایدی. بو ترتیب بویونچا شریعت یوزنده‌ن قاضیله‌ر طرفندان بیریلگه‌ن

حکم روس أداره‌سینگ، یعنی قضا باشلوغینگ، طلبی اوزه‌رینه قایتادان قارالاجاق، حتی روس دولت محکمه‌سی قراریله لغو ایتیله بیله‌جه‌کدی.

مه‌ن طلبه چاغلارمدا بزده‌کی قاضی هه‌م بیله‌رنگ وضعیتی بیله‌ن کوب‌گنه مشغول بولدم. قضا وه ولایت أداره‌له‌ری آرخیفله‌رینی کوب‌گنه تیکشیردم. قضا باشلوغی وه یا مدعی عمومیله‌رنگ بی وه بالخاصه قاضیله‌ر حکمینی قایتادان کورو وه یا لغو ایتونی طلب ایتکه‌نده کورسه‌تکه‌ن سببله‌رینی اوقوب کوروب کوپنچه اوز اوزیمده‌ن اویالیب تیرگه توشوب کیته‌ر ایدم. بی هه‌م قاضیلار طرفندان ایشله‌نگه‌ن حقسزلق حقندا تورکستانلیلارنك شکایتله‌ری‌ده آز اوچراتیلماس ایدی. بوندای مراجعتله‌رده روس محکمه‌سینك عادت اوزه‌رینه قورولغان بیله‌ر محکمه‌سنه‌گنه ایمه‌س، شریعت بویونچا یوروتوله‌تورغان قاضیخانه‌له‌رده‌ن اوستون قیلیب کورسه‌تیشکه اورونولاردا اوچراتیلار ایدی. بو یازیلار ایچنده قاضیخانه‌طرفندان عینی ایش حقندا عینی شرائطده بیریلگه‌ن ایکی حکمنگ قارا قارشی بولغانی‌دا اوچراتیلار ایدی.

انقلابغا قادارغی یرلی محکمه‌له‌ر حقندا بر قادار اوزون توختادم. بر طرفدان بو، اونك عدالت ایشله‌رینی توغرو یوروتوده‌کی نقصانلارینی وه اونگ سببله‌رینی کورسه‌تو اوچون بولسا، ایکنچی یاقدان، بلکه‌ده داها زیاده شریعتنك نفوذ وه اعتبارینا اورولماقدا بولغان ضربه‌نی آچیق قیلیب کورسه‌تیش اوچوندر. قاضی طرفندان شریعت اساسینا تایانب بیریلگه‌ن حکمنی روس أداره‌سی--قضا باشلوغی قایتاریب، بوزوب یوبارسا شریعت اعتبارینا ضربه بیریلگه‌ن بولمایدر دیب سویله‌مه‌سینله‌ر!...

مه‌نه یه‌گی دولت محکمه‌سی پروژه‌سی قارشیمزغا کیلگه‌ن چاغدا بز او زمان ایشله‌ب‌تورغان بو قاضیخانه وه بیله‌ر محکمه‌له‌ری کبی ایسکی عدلی مؤسسه‌مز منظره‌سینی کوز آلدندان کیچیرمه‌ی قالالمادیق. بزگه مراجعت مکتوبله‌ری وه شکایتله‌ر یاغماقدا ایدی. بو مراجعتله‌رنگ بر قسمندا تورکستانلیلار اوچون عمومی دولت محکمه‌سی توزولووی سورالماقدا، ایکنچیله‌رنده بوتون تورکستاندا شریعت محکمه‌له‌ری توزو

طلب ایتیلمه‌کده ایدی. شریعت محکمه‌سی طرفدارلاری داها زیاده فعالیت وه جانلیلق کورسه‌تمه‌کده ایدیلهر. اونلار حکومت قومیته‌سینه مراجعتنامه‌ده تاپشیرغان ایدیلهر. «علما جمعیتی» رئیسی سیر علی لایین حکومت قومیته‌سینه قاضیخانه محکمه‌لهری توزو حقندا حاضرلادیغی پروژه‌سینی تقدیم ایتدی. بو پروژه‌گه کوره، قاضیخانه حکمی توزکستانلیلار اوچون مجبوری وه قطعی، قاریشیق، یعنی بر طرف روس، بر طرف توزکستانلی بولغان ایشلهرده ایسه اختیاری اولاجاقدی. قاضیخانه‌لهر قاراماغینا بیریله‌جهك ایشلهر چیگه‌رهسی آنچاغنا کیگه‌یتیلگه‌ن ایدی. فقط بو شریعت محکمه‌لهرنده بیریلگه‌ن حکملهرنی یوقاری أداره وه عدلیه محکمه‌سی طرفدان قایتاریلووی وه لغو ایتیلووی مسئله‌سی ساقلانغان ایدی. قاضیخانه‌لهر طرفدان بیریلگه‌ن حکملهرنگ تطبیقی‌دا عینیله روس أداره‌سینه قالدیریلماقدا ایدی.

«علما جمعیتی» باشلوغینگ ایشی بو پروژه وه مراجعتنامه‌سینی تاپشیرغانلق بیله‌ن‌گنه توگه‌مه‌دی. آق مسجد وه غازالی قضالارندان یوز چاماسندا نماینده‌لهر توپلاب تاشکندگه کتیریلگه‌ن ایدی. بو نماینده‌لهر قاضیخانه محکمه‌لهرینی درحال توزونی یاقلاب تشبثده بولوناجاقلار ایدی. اورال، تورغای، سه‌مه‌ی ولایتله‌ری قازاق تورکله‌ری ایسه خلق عادتینه تایانغان خلق محکمه‌لهری سایلاونی یاقلاب چیقدیلار. بو صورتله توزکستان دالالاری بو مسئله اوستنده ایکی طرفغا بولوندی. او زمانکی ایشچی وه سالدات شورالاری طرفدان حاضرلانماقدا بولغان تهلکه‌نگ کون‌کوندهن آرتدیغی بر دورده خلقنی شوندای مسئله‌لهر اوستنده تورلو جبهه‌لهرگه بولوب، اوز آرا تارتیشمالار توغدیرو آزماز بولسادا ملی سیاسی کوزه‌ش یوروته بیله‌جهك بر قورولوش یاراتیب، فعالیت باشلاونی باشلاماسدان أولدیرو، اوزیمز اوچون انقلابنگ کتیردیکی شرائطدان آزماز بولسادا فائده‌لهنو امکانینی بتیرو دیمهك ایدی.

ملی مرکز آق مسجد وه غازالی‌دان کیلگه‌ن وکیللهر ایله کوروشوب، اولارنی، موقت بر زمان اوچون‌گنه بولسادا، قاضیخانه محکمه‌

له‌ری قورو طلبنده‌ن وازکیچوگه اوناتونی مه‌نگه حواله ایتدی. بو مذاکره‌له‌رنی یوروتو کوب آغیر ایدی. وکیللهر اوز ایلداشلارینگ بزنك ایسکی محکمه‌لهر حقنداغی شکایت مراجعتله‌ری بیله‌ن تانیشدیلار. اونلار قازاق دالاسینگ قاضیخانه‌له‌رنی ایسته‌شده بر بولماغانلیغینی کوردیلهر. وکیللهر «علما جمعیتی»نگ معتبر اعضالاری آغزندان قاضیلق محکمه‌سینی قبول ایتکه‌نده‌ن سوڭ قازاقلارغا توشه‌تورغان وظیفه‌نی ایشیتدیلهر. بو «علما جمعیتی» باشلوقلاری قاضیلق محکمه‌سینی قبول ایتکه‌نده‌ن سوڭ قازاقلارنگ عائله تورموشلارینی «شریعت طلبنه» اویغون قیلیب قوروش، مثلا خاتنلارینا پەرەنچی یاپینتریش مجبوریتنده بولوندوقلارینی سویله‌دیلهر. بونلارنی ایشیتکه‌ن قازاق وکیللهری اویله‌نیب قالدیلار. سیر علی ایله سویله‌شیب کوروگه قرار بیردیلهر. بو مذاکره‌له‌ری ایکی-اوچ کون چیکدی. نهایت بر داها مه‌نی چاقیردیلار. سیر علی‌نگ‌ده قاتناشی بیله‌ن بز یه‌گیده‌ن مذاکره‌گه کیریشدیك. اوروق باغلیلیغی اوستون کیله باشلادی. آق مسجد وه غازالی وکیللهری «قازاقلار کوپچیلگی قاضیخانه محکمه‌لهرینی طلب ایتمه‌یتورغان بولسا، بزده ایمدیلك بو طلبده‌ن قایتب تورامز» دیدیلهر. «علما جمعیتی» طلبنده اصرار ایتسه مملکت شهرله‌ری ایله دالا اهالیسی آراسی اوزولوب قالاجاغی آچیق کورونوب قالدی. بو حقیقت قارشیسندا سیر علی‌ده «علما جمعیتی»نی قاضیخانه محکمه‌سینی درحال تطبیق ایتو طلبنده‌ن قایتوغا اوناتماق اوزره مذاکره‌گه کیریشمه‌کچی بولدی. «علما جمعیتی» قارارینگ قالای بولغانلیغینی مه‌ن آنیق بیلمه‌یمه‌ن. فقط «علما جمعیتی» باشلوغی سیر علی حکومت قومیته‌سی نزدنده اوز پروژه‌سینی درحال موقت حکومت تصدیقینا تقدیم ایتو حقندا آرتیق اصرار ایتمه‌دی.

* * *

بر حادثه توزکستان ایله حکومت قومیته‌سی (یعنی موقت حکومت) آراسینی کیرکینله‌شتریب یوباردی. بودا مشهور «میر محسن مسئله‌سی» ایدی. انقلابنگ بال آیندا توزکستانلی یاش یگیتله‌رده‌ن بری میر محسن

بزنگ ایسکی مدرسه‌لەرده‌گی اوقوتو ایشله‌رینی تنقید ایتب بر مقاله‌یازدی. تاشکند قاضیخانه‌لەری بو تنقیدنی دینني تحقیر ایتکه‌نلك دیب قبول ایتب، میر محسن‌نك قولینی کیسیب تاشلاو حکمینی چیقاردیلار. میر محسن مقاله‌سینك هیچ اویله‌نمه‌سده‌ن، توشونولمه‌سده‌ن یازیلغان کیره‌کسز بر نەرسه بولغانندا شبهه یوقدر. فقط بونگ اوچون قاضیلار طرفدان اونگ قولینی کیسو حقندا چیقاریلغان حکم تورکستان مختاریتی دوشمانلارینگ ایشینه یارادی. اونلار تورکستانغا مختاریت بیرو بر طرفدا تورسون، ساده‌چه حقوق تیکلگی بیرونگ‌ده قارشیسینا تشویقات یوروته باشلادیلار. بو حادثه اونلارغا کوچلو بر دلیل بولوب چیقدی. تاشکنده‌کی هیجان فوق‌العاده ایدی. بو حادثه تأثیری آستندا حکومت قومیته‌سی وه ایشچی-سالداتلار شوراسی تاشکنده بیرلیله‌ر وه آوروپالیلار اوچون آیریم بلدیه أداره‌سی توزو مسئله‌سی اوستنده آگلاشدیلار. قضا قومیساری قاضیله‌ر قارارینه اعتراض ایتدی. مدعی عمومی قاضیله‌ر قارارینی لغو ایتونی طلب ایتب گنه قالمایچا، اولارنگ اوزینی مسئولیتکه تارتو بیله‌ن تهدید ایتدی. ایشچی وه سالداتلار شوراسی قاضیلارنی «انقلاب محکمه‌سینه» تارتونی طلب ایتدی. حکومت قومیته‌سی قاندای وضعیت آلووینی بیلمه‌ی آبدیراب قالدی. هیجان آرتدی. میر محسن یاشیریندی. ایسکی شهر میلیس (پولیس) باشلوغی (اوز تورکستانلیمز) میر محسن‌نی قیدیریب تاپیب، قولینی آرقاسینا باغلاب حبسخانه‌گه ایلتدی. ایش سیر دریا ولایتی اجرائیه قومیته‌سی قاراماغینا کیچدی. میلیس باشلوغی ایضاحات اوچون چاقیریلدی. ولایت اجرائیه قومیته‌سی اعضاسندان بعضیلاری میر محسن‌نی توتقانی اوچون میلیس باشلوغینی ایشده‌ن چیقاریب محکمه‌گه بیرشنی طلب ایتدیله‌ر. حقیقتاًده توتولغاندان سوڭ میر محسن‌نگ وضعیتی سوڭ درجه‌ده تهلکه آستندا ایدی. حتی ولایت اجرائیه قومیته‌سی رئیس اورونباساری بولشه‌ویك آنفیروف میر محسن‌نی توتوب قاماماقله اونگ وضعیتینی تهلکه‌گه کیریتکه‌ن میلیس باشلوغینگ اعدام ایتلووینی طلب ایتدی. ولایت اجرائیه قومیته‌سی رئیسی قارت نالیفکین‌ده سوڭ

درجه‌ده هیجان ایچنده کیلدی. رئیس اورونباساری موقعندا بولغان مه‌نم‌ده وضعیتم سوڭ درجه‌ده آغیر لاشدی. مه‌ن یالغز بولشه‌ویك آنفیروف‌نگ اعدام طلبنه گنه ایمه‌س، حتی بر درجه‌گه قادار قانونی بولغان قومیسارنی ایشده‌ن چیقارو طلبنه‌ده قارشی چیقدم وه بو کشینی بیرنده‌ن چیقاریب، اونگ اورنینا بر روسنی تعیین ایته‌سز، بونگله تاشکند اهالیسی هیجانینی بر آزدا آرتیرغان بولاسز دیگه‌ن دلیلنی کتیردم...

میر محسن آزاد ایتیلدی. دولت محکمه‌سی مدعی عمومیسی قاضیلار حکمینی‌ده لغو ایتدی. بونگله هیجان یاتیشیب، ایش یولینی آلاباشلادی. فقط بونگله تورکستاندا شریعت محکمه‌لەری قاضیخانه‌لەر قورو مسئله‌سی شدتلی بر ضربه ییگه‌ن بولدی. انقلابچی حکومتنك تورکستاندا قاضیخانه‌لەر سیستەمینی تورغزوغا راضی بولووینی آرتیق امید ایتب‌ده بولماس ایدی. اوز طرفمزدان بر طرفلی تدبیر اولاراق کیچیریب یوباریش اوچون برنچیده‌ن بو مسئله اوستنده اوز آرا بر ایمه‌س ایدیك. (یوقاریدا کتیردیگمز قازاقلارله بولوب اوتکه‌ن قضیه‌نی ایسله‌گز). ایکنچیده‌ن هیچ بر تورلو کوچمز یوق ایدی.

میر محسن حادثه‌سی او یوللە تورکستانی سیاستاً قورتارماقچی بولوب یورگه‌نله‌رنگ سیاسی جهالتی درجه‌سینی کورسه‌تورغان قایغیلی منظره‌له‌رنك بری ایدی.

ساویت «تیل سیاستی»

موسقوا «ایزوه‌ستیه»سینگ 36 .10 .14 تاریخلی ساندا «ملی تیل» باشلوقلی شایان دقت بر یازی باسیلیب چیقدی.

ساویتله‌ر مملکتنده‌کی «ملی تیللە‌ر»نگ ساویت حکومتی تیل وه کولتور سیاستی آرقاسندا کیلیب ایریشدیکی فجاعتینی کورسه‌توچی قیزیق مثاللار ایله تولغان بو مقاله بو تیللە‌رنگ بوکونکی وضعیتینگ فجیع بر منظره عرض ایتمه‌کده بولغانلیغینی‌دا آچیق قید ایتمه‌کده‌در...

بو مقاله‌گه کوره، ساویتله‌ر اتفاقداغی «ملی مکتبله‌ر»ده 112 آنا تیلنده درس بیریلمه‌کده‌در. بونلاردان 60 قاداری لاتین حروفاتینا کیچکه‌ن خلقلاردر.

«ایزوه‌ستیه» مقاله‌سینه‌کوره، بو «ملی تیلله‌ر»نگ کوپچیلگنده نه بر علمی تیکشیرو نتیجه‌سنده قطعی ساغلام اساسغا اورناشتریلغان املا قاعده‌له‌ری بار وه نه‌ده آتاما لار مسئله‌سی ساغلام بر نیگیزده یشیلگه‌ندر. بو تیلله‌رنك بوتونیسنده ایسته‌ر املا، ایسته‌رده آتاما لار مسئله‌سی بوتونله‌ی باشباشتاقلق ایچنده قالغان.

بو تیلله‌رنگ یه‌گی قبول ایتیلگه‌ن نیگیزده ایشله‌نگه‌ن نه بر مکتب درسلکی شکلنده وه نه‌ده علمی قاراقته‌رده توزولگه‌ن بر غرامه‌ری بار.

مکتبله‌ر اوچون درسلکله‌ر یتیشمه‌یدر، حتی قسماً تاپیلمایدر. آز-ماز تاپیلغانلاری‌دا املا وه آتاما لار مسئله‌سنده تیز-تیز چیقاریلیب تورغان اوزگه‌رتمه‌له‌ر آرقاسندا ایشگه یاراماس بولوب قالماقدادر. یوز بلا بیله‌ن حاضرلانغان بر درسلك جاری املا وه آتاما لار ترتیباتینه اویغون بر شکلده یازیلیب، باسیلیب تارقالغونچا ایکنچی اوزگه‌ریش کیلیب قالیب یا یاریم باسیلغان وه یادا باسیلیب تارقالماق اوزره ایکه‌ن ایشده‌ن چیقیب قالادر.

بعضی بر خلقلاردا یاخشی یامان ابتدائی، حتی قسماً اورتا لاو مکتبله‌ری اوچون درسلکله‌ر حاضرلانمش بولونغانی حالدا، اورتا لاو مکتبله‌رنده درسله‌ر روسچا یوروتوله‌در. چونکه آنا تیلنده بو درسله‌رنی آلیب بارارلق معلم «یوق» ایمش.

مکتبله‌رده معلمله‌ر طرفندان سویله‌نمه‌کده بولغان «یه‌گی ساویت آنا تیلی»نده بیریلمه‌کده بولغان درسله‌رنی طلبه آگلاماس ایمش. چونکه هه‌ر جمله ایچنده‌کی سوزله‌رنك یارمیسندان آرتیغی روس سوزله‌ری ایمش. بوندای بر تیلده‌کی درسنی آگلاماق اوچون هه‌م روس تیلی هه‌م اوز تیلینی یاخشی بیلگه‌ن کشی کیره‌کدر، که بر مکتب طلبه‌سنده‌ن بونی طلب ایتب بولمایدر.

بوندای تیلله‌رده‌ن برینی تیکشیرگه‌ن بر ساویت پروفه‌سوری اونی

«روس تیلی ایله آنا تیلینگ، هیچ آگلاب، تصویر ایتب بولماسلق، بر خلیطه‌سی» دیب آتایدر... مقاله‌ده شوندای «یه‌گی ساویت ادبی ملی تیلی»نده ترجمه‌چیلکده اون بیل ایشله‌گه‌ن بریسینه اوز ترجمه‌سینی اوقوب اویله‌نیب-اویله‌نیب آگلاتدیغینی وه حتی بوندای تیلله‌رده تارقاتیلغان بر تعمیمنگ معناسینی آگلایا بیلمه‌ك اوچون اونی قایتادان روسچاغا آغداریش مجبوریتی توغدیغینی یازادر.

مه‌نه بو رسمی ساویت غازیتاسینك بیردیکی معلوماتنك خلاصه‌سی. 112 تیلنگ 60دان آرتیغی لاتین حروفاتینا کیچکه‌ن خلقلار تیلی دیبلمه‌کده‌در، که بز بو لاتین حروفاتینا کیچکه‌ن تیلله‌ر آراسندا تورك تیلی شیوه‌له‌ری‌ده بولغانینی جوده یاخشی بیله‌مز. «ایزوه‌ستیه» بو قادار کوب تیلله‌رده کیره‌کلی درسلك، ادبیاتنی حاضرلاب یتیشترونگ قیین وه اوزون‌غنا وقت سورارلق بر ایش ایکه‌نینی سویله‌یدر. بو ایشنك ساویت حکومتی اوچون بوندان‌دا قیین بولغان بر جهتی بار، که اودا بر تیلده‌ن «70 تیل» چیقارو اورونوشی کبی غیر طبیعیلکنگ توغدوراجاغی آغیرلقدر. روس ایمپه‌ریالیزمی احتیاجی ساویت حکومتینی بوندای آغیر یولغا کیریتب یوبارماسایدی، یوقاریداغی 112تیلنك توغدورماقدا بولغان یوکی کوب‌گنه آزالغان بولور، هه‌مده بر قانچا تیلله‌ر اوز طبیعی انکشاف یوللاریندا یورویه بیلمه‌کله «ایزوه‌ستیه»نگ‌ده اعتراف مجبوریتنده قالدیغی آغیرلقلارغا کیرمه‌سله‌ر ایدی.

تورك تیلی عصر لاردانبه‌ری ایشله‌نیب کیله یاتقان بای بر تیلدر. اونی اوز طبیعی انکشاف یولندا یورومه‌گه قویسایدی، ساویت حکومتی اوچون نه بر سورو یه‌گی املا لار وه نه‌ده بر سورو یه‌گی آتاما لار توزوب، بونلارنی ممکن قادار بربرنده‌ن اوزاقلاشترو اورونوشلاری کبی زحمتله‌رگه لزوم قالماس ایدی.

«ایزوه‌ستیه» مقاله‌سینگ ساویت مکتبی حقنداغی قیدی انسانغا میدده‌ندورف، پوتانین، یادرینتسه‌ف وه باشقا لار کبی سیبریا تیکشیروچیله‌ری طرفندان او زمانکی روس حکومتی مکتبی حقندا سرد ایتیلگه‌ن

مطالعه‌لارنی ایسله‌ته‌در. مکتبده‌کی روسلاشترما قاراقته‌ری بیتمه‌دیکچه او مکتبده‌ن هم‌ر قاندای بر جنسده‌ن مثبت بر عنصر کوتوب بولماسلیغی تا او زمان اورتاغا قویولغان ایدی.

«ایزوه‌ستیه» محرری ساویت شرقنداغی خلقلار یه‌کی تیلله‌ری قورو‌لوشندا پان‌تورکیستلك، پان‌اسلامیستلك، یرلی ملتچیلك کبی آقیملار طرفندان اورتاغا آتیلغان بو تیلله‌رنی «یات»، «عرب-تورك-ایران تأثیری» آستندا قالدیرو وه صرف بین‌الملل آتاماالار، سوزله‌رده‌ن قاچو نیتیله اویلاب چیقاریلغان یرلی تیلده‌ن آتاماالار توزو حرکتله‌رینه قارشی شدتلی کوره‌شله‌ر یوروتوش مجبوریتی چیققانلیغینی سویله‌یدر. دیمه‌ك ساویت حکومتی اوز قولی آستنداغی تورك اوروغلارینی یالغز عرب وه ایران تأثیرنده‌ن ایمه‌س، اوزله‌رینگ تورکلگی، تورك تیلی وه اونگ بایلیغی تأثیرنده‌ن اوزاقلاشترماقچی بولغان. ساویت حکومتی بو تورکله‌رگه اوز یرلی شیوه‌له‌رنده‌ن آتاماالار یاراتوغادا یول بیرمه‌گه‌ن. اونلارنی «بین‌الملل آتاماالار، سوزله‌ر» قوللانوغا مجبور ایتکه‌ن. بونگ نتیجه‌سنده یوقاریدا‌غی ساویت متخصصلاری طرفندان تثبیت ایتیلگه‌ن «آگلاشیلماس خلیطه»، «نه اوز قاعده‌سی وه نه‌ده روس تیلی قاعده‌سی آستیناکیرتیب بولمایتورغان» ژارغونغا کیلیب چیقیلدی. بو تیلنی نه خلق آگلایدر، نه‌ده مکتبله‌رده‌کی بالالارغا آگلاتیب بولادر. اونگ بو شکلنده بر قاعده‌سینی توزوده امکان خارجنده‌در.

نهایت بو فجاعت ساویت حکومتنه‌ده کورونه باشلاغان بولساکیره‌ك، که اونگ عیبینی یوکله‌تمه‌ك اوچون گناهکارلار قیدیرا باشلاغان. بوده طبیعی بوتون گناهلارنی کوته‌ریب یوروووی لازم کیلگه‌ن یرلی ملتچیله‌رگه آرتیلادر. یوقاریدا روسچا بین‌الملل آتامادان قاچقانلق بیله‌ن عیبله‌نگه‌ن یرلی ملتچی ایمدی ملی تیلگه کیره‌کلی کیره‌کسز روسچا سوزله‌رنی کیریتب، تیلینی بوزغانلق بیله‌ن عیبله‌نمه‌کچی‌در. شاشقین‌نگ منطقی بولماس، دیرله‌ر. یوقسا بو منطقسزلق «ایزوه‌ستیه» بیتینه قادار چیقماسدی.

بو فجاعت، بو رذالت مسئولیتینگ کیمگه توشه‌جه‌گینی «ایزوه‌ستیه» محررى‌ده بوتونله‌ی بیلمه‌س کورونمه‌یدر. او بوکونکی ملی تیلله‌رده‌کی بوزغونلق مسئولیتینی محلی أداره‌له‌ر وه یرلی معارف قومیسارلقلارینا یوکله‌تمه‌کچی بولادر. بوتونیسینی اونلارنگ ایشسزلك، به‌جه‌ریکسزلگنده قیلیب کورسه‌تمه‌کچی بولادر.

حالبوکه اونلار ساویت حکومتی کورسه‌توونده‌ن باشقا بر نه‌رسه‌ده ایشله‌مه‌دیله‌ر. ذاتاً اونلارنگ صرف بر اجرا مأمورلغندان باشقا بر ایشی‌ده یوقدر.

بز «یاش تورکستان»نك 80-81نچی ساتندا بولتور مای‌آیندا بولوب اوتکه‌ن تورکمه‌نستان تیل قونغره‌سنده بیردیریلگه‌ن قرارلار وه اونلارنك نتیجه‌سی حقندا یازغان ایدیك. بوکونده مه‌نه شو قرارلارنگ تصدیق ایتیلدیگینی کورسه‌توچی «تورکمه‌نسکایا ایسکرا» باش مقاله‌سی (5 اوقتوبر 1936) قارشیمزدا یاتادر. بز بو تصدیق ایتیلگه‌ن قرارنگ تفصیلا‌تینا قایتادان کیریشیب اوتورقامچی بولمایمز. یالغز شو قادارینی ایسله‌تیب اوته‌یلك، که بوندای قرارلار وه اونلارنی ایشکه آشیرو اوچون موسقوا‌دان یوللانغان بوغدانووالار تورکستان تیلچیلگی باشینا قارغاکبی قونوب اوتوردوقچا ساویت شرقندا تیل مسئله‌سینگ شو ساویت پروفه‌سوری سووه‌تکین طرفندان تثبیت ایتیلگه‌ن «آگلاشیلماس، غریب بر خلیطه»دان باشقا بر نه‌رسه‌گه باریب چیقاجاغی یوقدر وه اونگ مسئولیتینی روسلا‌شترما سیاستی منبعی قیزیل قره‌ملده‌ن باشقا بریسینه یوکله‌تیب بولمایدر.

شو یازو سوگندا «ایزوه‌ستیه» محررینك بو ساویت شرقی ملتله‌رینك اوز پوشکینله‌رینی کوتمه‌کده بولغانلقلاری حقندا‌غی قیدینه‌ده تماس ایتمه‌ی کیچه آلمایمز. 1824نچی ییلی پوشکین روسنگ ادبی تیلی قو‌رولمادیغینی، او تیلده فلسفی، علمی هم سیاسی توشونچه‌له‌رنی افاده ایتمه‌ك امکانی بولونمادیغینی سویله‌گه‌ن ایکه‌ن، روس تیلی تاریخنده یه‌نه شو پوشکین «روس ادبی تیلینگ آتاسی» دیب یوروتوله‌در. دیمه‌ك پوشکین تیل مسئله‌سینی قاورادیغی زمان روس تیلی شکایت ایتیله‌جه‌ك

قادار فقیر بر وضعیتده ایکه‌ن، پوشکین گه بو تیلنگ یه‌گلی قورولوشی تملینی سالیب کیتیش نصیب بولغان. بو هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول پوشکین کبی فوق‌العاده بر قابلیتنك منسوب بولوندیغی تیلنی قوروب توزه بیلمه‌سینه یارارلق فرصت، شرائط بولغانلغندادر. چارلار ظالم بولسا لاردا پوشکین، گوگول کبی روس تیلینی یاراتقان صنعتکارلارغا آچیق میدان بیرگه‌نله‌ر. فقط ساویت حکومتی نه قادار اوزینگ «خلاصکارلغی»، «حریتپرور-لگی»، «ده‌موقراتیسی»ندان، غیر روس ملتله‌رنگ استقلال، حریتنده‌ن دم اورسادا، غیر روس خلقلارنگ شاعر وه ادیبله‌رینه قارشی چارلارنك پوشکین، گوگول لارغا قارشی آلغان وضعیتنه یاقین کیله‌رلك‌ده بر وضعیت آلالمایدر... بونگ سببی‌ده آچیقدر... چارلار ایله روس صنعت-کارلارینی برله‌شترگه‌ن عامل ساویت حکومتی ایله غیر روس خلقلار آراسندا یوقدر. بو خلقلار اوچون ساویت حکومتی وه اونگ سیاستی‌ده چارلارنیکی قادار یاندر. هه‌مده ساویت حکومتی روس ایمپه‌ریالیزمی وه «روسسوفیکاتورلق» (روسلاشترماچیلق) روللارندا چارلارنی یاریم یولدا قالدیریب کیتمشدر. اونگچون‌ده ساویت حکومتی بو خلقلارنگ تیل وه کولتوره‌رینه قارشی چارلارنك روس تیل وه‌کولتورینه قارشی به‌سله‌دیگینك یوزده بری قادارداا صمیمیت، خلوص نیت به‌سله‌یه بیلمه‌یدر.

شونگ اوچون‌ده بو ملتله‌ر پوشکین‌ده‌ن اول اوز تیل وه کولتور-له‌ری اوچون پوشکین کبی ملی صنعت کوچله‌رینی تأثیرلی ایته بیله‌جه‌ك دورنی کوته‌درله‌ر وه اونی حاضرلاشغا اورونادرلار. ساویت روسیا کابوسی آستندا بولوندوقچا نه تیل وه‌کولتوره‌رینه وه نه‌ده ملی تورموشلا-رینگ باشقا تارماقلارینا حقیقی رنك وه تورموش اثری کیره آلاجاقدر.

بز تورکستان ملتچیله‌ری عصردیده ملی کولتوریمزنگ عصری یولدا انکشافینی یالغز ملی تورکستانمزنی قوروب عصری نوائی، لطفی، آبای لاریمزغا آچیق فعالیت میدانی یاراتا بیلگه‌نمزده گنه کوره آلامیز.

تیلیمز وه‌کولتوریمزنك بوکونکی معروض بولوندیغی فجاعتنگ مسئولیتی یالغز وه یالغز روسیا ایمپه‌ریالیزمی وه روسلاشترما سیاستی یورو-توچیله‌ر اوموزندادر.

ایسه‌ن تورسون

تورکستانده ملی صدنیت بایلیغندادر

بوخارا شهرینك ایمدیکی پارسا گذر آتلی یرنده بوندان 500 یل اول خواجه محمد پارسا اسملی بر عالم یاشاغان ایدی. تورکستانگ مشهور علم کشیله‌رنده‌ن بولوب تاپلغان بو کشی مملکتمزنگ زمانینه کوره ایگ زنگین خصوصی کتبخانه‌له‌رنده‌ن برینی قورغان ایدی. ایگ نادر کتابلار-نی ایچینه آلغان بوکتبخانه‌ده یاریم میلیوندان زیاده کتاب توپلانغان ایدی.

بو کتبخانه مؤسسینگ أولومنده‌ن سوگرادا 200 یلدان آرتیق بر مدت عینی وضعیتده دوام ایتدی. سوگرا تارقالیب کیتدی ایسه‌ده کتابلا-رینگ اکثریتی بوخارا دولت کتبخانه‌سینه کیچکه‌ن ایدی.

بوخارا بولشه‌ویك روس اوردولاری استیلاسینا معروض قالدیغی زمان استیلاچیلار طرفندان چیقاریلغان یانغین وه تالان اتناسندا بو مهم کولتور خزینه‌سینك‌ده مهم بر قسمی یاندی، تالاندی. داها سوگرا بو کتبخانه‌نگ قالدیق اثرله‌ری بوخارا جمهوریتی دولت کتبخانه‌سینگ اساس فوندی بولدی... تورکستان «قبیله جمهوریتله‌ری»نه آیریلدیقدان سوگرا بوکتبخانه بایلیغی اوزبیکستان دولت کتبخانه‌سینه کیچدی.

بو عصر دیده تورکستان کولتور خزینه‌سنده 25 میگ جلدلك نادر اثرله‌ر قوللمه‌قسیونی باردر. تورکستانلی مشهور فیلوسوف ابن سینانگ تورلو اثرله‌ری ایله مشهور طبی اثری «قانون»ده بو قوللمه‌قسیون ایچنده-در. قوللمه‌قسیون ایچنده بر قانچا گوزل صنعت باقیمندان‌دا قیمتلی اثر-له‌ر، یازیلار بولونماقدادر. بوندان 600 یل بورون یاشاغان مشهور خطاط یاقوتی‌نگ آلتون سوی ایله یازمش قرآن کریمی‌ده بو قوللمه‌قسیون ایچنده‌در.

یلدان یلغا یه‌گیله‌ری تاپیلماقله ملی کولتور خزینه‌سی بایماقدادر.

طبیعی بو تاپلغان اثرله‌ر میگله‌رچه یللق عمر ایگه‌سی تورکستان کولتور تورموشی آثارینك کیچیك بر اوچقونی یرنده‌در. تورکستان تاریخی مقدراتی کوب تولقونلو کیچمیش بر أولکه‌در. بو تولقونلارنگ هه‌ر بری

مملکتمزنك کولتور تورموشینا یه‌گی عنصرلار کتیرمه‌کله برابر یارانمشدان بویوك بر قسمینی‌دا محو ایتمش، هواغا اوچورمش، یر آستینا کوممشدر. بونگله برابر پهك بای کولتور تاریخمز آثارندان شوندای قالغان-قوتقانلارینی‌دا توپلاب، عصری علم مه‌تودلاری بیله‌ن ایشله‌ب کور-سه‌تیله بیلمه‌سنده‌ن‌ده بز تورکستان یاشلارینك غرورینه، کولتور دنیاسینك حیرت وه تقدیرینه یتمه‌رلك بایلق چیقادر. بودا هر نه‌رسه‌ده‌ن اول تور-کستان یاشلیغینگ اوموزندا نه قادار مهم وه آغیر، فقط شرفلی وظیفه بارلیغینی ایسله‌تمه‌کده‌در. یاش تورکستانلیلارنی مهم ملی وظیفه‌له‌رکوتمه‌در. اوگا حاضرلانایلق.

بالتاباي

*

اولوغ تورك شاعری محمد عاکف‌نك أولومی

زمانمزنگ أگ بویوك تورك شاعری محمد عاکف اوتکه‌ن آینگ 27سنده، یکشنبه کونی کیچ ساعت 8گه یاقین استانبولدا وفات ایتمشدر.

1873ده استانبولدا توغولغان محمد عاکف مدرس ایپه‌کلی محمد طاهر افندینگ اوغلودر. آناسی بوخارالی وه خالص تورك خاتونیدر. ایلك تحصیلینی آتاسندان اوقومشدر. استانبول اعدادیسینی بتیرگه‌ندن سوگ اوندا‌غی بیطر مکتبیگه کیریب، برنچیلیکله دیپلوما آلیب چیققان. تحصیلینی بتیرگه‌ندن کیین سوریه‌نی، روم ایلی‌نی، آنادولونی ۶ یله‌نگه‌ن، بر تاماندان‌دا شعرلرینی باسترا باشلاغان.

محمدعاکف شرق تیللرنده‌ن عربچا ایله فارسیچانی، غرب تیللرنده‌ن‌ده فرانسز چه‌نی مکمل صورتده اورگه‌نگه‌ن ایدی. اسلام-تورك شاعرلاری ایله غربنك بویوك شاعرلارینی یوکسه‌ك بر اوستاذ کوزیله تیکشیریب تحلیل ایتکه‌ن. عربچادان ترجمه ایتدیگی «مسلمان قادینی» ایله فرانسزچه‌ده‌ن تورکچه‌له‌شتردیگی «اسلاملاشماق» دیگه‌ن اثری آینقسا قرآن ترجمه‌سی محمد عاکف‌نگ بیلگی قدرتینی کورسه‌تمه‌در. مرحوم دینداردی وه دین آقیمینگ بایراقچیسی ایدی.

محمد عاکف شعرلرینی عروض وزننده یازمشدر. اونگ یدی جلدلیك «صفحات»ی عروض علیهداری بولغان هجاچیلار طرفندان‌دا آلقیشلانیر وه محمد عاکف‌نگ تورك نظمینی عروض وزنیله هرکسده‌ن، هر بویوك شاعردان داها سلیس بر درجه‌گه یوکسه‌لتدیگی آلغاسورولەدر.

استانبولدا چیقاتورغان «جمهوریت» غازیتاسی محررلرنده‌ن پیامی صفا بیك محمد عاکف‌نگ أولومنده‌ن ایکی کون سوگرا یازدیغی «محمد عاکف» باشلیقلی بر یازیسندا: «اگ بویوك وطن شاعرلاریمزی عروض یتیشتردی(*). نامق کمالله باشلایان، توفیق فکرتله دوام ایده‌ن وطن شعری، دون، محمد عاکفله برابر، توپراغا کیرمش سایلابیلیر. ملی وزنیمز هجا اولدیغی حالدا، هجا شاعرلاریمز ایچین نامق کمالگ «واویلا»سی، «قصیده»سی کبی، توفیق فکرتگ «سیس»ی، «ربابگ جوابی»، «ملت شرقیسی» کبی، محمد عاکفگ «چاناق قلعه»سی وه «استقلال مارشی» کبی بر ملتگ حافظه‌سینا هر مصراعی آتالار سوزی حیثیتله مال اولان، وطنگ بویوك گونله‌رنده بر آغیزدان حایقیریلان،

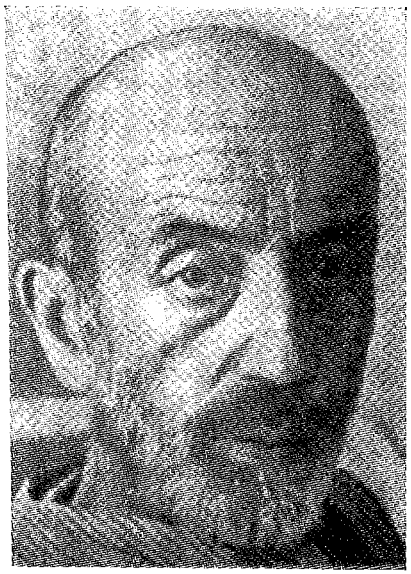

اولوغ تورك شاعری محمد عاکف
(1936—1873)

(*) یاگلیشمازساق عروض وزنینی تورك شعرینا ایلك تاپقیر موفقیتله کیریتکه‌ن شاعر علی شیر نوایی‌در.

أك پراكنده وه شاشقين روحلارى بيله تەك بر مدافعه عشقى وه أرادەسى ايچنده بر آرايا دەوشيرەرەك آياغا قالديران «ملى» وصفينا تام لايق بر شاعريمز چيقمادى. نامق كمالدەن وه توفيق فكرتدەن سوكرا، ايكى كونده‌نبەرى محمد عاكفده يوقدر. وطن شعرينك بو اوچ بويوك ذروەلى سيرا داغلارى اوستونه أولومك قارا بولوتى ايندى. بوتون اولچولەرى وه حيثيتيله دوشونورسەك، بوگون، تورك وطنى شاعرسزدر».

«گوزلەريمز، بوش قالان بو اوچ كرسينك آياقلارى دينده بعضى نامزدلەرك قارالتيلارينى سيچميور دەگيل. كنديلەرينه، وطنك بويوك امللەرينى، آجيلارينى وه جسرتلەرينى ندا ايدەن گوزەل منظومەلەر بورجلو اولديغمز بر قاچ عروض وه هجا شاعرلاريمزى اونوتماق حافظەسزلغينا، ياخود اونوتور گورونمەك پوليتقاسينا دوشمەمك ايستەمەم» ديدر.

محمد عاكف‌نك بوكسەك ميراث اولاراق قالديرغان استقلال مارشينك آينقسا شو قطعەسى نه قادار جانلى، نه قادار قوتليدر:

آرقاداش! يوردىما آلچاقلارى اوغراتما، ساقين.
سيپەر ايت گەوده‌گى، دورسون بو حياسيزچا آقين.
دوغاجاقدر سكا وعد ايتديگى گونلەر. حقك...
كيم بيلير، بلكه يارين... بلكه يارينداندا ياقين.

محمد عاكف بر وقت توركيه بويوك ملت مجلسى اعضاسى ايدى. سوكرادان مصرغا كيتەرەك جامع‌الازهر مدرسەسنده ادبيات وه توركچه مدرسى اولاراق چاليشدى. اوتكەن ياز استانبولغا قايتقان ايدى.

جانى، جانانى، بوتون واريمى آلسين‌دا خدا،
ايتمەسين، تەك وطنمدان بەنى دنيادا جدا.

ديگەن بختلى شاعر كوزلەرينى اوز يورتندا يومدى. جنازەسى 28.12.36ده ئەل اوستنده كوتەريليب، ادرنه قاپى مزارلغنداغى مرحوم شاعر سليمان نظيف يانينا كومولمشدر.

محمد عاكف أولدى؛ فقط اونك اسمى وه اثرلەرى تورك ملتى ياشاديقجا ياشاياجاقدر.

عبدالوهاب

بر تورکستانلى مهاجرنك توشونچەسى

يورتمز تورکستانك ملى استقلاليمزنى آلوغا بر اورونوب اتكرار يقيليب نابود بولغانينك 19نچى رمضان شريفينى چيتده قارشى آلامز. بزلەرگه خارجده بولسادا روزه توتوب بايراملاشماق، بربريمز ايله باردى-كيلدى قيلماق نعمتى احسان قيلنمشدر. بوگا ميكلەرچه شكر. يورتمزداغى قارينداش اوروغلاريمزنك حالى بارچامزغا معلوم. بايراملاشماق نەرى ياقدا تورسون، ياشيرين روزه توتوب، نماز اوقولارينا امكان بارمى ايكەن؟

استقلاليمزنى آلوغا ايمتيليب تكرار يقيليب قالغانمز وه اوندانبەرى خلقمزنك يورتدا، بزلەرنگەده مهاجرتده كيچيرمه‌كده بولغان آغيرلقلاريمز بوتونيسى جهالتمز آرقاسندادر. جهالت ديگەنده يالغز علوم شرعيەنى اوقومای قالغانلق آكلاشيلمايدر. جهالتنگەده انواعى باردر. دوشمانلرنك اسرارينا واقف بولوش وه اوگا يارااشار تدبيرلەر آليش علمينى اوقومای، اورگەنمەى قاليشدا جهالتنك بر نوعيدر.

«ياش تورکستان»نگ اوتكەن سانلارندان بريده «بارچامز بر جان، بر تەن بولايليق» ديب يازغانليغنى خاطرلەريمزده بولسا كيرەك. بونگ معناسى غربت ديارنده مهر وشفت بيلەن قوچاقلاشيب بر جماعت، بر جان، بر تەن بولوب ياشايلق ديمه‌كدر.

بيلگيلكلەريمز گه حرمتكار وه پيرو بولايلق. اولوغلاريمز وه بيلگيلكلەريمز هەمەمزنك رهبرلەريدر. اولوغلاريمز، يولباشچيلاريمز نا معقول حركتلەرى كورولگەن قارينداشلاريمزنى ياخشى يولغا ساليشغا قادردرلار. غريب وه مهاجر حاليمزدا سەن، مەن قيليشغا اوروغوب ديلسياهلك‌نگ باعثى بولوچى كشيلەر عاقل كشيلەر گنەدر.

ملعون دوشمان مملكتمزنى ويران ايتدى، خلقمزنى تالادى. علما، ايشانلاريمزنك اويلەرينه اوت قويوب، اوزلەرينى تار ومار ايتدى. لكن منورلەريمزنك ثباتلارينا تيگ كيلەلماى دەمى ايچندەن كويوب كيتمه‌كەدر.

ئەنه شونگ اوچون دوشمان منورلەریمزنی عیبلەب ، اونلارنی بالتالاشغا اورونادر. او اوزینگ شو قارا املی یولندا هەشەرچیلەرنی‌ده اوز جیگەر-لەریمز ایچندەن تاپادر. حتی بوندای کەلته اوی کشیلەرنی تایپ ، خارج-ده‌کی همشهریلەریمز ایچینەده سالماقدا ، تورلو پروپاغاندالار یوروتمه-کده‌در. مکهٔ مکرمەده‌کی اندیجان باغچاسی ضیافتلەری ، اوقتوبر بایرامی مراسملەری وه یورتداشلاریمز ایچنده اوچراتیلا یاتقان «تورتنچی» ، «او-چنچی» شیپرلاشمالاری ئەنه شو اینتریغانگ قورغونچالارندندر.

فن اوقوغان منور توغانلاریمز آرقاسندان ایرگەشیب یورگەن معصوم توغانلاریمزنی عیبلەمه‌کچی بولوب ، ایمدی «جدیدچی» دیبالمای «تورتنچی» ، «اوچنچی» دیب قارالاشغا اورونوب یوروله‌ر مناسبمیدر ؟ اوزیده‌ن شبهه قیلنغان همشهرینگ هویتی حقندا «یاش تورکستان» باشقارماسینا مراجعت ایتیلسه ، معلومات ایسته‌نسه داها مناسب بولماسمی ایدی ؟

ایسکیده‌کی فن علملەری اوقوغان «جدیدچی»لەرگه آلا-بولا قاراش حاضردا توگەب کیتکەن بر نەرسەدر. حتی یورتمزنگ باشینا کیلگەن وه اوزلەرینك کیچیردیکلەری فلاکت ، آغیرلقلار تأثیری آستندا ایسکی علما وه ایشانلاریمزدا ایسکی قاراشلارینی اوزگەرتکەنلەر ، او جملەده‌ن بر قانچا مملکتلەرده‌کی ملتچی تشکیلاتلارنك باشندا علما لا-ریمز ، ایشان وه سیدلەریمزده مهم اورون توتماقدادرلار.

دنیا ییشیك تیروات‌کبی تیبره‌نیب تورادر. دوشمانمز بولشەویکلەر-نگ‌ده ایچی ساسیب آچیغان پامیلداریغا اوخشاش بیجیرلەب تورادر. تکرار بر توپالان چیقووی استقلالیمز اوچون شیرین بر فرصت بولور. اونگ اوچون جاهلانه ، بی‌معنا آجراتیشلارنی، اوز باشیمچالقلارنی یغیش-تریب ، منورلەریمزگه پیرو بولوش ، اونلارنی یاخشی تانیش وه بویو-روقلاریغا حاضر بولوب توروشمز کیرەك. بو فرصتده‌ن فائده‌لەنو اوچون هوشیار بولایلق ، جیگەرلەرم.

بوتون یورتداشلاریمزغا ، آینقسا منور یولباشچیلاریمزنی شخصاً

تانیماغان ملتداشلاریمغا «یاش تورکستان»نی ایسلەتمه‌کچی بولامه‌ن. «یاش تورکستان» شرقداغی ، غربداغی بوتون ملتچیلەریمزنگ مفکو-ره‌وی مهمانخانه‌لەریدر. «یاش تورکستان» باشقارماسی مهماندارلاریدر. «چیلته‌نلەر»یمزنی مهمانخانه‌لەریده تاپیش ممکندر.

خلاصه : هەمەمز «یاش تورکستان»نگ ایگەسیدرمز. أداره‌چیلەری اوقوموشلو — اوز منورلەریمزدەندر. رضا خاموشی

20 نوپابر 1936 ، عمان (شرق‌الاردن)

*

بین‌الملل تورموشدان

1) بین‌الملل حقوقشناسلار آراسندا ایگ بویوك نفوذ قازانغانلار-دان پاریس اونیوەرسیته‌سی پروفەسوری موسیو غاستون ژەز (M. Gaston Jèze) اوتکەن ییل یکونینی توبەنده گیچه تصویر لایدر :

«بین‌الملل مناسبتده اخلاقسزلق آرتیب کیتدی... حکومتلەر (منفعت-لاری اوچون) اوگنایسز بر وضعیت قارشیسندا اوز امضالارینی انکار ایتمه‌کده‌لەر... قارا کوچ وه ریاکارلق بوکونگی بین‌الملل تورموشدا حاکم علامت فارقەدان‌در...»

قارا کوچنی ریاکارلقامی ، یوقسا ریاکارلقنی قارا کوچکەمی ترجیح ایتیش زمان وه وضعیتگه قاراب ییشیله‌تورغان مسئلەدر... آلمانیا ، ایتالیا وه یاپونیا «قارا کوچ» اولاراق عیبلەنسه‌لەر ، انگلتەره بیلەن فرانسا حصەسیغا «ریاکارلق» توشه‌جه‌کدر. «عیبلەش» یاخود «آقلاش» بزگه توشه‌تورغان وظیفه‌لەرده‌ن ایمەس ، بزنگ ایشیمز معین بر حالنی تثبیت ایتیب اوتمه‌کده‌ن‌گنه عبارتدر. اگرده بز «قارا کوچ» طرفلاریله «ریا-کارلار»دان بریسینی سایلاب آلیش مجبوریتنده قالسایدیق — آچیب آیتایلق ، که تاریخنگ بوکونگی مرحله‌سنده خلقیمز وه وطنمزنی باسیب یاتقان وه «بین‌الملل عدالت وه حقانیت» قوروقچیلاری طرفندان مدافعه

ایتلیب کیلمه‌کده بولغان قیزیل قانخورلارنی ایزیب ینیچه‌تورغان «کوچ» له‌رنی ترجیح ایته‌ر ایدیك.

بوتون دنیانك امید وه قورقو ایله قارشی آلدیغی 1937نچی یلدا بز وطن وه ملتمز منفعتی اوچون توغرو دیب تانیدیغیمز مه‌نه شو قاراشنی اصلا نظردان وه خاطردان قاچیرماسلغیمز کیره‌ك.

2) اوتکه‌ن یلنگ 19نچی ایولنده‌ن باشلانیب دوام ایته یاتقان اسپانیا وطنداشلار سوغوشی حقیقتاً بین‌الملل بر سوغوش رنگینی آلدی. بوکون اسپانیا ایسکی رسمی حکومتینگ ساویت روسیاسیله فرانسادان، اسپانیا ملتچیله‌ر حکومتینگ ایسه ایتالیا، آلمانیا وه پورتوغالیادان یاردم آلیب تورغانلقلاری آشکار بر نه‌رسه‌در. مملکتینگ بویوك قسمی ملتچیله‌ر قولیغا کیچدی. بالخاصه ساویت روسیا طرفندان بیتکیزیلگه‌ن یاردم — اوچقوچ، تانق، توپ، اوقچاچارلار وه تورلو ضابط، مهندسله‌ر بولمالار ایدی، اسپانیانگ ایسکی حکومتی بوکونگه‌چه مقاومت ایته‌لماسدی.

3) فرانسا-تورکیه مناسبتی، اسکندرون سنجاغی مسئله‌سی اوستونده بر آز بولوتلانماقدادر.

اسکندرون سنجاغی سوریه توپراغی حدودی ایچنده تانیلاراق، سوریه بیله‌ن برلکده، فرانسا حمایه‌سیگه (ماندا تیغا) بیریلگه‌ن ایدی. ملتله‌ر جمعیتی طرفندان تصدیق ایتلگه‌ن بو وضعیت تورکیه حکومتی طرفندان‌دا تانیلیب کیلگه‌ن ایدی. فرانسا ایله تورکیه آراسندا اوتکوزولگه‌ن بر آگلاشما بویونچا، اسکندرون سنجاغی اهالیسینگ کوبچیلگی تورکله‌رده‌ن بولغانی اوچون، سنجاق سوریه ایچنده‌اوزیگه‌مخصوص ملی-سیاسی مختاریتگه ایگه بولغان‌ایدی. اوتکه‌ن یلی سوریه فرانسا طرفندان مستقل دولت اولاراق تانیلیب، نهایت فرانسا حمایه‌سی کوتریله‌تورغان بولدی. مه‌نه شو آندان باشلاب تورکیه‌نگ‌ده اسکندرون سنجاغی مسئله‌سیگه قاراشی اوزگه‌ریلدی. سوریه فرانسا حمایه‌سنده ایکه‌ن اسکندرون سنجاغینك ملی-سیاسی مختاریتیله قناعتلانیب کیلگه‌ن تورکیه حکومتی سنجاقنك مستقل سوریه دولتی ایچنده عینی وضعیتده قالیشینی ایسته‌مه‌یدر؛

چونکه سوریه عربلاری دولتینك اسکندرون سنجاغندا یاشاوچی تورك اهالیسی ملی منفعتینی، فرانسز حکومتی کبی، بیطرفانه قوری آلاجاغینا تورکیه اینانمایدر.

آنادولو تورکله‌رینگ اوز قان قارداشلاری اوچون کورسه‌تمه‌کده بولغان بو قایغیریشینی صمیمی آلقیشلار بیله‌ن قارشی آلوچی بز تورکستانلیلار، یوقاریدا کتیردیگمز بو حادثه‌گه دین بیرلیگنی دولت اساسی، دولت قورولوش زمینی ایتب آلیشنی آلغا سوروب یورگه‌ن بعضی یورتداشلاریمزنك نظر دقتینی آیریچا جلب ایتب اوتمه‌کچی بولامز...

تورکیه اسکندرون سنجاغی اوچون ملی استقلال یاخود فرانسا ایله تورکیه حمایه‌سنده کیگ مختاریت طلب ایتمه‌کده‌در. تورکیه حکومتینك مقصدی — اسکندرون سنجاغینك سوریه عربلاری دولتی حکمی آستندا، حتی ملی مختاریتلی أولکه بولوب‌دا قالماسلغینی تأمین ایتمه‌کدر. اسکندرون سنجاغی مسئله‌سی، تورکیه‌نگ تکلیفی اوزه‌رینه، ملتله‌ر جمعیتینك اوتکه‌ن ده‌قابر یغلیشندا، قارالدی. ملتله‌ر جمعیتی سنجاقفا مخصوص بر تفتیش قومیسیونی یوباردی... سنجاقنگ مرکز شهرله‌رنده‌ن آنطاکیه‌ده تورك وه عرب اهالی تامانیدان قارشیلقلی نمایشله‌ر یاسالیب، ایکی طرفداندا یارالانغان وه أولگه‌ن کشیله‌ر بولدی... فرانسا غازیتالاریغا کوره، اسکندرون سنجاغی مسئله‌سی، تورکیه حکومتینگ طلب ایتدیگنچه حل ایتلمه‌یه‌جه‌کسه‌ده، اوراداغی تورك اهالیسینگ ملی منفعتی اوچون قولایراق بر وضعیتنك حاصل بولاجاغندا شبهه یوقدر...

4) فرانسا ایله سوریه آراسندا یاسالغان معاهده‌نامه 36 .12 .27ده سوریه ملت مجلسی طرفندان تصدیق ایتلدی.

5) اوتکه‌ن یل 26نچی آوغوستده اینگلته‌ره ایله مصر آراسندا یاسالغان معاهده‌نامه مصر پارلامانی طرفندان تصدیق ایتلیب 36 .12 .22-ده‌ن باشلاب قوتگه کیردی.

هامش: یوقاریدا کتیردیگمز فرانسا-سوریه وه اینگلته‌ره-مصر آرالاریندا یاسالغان معاهده‌نامه‌له‌ر سوریه ایله مصر أولکه‌له‌رینی مستقل دولتله‌ر

قاتاریغا کیریتکه‌یده‌ن، اسلام وه بالخاصه عرب دنیاسی اوچون قوانچلی بویوك سیاسی قازانچلاردان سانالادر.

*

تورکستانده خبرلری:

معلملهر بیلیمی تفتیشی نتیجه‌سی

I — اوراز علی اوغلی ایسه‌نعلی دیگه‌ن بریسی آقتوبه غازیتاسی «سوسیالدی جول»نگ 36 .12 .5 ساتیدا آقتوبه آودانی معلمله‌رینك بیلیمی تفتیشی نتیجه‌سنده‌ن توبه‌نده‌گی معلوماتلارنی بیلدیره‌دی.

ایسه‌نعلی‌نك دیدیگنچه، 1936نچی یلنگ آپریل-مای آیلاریندا باشلانیب عینی یلنك ده‌قابریندا تماملاناتورغان تفتیشده‌ن آقتوبه ولایتنده‌گی معلمله‌رنگ 1432سی اوتکوزولمه‌لی ایدی. فقط بو ایش نویابر باشلاریندا‌غنا قولغا آلنغان. وقتنگ آزلغندان هه‌مده تفتیش قومیسیونینگ بربادلغندان (ایسه‌نعلی‌نگ اوزی‌ده شو قومیسیون اعضاسندان‌در) پلاندا بیلگیله‌نگه‌ن 1432 معلم اورنیغا آقتوبه شهری ایچنده‌گی 123 معلمنگ 93گنه‌سی تفتیشده‌ن اوتکوزولگه‌ن.

بو «پلان به‌جه‌ریشینگ» تیشقی یوزی‌در. مسئله‌نگ ایچ یوزیگه باقساگز، توبه‌نده‌گیله‌رنی کوره‌سز: 93 معلمده‌ن: 21 کشی باشلانغیچ مکتب اوقوتوچیسی درجه‌سینی آلغان؛ 10 کشی اورتا مکتبنگ 1-7 صنف اوقوتوچیسی، برگنه کشی اورتا مکتب اوقوتوچیسی درجه‌سینی آلا بیلگه‌ن؛ دیمه‌ك 32گنه کشی معلملك وظیفه‌سینه یارارلق دیب تانیلغان. 61 کشی 1938نچی یلنك برنچی آوغوستینا قادار اورتا وه یوقاری درجه‌لی مکتبله‌رنی تاملاب چیقمالی وه یا معلملك امتحانی بیرمه‌لیدر. بو 61 «معلم»نگ او وقتغاچا، یعنی 1938نچی یلنگ برنچی آوغوستیغاچا، نه ایشله‌یه‌جه‌گی معلوم ایمه‌س...

ایندی تفتیش قومیسیونی طرفندان معلملك وظیفه‌سی بیریلگه‌ن بعضی اوقوتوچیلارنك بیلیم درجه‌سیگه کیلسه‌ك، داهادا «قیزیقراق» نه‌رسه‌له‌رنی

کوره‌مز. مثلاً آقتوبه شهرنده‌گی اورتالاو روس مکتبینگ 5-7نچی صنفلارندا جغرافیا درسینی بیروچی بر معلم تفتیش قومیسیونی سؤاللاریغا جواباً قازاغستان 4 ولایتده‌ن مرکب: چیمکینت ولایتی [قازاغستانتگ غرب طرفندا بولادی، اوره‌نبورغ ولایتی کویبیشه‌ف‌قا قارایدی»(*) دیگه‌ن. بو مثالنی کیتروچی ایسه‌نعلی: «بوکیبی اوقوتوچیلار یالغیز-یاریم ایمه‌س، تولوب یاتر»، «بالخاصه سیاسی سوادسز، غازیتا-جورناللارنی توزوك اوقویالمایتورغان اوقوتوچیلاردا کوب تاپیلدی» دیدی‌ده، معلمله‌رنگ سیاسی سوادسزلغینی کورسه‌توچی مثال کیتره‌دی:

«مه‌نه صورتله‌ری ایلینب‌تورغان میرزویان، قولیمبه‌ت اوغلی، عیسی اوغلی لارین اوقوچیلارغا کیم دیب تانیشتراسز لار؟» دیگه‌ن سوراقغا، بعضی معلمله‌ر: «میرزویان مرکز اجرا قومیته‌سی کاتبی؛ قولیمبه‌ت اوغلی بیله‌ن عیسی اوغلی‌نی بیلمه‌یمز» دیب جواب قایتارغانلار.

میرزویانتی «ایت دیسین، چوچقا» دیسین، قولیمبه‌ت اوغلی بیله‌ن عیسی اوغلی‌نی بیلسین-بیلمه‌سین بز وه عموماً تورکستانلیلار اوچون «یللی»دا، «ساوق»دا ایمه‌س، فقط «نماز نیتی»کبی بیلیشله‌ری لازم بولغان معلمله‌رنگ‌ده «بیلمه‌یمز» دیگه‌نله‌ری میرزویان، قولیمبه‌ت اوغلی وه عیسی اوغلی لارینگ مملکتمزده قازاندیغی اعتبارینی آپ-آچیق کوره‌تیب توروبدر...

بو احمقلارنی بیلمه‌گه‌نلیك بر طرفدا قالا بارسین، اوقوتوچیلار آراسندا یه‌گی ساویت قانون اساسیسینی بیلمه‌یتورغان، ساویتله‌ر اتفاقی مرکزی اجرا قومیته‌سیله مرکز فرقه قومیته‌سینگ فرقینا بارمایتورغانلار هه‌م کوب ایکه‌ن!

مقاله‌سینگ آخرندا اوراز علی اوغلی ایسه‌نعلی «یوقاریدا آیتیلغان که‌مچیلکله‌ر یالغز آقتوبه ولایتنده ایمه‌س، قازاغستانتگ باشقا ولایتله‌رنده‌ده بار» دیدی...

(*) قازاغستان 8 ولایتده‌ن مرکبدر؛ چیمکینت ولایتی یوق. فقط چیمکنت شهری جنوبی قازاغستان ولایتینك مرکزیدر. اوره‌نبورغنك کویبیشه‌ف (بورونغو سامارا شهری) ایله هیچ علاقه‌سی یوق. باشقارما.

ایسه‌نعلی‌نك بو سوزله‌رینی «قازاغستانسکایا پراودا» غازیتاسینگ 1. 12. 36 ساندان آلدیغیمز توبه‌نده‌گی معلوماتلاردا تصدیق ایته‌در.

پلان بویونچا قازاغستاندا برنچی ده‌قابرغاچا پیلیمی جهتنده‌ن تفتیش‌ندەن اوتکوزولوشی پیلگیله‌نگه‌ن 14085 معلمده‌ن 1836 گنه‌سی تفتیشده‌ن اوتکوزوله پیلدی. بولاردان 524 کشی معلملك درجه‌سینی آلا پیلگه‌ن؛ 893 کشی معین بر وقت ایچنده معلملك وظیفه‌سی اوچون طلب ایتلگه‌ن امتحانلاردان اوتوش شرطیله‌گنه مکتبله‌رده قالدیریلغان؛ 181 کشی معلملك شهادتنامه‌له‌ری بولماغانیدان وه 183 کشی‌ده عمومیتله معلملکگه زیاراماغانلقدان ایشده‌ن چیقاریلغان.

II — تورکمه‌نستان معارف قومیساری یاشچیلغی آستنداغی قومیسیون 181 معلمنی تیکشیروده‌ن اوتکوزگه‌ن. بولاردان 4 گنه‌کشی باشلانغیچ مکتب معلمی لقبینی قازانابیلگه‌ن. بونك ایکیسی بو لقبنی سوزده گنه آلغان یعنی بو ایکی معلمگه یازیلی شهادتنامه بیرو لایق تاپیلماغان. قالغانلاردان 59 آدام معلملك ایشنده‌ن بوتونله‌ی چیقاریلغان وه 118 معلم ایسه 1938 نچی یلنگ آوغوست آیینا قادار پەداغوژی ته‌خنیکومی پروغرامی درجه‌سنده امتحان بیرو شرطیله وظیفه‌ده قالدیریلغان.

(«ساویت تورکمه‌نستانی» 36 .11 .5).

ساویت مکتبینك حالی

آچیسای قورغاشین کانی مکتبنده 1200 بالا اوقیدر. فقط مکتب بناسی سالینب بیتمه‌سده‌ن چه‌له حالندا یاتادر. سو کتیریلمه‌گه‌ن، آشخانه‌سی‌ده بتیریلمه‌گه‌ن. بو کولتور مؤسسه‌سی ایچنده کولتورسزلك، افلاسلق، سوك درجه‌ده غیر صحی بر تورموش شرائطی حکم سوره‌در. مکتب بناسندا بر قسم کان ایشچیله‌ری یاشایدرلار. بنانگ ایگ یاخشی بولمه‌سی قیزیل بورجه‌ك اوچون اشغال ایتیلگه‌ن. مکتب بناسندا مستلك، سوکوشما‌اوروشما حادثه‌له‌ری تیز-تیز بولوب تورادر.

مکتبده اوقو-اوقوتو ایشله‌رینك باریشی‌دا بو عمومی تورموش شرا‌

ئطندان یاخشیراق ایمه‌س. مکتبده‌کی 25 معلمنگ ایکی گنه‌سی عالی تحصیل کورگه‌ن کشی بولغانی کبی ایچله‌رنده اورتا تحصیللی له‌ری‌ده بر نیچه گنه‌در. قالغانلارینگ بوتونیسی ابتدائی درجه‌ده بیلیمی بولغان کشی‌له‌ردر. 4 نچی صنفنی اورمان اینستیتوتینگ 2 نچی صنفندان چیققان، تعلیم وه تربیه ایشله‌ری ایله قطعیاً علاقه‌سی بولماغان بر کشی أداره ایته‌در. 2 نچی صنفنی ایسه سوادی تولوق بولماغان بر معلمه أداره ایته‌در. 5-6 نچی صنفلارنك معلمله‌ری یوق.

مکتب ایشله‌ری پروغرامسز یورومه‌کده‌در. تعلیم-تربیه باشچیلیغی دیگه‌ن نه‌رسه یوقدر. بونگ اوستنه بالالار نه درسلك وه نه‌ده قلم، دفتر بیله‌ن تأمین ایتیلگه‌نله‌ر. («قازاغستانسکایا پراودا» 36 .10 .26)

مه‌نه بو 1936 نچی، یعنی یوزده یوز سوادلی قیلو پیلینگ ساویت مکتبنده‌کی منظره‌له‌رنده‌ن بر چیمدیم. تورکستانگ باشقا طرفلارندادا ساویت مکتبینك حالی بوندان باشقاچادر دیب اویلاساگز کوب یاگ لیشقان بولاسز.

تورکستانلی یاشلارنك علمی فعالیتنده‌ن

1) تاشکنده‌کی طب اینیستیتوتی فیزیئولوژی کرسیسینی اشغال ایتکه‌ن تورکستانلی آسپیرانتلار محلی اقلیمگه عائد علمی موضوعدا ایشله‌مه‌کده ایمشله‌ر.

«قیزیل اوزبیکستان»نگ 36 .11 .11 تاریخلی سانیدا پیلدیریلدیگینه کوره، پروفه‌سور دانیلوفنگ آسپیرانتی صادق اوغلی اوتکه‌ن یاز لابوراتوریادا ایشله‌ب، ایسیق کونله‌رده سو وه کوکچاینگ کشی ته‌نیگه قاندای تأثیر ایته تورغانینی تیکشیرمشدر. ایلگه‌ری ایتله‌ر، کیین اینستیتوت خادمله‌ری اوستیده قیلغان تجربه‌سی نتیجه‌سنده صادق اوغلی ایسیق کونله‌رده کوکچای ایچیشنك فائده‌لی بولغانینی اثبات ایتمشدر. تجربه کوکچای‌نك ته‌نده‌ن تیز تیر بولوب چیقماسدان ایچده آنچا ساقلاناتورغانینی، سونگ ایسه بوبره کله‌رنی که‌تته ایشگه سالیب، تورلو حاستالقلارغا سبب

بولاتورغانینی کورسه‌تکه‌ن ایمش. صادق اوغلی‌نگ تجربه‌سی اوزبیکستان فیزیئولوغلار اویوشماسندا محاکمه قیلینماقچیدر.

2) «یاش تورکستان»نگ 76نچی سانی، 39نچی یتنده، عشق آبادده ساغلقنی ساقلاش ایشله‌رنده چالیشوچی پروفه‌سور شکر حسن‌نگ تنفس اعضالارینگ آینیقسا آق جیگه‌رله‌رنگ ساغلیغینی تیکشیرو اوچون مهم بر آپارات اویلاب چیقارغانینی خبر بیرگه‌ن ایدیگ. «ساویت تورکمه‌نستانی»نگ 36 .11 .27 تاریخلی سانیدا بیلدیریلدیگینه کوره، اولچه پولیپنویموغراف(Polypneumograph)دیگه‌ن مشهور بر آپاراتنگ قونستروکسیونینی یاساغان پروفه‌سور شکر حسن آنه‌مومه‌تر (Anemometr) دیگه‌ن یه‌نگی بر آپاراتدا اویلاب چیقارمشدر. هوا حرکتینگ تیغیزلغینی بیلدیروچی Anemometr نی علمی باقیمدان تیکشیرگه‌ن ساویت ایجادچیله‌ری جمعیتی پروفه‌سور شکر حسن‌نی «ساویتله‌ر برلگینگ أڭ یاخشی اویلاب چیقاروچیسی» دیب آتامشدر.

3) اوتکه‌ن ییل ده‌قابر آیی باشلارندا قازاغستان مرکزی آلما-آتادا یاش طب عالمله‌ری قونفرانسی توپلاندی. بو قونفرانسغا قازاغستان-نگ هه‌ر طرفندان کیلگه‌ن یوزده‌ن آرتیق دوقتور قاتناشدی. توپلانیشدا طب علمی ساحه‌سندا ایشله‌ب یورگه‌ن یاش عالمله‌ر اوز علمی تیکشیروله‌ری وه خلق ایچنده ایشله‌ب کیلگه‌ن هکیمله‌رده کورگه‌نله‌ری حقندا سویله‌گه‌نله‌ر. 28 معروضه اوقولغان. بو معروضه‌لار ایچنده آینقسا تورکستانلی یاش عالم اوراز بیك اوغلینك «بوقاق اخسته‌لیغندا قان اوزگه‌ریشی» باشلیقلی معروضه‌سی ایله طب دوقتوری بارلیبای اوغلی‌نگ «معده یاراسی تداویسی» حقنداغی معروضه‌سی کوب مراق بیله‌ن تیکللانمشدر. («قازاغستانسکایا پراودا» 36 .12 .5).

قرغزستاندا «تروتسکیچیله‌ر»

«پراودا» غازیتاسینگ 37 .1 .6 تاریخلی سانیدا باسیلغان بر مقاله‌ده قرغزستاندا قایتادان «تروتسکی‌چیله‌ر»نگ چیقیب قالغانلاری بیلدیریلمه-

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

کده‌در. ساویت روسیاسندا حاکم بوکونکی «ستالینیزم»گه کوره، ستالین-نگ چیزیب بیرگه‌ن «فرقه باش چیزیغی»غا توغرو کیلمه‌گه‌ن هه‌ر نه‌رسه — حرکت، فکر، حتی «کوز قاراش وه آیاق باسیش» «تروتسکیچیلك» آتالماقدادر. قرغزستاندا یوزله‌ری آچیلغان «تروتسکیچی خائنله‌ر» قرغزستان فرقه مرکز قومیته‌سینگ باش کاتبی بیلوتسکی باشدا بولغانی حالدا، گوزیوموف، ستامبله‌ر، ئه‌رمان، زینکین، یارسکی، شچه‌بلانوف، واسیلیه‌ف، گوستیه‌ف، توکه‌رمان، توتکین، بوللا، پاراموئوف، لایت دیگه‌ن جانوارلاردر. تورکستان جمهوریتله‌رنده‌ن بولغان قرغزستان باشندا یللاردانبه‌ری حکم سوروب کیلگه‌ن قیزیل جانوارلارنك اسمله‌ریگه نظر سالیگز لارچی!... بو شیطانلارنی بز، «تروتسکیچیله‌ر»ده‌ن بولغانلاری اوچون ایمه‌س، تورکستاندا موسقوا جلادلغی رولینی اویناديقلاری اوچون «شیطان» دیمز. بولارنگ بعضیلاری فرقه قومیته‌سنده‌ن، بعضیلاری توتوب کیلدیکله‌ری اورونلاریدان، بر قانچاسی‌دا فرقه‌دان چیقاریلغانمش. بونلار ایله بر قاتاردا «سیاسی گورلیگی» آشکار بولغان فرقه قومیته‌سی کاتبی جیبه‌نبای اوغلی، قاسم اوغلی، اوراز بیك اوغلی وه ایسه‌ن آمان اوغلی دیگه‌ن تورکستانلیلار هه‌م اورونلارندان توشورولگه‌نله‌ر... «پراودا»نگ عینی مقاله‌سیگه کوره، قرغزستانك هه‌ر طرفندا «تروتسکیچیله‌ر»نی آقتاریش ساواشی یوروتوله باشلاغان.

آلما-آتاداغی دولت کتبخانه‌سینك یه‌نگی بایلقلاری

قازاغستان دولت کتبخانه‌سی بو ییلدا اوزینك قول یازما وه نادر اثرله‌ر بایلیغینی آرتیرمشدر. «قازاغستانسکایا پراودا»نگ 36 .12 .4 تاریخلی سانیدا خبر بیریلدیگنه کوره، بوکونگه‌چه قازاغستان دولت کتبخانه‌سنده توپلانغان بوندای قول یازما وه نادر اثرله‌رنگ سانی 1300نی کیچمشدر... قول یازمالاری ایچنده 11، 14 هه‌م 18نچی عصرلارغا عائد اثرله‌ر باردر. 11نچی عصردا مشهور عالم جوهری طرفندان توزولگه‌ن عربچا لغته‌ده قازاغستان دولت کتبخانه‌سینه کیرگه‌ن... 1003نچی ییلی حاضرلادینی قانادله اوچماق تجربه‌سی قیلیب أولگه‌ن بو عالم ایمدیگی شاوولدار رایونتدا توقتان بر تورکستانلیدر.

Yach Turkestan

Janvier 1937 (Le Jeune Turkestan) No. 86

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokaï - Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلری:

یللغی 100 فرانسز فرانکی، آلتی آیلغی 60 فرانک، اوچ آیلغی 30 فرانک.

باشقارمادان: 1 — اوقوچیلاریمزنك بعضیلاری «یاش تورکستان»نك 85نچی سانینا، 1936نچی ییلغی سانلارنك مندرجه‌سینی توپلاب باسماغیمزنی اوتونگه‌ن ایدیله‌ر. معلوم سببده‌ن اوقوچیلاریمزنك بو حقلی وه اورونلو اوتونچله‌رینی به‌جه‌ره مه‌دیگیمزه کوب آچینامز.

2 — دهلی‌ده چیقاریلماقدا بولغان «صدای مهاجرین» نام مجموعه‌نك جمادی‌الاخر 1355هجری تاریخلی اوردوچا نسخه‌سی باشقارمامزغا کیلدی. 32 بیتلك بو مجموعه‌نك ایچنده «یاش تورکستان»نك 81.80نچی سانندا، 15-24نچی بیتله‌رنده باسیلغان «بر آلمان ضابطینك 1916نچی ییلغی جراخ قوزغالانینا عائد خاطره‌لری» ایله «تورکستان مهاجره‌رینه» باشلیقلی یازولارنك ترجمه‌له‌رینی اوچراتدیق وه «صدای مهاجرین» باشقارماسینك بو حرکتنده‌ن کوب سیوندیك. دهلی‌ده یاشاوچی یورتداشلاریمزنك بوندان سوگرا دا شوندای یوللار آرقالی هندستان مسلمانلارینی تورکستان ملی قورتولوش حرکاتیله تانیشتریب تورله‌رینی فائده‌لی تاپامیز.

* * *

توزه‌تیش: «یاش تورکستان»نك 85نچی سانی، 36نچی بیتی، یوقاریدان 4نچی قاتار- نداغی «9. 12. 36»نك توغروسی «2. 12. 36»در.

مجموعه‌مزغا تییشلی هر تورلو یوللانمالار اوچون آدره‌س:

Mustafa Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

یاش تورکستان

تورکستانك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك ده‌قابر- نده‌ن چیقا باشلاغان | فیبرال (شباط) 1937 (1355 هجری) | ساله 87

بو ساندا:

1 — دوشمانلاریمز بزنگ فعالیتمز حقندا نیمه دیدرله‌ر؟ باش مقاله

2 — ساویتله‌ر اتفاقی قانون اساسیسی اطرافندا (3) مچ.

3 — 1917نچی ییل خاطره پارچالاری (X) مصطفی

4 — قادرو مسئله‌سی بالتاباى

5 — ساویت حکومتینك اسلام علیهدارلغی وه اورتودوقسچیلك تمایلی عبدالوهاب

6 — سواد جبهه‌سنده تاشبالتا

7 — یه‌گی تروتسکیچیله‌ر محاکمه‌سی * * *

8 — بین‌الملل تورموشدان

9 — عیاض اسحاقی بیکنك 40 یللق ادبی خدمتینی ایسله‌و

10 — تورکستان خبرله‌ری: ساویت مطبوعاتی وه قومونیست فرقه‌سی قارشیندا ساویت مکتبله‌ری منظره‌سی؛ بولشه‌ویك قادرولاری؛ ساویت مکتبله‌رنده قادرو مسئله‌سی؛ ملی ایشچی قادرولار حاضرلاوداغی قزیل روس نه‌یره‌گبازلیغی؛ یه‌گی اوپه‌را؛ تورکستان جدیدچی شاعر، متفکری تیکشیریله‌در؛ یه‌گی علمی کوچله‌ر.

11 — تورلو خبرله‌ر: «تورکستان، قافقاسیا وه اوقراینا خلقلاری دوستلق قومیته‌سی» فعالیتنده‌ن؛ دوقتور طاهر شاکر بیکنك آلمانچا مهم بر معروضه‌سی؛ قوتلاو؛ توزه‌تیش؛ باشقارمادان.

«تورکستان، قافقاسیا وه اوقراینا خلقلاری دوستلق قومیته‌سی» فعالیتیده‌ن

دوستلق قومیته‌نك اوستومزده‌گی ییل اوچون حاضرلادیغی حرکت پلانی 23.1.37 ده پاریسده چوقای اوغلی مصطفی بیك طرفندان سویله‌نگه‌ن «اجنبی سیاحلارنك تصویرینچه ساویت روسیانگ ایچکی وضعیتی» باشلوقلی معروضه ایله باشلاندی. مهمانلار طرفندان دقتله تیکلانغان بو معروضه اوستونده، تورلو ساحه‌لاردا مناقشه آچیلیب، ساویت روسیانك ایچکی وضعیتنده‌کی آغیرلقلار بوتون تفصیلاتیله میدانغا چیقاریلدی.

دوقتور طاهر شاکر بیکنك آلمانچا مهم بر معروضه‌سی

مجموعه‌میز محرره‌رنده‌ن دوقتور طاهر شاکر بیك شو فیورالنگ 4نده کیچ به‌رلین‌ده‌کی آلمان عالی سیاسی مکتبینگ خارجی سیاست مسئله‌لەرینی تیکشیرو شعبه‌سی درسخانه‌سنده «روس ایمپه‌ریالیزمینگ باش مقصدلاری» موضوعندا مهم بر قونفرانس بیرمشدر. خارجی سیاست مسئله‌لەریله قیزیقوچی وه بو ساحه‌نی تیکشیروچی آلمان عالی سیاسی مکتبی منسوبله‌ری طرفندان دقتله تیکلانغان بو معروضه تیکلاوچیلار تامانندان اوزون آلقیشلارله قارشیلانمش وه معروضه‌چی بو مهم قونفرانسنی ترتیب ایتوچی دولت مشاورینك تقدیرینه مظهر اولمشدر.

امکان تاپالساق، دوقتور طاهر شاکر بیك طرفندان بیریلگه‌ن قونفرانسنك تورکچه‌سینی مجموعه‌مزنك کیله‌چه‌ك سانلارندان برنده‌باسیب، بو صورتله «یاش تورکستان» اوقوچیلارینی‌دا او مهم معروضه ایله تانیشتیراجاقمز.

قوتلاو — قربان بایرامی مناسبتیله «یاش تورکستان» اوزینگ بوتون تورك-اسلام اوقوچیلارینی یوره‌کده‌ن قوتلولار وه بو بایرامنگ تورك مهاجرلەری اوچون یورت تیشندا قارشیلانیب تورغان سوك بایرام بولوویني تیله‌ب، بارچامیزنگ یاقیندا اوز ایرکین یورت قوچاغینا قاوشماغیمزنی تمنی ایته‌ر.

توزه‌تیش: سی (“Le Procès de Moscou„) در؛ 2) 37نچی بیتنده‌کی Henry Bardeaux“ نك توغروسی “Henry Bordeaux„ در؛ 3) شولوق بیتنده‌کی “Alexandrette et l’oublidu passé„ نك توغروسی “Alexandrette et l’oubli du passé„ در.

1) شو سانتك 32نچی بیتنده‌کی (“Le Procès du Moscou„) نك توغرو

دوشمانلاریمز بزنك فعالیتمز حقندا نیمه دیدرله‌ر؟

بولتور (25نویابر–5ده‌قابر) موسقوادا توپلانغان 8نچی فوق‌العاده ساویت قونغره‌سنده سوز سویله‌گه‌ن تورکستان «ملی» ساویت جمهوریتله‌ری حکومت باشلوقلاری فیض‌الله خواجه، عیسی اوغلی اوراز، آتابای اوغلی قایغیسز، رحیمبای اوغلی عبدالله وه عیسی قای اوغلی بوتونیسی، بربریله رقابت ایته‌رچه‌سینه قیزیقب، تورکستاندا ملتچیلك آقیمینگ کوبده‌ن بتیریلیب یوباریلغانلیغینی، تورکستاندا ملتچیلکنگ اوزی‌گنه ایمه‌س، روحی، ایزی‌ده یوقالیب کیتکه‌نینی اثبات ایتیشکه اوروندیلار. 1937نچی ییل غینوارندا موسقوادا توپلانغان «17نچی روسیا فه‌ده‌راتیف ساویت جمهوریتی قونغره‌سی»نده ریسقول اوغلی توراردا سویله‌دی. کیم وه نه اسمنده‌ن سویله‌دیکی آگلاشیلماغان توراردا حاولیقودا یوقاریدا اسمی کیچکه‌ن یولداشلارندان آرقادا قالمادی. بو قیزیل باترلارنگ بوتونیسی له‌ینستالین بین‌المللچیلگی‌نك قطعی غلبه‌سی وه سارسیلماس بر شکلده محکمله‌نکه‌نلگی وه ساویتله‌ر اتفاقی خلقلارینگ «بوزولماس برادرلگی» تأمین ایتیلگه‌نلگینی ادعا ایتدیله‌ر، بوتون ادعالارینی ساویت حکومتینك خوجالق جبهه‌سنده‌کی یوتوقلاری، «ستاخانوفچی» قادرولارینگ اوسوب بارا یاتقانلیغی وه خلقداغی «ایش قهرمانلاری» ایشچی وه قولخوزچیلارغا باغلانیشغا سویگه‌ندیرمه‌ك ایسته‌دیله‌ر. بو سوزله‌رنگ خلاصه‌سندان، بز ملی جبهه کوره‌شچیله‌رینگ بوشغا اورونوب یورگه‌نلگمز وه مملکتمزده هیچ بر نه‌رسه‌گه امید باغلای آلماسلیغمز چیقادر... اگر بز بو ساویت مأمورلارینی تیکله‌یه‌جه‌کسه‌ك، او زمان یورت وه ملتنی اویله‌ب یوروده‌ن واز کیچیب، یالغز اوز شخصی تورموشیمز قایغیسینا کومولمه‌لیدرمیز...

فقط کوب اوزامادی. بو قیزیل باترلار سوزینگ طلتنی قولاقلاریمزدان کیچیب بیتمه‌ی توروب بز بوتونله‌ی باشقا، ساویت قونغره‌سنده تورکستان «ملی» ساویت جمهوریتله‌ری حکومتی باشلوقلاری سوزله‌ینگ تیریسینی کورسه‌ته‌تورغان حقیقت بیله‌ن قارشیلاشیب تورامز.

آلما-آتا غازیتاسی «قازاغستانسکایا پراودا»نگ 30. 12. 36 تاریخلی نسخه‌سی ایمدی قارشیمزدا یاتادر. بو غازیتانگ برنچی بیتنده شهر شورا-سینگ کیگه‌یتریلگه‌ن یینینی حسابی بار. طبیعی بو یرده‌ده ستالینی ماقتاو، اوگا مدح وثنا وه تورموشنگ بوتون تارماقلارنداغی یوتوقلارنی ساناو بیله‌ن باشلانادر. بو یرده‌ده ملتچیلکنگ ایزی هم قالماغانلیغی، تینچ، راحت یاشاب‌تورغان تورکستان تورکله‌ری تورموشینگ «ستالین قانون اساسیسی» کونی حرارتی آستندا سیوینچ وه سیوگیگه آیلاناجا-غی، «آلاش-اورداچی»، «تیسکه‌ریچی ملتچی مختاریتچیله‌ر»نگ تینچب کیتکه‌نلگی، اونلارنی کیمسه‌نگ ایسله‌مه‌دیگی، تیکله‌مه‌دیگی ادعا ایتیله-در. ایمدی عینی غازیتانگ ایکنچی یتینی چیویرسه‌گز، او یرده قازا-غستانداغی ساویت حکومتی پروپاغاندا ایشله‌ری باشلوغی الیاس قابل اوغلی‌نگ «آتش قازاق ملتچیلگینه قاراتیلسین!» دیگه‌ن باشلوقلی قیزغین بر مقاله‌سینی اوچراتاسز.

بو مقاله‌نی اوقوب چیققاچ بوتون آلما-آتا، تاشکند، عشق‌آباد یلچیللە‌ری طرفندان موسقوادا سویله‌نگه‌ن سوزله‌رنگ بوتونیسینگ یالغان ایکه‌نلگی آچیق کورونوب قالادر. الیاس قابل اوغلی حقیقتنگ کیچیک گنه بر «بور-چه گینی» آچیب بیریب اوتوروبدر. اوگا کوره، «پلانلارنگ تولدیریلووی حتی آشیقچاسی بیله‌ن به‌جه‌ریلووی» عادی بر یلچیل سوزده‌ن گنه عبارت بولوب قالدی. «ستالین قانون اساسیسی» حقنداغی شادلقلاردا یالغان بولوب چیقدی. تورکستان ملتچیلگینگ کومولگه‌نلگی‌ده یالغاندر. مثلا قازاقپای کانی هم چیمکینت قورغاشین زاووددا رنگلی معدنله‌ر پلا-تینگ وه باشقا ساویت صنایعی پلانلارینگ تولدیریلا آلماغانلیغینی بز الیاس مقاله‌سنده‌ن آچیق کوروب تورامز. ستالین قانون اساسیسی مذاکره ایتیلگه‌ن چاغدا تورکستان ملتچیله‌ری طرفندان شدتلی قارشی پروپاغاندا یوروتولگه‌نلگی‌ده شو الیاس مقاله‌سنده‌ن کورونوب تورادر... ایش قهرمانی دیب آتالیب یورگه‌ن ایشچی وه قولخوز «ستاخانوفچیلار»غا هجوم ایتیلمه‌کده‌در. ایمدی بو ایشله‌رنگ بوتونیسنده کیمنگ قولی بار؟

معدن اوچاقلارندا، چیمکینت وه باشقا زاووددلاردا معدن پلانینی به‌جه-مه‌ی قالدیریشغا کیم مسئولیتلیدر؟ «ستالین قانون اساسیسی»نه قارشی تشویقاتنی کیم تشکیل ایته‌در؟ نهایت «ستاخانوفچی» ایشچی هم قولخوز چیلارغا هجومگه خلقنی کیم «قوتورتقاندر»؟ بو ایشله‌رنگ بوتونیسینی کیم، قاندای کشیله‌ر، قاندای تشکیلات باشلاب یوروبدر؟

الیاس قابل اوغلی بونلارنگ بوتونیسی ایچین توغرودان توغرو یزنی «چوقای اوغلی-فاشیستله‌ری»نی عیبله‌یدر. مه‌نه اونگ اوزینی تیکله‌یگز:

«1918نچی ییلی تیسکه‌ریچی خوقند مختاریتینی تشکیل ایتیشکه اورونغان مشهور «آزولو آلاش-اورداچیلارنگ بری معلوم چوقای اوغلی قازاغستاندان قوولوب آق مهاجرلکگه توشوب قالغان. مه‌نه شو چوقای اوغلی خارجده‌ن حرام ایپله‌رینی آلاش-اورداچی، قازاق ملتچیله‌رینگ قالغان-قوتقانلارینا اوزاتیب یاتیب‌در. ایمپه‌ریالیزمگه ساتیلغان بو چوقای اوغلی تروتسکیچیله‌ر وه مرتد ملی آغماچیلار ایله برگه‌له‌شیب جاسوسلار، زیانچیلار هم آغماچیلاردان اوزینگ «چوقای-فاشیستلگی» آژانلغینی، جاسوس وه زیانچیلار زمره‌سینی تورغوزماقدادر...

بونی بالخاصه بزنگ رنگلی معدنچیلك خوجالیغمز (قازاقپای، چمکینت زاوودی وه باشقا خوجالق قسملاری)دا آچیلغان زیانچیلق او-رونوشلاری آچیق کورسه‌تمه‌کده‌در. آغماچیلق، شپیوناژ، زیانچیلق، ستاخانوفچی ایشچی وه قولخوزچیلارغا هجوم چوقای-فاشیستله‌رینده‌ن بولغان آلاش-اورداچیلارنگ تروتسکی‌چیله‌ر ایله برلکده سایلاغان زهر-لی قوراللاریدر»(*).

(*) „Один из матерых алаш-ордынцев, небезызвестный Чокаев, организовавший в 1918 г. контрреволюционную „кокандскую автономию“, вышвырнутый затем из Казахстана и очутившийся в белой эмиграции, протягивает из-за рубежа свои подлые нити к контрреволюционному подполью от-

مەنە بو تورکستاندا بولشەویکلەرنك وضعیتینی کورسەتەتورغان پار-
لاق بر شهادتدر. ملی کورەش دوام ایتەدر. الیاس قابل اوغلی سوزی
بیلەن کورەش نشانەلەری شیپوناژ، زیانچیلق، آغماچیلق، ایشچیلەرگه
هجوم وه باشقالاردا کورونەدر. دیمەك کورەش جدی آقیم آلیب بارادر.

الیاس قابل اوغلینك بو کورەشله بزنی باغلاشی، حتی اونگ باشچی-
لیغینی «چوقای-فاشیستلەری» قولینه بیریب قویووی، هەر نەرسەدەن اول
معناً بزنگ یورتمزداغی توغانلاریمزدان آیریلماغانلیغمزنی، بالعکس بو
باغلانیشنك کوچلو ایکەنینی بر قات داها اثبات ایتەدر.

طبیعی بز «چوقای-فاشیستلەری»نگ تروتسکیچیلەر ایله باغلانیشی،
شیپوناژ وه باشقالار کبی معناسز بولشەویك بهتانلارینی بر طرفدا قالدیریب
کیتە بیرەمز. ذاتاً بونلار ساویت مطبوعاتی اوقوچیلارینگ ذهنینی قاریشتر-
ماق اوچون بولشەویك بیلچیللەری طرفندان اویلەب چیقاریلغان احمق
لقلاردر.

«چوقای فاشیستلەری»، تورکستانداغی ساویت حکومتی بولشەویك

репьев, алаш-ордынцев, казахских националистов. Вместе с троцкистами, вкупе и влюбе с национал-уклонистскими отщепенцами, он, верный наймит империализма, организует свою чокаевско-фашистскую агентуру шпионов, вредителей, диверсантов.

Об этом, в частности, говорят вскрытые вредительские факты в нашей цветной металлургии (Карсакпай, Чимкентский завод и на других участках). Диверсии, шпионаж, вредительство, подготовка подлых нападений на рабочих, колхозников, стахановцев — таково то отравленное оружие, к которому вместе с троцкистами прибегают контрреволюционные алаш-ордынцы и националисты, чокаевско-фашистские агенты.

. . . имеются факты явной активизации местных националистов, когда чокаевско-фашистская агентура, сомкнувшись с троцкистскими агентами фашизма, пытается организовать шпионаж, диверсии и т. д."

(„Сосредоточить огонь против казахскаго национализма"!
„Казахстанская Правда", Nr. 300, от 30. XII. 36).

روس ایمپەریالیزمی دوشمانلارینا بیریلگەن یەگی بر آت. «تروتسکیچی-
لك» وه «فاشیستلك» بوکون ساویتلەر اتفاقندا بوتون ساویت دوشمانلا-
رینا تاقیلغان عمومی اسملەردر. ساویتلەرنگ باریشماس دوشمانلارندان
بولغان بزلەرده بو صفدان آیریلیب قالدیریلا آلماس ایدیك... طبیعی
بونگله ایشنگ اصلی اوزگەرمەیدر. تورکستاندا یات ایمپەریالیزم حکمران-
لیغینا قارشی شدتلی کورەش یوروتمه کده بولغان بر ملتچیلك اوسوب
بارایاتیر. بولشەویکلەرنك بو ملتچیلك آقیمینی «چوقای اوغلی آژانلیغی»دیب
آتاشلاری ایسه هەر نەرسەدەن اول بزنگ اوز یورتمزله کوچلو ایپلەرله
باغلی بولغانمزنی وه بزنگ یورت تیشندان سویلەمه کده بولغانلاریمزنگ
یورتمز، خلقمزغا ایریشمه کده بولغانینی کورسەتەدر. شونیدا اونوتماسلق
کیرەك، که بولشەویکلەرنگ «چوقایچیلق» یەگی تعبیرلەریله «چوقایچی
فاشیستلك» دیب آتادیقلاری حرکت او طرفدا یورتداغی ملتچیلك حرکت-
لەری ایله بو طرفدا — خارجده کی «یاش تورکستان» بیتلەرنده عکس
ایتدیریلمه کده بولغان «تورکستان ملی برلگی» حرکتلەری مجموعیدر.

*

ساویتلەر اتفاقی قانون اساسیسی اطرافندا

(باشی 85—86نچی سانلاردادر)

بو مقاله «ستالین» قانون اساسیسی ساویتلەر اتفاقی خلقلاری آلدندا
قاندای یەگیلك آچماقدادر؟ دیگەن بر سورغوغا بیریلەجەك جوابگه حصر
ایتیلەدر. طبیعی بز بو بیرده ساویت قانون اساسیسینی مادەمادە تیکشیروگه
اورونمایمز. چونکه اصل بو «ستالین قاعدهٔ اساسیه»سینگ «جانی» اونك
مادەلەرنده ایمەس، اونگ عمومی «روحندا»، اونی توغدورغان شرا-
ئطده وه سیراسی اعتباریله اوچنچی بولغان بو سوگنچی ساویت قانون
اساسیسینك افاده ایتمه کده اولدیغی هدفدەدر. یەگی ساویت قانون اساسیسی
«لەنین فرقەسینگ ایچدەن چوروب آقا باشلاوی وه تیشقی سوغوش تور-
قوسی تأثیری آستندا توغدی. هەمده او ساویت حکومتی هەر جبهەده

کیری چیکیلیش مجبوریتنده قالدیغی بر آندا دنیاغا کیلدی. ایچده، یعنی ایچکی سیاستده، ستالین ایکی استقامتده چیکیلدی. او فرقه ایچنده ایسکی تازه مارقسیزم مفکوره‌سینه قارشی کوره‌ش یوروتدی. سوك تورت یيل ایچنده تینماسدان فرقه صفلاری تازالانماقدادر. ایسکی له‌نین مفکوره‌سینی تاشوچیلار یا آتیب أولدورولمه‌کده وه یاده قوولماقدادر لار. فرقه‌غا «ایش قهرمانلاری»، تورلو جنسده‌ن «مه‌ذالیه‌لـه‌ر» قازانغان «ممتاز»لار یازدیریلماقدادر وه اونیکله فرقه ستالین شخصی سیاستینگ کور بر قورالینا آیلانتریلماقدادر.

مارقسیزم مفکوره‌سینه قارشی کوره‌ش ستالین‌نی خصوصی ملکیتنی قبول ایتب اونی تورغوزوشغا، قولخوز ره‌ژیمینگ بر درجه‌گه قادار یومشالیشی، ایمدیلك جزئی بر مقیاسدا بولسادا، خصوصی ملکیت اساسینك قبول وه تطبیق ایتیشکه مجبور ایتدی.

تیشقی سیاستنده ساویت حکومتی، (مثالینی اسپانیاداغی ایشله‌ری هەم فرانساداغی دولامباچلی یوللارله یوروتمه‌کده اولدیغی اویونلارندا آچیق کورونمه‌کده بولغانی کبی) انقلابی سرگذشتچیلك یولینی بوتونله‌ی تاشلاماماقله برابر بورژوآ ده‌موقراتیسی دولتله‌رینه سیقی یاقلاشونی قبول ایتدی.

بوتون بو تازه مارقسیزم-له‌نینیزم مفکوره‌سی میداندانغی رجعتله‌رنگ ایگ بویوکی شبهه‌سز ساویت حکومتینگ — سیاستده، ادبیاتدا، موسیقیدا هەم صنعتده عمومیتله مادی هەم معنوی تورموشنك هەر ساحه‌سندا روس ملتچیلگینی قایتادان تورغوزوب تصدیق ایتووی بولدی.

کیچیك مجموعه‌مزدا اورون یوقلیغی شو یيرده «پراودا» هەم «ایزوه‌ستیه»ده‌ن مناسب پارچالارنی کتیریب، کورسه‌تیب اوتوش امکانینی یيرمه‌یدر... بز بو یيرده یالغز استیلاچی، مستملکه‌چی روس خلقی تاریخی کیچمیشینك روس بولشه‌ویکله‌ری «یوره‌گینی غرورله تولدورماقدا» بولغانینا اشاره ایتب کیچه‌مز. («ایزوه‌ستیه»نگ 23. 11. هەم 36. 12. 18. تاریخلی نسخه‌لارینا باقیلسین).

«یوره‌گیمز ملی غرورله تولا!» باشلوقلی باش مقاله‌سنده «ایزوه‌ستیه» (23. 11. 36) «بوگون روس کولتوری ساویتله‌ر مملکتنده بوتون خلق بایلیغی بولوب قالدی. اونگ توکه‌نمه‌س منبعندان ساویت عائله‌سی خلقلاری اوز کولتوری اوچون کیره‌کلی یارده‌م قوتی آلماقدادر لار. روس خلقی ساویت خلقلاری عائله‌سینگ مرکزی اولاراق تورادر. او حقوقچا تیگ، ایشده ایگ کوچلوسی‌در.»

مه‌نه بو استیلاچی، مستملکه‌چی، ئه‌نگه‌لس سوزی بیله‌ن ئه‌یتکه‌نده «خلقلار زندانی»نی یاراتقان روس خلقی تاریخینه باشقالارنی اطاعت ایتدیریش یه‌گی ستالین قانون اساسینگ ایچکی روحی‌در.

بوندای بر روح بیله‌ن اورتاغا چیققان بر قانون اساسی ساویتله‌ر اتفاقی خلقلاری قارشیسندا هیچ بر نه‌رسه آچمایدر، تیریسنچه هەر نه‌رسه‌نی قاپاتادر دیيه آلاجاقلاردر... بز بوگنا یوق! بو ساویتله‌ر اتفاقی خلقلاری قارشیسندا کوپ نه‌رسه آچاجاقدر وه آچمالیدر دیب مقابله ایته‌مز. حقیقتده‌ده بونی، کوزله‌ری آلدندا تورتوب چیقاریلماقدا بولغان نه‌رسه‌نی، غیر روس خلقلارنگ کورمه‌سلگی ممکن ایمه‌س. حقیقتاً، اوقراینا وه قافقاسیا خلقلاری؛ قریم، ایدیل-اورال وه تورکستان تورکله‌ری برده‌ن بره یورتلارینك روسلار طرفندان استیلا ایتیلووی، خلقلارینگ بو استیلا آستندا خورلانغانلیغی ایله «غرورلانادر لار» دیب هیچ آیتب بولماس! تورکستان ساویت غازیتالاری، «قازاغستانسکایا پراودا» 30. 12. 36 تاریخلی، «سوسیالدی قازاغستان» 6. 1. 37 تاریخلی نسخه‌سنده شو یه‌گی قانون اساسی چیقو مناسبتیله یورتمزنگ تورلو یيرله‌رنده ملتچیله‌رنك «تیسکه‌ریچیلك» فعالیتله‌ری آرتماقدا بولغانینی یازماقدادر لار. شبهه‌سز بوندای حرکتله‌ر باشقا غیر روس خلقلار یورتلارندادا بولماقدادر.

یه‌گی ساویت قانون اساسیسندا اونگ روحینی آچیب کورسه‌تیب بیره‌تورغان یه‌نه بر نقطه بار. بو یيرده سوز قانون اساسینگ 17نچی ماده‌سی اطرافندادر... بز ماده‌نگ متنینی ایمه‌س، او حقدا ستالین‌طرفندان بیریلگه‌ن تفسیرنی دیمه‌کچی بولامز.

بو ماده بورونغو 7نگ اورنینا 11 بولغان متفق ساویت جمهوریتله‌رینگ صلاحیتی اوستنده‌در. بو حق بر وقتلار بولشه‌ویکله‌ر طرفندان چیقاریلغان سان وه حرثی سویه‌له‌رینه، نه وقت استیلا ایتیلیب وه ضبط ایتب آلنغانلقلارینا قاراماسدان بوتون خلقلارنگ اوز ایسته‌کله‌ری ایله آیریلیب اوز باشلارینا دولت قورا بیلوله‌ری حقنداغی بیانامه‌سنده‌ن چیقاریلادر. سوگراق، 1921نچی ییلی، ستالین بو حقنی یالغز آوروپا وه آمریقا قولونیلاری خلقلارینا دائر ایکه‌نلگی، روسیا طرفندان استیلا ایتلگه‌ن خلقلارنگ ایسه روسیادان آیریلماق ایسته‌مه‌دیکله‌ریله ایضاح ایتکه‌ن ایدی (*).

ستالین مه‌نه شو اوقتوبر انقلابی «مقدس شعارینی» یه‌گیده‌ن تفسیر ایتدی. اونگچا اتفاقدان آیریلماق حقی قازاغستان، قیرغزستان، اوزبیکستان، تورکمه‌نستان هم تاجیکستان، یعنی بیش تورکستان «ملی» ساویت جمهوریتینی ایچینه آلغان 11 متفق جمهوریتله‌رگه گنه بیریله‌در. بو حققا ایگه بولاتورغان متفق ساویت جمهوریتله‌ری ایسه اتفاقنگ اطراف قسمنداغی چیت مملکتله‌ر بیله‌ن چیگه‌ره‌له‌نگه‌ن اولکه‌له‌رده‌ن گنه تأسیس ایتیله‌جه‌کله‌ردر. ستالین ایضاحاتینا کوره، تاتارستان هم باشقردستان مختاریتلی جمهوریتله‌رینگ متفق جمهوریت بولالماسلقلاری‌دا شونگچون ایمش. چونکه هه‌ر طرفندان ساویت جمهوریتله‌ری هم ساویت ولایتله‌ری بیله‌ن اورالیب آلغان بو ملی اولکه‌له‌رنگ ساویتله‌ر اتفاقندان آیریلیب کیته بیلو امکانی‌ده یوقمش.

کوره‌سیز، که ملی مقدراتینی بیلگیله‌و حقی ایمدی جغرافی وضعیت بیله‌ن باغلانیب قالغان. هه‌له بو قاداری‌دا آز. ستالین اوز سوزینگ‌دوامنده بر ساویت جمهوریتنه اسمینی بیروچی خلق او دائره‌ده اکثریت تشکیل ایتمه‌لیدر. «قریم مختاریتلی جمهوریتینی آلغاندا اوزی چیت بر اولکه بولغانی حالدا، قریم تاتارلاری بو جمهوریت داخلنده کوپچیلك تشکیل ایته آلمایدرلار، بالعکس، آزچیلقدادرلار» دیدر. (36 .11 .25ده کی ستالین نطقی).

(*) ستالین ایمدی‌ده «بزده ساویتله‌ر اتفاقندان چیقماقچی بولغان بر جمهوریت یوقدر» دیدر.

بزنك تاتار-باشقورت توغانلاریمزنك قای صورتله بوندای «هه‌ر طرفندان ساویت جمهوریتله‌ری، ولایتله‌ری بیله‌ن اورالغان» بر حالغا کتیریلگه‌نلگی، قای صورتله قریملی توغانلاریمزنگ اوز یورتلارندا آزچیلق حالینه توشورولگه‌نلکله‌رینی بو بیرده اوزون اوزادی ایضاح ایتب اوتوروشنی آرتیقچا تاپامز. بونلارنگ بوتونیسی او «هه‌ر خلققا بوتونله‌ی آیریلیب مستقل دولت قورا بیلو حقینی» تانیتورغان شعارلار نشر ایتیلدیگی زمان‌دا بولشه‌ویکله‌رگه پهك اعلا معلوم ایدی. فقط ستالین وه اونگ آرقاسنداغی روس بولشه‌ویکله‌ری ایمدی 19 ییل سوگرا انقلابنگ باشلانیچندادا «حرمت ایتمه‌دیکله‌ری «خلاصکارلق» مفکوره‌سنده‌ن وازکیچیب روس ملتچیلگی، روس ایمپه‌ریالیستلگی یولینی توتقاندان سوگراغنا، روس ایمپه‌ریالیزمی طرفندان ایزیلگه‌ن خلقلارنگ اوز مقدراتلارینی بیلگیله‌و حقلاری یولی اوستیگه «حقوقی توسوقلقلارنی» آچیق چیقاریب قویماقدالار.

یازیق، که یه‌گی ساویت قانون اساسیسی ایله آچیق اورتاغا قویلغان روس ایمپه‌ریالیزمی اشتهاسینا قولایچاسیغا قوربان بولوب‌تورغان تورك خلقینك بعضی بر قوللاریدر. طبیعی حقیقی وضعیتله‌ری اعتباریله «متفق جمهوریت» دیب آتالغان تورکستان جمهوریتله‌ری ایله آذربایجانك تاتارستان، باشقردستان هم قریم مختاریتلی جمهوریتله‌رنده‌ن هیچ بر تورلو فرقلاری یوقدر... فقط بو بیرده مسئله، صرف کاغد اوزه‌رنده گنه بولسادا، پره‌نسیپ اوستونده‌در.

بو کورسه‌تیلگه‌ن ساویت روس ایمپه‌ریالیزمی بویوك دولتچیلگی اشتهاسی اوچون غیر روس خلقلار حقینی کمه‌یتمه‌ك، یوقاتماققا اورونوشی بزنی، یعنی بو ایمپه‌ریالیزم یوکی آستندا ایزیلمه‌کده بولغان بوتون خلقلارنی، ایسته‌ر او طرفدا ایللریمزده ایسته‌رده بو طرفدا قول قولغا بیریب، بر جبهه حالندا کوره‌ش یوروتوگه چاقیرادر.

یه‌گیده‌ن کوته‌ریلیب اوسوب کیله یاتقان قیزیل روس ایمپه‌ریالیزمینه قارشی برله‌شکه‌ن جبهه‌ده کی کوره‌شمزنی کوچه‌یتوویمز کیره‌کلگی وه

ایگ توغرو یولنگ شو برله‌شیك کوره‌ش یولی ایکه‌نلگی‌ده بالخاصه بو یه‌گلی ساویت قانون اساسیسی چیقو بیله‌ن بر آزدا آیدینلاشدی دیب امید ایته‌مز.

مچ.

*

1917نچی ییل خاطره پارچالاری

X.

(باشی 76—79 وه 82—86نچی سانلاردا)

1917نچی ییلی انقلابینك اورتاغا آتدیغی اساس مسئله‌لرنده‌ن بری، ییر مسئله‌سی‌ده بزنگ تورکستاندا روسیاداغیسندان بوتونله‌ی باشقا- چا قویولغان ایدی. مه‌ن شو ییرده بو ییر مسئله‌سی قویولوشنداغی فرقنك قاراقته‌ر وه سببله‌رینی، اساس نقطه‌لارنداغنا بولسادا، ایضاح ایتب او- توشنی لازم تاپامه‌ن.

1917نچی ییلی انقلابندان 56 ییل اولینه، یعنی 1861نچی ییلینا قادار روس قیشلاقی-موژیکینگ ییر ایگه‌للهشکه حقی یوق ایدی. ذاتاً او بو تاریخکه چاقلی ایگ عادی انسانلق حق وه حقوقندان‌دا محروم ایدی. 1861 تاریخنه قادار روس چارلاری شخصله‌رینه وه یا دولتگه خدمت کورسه‌تکه‌ن مأمورلاری وه اقربالارینا موژیکله‌رنی هدیه ایتب ییره‌رله‌ر ایدی. هه‌ر صورتله بولسادا قیشلاق اهالیسی اوستنده ایگه‌لك حقی قازانغان کشیله‌ر اونی عادتا اوز قوللارنداغی اوی حیوانلاری کبی بر معامله‌گه تابع توتارلار ایدی. ایجابنده اونی ساتارلار، هدیه ایته‌رله‌ر حتی «تازی ایت» گه آلماشترارلار ایدی. تحملینگ سوڭ درجه‌سینه قادار کتیریلگه‌ن موژیکله‌ر قوزغالانلار چیقارار وه اوز خوجالارینی أولدو- ره‌ر، او زمانتگ تعبیری بیله‌ن ئه‌یتکه‌نده «قیزیل حورازنی قویوب یوبا- رار» ایدیله‌ر، یعنی خوجالارینگ یورتینی یاندیریب یوبارار ایدیله‌ر. روسیا تاریخنده ایکی دفعه بوندای دهقان کوته‌ریلیشله‌ری حکومتکه قارشی عمومی خلق کوته‌ریلیش شکلینی آلیب کیتمشدر. برنچیسی

(1667ده‌ن 1671گه چاقلی) ستەپان رازین حرکتی دیب آتالدیغی کبی، ایکنچیسی (1773ده‌ن 1775گه قادار) ئه‌مه‌لیان پوغاچوف حرکتیدر(*). بو قوزغالانلار مثبت بر نتیجه بیرمه‌دی. حکومته‌ده اوزینگ «عصرلار اوزونی روس تاریخینك مقدس عاملله‌رینده‌ن بولوب کیلگه‌ن» سیاستینی دوام ایتدیردی. ایسکی قول ساقلاو سیاستینگ دواماندا چار تختی وه بوتون دولتنك تهلکه آستندا بولغانلیغی آگلاشیلغاچ، 1861 (19 فیبرال = 3 مارت)ده چار 2نچی آله‌کساندر موژیکله‌رنی قوللقدان آزاد ایتو فرمانینی چیقاردی.

چار فرمانی، تاریخده دهقان اهالی آزادلیغی دیب یوروتولسه‌ده، بو آزادلق تولا ایمه‌س ایدی. چونکه اونگله دهقانغا ییر بیریلمه‌دی. آزادلق اعلان ایتیلگه‌ن زمان دهقانلارنك ایشله‌مه‌گده بولغان ییرینگ بر قسمی دهقان جماعته‌رینه (Крестьянская община) ساتب آلیشقاغنا بیریلدی. بو ییرله‌رده آیریم جماعت اعضاسینگ ایمه‌س، جماعتنگ عمومی ملکی دیب تانیلار ایدی. بو صورتله بورونغو خوجالارینگ قوللاوغندان آزاد ایتیلگه‌ن دهقان جماعتکه باغلانیب قالدی. اوگا جماعته‌ن آیریلو عمومی ملك سانالغان ییرده‌گی حصه‌سندان فائده‌له‌نوده‌ن واز کیچو دیمه‌ك ایدی... وقت اوتکه‌ن ساین ملکدارلار ییری دهقان جماعته‌ری قولینه کیچه باشلادی. حکومت ایسه اوگا توسقونلق ایتدی. بو ملکدارلار قولنداغی ییرنك دهقان جماعت قولینه کیچمه‌سی ایشینك نه قادار سیکین بارغانلیغینی 19نچی عصرنگ سوڭ ییللارینا عائد شو ایکی سان جوده آچیق قیلیب کورسه‌ته‌در: بو تاریخله‌رده 30 میگ چاماسنداغی بویوك ملکدار عائله‌له‌رینگ قولنداغی ییر 64 میلیون 700 میگ هه‌کتار ایدی. 10 میلیون دهقان عائله‌له‌ری جماعته‌ری قولندا ایسه 68 میلیون 600 میگ هه‌کتار ییر بار ایدی. ایمدی بو ایکی سانی سالشیریب کوریگ! 30

(*) پوغاچوف قوزغالانینا تاتار، باشقورت هه‌م قازاقلارنك او زمانغاچا روس استیلا- آستینا توشوب قالغان قسملاری قاتناشمشدر.

میگ ملکدار عائله‌سی 64,7 میلیون هه‌کتار یئر گه ایگه ایکه‌ن، 10میلیون دهقان عائله‌سی قولنداغی یئرنگ 68,6 میلیون هه‌کتار بولغانلیغی اوزی روسیاداغی توپراق مسئله‌سینگ نه قادار کیسکین وضعیتده قویولغانلیغینی آچیق کورسه‌تب تورادر... بو شرائط آستندا انقلابچیلق پروپاغانداسینگ دهقان اهالی آراسندا سوك درجه اویغون بر زمین تاپقانلیغی‌دا غایتده طبیعی بر نه‌رسه‌در. روس چارلاری حکومتی بر طرفدان اوز تختینگ تایانچیغی سانالغان ملکدارلرنگ عصرلاردان‌بری کیله یاتقان «حقی»نی مدافعه ایتیشکه اورونسا، ایکنچی یاقدان دهقان اهالی کتله‌سینگ اوسوب بارایاتقان انقلابچیلق احوال روحیه‌سینه قارشی کوره‌شو آغیر لاشاباردی. بو زورایب بارا یاتقان آغیرلقدان چیقو چاره‌سی استیلاچیلقدا وه دهقان اهالینی بو صورتله قازانیلغان اطراف غیر روس أولکه‌لرگه، قافقاسیا، سیبیریا وه بالخاصه تورکستانغا کوچوروده دیب تاپیلدی. چار حکومتی رسمی منبعلارینا کوره یالغز بوکونکی قازاغستان جمهوریتی دائره‌سنده روس مهاجرلرینه بیرمك اوزره تارتیب آلنغان یئرنگ 45 میلیون هه‌کتار بولغانلیغی اوزی بو غیر روس أولکه‌لرده‌کی یئر تارتیب آلولارنگ درجه‌سینی کورسه‌تو اوچون یئته‌رلك بر مثالدر. ایمدی بو 45 میلیون یئر آلنغان دائره‌ده‌کی روس مهاجرلرینگ بر میلیونغا یئته‌ر-یئتمه‌س بر ساندا بولغانلیغینی‌دا علاوه ایتسه‌گز، روسیاداغی روس دهقانی بیله‌ن تورکستانغا کتیریلگه‌ن روس مهاجر دهقانی وضعیتله‌ری آراسنداغی فرقدا کوز آلدندا جانلانغان بولادر. بونگ اوستنه تورکستانداغی مهاجر روس دهقانینك ایگه‌للهدیکی یئرنك حقیقی ایگه‌سی سانالدیغینی‌دا علاوه ایتیشگز کیره‌ك. بو صورتله روسیادا حکومت دشمانی-انقلابچی براحوال‌روحیه تاشیغان روس دهقانی تورکستاندا بو حکومتنگ تایانچیغی بولوب قالغان ایدی. ذاتاً او شوندای ایشله‌نمه‌کچی‌ده ایدی.

ایمدی تصوریگزنی بزنگ یورت تاریخینه کیچیریگز. خانلار

ظالم، أداره‌له‌ری فنا ایدی. فقط بزنگ خلق هیچ بر زمان قول بولماغان، قول ایتیلمه‌گه‌ندر. اونی هیچ بر زمان ساتماغانلار هم ایتکه آلماشتر-ماغانلار... بزده توپراققا مناسبت ایکی تورلو یول بیله‌ن انکشاف ایتب، ایکی تورلو ترتیب اورناشغان ایدی. تورکستان دالالارندا حکم سور-گه‌ن خلق عرف وعادتی تأثیری آستندا اوروغ (قبیله) ایگه‌لیگی، شهر هم اوتوراق اهالی دائره‌سنده ایسه شریعت نیگیزنده‌کی عمومی وه خصوصی ملکیت جاری ایدی. ایکنچی یاقدان دالا قسمینگ مالدار اهالیسی خوجالیغی یئرگه کوپینچه بیچه‌ن چاپو، مال اوتلاتو جهتنده‌ن باقب اوگا یارارلق یئرله‌رگه کوبره‌ك اهمیت بیریر ایدی. اوتراق-ایکینچیلك قسمنده ایسه ایکین کوب ایش، زحمت طلب ایته‌تورغان سوغا-ریش ایله باغلی بولغانیدان آیریم بویوك یئر صاحبلگی بولماغان وه انقلابغا قادار کیلگه‌ن بزنگ یورت خوجالق شرائطندا بوندای بر نه‌رسه بولادا آلماس ایدی. تورکستان قیشلاق خوجالغنداغی کیچیك هم اورتا درجه‌لی ملك صاحبلگی قاراقته‌ری شوندان توغاندر. یالغز سوك دورده-گنه پاختاچیلقنك غیرطبیعی بر شکلده‌گی انکشافی تأثیری آستندا توقفان قرض، بونه‌ك مسئله‌سینگ آغیر یوکی آستندا کیچیك یئر صاحبی دهقانلارنك ملکینی یوقاتیشی آرقاسندا بویوك یئر ایگه‌لکله‌ری کوروله باشلاغان ایدی. فقط بونیگله‌ده بویوك یئر صاحبی، ملکدارلار سانی کویه‌یه آلماغان ایدی. ایسته‌دیگگز تورکستانلیدان سورساگز، اندیجان بایلاری میر کامل بیله‌ن تیمیر بیك حاجی‌لار یانینا باشقا بر نیچه بویوك یئر صاحبله‌ری اسمینی قوشا بیلووی شبهه‌لیدر. 100 هه‌کتار، یعنی 600 تاناپ، یئر دیمه‌ك تورکستاندا بویوك بر ثروتدر...

دیمه‌ك تورکستانداغی توپراق مسئله‌سینی روسیانیگکنده‌ن آیراتور-غان قویوداغی نقطه‌لارنی قید ایتش کیره‌ك:

1 — یئر تورکستانلیلارنی بربرله‌ریله باریشماس دوشمان صنفلارغا آیرماغان ایدی.

2 — تورکستاندا یېر سیقینتیلیغی روسیاداغیدەك آیریم ملکدارلارنك بویوك بر یېر پارچاسینی ایگەللەب اوتوروواندان ایمەس، تورکستاندا ایکین اوچون کیرەکلی بولغان سوغاریش مسئلەسینگ اهالی اوسومی ایله متناسب اوستورولوب بارا آلماغاندان چیقار ایدی.

3 — تورکستانلیلارنك یېرسزلەنووینك یېلدان یېلغا آرتیب باریشی برنچیدەن روس حکومتینك روس مهاجرینه یېرمەك اوچون یېرنی آلیب قویوونداں، ایکنچیدەن اونگ وحشیانه یوروتکەن پاختا سیاستندەن توقفان ایدی.

انقلابدان سوگرا تورکستانداغی یېر مسئلەسی قویولوشینگ روسیاداغیدان فرقلی بولغانلیغیدا شوندان‌در. روسیادا یېر مسئلەسی اجتماعی (سوسیال)، صنفی سیاسی بر مسئله ایدی. تورکستاندا ایسه او سیاسی هەمده ملی سیاسی بر مسئله ایدی.

روسیادا انقلاب روس موژیکی منافعینا اویغون ایدی. چونکه او ملکدار، کلیسا هەم چار اولادلاری یېرلەرینگ بوتونیسینی اونگ قولینا تاپشیرماقدا ایدی. تورکستاندا ایسه انقلاب اساسلاری روس مهاجر موژیکی منافعی علیهنه ایدی. چونکه او چار حکومتی طرفندان روس مهاجر موژیکینگ ایگەلیگنه آلیب یېرلەرنگ بوتونیسینی بولماسادا بویوك بر قسمینی تورکستانلیلارغا قایتاریلووینی، اونگ ایمدیگەچه فائدەلەنیب کیلدیگی استثنائی حقوقیندان آیریلاجاغینی هەر حالدا آچیق ایجاب ایتدیرمەکده ایدی.

روس انقلابچیلارینك مهم گنه بر قسمیدا بو فرقنی تمامیله آگلاماس ایدی. بر قسمی ایسه آگلادیغی حالدا اونگله حسابلاشماق ایستەمەس ایدی.

روس انقلابچیلاری یېلەن بزنگ آرامزدا یېر مسئلەسی اوستنده چیققان آگلاشالماسلقلارنگ سببی مەنه شو ایدی.

انقلاب باشندایاق، اولا اورەنبورغدا توپلانغان عموم قازاق تورکلەری داها سوگرا تاشکنده کی عموم تورکستان قونگرەسی روس مهاجری کتیریلووینك درحال توختاتیلماغی وه مهاجرلەر اوچون دیب آیریلبدا ایمدیگەچه مهاجرلەر قولیغا اوتکوزولمەگەن یېرلەرنگ درحال تورکستانلیلارغا قایتاریلووینی طلب ایتب قرار چیقاردی. بو تیلەك موقت حکومت طرفندان‌دا اوتەندی. تورکستانداغی روس مهاجرلەری نماینده‌لەری بو قادارینادا اعتراض ایته باشلادیلار. ایشچی وه سالداتلار شوراسیدا طبیعی روس مهاجرلەری طرفندا ایدی. موقت حکومت زراعت مینیسترلگی «یېر قومیتەلەری» توزو حقندا بر قانون چیقاردی. یېر قومیتەلەری ملکدارلار قولوندا‌غی وه باشقا جنس ایگەلکلەرده کی یېرلەرنگ دهقانلار قولینا ترتیب اوزره کیچوویته باقاجاق وه بو حقدا کیرەکلی تدبیرلەرنی کورەجەك ایدی. تورکستاندا «یېر قومیتەلەری» توزو اوچون زراعت مینیسترلگی وکیلی اولاراق مهدی چانیشوف اسملی بریسی کیلدی. بزنگ تورکستاندا بوندای یېر قومیتەلەرینگ کیرەگی بولماغانلیغینی اسمندەن باشقا ملیتی اثری قالماغان بو یاش یگیتنگ باشینا کیریتب بولمادی. تورکستاندان کیلگەن وکیللەر زیارتندەن سوگ موقت حکومت باشلوغی کەرەنسکی طرفندان بو یېر قومیتەلەری قانونینگ تورکستانغا عائد قسمی ایشکه آشیریلیشدان توختاتیلدی‌دا آداشغان مهدی چانیشەف «یېر قومیتەلەری» قورآلماسدان تورکستاندا ایشسز یاتیب قالدی. بویله‌لکله تورکستان توپراق مسئلەسی اوز اوزندەن مجلس مؤسسان توپلانیشینا قاراب قالدی. شونی‌دا آیتیش کیرەك، که یېر مسئلەسینی توشونوشده، سیاسی قاراشی وه ذوق مسئلەلەری آیرماسینا قاراماسدان، بوتون تورکستانلیلار بر ایدیلەر. کەرەنسکی‌دەن «یېر قومیتەلەری» قانونینگ تورکستانغا دائر قسمینی توختاتیب قویونی سوراغان هیئتنگ کوبچیلگی «علما جمعیتی» اعضاسندان ایکەنلگینی‌ده شو یېرده قید ایتب کیچمەگیم لازم.

هەر ایکی طرف، یعنی تورکستانلیلار هەم روس مهاجرلەری، قارشیداغی تارتیشما اوچون دقتله حاضرلانماقدا ایدیلەر.

... بایرامعلی اطرافداغی وه تەجەن رایونداغی تورکمەنلەر روس مهاجرلەرینه آلینب بیریلگەن ایسکی آریقلارینی زورله قایتاریب ایگەللەب آلدیلار. تاشکند یانداغی زاغ آریق دائرەسنده‌کی اهالی ایسه ایسکی عادتی بویونچا اوز ایسته‌گینچه، وقتندان اول سونی آغداریب کیتمه‌کچی بولغان روس مهاجرلەرینی قووب یوباردی... تورکستان دالالارینگ بر قانچا ییرلەرنده تورکستان قازاق-قیرغزلاری ایسکیده تارتیب آلینب روس مهاجرلەرینه بیریلگەن ییچەنلك وه اوتلاولارینی قایتاریب آلدیلار. کون اوزدوقچا آگلاشیلماوچیلق‌دا کوچەیه باردی. روس مهاجرلەری حتی ایشچی وه سالداتلار شوراسی‌دا بو ییر مسئلەسی اوستنده جدی توقناشمالار چیقیب کیتو احتمالینی آگلادیلار. مەنه شو چیقیب کیتووی محتمل قاریشیقلقنگ آلدینی آلو، مجلس مؤسسان توپلانغونچا یارارلق بر آگلاشما تاپو نیتی بیلەن «تورکستان روس مهاجری-قازاق شوراسی» دیگەن بر اویوشما یاراتیلدی.

بو ایشده تشبثنگ کیم طرفدان باشلانغانلیغینی مەن آنیق بیلمەیمەن. مەن اوزوم ملی مرکزیمزنگ تاپشیروووی بویونچا سمرقند ولایتی دائرەسینی آیلانیب چیققاندان سوڭ عینی مقصد بیلەن فەرغانه‌گه کیچکەن ایدم. او ییرده تاشکنددەن دوستم علی محمد کوتیبار اوغلندان بو یەگلی قورولغان شورانك ایکی رئیسندەن بری بولوب سایلانغانلیغمنی بیلدیرگەن تیلگرامنی آلدم. اصل ایش بیلەن تاشکندگه قایتقاچغنا تانیشدم. بو تشکیلات رئیسلگینی قبول ایتشەن اول مەن مسئلەنی ملی مرکزگه بیلدیردیم. ملی مرکز راضیلق بیردی؛ مەنده بو أولکه «روس مهاجری-قازاق شوراسی»نگ رئیسلگینی قبول ایتدم. ایکنچی رئیس‌ده ایسکی سول سوسیال-رەوولوسیونەر چەرنەوسکی ایدی. اعضالاردا قازاق هەم روس مهاجری ممثللەرندەن ایدی. 1917نچی ییلی مارت هەم اوقتوبر آیلاری آراسنداغی مدتده مونارشیستلکدەن آلیب «قادەتلك» ساغ ئەسئەرلك مرحلەلەرینی کیچیب سول ئەسئەرلك‌گه قادار کیلیب چیققان وه نهایت 1918ده بولشەویکلەر قاتارینا کیچیب کیتکەن دوقتور اوسپەنسکی‌ده بو

شورانك اعضاسندان بری ایدی.

بو یەگلی توزولگەن «أولکه روس مهاجری-قازاق شوراسی»ندا بز ییر مسئلەسی اوستنده‌کی تورکستان خلقی ایله روس مهاجری آراسندا-غی مناسباتنی تیکشیردیك. هەر ایکی طرف‌دا اوز طلب وه آرزولارینی اورتاغا قویدیلار. روسلار تورکستانلیلارنگ مهاجر ییرلەرینه هجومنی توختاتولارینی وه اونلارنگ آریقلاردان فائدەلەنه بیلولەرینه مانع بولماسلقلارینی سورادیلار. فقط تیکشیریلگەنده بوکبی حرکتلەر تورکستانلیلارنگ روسلار طرفندان ایسکیده‌کی کبی غیر مسئول زوربالق شکلنده قیلنغان حرکتکه «جواب» ایکەنلگی آگلاشیلدی. روس مهاجرلەری ایسکیدەن حکومت یاردەمیله ایشلەب اوگرەنیب قالدیقلاری کبی زورله سونی آغدا-ریب کیتیب، ییرلی دهقانگ حقینی یەمه‌کچی بولغانلار. تورکستانلی دهقانلاردا اونلارنی قووب یوبارغانلار. بزده اوز طرفمزدان روس مهاجرلەرینگ ایشچی وه سالدات شورالاری بیلەن باغلانماسلقلارینی، تورکستانلیلار بیلەن ایسکیده‌کی کبی معاملەده بولونودان ساقلانولارینی، یدی سوداغی مهاجرلەرگه ییرلی قازاق-قیرغزلارغا قارشی قوراللی هجوملەرینی توختاتو یولندا تأثیر ایتولەرینی وه نهایت‌ده بو اورناشغان مهاجرلەرنك بزیمله برلکده روسیادان یەگلی مهاجر کتیرو سیاستنه قارشی چیقولارینی طلب ایتدیك. شو طلبلەریمزنی قبول ایتدیکلەری تقدیرده مجلس مؤسسانغا تورکستاندان بر مهاجر ممثلینی اوتکەزیشکه راضی بولغانمزنی بیلدیردیك.

بوکون، 20 ییل سوگرا، بزنگ او زمانکی طلبلەریمز نه قادار سادەدللك اثری بولوب کورونەدر! فقط بز او زمان شو قادار کوچسز، حاضرلقسز ایدیك، که بو طلبلەریمز اوزی بویله بویوك بر «انقلاب یوتوغی» بولوب کورونەر ایدی...

بو متواضع «أولکه روس مهاجری-قازاق شوراسی»دا روس مهاجری کتلەسینی تطمین ایته آلمادی. او کیلەجەك تورکستان ییر قانونینی بزیمله برابر تیکشیرونی ایستەمەدی. چونکه او روسلارنگ ایسکیده‌کی کبی تورکستانلنك تولا حقوقلو یگانه خوجاسی بولوب قالا بارولارینی

ایسته‌ر ایدی. او اوزینه تارتیب آلینب بیرلەرنگ بولغانی کبی اوزنده قالدیریلووینی تأمین ایتمەك ایسته‌ر ایدی... اونگ بزیمله آگلاشماق ایسته‌دیکی برگنه نقطه ایسه روسیادان مهاجر کتیرونی موقتاً توقتاتیلووی مسئله‌سی ایدی. اونلارنگ اسمندەن سوز سویله‌وچی ممثللەری اوزلەرینی «سول سوسیال-دەموکراتلر»، باشقاچا قیلیب ائیتکەنده «زورلقا قارشی حقانیتنك انقلابچی قوروچیلاری» دیب آتاب یوردیکلەری حالدا بو روس مهاجر زورباليغی، حقسزلیغینا قارشی آچیق سویله‌و قارینا کیله آلمادیلار، آچیق سویله‌مەك ایسته‌مه‌دیله‌ر. بز بو افندیله‌رگه بوندای بر شورانك یالغز تورکستانلیلار تاوشلاریله مجلس مؤسسان مبعوثلیغینا کیچیب آلابیلمەك اوچون گنه کیره‌ك ایکەنینی آگلادیق. شورانگ ایکی-اوچ مجلسندەن سوڭ آلغان تأثیراتم حقندا ملی مرکزگه سویله‌دم. ملی مرکزده رسماً شورا اعضاسی بولوب قالا بارسامدا عملده اونگ ایشله‌رینه قاتناشونی توختاتووم حقندا قرار چیقاردی... طبیعی ملی مرکزنگ قراری بویونچادا ایشله‌ندی. مهاجر روس موڤیکله‌ری اوز ممثللەری ایله همفکر بولماسادا اونلارنی یاقلاماقدا ایدی. بو ممثللەر ایسه مجلس مؤسسان اعضالیغی امیدیله بزگه یاناشالار ایدی. بعضیلاری معین فرقه اعضاسی صفتیله ایشچی وه سالداتلار شوراسی اعضاسی بولغانلاری حالدا مهاجر موڤیکله‌رنی ایشچی وه سالداتلار شوراسینا جوده هم یاقین بولوب کیتوده‌ن ساقلاماقدا ایدیله‌ر. بو ایسه او زمانکی شرائطدا بزنگ اوچون آنچاغنا فائده‌لی بر نه‌رسه ایدی.

قادرو مسئله‌سی

تا ایسکیده‌نبه‌ری تورکستاندا ساویت حکومتی مستملکه‌چیلك سیاستینگ ایچ یوزینی کورسه‌تورغان ساحه‌لارنگ بری‌ده شبهه‌سز قادرو مسئله‌سیدر. قادرو مسئله‌سینگ ساویت حکومتی طرفندان قالای قویولوب،

قائدای دولامباچلی یوللار بیله‌ن یوروتولوب کیله یاتقانینی بز جوده یاخشی بیله‌مز.

ملی جمهوریتله‌رنك وجودی طبیعتیله او جمهوریتله‌رده کی أداره‌له‌ر، ایشله‌رنك یوروتولوشی مسئله‌سینی چیقاردی. باشدا هەر ساحه‌نی آلیب کیته‌رلك مقداردە بیله‌رمه‌ن ایشچیله‌ر یوقلیغینی ادعا ایتب چیققان ساویت حکومتی تورلو جنسده‌ن قسقا مدتلی قورسلار وه مکتبله‌ر قورولوب اویله‌مه‌دیگی درجه‌ده تیزلکده آدام یتیشمه‌کده بولغانلیغی کورونوبچه بو مکتبله‌رنی تارقاتیب یوباریش، بونگله بیله‌رمه‌ن یتیشترونی سوسایتیش چاره‌له‌رینی قیدیردی... بو مسئله‌له‌رنی عمومی معارف مسئله‌له‌رینه یاغلادی... بو یول بیله‌نده آده‌مله‌ر یتیشیب یبر طلب ایتو وه یبرلیله‌رنگ اوز طلبله‌رینی بیرلیله‌شتریش نظریه‌سی بیله‌ن اساسلاندیرما حرکتی باشلاینچا ساویت حکومتی «بیرلیله‌شترو» تعبیرینی تفسیر مسئله‌سینه توتوندی. بیرلیله‌شترو دیگه‌نده أداره‌نی بوتونله‌ی بیرلیله‌رگه بیرو دیمەك ایمه‌س، بوتون مأمورلارنگ بیرلی تیلنی بیلوله‌ری، أداره‌نگ بیرلی تیلده یوروتولووی دیمەك معناسی مراد ایتلگه‌نلگینی اورتاغا آتدی وه بوتون أداره‌له‌رگه اوز قولی آستنداغی مأمورلارنی بیرلی تیلنی اوگره‌تو پلانی ایشله‌ب چیقاریب ایشکه آشیرونی تاپشیرغان بولدی. تورلو دفعه‌لار پلانلار ایشله‌ندی، قورسلار ترتیب ایتیلدی. فقط روس مأمورلاری بیرلی تیلنی اوگره‌نو بر طرفدا تورسون، او تیل وه خلقلارغا حقارت ایتب اورتاغا چیقدیلار... بونگله ساویت حکومتی أداره‌له‌رنی بیرلیله‌شترو سیاستی‌ده کومولگه‌ن بولدی. ایمدی بیللاردانبه‌ری أداره‌له‌رنی بیرلیله‌شترو دیگه‌ن بحث ساویت مستملکه سیاستی چه‌رچیوه‌سنده‌ن چیقاریلیب تاشلاندی. ایمدی ساویت مطبوعاتندا اولگی مفهومده بیرلیله‌شترو بحثنه دائر بر سوزده یازیلمایدر. عملده بوندای بولسادا آرادا پروپاغاندا اوچون بو ایشنك سوغا توشوب کیتکه‌نلگینه محل أداره‌له‌رنگ ایشسزلگی، بیرلی ملتچیله‌رنگ بوزغونچیلغی کبی سببله‌ر کورسه‌تیب اوتوله‌در. خلاصه ایمدیگه‌چه او بو کیلیشنك ساویت روسیا حکومتی سیاستینك طبیعی نتیجه‌له‌رنده‌ن بری بولغانلیغینی اوزی آچیق اعتراف ایتمه‌ی کیله‌در.

عملده ایسه أداره‌لر، بر دانه روس بولماغان یرله‌رده بیله، بو-تونله‌ی روسچا یوروتولەدر. خوجالق مؤسسه‌له‌رنده ایسه محلی قومیسار لار یرلی ایشچیله‌رنك یوزده 20-30 تشکیل ایتکه‌نینی سویله‌ب‌غرور لانادر لار.

ایمدی ساویت حکومتی آسترتین یوللار بیله‌ن تورکستانلیلارنی هنر وه تەخنیك ساحه لارندان اوزاقلاشترو، اونلارنی تەخنیك بیله‌رمه‌نی بولوب یتیشوگه قویماسلق اوچون اورونادر وه بو قادرا نیتلی حرکتینی کورسه‌تمه‌سلك اوچون قولندان کیلگه‌ن هەر نه‌یره کباز لغینی آیامایدر. مکتب سیاستینی دقتله تعقیب ایتسه گز، اورتا وه عالی تحصیلگه آتلاغان تورکستانلی یاشلارنی قوممونیست دارالفنونلارینا تولدورماق چاره‌له‌ری کورولەدر. چونکه بو قوممونیست دارالفنوندان چیققانلارنگ ساویت پروپاغاندیستلگنده‌ن باشقا بر هنری، اوندان باشقا بیلدیگی بر ایشی اولمایاجاق. بو صورتله او ساویت حکومتی، قوممونیست فرقه‌سینا هیچ بولماغاندا شخصی منفعتی بیله‌ن باغلانغان بولوناجاقدر.

ساویت مطبوعاتینا دقتله نظر سالساگز «ستالین قادرو لاری» دیگه‌ن بر ستون اوچراتاسز. دقتله تعقیب ایتیگز، بونلارنگ یوزده 90ی شو قوممونیست فرقه مکتبله‌رنده‌ن چیققان پروپاغاندیستله‌ردەن گنه‌در. بو قادار عالی، بو قادار اورتا تحصیللی قوممونیست یتیشتردیك دیب دەم اورغان ساویت حکومتی آگه‌تله‌ری أداره ایتدیکله‌ری «اتفاق جمهوریتنده» نه قادار ئه‌له کتریك، ماکینه، یول مهندسله‌ری، نه قادار تیلغراف متخصصی حتی نه قادار لوقوموتیفچی یتیشتردیکله‌رینی آچیب سویله‌ی آلمایدر لار.

مەنه سزگه بر مثال: قازاغستاندا 13 عالی مکتب، 57 تەخنیکوم بارلغندان غرورله بحث ایتکه‌ن «قازاغستانسکایا پراودا» (16. 11. 36) «ستالین قادرو لاری آرتادر» دیب یازغان مقاله‌سنده قازاغستانداغی 51 551 فرقه‌لیلاردان یالغز 4017سینگ عالی تحصیللی بولغانینی کور-سه‌تەدر. غازیتا بونگ‌دا نه قاداری قازاق ایکه‌نینی سویله‌مه‌ی کیچمه کده بولسادا، بز بو سان ایچنده قوممونیست «دارالفنون» لارندان چیققان بر سورو تورکستانلی یاشلارنك بولوناجاغینی تصور ایته آلامز... 57 تەخنیکوم وه 13 عالی مکتبنك قایسیسندا نه قادار تورکستانلی، قاندای بیله‌رمه‌ن بولوش اوچون اوقوماقدا بولغانلیغینی ساویت غازیتاسی کور-سه‌تمه‌یدر. اونی کورسه‌تەده آلمایدر. سببی آچیقدر. مەنه سزگه بر مثال: اوتکه‌ن ییل آلما-آتا اطرافنداغی قیشلاق خوجالیغی تەخنیکوملارندان برینی 22 بالا بتیریب چیققان. بونلارنگ برگنه‌سی تورکستانلی. («سو-سیالدی قازاغستان» 36 .7 .21). هەله مکتب عالی مکتب‌ده ایمەس، بر تەخنیکوم گنه، ساحه‌دا قیشلاق خوجالیغی.

بز تا ایسکیده‌نبه‌ری بو حالنك تصادفی وه یا باشقا بر سببنگ چیقار-دیغی بر حال ایمەس، ساویت سیاستینگ حاضر لادیغی بر وضعیت بولغان-لیغینی ادعا ایتب کیلمه کده‌مز. مەنه سزگه بو جهتنی آچیق کورسه‌تەتورغان یه گی بر مثال:

جنوبی قازاغستان ولایتی یرلی مأمور لارندان بر نیچه‌سی عیبله‌نیب جزا-لاندیریلغان وه ایشله‌رنده‌ن چیقاریلغانلار. («ق. پ.» 28.12.36). ملتچیلك ایله عیبله‌نیب قوولغان بو تورکستانلی قوممونیستله‌رده‌ن علی محمد اوغلی وه داود بای اوغلی ولایت مدعی عمومیلکنده مدعی عمومی اورونبا-ساری بولغانلار. تورتبای اوغلی چمکینت قورغاشین زاوودندا مأمور، ایسه‌ن کیلدی اوغلی ولایت مالدارلق باشقارماسی باشلوغی ایکه‌ن. بونلار-نگ بوتونیسی ملتچیلك بیله‌ن عیبله‌نیب جزا لانادر لار. ایسه‌ن کیلدی اوغلی-نگ ملتچیلگی، گناهی اوز قولی آستنداغی أداره‌نی یرلیله‌شترمه کچی، یعنی روس مأمور لارنی چیقاریب یرلیله‌رنی کتیرمه کچی بولغانلغیدر. طبیعی ایسه‌ن کیلدی اوغلی بر روس مأمورینی چیقاریب یرینه بر یرلینی کتیرمه کچی بولغاندا، شبهه‌سز، عینی ایشنی کوره بیله‌رلك بر بیله‌رمه‌ن یرلینی تاپقاندر. بوندان باشقا مالدارلق أداره‌سینگ بوتون معاملاتی یرلی مالدار اهالی ایله بولغانلیغی‌دا معلوم بر نەرسه‌در. بونگله برابر قوممونیست فرقه‌سی وه ساویت حکومتی یرلی بیله‌رمه‌تنی کتیرمه‌ك اوروتوشینی جزاغا لایق برگناه دیب قبول ایته‌در. بو صورتده أداره‌له‌رنی یرلیله‌شترو وه قادرو مسئله‌سینی قویوب بولادیمی؟ طبیعی بولمایدر. ذاتاً او حقیقتده

ساویت حکومتی طرفندان ایمدیگه‌چه‌ده جدی بر شکلده قویولمامشدر...

بالتابای

*

ساویت حکومتینك اسلام علیهدارلغی

و

اورتودوقسچیلك تمایلی

بولتور نویابر آیی سوگندا موسقوادا توپلانغان 8نچی فوق‌العاده ساویتلەر قورولتایندا قبول ایتلگەن ساویتلەر اتفاقی یەگلی قانون اساسیسینگ 124نچی ماده‌سنده ساویت وطنداشلارینا دینگه قارشی تشویقات ایرکینلگی بیریلگەن. ساویت مملکتنده کی «سوغوشچان خداسیزلار»نگ ساویت قانون اساسیسینك دینگه عائد بو ماده‌سنده‌ن باشلیچا اسلام دینیگه قارشی تشویقات یوروتو اوچون فائده‌له‌نه باشلاغانلقلاری تورکستانداغی تورکچه ساویت غازیتالارینك ده‌قابر آیی نسخه‌لارندا باسیلغان یازولار- دان‌دا آچیقچا آگلاشیلماقدادر.

«قیزیل اوزبیکستان»نگ 36 .12 .11 تاریخلی 284نچی سانیندا «دینگه قارشی تشویقاتنی کوچه‌یتره‌یلیك» باشلیغی آستندا سوغوشچان خداسیزلار برلگینك اوزون بر بیاتامه‌سی باسیلیب چیقدی. غازیتانگ بو- تون بر صحیفه‌سینی، یعنی یدی اوزون ستونینی، اشغال ایتکەن بو 14 بولوملو بیاتامه‌ده ستالین قونستیتوتسیاسینگ، یعنی یەگلی ساویت قانون اساسیسینك دینني ایلدیزیده‌ن قوروتاتورغان، دینسزلکنی یئده کوچه‌یترو گه سبب بولاتورغان اولوغ بر حجت ایکه‌نلگی ادعا ایتیله‌در. ینه شو بیاتامه‌نك 4نچی وه 5نچی بولومله‌رنده چارلق حاکمیتی بیقیلغاچ قریمدا، ایدیل بویلارندا، قافقاسیا وه تورکستاندا باشلاغان ملی-سیاسی حرکتله‌رنی أداره ایتکه‌نله‌رنك روحانیله‌رنگ سیاسی ایشله‌رگه دینی فکریاتنی آرتیق درجه‌ده قاتیشتریب یوباریشلارندان متأثر بولغان زمره‌ده‌ن یتیشکه‌نلکله‌ری

آلغا سورولەرەك، بولارنگ، دین آیریلغندان فائده‌له‌نیب، روس پرولە- تاریاتی ایله تورك-اسلام محتکشله‌ری آراسینا عداوت سالغانلقلاری، ساویت حاکمیتی وه رەژیمینه قارشی مجادله‌ده هەم خلقنگ دینی حسیا- تندان فائده‌له‌نه یاتقانلقلاری سویله‌نه‌در. بوندان ایکی یيل ایلگه‌ری فاش قیلنغان عبدالمطلب ساتیب آلدی اوغلی باشچیلغنداغی یاشیرین اویوشماغا منسوب تورکستان استقلالچیلارینك‌دا یاش بوغوتی دینی تربیه‌ده‌ن اوزاق- لاشترماسلق یولندا کوب اورونغانلقلاری وه تورکستان محتکشله‌رینگ صنفی آگسزلغندان فائده‌له‌نیب، اولارنگ خلق آراسندا آنچاغنا ایشله‌ر کوره بیلگه‌نلکله‌ری، آینیقسا یاش بوغوتنگ ذهنه کوب‌گنه تأثیر ایته آلغانلقلاری مثاللار ایله قید ایتله‌در(*). «سوغوشچان خداسیزلار» بیان- نامه‌سینك 7نچی بولومنده بیلدیریلدیگینه کوره، تورکستان قیشلاقیلاری آراسیدا هەلی هەم قولخوز قورولوشینا «دجال ایشی» دیب قاراوچیلار بار، حتی مرغیلان رایونیداغی «اوقتوبر 13 بیللیغی» نام قولخوز قومسو- مو للارینك بارچاسی 1935نچی یيلدادا روزه توتقانلار ایمش. کوب تور- کستانلیلار ذهننده دینی تربیه‌نگ بو قادار مأثر بولغانلغینی اعتراف ایتوچی «سوغوشچان خداسیزلار» برلگی دینگه قارشی تشویقاتنی کوچه‌یتریش لزومنده‌ن بحث ایتب، اسلام دینی وه اسلام عرف وعاداتینی، بر تورك- اسلام مجموعه‌سنده نقل ایتو ممکن بولمایتورغان چیرکین سوزلەر بیله‌ن توبه‌نله‌شتریب، اسلام دینینگ انسانلار ایچین ضررلی بر دین، عقیده ایکه‌نلگینی اثبات ایتوگه اورونادر.

اسلام دینی وه اسلام-تورك عرف وعاداتینی بو قادار تحقیر، تذلیل ایتوچی یازولار باسماقدا بولغان ساویت غازیتالاری دیگر طرفدان خره‌س- تیانلق، بعضیلارنچا مشرکلیك، بتپرستلك عالمینه مخصوص آرچا بایرامینی او قادار ماقتایتورغان یازولار، رسمله‌ر باسا یاتیرلارکه... ساویت حکو-

(*) عبدالمطلب ساتیب آلدی اوغلی وه آرقاداشلارینك خوقنده یاسالغان وه بوتون تورکستانلیلارنی هیجانغا کیلترگەن محاکمه‌لەری وه نتیجه‌له‌ری حقندا «یاش تورکستان»نك 72، 74 وه 75نچی سانلارندا معلومات بیریلمشدر.

متی بو خصوصده سوك درجه اورتودوقسچیلك تمایلی کورسه‌تمه کده‌در (1).

1935نچی یلی یالغز تاشکند غازیتالارنداغنا آرچا بایرامی تشویقاتی یورگوزولگه‌ن وه بو بایرام یالغز تاشکنده‌کی ایشخانه‌لرده، بیورولاردا، قلوب وه پیونه‌رلر سرایلاریدا، مکتب وه بالالار باغچالاریدا یاسالغان ایدی. 1936نچی یلدا ایسه بو ساویت اورتودوقسچیلك پروپاغانداسی کینگه‌یدی. بو دفعه باشقارمامزغا کیلگه‌ن آلما-آتا، عشق آباد غازیتالارینگ ده‌قابر نسخه‌لاریدا هم آرچا بایرامینی تشویق ایتوچی رسملی یازولار، آرچا صورتله‌ری بیله‌ن بیزه‌نگه‌ن تورلو خبر وه اعلانلار اوچراتدیق. بو یازولارنك باریسندا آرچا بایرامینك بر ساویت بایرامی، بوتون ساویت وطنداشلاری اوچون اورتاق بر بایرام بولغانلغی آلغا سورولمه‌کده‌در.

ساویت حکومتینك تورکستاندا قاندای اورتودوقسچیلك میسیونه‌رلگی قیلایاتقانینی ساویت نشریاتندان آلنغان شو بر نیچه رقمدا آچیقچا کورسه‌ته آلادر: تاشکنده‌کی بر ساویت مغازه‌سی (Kultunivermag) آرچا بایرامی اوچون روسیادان بر نیچه یوز میڭ سوملق یاش آرچالار وه موسقوا فابریقالاریدان تورلو اویونچاقلار ساتیب آلدی. («قیزیل اوزبیکستان» 36 .12 .6)(2).

یاش بالالارنی آرچا بایرامینا قیزیقترو اوچون تورکستانڭ یالغز اوزبیکستان قسمی اوچون موسقوادان 777 میڭ سوملق اویونچاق کیلتریش قرار قیلندی وه بونڭ 250 میڭ سوملغی ده‌قابر باشلارندا تاشکندگه کیلتریلدی. (عینی غازیتانڭ 36 .12 .14 تاریخلی سانینا باقیلسین)(3).

(1) روسلارنك 986نچی یلی اورتودوقس خره‌ستیان دینینی قبول ایتیشینی حرمتله‌ب یازمادیغی اوچون مشهور بولشه‌ویك شاعری ده‌میان به‌دنی‌نك «باتیرلار» نام اثری ساویت حکومتینك 36 .9 .14 تاریخلی قراریله صحنه‌دن چیقاریلدی وه یاساق ایتلدی. ساویت حکومتینك بو حرکتینی کوروب وه بیلیب، اونڭ اسلام دینیگه قارشی تشویقاتنی کوچه‌یترگه‌نیگه توغرو بها بیرو کیرمك.

(2) وه (3) طبیعی تورکستاننك اوزیده‌ده یتمه‌رلك آرچا وه اویونچاقلار تاپیلیر. فقط تورکستانلیلارنك پولینی روسلار چونته‌گیگه آغداریش نیتی ایله آرچالارنی‌دا، اویونچاقلارنی‌دا روسیادان کیترتمه‌کده‌لر.

ینه شو تاشکند غازیتاسینڭ 36 .12 .28 تاریخلی نسخه‌سندا، «بالالارغا یاخشی آرچا بایرامی قیلیب بیره‌یلیك» باشلقلی ستونده بیلدیریلدیگنه کوره، قاشقادریا اجرا قومیته‌سی قاشقادریا دائره‌سینڭ 50جاییدا بو ییل برنچی تاپقیر اولاراق آرچا بایرامینی اوتکه‌زو اوچون 50 میڭ سوم صرف ایتمشدر. ایچ ایشله‌ر قومیسارلغینڭ ساودا-صناعت باشقارماسی یالغز اوزبیکستان اوچون موسقوا وه غربی سیبریادان 7500 دانه آرچا ساتیب آلمشدر...

مه‌نه ساویت حکومتی بر طرفدان اوزینك بوتون مالی، سیاسی تشکیلاتلارینی تورکستاندا اورتودوقسچیلك پروپاغانداسی اوچون شوندای موبیلیزه یعنی سفربر قیلماقدا ایکه‌ن، دیگر طرفدان‌دا «سوغوشچان خدا-سیزلار» تشکیلاتینا اسلام دینی وه اسلام-تورك عرف وعاداتینی تحقیر، تذلیل اوچون کیڭ صورتده حقوق وه امکان بیرمه‌کده‌در. ساویت روسیا طرفدان اوز مستملکه‌سی تورکستانغا روا کورولمه‌کده بولغان بوندای رذالت نه آسیا وه نه‌ده آفریقاداغی مستملکه بختسزلغینا یولوققان اسلام أولکه‌لرینگ هیچ برنده اوچراتیلماسا کیره‌ك.

بز نه آرچا بایرامی دوشمانیدرمز وه نه‌ده خره‌ستیان وه یا بتپرست له‌رنگ باشقا تورلو دینی-ملی عرف وعادته‌ری علیهداریدرمز. فقط بز اوز یورتمزدا اوز ملی-دینی عادته‌ریمزنگ بو درجه‌ده تحقیر قیلینب، خالص تورك وه مخلص بر اسلام یورتی بولغان تورکستانمزدا مستولی کوچ طرفدان خلقمزغا بوتونله‌ی یابانچی بر دینی عادتنگ تعزیز وه تشویق قیلیشینا چیدی آلمایمز وه ساویت حکومتینگ بو اورتودوقسچیلك پروپاغانداسینی نفرتله قارشیلایمز. شونی‌دا آیریچا قید ایته‌یلیك، که بزنك بو نفرتمز دینی تعصبدان ایمه‌س، اوز دینی وه ملی عادته‌ریمزگه بولغان صداقت تویغومیزدان کیله‌در.

عبدالوهاب

*

سواد جبهه‌سنده

«یاش تورکستان»نگ اوتکه‌ن، 82نچی، ساندا عینی باشلوق آستنداغی یازیدا سواد مسئله‌سی اطرافنداغی ساویت حکومتی «قطعی» قرارلارینا تماس ایتکه‌ن ایدیك. بو «قطعی» قرارلار بویونچا بوتون ساویتله‌ر اتفاقندا، او جمله‌ده‌ن تورکستاندا 1936نچی ییلی سواد ایشله‌رینی قطعی بر پلان ایله اوتکه‌زیب 1937نچی ییلندا «بوتون ساویتله‌ر اتفاقی خلقلارینی یوزده یوز سوادلی» حالغا قویولماتچی بولغان ایدی. قیزیل قره‌ملده‌ن باشلانغان بو قرار تا محلی أداره‌له‌رگه قادار یوروب چیقدی. بوکون 1936نچی ییلی سوکللارندا چیققان تورکستان ساویت مطبوعاتی بیتنده بو ییلنگ «مهم، قطعی» قرارلارله باشلانغان ایشی نتیجه‌سینی کورسه‌تورغان بعضی بر نمونه‌له‌ر اوچراتیلماقدادر.

«پراودا ووستوکا» غازیتاسی بو سواد مسئله‌سینه آتادیغی بر باش مقاله‌سنده (26. 12. 36) اوزبیکستان اهالیسی مهم بر قسمینگ حالاده سوادسز قالا بارا یاتقانینی، فرقه وه حکومت أداره‌له‌رینگ بو مسئله‌گه اهمیت بیرمه‌دیکله‌رینی، همکارلار اتفاقینگ اوتکه‌ن ییل ایچنده پلان بویونچا کورسه‌تیلگه‌ن 110 میگ کشی یرینه 30 میگ کشینی‌ده سواد مکتبله‌رنده‌ن کیچیره آلمادیغینی یازادر. عینی غازیتانگ خوقند مخبری (22. 12. 36) بوتون 1936نچی ییلی ایچنده سواد مسئله‌سی اوچون هیچ بر نه‌رسه ایشله‌نمه‌دیگینی بلدیره‌در. یه‌نه شو «پراود اووستوکا»نگ 29. 12. 36 تاریخلی نسخه‌سندا چیققان بر یازیدا اوزبیکستان پایتختی تاشکنده 60 میگ چاماسندا سوادسز کشی بارلیغینی، بونگ 1931ی شهر اوقتوبر رایونینا (سیبزار دهه‌سینه) توشوب، بوندان 5064 کشینگ حالاده مکتبکه تارتیلماغانینی یازسادا شو شهر اوکتابر رایونی باشلوغی تولگه‌ن اوغلی رایون فرقه‌لیلاری مجلسنده سویله‌گه‌ن حساب نطقندا اوقتوبر رایونی حصه‌سینا توشه‌تورغان سوادسزلارنگ 19 میگ ایمه‌س، 25 میگده‌ن آرتیق بولغانینی، بونلاردان 5 میگ کشی سواد مکتبنه

تارتیلمای‌غنا قالغان ایمه‌س، بوتون 1936نچی ییلی ایچنده سواد مکتبنده‌ن 461 (تورت یوز آلتمش بر) کشی‌گنه چیقغانینی بیلدیره‌در. («پراودا ووستوکا» 36 .12 .21).

تورکمه‌نستان مرکزی عشق آباد معارف أداره‌سینگ رسمی بیلدیریشنده بو أداره‌نگ قاراماغی آستنداغی شهر اطرافی آوواللارندا 3632 سوادسز، 1838 چه‌له سوادلی بار دیب کورسه‌تیله‌در. عینی غازیتا بهار ده‌ن رایونی أداره‌سی طرفندان رایون دائره‌سنده 9 میگ سوادسز بار، بونلارنگ 5471ی سواد مکتبینه تارتیلغان دیب بیریلگه‌ن رسمی معلوماتنی قیپ قیزیل یالغان دیب کورسه‌ته‌در. («تورکمه‌نسکایا ایسکرا» 36 .12 .9). یه‌نه شو غازیتانگ یازیشینا کوره تورکمه‌نستاندا عمومیتله سوادسزلارنگ جزئی بر قسمی‌گنه‌سی مکتبکه تارتیلغاندر، بودا طبیعی رسمی کورسه‌تیش‌گنه. حقیقتده کوب بار دیب کورسه‌تیلگه‌ن مکتبله‌ر یوق بولوب چیقادر.

تورکستاندا سواد مکتبی دیب یوروتولگه‌ن، اکثریتله آتی بار، اوزی یوق مؤسسه‌له‌رنگ بار بولغان قسمینگ‌دا مکتب دیب آتالاتورغان بیری آز ایکه‌ینی کورسه‌توده بوتون تورکستان ساویت غازیتالاری بر فکرده‌درله‌ر. سواد مکتبی بولغان بیرله‌رده‌ده درسلك وه درس قورالاری یوقلیغی بر طرفدا تورسون، او نه مکتب دیب آتارلق بر بنا، هیچ بولماغاندا درس بیروگه یارارلق بر بولمه بیله‌ن تأمین ایتیلگه‌ندر. آوول وه قیشلاقلاردا یالغز سواد مکتبی‌گنه ایمه‌س، عمومیتله مکتب دیگه‌ن نه‌رسه اوزی قیزیق بر وضعیتده‌در. بو جهتده‌ن قطع نظر ساویت حکومتینگ اوز قولندا قیزیل دیره‌کتورلار أداره‌سنده بولغان فابریق، زاوود کبی مؤسسه‌له‌رده کی ایشچیله‌رنك سواد مکتبی مسئله‌سی‌ده یولغا قویولا آلماغان. ساویت غازیتالارینا کوره بو بیرله‌رده سواد مسئله‌سینگ یوروه‌سینه ایگ بویوك مانع ساویت دیره‌کتورلارینگ قارشیلغیدر. بویوك «گیگانت»لاردا ایشچیگه سواد اوگره‌تو اوچون اوی-جای تاپیلماس ایکه‌ن. ساویت دیره‌کتورلاری درس یوروتوده ایگ کیره‌کلی بولغان لامپا مایی آلیب بیرونی‌ده

قبول ایتمه‌یدرلەر. ایشچیلەر اوز آرا آقچا توپلاب لامپا مایی آلادرلار. کوب فابریق مؤسسه‌لەرنده سواد مکتبینگ معین بر یری یوقدر. درس کوچوب یوره‌در. قای یرده بر بوش یر تاپیلسا او یرده اوقوتولادر. آرالقدا درس اوقوتولماقدا بولغان اوی-جای کیرەك بولوب قالسا، مأمور درسنی بوزوب ایشچیلەرنی قووب یوبارادر. بونگ اوستینه بو فابریقلار-داغی ایشچی قورسلاری‌دا نه درسلك وه نەده باشقا درس قورالی بیلەن تأمین ایتیلگەندر. اونگچون ایشچی‌ده سواد مسئلەسینه اهمیت بیرمەی، درسکه دوام ایتمەی باشلاغان...

ساویتلەرنك ایمدیگەچه سواد چیقاردیقلارینا دائر بیردیکلەری سانلار توپلانسایدی کوبدەن ساویتلەر اتفاقینگ هیچ بر طرفندا برگنه بولسادا سوادسز قالماغان بولور ایدی. ساویت حکومتی هەپ سواد چیقاریب سانلار نشر ایتەدر. فقط سواد مسئلەسی یەنه ایسکیسی کبی.

اولا هیچ بر سواد مکتبنده حقیقی مفهومده سواد چیقاریلمایدر. ایکی یاخشیسندا، ایکی زیرەك کشی امضا آتونی گنه اوگرەنەدر. بو اوزی اونگ سوادلیق شهادتنامەسی اوچون آرتیغیله یتەدر. کوپنچه بودا یوق. سواد مکتبنه یازیلغانلار بیللارله دوام ایتەدرلەر، یعنی یازیلیب‌غنا قویادرلار. فقط ساویت أداره‌سی هەر سفر سانلار توپلاب اونلاردان استاتیستیق توزوب نشر ایتەدر. کیم بیلسین برگنه کشی ساویت استاتیستیقندا نیچه دفعه تکرارلانادر. بونگله برابر او قورسنی سوگندا ایسکیسی کبی سوادسز حالندا تاشلاب کیتەدر. مەنه شوندای مثاللارنگ بری «تورکمەنسکایا ایسکرا» دادا یازیلماقدادر (21. 12. 36). بهار دەن رایونندا 1935/36 نچی اوقو یلندا سواد مکتبنه 9 میگ کشی دوام ایتکەن. ایمدی شو 9 میگ کشی کوپچیلگینگ 1936/37 نچی ییلی قورسلارندادا یازیلغانلیغنی آگلاشیلمشدر.

بونلارنك بوتونیسی بر طرفدا تورسون. قوممونیستلەر، که ساویتلەرده «سایلانغان، زبده، سیاسی اوسکەن آلداغی عنصر» دیب قبول ایتیلەدرلەر. «سوادسز بر کشینگ سیاست خارجندا» بولغانلیغی تا ایسکی زمانلاردا

لەنین طرفندان اورتاغا قویولغان بر تەزدر. اوتکەن بیللارداغنا اوتکه-زیلگەن فرقه تازالاولارندادا قوممونیستلك اوچون سوادنك اساس شرط-لاردان بولغانلیغی قبول ایتیلدی ایدی. فقط قیزیل روس ایمپەریالیزمینگ مستملکه سیاستنده تا باشدان آلیب بو «سوادلیق» شرطی «ساویت روسیاغا صداقتلی خدمت» ایله آلماشتریلیب کیلمه‌کده بولغانلیغی‌دا بزچه معلوم بر نەرسەدر... اونگچون بوکونده تورکستاندا قوممونیستلەر قاتارندا سوادسز «زبدەلەر» آنچاغنا یکون تشکیل ایتمه‌کده‌در. «پراودا ووستو-کا» اوزبیکستان قاشقادریا دائره‌سی فعال قوممونیستلەری آراسندا 70له‌ب سوادسز کشیلەر بارلیغینی یازسا، «قازاغستانسکایا پراودا» (11.12.36) جنوبی قازاغستان ولایتنده اوتکەن یل 650 قوممونیستنك سواد چیقار-دیغینی (؟) یەنه 250له‌ب قوممونیستنگ بورونغوسی کبی سوادسز قالیب بارا یاتقانینی یازادر.

ایمدی شو ساویت مطبوعاتندان نقل ایتدیگمز بر نیچه مثالنگ چیز-دیگی منظره قارشیسندا سواد مسئلەسی اوستنده‌کی ساویت حکومتی «قطعی» قرارلارینی قیپ قیزیل بر بلوفدەن، قیزیل ایمپەریالیزم کوز بویاقچیلیغندان عبارت بولغانینی، سواد مسئلەسی 20 یللدان‌بیری قانداى فجاعت ایچنده کیچکەن بولسا، 1937 نچی یلینی‌دا عینی فجاعت ایچنده کیچیره‌جه‌گینی شو باشدان سویله‌ب قویماق کوب‌ده اورونسز بر جسارت بولماس دیب اویلایمز.

تاشبالتا

* * *

یەکی تروتسکیچیلەر محاکەسی

زینوویەف، کامەنەف وه سمیرنوف باشدا اولماق اوزره 16 «تروتسکیچی» محاکمه ایتیلیب، آتب أولدورولگەندەن 5 آی سوگرا یه‌گیدەن پیه‌تاکوف، سوکولنیکوف، قارل رادەك، سەره‌بریه‌کوف وه موراللوفلار باشدا بولغانی حالدا 17 «تروتسکیچی» محاکمەسی اوتکەزیلدی. بو ایکنچی محاکمەنك 17 عیبلیسندەن 13ی اعدامغا محکوم ایتیلیب أولدو-

رولدی. قالغانلارندان 3ی 10، بری 8 یل قاماقا محکوم ایتیلدیله‌ر. قارل رادەك هەم سوکولنیکوف 10 یلغا حکم ایتیلگه‌نله‌ر ایچنده‌در. بونلارنك ایکیسی‌ده خائنلکله‌گنه اوز باشلارینی ساقلاب قالا بیلدیله‌ر. ستالین بونلارنك بوکونگه‌چه یاشرینب قولغا توشمه‌گه‌ن باشقا تروتسکیچیله‌رنی توتودا یاردەم ایته‌جه‌کله‌رینی امید ایته‌در.

زینوویه‌ف، کامه‌نه‌ف، سمیزنوف کبی پیه‌تاکوف، رادەك، سوکولنیکوف، سه‌ره‌بریه‌کوف هەم مورالوفلاردا له‌نین‌نگ صادق ایش یولداشلاری هەم دوستلاری ایدی. اونلارنگ هەر بری عینیله ستالین کبی وه اونگ قادار ساویت ره‌ژیمی مسئولیتینی اوموزندا تاشیغان کشیله‌ردر. ایمدیگه‌چه کوب انسانلارنك باشینی یگه‌ن، بوکون اوزله‌رینگ‌ده باشلارینی کیسمه‌کده بولغان ساویت روسیا دولتی آتالغان ساویت سورگونی وه قوشخانه‌سینی قوروچیلاردا شونلارنك اوزی ایدی. بوکون، اوزله‌رینی آمانسز آتیب أولدوروشده، محو ایتشده قوللانیلماقدا بولغان تاپانچانی ستالین قولینا بیروچیله‌رده شو کشیله‌رنك اوزله‌ری ایدی.

مه‌نه شو کشیله‌ر اوستنده‌کی محاکمه‌گه مجموعه‌مز صحیفه‌له‌رنده یر بیریب، اوقوچیلاریمزنگ نظر دقتینی بونلارنگ اسمی اوستنه تارتیب اوتمه‌کچی بولوویمز یالغز روس اوقتوبر انقلابینگ مفکوره‌وی بوشلوغینی وه معنوی، اخلاقی توشکه‌نلگی درجه‌سینی کورسه‌تب اوتوش‌اوچون گنه‌در.

ایمدی ستالین بو اوقتوبر انقلابی نیگیزینی سالوچی کشیله‌ر وه له‌نین دوستلارینی نیمه بیله‌ن عیبله‌یدر؟ بو کشیله‌رگه قارشی ستالین طرفندان یوکله‌تیلمه‌کده بولغان عیب ایکی تورلودر.

اونلار ساویت حکومتی باشلوقلارینا سوء قصد حاضرلاغانلق، تورلو پیرله‌رده یانغین، کانلاردا پاتلایيشلار چیقارغانلق، تیمیر یول قضالاری ترتیب ایتکه‌نلك، تروتسکی واسطه‌سیله آلمانیا هەم یاپونیانگ آژانلاری، جاسوسلاری بولوب قالغانلق بیله‌ن عیبله‌نه‌درله‌ر. اساسلی بولوب بولماغانلغندان قطع نظر بو عیبله‌رنگ ایسکی انقلابچی، اوقتوبر انقلابی باشلوقلارینا عطف ایتیلگه‌نلگی اوزی شو کشیله‌ر طرفندان تورغوزولغان

ساویت ره‌ژیمینگ مفکوره‌وی هەم اخلاقی توشوکلگینی وه اونگ نه درجه آلچالغانلیغینی کورسه‌تەدر. فقط بو کشیله‌رگه عطف ایتیلگه‌ن زیانچیلق وه جاسوسلق اساسلاندیریلا بیلدیمی؟ دیگه‌ن سورغو، محاکمه بیتب «عیبلیله‌ر» جزالاندیریلغاندان سوڭرادا جوابسز قالماقدادر.

عیبلیله‌ر اوزله‌رینه عطف ایتیلگه‌ن گناهلارنی بویونلارینا آلدیلار. بو ایسه ساویت محاکمه‌سینك خصوصیتیدر. او کشیله‌رنی ایشله‌مه‌دیکله‌ری گناهلارنی‌دا اوستنه آلوغا مجبور ایته‌در. اورتا عصرلاردا «سحرچیلار» محکمه‌سی دیگه‌ن محکمه‌له‌ر بولار ایدی. تاریخنگ او اوزاق دورله‌رنده تورلو سببله‌رله توقفان آدەم وه حیوانلار وباسی کبی عمومی فلاکتله‌ر اوچون «سحرچی» دیب تانیلغانلار توتولوب محاکمه ایتیله‌ر ایدی. تورلو جنسده‌ن تضییق آستندا بو «سحرچیلار» «سوپورگیگه مینب آسمانغا چیقیب اورادا شیطانله کوروشدیکله‌رینی وه اوگا شوندای فلاکت یوبارو حقندا مصلحت بیرگه‌نلگینی» اعتراف ایته‌ر وه اعترافی یوزنده‌ن جزالاندیریلار ایدی. 2نچی بین‌الملل باشلوغی وه ساویتله‌رگه قارشی سیمپاتیسی بیله‌ن مشهور فریدریخ آدله‌ر «سوسیالیستیچه‌سکی وه‌ستنیك»ده چیققان بر مقاله‌سی هەم یاقیندا چیققان فرانسوزچه «موسقوا محاکمه‌سی» («Le Procès du Moscou») آتلی کتابچاسندا برنچی موسقوا محاکمه‌سینی‌ده «سحرچیلار» محاکمه‌سی دیب آتایدر.

ستالین محکمه‌سی «تروتسکیچیله‌ر»نی مفکوره جهتنده‌ن‌ده عیبله‌یدر. مثلا پیه‌تاکوف، سوکولنیکوف هەم رادەك بر وقتلار له‌نین حرکتی وه اونگ انقلاب مه‌تودینا اعتراض ایتکه‌نله‌ر ایمش. پیه‌تاکوف له‌نین‌نگ «ملتله‌ر تعیین مقدراتی» سیاستینه قارشی بولغان، قارل رادەك ایسه بر مملکتده «سوسیالیزم قورو» نظریه‌سینی ماسقارا ایتکه‌ن(*). بو توغریدر. چونکه بو آداملارنگ بوتونیسی ستالین کبی جاهل بولماسدان، بیته‌رلك درجه‌ده حاضرلقلی کشیله‌ر ایدی... بولشه‌ویزم «قیزیل پاپا»سینگ هەر نظریه‌سینی قبول ایتمه‌ی اوگا قارشی چیقا بیله‌جه‌ك کشیله‌ر ایدی. له‌نین‌ده اوزنده‌ن

(*) «بر مملکتده سوسیالیزم قورو» فکری، ستالین باشندان چیققان خیالدر. مچ

باشقاچا توشونوچیله‌رگه قارشی تحملسزلگنه رغماً اونلارنگ بوتونیسینی اوز اطرافندا ساقلادی وه اونلارغا اینگ یوکسه‌ك مسئولیتلی اورونلارنی تاپشیریب قویدی. پیه‌تاکوف، رادەك هەم سوکولنیکوفنگ له‌نین‌گه قارشیلیقلاری، اولارنگ ستالین ره‌ژیمنده‌ده مهم موقعلار اشغال ایتوله‌رینه مانع تشکیل ایتمه‌گه‌ن ایدی. مثلا: ستالین دورنده سوکولنیکوف لوندوندا سفیر بولوب توردی. پیه‌تاکوف آغیر صنایع قومیساری اورونباساری، قارل رادەك ایسه «ایزوەستیه» غازیتاسی‌نگ خارجی سیاست محرری وه ستالین‌نگ اینگ یاقین مصلحتچیسی بولوب توردی. مه‌نه ایندی اونلار بوتونیسی عیبله‌نیب قایسیسی قاماقخانەده، قای بری‌ده آتیب أولدورولدی.

یه‌گی محاکمه حاضرلانماقدادر. سابق قومیسارلار شوراسی باشلوغی ریکوف، «ایزوەستیه»نگ باش محرری بوخارین قاماقدادرلار. قیزیل اوردو ضابطلاری آرالارندان‌دا توتولغان کشیله‌ر بار. له‌نین خاتنی‌نگ‌دا قاماقدا آلندیغی خبری تارقالماقدادر. بویله‌لکله اوقتوبر قهرمانلاری بربرله‌رینی یییب بتیرمه‌کده‌درله‌ر.

طبیعی نه بو آتیلغانلار وه نەده ایمدی آتیلونی کوتوب تورغانلار بزنی آچیندیرادر. ستالین وه یولداشلاری‌دا بو آتیلوچیلار ایچنده بولوب قالسادا بز هیچ آچینمایمز.

ایمدی بو حادثه‌له‌رده‌ن چیقاتورغان نتیجه نەدر؟

برنچیسی شو، که ساویت سیستەمینگ 19نچی ییلندادا قوممونیست فرقەسی ایچنده مارقسیزم مفکوره‌سی اطرافندا بر برلك یاراتیلا آلماغانلیغی وه ساویت حکومتینك تاریخده مثلی کورولمه‌گه‌ن بر طرزده تەرور وه ایسکی بولشەویکله‌رنی آتیب أولدورو آرقاسنداغنا یاشاب کیله یاتقانلغیدر.

ایمدی حکم سوروچی فرقەنك اوز ایچنده‌کی وضعیت شوندان عبارت، اوقتوبر انقلابینی یاراتوچیلارنی اعدام ایتیش مجبوریتی تویولماقدا ایسه، مملکتده‌کی وضعیت قالای ایکه‌ن؟ اوز مؤسسله‌ری خیانت وه جاسوسلق یله‌ن عیبله‌نیب أولدورولمه‌کده بولغان بو قانلی ره‌ژیمگه خلقنك صداقتنده‌ن بحث ایتب بولادرمی؟! طبیعی یوق، بولمایدر.

بز بو حادثه‌له‌رده‌ن ایکنچی داها کیچك بر نتیجه چیقارماقچی بولامز.

یوکسه‌ك «کولتوری وه اخلاقی» بیله‌ن ماقتانغان آوروپانگ، بالخاصه ده‌موقراتیك آوروپانگ ساویت حکومتی «سحرچیلار» محاکمه‌سینه سیرچی اولاراق باقیب توردیغی بر طرفدا تورسون، عینی ساویت حکومتینی «آوروپا کولتوری» وه «ده‌موقراتیك اخلاق»ینگ کوچلو تایانچقلارندان بری دیب کوروشنده دوام ایتمه‌سینی قالای ایضاح ایتب بولادر؟! بو جهتنك بویوك آوروپا ده‌موقراسی معنوی وه اخلاقی اعتبارینه تأثیری قالای بولادر؟!

* * *

*

بین‌الملل تورموشیدان

1) آوروپا وضعیتنده‌کی کیرکینلك دوام ایتمه‌کده‌در. بوکیرکینلکنگ یاقین آرادا توزه‌لو احتمالینی کورسه‌ته‌تورغان بر امید نقطه‌سی‌دا ایمدیلك کورونمه‌ی تورادر. اینگلته‌ره تیشقی ایشله‌ر ناظری ایده‌ن، فرانسا باش وکیلی بلوم، آلمانیا دولت باشلوغی هیتله‌ر طرفندان سویله‌نگه‌ن نطقلار بین‌الملل مناسبات هواسینی تمیزله‌مه‌ك وه بر آکلاشما زمینی حاضرلاماق نیتی ایله آتیلغان آدیملار ایدی. فقط بو نطقلارنگ‌دا ایمدیلك کوتولگه‌ن نتیجه‌نی بیرمه‌گه‌نلگی سیزیلمه‌کده‌در. آوروپانی تینچالتو نیتی بیله‌ن سوز سویله‌گه‌ن بو دولت ایرله‌رینك هەر بری اوزینه‌کوره بر تینچالتو پلانی توشونه‌در. هەر بری اوز پلانینگ اینگ معقول بولغانینا قانعدر. بو اوچ نطقنی آیری آیری اوقوساك، هەر اوچی‌ده حقلی کورونه‌در. بین‌الملل مسئله‌لر بربریله او قادار باغلی وه قاریشیق، که اونلارنی یاخشیلاب آکلاش وه حل ایته بیلیش اوچون اورتاغا آتیلغان تورلو پلانلارنی بر نظام وه ترتیبله سیرالاش مجبوریتی توغادی. فقط بین‌الملل تورموشنگ آغیرلیغی‌دا مه‌نه شو نقطه‌دان باشلایدر. آوروپاداغی بوکونکی

مؤثر کوچله‌رنگ منشائی‌ده بربرنده‌ن اولدوقچا آیریدر. اونگچون‌ده اورتاغا قویولغان پلانلارنی بربرینه باغلاشتریب برله‌شتره بیلوده او قادار آغیر کیلمه‌کده‌در. اینگلته‌ره هم فرانسا «توق» مملکتله‌ردر. اونلارنگ بای مستلکه‌له‌ری کوب. دنیا سوغوشندان‌دا یالغز غالب ایمه‌س، بایلقلاری، مستملکه‌له‌رینی‌ده آرتیریب چیقدیلار. تورلو أولکه‌لر اوستنده ماندانله حکمرانلق قازاندیلار. بو غلبه‌نگ تأثیری آستندا آوروپادا وه دنیانگ باشقا قسملارندا اوزله‌ری اوچون اولدوقچا موافق شرائط یاراتدیلار. بونلار ایمدی مه‌نه بوتون شو قازانیلغانلارنی اوزگه‌رتمه‌یچه ساقلاب قالماق اوچون اورونادرلار.

آلمانیانگ وضعیتی بوتونله‌ی باشقاچادر. او دنیا سوغوشینی یوقالتدی. اونی اوزی اوچون حقارتده‌ن باشقا بر نه‌رسه افاده ایتمه‌گه‌ن بر صلح معاهده‌سینی امضا لاشغا مجبور ایتدیله‌ر. اونی سوغوش بحریه‌سی وه یوز میگ یاللانغان عسکرده‌ن باشقا عسکری کوچ توتو حقندان محروم ایتدیله‌ر... اوزینگ تیشدان تخمین ایتیلمه‌گه‌ن کوچی سایه‌سنده آلمانیا یاواش-یاواش وه‌رسای معاهده‌سی یوکنده‌ن اوز باشینی قورتاردی. اونی هم ثه‌یتیش کیره‌ك، که آلمانیا هه‌ر وقت صلح-دیپلوماتی آکلاشماسی یولینی توتمادی وه قسماً حقینی کوچله قایتاردی. طبیعی بو حرکت سوغوش وه وه‌رسای معاهده‌سی ثمره‌سینی آلیب‌تورغان «توقلار»نی قیزدیرمای اوته آلمایاجاقدی. کوچه‌یب بارا یاتقان آلمانیادان قورونماق تایانچیغی قیدیریب فرانسا روس بولشه‌ویکله‌ری قوچاغینا باریب تاشلاندی وه اونلارله معاهده یاسادی. فرانسا آلمانیانگ اوسوونده‌ن آرتیق درجه‌ده تهلکه‌ده کورونگه‌ن چه‌قوسلوواقیانی‌دا ساویت روسیا قوچاغینا آتدی. رومانیانی‌دا او طرفغا سوروکله‌مه‌کچی بولدیلار. بو صورتله ایمدیگه‌چه تیش-تیرناغینا چاقلی قانلی قورالدان عبارت باسقنچیلار بولوب تانیلیب کیلگه‌ن روس بولشه‌ویکله‌رینی برده‌ن بره «آوروپا ده‌موقراتیسی پاسبانی» وه آلمانیا فاشیزمینه قارشی ده‌موقراتیك آوروپانگ قوروجیسی دیه‌کور-سه‌ته باشلادیلار. آوروپانگ وضعیتی برآزدا قورقولو بولوب کیتدی. بر

آز اوللەری بولشه‌ویزمله فاشیزم بربرینه قارشی آیریم مملکتله‌رده‌گنه کوره‌ش یوروته‌ر ایدی. ایمدی او عموم آوروپا سیاستی موضوعی بولوب قالدی. آوروپا ده‌موقراتیسی اوز ملی تورموشی محصولی بولغان فاشیزم-گه قارشی موسقوا بولشه‌ویکله‌رنده‌ن یاردەم کوته‌در... طبیعتیله بو آوروپا ده‌موقراتیسی معنوی کوچینك یوقالووینا سبب بولادر.

مه‌نه بوکون آوروپانگ ایچنده یاشاب، نفس آلیب‌تورغان سیاسی هوا بوندان عبارتدر، که دوام ایتدیریلگه‌نی تقدیرده بر اوچورومغا ایلته-جه‌گنده شبهه یوقدر.

2) «یاش تورکستان»نگ اوتکه‌ن سانتادا یازمش اولدیغمز اسکندرون سانجاغی اوستنده چیققان آکلاشماسلق تورکیه بیله‌ن فرانسا آراسندا بر کیلیشو شکلنده نتیجه‌له‌ندی. تورکیه حکومتینی بو موفقیتی اوچون قوتلولاش کیره‌ك. هه‌ر چند اسکندرون سانجاغی رسماً سوریه داخلنده قالماقدا ایسه‌ده 26 غینوار 1937 تاریخلی آکلاشما ایله سانجاق مستقل دیه‌رلك بر أداری قورولوش شکلینی آلادر. بو آکلاشمانگ برنچی ماده‌سی اسکندرون سانجاغینی ایچکی ایشله‌رنده تام مستقل دیه-جه‌ك قادار أداری مختاریتکه ایگه بر مملکت اولاراق قبول ایته‌در. تیشقی ایشله‌ر، مالیه هم گومروك مسئله‌له‌ری گنه سوریه حکومتی قولندا قالادر. نقط آکلاشمانگ 3نچی ماده‌سی بویونچا سوریه حکومتی سانجاق منافعی ایله علاقه‌دار هیچ بر خارجی سیاست مسئله‌سنده اولچه ملتله‌ر جمعیتی شوراسینگ رأیینی آلمایچا، بر معاهده باغلای آلمایاجاقدر. سانجاق اوستنده کی تورك-فرانسوز آکلاشماسینگ ایکنچی مهم بر نقطه‌سی تورکچه‌نگ سانجاق دائره‌سنده یگانه دولت تیلی اولاراق قبول ایتیلیشیدر.

تورکیه‌گه فرانسا ایله برلکده سانجاقنك تیشقی تهلکه‌گه قارشی کفالتی حواله ایتیلیشی اوزی‌ده آز مهم بر مسئله ایمه‌سدر. آکلاشما بویونچا تورکیه‌گه اسکندرون اسکه‌له‌سنده‌ن هه‌ر تورلو فائده‌له‌نه بیلو حقی بیریلمشدر.

بز تورکیه‌لی توغانلاریمزنی جاندان کیلگه‌ن بر سه‌وینچ بیله‌ن قوتلولایمز. بو موفقیتده ملیت پره‌نسیپی موفقیتینی کورمه‌ی بولمایدر...

فرانسوز مطبوعاتینك بر قسمی تورکله‌رگه قارشی کورسه‌تیلگه‌ن «یومشاقلق وه گذشت»ده‌ن سوك درجه‌ده ناراضی بولوب یازدیلار. او جمله‌ده‌ن پاریس غازیتاسی „L'Echo de Paris" (31. 1. 37) فرانسا آقادمیسی اعضاسندان موسیو آنری بوردو (Henry Bardeaux) نك

« اسکندرون (مسئله‌سی)نی وه کیچمیشنی اونوتما »

("Alexandrette et l'oublidu passé") باشلوقلی مقاله‌سینی نشر ایتدی. بو موسیو بوردو مقاله‌سینك اساس مفهومی — تورکله‌رگه شدت کورسه‌تب کوچ سیزدیریش کیره‌ك ایدی. چونکه «مسلمانلار یالغز کوچ بیله‌ن گنه حسابلاشادرلار. اوزله‌ریته کورسه‌تیلگه‌ن هر قاندای بر عالیجنابلقنی ضعفیت دیب آگلایدرلار»دان عبارتدر. بو جهت بزنك فرانسا هم فرانسوز ده‌موقراتیسی اوستنده‌کی تصورله‌ریمزله هیچ بر صورتله باغلانا آلمادیغندان محترم آقاده‌میك بوردوغا دنیادا کیمنگ کوچ بیله‌ن ساناشمادیغی سورغوسینی قویوب اوتوگه مساعده بولسا کیره‌ك دیب امید ایته‌مز. بویوك ناپولیون کوچ بیله‌ن ساناشمادیمی؟ اول «ئه‌لبا» آرالینا، سوگرادان‌دا أولدیگی «سه‌ن ئه‌له‌ن» آطه‌سینا سورگونگه کیتمه‌ر ایکه‌ن کوچ بیله‌ن حسابلاشمادیمی؟ فرانسا 1871 معاهده‌سینی کوچ بیله‌ن حسابلاشیب گنه امضا لامادیمی؟ روسیا یاپونیا ایله یاسادیغی «پورت‌سموت» معاهده‌سینی کوچ ایله حسابلاشیب گنه یاسامادیمی؟ آلمانیا وه‌رسای معاهده‌سینی کوچ قارشیسنداغنا امضا لامادیمی؟ ساویت روسیا برمست-لیتوفسکی معاهده‌سینی کوچده‌ن باشقا نه‌نگ تأثیری آستندا امضا لادی؟ ملتلر جمعیتی وه بوتون آوروپاملتلر جمعیتی اعضاسی حبشستان‌نك ایتالیا طرفندان استیلا ایتیلووینی نه‌نگ تأثیری آستندا قبول ایتب اوتورادر؟ بر قانچا حقیقی آوروپا ده‌موقراتلارینی ایچله‌رنده ایت قادارداسا سه‌وه‌دیکله‌ری بولشه‌ویکله‌ر قوچاغینا آتیب تورغان عامل آلمانیانگ کوچه‌یوونده‌ن توقفان قورتوغنا ایمه‌سمی؟ سوك

ایکی نقطه اوستنده بلکه‌ده «بز صلحپرور بولغانمز اوچون سوغوشدان قاچیندیق» دیگه‌ن بر جوابنی بیروله‌ری ممکن. بو صورته‌ده اسکندرون مسئله‌سی کیلگه‌نده «مسلمانلارغا کوچ کورسه‌تونی» ایسله‌تکه‌نده صلحپرورلك وه سوغوشدان قورقونی آیتب تاشلاغانلق بولوب قالمایدیمی؟

نیچین ایکی تورلو اولچو، مسلمانلارغا باشقا، او برله‌رینه باشقا تورلو اولچو؟ بو دنیا سیاستینی تینچالتوغا، فرانسا اعتبارینی آرتیروغامی خدمت ایته‌جه‌ك؟ بز بونی نه اویله‌ی وه نه‌ده قبول ایته آلامز...

3) اسکندرون مسئله‌سی اوستنده فرانسا بیله‌ن تورکیه آراسندا یاسالغان آگلاشما ایله سیقی باغلیغی بولغان ایکنچی بر حادثه‌ده، شبهه‌سز، میلانوداغی تورکیه وه ایتالیا خارجیه وکیللره‌ری کوروشمه‌سیدر. تورکیه ایله ایتالیا آراسی اولدوقچا ساوق ایدی. بو ایکی دولت تیشقی ایشله‌ر وکیللره‌رینك ایلك اوچراشماسینك ایکی دولت آراسنداغی مناسباتنگ یاخشیلاشماسی باشلانغیچی بولووینی امید ایتیش کیره‌ك. بو یاقلاشونگ برنچی نشانه‌سی، طبیعی، ایتالیانگ بوغازلار آگلاشماسینا اشتراکی بولسا کیره‌ك.

4) اوتکه‌ن غینوارنگ 24نده یوغوسلاویا ایله بولغارستان آراسندا «بوزولماس دائمی صمیمی دوستلق» معاهده‌سی امضا لاندی. بو ایکی بالقان سلاویان دولتی آراسی سوك بالقان سوغوشی وقتندان، یعنی 25 یلدانبه‌ری ساوق مناسبات ایچنده یاشاب کیلمه‌کده ایدی... دنیا سوغوشندادا ایکیسی قارشی غروپلار ایچنده کوره‌شکه‌ن بو ایکی قومشو بالقان دولته‌ری نهایت ایمدی‌گنه عمومی بر تیل تاییب آگلاشمشدر. بو یوغوسلاویا-بولغارستان آگلاشماسینگ بالقاندا صلح مسئله‌سینی محکمله‌و یولندادا خدمتی بولووی شبهه‌سزدر.

تورکستاندن خبرله‌ری:

ساویت مطبوعاتی وه قومونیست فرقه‌سی قرارندا ساویت مکتبله‌ری منظره‌سی

1 — تا 1935نجی ییلی قومونیست فرقه‌سی مرکزی وه ساویت حکومتی باشلانغیچ هم اورتا مکتبله‌رده درس هم مکتبنك ایچکی تورموشی ترتیبکه قویولا آلمغانلیغی حقندا بر قرار

چیقارمش ایدی. ایمدی 1936نچی ییلی 5ده‌قابرندادا اوزبیکستان‌فرقه مرکزی اوزبیکستان باشلانغیچ هم اورتا مکتبله‌رنده‌کی ترتیب وه صحی وضعیت حقندا عینی مفهومده قرار چیقارماقدادر. بو اوزبیکستان فرقه مرکزی قرارندان بر تاقم مکتبله‌رده درس ساعتله‌رینك کیفی بر شکلده باشلانیب، یه‌نه کیفی بر شکلده بتیریلگه‌نلگی آ گلاشیلماقدادر. کوپنچه درس ساعتی 45 ییرینه 20–25 دقیقه‌گنه بولغانلیغی بیلدیریله‌در. حتی اوزبیکستان مرکزی تاشکنده بر قسم مکتبله‌رده صحی شرائط اصغری درجه‌ده‌ن‌ده توبه‌ندر.

اوزبیکستان مکتبله‌رنده‌کی بو فجیع وضعیتنی تثبیت ایتکه‌ن فرقه مرکزی معارف قومیسارلیغی وه اونگ محلی شعبه‌له‌رینی مکتبله‌رده ترتیبلی ایش یوروتو، درس وقتلارینی قطعی بر اصول دائره‌سنده توتونی، درس ساعتله‌رینك 45 دقیقه‌ده‌ن آز بولماسلیغینی هم مکتبله‌رده کولتورلو بر تورموش یاراتو وظیفه‌سینی کوروشکه چاقیرادر. («پر. ووستوکا» 36. 12. 15)

2 — «سوسیالدی قازاغستان» 36. 11. 16 تاریخلی سانندا «اینته‌رنات» باشلوقلی یازیسندا سوگ ییللاردا مکتب ایشله‌رنده کوب‌گنه یوتوق بارلیغینی، اینته‌رناتلار آرتقانینی یازیب ساویت حکومتنه قارشی بورجینی اوتگه‌نده‌ن سوگ اوزینك «براق»ینا باشلایدر.

«بو اینته‌رناتلارنك ییلی، یاریق، قای یاغندان بولسادا خاتمه‌مه‌سز ایتب اوقوغا تورلو امکان بیره‌رلك بولووی تیبش. شوندای قیلیب اوقوچیلارنك سبققا یاخشی حاضرلانب، اونوملو بیلیم آلووینا قولایلق بولووی کیره‌ك... براق اینته‌رناتلاریمزنك کوپی، آینقسا قولخوز اینته‌رناتلاری ایمدیگه‌چه کیره‌گنچه اویوشترولمای کیله‌دی. بوگا سبب‌ده محلی فرقه وه ساویت أداره‌له‌رینك باشچیلق ایتمه‌گه‌نلگیدر».

غازیتا بو مقدمه‌سنده‌ن سوگ مثالله‌رگه کیچه‌در. غربی قازاغستان ولایتی دائره‌سنده‌ن، بر مخبرنده‌ن آلدیغی خبرده‌ن، بر اینته‌رناتداغی اوقوچیلار تورموشی تصویرینی کیتره‌در. «اینته‌رناتدا 7–8 بالا 4 مربع مه‌تر کیگلگنده اوستی یاپیلماغان، ایشیکی یوق آپ‌آچیق بر ییرده، چیریب ساسیغان اوت، توزغان توز توپراق اوستنه یاقفان یاغمورله قاریشیب یارانغان بر باتاقلق ایچنده یاتادر.. بو شرائطده‌کی اینته‌رناتنی توتوچی قولخوز او دائره‌نك أگ بای، کوچلو قولخوزلارندان بری سانالادر.»

«بالخاش آودانی اورتالغندا قازاق اورتالاو مکتبی یانندادا اینته‌رنات بار. موندا‌غی اوقوچیلارنك تورموشی‌دا یوقاریداغی مثالده‌گنده‌ن یاخشیراق ایمه‌س... کییمله‌ری ییرتیق، کوپچیلگینك آیاق کییمی یوق. بولمه‌نك سوباسی بولماغانی کبی اوتونده حاضرلانماغان. قای بر کونله‌ری بالالار ییمه‌کسز قالدیریلادرلار.»

«قاتناش قومیسارلغینك اوقو قومیسیناتندا 210 اوقوچی بار. موندادا اوی ایمدیگه‌چه تعمیر ایتیلیب بتیریلمه‌گه‌ن. بر توشه‌کده ایکی-اوچ بالا یاتادر. اوقوچیلارنك درس حاضرلایتورغان هم دمم آلارلق ییری یوق... بو جهتنی اویلاغان کشی‌ده یوق.»

(«سوسیالدی قازاغستان» 36. 11. 16).

بولشه‌ویك قادرولاری — «اوزبیکستان یوکسه‌ك قومونیست قیشلاق خوجالیغی مکتبی»نی 245 کشی بتیریب چیقدی. («پراودا ووستوکا» 36. 12. 31). طبیعی بونلارنك

دا نه قاداری ییرلی، نه قاداری روس بولغانلیغی آنیق کورسه‌تیلمه‌یدر. بونگله برابر بو پروپاغاندیستلارنك مهم‌گنه بر قسمی جبراً او مکتبگه تولدورولغان «زوراً طبیب» تورکستانلی باشلار بولغانلیغینی بویله‌ده قبول ایتمه‌ك ممکندر. تورکستان باشلارینی اصل تورکستانلیلار اوچون کیره‌کلی، فائده‌لی ساحه‌لاردان اوزاقلاشترماق اوچون فائده‌له‌نیب کیله یاتقان بو مؤسسه‌له‌رنگ مجبوراً ساویت روس ایمپه‌ریالیزمنه باغلانغان ییرلی عنصر یتیشتریب یروی‌ده اویلانماقدادر، که بونگ نه درجه‌ده توغرو بولوب چیقوو‌ینی حادثات کورسه‌ته‌چه‌کدر. بوکون معلوم بولغان نقطه ساویت روسیا مستملکه سیاستینك بو مؤسسه‌له‌رنی مکتب، ییلیم دیب آیتلماقدا بولغان تورکستان یاشلیغینی مثبت هنر اورگه‌نودن اوزاقلاتو اوچون فائده‌له‌نمه‌کده بولغانلغیدر...

ساویت مکتبله‌رنده قادرو مسئله‌سی — سمرقند طب اینستیتوتی قورولغانینا ایکی ییل بولدی. بو ایکی ییللق فعالیتی نتیجه‌سنده او 165 طب خدمتچیسی، یعنی طبیب، حاضرلاب چیقارمشدر. بونگدا 65ی ییرلی خلق بالالاریدر. دقت ایتسه‌گز، بو مکتبنك بر تورلو فه‌لدشیر وه باشقا طبی یارده‌مچی عنصرلار یتیشترو مؤسسه‌سنده‌ن‌گنه عبارت بولغانی اوز اوزنده‌ن آ گلاشیلیب تورادر. بودا طبیعی ساویت حکومتینك ملی أولکه‌له‌رده‌کی عالی مکتبله‌ری قاتارندادر. شایان دقتدر، که با شدایاق مستملکه‌چیله‌ر انحصارینا آلنغان اورتا آسیا دارالفنونته قویولماغان ییرلیله‌ر اوچون آتالیب قورولغانلیغی سویله‌نگه‌ن بو مکتبنی‌ده مستملکه‌چی «قارغالار» باسیب کیتمشدر. («پراودا ووستوکا» 36. 12. 28).

قیزیل اوردا (آق مسجد)نك عینی جنسده‌ن مکتبینی‌ده بوندای باسقین آستندا کوروب اوتوروگه چیدی آلماغان تورکستانلی مدیر 30له‌ب روس اوقوچیسینی قووب یوبارغان. («قازاغستانسکایا پراودا» 36. 12. 30). بزچه بو قیزیل روس ادبسزلگینك تورکستان‌نك هم‌ر طرفندان کیتریب چیقاراجاغی نتیجه‌در.

عیاض اسحاقی بیکنك 40 ییللق ادبی خدمتینی ایسله‌و

بو ییل قارداش ایدیل-اورال ملی استقلال حرکتی باشلوغی محترم عیاض اسحاقی بیکنگ ادبی خدمتینه 40 ییل تولادر. رفیقمز «یاگا ملی یول»نگ 107نچی سانی، 26نچی یتنده بیریلگه‌ن معلوماته کوره، عیاض اسحاقی بیك اوزینگ «تعلمده سعادت» نام ایلك ادبی اثرینی 1897ده یازمش وه ایکی ییل سوگرا، یعنی 1899دا، باسترتمشدر. عیاض اسحاقی بیکنك 1917نچی ییلغی انقلابغا قادار یازغان وه سانی 30گه یاراتورغان تورلو حکایه، رومان وه تیاترو اثرله‌رینگ اسمله‌رینی، محررنگ 25 ییللق مطبوعات خدمتینی ایسله‌و مناسبتیله، مجموعه‌مزنگ 1931نچی ییلغی مای نسخه‌سندا آتاب اوتکه‌ن ایدیك. («یاش تورکستان»نگ 18نچی سانی، 29نچی یتیگه قارالسین).

رفیقمز «یاڭا ملی یول»نڭ شو ییل فیورال ساندا بیریلگه‌ن معلو-
ماتدان عیاض اسحاقی بیکنڭ مهاجرلکده‌ده ادبی اثرلر یازودا دوام
ایتکه‌نلگی، 1920/21نچی ییللاردا پاریسده «تولقونلار ایچنده»، «ایکی
اوت آراسندا» نام ایکی دراما یازغانلغی، 1922ده به‌رلین‌ده «اویگه
تابا»، 1924ده «اویگه تابا» (یا ایسه میر آلای میر علی) نام آیری-
آیری موضوعدا حکایه‌لر یازدیغی آڭلاشیلماقدادر. 1923نچی ییلندا
ایسه عیاض اسحاقی بیك به‌رلین‌ده «کوز»، «لقمان حکیم»، «اولوغ
بایرام» نامیله اوچ ادبی اثرله «ژان بایوویچ» دیگه‌ن بر قومیدیه یاراتمشدر.
1927/28ده ایسه استانبول-وارشاودا ایکه‌ن «اوتوز ییللیغم» دیگه‌ن بر
اثر یازمشدر. عیاض اسحاقی بیکنڭ مهاجرلکده یازغان وه یوقاریدا
اسمله‌ری آتالغان توقوز ادبی اثرندن، ایسیز که، هیچ بری‌ده باسیلما-
غاندر. ایدیل-اورالی قارداشلاریمز بویوك ادبینك 40 ییللق ادبی خدمتینی
اونڭ توغوم کونی — 23نچی فیورالدا ایسلمه‌کچیدرلر.

بز تورکستان استقلالچیلاری قارداش ایدیل-اورالنك ملی قور-
تولوش حرکتنده تینمای چالیشایاتقان بویوك ادیب وه محرر عیاض اسحاقی
بیکنك ینه اوزون ییللار ساغلقله یاشاب، عزیز خلقی وه یورتینی بختیار
ایتو یولندا اولوغ موفقیتلرگه ایریشمه‌سینی تیلهر وه محترم جماعت
خادمینی 40 ییللق ادبی خدمتی مناسبتیله یوره‌کدن قوتلایمز.

*

ملی ایشچی قادرولاری حاضرلاوداغی قیزیل روس نه‌یره‌کبازلیغی

«قازاغستانسکایا پراودا» غازیتاسینڭ 23. 10. 36 تاریخلی ساندا
اوقودیغمزغا کوره، ریددهر قورغاشین کاندا بوتون تارماقلاردا اصغری
ته‌خنیك ییلیمی اوگره‌تو قورسلاری توزولگه‌ن. بو قورسلارداغی تیکلاو
چیلارنك یارمیسی قازاقلار بولماسینا، بو یرلی ایشچیلهر کوبچیلگینك
روسچا آز ییلمه‌سینه وه یا هیچ ییلمه‌سلگینه رغماً بوتون درسلهر روسچا
یوروتولهدر. طبیعی بو صورتده قازاق ایشچیلهری درسلهرده‌ن فائده‌له‌نه

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

آلمایاجاق، «اصغری ته‌خنیك ییلیمی»نی اوگره‌نه ییلمه‌ی قالاجاق. قورس
درسله‌رینی تیکلاب کیچیردیکله‌ری وقتدا بوشغا کیتکه‌ن بولوناجاقدر.

روس تیلنده درسلکلهر، ادبیات آرتیقچاسی ییله‌ن توپلانیب یاتقانی
حالدا، یرلی ایشچیلهر اوچون قازاقچا برگنه بولسادا درسلك یوقدر.
ریددهر کاندا کی بو وضعیتنی غازیتا أداره‌سینه ییلدیروچی بیکمحمد
اوغلی اسملی مخبر قازاغستانداغی باشقا کان وه فابریق، زاوودلارداداا
وضعیتنك باشقاچا بولماغانلیغینی یازاردا قازاغستان نشریات أداره‌سنده‌ن
ایشچیله‌رنی درسلك وه ادبیات ییله‌ن تأمین ایتونی سورایدر.

بزچه بوندای تیله‌نوله‌رنك فائده‌سی یوقدر. بونڭ اصل سببی ساویت
حکومتینك مستملکه‌چیلك قادرو سیاستنده‌در. او بو صورتله یرلی قازاق
ایشچیله‌رنی قصداً کیریده تالدیریب، اونلارنی هم سوادسز، هم هنرسز،
دائمی صورتده روس ایشچیسی قولی آستندا مؤسسه‌نی روس ییله‌رمه‌نله‌ری
قولندا توتماقچی بولادر.

یه‌ڭی اوپه‌را — علی شیر نوائی‌نك «فرهاد شیرین»ی موشه‌ل اسملی بر بسته‌کار طرفندان موسیقیغا آلینب بیتمشدر. اوتکه‌ن ده‌قابرنك 14نده تورلو رسمی کئیله‌ر حضورنده صنعت ییله‌رمه‌نله‌ری طرفندان سینالمش. بو سیناو زماننداا بسته‌کار اوپه‌را «اووه‌رتوری»نی چالمش، خاتن وه قاریشیق خورلار قسمی ایله خاتن وه ایرکك روللارندان تورلو قسملاری اوینالیب کورسه‌تیلمشدر. بو سیناو ییغیننداا مهم روللارنی نصر قیزی، ذاکر اوغلی، رزاق کبی آتاقلی آرتیستله‌ر ایفا ایتمشله‌ردر. («پر. ووستوکا» 36. 12. 16).

تورکستان جدیدچی شاعر، متفکری تیکشیریله‌در

علم آقاده‌میسی قازاغستان شعبه‌سی تشئیله موقان اوغلی ثابت، عوض اوغلی مختار، جوبان اوغلی، ایسه‌ن جان اوغلی هم تورمان جان اوغوللارندان عبارت بر هیئت آبای قونان بای اوغلی اثرله‌رینی تیکشیره باشلامشدر. هیئت آبای اثرله‌رینك برنچی جلدینی حاضرلا-مشدر. بو جلدگه آبای‌نك 1855نچی ییلدان آلیب یازغان ایلك شعرله‌ری وه منثور یازیلا-ری ایله «مسعود» هم «اسکندر» آتلی ایکی بویوك منظومه‌سی کیره‌جه‌کدر. بو برنچی جلدگه موقان اوغلی ثابت‌نك شاعرنك یاراتوچیلغی، تورموشی حقندا معلومات بیروچی هم اونڭ بعضی بر اثرله‌رینی تحلیل ایتوچی بر یازیسیدا علاوه ایتیله‌جه‌کدر.
(«قازاغستانسکایا پراودا» 36. 12. 29).

عجبا بو تورکستانداغی ساویت تیکشیروچیله‌ری، اوزله‌رنچه پوشکین طلبه‌سی دیب یو-روتدوکله‌ری بو تورکستان شاعری اثرله‌رینی تیکشیره‌رکه‌ن، ساویت روسیا تیکشیروچیله-رینگ، بوکونله‌رده بوتون ساویت اتفاقندا أولومینك یوز ییللغی اوتکه‌زیلمه‌کده بولغان، روس ملتچی شاعری پوشکینگه کورسه‌تدیکله‌ری قادار اوبیه‌کتیفلك کورسه‌ته ییلو وه شاعرنڭ اثرله‌رینی اولدیغی کبی توپلاب نشر ایته ییلو امکاننداا بولوناجاقلارمی؟! بو حقداغی ایڭ توغرو حکمنی یاقیندا چیقاریلاجاغی خبر ییریلگه‌ن اثر ییره‌جه‌کدر.

Yach Turkestan

Février 1937 (Le Jeune Turkestan) No. 87

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokaï - Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلری:

یللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

یه‌نگی علمی کوچله‌ر — 1932نچی ییلی اوزبیکستان قومونیست فرقه مرکزی «مدنی قورولوش» حقندا بر قرار چیقارغان ایدی. او قراردا اوزبیکستان «آقاده‌میسی قورو» مسئله‌سی‌ده قو یولغان ایدی. «پراودا ووستوکا» غازیتاسی آداره‌سینك علاقه‌دار آداره‌لر- ده‌ن آلیب یازدیغینا (12. 12. 36) کوره 1939نچی ییلیندا آچیلماقچی بولغان بو آقاده‌مینك کیله- جه‌ك قادروسینی تشکیل ایتمه‌ك اوزره حال حاضرده 34 اوزبیك یاشی تورلو ساویت روسیا آقاده‌میسی اینستیتوتله‌رنده حاضرلانماقدا ایمش. یه‌نه عینی یازوغا کوره بو ییل یه‌گیده‌ن 25 کشی کیته‌جه‌ك ایمش.

*

باشقارمادار: حیدر آباددہ عبدالقادر افندیگه: مکتوبگزنی آلغاچ، او- تونچگز بویونچا، طرفگزدان کورسه‌تیلگه‌ن آدره‌سگه سورالغان مقداردا مجموعه یوللای باشلادیق.

مجموعه‌مزغا تیعشلی هر تورلو یوللانمالار اوچون آدره‌س:

Mustafa Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

یاش تورکستان

تورکستانك ملی فوره‌نولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك ده‌قابر- ندەن چیقا باشلاغان	مارت 1937 (1356 هجری)	ساله 88

بو ساندا:

1 — دوشمانلاریمز بزنك فعالیتمز حقندا نیمه دیدرله‌ر؟ باش مقاله

2 — مدنی اسارت قورالی مچ.

3 — 1917نچی ییل خاطره پارچالاری (XI) مصطفی

4 — ایکی یاپیشیق قارداش أولکه اوقتای

5 — صنعت جبهه‌سنده — بالتاباى؛ 6 — ملی صنعتنی بوزو

7 — قومسومول قاتارندا؛ 8 — بین‌الملل تورموشدان — م.

9 — شرق‌الاردنده سیونچیم رضا خاموشی

10 — اوزاق شرقدا یاشاوچی تورکله‌ر تورموشندان

11 — قارداش وه جبهه‌داش مطبوعات بیتله‌رندەن

12 — کتابیات (باشقارمامزغا کیلگه‌ن وه کوزگه توشکه‌ن اثرله‌ر) ع.

13 — تورکستان خبرله‌ری: قازاغستاندا مکتبله‌ر؛ قومیسیون ایله‌گنده‌ن اوته بیلگه‌ن ساویت معلمله‌ری؛ درس قورالیسز ساویت مکتبی؛ «یه‌گی الفبا» اطرافندا.

14 — تورکیه خبرله‌ری: تورکیه‌ده اوزتا مکتب وه لیسه‌له‌ر؛ ابن سینانك روحیاتی حقندا

15 — تورلو خبرله‌ر: «روس ایمپه‌ریالیزمینك باش مقصدلاری»؛ تاتارستاندا ملی عالم وه معلم قادرولاری؛ قوتلاو؛ باشقارمامزغا کیلگه‌ن اثرله‌ر.

«روس ایمپه‌زیالیزمینك باش مقصدلاری»

شو موضوعدا محررله‌ریمزده‌ن دوقتور طاهر شاکر بیکنگ به‌رلین‌ده‌کی آلمان عالی سیاسی مکتبینگ تیشقی سیاست مسئله‌لرینی تیکشیرو شعبه‌سی درسخانه‌سنده، اوتکه‌ن آینگ 4نده آلمانچا بر قونفرانس بیرگه‌نلگینی یازغان ایدیك. یورتداشمز عینی موضوعداغی قونفرانسینگ ایکنچی بولومینی ینه آلمان عالی سیاسی مکتبینگ عینی درسخانه‌سنده 18. 2. 37ده بیرمشدر. دوقتور طاهر شاکر بیك قونفرانسینگم بوکیننگی قسمینی‌دا سیاسی مسئله‌لر ایله علاقه‌دار منور تیکلاوچیلار تارشیسندا موفقیتله بیریب، اوزون آلقیشلانمشدر. معروضه سوکندا قونفرانسنی ترتیب ایتوچی دولت مشاوری سوزگه کیریشیب، تیکلاوچیلارنگ نظر دقتینی معروضه‌چینك توختاب اوتدیکی نقطه‌لاردان مهمله‌رینه تارتاراق، اونگ بو مهم نقطه‌لار اوستنده ایندیگه‌چه کیگ عامه‌گه آکلاشیلمای کیله یاتقان بعضی قارانغی جهتله‌رنی موفقیتله ایضاح ایتکه‌نلگی اوچون ممنونیت بیلدیریب، تشکر ایتمشدر.

مسلکداشیمز دوقتور طاهر شاکر بیکنگ آلمان عالی سیاسی مکتبی درسخانه‌سنده بیرگه‌ن آلمانچا قونفرانسلاری شبهه‌سز تورکلك او‌چون وه روسیا ایمپه‌ریالیزمینه قارشی کوره‌شمه‌کده بولغان جبهه‌داش خلقلارنك ملی قورتولوش حرکتله‌ری اوچون مثبت وه موفقیتلی ایشله‌رده‌ن سانالیر.

*

قوتلاو — بو ییل برنچی محرم شو مارت آینگ 13نچیسینه، شنبه کونینه توغرو کیله تورغانیدان، شو کوندەن، یعنی 13. 3. 37دان، هجری‌نگ 1356نچی ییلی وه 22نچی مارتدان ایسه، ایسکی تورك حسابیله، «سغیر ییلی» باشلاناجاقدر. بو مناسبتله «یاش تورکستان» اوزینگ اسلام-تورك اوقوچیلارینی قوتلولار وه بو اسلام-تورك ییلینك بوتون مسلمانلار اوچون سعادتله‌ر کتیروینی یوره‌کده‌ن تیله‌یدر.

دوشمانلاریمز بزنك فعالیتمز حقندا نیمه دیدرله‌ر؟

«یاش تورکستان»نگ اوتکه‌ن ساندا بحث ایتدیگمز بو موضوعه بر داها قایتماق مجبوریتنده‌مز. چونکه یالغز تورکستانداغی بولشه‌ویك مطبوعاتی‌غنا ایمه‌س، قسماً موسقوا بولشه‌ویك مطبوعاتی‌دا بزنگ فعالیتمزگه هجومگه باشلادی. اوتکه‌ن ساندا بحث ایتدیگمز «قازاغستانسکایا پراودا»نگ 30. 12. 36 تاریخلی نسخه‌سندا چیققان الیاس قابل اوغلی مقاله‌سنده‌ن باشقا عینی الیاس‌نك بزگه قارشی بر مقاله‌سی «سوسیالدی قازاغستان»نگ 12. 1. 37 تاریخلی ساندا، قازاغستان معارف قومیساری جورگه‌ن اوغلینك بر مقاله‌سی «قازاغستانسکایا پراودا»نك 11. 1. 37 تاریخلی ساندا چیقدیغی کبی، عینی «قازاغستانسکایا پراودا» 27. 1. 37 تاریخلی نسخه‌سی باش مقاله‌سینی بو مسئله‌گه آتاب یازدی. نهایت مه‌نه موسقوا «بولشه‌ویك» مجموعه‌سینگ 15. 2. 37 تاریخلی 4نچی ساندا ئه‌رمه‌نی میرزویان مقاله‌سی چیقدی.

بز بو مقاله‌له‌رگه مخصوص برکتابچا بیله‌ن جواب قایتارماقچی بولامز. اونگچون‌ده بو ییرده عمومی اشاره‌لر بیله‌ن گنه کفایتله‌نمه‌کچیمز.

تورکستان ملی قورتولوش حرکتی اطرافداغی اورونوشلاریمز دوامنچه هیچ بر وقت بولشه‌ویك مطبوعاتی بزنی اونوتماسدان کیله‌دی. بزنگ فعالیتمز حقنداغی یازیلاری «تربیه‌لیگی» جهتنده‌ن بربرنده‌ن او قادار فرقلی بولمایدی. فقط بو سفر بولشه‌ویك سوکوچیلگی، آغزی بوزوقلیغی «قیزیل خولیگانلق» چیگه‌ره‌سینی باسیب اوتمه‌کده‌در. بوکون بولشه‌ویکله‌رنك اوز دوشمانلاری حقندا ایگ کوب قوللاندیقلاری تعبیرله‌ر «قانلی تروتسکیچیلك متقلاری»، «فاشیستله‌ر»، «ایمپه‌ریالیزم مالایلاری» کبی سوزله‌ر بولسا، اونلارنی «آلچاق»، «حبیث»، «رذیل»، «ایت» دیگه‌ن کبی نوقول سوکوش سوزله‌ری تعقیب ایته‌در. بونلار بوتونیسی طبیعی بولشه‌ویك ادبی تیلی یوتوقلارندان سانالمالیدر... دوشمانلارینا بیریب کیلدیکله‌ری عادی لقبله‌رگه آغیر سوکوش سوزله‌رینگ نقوشو-

لووی بزنگ تمثیل ایتدیگمز وه «یاش تورکستان» واسطه‌سیله اورتاغا آتیب کیلدیگیمز ملی مفکوره‌نگ یورتمزدا قیزیل موسقوانی تیتره‌ته‌جه‌ك وخیم بر مقیاس آلیب بارا یاتقانینی کورسه‌تەدر. بوگا دلیل وه مثال اولاراق قازاغستان قومونیست فرقه‌سینگ 1937نچی ییل غینوار آیندا اوتکوزولگه‌ن 7نچی یالپی توپلانیشینگ «ملتچیلك دولت اوچون خوفلی رنگ آلیب کیتدی» دیب چیقارغان قارارینی ذکر ایتمه‌ك کافی‌در.

بولشه‌ویکلەر بزنی نیمه‌لەر بیله‌ن عیبله‌مه‌یدرلەر! مه‌نه تورکستاندا روس پرولەتاری دیکتاتورلیغی قارشیسنداغی گناهلاریمزنگ بر نیچه نمونه‌سی:

مکتب پروغرامی تطبیق ایتیله آلمایدر. معلملەر کوبچیلگی موسقوا فرقه‌سی طرفندان قوپولغان وظیفه‌لەرنی به‌جەرمه‌یدر. بوتونیسینه بز مسئول. مکتبلەر سالینمای قالغان بولسا، بوگا «یاش تورکستان» طرفندان بیریلگه‌ن بر بویوروق سبب بولغانمش. آگلاشیلغان بز «یاش تورکستان» بیتله‌رنده تیاترو دیره‌کتورلاری وه آرتیسته‌رنی ملی صنعتنی بوزوشغا چاقیرار ایکه‌نمز(!). قازاغستان معارف تومیساری جورگه‌ن اوغلی «مصطفی چوقای طرفدارلاریندان بولغان قازاغستان تیاتروسی دیره‌کتوری دیل محمد عادل اوغلی ایشیتیلمه‌گه‌ن نەرسه‌لەر ایشله‌دی» دیب یازادر وه اوکشینگ آتیلیب أولدورولگه‌نلگینی بیلدیره‌در. («قازاغستانسکایا پراودا» 37 .1 .11). بر قاتار محلی فرقه اوزه‌کله‌رنده اوچ-تورت قاتلق تیکشیرو-تازه‌له‌ودن سوگرادا موسقوا دیکتاتورلیغینا قارشی، ملی عنصرلار چیقیب قالغان. آگلاشیلغان اونلاردا بلاواسطه بزنگ طرفدان آلدیقلاری بویوروق بیله‌ن بوتون ساویت حکومتی ایش پلانلارینی قولاتیب یوبارغانلار...

بر قانچا فابریقلاردا بزنگ آژانلاریمز یه‌نه بزنگ کورسه‌تو‌ویمزچه(!) زیانچیلق بیله‌ن مشغول بولغانلار ایکه‌ن؛ بوندانda یامانی منتظم بر شکلده ایشچیله‌رنی زهرله‌شگه اورونغانلار وه هکذا.

مه‌نه بونلارنك بوتونیسی نوقول بولشه‌ویك تورو‌تولارندان عبارتدر.

فقط بعضاً آرادا توغرو نەرسه‌لەرده کیریب کیته‌در. بوندایلارندان بری‌ده بزنك تورکستانتی «ساویتله‌ر اتفاقی»ندان آیریب آلماقچی بولغانلیغمزدر. بو جوده توغرو. فقط بونگ آرقاسینا قوشوب قوپولغان تورکستان‌نی «یاپونیا مانچوکو»سی ایشله‌و دیگه‌ن فکر یالغاندر. («قازاغستانسکایا پراودا» 37 .1 .27). طبیعی بز اوز یورتمز تورکستانتی ساویت روسیادان وه هەر قاندای روسیادان آیریب آلماقچی بولامز. بو بزنگ ملی غایه، ملی ایده‌آلمزدر. بز یالغز شو مفکوره‌گه‌گنه خدمت ایته‌مز، یورتمز ایچنده وه تیشنداغی ملی کوچله‌ریمزنی‌ده مه‌نه شو مفکوره اطرافینا توپلاشغا اورونامز.

بزنك اوچون کیله‌جه‌ك تورکستان هیچ کیمسه‌نگ «مانجوکو»سی بولالمایدر. فقط بز بالا وه یا سیاسی کورکشیلەر ایمەسمز. تورکستان قورتولوش کوره‌شی کوب آغیرلقلار بیله‌ن تولغان اوزون‌غنا یول اوستنده تورادر. بو کوره‌شده، بلکه‌ده دولت قورولوش وه محکمله‌نیشینگ ایلك دوره‌له‌رنده تیشقی یاردەمگه احتیاج بولابیلیر. بوتونیمزنگ بویوك حرمتینی قازاغان صدرالدین خان افندینك بزگه یازدیغینچا بز او تیشقی یاردەمنی‌ده تورکستانك ملی مستقل تورموشینا خلل کتیرمه‌یه‌جه‌گی شرطیله‌گنه قبول ایته آلامز. تورکستان استقلالی هیچ کیمسه اوچون تاپماچا («یومباق») ایمەس. اونگ «یاش تورکستان» بیتله‌رنده تکرار-تکرار یازیب کیلمه‌کده بولوندیغمز اساس فورمینی آلما-آتاداغی ستالین باش آژانی، قازاغستان دیکتاتوری ئەرمه‌نی میرزویان موسقوا «بولشه‌ویك» مجموعه‌سی (سان 4، 15. 2. 37)ندا چیققان مقاله‌سنده جوده توغرو بیره‌در. حقیقتاً بزنگچه «بوگونکی تورکستان ساویت جمهوریتله‌ری برگنه تورك ملتینه منسوب تورکستان اهالیسینی اوروقلارغا آیرودان‌غنا عبارتدر».

طبیعی قیزیل ایریوان ایشه‌کله‌رینه «تورك ملتی» عمومیتله قبول ایتیلمه‌یه‌جه‌ك بر نەرسه‌در. فقط بز تورکستان تورکله‌ری اوچون اوز برلگمز، تورك برلگی هەر نەرسه‌نگ اوستنده‌در. بو بزنگ یالغز یاقین

یللار اوچون توزولگه‌ن بر سیاسی پروغرامیمز گنه ایمه‌س، بوتون کیله‌جه‌ك ملی تورموشمز، دولت قورولوشمزنگ نیگیزیدر وه اونگ شوندای بولووندا هیچ بر تورلو شبهه گه اورون‌دا یوقدر.

*

مدنی اسارت قورالی

کوب گنه وقتدان بیرلی، بالخاصه سوڭ چاغلار، ساویت غازیتالاری یتله‌رنده ایگ کوب اوچراتیلاتورغان بر اسم «پوشکین»در. «پوشکین‌نك ترجمهٔ حالی»، «پوشکین دوری»، «پوشکین وه ده‌قابریستله‌ر»(*)، «پوشکین وه حریت»، «پوشکین‌نگ توغان یری»، «اوسکه‌ن یری»، «أولگه‌ن یری» پوشکین... پوشکین... پوشکین... مه‌نه بوتون ساویت مطبوعاتی یتله‌رینی تولدورغان شو باشلیقلی مقاله‌له‌ر، غیرروس «ملی» جمهوریتله‌ر مطبوعاتی، او جمله‌ده‌ن بزنك تورکستان مطبوعاتندا، دیه‌رلك‌هه‌رکون اوچراتیلیب کیلمه‌کده‌در. بو «پوشکین» کیم‌در؟ اونگ «اوقتوبر انقلابی»، ساویت حکومتیگه یتکزگه‌ن خدمتی نیمه‌ده‌ن عبارت‌در؟

آتاسی طرفندان پوشکین آفریقالی قارالاردان، بعضیلارنگ دیدیکله‌رینچه حبشله‌رده‌ن‌در؛ بویوك باباسی «هانیبال»نی چار برنچی پیتر ساتیب آلیب بر روس آقسویه‌گی قریله اویله‌ندیرگه‌ن ایدی؛ بونگ نتیجه‌سنده پوشکین روس آق سویه‌کله‌ری قاتاریغا کیریب قالدی...

پوشکین‌نگ اوقتوبر انقلابی وه ساویت حکومتیگه یتکزگه‌ن‌خدمتی ایسه اونگ ایگ بویوك روس شاعری بولغانلغیدر...

بر نیچه یل بوندان اولینه قادار ملتچی، آقسویه‌ك بر شاعر پولغانی اوچون پوشکین‌نگ اسمینی ذکر ایتو ساویت مطبوعاتی اوچون یاساق ایدی. ایندی ایسه باشقا تورلو «سیاسی یه‌ل» ایسه باشلادی‌دا بولشه‌ویکله‌ر

(*) «ده‌قابریست» دیب 1825نچی ییلی 14نچی ده‌قابردا، روسیادا برنچی تاپقیر چار حکومتیگه قارشی عصیان کوته‌رگه‌ن روس آقسویه‌ك ضابط وه ضیالیلارینی آتایدرلار.

«ساویت پاتریئوتیزمی» دیب بویوك روس پاتریئوتیزمی، روس ملتچیلگی روحینی کوپورتمه‌ك مجبوریتنده قالدیلار. بو «ساویت پاتریئوتیزمی»نه خدمت ایتمه‌کده بولغان باش عنصرلارنگ بری روس ملتچیله‌ری ذروه‌سی شاعر پوشکین‌در.

اوستومزده گی 1937نچی ییلی پوشکین‌نگ أولومینه یوز ییل تولوشی مناسبتیله ساویت حکومتی «پوشکین بایرامی» یاساونی امر ایتدی. پوشکین یالغز روس خلقینگ‌غنا ایمه‌س، بوتون ساویتله‌ر اتفاقی خلقلارینگ شاعری اعلان ایتلدی. ساویت غازیتالاری، مجموعه‌لاری یالغز پوشکین حقنداغنا یازادرلار، بوتونیسی اونی «ایگ سیویملی خلق شاعری» ایتب تصویر ایته‌درله‌ر.

بوتون غیر روس خلقلار شاعر وه یازیچیلارینا پوشکین اثرله‌رینی ترجمه ایتیش امری بیریلمشدر. طبیعی، اونلاردا درحال ایشکه کریشمیشله‌ر. بزنك تورکستان شاعرلارندان بریسی «تیلمزنگ فوق‌العاده بایلیغی یالغز پوشکین سایه‌سنده گنه آچیلیب ایشله‌نه باشلاندی» دیب بیلچیللامه‌کده‌در.

«مدنی اسارت»نگ موندان‌دا آرتیغینی کورسه‌نه بیلیش قولای بولماسا کیره‌ك! پوشکین حقیقتاًده شایان حیرت بر شاعردر؛ فقط او خالص روس شاعری‌در؛ ایندیگه‌چه آوروپا اوچون یات بولوب کیلگه‌ن پوشکین بزنك خلق اوچون‌ده بوتونله‌ی یات بولوب کیلدی وه یات بولوب قالاجاقدر. پوشکین، روحی اعتباریله، بولشه‌ویزم وه ساویت حکومتیگه‌ده یات‌در. رومانوفلار اولادندان ایگ باریب تورغان حریت دوشمانی تانیلغان چار برنچی نیقولای‌نگ، پوشکین‌نی، اونگ حریتپرورلگی وه بو یولداغی بعض اورونوشلارینا رغماً، سیودیگینگ سببی‌ده پوشکین‌نگ بویوك روسلق شاعری، بویوك روسلق، سلاویانلق ملتچیلگی ایدی... سانسورلاردان قوتقارماق اوچون چار برنچی نیقولای پوشکین شعرلارینی اوزی قاراب تورار ایدی. او پوشکین گه: «سه‌نگ سانسوریگ اوزوم بولامه‌ن» دیگه‌ن ایدی. ایندی‌کوروب توروبمزکه «حریت»نگ چار برنچی نیقولایدان‌دا میگ حصه آرتیق دوشمانی روس پرولەتاریاتی دیکتاتورلغی باشلو-

غی ستالین پوشکین‌نی زورله ترجمه ایتکزیب، پوشکین پروپاغانداچیسی بولوب اوتوروبدر...

داهی یازیچی وه شاعرلار دنیا کوله‌منده شهرت قازانماق اوچون هیچ بر تورلو زورلاوغا محتاج ایمه‌سدرله‌ر؛ مثلاً فردوسی، عمر خیام، سعدی... لار بوگا نمونه‌لەردر. بوکون بوتون دنیادا بو داهی شاعرلارنك شعرینی بیلمه‌یتورغان، ترجمه ایتمه‌گەن خلق یوق.

پوشکین ایله غرور لانیشغا روسلار حقلی‌در لار، پوشکین بوگا حقیقتاً یارارلق بر شاعردر. بز، خلقمزنگ قاراشی وه تورموشیغا هیچ یاناشمای تورغان پوشکین اثرله‌رینی زورله ترجمه ایتدیریشنی، اونگ اسمینی انکشافی تولماغان یاش دماغلارغا اویمەك اورونوشلارینی بزنك خلق باشینا اورنا‌خان مدنی وه ملی اسارتنگ ایگ آیدین نمونه‌له‌رندەن بری دیب گنه ئەیته بیلەمیز.

مەنه بویوك روس ملتچی شاعری پوشکین‌نگ روسچا تاتلی شعرلا‌ری روس پرولەتاریاتی دیکتاتورلغی قولوندا بزنگ خلقغا قارشی زهرلی مدنی اسارت قورالی بولوب توروبدر. مچ.

*

1917نچی ییل خاطره پارچالاری

XI.

(باشی 76—79 وه 82—87نچی سانلاردا)

عدلیه اصلاحاتی اوستنده‌کی ایچکی کوره‌شله‌ریمز، بزنی روس مهاجرله‌ری بیلەن قوشولوب، سوگنو مقاله‌ده سویله‌نگەن، «أولکه روس مهاجری-قازاق شوراسی»نی قوروشغا مجبور ایتکەن بیر مسئله‌سی اطرافنداغی کوره‌ش بزنگ ضعفمزنی برآزدا آچیق کورسه‌تیب قویدی. قارشیدا بزنی کوتوب تورغان آغیرلق وه قورقونی کوب وطنداشلاریمز آنیقلاب کوره آلماسلار ایدی. بز، ملی مرکز اعضالاری ایسته‌ر خصوصی کوروشوله‌ریمزده، ایسته‌رده یغینلاردا وطنداشلاریمزنی پارلاق سوزله‌رگه

بیریلیب کیتب قارشیداغی آغیرلق وه اوز کوچسزلگمزنی اونوتماسلققا چاقیرساق، اولار بزنی آزارلاشغا اوروندیلار. ایچیمزده ایگ کوب قارشیلققا معروض قالغانلار مرحوم منور قاری ایله عبیدالله خواجه ایدی..

...وضعیتمزنی محکمله‌مەك اوچون بر تورلو تدبیرله‌ر کوروش کیره‌ك ایدی. طبیعی بو نقطه‌دا «وضعیت» دیگه‌نده یالغز «جدیدچیله‌ر» وه «ملی مرکز» وضعیتی ایمه‌س، عمومیتله ملی تورکستان وضعیتی توشونوله‌در. بزنگچه بو تدبیر — بر طرفدان تورکستاندا «ایشچی وه سالدات‌لار شوراسی» حاکمیتی قورولوب اورناشیب قالووینا یول بیرمه‌سلك، ایکنچی یاقدان «علما جمعیتی» طرفندان یاردەم کورمه‌کده بولغان ساغ قانات مونارشیست روسلار نفوذینی برطرف ایتیشده کورونمه‌کده ایدی...

برکره عبیدالله خواجه ایله برلکده شیخاوند طهور مسجدی حویلیسنده بر میتینغه قاتناشقانمزنی حالادا ایسله‌یمەن. او یغیندا سوز سویله‌گەن ناطق، علما جمعیتی باشلوقلارندان بری، تاشکند شهر «شورای اسلامیه‌سی» وه اونگ باشلوغی منور قاری‌غا قاراتیب مسجد یانندا سویله‌شکه نالایق سوزله‌ر سویله‌دی. عبیدالله خواجه مەندەن کوره قیزغینراق، آتیلغانراق بولغانندان توختای آلمادی، اورنندان سه‌کره‌ب توروب:

«بر روس مونارشیستینی تاشکند شهر باشلوغی قیلیب سایلاغان سز «علما جمعیتی» کشیله‌ری بولاسز. اویالینگ!» دیب قیچقردی.

توپالان باشلاندی. هەر طرفدا باقیریشولار، آرادا بزگه قاراتیب آغیر سوزله‌ردە سویله‌نمه‌کده ایدی. «علما جمعیتی» ناطقی عبیدالله‌خواجه سوزینه جواباً: «روس مونارشیستی مارقوف جدیدچی عبیدالله خواجه‌دەن یاخشیراقدر!» دیدی. مجلس رئیسی‌ده ناطقنگ بو سوزینی تصدیقلادی...

مەن بو حادثه‌نی تاریخی تورموشمزنگ ایگ مسئولیتلی بر آنندا ایچکی مناسباتمزنك قالای ایکه‌نلیگینی کورسه‌تو اوچون گنه نقل ایتمه‌کده‌مەن. مسلمان-تورك تاشکند اهالیسینگ بر قسمی، یعنی «علما جمعیتی» «جدیدچی»ده‌ن روس مونارشیستینی آرتیق کورگه‌نینی سویله‌مه‌کده‌ایدی.

مسئله‌نگ فجاعتی بونداغنا ایمه‌س ایدی. مه‌نه شو بر روس مونارشیستینی بر جدیدچیگه ترجیح ایتب اوتورغان کشیله‌ر عینی زماندا ایچکی بر اینانیش بیله‌ن «اتحاد اسلام» تشویقاتی یوروتمه‌کده ایدیله‌ر.

مارقوف، سابق سمرقند والیسی گه‌نه‌رال لیقوشین، حتی 1916نچی یلی تورکستانلیلارغا قارشی قیلغان نالایق حرکتی اوچون چار محکمه‌سی طرفندان دعوا وکیللگی حقندان محروم ایتیلگه‌ن آرسه‌نیه‌ف وه شونگ کبی روس مونارشیستلاری یوقاریدا ذکر ایتدیگمز یاردەم سایه‌سنده ایش باشینا قایتاجاقلارینی امید ایتمه‌کده وه بو یولدا تورلو حرکتله‌ر یورگوزمه‌کده ایدیله‌ر...

دیدیگم کبی روسلقنگ ایکی سولندان هم ایکی ساغندان کیلمه‌کده بولغان تهلکه‌له‌رگه قارشی کوره‌شمه‌ك مجبوریتی بار ایدی. فقط اوز ایشله‌ریمز اوچون یته‌رلك کوچمز بولماغان بر چاغدا کوره‌شنی قالای یوروتمه‌لی ایدی؟ برگنه یول اولاراق — موقت حکومت تورکستان قومیته‌سینی اصلاح ایتمه‌ك، اونی کوچه‌یتمه‌ك مسئله‌سی قالماقدا ایدی. کون‌کونده‌ن آرتیب بارایاتقان آغیرلقلارله مشغول بولغان موقت حکومت‌ده تورکستانغا او قادار نظر سالالماسدان کیلدی. موقت حکومت تورکستان قومیته‌سی اوزون زمان باشلوقسز، ایکی اعضا (ئه‌لپاتیه‌فسکی وه لیپووسکی(*)ده‌ن گنه عبارت بولوب قالدی. بولارنگ ایکیسی‌ده ایشچی وه سالداتلار شوراسی قولندا اویونچاق ایدیله‌ر. شورادا ایسه بولشه‌ویك وه سول سوسیالیست‌ـره‌وولیوسیونه‌ر عنصرلاری کوچه‌یمه‌کده ایدی. بزده بو حکومت قومیته‌سینی ایشچی وه سالداتلار شوراسی تأثیرنده‌ن قورتاریب، اوگا تورکستان‌نگ قسماً ایچکی استقلالی، یعنی مختاریتی طرفداری بولغان عنصرلارنی کیریتمه‌کله اونی کوچه‌یتمه‌ك طرفداری ایدیک...

بزنك احوال روحیه‌مزده‌ن خبردار بولغان ایشچی وه سالداتلار

(*) حکومت قومیته‌سینك باشقا ایکی اعضاسی محمد جان تینشباى وه شکاپسکی ایسه دائمی صورتده یدی سوده ایدیله‌ر.

شوراسی کیله‌جه‌ك حکومت قومیته‌سی هیئتی حقندا بزیمله مذاکره‌گه کیریشمه‌کچی بولدی. چونکه ایشچی وه سالداتلار شوراسی موقت حکومت باشلوغی که‌ره‌نسکی‌نك بوتونله‌ی تورکستانلیلار طلبنه بیریلیب کیتب ایشچی سالداتلار شوراسینا یارامایتورغان کشیله‌رنی تعیینلاب یوبا‌رووندان قورقا باشلاغان ایدی.

بز أولکه ایشچی سالداتلار شوراسی ایله برلکده کوب‌گنه نامزدله‌ر بیلگیله‌دیك. یالغز ایکی نامزد اوستنده‌گنه کیلیشه بیلدیك. بودا انقلابنك پرنچی آیلارندا تاشکند بلدیه‌سی باشلوغی بولغان تورکستاندا مشهور روس بایی ن. ی. ایوانوف ایله مه‌ن ایدیك. مه‌ن اوزومنگ یاشلیغم وه أداره ایشله‌رنده تجربه‌سزلیگمنی سبب کورسه‌تیب قطعی صورتده باش تارتدم. فقط بونگله برابر ملی مرکزیمزنگ اصراری اوزه‌رینه معین شرطلار آستندا قبول ایتمه‌ك مجبوریتنده قالدم...

شو وقتلاردا مشهور سوسیالیست ره‌وولوسیونه‌ر وادیم چایکین‌نگ حکومت قومیته‌سی رئیسلگنه تعیینله‌نگه‌نلگی خبرینی آلدیق. ایشچی وه سالداتلار شوراسی بوگا قارشی حکومتگه پروته‌ست ایتدی. ایشچی وه سالداتلار شوراسی کوروشینچه وادیم چایکین منور قاری، عبیدالله‌خواجه وه باشقا تورکستان ملتچیله‌ری بیله‌ن اولدوقچا سیقی باغلی برکشی بولغانی اوچون اوکشینك حکومت قومیته‌سی باشلوغی ایتب تعیین ایتیلووی توغرو ایمه‌سدر. «جدیدچیله‌ر» دوستی چایکین‌نگ تعیینله‌نووینه «علما جمعیتی»‌ده اعتراض ایتدی. بز تورکستانلیلارنگ اوز آرا آیری آیری فکرده بولغانلیغمزنی کوروب چایکین حکومت قومیته‌سی رئیسلگنده‌ن واز کیچدی. بزنگ ملی مرکزنگ هیچ بولماغاندا حکومت قومیته‌سی اعضاسی بولوب قالووی حقنداغی مراجعتی‌ده اونی بو قرارندان آیرالمادی.

بر نیچه‌کون سوگرا بر تیلگرام نالیفکین‌نگ حکومت قومیته‌سی باشلوغی بولوب تعیینله‌نگه‌نلگی خبرینی کتیردی. بزنگ خلق عمومیتله نالیفکین‌گه یاخشی کوز بیله‌ن قارار ایدی. بو جهت ایسکیده‌نده معلوم

بر نەرسەدر. بزنگ «علماچیلاریمز»دا نالیفکین گه حرمت کورسەتەرلەر ایدی. فقط بو یاخشی کشی، نالیفکین قارتایب قالغان، أرادەسی‌ده او نسبتده یومشالیب، ضعیفلەنیب قالغان ایدی. مەن اونی سیردریا ولایت اجرائیه قومیته رئیسلگی دورنده جوده یاقیندان تانیب قالغان ایدم. او هەر زمان بزنگ طرفداریمز ایدی. فقط کوب ضعیف ایدی. کوپنچه باشلانیب قویغان اولتوروشده رئیسلکنی ایکی اورون‌باساری — مەن ایله بولشەویك آنفیروف —دەن برینه اوتکەزەر ایدی. اونگ حکومت قومیته‌سی باشچیلیغینا بیلگیلەنووی‌ده یاخشیلقا طرف هیچ بر تورلو اوزگەریش کتیره آلمادی. ملی مرکزنگ تاپشوروغی بیلەن شاه اسلام ایله مەن نالیفکین یانینا باریب بوتون ملاحظه وه قورقولاریمزنی آچیق سویلەدیك. قارت نالیفکین بزنی یاخشیلاب تیکلادی، کورسەتدیگمز صمیمیت اوچون کوب تشکرلەر ایتدی. حکومت قومیته‌سی باشندا توروب قالیشغا قطعی قرار بیرگەنینی بیلدیردی‌ده اوزیگه موافق یاردەمچی اورونباسارلار تاپودا یاردەم ایتوویمزنی سورادی.

بر نیچه وقت کیچدی. یەگی بر تیلگرامدان ایلیا شەندریکوف دیگەن بریسینك حکومت قومیته‌سی اعضالیغینا تعیینلەنگەنلگینی بیلدیب قالدیق. نسلاً یدی سو قازاچیلارندان بولغان بوکشی غربی سیبریانگ بیسك شهرنده آدواقات ایدی. سیاسی کوروشچه او سوسیال دەموقراتلارنگ ساغ قاناتینا قوشولار (پلاخانوفچی) ایدی. بز اوکشینی هیچ‌تانیماس ایدیك. شخصاً مەن اونگ اینیسینی یاخشی تانیر ایدم. اونگله پەتەرسبورغ دارالفنونده برگه اوقوغان ایدیك. طبیعی ایکی قارداشنگ بریسیگه قاراب ایکنچیسی اوستنده حکم بیریب بولمایدر. بونگله برابر هیچ تانیماینگ برکشی حقندا اویلاغاندا هیچ بولماغاندا اونگ یاقین توغانلاری اولچوسیله حکم بیرەرسنگ. بو ایسه ایلیا شەندریکوف اوچون مثبت نتیجه گه ایلتەجەك بر حالده ایمەس ایدی. ایلیا شەندریکوفنگ اوزی بیلەن مەن برنچی دفعه اولاراق ایپول آیی سوگندا پەتەرسبورغدا کوروشدم. برنچی کوروشده‌یاق او مەنگه سوك درجەده منفی تأثیر بیردی.

او برنچی سوزینی اوزینگ تورکستاندان مجلس مؤسسانغا کیچیریلووی مسئلەسندەن باشلادی وه اوز نامزدلگی‌نگ بزنگ ملی مرکز طرفندان قویولووی اوستنده اصرار ایتدی. مەن اوگا نیمه دیب جواب قایتاریشمنی بیلالمای قالدم. فقط اونگ اصراری اوزەرینه ملی مرکزیمزنگ «تورکستانلی بولماغانلاردان نامزد قویو حقنداغی قراری» کبی اونگ اوچون قبولی اولدوقچا قیین بولغان شرطنی آگلاتیش کیرەك ایدی. مەن اوگا «تورکستاندان کیچکەن روس مبعوثلەرنگ مجلس مؤسساندا ملی تورکستان نقطهٔ نظرینی گنه تمثیل ایتو وه تورکستان مبعوثلەری فراقسیونندا کوبچیلکله فکر آیریلیغی چیققاندا مبعوثلك وظیفەسندەن واز کیچیشیگه یازیلی تعهد ایتولەری کیرەك بولغانینی، بونگ اوچون‌ده هەر نامزدنی مجلس مؤسسان سایلاوندان اول ایشده تانیوویمز» کیره کلگینی آگلاتدم.

آگلاشیلغان بو شرطلار اونگ نامزدلك قیزغنلیغینی برآز یاتیشتردی، اودا آرتیق بو موضوع اوستنده اصرار ایتمەدی.

اولوغ تاگریم اوزی بیلسین — کیملەرگنه تورکستان حکومت قومیته‌سینه اعضا بولماق، تورکستاندان مجلس مؤسسان اعضالیغینا سایلانماق خلیاسینا توشمەدی! نەدەنسه اوز رایوندان مجلس مؤسسان اعضالیغینا کیچه بیلووینی امید ایته آلماغانلارنگ بوتونیسی تورکستاندان نامزد ایتیلونی ایستەدیلەر وه سورادیلار. هەمده بو سورالماغان نامزدلەرنگ بوتونیسی بو حرکتلەریله تورکستانغا بر شرف کتیردیکلەری اوینده ایدیلەر. ملی تورکستان ایسه بو «شرفلەر»نگ بوتونیسینی قبولدان باش تارتدی وه بزنك نامزد لیستەمزگه تورکستان خارجندەن برگنه بولسادا اسم کیریتیلمەدی...

ایپولنك سوڭ کونلەری ایله آوغوستنگ ایلك یارمیسینی مەن پەتەرسبورغ وه موسقوادا ولایت اجرائیه قومیته‌لەری قورولتایی وه دولت شورالری توپلانیشلارینا قاتناشیب کیچیردم. بو اثناده حکومت اعضالاری علی‌الخصوص موقت حکومت باشلوغی کەرەنسکی ایله دفعه‌لازچا اوچراشدم وه بزنگ وضعیت، شرائط، حکومت قومیته‌سینگ فعالیت پروغرامی هەم هیئتی حقندا بزنگ قاراشیمزنی، ملی مرکزیمزنگ قراریغا اساساً،

بالتفصیل آگلاتدم. موقت حکومتنگ‌ده اوزینه مخصوص پلانلاری بار ایدی. بو پلانلاردا بزنگ قاراشیمزغا تمامیله اویغون ایمه‌س ایدی. فقط بر مسئله‌ده موقت حکومت بزگه تأمینات بیردی. هیچ بر ره‌فورمنی تورکستانك صلاحیتلی تشکیلاتیله آگلاشمایچا تورکستانغا تشمیل ایتمه‌یه‌جه‌ك دی. بوندان‌دا په‌ترسبورغدا مخصوص تورکستان ایشله‌ری قومیسارلیغی قورو مسئله‌سی چیقدی. بو فکر شخصاً که‌ره‌نسکی‌گه عائددر وه بزده اونی کوب اوناتدیق. موقت حکومت اعضالاری ایله بولغان کیگه‌شده کیله‌جه‌ك حکومت قومیته‌سی اعضالاری لیسته‌سینی ترتیب ایتدیك. مه‌ن عبیدالله خواجه ایله شاه اسلام شاه احمد بیکنك کیریتیلووی اوستنده اصرار ایتدم. که‌ره‌نسکی اساس اعتباریله راضی بولوب، فقط ایشچی وه سالداتلار شوراسی طرفندان اعتراض بولوب قالو احتمالینی کوزده توتوب، کوب‌ده آشیقماسلقنی سورادی.

راضی بولوشغا توغرو کیلدی...

*

ایکی یاپیشیق قارداشه أولکه

رفیقمز «یاگا ملی یول» مجموعه‌سینگ شو یلغی فیورال سانتدا، «سیاسی وضعیتنگ توغدورغان ملی وظیفه‌سی» نام باش مقاله‌سنده عیاض اسحاقی بیك یالغز ایدیل-اورال تورکلگینی ایمه‌س، بلکه ساویت روسیا اسارتنده‌کی بوتون تورکلکنی جاندان علاقه‌دار ایته‌تورغان کوب مهم بر موضوعه یاناشیب شو سوزله‌رنی یازادر:

«... یاقین کیله‌جه‌کده ساویتله‌رگه قارشی سوغوش بولاجاغی، ایرته‌گه قویاش چیقووی کبی طبیعی بر نه‌رسه‌در. فقط بونگ کونن، آین بیلگیله‌وگنه ممکن ایمه‌س. شوندای بولغاچ بزگه، ساویت روسیا حاکمیتی آستندا یاشاوغا مجبور غیر روس ملتله‌رگه، آینیقسا بزنگ 35 میلیونلق تورك ملتینه، بو وقعه آلدندا قاندای وضعیت آلو وه قاندای

تدبیرله‌ر کورو کیره‌ك؟ ساویتله‌ر برلگنده یاشاوچی تورکله‌ر: تورکستانلی، قافقاسلی، قریملی، ایدیل-اورالی، سبیریالی‌سی بو مسئله‌ده اوزینك قبله‌سینی آچیق ایتب تعیین ایتکه‌ندر. تورك خلقی اوز ایلله‌رینگ استقلالینی طلب ایته‌در. اوزینگ سلامت یاشاوی اوچون، روسیادان آیریم ملی دولتله‌ر قورودان باشقا چاره یوقلغینا ایمان ایته‌در. تورك ملتینگ تورلو تورك ایلله‌رینه تارالغان بالالاری کیره‌ك مملکتمزده، کیره‌ك مهاجرلکده شول فکرنی گه‌وده‌له‌ندیروگه چاره‌له‌ر ایزلیدر. ملی تشکیلاتلار توغدورادر. ملت بالالارین برله‌شدیریب، بر ملی کوچ حالینه کیلتروگه اجتهاد ایته‌در. لکن بز، ساویتله‌ر برلگنده یاشاوچی تورك-تاتارلار، بر آنا بر آتانگ بالالاری بولساق‌دا مدنیتمز، تاریخمز، تیلیمز بر بولسادا، جغرافی وضعیتمز بر ایمه‌سدر. بز اوقراینالیلارکبی بر یرگه گنه توپلانغان روشده یاشامایمز. بزنگ ایلله‌ریمز: تورکستان، قافقاس، قریم، ایدیل-اورال، سبیریا په‌ك کیگ وه بربرینی آیرغان مسافه‌له‌ری په‌ك اوزوندر. شول سببده‌ن تورك خلقینك تورلو قبیله‌سینك بالالاری تاریخی دورله‌رده برله‌شکه‌ن چاغلارندا زور-زور ایمپه‌راتورلقلار یاشاتقان بولسالاردا، اوزله‌رینك توشکه‌ن دورله‌رنده هه‌ر وقت آیریم-آیریم باشلارینا قالغانلار. دشمان بولارنی ایچده‌ن آیریب بره-بره‌م قیناغاندر.

تورك ایلله‌ری دشمان قولندان قورتولو اوچون برله‌شیب حرکت ایتوگه تیله‌گه‌نده، اول دشمان تیله‌سه قتای، تیله‌سه فارسی، تیله‌سه روس بولسون، هه‌ر وقت بولارنی بولوگه، بربرنده‌ن آیروغا تریشقاندر. فارسی سیاسیله‌ری، مذهب ذهنیتی قوتلی بولغان اورتا عصردا، شیعیلك-سنیلك‌نی آراغا سالغانلار. قتایلار ایسه شهرلیلك ایله کوچه‌به‌لکنی آیروچی بر خاصیت ایتب اورتاغا قویغانلار. روسلار بولارنگ ایکیسینی‌ده قوللانیب، اوزیمز اوچون ضررلی قبیله‌چیلك ذهنیتی میدانغا کتیرگه‌ن وه اونی صنعی روشده یاشاتیب بارغانلاردر. بز تورك ملتینگ بالالارینی ئه‌لله قاندای قبیله اسمله‌ری برله بولوب، بر تیللی، بر تاریخلی، بر مدنیتلی، بر دینلی بو خلقنی تورلوچه ایتب بولوب-یاریب کوچسزله‌ندیریب

کیلگه‌نله‌ردر. ساویت أداره‌سی آلدنده‌ملی حرکتنگ أڭ کوچلوسی، أڭ جانلیسی بزنك تورك ایللەرنده بولغانیدان، بولشەویکلەر اوزلەرینگ شیطانی پلانلاری اوچون، ایسکی چار روسیاسینگ بزگه قارشی قیلغان چاره‌لەری برله‌گنه قانیقمای، تاغین آلغا کیتکه‌نله‌ر. اولار بر ملت بولوب کوبده‌ن اولگوروب بیتکه‌ن، جغرافی تاریخی بر بولغان تورکستان تورکلەرینی أداره جهتنده‌ن‌ده، کولتور جهتنده‌ن آلتی-یدی گه بولگه‌نله‌ردر. ایدیل بویینگ قوتلی برلگینی کوروب، آندا تاتارلق، باشقردلق قبیله‌چیلگینی اورتاغا سالغانلار. بولارنی ایکی آیریم أداره گه بولگه‌نله‌در. قافقاس تورکینگ نیچه‌گه بولونووینگ سانینی بز ایمه‌س، بولشەویکلەرنگ اوزلەری‌ده سانات بتیره آلماسلق حالگه قویغانلار. بولارنگ باریسی‌دا تورك خلقینك برلگینی بوزماق، کولتورینی پارچالاماق اوچون، نیچه میگ پللار اورتاق مالی بولغان تورك‌تیلینی بربرنده‌ن یراقلاشترماق اوچون، 35میلیونلق تورك‌خلقینی قرقفا بولوب، ثقلت اضافیسینی آزایتماق وه سان جهتنده‌ن مەیده‌لەمەك اوچون ایشله‌نه‌در. تورك ملی استقلال حرکتینی کوچسزله‌ندیرو، روس ایمپەریالیزمینی تورك ایللەری اوستنده دوام ایتدیرو اوچون قیلینادر.» دیگه‌ن آچیق افاده‌لەریله اوزون‌غنا زمانه‌دان بویان ملی نشریات بیتله‌رنده تورلو وثیقه‌لارغا استناداً سویله‌نه کیله یاتقان حقلی ادعالارنی اوقوچیلار ذهننده توپلو حالنده توشونوگه امکان بیرگه‌ن عیاض اسحاقی بیك روسیا اسیری تورکلەرنگ ملی قورتولوش حرکتی باشلانیشینی وه اونگ آلدینغی استقامتنی شوندای تصویرله‌یدر:

«ساویتلەر برلگی ایچنده یاشاوچی تورکلەر جغرافی جهتده‌ن بربرینده‌ن نه قادار یراقدا یاشاسالاردا، اویانو دوری باشلانیر-باشلانماس، تورك برلگی قبله اولاراق قبول ایتلمشدر. چار دورنده‌کی بوتون تارتیشلاریمز، شول یولدان حرکت ایتمشدر. اختلال دورنده‌کی قورتولوش حرکتله‌ریمزده، جغرافی وضعیتنگ آیرماسندان، آیری-آیری توسلو کورونسه‌ده معناً برلیك روحندا دوام ایتکه‌ندر.

کیره‌ك مملکتمز ایچنده‌کی ایشله‌ریمز، کیره‌ك مهاجرلگیمز ایشنی

آلیب بارو اوچون اوگلغای بولسون دیب، آیریم تورکستان، آذربایجان، قریم، ایدیل-اورال استقلال قومیته‌لەری اطرافندا توپلانسالاردا، بولارنك بارغان یوللاری، ایریشوگه تیله‌گه‌ن مقصدلاری بردر: تورك کولتور برلگین ساقلاب، ایللەرین مستقل یاشاتو وه مه‌گلگیگه روسیانگ بویوندوروغندان بو تورك ایللەرینی قوتقارودر. اوزون مهاجرت دورمزده، بولشەویکلەرنك بیك تریشولارینا قاراماسدان، بو برلیك جبهه‌میزنی قیرابیله‌جەك بر حرکت بر طرفندا بولماغاندر. هەر وقتدا وه هەر بر ایشده، هەر بر ایلیمز اوزینگ قارداشینا یاردامللاشوغا آشیققاندر. حاضرغی کونله‌ریمز، آیلاریمز روسیادان قورتولوش تارتیشینگ عرفه‌لەری بولغانیدان، بزنگ بوکولتور برلگیمز، جبهه برلگیمزگه قارشی دشمانلاریمز بولشەویکلەر تورلو اینتریغالار چەویرمه‌کده‌لەر وه کیله‌چه‌کده‌ده چەویره‌چه‌کله‌ردر. ایلیمزده آیریم تورکمه‌نلك، آیریم باشقردلق، آیریم نوغایلق، آیریم بالقارلق ذهنیتی بیرله‌شتروگه تریشقان بولشەویکلەر، بزنگ مرکزله‌ریمزگه قادار بو آیریم روحنی کیرگیزوگه تریشاچاقلاردر. بلکه‌ده قایبر تجربه‌سز صافدل یاشلارنی بیرلی شووینیستلك روحندا تربیه ایتب، زور تارتیش کونله‌رنده بزنك برلیك صفمزنی بولوگه، ضعیفله‌ندیروگه، هەر بر ایلیمزنی آیریم قالدیریب، آیریم قیناب تاغین قوللوق دوریمزنی اوزایتوغا تریشاچاقلاردر...»

مقاله شو سوزله‌رله بتیریلمشدر:

«بز ایدیل-اورال تورك-تاتارلاری، سوگنو یللاردا بولشەویکلەرنك هجومینه ایگ قاتی معروض قالغان تورك جبهه‌سی بولوب کیله‌مز... خلقمز بوندان سوڭدا ایدیل-اورال جبهه‌سی تورك کولتور برلگین قیریر اوچون یاسالغان بولشەویکلەرنگ تورلو مانەورالارینا آلدانماس، اوزینك ملی تارتیشین صاف، پاك کوینچه آلیب بارير دیب ایشانامز.

بز ایدیل-اورال تورك-تاتارلاری، همه‌مزنگ اورتاق استاذی اسماعیل بیك، یوسف بیك‌لەرنگ تورك‌کولتور برلگی یولندان آیریلمایاجاقمز. بی‌آمان دشمان برله مجادله ایتب، آنگ بیلچیراق یوزین ملتنك

کوز آلدینا کتیریب، ملی بایراغیمز آستندا قورتولوشمزنی آلیب بارا-
جاقمز وه تورك کولتور برلگی قبله‌سندان بر قاریشدا چیتکه کیتمه‌یه-
چه‌کمز. باشقا تورك ایللەرینگ استقلالچی آقیملارینگ‌دا شو ملی قبله-
غا، شو ملی برلگیمزگه صادق بولوب قالاچاقلارینا ایشانیب، ملی قورتو-
لوش تارتیشیمزنك یه‌گی بر آدیمینی آتوغا حاضر تورامز. قورتولو-
شمزنگ ایگ مهم مرحله‌سینه کیره‌مز» دیدر.

بز قوتله تخمین ایتەمز، که «یاش تورکستان»نی اوقویا بیلو امکانده
بولغان تورکستانلیلارنگ دیه‌رلیك باریسی، یوقاریدا مهم بر قسمی کتیریل-
گەن عیاض اسحاقی بیك مقاله‌سینگ اصلینی، بوتونیسینی بوندان بر آی
ایلگه‌ری «ملی یول» پتله‌رنده اوقومشلاردر. بونیگله برابر او مهم مقاله-
نگ بویوك قسمی مجموعه‌مزغا نقل ایتله‌رەك بو صورتله باشلیجا تورکس-
تانلیلار ایله «یاش تورکستان»نی‌دا «ملی یول» کبی منتظماً تعقیب ایتب
توروچی ایدیل-اورالی توغانلاریمزنك نظر دقتله‌ری قایتادان محترم
عیاض اسحاقی بیك طرفندان قوزغالغان موضوع اوستنه تارتیلماقدادر.
بو حرکت ایکی مقصد اوچون قیلینا یاتیر: برنچی، عیاض بیکنگ حال
حاضرداغی عمومی وضعیتنی نظردا توتوب ملی وظیفه اوستنده سویله‌گەن
وه ایسله‌تگه‌نله‌رینی قایتادان توشونو امکانینی یاراتو؛ ایکنچی، بو وسیله
ایله ایمدیلك محترم عیاض اسحاقی بیکنگ یاناشدیغی مسئله‌له‌ردەن یالغز
بریسی حقندا اوز قاراشیمزنی‌دا آچیق سویله‌ب اوتودر، که اودا: «بز،
ساویتله‌ر برلگنده یاشاوچی تورك-تاتارلار، بر آنا بر آتانگ بالالاری
بولساق‌دا، مدنیتمز، تاریخمز، تیلیمز بر بولسادا، جغرافی وضعیتمز بر
ایمه‌سدر. بز اوقراینالیلارکبی بر یرگه‌گنه توپلانغان روشده یاشامایمز.
بزنگ ایللەریمز: تورکستان، قافقاس، قریم، ایدیل-اورال، سیبریا پەك
کیگ وه بربرینی آیرغان مسافه‌لەری پەك اوزوندر» دیگەن ادعاغا تور-
کستان ایله ایدیل-اورالنك کیرمه‌سلگینی ایسله‌تمه‌کده‌ن عبارتدر. چونکه
بو ایکی قارداش أولکه بربریگه او قادار بتیشیکدر، که آرالقدا برین
بریندەن آیراتورغان «اوزون مسافه‌لەری» یوقدر. ایلی، ایرتیش، سیر-

دریا وه آمودریالارله پارچالانالمایتورغان وه غربی چیگه‌ره‌سی ایدیل
بویلارینا قادار اوزاناتورغان تورکستانی طبیعی اورال‌دا هیچ بر مفهومده
آیرا آلمایدر.

آنادولو اوچون تراکیا، تراکیا اوچون آنادولو قانداي وضعیتده
ایسه تورکستان اوچون‌ده ایدیل-اورال وه ایدیل-اورال اوچون تورکستان
عینی وضعیته‌در. جغرافی تقسیمات باقیمندان تراکیا آوروپا قطعه‌سینا
قارایدر. ایدیل-اورال‌دا تورکستانگ آوروپاغا قارای طبیعی اوزاییشیدر.

شو آندا شاشیلینچله شونی‌دا قید ایتمەك کیره‌ك، که بو فرصتده نه
عیاض اسحاقی بیکنگ وه نه‌ده اونگ اطرافداغی ایدیل-اورالی استقلال-
چی توغانلارنك ایدیل-اورال ایله تورکستانگ بو جغرافی یاقینلغی مسئله-
سنده بزده‌ن باشقاچاراق بر قناعتده بولغانلقلاری ایما ایتلمه‌کچی ایمه‌سدر؛
بالعکس ایدیل-اورالیلارنگ‌دا کوپیسنده بزده حاکم ذهنیتنگ عینی گنه-
سی اورناشغانلغینی سویله‌مەك لازمدر.

باش محررىمز چوقای اوغلی مصطفی بیك بوندان بیش بیلچا
بورون یازدیغی «تورکستان تورکلگی» باشلقلی مقاله‌سنده:

«— تورکستانگ کیله‌جه‌گی «مستقل تورکستان» شعاری آستندا
روسیا حاکمیتنده‌ن اولگی تورکستانغا حاکم بولوب کیلگه‌ن برله‌شکه‌ن
بوتون تورکستان خلقی، بوتون تورکستان تورکلگینگ یاراتاجاغی بر-
گنه دولت جمعیتی قولندادر. ایدیل-اورالی تاتار-باشقورت توغانلاریمزدا
تورکستان تورك دولتیگه یاناشیب برلکده یاشاب کیته بیلسه‌یدیك، تورك-
لك، تورکچیلك وه تورك حرثی اوچون نه بویوك موفقیت بولور ایدی؟»
دیب ایدی. («یاش تورکستان» ایول 1932، سان 32، ص 4—5).

حاضرغی عمومی وضعیت بو سوزله‌رنی ایسله‌ب، بو مهم موضوع
اوستنده توشونونك موسمسز ایمه‌سلگینی سیزدیرتمه‌کده‌در. اوقتای

صنعت جبهه‌سنده

تورکستان تورك-قازاق خلق ادبیاتی داستانلارندان ایشله‌نگه‌ن «قیز
جیبەك» وه «جالیبر» موسیقیلی تیاترو اثرله‌رینگ تورکستانلی صنعتکار-

لار طرفندان موفقیتله اویاندیغینی وقتیله «یاش تورکستان» یتله‌رنده بیلدیریب اوتکه‌ن ایدیك. تورکستان تورك ادبیاتینگ آتاسی امیر علی شیر نوائی اثرله‌رنده‌ن «فرهاد شیرین»نگ اوپه‌را حالندا ایشله‌نیب یتدیگینی وه بعضی پارچالارینگ بیله‌رمه‌ن وه علاقه‌دار لارغا اویناتیلیب کورسه‌تیلدیگینی‌ده مجموعه‌مزنك اوتکه‌ن ساننداً خبر بیریب اوتدوك. ایمدی قولومزغا کیلگه‌ن تورکستان غازیتالاری یه‌نه تورکستان تورك-قازاق خلق داستانلارندان حاضرلانغان «ایر تارغین» آتلی اوپه‌رانگ موفقیتله اویناتیلدیغینی بیلدیرمه‌کده‌له‌ر. («قازاغستانسکایا پراودا» 37 .1 .20 ,17.).

یوقاریدا ذکر ایتیلگه‌ن «قیز جیبه‌ك» وه «جالبیر» سوز وه کوی قاریشیق موسیقیلی تیاترولار ایکه‌ن، بو «ایرتارغین» باشدان آیاغی موسیقیلی، کویلی، بوتون معناسیله بر اوپه‌رادر. تورکستان ساویت تنقیدچیلاری اوپه‌رانگ هه‌ر جهتده‌ن اولدوقچا موفقیتلی چیقدیغینی یازماقدادرلار. بالخاصه اوپه‌رانگ بوتون موسیقیسی تورك-قازاق کویله‌رنده‌ن آلینب، موفقیتله تطبیق ایتیلدیگی آیریچا قید ایتیلمه‌کده‌در.

صحنه‌گه قویولوشندا بوتون صنعتکارلارنك آینقسا کیچه‌ن بیل «قیز جیبه‌ك» رولینی اویناماقدا کورسه‌تکه‌ن قابلیتی ایله داڭ قازانغان یورتداشمز کوله‌چ بای سعید خانمنگ بو رولنده‌کی موفقیتی تقدیر ایتیلمه‌کده‌در.

بوکون بز ایسته‌ر بو اثرنی ایسته‌رده صنعتکار یورتداشلاریمزنگ اویونلارینی صحنه‌ده کوروب صنعت باقیمندان اولچوب حکم بیرو امکانده ایمه‌سمز. بونگله برابر بالخاصه صنعتکار توغانلاریمزنگ بالواسطه اوگره‌ندیگمز موفقیتله‌ری اوچون یوره‌کده‌ن کیلگه‌ن سه‌وینچمزنی بیلدیرمه‌ی اوته آلمایمز.

بز بو یه‌گنی اوپه‌را حقندا مؤلف، بسته‌کار، ره‌ژیسور هم تنقیدچیلار طرفندان یازیلغان تورلو یازیلارنی‌دا دقتله اوقودوق. مه‌نه شو یازیلاردا کوزیمزگه ایلیشکه‌ن هم صنعت هم اجتماعیات هم‌ده بالخاصه

بزنك خلق کولتور تاریخی باقیمندان مهم کورونگه‌ن بر نقطه‌غا تماس ایتب اوتمه‌کچی بولامز.

مؤلف وه ره‌ژیسور یازیلارندان آچیق کورونمه‌کده‌در، که بو اوپه‌را حالنده‌کی «ایرتارغین» اصل داستاندان کوب‌گنه آیریلغاندر. بو آیریلونگ بر قسمی صنعت وه صحنه ته‌خنیکی باقیمندان بولسادا، مهم‌گنه بر قسمی‌دا بوکونکی حاکم یات سیاسی وضعیت یوزنده‌ن ایشله‌نمشدر. مثلا اوپه‌رادا داستانداغی خان وه خان قیزی تیپله‌ری حقنداغی، حتی باش قهرمان «ایرتارغین»نگ داستانداغی هم اوپه‌رادا‌غی رولاری اوستنده مؤلف وه ره‌ژیسور طرفندان سویله‌نگه‌نله‌رنی کورگه‌نده بو پیرده خلق ادبیاتی یاراتیشینك قصداً هم‌ده ساویت سیاستی ایچین تحریف ایتیلدیکی فکرینه کیلمه‌ی بولمایدر. حتی مؤلفنگ اعتراضچیلارینا «نیچین خانلار برنگ پیه‌سمزده مثبت تیپ حالندا چیقاریلسین!» دیب جواب بیروی، ره‌ژیسورنگ «ایرتارغین»نگ داستانداغی حق وه حقانیت ایزله‌ب چیقیب تورلو خان سرایلارینا باریب تاپا آلماغاچ اللهنه یالواردیغی حادثه‌سینی چیقاریب قالدیریش حقندا سویله‌دیکله‌ری بو پیه‌سنی داستان روحندان آیریشدا مؤثر تمایل (ته‌نده‌نس)نی آچیق کورسه‌تمه‌کده‌در. خان قیزی «آق جونس» تیپی اوستنده‌کی داستان هم پیه‌سده‌کی فرقلارنی مؤلف بر درجه‌گه قادار صحنه وه صنعت باقیمندان توقفان احتیاج شکلنده کورسه‌توگه اورونسادا، بوندادا خان قیزینی منفی چیقاریش تمایلینگ‌دا بارلیغینی ساویت تنقیدچیسی کورسه‌تب بیرمه‌کده‌در.

خلق ادبیاتی، خلق تورموشی، خلق احوال روحیه‌سی وه تصورینگ کوزکوسی دیمه‌کدر. اونگ اصل قیمتی‌ده شوندادر. اونگچون‌ده هه‌ر وقت اونگ بو تاپیلماس وه آلماشتریلماس قیمتینی ساقلاماق لازمدر. خلق ادبیاتی، داستانلارندان یاراتیلغان صحنه اثرله‌رینگ قیمتی‌ده او اثر، داستان‌نك اصلنده افاده ایتدیکی معنا وه تصورلارنی اوزگه‌رتمه‌یچه بیره بیلمه‌سینه باغلیدر. بودا هیچ قاندای خارجی تأثیرگه بیریلمه‌ی خاق‌صنعتینك یاراتدیغی تیپله‌رنی اوزنچه بیره بیلمه‌ك لازم اولدیغی کبی، صنعتکارنگ

قدرتی‌ده صنعت وه صحنه باقیمندان تویدیغی احتیاجلارینی خلق روحی یاراتیشینك شکل، آینقسا روحینی اوزگه‌رتمه‌یچه تأمین ایته بیلمه‌سنده‌در(*)

ساویت نشریاتی وه اوز بیاناتندان آلدیغمز معلوماتدان «ایرتارغین» مؤلفی کمال اوغلی ساغیر بو هه‌ر جهتده‌ن مهم نقطه‌غا رعایت ایته‌بیلمه‌ك هه‌مده خلق صنعتی یاراتماسینی ساویت روس سیاستنه آلت ایتمه‌ك اورونوشلاریله اثرینگ قیمتینی توشورمشدر.

نهایت ساویت تنقیدچیسینك شایان دقت بر قیدینه تماس ایتمه‌ی کیچه آلمایمز. او «قازاغستان درام تیاتروسی»نگ «آمان گیلدی»نی حاضرلاماقدا بولغانینی ایسله‌تیب، اوپه‌را تیاتروسندااندا بوکونکی موضوعلاردا اثرلەر اویناماسینی طلب ایتمه‌کده‌در. «یاش تورکستان» یتله‌رنده‌ده بحث ایتیلیب اوتکه‌ن آمان گیلدی حقنداغی بولشه‌ویك اویونلارینی بیلدیگمز اوچون بو موضوع اوستنده‌کی تیاترونگ نیمه بولووینی‌دا شو باشدان تصور ایته آلامز.

نه قادار بویاب بولشه‌ویکله‌شتریشکه اورونولماسینا رغماً «ایرتارغین» نگ چین ملی رنگی کورونوب تورادر. اونگ یالغز تورکستانگ اوزنده‌گنه بولمایچا ایدیل بویی وه قریم خانلاری سرایلارینا قادار کیتب چیققان قول، تارماقلاری اونگ اصلنده تورکستان آنا تورکلگینه مخصوص چین بر تورك اثری بولغانلیغینی کورسه‌تمه‌کده‌در. بالتابای

*

ملی صنعتنی یوزو

تورکستانك عصردیده کیچیك صنایعی وه اونگ معمولاتی یالغز تورکستانك اوزنده حتی شرق دنیاسنداغنا ایمه‌س، قسماً غرب دنیاسنداداً

(*) مه‌نه اونگچوندرکه روس بولشه‌ویکله‌ری، باشدا موسقوا حکومتی بولغانی حالدا، ایسکی روس خلق اثر وه داستانلارینی هیچ اوزگه‌رتمه‌سده‌ن صحنه‌گه قویا باشلادیلار. فقط بو روس صنعت میدانیداغی «ملی آقیم» غیر روس ملتلەر، بالخاصه تورکستانلیلار اوچون قطعی صورتده یاساقدر.

هه‌ر تورلو رقابت امکانده‌ن اوستون دیب تاپیلیب کیلگه‌ندر. تورکستانك گیله‌ملەری، آلتون، کوموش، میس، ساپال معمولاتی، اپه‌ك وه ایپ توقومالاری عصرلاردانبەری تورکستان خلقی ذوقینی تربیه‌لەب، صنعتکارلاری هنرینی یوکسه‌لتب، دنیانگ هه‌ر طرفندان اینجه‌لك وه صنعتدان آگاهلاغان، ذوقی تربیه‌له‌نگه‌ن کشیله‌رنی اوزینه تارتیب کیلگه‌ن نەرسه‌له‌ردر. تورکستان خلقینگ اوز روحی محصولی بولغان بو ملی کولتور یاراتمالارینا نه قادار باغلی ایکه‌نلگی تا ایسکیده‌نبەری معلوم بر نەرسه‌در. ساویت مطبوعاتینی منتظم تعقیب ایتکه‌ن کشیله‌ر، قولخوزلارکبی اوزینه یات بر قورولوشغا توپلانیب «بابل اسیرله‌ری»کبی ایشله‌تیلیب استثمار ایتیلمه‌کده بولغان تورکستان دهقانینگ بوکونده امکان تاپدیقچا بو اوز ملی کولتوری، ملی ذوقی یاراتمالارینی قیدیرا یاتقانینی کوره‌جه‌کله‌ردر.

تورکستان خلقی ملی تورموشینك هه‌ر تارماغینا قانلی، چیرکین پنجه‌سینی اوزاتقان قیزیل روس ایمپه‌ریالیزمی بو ساحه‌نی‌دا تینچ قالدیرمامشدر. حتی ملی تورموشیمزنگ ایگ کوب ضربه ییگه‌ن، تخریب ایتیلگه‌ن تارماقلارندان بری‌ده شبهه‌سز بو ساحه‌در.

دنیانك هه‌ر طرفندا شهرت قازانغان تورکستان گیله‌ملەرینی یاراتقان خالیچیلق ایشله‌رینك قیزیل روسیا «حمایه‌سی» آستندا نه حالغا توشکه‌نی‌ده بوکون اهلینه معلومدر. قیزیل روسیا ایمپه‌ریالیزمی او گوزەل خالیلارنی یاراتقان تورکستان خاتنلاری اینجه ذوقینی‌دا بوزماق، ساویتله‌شترمه‌ك اوچون بوتون کوچیله اورونوب کیله‌در... بز قیزیل روسلارنگ ملی کولتور، ملی تورموشمزنگ هه‌ر تارماغینا چوزولغان تخریبکار قوللارینی چوقور بر نفرتله تعقیب ایتب کیلمه‌کده‌مز. بوکون ساویت حکومتی تورکستانك هه‌ر طرفندا او گوزەل، باقماقله تویوب بولمای تورغان گیلەم نقشلارینی ستالین، وورشیلوف وه باشقا بولشه‌ویك روسلار نگ، میلیونلارچا معصوم تورکستانلینگ قانی ایله بویانغان، چیرکین یتله‌ری ایله آلماشترتماقدادر. سوك تورکستان ساویت غازیتالارندا اوقو-

دیغمزا کوره، ساویت قونغره‌له‌رینه بو چیرکین بیتله‌رنی کورسه‌توچی گیله‌ملەر توقوتوب کتیرتکه‌ن ساویت روس ایمپه‌ریالیزمی، پاریس بین‌الملل سه‌رگیسنده‌ده کورسه‌تو اوچون شوندای گیله‌ملەر حاضر لاتماقدا ایمش... تورکستان خلقی کولتورینی چیغیرندان چیقاریب روسلاشترما یولینی حاضر لاماق اوچون چیقاریلغان بو اویون عینی زماندا بین‌الملل سه‌رگیده بر تاقم زوالليلارنی آلداتو اوچون فائده‌له‌نیلمه‌کچیدر. ساویت نشریاتی بو قیزیل روس جلادلاری قامچیسی آستندا حاضر لانغان نه‌رسه‌له‌رنی تورکستان خلقینك روس پرولەتاری دیکتاتورلیغی باشچیلارینا باغلیلیغینی کورسه‌توچی پلاقاتلار قیلیب کورسه‌تیشکه ایمدیده‌ن اورونا باشلامشدر.

«پراودا ووستوکا» غازیتاسینگ 37 .1 .20 تاریخلی نسخه‌سندا اوچراتدیغمز کیچیك بر خبرده بو ساویت روس کولتور بوزغونچیلغینك چیرکین پنجه‌سینی ملی صنایع وه صنعتمزنگ باشقا تارماقلارینادا اوزاتماقدا بولغانینی نفرتله‌رله اوقودوق. تورکستان زرگر، مسگرله‌رینگ اینجه نقش، اویما، قویما هنرله‌ری‌ده نا معلوم نه‌رسه‌له‌رده‌ن ایمه‌س ایدی. ایمدی ساویت حکومتی آرته‌للەرگه توپلادینی بو جنس اصناف صنعتکارلارینگ اویما نقشلاری، قویما بیزه‌کله‌رینی‌ده «اوراق-بالغا»، «ساویت بیلدیزی» کبی قیزیل روسیا تمثاللاری ایله آلماشترا، قاتیشترا باشلاغانلار.

*

قومسومول قاتارندا

تورت قاتلی ایله‌مه‌ده‌ن اوتکه‌زیلگه‌نده‌ن سوڭدا فرقه صفلارندا وه ساویت أداره‌له‌رنده بتیریله آلماغانلیغی، سوڭ وقتلار ساویت مطبوعاتی بیتله‌رنده کورولە یاتقان گورولتولاردان آچیق کورونمه‌کده بولغان ساویت دوشمانلیغی آقیملاری قومسومول قاتارلارندا چیقاریلا باشلادی. «تروتسکیچی»، «تیسکه‌ریچی ملتچی»، «ساویت دوشمانی» دیب

تورلو اسمله‌ر بیریلگه‌ن بو عنصرلار قومسومول تشکیلاتی صفلارندا چیقاریلا باشلادی.

«یاشلارنی له‌نین-ستالین اینته‌رناسیونالیزمی روحندا تربیه‌له‌یلك» باشلوقلی بر یازیسندا «سوسیالدی قازاغستان» (37 .2 .2) سوڭ حادثه‌لەر مناسبتیله قومسومول تشکیلاتندا یاشیرینغان ساویت دوشمانی، ملتچی عنصرلارنگ یوزه‌گه چیقاریلدیغینی بیلدیره‌در.

اورال شهری پیر-سو أداره‌سنده ایشله‌وچی، قومسومول تشکیلاتینا منسوب بر قانچا کشیلەر قولخوزچیلار آراسندا ناراضیلق فکری تارقاتو بیله‌ن مشغول ایکه‌نله‌ر. آلما-آتا معدنیات-تاغ ایشله‌ری اینستیتوتی دائره‌سنده ساویت، ستالین سیسته‌می دوشمانی کتاب وه یازیلار تارقاتیب یورگه‌ن کشیلەر توتولغان. اولان آودانی قومسومول تشکیلاتی کاتبی بایجومان اوغلی آلاش-اورداچیلار وه بای عنصرلارنی قوللاغانلیغی بر طرفدا تورسون، ملتچیله‌رگه قارشی کوره‌شنی بوتونله‌ی توختاتونی طلب ایتب اورتاغا چیققان. ولی احمد اوغلی اسملی بر یاش قومونیست قازاق یاشلاری ایچنده آلاش-اورداچیلق فکری تارقاتو بیله‌ن مشغول ایکه‌ن. قومسومول کاتبی پیرنده‌ن توشورولگه‌ن، ولی احمد اوغلی‌ده ملتچیلگی اوچون قومسومولدان قوولغان.

بو جنسده‌ن بر قانچا مثاللارنی کتیرگه‌نده‌ن سوڭ ساویت غازیتاسی «بولار نیمه‌نی کورسه‌ته‌دی؟» دیگه‌ن سورغونی قویوب، «بو فاکتلار هەر نه‌رسه‌ده‌ن اول قومسومول صفلاری بر طرفدا تورسون، بعضی بر باشچیلق اورونلارینادا «تروتسکیچی» وه ملتچی عنصرلارنگ کیریب، اورناشیب آلغانلارینی وه قومسومول ایشله‌رینگ هه‌له‌ده ناچار بارایاتقانینی کورسه‌ته‌در» دیدر.

ساویت غازیتاسی قومسومللار، عمومیتله قازاق قوممونیستله‌رینگ فرقه مسئله‌سی اوستنده‌کی بیلیمی آزلغندان شکایت ایته‌در. قازاغستان فرقه‌لیلارینك فرقه ایشله‌ری، حتی قازاغستانداغی فرقه تاریخینی بیلمه‌دیکله‌رینی، اونلارغا بالخاصه فرقه تاریخی وه ستالین قانون اساسیسینی

اوگره‌تو کیره کلگینی آلغا سوره‌در. سوزنی یاشلارنی تربیه‌له‌و مسئله‌سینه کیچیریب، بو جهتنك ینه‌ده یامانراق حالده ایکه‌ینی اسویله‌یدر. او، اوتکه‌ن قازاغستان أولکه قومسومول تویلانیشندا میرزویان طرفداران یاشلارنی بولشه‌ویکچه تربیه‌له‌و ایشینی اونوتماسلق کیره کلگی حقندا قیلنغان توصیه‌نی ایسله‌ته‌در. «مکتبلر وه باشقا معارف مؤسسه‌لرنده، یاشلار آراسندا ساویت دوشمانی ملتچی عنصرلار اوزامفکوره‌لرینی یایا بیلمه کده‌درلر. بودا بزنگ میرزویان یولداشنگ «یاشلارنی قومونیستلك روحندا تربیه‌له‌ونی آز بولسادا اونوتوب قالدیرساق فرصتنی صنفی دشمان فائده‌له‌نه‌در!» دیگه‌ن توصیه‌سینی اونوتقانمزداندر» دیدر.

ساویت غازیتاسینا کوره قازاق قوممونیستله‌ری وه قومسومولارینك باش وظیفه‌سی بار کوچینی قازاق ملتچیلگینه قارشی کوره‌شکه صرف ایتو وه بو «ملتچیلر»نگ «تروتسکیچیلر» ایله برلکده «فاشیزم» وه «یاپون ایمپه‌ریالیزمی آگه‌نتی ایکه‌ینی» قازاق زحمتکش خلق کیگ قاتلامینا آگلاتوغا اورونوشدان عبارت ایمش.

*

بین‌الملل تورموشیدان

هندستانده — 1935نچی یلنگ یازیندا بریتانیا پارلامانی طرفندان تصدیق وه نشر ایتلگه‌ن «هندستان آنا یاساسی» ("British India Act") تطبیق ایتله باشلاندی. اوتکه‌ن غینوار آیی اورتاسندان فیورال آخرلارینا- چا هندستانتك بوتون 11 أولکه‌سنده أولکه پارلامان مبعوتلاری سایلاو لا- ری اوتکوزولدی. سایلاولارنگ تولوق نتیجه‌سی حال حاضرغاچا معلوم ایمه‌س؛ فقط اینگلیز غازیتالارینگ یازدیقلارینا کوره، «هندستان ملی قونغره» فرقه‌سی، یعنی هندستان استقلالچیلاری، 11 أولکه‌نگ 6سندا مطلقا یکیب چیقیب، قالغان أولکه‌له‌رنگ کوبنده باشقا فرقه‌لارغا نسبتاً کوبچیلك قازانغانلاردر.

یه‌گی قانون اساسی بویونچا أولکه پارلامانلاری هندستان خلقلا- رینگ «سیاستاً کماله» یتیشکه‌نینی اثبات ایته آلسا، هندستان بویوك بریتانیا خلقلار برلیگی («British Commonwealth»)نگ قانادا، جنوبی آفریقا اتفاقی، آوسترالیا... کبی سربست اعضاسی، یعنی «دومینیون» "Dominion", حالینه کتیریله‌جه‌کدر. طبیعی، اینگلته‌ره دولت کشیله‌ری نظریه‌له‌رینچه، بالخاصه اینگلته‌ره‌نك بویوك ایمپه‌ریئوم منفعتی باقیمندان هندستان خلقلا- رینگ «سیاسی کمال» درجه‌سی هند استقلالچیلارینگ آگلادیقلاریندان آنچا فرقلی‌در. اونگچوندر، که استقلالچی «قونغره فرقه‌سی»نك سایلاو لاردان یکیب چیقیشینگ اینگلته‌ره بیله‌ن هندستان آراسندا یه‌گیده‌ن آغیر آگلاشیلماسلقلار توغدوروشقا سبب بولاجاغی محتملدر. یه‌گی قانون اساسی هندستانتك آیریم أولکه‌له‌رنده، پارلاماندا کوبچیلك تشکیل ایته تورغان فرقه طرفندان، أولکه حکومتله‌ری توزوشنی طلب ایته‌در. یوقا- ریدا کتیریلگه‌ن معلوماتدان کورونه‌در، که هندستانگ 11 أولکه‌سینگ 6سندا حکومت تمامیله استقلالچیلاردان توزوله‌جه‌کسه، باشقا أولکه حکومتله‌ری‌ده استقلالچیلارنك یارده‌میگه محتاج قالاجاقلاردر. عجبا، بو أولکه حکومتله‌ر قانون اساسینگ طلب ایتدیگی کبی أولکه والیله‌ریله قول قولغا بیریب ایشله‌شنی ایسته‌رله‌رمی؟ استقلالچی ملی قونغره فرقه‌سینك بو وقتقاچا میدانغا آتیب کیلدیگی پروغرام اینگلیز حکومتی أولکه والی- له‌ری بیله‌ن برله‌شیب ایشله‌شکه قارشی‌در. استقلالچیلار اوز پروغرام‌یولینی ساقلاب قالماقچی بولسالار، أولکه والیله‌ری، شو قانون اساسی بویونچا أولکه پارلامانی آزچیلقلاریندان حکومت تعیین ایتیشکه، یوقسا پارلامانی بوتونله‌ی تارقاتیب یوباریب، ایسکیسی کبی مملکتنی بیله‌ب تورا باریشغا حقلی‌در.

استقلالچیلارنگ یه‌گی قانون اساسی‌نگ چیزیب بیردیگی چه‌ر- چیوه‌سی ایچنده اینگلته‌ره حکومتیله برگه‌له‌شیب ایشله‌شنی قبول کوره- جه‌کله‌ری احتمالی‌دا یوق ایمه‌س؛ او وقت سایلاو لاردا استقلالچیلار آرقا سندان کیتکه‌ن کتله‌نگ آلاجاغی وضعیت نیمه بولور ایکه‌ن؟

بو کتیردیگمز ایکی احتمالدان‌دا — استقلالچیلار اینگلتەره حکومتیله برگەله‌شیب ایشله‌شده‌ن باش تارتادیلار یاخود استقلالچیلار برگەله‌شیب ایشله‌شنی قبول ایتەدیله‌رده‌ن‌ده — هندستانك مهم بر سیاسی دور باشلاغینچا کیلیب قالغانینی کوروب توروبمز.

2) بعضی فرانسز غازیتالارینگ یازدیقلارینا کوره اوستومزده‌گی مارت آیی آخرلارندا تورکیه، ایران، عراق وه آفغانستان حکومتله‌ری آراسندا بربرله‌ریگه قارشیلقلی یاردەم معاهده‌سی امضا ایتیله‌جه‌کمیش. پاریسدا چیقاتورغان سول طرف «ئوور» („L'Oeuvre") غازیتاسی (1. 3. 37)، سوك وقت کورونه باشلاغان تورکیه-ایتالیا یاقینلغی وه اسکندرون مسئله‌سی اوستونده‌گی فرانسا ایله تورکیه مناقشه‌سی دورنده ساویت حکومتینك فرانسا طرفداری بولوب کورونوشینی نظردا توتوب، تورکیه-ایران-عراق-آفغانستان معاهده‌سینی ایتالیا منفعتی فائده‌سیگه وه فرانسا بیله‌ن اینگلتەره‌گه قارشی ایکی بویوك عاملله‌رده‌ن دیب یازادر. بو یبرده شونی هەم آیتب اوتوش لازم، که «ئوور» غازیتاسی ساویت حکومتیگه ایکی دوست وه ساویت حکومتینگ تیشقی سیاستیگه ایکی یاقیندان تانیش بر غازیتادر...

3) اوتکه‌ن 1936نچی یلی 26 آغوستدا اینگلتەره بیله‌ن یاسالغان معاهده بویونچا ملی استقلالینی قازانغان مصر ملتله‌ر جمعیتنه کیرمه‌ك او-چون رسماً مراجعت ایتمشدر. مصرنگ بو مراجعتی ملتله‌ر جمعیتینگ مای آیی توپلانیشندا قبول ایتیله‌جه‌ك. بو یبرده اونی هەم قید ایتب اوتوشنی لازم تاپامز، که مصرنگ ملتله‌ر جمعیتینه کریشی طرفداری بولوب چیققان دولتله‌رنگ ایکی برنچیسی لهستان بولدی.

4) سه‌کیز آیدانبه‌ری دوام ایتب کیله یاتقان اسپانیا وطنداشلار سو-غوشینا نهایت بیرمه‌ك اوچون آوروپا بویوك دولتله‌ری معین بر قرار اوستنده کیلیشه بیلدیله‌ر. بو قرار بویونچا اسپانیاغا کوگللو عسکر وه سوغوش اوچون لازم نەرسه‌له‌رنی اوتکوزوشگه یول قویماسلق نیتیله

اسپانیانگ قوروق وه دیگز حدودلاری اینگلتەره، فرانسا، آلمانیا وه ایتالیا طرفلارندان کوزه‌تیلیب تورولماقچی‌در. بونگله اسپانیا وطنداشلار سوغوشینگ عموم آوروپا سوغوشیغا آینالیب کیتیش احتمالی بر درجه-گه قادار کەمه‌یتیلگه‌ن بولدی.

فرانسز غازیتالارینك بیرگه‌ن معلوماتلارینا کوره اسپانیادا سوغوشا یاتقان ایکی طرفدا یوز میڭ قادار اجنبی کوگللو عسکر بار. دیمه‌ك اسپانیا توپراغندا حقیقی بین‌الملل — سوسیالیزم وه قوممونیزم ایله فاشیزم وه ملتچیلك — مجادله‌سی باردر.

5) اینگلتەره‌نگ فوق‌العاده قوراللانیشینا جواباً ایتالیا حکومتی بوتون مملکتنی صلح چاغندادا عسکری سفربرلك حالندا ساقلاب تو-روشغا قرار بیردی. دیمه‌ك بویوك «صلحپرور» آوروپا دولتله‌ری ایلکده یاشیریب کیلدیکله‌ری «قوراللانو یاریشینی» ایندی آشکار صورتده یورگوزمه کده‌درله‌ر.

6) مارت آیی اورتالارندا ایتالیا حکومتی باشلوغی موسسولینی غربی آفریقاداغی ایتالیا مستملکه‌لرینی زیارت ایتەجه‌کدر. بو مناسبتله طرابلس عرب پرەنسله‌رنده‌ن سلیمان نام بر ذات موسسولینی‌غا عرب اهالیسی نامندان «اسلام قلیچی» تقدیم ایتەجه‌کمیش... هیچ شبهه یوقدرکه پرەنس سلیمان طرابلس تیشنداغی مسلمانلار بیله‌ن کوروشوب سویله‌شه‌ر-که‌ن «اتحاد اسلام»چی بولوب چیقاجاقدر...

7) یاپونیا-ساویت روسیا مناسبتی: توکیودان 8نچی مارتدا بیریلگه‌ن رسمی تیلغراف خبرینه کوره، یاپون خارجیه ناظری ساتو (Sato) پارلا-ماندا سویله‌گه‌ن نطقندا یاپونیا ایله ساویت روسیا مناسبتی حقندا: «یاپونیا بیله‌ن ساویت روسیا آراسنداغی مناقشه‌لی مسئله‌لر صلح یولیله حل ایتیله بیله‌جه‌کدر؛ ساویت حکومتی قومینته‌رن بیله‌ن بولغان باغلانیشینی کیسسه ایدی، ایکی دولت آراسندا تیزگنه وقت ایچنده یاقینلق توغوب قالار ایدی» دیمشدر.

۴۰

شرق الاردن ده سیوینچیم

عمان، کوتوغارغا قاراتیلب سالنغان کیچیك فقط آباد بر شهردر. شرق‌الاردن مرکزیدر. لطافتی اعتباریله «گل آفتاب پرست» منظره‌سینی آگدیرادر. بو گوزهل شهرده بیش، آلتی اویلیك، بالالق تورکستانلی مهاجر قارداشلاریمز بار. بو یورتداشلاریمز بو بیرنگ مدنی آدیملاریغا قاراب فائده‌له‌نمه‌کده‌لر. بولاردان باشقا عائله‌سز اوچ-بیش بویداق توغانلاریمزدا بار. بو بیرده‌کی تورکستان مهاجرلهری ماشینه‌چیلك، قوندره‌چیلك، خرده‌واتچیلق کبی صنعتلار ایله تریکچیلك قیلیرلار. بعضیلاری اوزله‌ریگه تینچ، مالی باقیمدان اعتبارلاری یاخشی وه بعضیلاری‌دا باشقالارغا محتاج بولماسدان اوزله‌رینی بر تورلو ایپلهب حیات کیچیرمه‌کده‌لر. بربرلهری ایله صمیمی وه مهربان‌درلار. بولارنگ آینقسا بو بیرنگ کیره‌ك خلقی، کیره‌ك حکومتی توجهینی اوزله‌ریگه تارتو یولیدا آداب معاشرتگه اویغون حرکتلهری ماقتاوغا لایقدر. شرق‌الاردن خلقی وه حکومتینگ بزنگ بو بیرده‌کی تورکستانلی مهاجرلهرگه آیریجا مهر وشفقت اثرلهری کورولمه‌کده‌در. اونگچون شرق‌الاردن أولکه‌سیده یاشاوچی تورکستان مهاجرلهرینگ کوگلی آزار تاپمای، دائما سیوینچ ایچیده‌در. شرق‌الاردن امارتی خلقینك تورکستانلی مهاجرلهرگه شفقت قوچاغین آچیوی بو بیرده‌کی اسلام خلقینك انسانی فضیلتله‌ریده‌ن‌در.

عمانده‌کی تورکستان مهاجرلهری تورموشینی «یاش تورکستان» بیتله‌ریده افاده ایتونی وه شرق‌الاردن امارتی وه خلقینا صمیمی تویغولار ایله سایغی بیلدیرونی وجدانی بورج وه وظیفه دیب سانایمه‌ن. بار بولسون شرق‌الاردن امارتی وه خلقی! رضا خاموشی. 5 مارت 1937.

اوزاق شرقدا یاشاوچی تورکلهر تورموشندان

یاپونیانگ ناغویا شهرنده یاشاوچی ایدیل-اورال تورکلهری بولتور آوغوست آیی باشلارندا مسجد وه مکتب سالو اوچون رسمی رخصت

آلغان وه بر آیدان سوڭدا، یعنی سه‌تابرنگ 4نده، بنانگ نیگیز تاشینی قویو مراسمی اوتکه‌زگه‌نله‌ر ایدی.

ناغویاداغی ایدیل-اورال تورك-تاتار مدنی جمعیتی أداره‌سینگ 1937 2نچی فیورال تاریخلی یازوسیله برابر باشقارمامزغا یوللاغان معلوماتندا بیلدیردیگینه کوره، عصمت‌الله ایگه‌رجی افندینگ مادی یارده‌می، امام شمعونی افندینك معنوی کومه‌گی وه قوبی هم یراق شرقنگ باشقا طرفلارندا یاشاوچی ملتداشلاریمزنگ، هندستانلی، عربستانلی قارداشلاریمزدان قای برله‌رینك مادی یارده‌می وه یاپونیالی تانیشلارنگ کومه‌گی برله سالنغان بنانگ شو بیل 22نچی غینوار جمعه‌کونی طنطنه‌لی آچیلو مراسمی یاسالمشدر.

بو آچیلو مراسمینه قاتناشو اوچون یاپونیادا وه اوزاق شرقنگ باشقا تامانلاریدا یاشاوچی تورکله‌رگه، یاپونیاداغی اسلام مملکتله‌ری ایلچیله‌رینه یعنی تورکیه، مصر، آفغانستان وه ایران ایلچیله‌رینه، هندستانلی، عربستانلی دینداشلارغا، یاپونیانگ بویوك دائره‌له‌رینه دعوتنامه‌لر تاراتیلمشدر.

توش چاغی ساعت 12ده مراسم باشلانیب، آی آچیلیرکه‌ن مسجدگه توپلانغان بوتون مسلم وه مسلمه‌لر برلکده تکبیر اوقوموشلاردر. اوندان سوڭ عرب عبدالمجید افندی الاذان اوقومش، وه شمعونی افندینك اماملگی ایله جمعه نمازی قیلینمشدر. معلم عمادالدین افندی ایله مؤذن حسن افندی قرآن سوره‌له‌رنده‌ن اوقوغانلاریدان سوڭ مسجد دیوارلاری یاریقلاتریلیب، غازیتا مخبرلهری طرفندان رسمله‌ر آلنمشدر. آندان کیین ایکی یوز قوناقنك باریسی آقتامویللهرگه توشوب، ناغویانگ أڭ بویوك قلوبی بولغان «چاکای کان» سالونیناکیلمشله‌ر وه بایرامنی او بیرده دوام ایتدیرمشله‌ردر. بو بیرده سویله‌نگه‌ن نطقلار وه تبریکله‌ر یاپونچاغا ترجمه ایتلمشدر. قوناقلارغا ملی یمه‌کله‌ر بیریلمشدر وه اولارغا توراکچه-یاپونچا-اینگلیزچه اولاراق حاضرلانغان رسملی رساله تاراتیلمشدر.

مسلمانلارنك اکواکلینی آچقان ناغویا مسجدی یاپونیادا سالنغان ایکنچی مسجددر. ناغویا شهرینگ گوزه‌للگینی تاغی‌دا آرتدیرغان بو

مسجد وه مکتب بناسینگ آچیلیشی مناسبتیله هدیه، اعانه، تەلغرام وه خطلار یوللاغانلارغا ناغویا ایدیل-اورال تورك-تاتارلاری مدنی جمعیتی یوره کدەن تشکرلەر بیلدیرەدر.

*

ناغویادا یەگلی سالنغان مسجد وه مکتب بناسینگ آچیلووی مناسبتیله ناغویاداغی ایدیل-اورال تورك-تاتارلاری مدنی جمعیتینك یاشلار توگەرەگی تامانیدان 23نچی غینواردا، شنبه کونی، «چاکای کان» قلوبنده «ملی کیچه» یاسالیب، صحنەده «تری أولوکلەر» نام اوچ پردەلی کولگولو اثر اوینالمشدر. اویناودا قاتناشغان معلم عمادالدین افندی، آنگ خاتونی مریم خانم، دولتشاه سیزگەن افندی، انور سیزگەن بیك، عبدالحق افندی، جمال خانم وه فریده توتاشلار کوب موفقیت کورسەتمشلەردر. صحنه اویونی بیتکەچ تورلو صنفلاردان بیلگیلەنگەن مکتب بالالاری طرفندان «قازانغا کیتو» وه «چینگیز خان مارشی» ایله «مین سویەم اسلام دینن» دیگەن شعر خور برله جیرلانمشدر. قیزلار طرفنداندا ملی بییولەر بییلەنیب، مکسوره خانم تامانندان «ثانیه کویی» جیرلانمشدر. ناغویا تورك-اسلام محلەسی قیزلاری طرفندان چیچەکلەر ایله بیزەتیلگەن «چاکای کان» قلوبی سالونندا یاسالغان وه أڭ کوب تورکلەر، سوگرا یاپون اولوغلاری، هندستانلی وه ایرانلی دینداشلار قاتناشغان بو «ملی کیچه» کوب یاخشی وه موفقیتلی کیچمیشدر. کیچەگه قاتناشقانلاردان بعضیلاری بالالارغا هدیه بیرگەنلەر. ناغویا، 2. 2. 37

*

قارداشه وه جبهه داشه مطبوعات بیتلەرندەن

«یاڭا ملی یول»نگ شو آی باشندا چیققان 108نچی سانداغی «ادبیات پردەسی آستندا روسچیلق» نام باش مقالەسنده عیاض بیك توبەندەگیچه یازادر: «... روسلاشقان حبش پوشکین‌نگ أولوم کونلەرینی، روسیا اسارتنده یاشاو مجبوریتنده قالغان تورك ایللەرنده کوچلەب بایرام

کونلەری ایتدیرولەری، تیکشیرمەینچەگنه اوتولەتورغان حال ایمەسدر. رادیبو برله باغلانیش ممکن بولغان ییرلەرده، ایلیمزدەکی ملی موزیقا، ملی جیرلارنی ایشیتو اوچون رادیبومزنی قازان، آسترخان رادیبو استانسالاری برله برلەشدیردیکمی، قریم‌نگ آق مسجد رادیبوسینامی، باکونگ، تاشکندنگ رادیبوسینامی قوشدوق، ایزلەگەنیمز موگلوکویلەریمز ییرینه پوشکین‌نگ آزغینلق برله تولغان ترجمهٔ حالینه، یا ایسه آنی کوکلەرگه کوتەراگەن مدحیەلەرگه اوچرادیق... اوزینگ قبلەسینی یوقالتقان روس بولشەویکی بولارنی قیلسا، بز آنی بولشەویزمدەن تویوب، روسلقنگ ایلکدەگی بورژوآ تورموشینی ساغینونگ بر تورلوسی گنه دیب آڭلی آلامز.

... پوشکین، تورك-تاتار خلقینگ اوز ملی شاعرلارینی کولەگەده قالدرارلق، بزنگ فضولی‌مز برلەده، فارسیلەرنگ فردوسی‌لەری برلەده، آلمانلارنگ گوتەلەری برلەده بوی اولچوشەچەك دنیا کولەمندەکی شاعر ایمەسدر. اول اوروسنگ اوز باتقاقلغندان چیققان اوز ییمیشیدر. اوز اوزینه یاریتورغان اوزینك شاعری‌در. لکن اول بزنگ تورك-تاتار خلقینا بوتونلەی یاتدر... شوندای بولغاچ، نیچین قازان‌دا، اوفادا، آسترخان‌دا، باغچا سرای‌دا، باکودا، گەنجەده، تاشکندده، سمرقندده، آلما-آتادا پوشکین کونلەرینی ایشلەتەدرلەر؟ ...چونکه پوشکین روس بولماسادا، روس تیلینه، روس شعرینه خدمت ایتکەن، روسلقنگ مدنی یولغا چیقووینا تریشقان بر روسچیلق خدمتچیسیدر...»

•

«قورتولوش»ڭ 27نچی سانی، 17-20نچی بیتلەرندەکی «دیلیمزده ساویتیزم» باشلقلی مقالەسنده میرزا بالا بیك، پروفەسور چوبانزاده ایله آذربایجانگ گەنج دیلچیلەرندەن موسی خانلی‌نگ علمی دلیللەر ایله مدافعه ایتدیکلەری تەزله بو تەز علیهدارلاری ادعالاری حقندا قیمتلی معلومات ویرەرك مقالەسینی شو سوزلەرله بتیرمشدر: «دیلیمز وه ملی کولتوریمز، تەررورله، سونگو گوجیله، دشمان طرفندان، دشمانه

ساتیلمیشلار ئەلیله، یوق ایدیلییور. بر ملتگ اوز آنا دیلینی، اونگ صافیت وه تمیزلگینی ایترمەسی، ملی خصوصیتینی غایب ایتمەسی، بر استقلالگ ایتریلمەسندەن داها قورقونج وه داها فجیعدر. چونکه بر ملتگ ملی استقلالینی ئەلدە ایتدیرەن معنوی قوت، ملی روحی، ملی ایمانی، ملی سجیەیی قورویان وه یاشاتان ملی دیل وه ملی کولتوردر. دیلندەن، تاریخندەن، عنعنەسندەن محروم ایدیلمش اولان ملتلەر هەر شیدەن محروم ایدیلمیشلەر دیمەکدر. چونکه دیل دوشونجەنگ بر افادە واسطەسی اولدیغی کبی، یەگی دوشونجە، یەگی دوشونوش، گوروش وه یاشایش طرزی آشیلایان وه یاراتان بر عاملدرده. یالگز روسچا بیلەن بر آدام، یالگز روسچا دوشونەجەك، کەندیسینی روس کولتورینه باغلی حس ایدەجەك، روس جمعیتندە ایریب گیدەجەکدر.

بر ملتگ ملی وارلیغینی یاشاتماق ایچین، ملی دولت قورما ایشندە ملی دیلگ وه ملی کولتورگ اوینادیغی حل ایدیجی رولگ اهمیتینی آگلامیانلار «دیلیمزدە ساویتیزم» سیاستینگ نه قانلی بر سوء قصد اولدیغینی تصور ایدەمەزلەر. بو خصوصدە پوزیسیونمزی، ملی دیل وه ملی کولتوریمزی قورومق خصوصندا کی پوزیسیونمزی بوتون محکوم تورك ایللەریله برلکدە، آچیق، آیدین وه قطعی بر شکلدە تثبیت ایتمیشزدر.

یالگز یوزده یوز روسچیلاری دەگیل، یوزده ایللی، حتی یوزده بر روسچیلاری بیله بز دشمان تلقی ایدەرز. یالگز آذربایجان تورکلگینگ وه بوتون اسیر تورکلەرگ دەگیل، بوتون بشریتگ دشمانی سانارز. وه «دیلیمزدە ساویتیزم»ه قارشی «دیلیمزدە تورکیزم» شعارینی وضع ایدەرز. فقط بو شعار یالگز استقلال شرائطی ایچەریسندە موفقیت قازانا بیلیر. اوگا گورە هەر شیدەن اوگچه ملی استقلال!

ئەوەت، «دیلیمزدە تورکیزم» وه اونگ ایچین ملی استقلال! چونکه ملی استقلاله مالك اولمیان بر ملت ملی دیلینی وه ملی کولتورینی قورو- یاماز. بو، بر حقیقتدر.»

باشقارمامزغاکیلگەن وه کوزگه توشکەن اثرلەر

1) بوندان بر نیچه ییل ایلگەری، 1933ده، «ساویتلەر اتحادندەکی قولونیزاسیونتی اورگەنیش» نام آلمانچا کتابیله (بو اثر حقندا «یاش تورکستان»نگ 53نچی سانی، 12-18نچی بیتلەرندە معلومات بیریلگەن) روسیانك اوز مستملکەلەرندە — قریم، ایدیل-اورال، شمالی قافقاسیا، آذربایجان وه تورکستان کبی تورك أولکەلەرندە یوروتدیکی مهاجرت سیاستینی تیکشیرگەن اگەرهارد فون مەندەنگ یاقیندا «روسیا تورکلە- رینگ ملی کورەشی» دیگەن 200 بیتلك بر اثری چیقدی(*). اثرینگ اسمندەن ملتداشلاریمز عمومیتله اوقوچیلاریمز حقلی اولاراق اونگ یالغز روسیا تورکلەرینگ، مثلا قاسم، سیرغاچ، پەنزا، ریازان، ساراتوف تاتارلارینك ملی کورەشندەن بحث ایتوچی برکتاب بولغانلغی توشونچه- سینه توشه آلادرلار. حالبوکه مسئله اوندای ایمەس. او اثردە ایدیل بویلا- رنداغی، قریم، قافقاسیا وه تورکستانداغی اویانیش دوری وه بو دورنی تعقیب ایتکەن ملی کورەش حقندا بحثلەر بار. اونگچون کتابغا «روسیا محکومی تورکلەرنك ملی کورەشی» یاخود بوندان‌دا توغروراق قیلیب «روسیا اسارتندەکی تورك أولکەلەرنده ملی کورەش» دیب نام بیرو داها موافق بولور ایدی. اثرنك قورولوشندا بر قانچا بوشلقلار بولووینا رغماً، مؤلف قولینا کیچیره بیلگەن ماتەریاللار ایله اوچراتا آلغان منبعلارنی دقتله ایشلەیه بیلمشدر.

روسیا اسارتندەکی تورکلەرنك ملی اویانیش وه ملی کورەشینگ تورلو صفحەلارینی تصویر ایتوچی بو مهم آلمانچا اثرنگ مندرجاتی حقندا، فرصت تاپیلسا، کینچەلك معلومات بیروگه تریشیرمیز.

2) «اوست اویروپا» («شرقی آوروپا») نام سیاسی آلمان مجموعه-

(*) Gerhard von Mende: „Der nationale Kampf der Rußland-türken“. Ein Beitrag zur nationalen Frage in der Sowjetunion. Berlin 1936.

سینگ ده‌قابر 1936نچی یلغی ساندا «ساویت ایمپه‌ریالیزمینگ شرقی تورکستانغا تجاوزی» باشلقلی مهم بر مقاله باسیلیب چیقدی. تورك، روس، اینگلیز وه آلمان منبعلارندان فائده‌له‌نه بیلو امکانینی حائز بر ملتداشمز طرفندان یازیلغان وه شرقی تورکستانگ حاضرغی وضعیتی وه اوچرا- دیغی فجاعتینی مطبوع حجتله‌رگه تایاناراق آگلاتا تورغان بو آلمانچا مقاله شو جمله‌له‌ر ایله آیاقلانادر: «خلقنگ بوتون طبقه‌سی قاتناشیغی ایله یاسالغان قوزغالان محقق شرقی تورکستان تورکله‌رنده‌کی ملی تویغونك زورایووینا اخدمت ایتمشدر.

شرقی تورکستان یالغز آسیا قطعه‌سینا کیرو امکانینی یاراتقان ته‌خنیکی ترقیات آرقاسنداغنا ایمه‌س، اورتا آسیادا بویوك دولتله‌ر حدو- دینگ اوزگه‌ریشی حادثه‌سیله‌ده کون کونده‌ن جهان وقوعاتی بحثنده بویوك اهمیت قازانماقدادر. توغرودان توغرو ساویت روسیا رقیبی بولغان یاپونیا آرتیق (روسیانگ بورونغو رقیبی) اینگلته‌ره‌نی اوزدی. یاپون نفو- ذینگ ایچکی موغولستانغا یاییلیشی ایله شرقی تورکستان بربریله حسابلا- شماقچی بولغان ایکی بویوك دولتنگ کیگ چیگه‌ره‌له‌ری حالینه توش- مشدر.»(*).

3) تورکولوغ پروفه‌سور دوقتور یه‌شکه طرفندان به‌رلین‌ده چیقا- ریلاتورغان „Die Welt des Islams“ («اسلام دنیاسی») نام علمی مجموعه‌نگ 1936نچی یلغی 18نچی جلدینگ 122-131نچی بیتله‌رنده، روسیا اسارتنده‌کی ایدیل-اورال، تورکستان وه آذربایجان کبی تورك أولکه‌له‌ری سیاسی مهاجرله‌رینگ آینیقسا آلمانیا مرکزنده چیقارغان وه چیقارایاتقان ملی نشریاتی — مجموعه، غازیتا، رساله وه کتابلاری مندرجاتی حقندا عمومی معلومات بیروچی: «ساویتله‌ر اتفاقی تورکله- رینگ به‌رلین‌ده‌گی سیاسی نشریاتلاری» („Berliner politische Veröffentlichungen der Türken aus der Sowjetunion“) سرلوحه‌لی یه‌ك مهم بر مقاله باسیلمشدر. بو مقاله تورکچه‌نی مکمل

(*) U. F. Temir: „Das Vordringen des Sowjetimperialismus in Ostturkestan“. („Ost-Europa“, Dezember 1936, S. 180—190.

بیلوچی، یعنی کیگ تورك عالمینگ بوتون شیوه‌له‌ریگه آشنا، یه‌ك مستعد آلمان یاشلارندان به‌تسینغ (Johannes Benzing) طرفندان یازیلمشدر.

ینه شو «اسلام دنیاسی»نگ 141-142نچی بیتله‌رنده تورکولوغ پروفه‌سور دوقتور یه‌شکه‌نگ «یاش تورکستان»نگ آلمانچا نشریاتی — یه‌نا دارالفنونی مأذونی یورتداشمز زاهد قاسم اوز بولاق‌نگ «تورك آنا یاساسی سیستمه‌سی» „Das türkische Verfassungssystem“ نام علمی اثری حقنداغی قیمتلی مطالعه‌سینی اوقودوق. پروفه‌سور یه‌شکه- گه کوره، چالیشقانلق ثمره‌سی بولغان زاهد قاسم اوز بولاق دوقتوراسی تورکیه قانون اساسیسینی تیکشیروچیله‌رنی تدقیقاته قیزیقترارلق قیمتنی حائز بر اثردر.

4) آلمانیانگ کونده‌لیك غازیتالارندادا مملکتمزله علاقه‌دار تورلو خبر وه یازولار سیق-سیق اوچراتیلماقدادر. کوبره‌ك مرکزی غازیتالاردا کورولە یاتقان بو یازولار جهان سوغوشی چاغی اسیر اولاراق تورکس- تانغا آلیب باریلغان آلمان ضابطلاری خاطره‌لریدر. بوندای یازولاردان بریسی‌ده به‌رلین‌ده چیقاتورغان „Der Angriff“ دیگه‌ن کونده‌لیك غازیتا- نگ 26. 1. 37 دان 30. 12. 36 تاریخه قادار چیققان سانلارندا „Tamara, Kameraden in Turkestan“ سرلوحه‌سی آستندا تفرقه حالندا باسیلدی. تورکستانغا اسیر اولاراق بارغانلاردان R. O. Suschall دیگه‌ن بر آلمان طرفندان یازیلغان وه کوبره‌ك سوغوش اسیرله‌رینگ تورموشینی تصویرله‌یتورغان بو یازولارغا تورکستان خریطه‌سیله تورکستانغا عائد تورلو رسمله‌رده قوشولوب باسیلغاندر.

آلمانیا مرکزنده کونده ایکی تاپقیر چیقاتورغان آتاقلی غازیتالاردان („Deutsche Allgemeine Zeitung“) نگ 9. 3. 37 تاریخلی ایرته‌له‌بگی (113نچی) سانداء شو غازیتا موسقوا مخبرینگ „Balchasch-Kupfer“ باشلقلی بر مقاله‌سی بار. تورکستان خریطه‌سیله برابر باسیلغان بو مقاله‌ده بالقاش کولینك شمالندا قورولایاتقان رنگلی معدن صنایعی وه بو صنایعنك ساویت روسیا خوجالغندا وه حربی قورولوشندا توتاجاغی

اورنی حقندا معلومات بیریلمه کده‌در.

5) مملکتمزنی علاقه‌دار ایته‌تورغان آلمانچا نشریاتنی آتارکه‌ن شرقی تورکستانداغی سوگنو وقعه‌لار حقندا تورلو معلوماتنی حاوی شو اوچ آلمانچا اثرنی‌ده ذکر ایتمك لازم کیله‌در:

1) Sven Hedin: „**Die Flucht des großen Pferdes**“. Leipzig, Brockhaus, 1935, 262 S. Geh. 6,50, Ganzl. 8,— RM.

2) Georg Vasel: „**Flammen in der Wüste. Erlebnisse eines deutschen Flugpioniers in Innerasien**“. Berlin, Ullstein. 1936. 265 S. Geb. 4,—, brosch. 3,20 RM.

3) Peter Fleming: „**Mit mir allein**“. Berlin, Rowohlt. 1936. 322 S. Geb. 7,50, kart. 6,50 RM.

اسویچلی سیاح سوه‌ن هه‌دین یوقاریدا ذکر ایتلگه‌ن اثرنده مرکزی ختای ایله شرقی تورکستانتی بیرله‌شتره‌جه‌ك یوللار سالو ایشله‌رینی تیکشیرو مقصدیله ختای مرکزی حکومتینك 1933نچی ییلی شرقی تورکستانغا یوللاغان هیئتینگ علمی تدقیقاتی سیراسندا او زمان شرقی تورکستاندا یوز بیرگه‌ن وقعه‌لاردان بحث ایته‌در.

گه‌ئورغ وازمل ایسه شانخای-په‌کین-چوانگوچه‌ك آراسندا هوا یولی قورماقچی بولغان آلمان-روس هوا قاتناشیق قورومی („Eurasia“) نگ پلانینی تطبیق مقصدیله شرقی تورکستانغا بر اوچقوچ سیاحتی تجربه‌سی یاساغان آلمان مهندسی‌در. شرقی تورکستاندا „GPU“ آگه‌نله‌ری طرفدان 13 آی قاماقلا آتیلغانلغینی سویله‌وچی بو مهندس، یوقاریدا آتالغان نشریاتندا شرقی تورکستاندا کورگه‌ن وه‌باشندان کیچیرگه‌نله‌رین آگلاتادر.

په‌تر فله‌مینغ بر اینگلیز ژورنالیستیدر. شرقی تورکستان سیاحتندان قایتقاندان سوڭ اوزآنا تیلنده (London. Cape. 1936)(*)„News of Tartarie“ نام بر اثر یازیب ایدی. بو اثر „Mit mir allein“ نامیله آلمان تیلنده‌ده نشر ایتلمشدر.

فله‌مینغ سیاحتی „Tartaren-Nachrichten“ باشلغی ایله „Frankfurter Zeitung“ دا شو ییل فیورال اورتالارندان بیری تفرقه ایتلمه کده‌در.

ع.

(*) «تاتاریا خبرله‌ری» دیه‌کدر. ایسکی آوروپادا شرقی تورکستانغی «تاتاریا» دیب آتارلاردی.

تورکستانه خبرله‌ری:

قازاغستاندا مکتبله‌ر — قازاغستان فرقه قومیته‌سینگ 7نچی توپلانیشی قازاغستان مکتبله‌ری حقندا توبه‌نده‌گی معلوماتنی بیره‌در:

1936/37نچی اوقو ییلندا قازاغستانداغی مکتبله‌ر سانی 7578 بولوب، اولارنگ 3929ی قازاق مکتبله‌ریدر. اوقوچیلار سانی 370 872 بولوب، اولارنگ 638 342ی قازاق؛ بو 638 342 اوقوچی بالانگ 966 313سی باشلانغیچ مکتبله‌رده وه 672 28سی اورتالاو وه اورتا مکتبله‌رده اوقور ایکه‌نله‌ر. قازاغستاندا بار 2350 تورت یللق باشلانغیچ مکتبنك 1190ی قازاقلارغا مخصوص‌در. اورتالاو قازاق مکتبله‌ری سانی 237؛ اورتا قازاق مکتبله‌ری سانی ایسه 48 گنه‌در.

معلمله‌ر حاضرلایتورغان 27 په‌داغوژی ته‌خنیکوم ایله 6 په‌داغوژی اینستیتوت وه دولت دارالفنونده اوقوماقدا بولغان 9626 کشیده‌ن 5971ی قازاق ایکه‌ن. («قازاغستانسکایا پراودا» 37 .1 .27).

قومیسیون ایله‌گنده‌ن اوته بیلگه‌ن ساویت معلمله‌ری

بر نیچه وقتدانبه‌ری تورکستاندا ساویت معلمله‌رینگ وظیفه‌له‌رینه یاراب-یاراماسلیغی جهتینی تیکشیرو قومیسیونلاری آتلی بر هیئت ایشله‌مه‌کده‌در. «یاش تورکستان»دا سوڭ بر نیچه سانتدا بو حقدا خبر بیریب کیلمه کده‌در. «قازاغستانسکایا پراودا»نگ 37 .2 .4 تاریخلی سانتدا چیققان بر یازیدا قازاغستاندا 20 میڭ معلم بارلیغی، بونگ 14 میڭی اوتکه‌ن فیبرال آیی سوگینا قادار قومیسیون تیکشیروونده‌ن کیچکه‌ن بولووی گیره کلگی آلغا سورولەدر.

برنچی غینوارغا چاقلی کورسه‌تیلگه‌ن 14 میڭ معلمده‌ن 4107 گنه‌سی قومیسیون تیکشیرونده‌ن کیچکه‌ن. مه‌نه بو تیکشیرودن کیچکه‌ن 4107 ساویت معلمینك 841 گنه‌سی خلق معلمی لقبینی یوروتو حقینی قازانغان. قومیسیون 1962 کشینی معین وقتدا حاضرلانیب ته‌خنیکوملەر

بیلیمی درجه‌سنده امتحان بیرو شرطی بیله‌ن اوقوتوچیلق خدمتنده قالدیر-
غان. هله، غازیتا تورلو بیرله‌رده‌کی قومیسیون هیئتله‌ری ایشله‌مه‌سینی
قاینقترماسلق درجه‌ده یامان تاپادر. مثلا شرقی قازاغستان ولایتی قومیسیو-
نی «سوك درجه‌ده یامان ایشله‌گه‌ن»، آقتوبه ولایتی قومیسیونی یوقلاماغا
ایکنچی درجه‌ده اهمیتی بولغان بر ایش دیب قاراغان.

هه‌رچند غازیتا قومیسیون طرفندان معلمك ایشنده قالدیریلغانلارنك
یوزده 47سی وقتلیچا معلملکده قالدیریلغان‌کشیله‌ر بولغانینی یازماقدا
ایسه‌ده، یوقاریداغی اوز مثالی، یعنی 4 میگ کشینگ 800 گنه‌سی حقیقی
معلملك حقوقینی قازانا بیلگه‌نی بو سوك ادعاسینگ وضعیتده‌کی فجاعتنی
یومشاتو اوچون‌گنه بولغانینی کورسه‌ته‌در...

درسی قوراليسز ساویت مکتبی

«تورکمه‌نسکایا ایسکرا» غازیتاسی 37 .2 .6 تاریخلی سانندا،
«مکتبله‌ر درس قوراليسز» باشلوغی آستندا چیققان بر یازیسندا، «ساویت
مکتبینگ بالخاصه یه‌گلی مکتبله‌رنگ هه‌ر جهتده‌ن تولوق تأمین ایتیلگه‌ن
بولووی کیره‌ك ایدی. فقط تورکمه‌نستان‌نگ یه‌گلی مکتبله‌ری حالاده
معارف قومیسارلغی نظر دقتی تیشندا قالیب بارادر» دیب یازدیغی کبی
مکتبله‌رنی درس قوراللاری بیله‌ن تأمین ایتو ایشینگ آلغا باسماغانلیغینی،
فرقه قومیته‌سی طرفندان چیقاریلغان قرارغا رغماً معارف قومیسارلغندا
هه‌ر طرف سو باسقاندای جیم‌-جیت بولغانینی، 1936/37نچی اوقو یلینك
ایکنچی یارمیسنه کیچیلدیکی حالدا کوب مکتبله‌رنك درسلك، درس قو-
رالیسز قالا بارا یاتقانینی بیلدیره‌در. مثلا بو اوقو یلی باشندا ایلك مکتبکه
کیروچی بالالار اوچون حاضرلانووی کیره‌ك بولغان آیریم حرفله‌ر قار-
تونلاری یپل اورتاسندان، بالالار یوز بلا بیله‌ن حرفله‌رنی اوگره‌نب
بیتکه‌نده‌ن سوك‌غنا حاضرلانیب ساتیشغا چیقاریلغان. 10 میگ دانه حاضر-
لانغان برنچی وه ایکنچی یپل درسلکله‌ری، 2 میگ نسخه حاضرلانغان
حساب درسلگی مطبعه یپر تولاسندا چوروب یاتادر. معارف قومیسارلغی

قومیسیونی «یاخشی باسیلماغان، یاخشی تیکیلمه‌گه‌ن» بهانه‌سیله کتابنی
مطبعه‌دان آلمای قالدیرغاندا بالالار بوتون یلنی درسلکسز کیچیرگه‌نله‌ر.

یالغز درسلك جهتنده‌ن‌گنه ایمه‌س، مکتب وه درس اوچون کیره‌کلی
بوتون جهتله‌ر عینی حالدادر. بوتون تورکمه‌نستان کوله‌منده قومسومول
معلمله‌ر یغینی توپلانغان. بو توپلانیشغا قاتناشقان که‌رکی، قهقه، مه‌رو،
چارجوی، قارا بوغاز کول، قزیلشهر وه باشقا دائره‌لر معلمله‌رنده‌ن
هیچ بری‌ده اوز مکتبینگ درسلك، درس قورالی وه باشقا کیره‌کلی
نه‌رسه‌لر بیله‌ن تولوق تأمین ایتیلگه‌نلگینی سویلی آلماغان.

تورکمه‌نستان مرکزی عشق آباد رایوندا غی قیپچاق آوولینك‌تولوق
بولماغان اورتا مکتبنده، درسلك، باشقا درس قورالی بوتونله‌ی دییه‌رلك
یوق، حتی دفترده تاپیلمایدر. حتی عشق آبادنگ اوزنده‌کی مکتبله‌رده‌ن
18نومرولو مکتبده هه‌ر جنس درس قورالینا سوك درجه‌ده احتیاج بارلیغینی
یازوچی ساویت غازیتاسی محرری 7، 16، 17، 19 نومرولو عشق آباد
مکتبله‌رینك‌ده عینی وضعیتده ایکه‌نلگینی قید ایته‌در.

مکتب سانلاری کورسه‌تب نطق سویله‌ب کوز بویاقچیلق ایتوچی
ساویت روسیا نه‌یره گلبازلاری پروپاغاندا نطقلارینی سویله‌رکه‌ن بو جهتله‌ر-
نی کورمه‌یدر، داها توغروسی کورمه‌ك ایسته‌مه‌یدرله‌ر.

«یه‌گلی الفبا» اطرافندا — ساویتله‌ر اتفاقی مرکزی اجرا قومیته‌سی
7نچی مارت، توپلانیشندا شمالی روسیادا انقلابغاچا «الفبا»سز یاشاب کیلگه‌ن
تورلو کیچیك خلقلارنگ «لاتین الفباسی» اورنینا نوقول روس الفباسی
قوللانیشلاری حقندا قرار چیقارغان. عینی توپلانیشندا مرکزی اجرا قو-
میته‌سی «ملتله‌ر شوراسی»نگ تورکمه‌نله‌ر اوچون یاراتیلمش «اوزگه‌ر-
مه‌س الفبا» حقنداغی قارارینی تصدیق ایتمشدر. («ایزوه‌ستیا» 37 .3 .8).

تورکمه‌نله‌ر اوچون «اوزگه‌رمه‌س الفبا» («стабильный алфавит»)
دیگه‌نی نیمه دیمه‌ك؟ آگلاشیلمادی. عجبا قیزیل شیطانلار تورکستان تورک
له‌رینه اوز طرفلارندان زورله قبول ایتدیریلگه‌ن «لاتین الفباسی» اوستنده-
ده خلقمزنی پارچالاو یولندا یه‌گلی اویونلار چیقارماقچی بولادرلارمی؟

تورکیه خبرلەری:

تورکیەده اورتا مکتب وه لیسەلر

تورکیه معارف وکالتی اورتا تدریسات عموم مدیریلگینچه تثبیت ایدیلەن رقملارا گوره، تورکیەده 36 لیسه، 11 معلم مکتبی، 109 اورتا مکتب واردر. (بو رقملارا اورتا اختصاص وه مسلك مکتبلەری داخل ده گیلدر).

لیسەلەرده 647، معلم مکتبلەرنده 89، اورتا مکتبلەرده 774 شعبه آچیلمشدر. لیسەلەریگ آلتیسی قیز، اون اوچی ایرکەك، اون یدیسی قاریشیق لیسەدر. معلم مکتبلەرندەن بیشی قیز، آلتیسی ایرکەکدر (قاریشیق معلم مکتبی یوقدر). اون بر قیز، اون دوقوز ایرکەك، 79 قاریشیق اورتا مکتب موجوددر.

لیسەلەردەن یگیرمی دوردی یاتیلی، اون ایکیسی یاتیسز، معلم مکتبلەرینك هەپسی یاتیلی، اورتا مکتبلەریگ دوردی یاتیلی، یوز بیشی یاتیسزدر. یاتیلیلاریگ یکونی 39، یاتیسزلارگ 117در.

لیسەلەرده 263 قادین، 830 ایرکەك، معلم مکتبلەرنده 89 قادین، 106 ایرکەك، اورتا مکتبلەرده 387 قادین، 1047 ایرکەك معلم وه ینه لیسەلەرده 7715 قیز، 26 832 ایرکەك، معلم مکتبلەرنده 3027 قیز، 1367 ایرکەك، اورتا مکتبلەرده 8887 قیز، 28 960 ایرکەك طلبه واردر. قادین معلملەر 739، ایرکەك معلملەر 1983، قیز طلبه 19629، ایرکەك طلبه 159 57در. بوتون معلم یکونی 2722، طلبه یکونی 788 76ه بالغ اولماقدادر.

لیسەلەرده 942 پاراسز، 3191 پارالی، معلم مکتبلەرنده 2200 پاراسیز، 34 پارالی، اورتا مکتبلەرده 58 پاراسز، 281 پارالی یاتیلی طلبه موجوددر. پاراسز یاتیلی طلبه 3200، پارالی یاتیلی طلبه 3506 اولاراق تثبیت ایدیلمشدر. („Ulus", Ankara, 18. 2. 37 «اولوس»)

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

ابن سینانك روحیاتی حقندا

استانبولدا چیقاتورخان کونده‌لیك غازیتالاردان «جمهوریت»نگ 6. 3. 37 تاریخلی ساتندا خبر بیریلدیگینه کوره، قیمتلی فلسفه‌چیلەردەن دوچەنت حلمی ضیا أولکەن بیکنگ 5. 3. 37ده، استانبول اونیوەرسیته‌سی ادبیات فاکولته‌سنده پروفەسورلق امتحانی یاپیلمشدر. فلسفه‌جی حلمی ضیا أولکەن بیك موفقیتله بیردیگی بو امتحان اوچون «تورك-اسلام روحیاتنداغی تکاملگ غرب اورتا زمانینا تأثیری» اسمی آستندا بویوك بر تەز حاضرلامشدر وه بو تەزینی ادبیات فاکولته‌سی ده‌قانلیغینا بیرمشدر. اوندان باشقا ایمدیگه‌چه نشر ایتدیکی 19 فلسفی اثرینگ‌ده لیسته‌سینی امتحان قومیسیونینا تاپشیرمشدر. بوندان سوگرادا اونیوەرسیته رەکتوری جمیل بیلسەل، فاکولته ده‌قانی ابراهیم حقی ایله فلسفه شعبه‌سی تورك وه اجنبی بوتون پروفەسورلارنگ حضورنده «ابن سینانگ روحیاتی حقندا» بر ساعت بیش دقیقه سورگەن بر درس بیرمشدر. حلمی ضیا بیك کیرەك بو درسی، کیرەك سوك فلسفی اثری اوستنده پروفەسورلار ایله امتحان هیئتینگ بیرگەن سوراقلارینا قانیقارلق جوابلار ثایتارمشدر. ساعت 17 گه قادار دوام ایتکەن امتحان نتیجه‌سنده امتحان قومیسیونی دوچەنت حلمی ضیا بیکنك مساعیسینی وه فلسفی اثرلەرینی شایان تقدیر تاپیب، اونی پروفەسورلق درجه‌سینه کوتەرونی موافق کوروب، کیفیتنی فاکولته ده‌قانلغی آرقالی رەکتورلقا بیلدیرمشدر.

*

تاتارستاندا ملی عالم وه معلم قادرولاری

اوستومزده گی یلنك برنجی غینوارندا اعلان ایتلگەن رسمی معلوماته کوره تاتارستانداغی بوتون عالم وه معلم قادرولاری توبه‌نده گیچەدر: بر آقادەمیك، 132 پروفەسور، 231 دوچەنت (پروفەسور اورونباساری)، 333 آسیستەنت (پروفەسور یاردەمچیسی)، 357 علم خادمی وه 170 آسپیرانت (پروفەسورلقا حاضرلانوچی)؛ بوتون بو 1224 عالم وه معلمەدەن 246سی (او جملەدەن 10 پروفەسور وه 55 دوچەنت) تاتارلاردان ایمش. («پراودا» 37 .3 .1).

Yach Turkestan

Mars 1937 (Le Jeune Turkestan) No. 88

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokaï - Oghly**

بولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلری:

یللغی 100 فرانسز فرانکی، آلتی آیلغی 60 فرانک، اوچ آیلغی 30 فرانک.

«تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی» نشریاتی

استانبولداکی «تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی» قریمای جعفر سید احمد بیگگ برلك سالوتندا «مفکوره وه مفکوره‌نگ فرد وه جمعیت حیاتنداکی تأثیری» موضوعندا ویردیگی قونفرانسینی 31 بیتلك کتابچا حالندا نشر ایتمشدر.

•

باشقارمامزغا کیلگه‌ن اثرله‌ر:

1) **Annali** del R. Istituto Superiore Orientale di Napoli, Vol. VIII. Fasc. III—IV. 1936.

2) **„Die Welt des Islams“**, Zeitschrift für die Entwicklungsgeschichte des Islams besonders in der Gegenwart. Herausgegeben von Prof. Dr. G. Jäschke. Band 18, S. 148. Berlin 1936.

3) **The Nagoya Muslim Mosque.** A Souvenir Booklet, issued in commemoration of the opening ceremony of the Nagoya Muslim Mosque. January 1937.

مجموعه‌مزغا تیشلی هر تورلو یوللاغمالار اوچون آدرس:

Mustafa Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

یاش تورکستان

تورکستانلك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك ده‌قابر- ندەن چیقا باشلاغان	آپریل (نیسان) 1937 (1356 هجری)	ساله 89

بو ساندا:

1 — شرق نوری (شعر) چولپان

2 — تورکستان جمهوریتله‌ری قانون اساسیسی اطرافندا باش مقاله

3 — ملی ایرکینلك وه قورتولوش یولی مچ.

4 — 1917نچی ییل خاطره پارچالاری (XII) مصطفی

5 — تورکستاندا قوممونیست فرقه‌سی صفلارندا تاشبالتا

6 — تورکستان ساویت غازیتالارندا بزگه وه عموماً تورکستان ملی حرکتیگه قارشی یازیلغان مقاله‌لەر پارچاسی * * *

7 — ابن سینانگ أولومینگ 900نچی ییل دونومی مناسبتیله اوقتای

8 — تورکستان مهاجرلەری آراسندا (مکه‌دەن مکتوب) محمد جاوید بیك عابد جان اوغلی

9 — لهستاندا: آ — وارشاوادا عیاض بیك کونی؛ ب — ویلنودا.

10 — بین‌الملل تورموشدان؛ 11 — ساویت روسیادا؛ 12 — قایغی وه حسرت مملکتی؛ 13 — 1917نچی ییل اوچون پاختا پلانی.

14 — قارداش وه جبهه‌داش مطبوعات بیتله‌رنده؛ 15 — آلمانچا نشریاتدا: «تورکستان ساویت جمهوریتله‌رنده‌کی بیرلی خلق وضعیتی».

16 — تورکستان خبرلەری: تورکستانلی ایشچیلەر شکایتی؛ آیلقسز آچ معلملەر؛ «یاشیرینب یورگه‌ن آلاش-اورداچی»؛ باسماچی باینظرنك آتیلیشی؛ ایسکی پوللار؛ اسکندر ذوالقرنین دوریده‌کی میدال؛ لاتین الفباسندا تلغراملار؛ آتشپرستلەر مزاری؛

آتشپرستلەر مزاری — آرخەئولوغ میر غیاس اوغلی «قیزیل اوزبیکستان» نگ 37 .2 .24 تاریخلی 45نچی ساندا «توی تپەده آتشپرستلەر مزاری» باشلغی آستندا یازغان بر مقالەسنده شو معلوماتنی بیرەدر: «اورتا چیرچیق رایونی فرقه قومیتەسینك کاتبی خلیل اوغلی شو یل 8نچی فیورالدا مرکزی تاریخ انقلاب موزەسیگه کیلیب، توی تپه یاپیداغی اصلاحات آریغینی قازیش وقتیدا قاندایدر ایسکی زمان نەرسەلەری تاپیلغانی حقیدا معلومات بیردی.

موزه بو ایشنی آنیقلاش اوچون میر غیاس اوغلی وه آثار عتیقه قومیتەسینك علمی خادمی غلام اوغلی‌نی توی تپەگه یوباردی.

آریقدان تاپیلغان آرخەئولوگیا نەرسەلەری آتشپرستلەرنگ أولوك سویه کلەرینی ساقلایتورغان ساپال تابوتلار ایکەن.

دوقتور ماسسون (Dr. M. E. Masson) وه مەن 9 یل بورون بوندای تابوتلارنی قیدیریب مزارنی تاپالماغان ایدیك. شوندان کیین خوقندلیلەر دوریده قازیلغان آریق توپراقلاری ایچیدەن 12 تابوت تاپساق هەم آتشپرستلەرنگ أولوم کومەك اصوللارینی وه دورلەرینی بیلمەگەن ایدیك.

حاضرغی تابوتلار کومولگەن مزار بز قازیغان اورالاردان 10 مەترچه شرق تاماندا بولوب، اصلاحات آریغینگ ایکینزارلککه چیقا بیریشده 2 میگ مربع مەتر صحنه ایله ایکی قیرغاقنی ایگەللەگەن.

بز بارغونچا ایشچیلەر 9 بوتون وه بر نیچه سینیق تابوتنی تاپیب قویغانلار ایکەن. بز هەم 3 لحدنی قازیب 7کەتته وه اوچ بالا تابوتی، اوشا دورنی بیلگیلەشگه یاردەم بیرەتورغان بر نیچه ایدیش سینیقلارینی تاپدیق.

تابوتلارنك دیبەرلك بوتونیسی چیزمه، اویما، قابارتما آدام صورتلەری وه نقشلاری بیلەن بیزەتیلگەن. تاپیلغان مزار آتشپرستلەرنگ أولوك کوموشلەری توغروسیداغی هەر تورلو نا توغرو فکرلەرنی وه گمانلارنی حل قیلاتورغانغا اوخشایدی.

لکن آرخەئولوگیا تاپیلدیقلاری آثار عتیقه قومیتەسینگ مونوپولیا‌سیدا بولغانی اوچون بو نەرسەلەرنی موزه گه آلیب کیلیش ممکن بولمادی،

شرق نوری

شرقنگ قایسی بورچه‌گینی قاراساڭ
یوقلق أولوم، ظلم، قارغیش کورەردڭ
تاموغ دیگەن سوزنی بیلمەك ایستەسەڭ
شرقنی باشدان آیاققاچا یورەردڭ.

بر زمانلار بیر یوزنده اوز باشلی
اولوغ شانلی مدنیت توغدورغان
او گوزەل شرق شیرین توپراق سوڭ زمان
بولدی چیتلەر پنجەسیده کوز یاشلی.

شرقنگ کونی کیرسه بولوت آستیغا
سەنگ سونو کونلەرگنی اویلایمەن
باتیب بارغان آیغا قاراب ئەی یوقسول
او اولوغ نور سونمەسمی؟ دیب سورایمەن.

چولپان

(روس پروفەسوری پولیوانوفنگ «اوزبیك تیلی غرامەری تجربەسی» نام اثرندەن).

تورکستان جمهوریتلەری قانون اساسیسی اطرافیدا

اوتکەن فیبرال آیی ایچنده بوتون تورکستان ساویت جمهوریتلەرنده اوز قانون اساسیسینی مذاکره وه تصدیق ایتیش اوچون فوق‌العاده تورلتایلار بولوب اوتدی. طبیعی بوتون ساویتلەر جمهوریتلەری اوچون موسقوادان پیچیلیب بیریلگەن «أولگو» بویونچا حاضرلانغان آیریم جمهوریتلەر اساسی قانونلاری آراسیداغی فرقده یالغز جمهوریت اسملەری هەم مادەلەر ساینینگ کوب، آزلغیدان‌غنا عبارتدر... بز یورتمز تور-

كستانتی بو موسقواغا باغلاشدان عبارت بولغان ساویت قانون اساسیسینك توب غایه‌سینی رد ایتمه‌کله برابر تورکستان جمهوریتله‌رینگ اوزینه مخصوص قانون اساسیسی بولووینی یالغز پره‌نسیپ باقیمندان مثبت بر مسئله دیب قبول ایته‌مز. طبیعی بو قانون اساسی بزنگ تیله‌دیگمز، ایریش مه‌ك اوچون کوره‌ش یوروتدیگمز حقیقی ملی دولت قانون اساسیسنده‌ن بوتونله‌ی باشقادر. کیچ وه یا تیز حقیقی ملی استقلال پره‌نسیپی بولشه‌ویك بوش سوزله‌رینه قورولغان موسقوا نظریه‌سینی یکیب بوکاونکی موسقوا منافعنه خدمت ایتدیرمه‌ك اوچون چیقاریلغان قانون اساسی یرینی حقیقی تورکستان ملی مستقل دولتی قانون اساسیسی توتاجاغندا شبهه یوقدر. اکمل اکرام، عیسی اوغلی اوراز، آیتاق اوغلی نادر بای وه باشقالاری کبی تورکستانداغی ستالین وه ستالینیزم مالایلارندا ملی تویغونگ جانلانیشندان امیدوار ایمه‌سمز. بونلار موسقوادا‌غی خوجاینلارینا کوب بیریلیب کیتکه‌ن کشیله‌ردر. بونگله برابر شو کشیله‌ر وه امثالینگ موسقوا اینته‌رناسیونالیزمینه آتالغان مدحیه‌له‌ر یله‌ن تولغان نطقلارینی اوقوساگز، بو مدحیه وه صداقت بیلدیرو باقیریشمالاری ایچنده تورکستان جمهوریتله‌رینگ ملی یوزینی کورسه‌تو اورونوشلارینی‌دا آچیق کوره‌سز. مه‌نه اکمل اکرام «اوزبیك بورژوآلاری وه اونگ جارچیلاری پان‌تورکیستله‌ر»نك (مسئله‌نگ بز تورکستان ملتچیله‌ری اوستنده بارایاتقانینی اوقوچیلاریمز یاخشی آگلایدرلار) «اوزبیکستاندا بوتون باش اورونلار روسلار تو‌لنادر» دیگه‌ن عیبله‌وله‌رینه جواباً «اوزبیکستان اجرائیه قومیته‌سی رئیسی، قومیسارلار شوراسی وه اونگ برنچی اورونباساری، 13 قومیسارنگ 11ی اوزبیکله‌ر وه یا باشقا تورکستانیلار قولوندا» بولغانلیغینی، «رایونلاردا‌غی بوتون اجرا قومیته رئیسله‌ری، شعبه مدیرله‌رنده‌ن یوزده 95ینك اوزبیك وه باشقا تورکستانیلاردان» بولغانینی، بو کشیله‌رنگ ایسه «بوتون ایشله‌رنی اوزله‌ری توزوب أداره ایتمه‌کده» بولغانلقلارینی آلغا سوره‌در. («پراودا ووستوکا» وه «قیزیل اوزبیکستان» 37 .2 .13).

بو حالنی بز اکمل کبی بیله‌مز. لکن تورکستانی ساویت روسیا

مستملکه‌لگنده‌ن حقیقی ملی دولت حالینه کیترو اوچون بو کورسه‌تیلگه‌ن قاداری یتیشمه‌یدر. ایش موسقوا پلانلارینی کیم ایشکه آشیرماقدا بولغاندا. موسقوا ایمپه‌ریالیزمی مالایلارینگ روس وه یا تورکستانلیلاردان بیلگیله‌نگه‌نلگنده ایمه‌سدر. آغاچنی کیسه‌تورغان بالتانگ‌دا ساپی آغاچداندر. یوق، ایش بوندا ایمه‌س. نه بز بو طرفدا وه نه‌ده یورتمزداغی توغانلاریمز، رایون اجرائیه قومیته‌له‌ری باشلوقلاری بر طرفدا تورسون، یولداش‌بای، فیض‌الله خواجه، حتی اکمل اکرام اوزی، باقیریب-چاقیریب سویله‌نوله‌رینه رغماً، بو مأمورلارنگ بوتون ایشنی اوزله‌ری توزوب أداره ایتمه‌کده بولغانلقلارینا اینانمایمز.

یولداشبای، فیض‌الله خواجه هم اکمل‌ده‌ن آلش بوتون بو مأمورلار، اگرده اونلارغا حقیقتده «ایش باشلاب یورو حقی» بیریلگه‌ن بولسا، اوز ملی ایشله‌رینی ایمه‌س، یات-موسقوا ایشینی، موسقوانك تیله‌ك وه بویوروقلارینی گنه ایشکه آشیریب اوتورادرلار.

حقیقی وضعیت موندان عبارتدر. اکمل اکرام بو وضعیتنی جوده یاخشی بیلگه‌نی حالدا، مسئله‌گه ریاکارانه بر شکل بیریب، بزنگ عیبله‌ویمزگه قارشی موسقوا مستملکه سیاستینی مدافعه ایتیش اوچون اورونماقچی بولادر. مشهور فرانسز ادیبی لاروشه‌فوقو (La Rochefoucauld) نگ: „L'hypocrisie est un hommage que le vice rend à la verité". «ریاکارلقله توغرولقدا حرمت» دیگه‌نیده‌ك، اکمل‌ده ریاکارلغیله تورکستان ملی حرکت وه طلبیگه «حرمت» ایتمه‌کچی بولادر؛ یعنی اکملنگ، تورکستان «پان‌تورکیستله‌ری» قارشیسندا ریاکارانه بر شکلده، اوزبیکستانك روسلار طرفندان ایمه‌س، تورکستانیلار طرفندان أداره ایتلمه‌کده بولغانلغینی سویله‌ب مدافعه قیلوغا اورونوشی هم نه‌رسه‌ده‌ن اول بزنك طلبله‌ریمزنك بوتون تورکستان خلقی طلبی بولغانلغینی هم‌ده بو طلب ایله موسقوا بولشه‌ویکله‌رینك‌ده حسابلاشوغا مجبور اقالغانینی کورسه‌تدر. یوقسا 6نچی اوزبیکستان فوق‌العاده قورولتایی اعضالارینا قارشی یالغان یاشیق دلیللر بیله‌ن «اوزبیکستانی تورکستانیلار بیله‌ب

تورادر» دیب اثبات ایتب اوتوروغا احتیاجدا یوق ایدی.

بزنگ خلق، آینیقسا یورتمزنگ کیله‌جه‌گی دیمه‌ك بولغان یاش بو-غون ایمدی اوزلگینی آچیق کوره‌در. یللار کیچدیکچه اوگا یات أداره یله‌ن چین ملی أداره‌نگ فرقی‌دا داها آیدینراق آگلاشیلماقدادر. تور-کستان ایله روسیا منفعتی آراسنداغی ضدیت‌ده کیتدیکچه آچیق کورونه بارادی. مه‌نه ایمدی موسقوا دیکتاتورلاری اطرافـ، غیر روس أولکه‌لر-گه آیریم «قانون اساسی» «اینچیسینی» بیرمه‌ك مجبوریتینی سیزدیله‌ر. بونگله او خلقلارنگ ملی طلبینی موسقوا اساس قانونی ایچنده گنه‌چیکله‌ب اونلارنی روسیاغا باغلیلقدا ساقلاب قالا بیلمه‌ك امیدنده‌درله‌ر. فقط موسقوا وه اونگ پیرلی آژانلارینگ بو امیدینگ قوم اوستنه قورولغانلغی وه بوکونکی مملکتمزده کاغد اوستنده‌گی «قانون اساسیله‌ر»نگ بلکه‌ده یاقین کیله‌جه‌کده حقیقی ملی مستقل تورکستان «قانون اساسیسی»نه آیلانب کیته‌جه‌گی آیدیندر.

ملی کوره‌شیمزنگ اصل معناسی ملی تیله‌گیمز گه اویمایتورغان بو-کونکی وضعیتکه باغلانیب قالماسدان (طبیعی افشاآتمزدا دوام ایته‌ره‌ك) کوزیمز یوکسه‌ك ملی استقلال پره‌نسیپینگ ساویت دیکتاتورلغی طرفندان چیقاریلماقدا بولغان بوتون توسوقلقلار، آغیرلقلار، او جمله‌ده‌ن موسقوا «قانون اساسیسی»نی باسیب اوتوب ایلته‌جه‌ك حقیقی ملی مستقل دولت قانون اساسیسی هدفنه تیکیلگه‌ن بولوویندادر.

بز بوتون تورکستان جمهوریتله‌ری قانون اساسیسینگ 15نچی ماده-سنده‌گی «ساویتله‌ر اتفاقندان سربست چیقا بیلو حقی»نگ یاقین کیله‌جه-کده مؤثر بر حقیقتکه آیلانوونی امید ایته‌مز. طبیعی بو حقدا بزگه کوره‌ش هه‌مده قیزغین وه آغیر بر کوره‌ش یوروتمه‌ی وه اونگ طلب ایتدیکی فداکارلقلارغا کیرمه‌ی بیریلمه‌یه‌جه‌کدر.

تورکستان ساویت جمهوریتله‌ری قانون اساسیله‌رینك بزگه تلقین ایتمه‌کده بولوندیغی شعار «ساویتله‌ر اتفاقندان چیقو وه حقیقی ملی مستقل تورکستان دولتی قورو یولندا کوره‌شو»ده‌ن عبارتدر.

ملی ایرکینلك وه قورتولوسه یولی

اوتکه‌ن آی روسیا انقلابینا 20 ییل تولدی. 1917نچی ییلنگ 12-16 مارت کونله‌رنده ایسکی ره‌ژیمنگ قولاب یه‌گی ترتیبنگ کیریـ شینی سه‌وینچله‌رله قارشی آلغان بزله‌ر بو یه‌گی ترتیب خلق باشیغا بو-رونغیدان داها شدتلی بر اسارت بولوب چیقار دیب اویلاماغان ایدیك. طبیعی، یه‌گی اسارتنی چارلقنك ییقیلووی ایله باغلاو، چارلقنك ییقیلو-وینی اونگ سببی ایتب کورسه‌تو تاریخی باقیش وه حقیقتغا قارشی بویوك بر حقسزلق، یاگلیشلق بولور ایدی. یوق. بزنگ باشیمزغا بو یه‌گی اسارت فلاکتینی ایسکی چارلق ره‌ژیمینگ ییقیلووی کتیرمه‌دی. تیریسنچه اوغورسز ملعون چار ره‌ژیمی بزنگ یه‌گی اسارتمز زه‌مینینی حاضر لاب قالدیردی. روسیا ایمپه‌ریومینك غربی آوروپا وه آوروپانك بالتیق دیکزی بویغا یاناشغان چیگه‌له‌رنده‌کی أولکه وه خلقلاردان یالغز کولتورجهتنده‌ن دائما روسلقدان اوستون بولوب کیلگه‌ن 30 میلیوندان آرتیق اهالیسی بار لهستان وه سانچا او قادار کوب بولماسادا، ملی مفکوره‌سی ساغلام وه سیاسی تربیه‌سی یوکسه‌ك فین خلقی گنه ایمه‌س، حتی کیچیك ئه‌ستونیا، لاتویا وه لیتوانیا خلقلاری‌دا استقلاللارینی قازانیب، دولت تورەوشی قوروب محکمله‌نیب آلدیلار. ایسکی ره‌ژیمنگ قولاوی بو خلقلارنگ بوتونیسینه «ملتله‌ر زندانی»ندان قورتولوب چیقیشغا یارده‌م ایتکه‌ن بولسا، ایکنچی طرفدان موافق بین‌الملل سیاسی شرائط بالخاصه سوگنو اوچ کیچیك ملتکه قایتادان اسارت زندانینا کیریب قالودان ساقلانیشغا کومه‌ك ایتدی.

انقلابدان سوگراغی اسارتمزنگ چارلق سیسته‌مینگ ییقیلووی نتیجه‌سی بولماغانلیغینی مه‌نه شو لاتویا، ئه‌ستونیا وه لیتوانیا تجربه‌له‌ری آچیق-آیدین کورسه‌تیب تورادر.

او بر طرفلاردا، بالخاصه بزنگ تورکستاندا حادثات باشقاچاراق جریان ایتدی وه نتیجه‌ده بز قایتادان چارلقنگ وارثی روس پرولەتاری

دیکتاتورلیغی پنجه‌سینه اسیر توشوب قالدیق... بونگ باش عیلیسی چارلق رەژیمی وه اونگ مستملکه سیاستیدر. شونی‌دا آیتب اوتوش کیرەك، که بو چارلق روسیاسی قانلی مستملکه سیاستی‌ده هیچ بر یپرده تورکستاندا غیدای بولماغان. روس چاریزمی بزنگ خلقنی قارانلق، بیلیمسزلك ایچنده توتوغا بوتون کوچینی صرف ایتدی، اونی هم مادی هم معنوی جهتده‌ن کوچسزله‌ندیروگه اوروندی. تورکستانی روس مهاجرله‌ری بیله‌ن تولدوردی. یورتمزنگ ایگ یاخشی یپرله‌رینی روس مهاجرله‌ری قولینا اوتکه‌زیب یوباردی. عصری معارفکه کیرو یولینه کیچیلمه‌س دیپه‌رلك درجه‌ده آغیرلقلار چیقاردی، أداره ایشله‌رینه قاتناشو یولی ایسه بزنك خلق اوچون بوتونله‌ی قاپاتیلیب قویولغان ایدی. بز بو وضعیت ایچنده ایکه‌ن «ملتلەر زندانی» ایشیکله‌ری آچیلدی. فقط بز یارانغان وضعیتده‌ن کیرەگنچه فائده‌له‌نه آلمای قالدیق. زندانداں یاریق دنیاغا چیقار-چیقماس بز اوز ایچکی ضعفمز وه تارقاقلیغمزنی آگلادیق وه سکیز آی (مارت-نویابر) بر قان، خوجالق وه تاریخی باقیملاردان بر بولغان خلقمزنی ایچیده‌ن چوروتکه‌ن تارقاقلق، قارانلق وه سیاسی آگسزلق کبی آغیر خاستالقلارغا قارشی کوره‌شو بیله‌ن‌گنه مشغول بولدوق. بوکون «ایکی کره ایکی تورت» دیگه‌نده‌ی آچیق بر حقیقت بولوب کورونوب تورغان مسئله‌له‌رنی آگلاتیش اوچون کوره‌ش یوروتو مجبوریتنده قالغانلارنگ وضعیتنده‌گی فجاعتنی کوروده قیین بولماسا کیرەك.

یگیرمه یيل کیچدی. یورتمزنگ هەر طرفینا اوز بالالاری قانی سو کبی آقدی.

بو کیچمیشکه قاپتب اوتوروشیمزده‌ن مقصد فاجعه‌لار سببینی وه خلقمزنی ملی استقلالینا آلیب باروچی، اونی اوز مقدراتینا ایگه بولو سعادتینه ایریشتروچی برگنه توغرو یولنی بر آزدا آیدین قیلیب کورسه‌تو-ده‌ن عبارتدر.

بزنك کیچیرگه‌ن فاجعه‌مزنك سببی برنچیده‌ن قهر اولمش چارلق روسیاسی مستملکه سیاستیدر. ایکنچیده‌ن، ینه شو چارلق روسیاسی

سیاستی اثری بولغان اوزیمزنگ ضعفمزدر. ایمدی چارلق روسیاسی یوق وه قایتب کیلمه‌یه‌جه‌کدر. فقط اونگ قالدیردیغی میراث بزنگ ضعفمز، بیلیم، هنر وه باشقا جهتله‌ردە‌ن یتیشمه‌ی قالغانلیغمز ایسه، ایسته‌دیگمز قادار تیزلکده بیته‌تورغان نەرسه‌لەر ایمه‌سدر. بو آرالقدا کیچکه‌ن بیللار بوشغا کیچمه‌دی. عموم خلق قوزغالانلاری، کونده‌لك تورەوش وه بیلیم اوچون آغیر محنت وه قانلی تارتیشما تجربه‌له‌ری خلقمزنگ «معجزه»له‌رگه اینانیب یورو ساده‌لیگینی قسماً بولسادا بتیره بیلدی. دوشمانمز مطبوعاتی یورتمزدا، حتی فرقه‌لیلار آراسندا ملتچیلك آقیمینك، یالغز ساویتله‌رگه‌گنه ایمه‌س، عمومیتله روسیاغا قارشی حرکتنگ کو-چه‌یب بارایاتقانینی کورسه‌تمه‌کده‌در. بو برده ایسکی ذهنیتده‌ن قورتولا باشلاغانلقنی کورسه‌تەدر. بو ایسه خلقمزنگ ملی قورتولوشنگ توغرو یولینا توشوب آلغانلیغینی افاده ایته‌در.

فقط توغرو یولغا توشوب آلغانلقنگ اوزیگنه‌سی موفقیت اوچون کیره‌کلی بوتون وسائطنی قولغا کیرتب آلغانلق بولالمایدر. بزنك خلق ایچنده بالخاصه مهاجرله‌ریمز آراسندا اوزینی هیچ بر نەرسه‌ده یاگلیشمایتورغان وه خلقنی هەر بلادان قورتاروچی دیب بیلوچی «مصلحتچیلار» کوبدر. بو «مصلحتچیلار»نی تیگلاب کورسه‌گز خلقنی بوکونکی دور وه بزنك شرائطمزدا ایگ تهلکه‌لی بولغان یول بیله‌ن سوروکله‌مه‌کچی بولغانلقلا-ری آگلاشیلادر. عرب ایللەری، هندستان وه باشقا یپرله‌رده‌کی یورتداش-لاریمزنگ بزگه یازغانلاریدان بیلدیگمز بو «یوللار»نی بو یپرده آتاماق-چی بولمایمز. یالغز شو قادارینی آیتایلق، که بز ملی حرکتمزنی یورو-توشده آتا-بابالاریمزنگ «آلیسدان آرابالاغانچا یاقیندان توربالا» دینگه‌ن معنیدار سوزینی اونوتمایلق. یعنی هەر نەرسه‌ده‌ن اول اوز جبهه‌مزنی، اوز توركستان برلگمزنی کوچه‌یته‌یلیك. بو کوچلو قورولغان توركستان ملی برلگی جبهه‌سینی باشقا ساویت دوشمانی، روسیادان آیریلماق ایسته-گه‌ن خلقلارنك کوره‌ش جبهه‌لەرینه یپرله‌شتریب اونلارله برلکده روس ایمپه‌ریالیزمینه قارشی کوره‌ش یوروته‌یلیك. بز بو روس ایمپه‌ریالیزمینه قارشی

کوره‌ش جبهه‌سنده بزیمله بر صفدا توروب کوره‌شوچی خلقلارنك قایسی دین وه قاندای عرق، فرقه‌غا منسوب بولغانلقلارینی تیکشیریب‌ده اوتورمایلق. یالغز بو یول‌غنا بزنی ملی قورتولوشیمزغا ایریشتره آلاجاقدر... بوندان باشقا یوللار، ایسته‌سه قاندای بولسون آلدامچی یوللاردر... اوز ایچکی برلگینی قوروب اونی محکمله‌یه بیلگه‌ن ملتله‌رگنه اوز استقلاللارینی آلیب ساقلایا بیله‌جه‌کله‌ردر. هیچ قاندای تیشقی کوچ، قاندای یاقیملی اسمی بولسون، قاندای بر بایراقتا بورونغان بولسون، ملی أراده برلگی، ملی کوچ برلگی بولماغان بر مملکتنی قورتارا آلمایاجاقدر.

تورت یوز میلیون اهالیسی بولغان ختای هم ایسته‌گه‌ن کوچکه یم بولوب یاتادر. کیچیك‌گنه به‌لجیقا، اوندان‌دا کیچیك پورته‌گیز مملکتی اوزله‌رینی ختای اوستنده حاکم دیب حس ایته‌درله‌ر وه بو بر درجه‌گه قادار توغرودا. مه‌نه کیچکنه‌گنه اوچ میلیونلق فینلاندیاغا قارا‌گزلارچی: اونی چارلق روسیاسی بوتونله‌ی بویسیندیریب آلالمادی.

بو ایکی پارلاق مثال هم زمان تورکستانلیلارنگ کوزی آلدندا جانلانیب تورمالیدر.

روسیادا شوندای وه یا بوندای بر ره‌ژیمنگ اطراف أولکه‌لر اوچون، طبیعی او جمله‌دن بز تورکستانلیلار اوچون یاخشی بولووینی آسترتن شپیرلاب یوروچی کشیلر حالاده بیتکه‌ن ایمه‌س.

مشهور فرانسوز انقلابی تنقیدچیسی سه‌نت-بوو (de Sainte-Beuve) دن «فرانسا تختنه «بووربون»، «اورلیان» وه «بوناپارت» خاندانلرندان قایسیسینی مناسب» کوردیگینی سوراغانلاریدا، او هیچ اویله‌ب تورماسدان — «مه‌نم اوچون کیمنگ اوستمگه مینیب یوروویني سایلاو ایمه‌س، اوستگه هیچ کیمسه‌نگ مینب اوتورماسلیغی کیره‌ك» دیب جواب قایتارغان‌ایدی.

بزنك جوابمزدا شوندای بولووی کیره‌ك. بزگه هیچ قاندای بر روسیا وه هیچ قاندای بر روس ره‌ژیمینگ بزنگ اوستمزگه کیلیب اووروی کیره‌ك ایمه‌س. بز اوز اوزیمزگه حر وه مستقل تورموش قوروب یاشاماقچی بولامز.

بزنی بو قورتولوش وه مستقل تورموشغا ایلته‌تورغان ایکی توغرو وه ایکی قیسقا یول برنچیده‌ن تورکستان ملی برلگی جبهه‌سینگ سارسیلماس، کوچلو بر وضعیتکه قویولووی وه بو تورکستان ملی برلگی جبهه‌سینك باشقا جبهه‌داش خلقلار ملی مرکزله‌ری ایله صمیمی وه سیقی باغلانیب بر جبهه حالندا کوره‌ش یوروتوویدر. بونگ تیشندا نه قورتولوش وه نه‌ده حریت باردر.

انقلابنك 20نچی یللندا بو ایکی حقیقتنی بر داها ایسله‌ب، اونی ذهنله‌ریمزگه یاخشی اورناشترایلق.

مچ.

*

1917نچی یيل خاطره پارچالاری

XII.

(باشی 76—79 وه 82—88نچی سانلاردا)

بری روسیا ایکنچیسی تورکستان مقیاسندا مهم بولغان ایکی حادثه عمومینله روسیادا وه آینقسا تورکستاندا انقلابنگ باریشینا کوچلو تأثیر ایتدی.

1917نچی یلی 27 آوغوستندا عموم روسیا اوردوسی باش قوماندانی گه‌نه‌رال قورنیلوف موقت حکومتکه قارشی چیقدی. جبهه‌دن پته‌رسبورغه قارای عسکر یوباریلدی. عکس‌الانقلاب قورقوسی توغدی. موقت حکومت وه ایشچی هم سالداتلار شوراسینگ قطعی حرکتی سایه‌سنده بو عکس‌الانقلابی چیقیش قان توکولمه‌سدن باستریلا بیلدی. بونگله برابر بونگ قالدیردیغی ایز انقلاب مقدراتی اوچون یامان بولوب چیقدی. ایشچی وه سالداتلار شورالارندا بولشه‌ویك هم سول ئه‌سئه‌ر عنصرلارنگ نفوذی آرتیب کیتدی. کوبچیلگی پیرسز، آز پیرلی دهقان کتله‌سنده‌ن بولغان عسکرگه بولشه‌ویک پروپاغانداسینگ تأثیری بورونغودان‌دا آرتیب کیتدی. بولشه‌ویکله‌رنگ قوللاندیقلاری اساس شعار

«بوتون حکومت ساویتله‌رگه»، «بوتون یر دهقانلارغا»، «زاوود-فابریقه‌لار ایشچیله‌رگه» ده‌ن عبارت بولدی.

بولشه‌ویکله‌رنك حکومتنی قولغا توشوروب آلو تجربه‌لری ایلك تاپقیر بزنك تاشکنده بولدی. 1917نچی ییلی 13سه‌تابرنده تاشکند، ایشچی وه سالداتلارنك بولشه‌ویکله‌شیب وه سول ئه‌سئه‌رله‌شیب یوروچی طبقه‌سی قولینا توشوب قالدی. موقت حکومت تورکستان قومیته‌سی اعضاسی شه‌ندریکوف، لیپووسکی‌له‌ر قایدادر یاشیریندیلار. قومیته رئیسی نالیفکین تیشقی دنیادان اوزولوب قالدی. انقلاب باشلارندا ایشچی وه سالداتلار شورالاری طرفندان تورکستان عسکری قوماندانی سایلانغان گه‌نه‌رال «چه‌رکه‌س» سالداتلار طرفندان اوروولوب، یاریم أولو حالینه توشوروولوب قویولدی. أولکه ایشچی وه سالداتلار شوراسی اوزی‌ده یوق کبی بولوب قالغان ایدی. برآز اول گنه «انقلابچی ایشچی وه سالداتلار» اسمنده‌ن باقیریب-چاقیریب سویله‌ب، نفوذلو بولوب کورونوب یورگه‌ن کشیله‌رنك تاوشلاری اوچوب، اوزله‌ری کوچه‌لرده کورونمه‌ی قالدیلار. کوشکه وه آق مسجد کبی تورکستانك تورلو بورچه کله‌رنده‌گی محلی ایشچی وه سالداتلار شورالاری تاشکند عصیانچیلارینا قوشولغانلقلارینی معلوم ایتب ساویت حکومتینی اورناشتریش اوچون یارده‌مچی کوچله‌ر یوبارغانلارینی بیلدیردیله‌ر. بوتون تورکستانداغی ایشچی وه سالدات شورالاری تشکیلاتلاری ایچنده یالغز فه‌رغانه ایشچی وه سالداتلار شوراسی موقت حکومت طرفداری بولوب قالدی. ینه شو فه‌رغانه ایشچی وه سالداتلار شوراسی تورکستان یرلی خلقی بیله‌ن آگلاشمایچا هه‌ر قاندای بر حکومت قوروغادا قارشی ایکه‌نینی اعلان ایتدی.

بزنك بوتون دقتمز ایسکی تاشکند وه عموماً تورك-اسلام تورکستانینی عصیانچی ایشچی وه سالداتلارنك قوراللی کوره‌شنده‌ن ساقلاب قالیشغا معطوف ایدی. آق مسجد وه کوشکه‌ده‌ن عصیانچیلارغا یارده‌م کوچی یوباریلووینا جواب اولاراق فه‌رغانه، موقت حکومت طرفینی یاقلاب، تاشکند اوستینه توپچی حصه‌سینی یوللادی. حکومتسز قالغان

تاشکنده عصیانچیلار ایکی کون حکم سوردیله‌ر. بو آرالقدا موقت حکومتنك، داها توغروسی حکومت باشلوغی کره‌نسکی‌نگ تاشکنده‌کی عصیانتی ایکگ قیسقا وه قطعی یول بیله‌ن باسترو اوچون امر بیرگه‌نلگی خبری چیقدی. قازان دائره‌سی قوماندانی گه‌نه‌رال قوروویچه‌نکونگ تورکستان گه‌نه‌رال قومیسارلیغینا بیلگیله‌نگه‌نلگینی‌ده بز شو تیلغرامدان اوگره‌ندیك. عینی خبرده گه‌نه‌رال قوروویچه‌نکونگ یته‌رلك درجه‌ده قوتله‌ر بیله‌ن تاشکندگه طرف یورومه‌کده بولغانلیغی بیلدیریلمه‌کده ایدی. عصیانچیلار تیزگنه تینچالدیلار.

نه حکومت قومیته‌سی وه نه‌ده ایشچی وه سالداتلار شورالارینگ تایاناجاق کوچی بار ایدی. هه‌ر قاندای بر عصیانچی عسکر دسته‌سی ایسته‌دیگی وقتده حکومتنی قولینه توشوروب آلا بیله‌جه‌ك بر حالدا ایدی. بو جهت هه‌ر کیمگه معلوم ایدی. اوز اوزنده‌ن آچیق کورونوب تورغان بر نه‌رسه بولسا، اودا بوتون بو تارتیشمالاردان بز تورکستانلیلارنگ گنه متضرر بولماقدا ایکه‌نمزدر... بو قورقولو وضعیتنگ آلدینی قالای آلیش کیره‌ك؟ — مه‌نه او زمان بزنگ قارشیمزدا کونده‌له‌ك بولوب تورغان سؤال بو ایدی. بز اوزیمزچه اونی یینه بیله‌جه‌ك وضعیتده ایمه‌س ایدیك. چونکه انقلاب بزگه بوتون تیله‌کله‌ریمزنی آچیق سویله‌ی بیلمه‌ك حریتی بیرگه‌ن بولسادا، اونی ایشکه آشیرو، حتی کیلگیندی روس سالدات، ایشچی هه‌م کره‌ستیانلاری تهدیدنده‌ن قورونو قورالینی‌دا بیرمه‌گه‌نایدی. تورکستانلیلار ایچده‌ن انقلابدان اوزاقلاشماقدا، اونی یاتسینماقدا ایدیله‌ر. نه قورنیلوف چیقیشی وه نه‌ده تاشکنده‌کی بولشه‌ویك، سول ئه‌سئه‌رله‌ر عصیانی تورکستانلیلارنی هیچ بر تورلو هیجانغا کتیرمه‌گه‌نلگی اوزی بو احوال روحیه‌نی آچیق کورسه‌ته آلادر. بو انقلاب مقدراتینه قارشی علاقه‌سیزلقنگ هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول اوزیمزگه تهلکه‌کتیرو احتمالی بار ایدی.

تورکستانغا گه‌نه‌رال قومیسار تعیین ایتیلووی بزنگ اوچون کوتولمه‌گه‌ن بر نه‌رسه ایدی. آگلاشیلغان گه‌نه‌رال قورنیلوف عصیانی

موقت حکومتنی تورکستان قومیته‌سی اساسی حقنداغی قارارینی اوز-
گه‌رتوگه مجبور ایتکه‌ن. او بو قومیته‌نی کوچسز بر انقلابی مؤسسه
حالندان چیقاریب، داها زیاده فعالیتلی أداری بر مؤسسه حالینه کیریتمه‌ک
چی بولغانده‌ك کورونه‌دی.

گه‌نه‌رال قومیسار یانینا بری عسکری، ایکنچیسی سیویل اولماق
اوزره ایکی اورونباساردا بیلگیله‌نگه‌ن ایدی. عسکری اورونباسارلققا
اوره‌نبورغ قازاچیلارندان، ایمدی اسمینی ایسکه‌ره آلمادیغم بر ارکان
حرب ضابطی تعیین ایتیلگه‌ن ایدی. سیویل قسم اورونباسارلیغینا اسمی
یوقاریدا بر دفعه کیچکه‌ن غراف دوررەر (Доррер) بیلگیله‌نگه‌ن ایدی.

بو گه‌نه‌رال قومیسارنگ تعیینی حادثه‌سنده‌ن بر نیچه کون اول
ایوانوف ایله مه‌ن حکومت قومیته‌سی اعضالیغینا تعیین ایتیلگه‌ن ایدیك...
بو یه‌گی توغوب قالغان حادثه قارشیسندا مه‌ن اکوب آغیر وضعیتگه
توشوب قالغان بولدم. مه‌نم حکومت قومیته‌سینه کیروم اوستنده‌کی بزنگ
مرکز طرفدان کورسه‌تیلگه‌ن اصرار وه مه‌نم راضیلغمدا بوتونله‌ی باشقا
شرائط آستندا بولغان ایدی. گه‌نه‌رال قومیسارنگ رولی نیمه‌دن عبارت
بولوشینی هه‌له هیچ کیمسه بیلمه‌دی.

ملی مرکزنك ولایت ملی قومیته‌له‌ری رئیسله‌ری وه تاشکند شهر
شورای اسلامیه‌سی باشلوغی قاتناشی بیله‌ن کیگه‌یتیلگه‌ن توپلانیشنی چاقیرو
قراری بیریلگه‌ن ایدی. تورکستان ملی مرکزی رئیسینگ حکومت قو-
میته‌سینه بوتون تورکستان خلقینی تمثیل ایتکه‌ن بولوب کیرووی کیره‌ك
دیگه‌ن دلیلنی کورسه‌تیب عبدالله خواجه توپلانیشغا علما جمعیتی رئیسی
سیرعلی لاپین‌نگ‌دا چاقیریلووی اوستنده اصرار ایتدی. بو تکلیف قبول
ایتلدی. اوزگه‌راگه‌ن شرائط آستندا حکومت قومیته‌سی اعضالیغینا تعیین
ایتیلونی قاندای شرطلار آستندا قبول ایتووم کیره‌کلگی هم بزنگ
قاراشیمزچا مجلس مؤسسان توپلانیشینی کوتمه‌یچه ایشکه آشیریلووی
کیره‌ك بولغان ایشله‌ر حقندا پروژه حاضرلاو شخصاً مه‌نگه حواله ایتیلدی.

بوندای بر پروژه حاضرلاو اوزی قیین بر نه‌رسه‌ده ایمه‌س ایدی. چونکه
بز او حقدا دییه‌رلك هه‌رکون سویله‌شیب تورار ایدیك. ملی مرکز بزنگ
شرطلاریمز قبول ایتیلگه‌ن تقدیرده مه‌نم حکومت قومیته‌سینه تاپشیرماق
اوچون حاضرلادیغم پروغرامنی تصدیق ایتدی. عینی توپلانیشدا مه‌نم
گه‌نه‌رال قومیسارغا قارشی آقتوبه‌گه بارووم قراری چیقاریلدی. مه‌ن قو-
میسارنی عمومیتله تورکستانداغی حادثات وه خصوصیله بزنگ وضعیت وه
شرائط وه تیله‌کله‌ریمز بیله‌ن تانیشتراجاقدم. بزیمله برگه ایشله‌شیب کوب
قیمتلی یارده‌مله‌رده بولوب کیله یاتقان وادیم چایکین بو سفرده مه‌نمله
برابر یولغا چیقدی.

مه‌نم حکومت قومیته‌سی اعضالیغینا تعیینی قبول ایتووم اوچون بزنك
طرفدان قویولغان شرطلار شونلار ایدی: ایشچی وه سالداتلار شوراسی
یارده‌مینه تایانیب سابق حکومت قومیته‌سی طرفدان حکومتگه تاپشیریلغان
تاشکند وه باشقا بویوك شهرله‌رده تورکستانلی وه روسلار اوچون آیری
آیری بلدیه‌له‌ر بولو پروژه‌سینی قایتاریب آلو؛ تورکستان روس اهالیسینه
آیریم مجلس مؤسسان مبعوثلاری چیقارو حقی بیرو اوستنده‌گی روس
جمعیتله‌رینك سابق حکومت قومیته‌سی طرفدان تصدیق ایتیلگه‌ن پروژه-
سینی قایتارو؛ اوچنچی گه‌نه‌رال قومیسارنگ تورکستانداغی عسکری
کوچله‌رنی ایچکی روسیادان کتیریله‌جه‌ك باشقا، اکثریته تاتار-باشقرد
عسکرله‌ری بیله‌ن آلماشترو مسئله‌سینی موقت حکومتگه تکلیف ایتونی
بوینا آلووی.

گه‌نه‌رال قومیسار یاندا، تیلگرامدا کورسه‌تیلگه‌ن وه تورکستانداغی
بولشه‌ویك وه سول ئه‌سئه‌رله‌رنی قورقوتوب یوبارغان عسکری کوچ
دیگه‌ن نه‌رسه کیچیك بر توپ بیله‌ن بر اوقچاچار، ایکی-اوچ نفر یاش
ضابطلاردان‌غنا عبارت بولوب چیقدی.

مه‌ن بزنك تورکستانداغی حادثاتغا قاراشیمزنی وه ملی مرکزیمزنگ
قاندای شرائط آستندا مه‌نم حکومت قومیته‌سینه کیرووم ممکن بولور دیب
قارادیغینی سویله‌ب بیردم. گه‌نه‌رال قورووچه‌نکو بزنگ طلبه‌رنی قبول

کوردی. واغوندا اوتوردیغی یرده‌ن یوقاریدا سویله‌نگه‌ن بلدیه‌له‌رنی بولو وه روس اهالیگه آیریم مبعوث چیقارو حقی بیرو پروژه‌له‌رینی تأثیرسز قالدیروی حقندا موقت حکومتگه تیلغرام یوباردی. اوچنچی شرطمز، یعنی تورکستانداغی غارنیزونی باشقا عسکری حصه‌لار، کوبره‌ك تاتار-باشقرد عسکرلری بیله‌ن آلماشترو مسئله‌سینه کیلگه‌نده گه‌نه‌رال بوندادا بر قیینلق کورمه‌دیگینی آکلاتدی ایسه‌ده طبیعی بو ایش یولدا بارایاتقان واغوندان ایشله‌نه بیله‌جه‌ك بر ایش ایمه‌س ایدی.

مه‌نه ایمدی گه‌نه‌رال قومیسارنگ رئیسلگی آستندا برنچی حکومت قومیته‌سی اولتوروشی. حکومت قومیته‌سنده گه‌نه‌رال قومیسار وه اونگ ایکی (سوغوش وه سیویل ایشله‌ر) اورونباسارندان باشقا لیپووسکی، شه‌ندریکوف، ایوانوف هم مه‌ن بار ایدیك. نالیفکین استعفا ایتکه‌ن ایدی. (یه‌لپاتیه‌وسکی بوخاراغا موقت حکومتنگ سیاسی آژانی اولاراق تعیینله‌نگه‌ن ایدی). درحال جبهه استقامتی‌ده آچیق کورونوب قالدی. دوررر حکومت قومیته‌سینگ یالغز تورکستان خلقینا تایانووی کیره کلگینی آچیق سویله‌دی. او سالداتلارنگ بوتونیسی روسیادان کتیریلگه‌ن کشیله‌ر بولغانینی، ایشچیله‌رنگ‌ده تورکستان خلقی اوچون یات هم‌ده اوگا دوست بولماغان احوال روحیه‌ده‌کی بر عنصر بولغانینی، روس کره‌ستیانلاری ایسه باشدان باشا تورکستانلیلاردان ترتیب آلنغان بیرله‌رگه اورناشتریلغان، اونگچون‌ده آچیقدان آچیق یرلی خلق دوشمانلیغی فکری یوروتدوکله-رینی سویله‌دی. روس اهالینگ قالغان قسمی، مأمورلار، ضیالی طبقه هم سوداگرله‌رنگ ایسه جزئی‌گنه بر مقدار تشکیل ایتمه‌کده بولغانلغینی علاوه ایتدی.

بوتون متفقتی وه تورموشی بیله‌ن تورکستانغا هم‌ده تورکستانگ یرلی خلقینا باغلی بولغان ایوانوف‌دا بو قادار آچیق وه کیسکین شکلده بولماسادا عینی قاراشنی یومشاقراق سوزله‌ر بیله‌ن آکلاتدی. کوتولدیگی کبی ایلیا شه‌ندریکوف بوتونله‌ی باشقا بر نقطهٔ نظر بیله‌ن چیقدی. او مه‌نم

اوزینی تورکستان طرفندان مجلس مؤسسان نامزدلگینه قویونی رد ایتکه‌نمنی اونوتا آلمادی. لیپووسکی شه‌ندریکوف فکرینه قوشولدی. گه‌نه‌رال قومیسارنگ سوغوش ایشله‌ری اورونباساری، بر حربی کشی اولاراق اوزینگ سیاست خارجنده بولغانلیغینی سویله‌دی. گه‌نه‌رال قو-میسارنگ اوز وضعیتی بوتونله‌ی آیدین بولماسادا، بزنگ روسیا منافعنه قارما قارشی بولماغان طلبله‌ریمزنی یاقلابراق سویله‌دی.

حکومت قومیته‌سینگ شو توپلانیشندا موقت حکومتگه عبیدالله خواجه بیله‌ن شاه اسلام بیك شاه احمد بیك‌نی حکومت قومیته‌سی اعضالیغینا تعیین ایتونی تکلیف ایتش قراری‌ده چیقاریلدی. شه‌ندریکوف هم لیپو-وسکی بو قرارغا قارشی ایدیله‌ر. یه‌گلی قومیته‌نگ برنچی آدیملاری بزگه یاقیملیراق بولوب کورونمه‌کده ایدی.

(سوگلی کیله‌جه‌ك ساندا)

تورکستاندا قوممونیست فرقه‌سی صفلارندا

بوتون ساویتله‌ر اتفاقندا او جمله‌ده‌ن بزنك تورکستاندا اوتکه‌زیلگه‌ن قوممونیست فرقه‌سی صفلارینی تازالاو عملیه‌له‌ری کوب‌ده ایسکی حادثه-له‌ر ایمه‌س. «فرقه صفلارینی تازالاو»، «فرقه وثیقه‌لارینی تیکشیرو»، «فرقه وثیقه‌لارینی آلماشترو» دیگه‌ن شعارلار آستندا اوتکه‌زیلگه‌ن بو ایلهمه معره‌که‌له‌رینك قالای کیچکه‌نلگینی وه قاندای نتیجه‌گه بار-غانلیغینی «یاش تورکستان»دا وقتلی وقتندا منتظم تعقیب ایتب، اونگله اوقوچیلارینی تانیشتریب باریشغا اورونغان ایدی. ساویت مطبوعاتی‌نگ «تازالانغان»، «ایله‌نگه‌ن» فرقه تشکیلاتلارینگ «مفکوره‌وی تازالیغی» وه اونلارنگ ایش قابلیتی آرتقانلیغی حقنداغی حکمله‌رینی‌ده اونوتقاق نیمز یوق.

فقط بو ساویت مطبوعاتی هاولوقتقانلینی کوب اوزون سورمه‌دی.

فرقه تشکیلاتی وه قوممونیستلەر آراسنداغی آقساقللار، بوزوقللار، صنفی دوشمانلار، ملتچی عنصرلار مسئلەسی یەکیدەن ساویت مطبوعاتی بیتلەرنده کورونه باشلادی. آینقسا بزنگ تورکستانداغی ساویت مطبوعاتنده اوتندا او مهم بر ستون شکلینی آلدی. بز منتظم تعقیب ایتب کیلمه کده بولوندیغمز بو مسئلەنگ بوتون تورکستان کولەمنده کی کورونوشی تفصیلاتینا بو بیرده کیریشمه کچی بولمایمز... یالغز سوك قولومزغا کیلگەن تورکستان غازیتالارندا اوچراتدیغمز تورکستاندا قوممونیست فرقەسی وه عمومیتله ساویت روسیا ایشلەرینی باشلاب یوروچی، محلی آگەنتلەرنی، بالخاصه اکمل اکرامنی کوزەتیب، تورتوب، ایجابنده قامچیلاب توروچی تسەخەرنگ اوزبیکستانداغی تازالانغان فرقه تشکیلاتلاری منظرەسینی کورسەتەتورغان بر مقالەسینك بعضی بر نقطه لارینا نظر دقتنی تارتیب اوتمه کچی بولامز. («قیزیل اوزبیکستان» 37 .2 .26).

تسەخەر مقالەسینه کوره، اوزبیکستاندا فرقه تشکیلاتی وه ایشلەری عینیله ایسکی مجراسینا توشوب آلغان. ایمدیده فرقه قومیتەلەری کاتبلەری، تشکیلاتچیلاری ایله محلی تشکیلات منسوبی قوممونیستنگ هیچ بر باغلانیشی یوق. اونگ فرقه قومیتەلەرنده بولایاتقان ایشلەر وه فرقه تشکیلاتلاری کاتب، تشکیلاتچیلاری ایله مرکزی فرقه قومیتەسی آراسندا بولوب بیتب کیته یاتقان ایشلەردەن نه خبری وه نەده علاقەسی بار. تسەخەر «بزده کی کوب تشکیلاتلاردا عامەوی سیاسی ایش یامان احوالدادر» دیدیکی کبی، «رایون فرقه قومیتەسی کاتبلەری سیاسی توگەره کلەرگه جوده آزکیلەدر» دیدر. باشلانغیچ تشکیلاتلار کاتب وه تشکیلاتچیلاری ایسه اوقوش، اوقوتوش مسئلەسینك استاتیستیق جهتینی منتظم یوروتو ایله وظیفەلەرینی توگەدی دیب بیلەرلەر ایکەن، کوب رایون قومیتەلەری پروپاغانداچیلارغا رهبرلك‌ده ایتمەس، اونلارغا یاردەمده بیرمەس ایکەنلەر. کوب وقت فرقه کاتبلەری پروپاغانداچیلارنی تنقید ایتب، اونلارنی رنجیتودەن قورقارلار ایکەن.

قوممونیست فرقەسی مرکزی قومیتەسی اوزبیکستانداغی فرقه پروپاغانداسی مسئلەسینی تیکشیریب اونی اوزبیکستانگ بوتون تشکیلاتلاری اوچون قانیقماسلق دیب تاپقان.

مرکزی فرقه قومیتەسینك بو حکمینی نقل ایتوچی تسەخەر «نظری وه غایەوی سویەنی کوتەریش ساحەسندا کی ایشلەریمزده جوده کەتته کەمچیلکلەر بار» دیدیکی کبی، سوزینی اوزبیکستانگ مرکزی تاشکند تشکیلاتلارینا کیچیریب، او بیردەده، حتی فرقه «فعاللارینگ نظری حاضرلینی مسئلەسنده کوب یاراماس حاللار» اوچراتیلا یاتقانینی سویلەیدر.

فرقەلیلار آراسندا سیاسی سواد چیقاریش مسئلەسینه کیلگەنده بو جهتده ایسکیده گی وضعیتندەن بر آدیم هەم آلغا باسماغان کورونەدر. اوزبیکستان مرکزی تاشکنددە رسماً قوممونیستلەرنك یوزده 87سی سیاسی توگەره کلەرگه تارتیلغان. فقط پروپاغانداچیلارنگ بیلیمسزلگی یوزندەن توگەره کلەرنك ایشی بارمایدر. اونگچون توگەره ککه یازیلغان کشیلەردە درسگه قاتناشمایدرلار. تاشکند فرقه قومیتەسیدە بو بوزوقلقنی بتیرو یولینی قیدیرماغان وه بو حقدا اویلاب‌دا اوتورماغان ایمش. اوزبیکستان مرکزی فرقه قومیتەسی اوز طرفندان پروپاغانداچیلارنی یەکیدەن حاضرلاو قورسی ترتیب ایتکەن بولسادا، بوتون 1936نچی ییل ایچنده 34گنه کشی اوندا اوقوب چیقابیلگەن.

ساویت معره کەسنده فرقه صفلارینی یەکیدەن تولدورو دیگەن بر مسئلەده بار. یەکی اعضا قبولی اوچون قوممونیست فرقەسی معین تعلیماتنامه چیقارغان. بوگا رغماً کوب بیرلەرده فرقەغا اعضا توپلاو ایشی همن-همن ایسکیده گی پەتەرس وه گەی‌لەرنگ سویلەب بیردیکلەری مجراسینی آلیب کیتکەن.

قوممونیست فرقەسی مرکزی یەکیدەن اوز صفلارینی تولدیروده برنچی سیناو باسماغی اولاراق میاللار غروپلاری یاراتونی اچیقارغان ایدی. معین بر دورنی بو بیرده خدمت ایتب، ایشلەب سینالغاندان سوك یارارلق تاپیلغان کشیلەر فرقه نامزدی قاتارینا کیچیریلەجەك ایدی. دیمەك یەکی اعضا توپلاودا اینگ برنچی آدیم بو میاللار صفینی تولدیرو مسئلەسی

بولادر. بونگچون‌ده ساویت مطبوعاتیدا بو مسئله گه کیگ اورون آیریلیب تشویقات یوروتولوب کیله‌در. بو ساحه‌داغی قوممونیست فرقه‌سی «موفقیت»-ینی کورسه‌تورغان پارلاق بر مثالنی تسه‌خه‌ر کتیرمه‌کده‌در. او تاشکند قوممونیست فرقه‌سی تشکیلاتی یاتندا 1936نچی ییلی باشندان آلیب سوك کونله‌رگه‌چه یالغز میگ کشیگه یاقین خیرخواه (میال) ابولغانلیغینی، بر قسم باشلانغیچ تشکیلاتلاردا ایسه هیچ بر خیرخواه بولماغانلیغینی یازادر.

بو یرده مسئله‌نگ بوتون تورکستانگ مرکزی، ساویت حکومتینك بوتون کوچینی توپلادیغی، یاریم میلیوندان آرتیق اهالیسی بولغان تاشکند اوستنده بولغانینی‌دا اونوتماسلق کیره‌ك.

سوزینی مفکوره کوره‌شی مسئله‌سینه کیچیرگه‌ن تسه‌خه‌ر «فرقه وثیقه‌لارینی تیکشیریش وه آلماشتریش وقتندا صنفی دوشمان عنصرلار-دان بر تالاییگ سری آچیلیب فرقه‌دان هایدالغان بولسادا، عکس-الانقلابچی تروتسکیچی وه ملتچی عنصرلاردان سری آچیلمای یوزینه هه‌ر تورلو پرده‌له‌ر تاقیب فرقه صفلارندا یاشیرینب اقالغانلاری هه‌لی هه‌م بار. بونلار عکس‌الانقلابچیلق وه زیانچیلق ایشله‌رینی دوام ایتدیرمه‌ك اوچون اورونادرلار» دیدر.

1936نچی ییلی ایچنده یالغز تاشکند دائره‌سنده 33 فرقه قومیته‌سی کاتبی اورنداندان چیقاریلغان. بو معلوماتنی بیروچی تسه‌خه‌ر بو 33 فرقه کاتبینك فرقه قومیته‌سی باشینا کیلوونده هیچ بر تورلو علاقه‌سی بولماغان او محلی تشکیلاتلار منسوبی قوممونیسته‌رنك اونلارنك ایش باشندان کیتووند-ده‌ن‌ده بوتونله‌ی خبرسز، علاقه‌سز ایکه‌ینی سویله‌یدر. تورکستاندا قومو-نیست فرقه تشکیلاتی دیگه‌ن معمانك قاراقته‌رینی کورسه‌توده کوب قیمتلی بولغان بو معلوماتنی بیروچی تسه‌خه‌ر عینی 1936نچی ییلی ایچنده عینی تاشکند فرقه تشکیلاتندان 311 قوممونیستنك فرقه‌دان قوولدیغینی بیلدیره-در. مه‌نه بو ایله‌نیب تازالانغان قوممونیست فرقه تشکیلاتلارینگ آلتی آی سوگرا عرض ایتمه‌کده بولوندیغی منظره‌ده‌ن بر چیمدیم.

تورکستاندا قوممونیست فرقه‌سی باشچیلارندان تسه‌خه‌رده‌ن خلاصة

نقل ایتدیگمز بو معلومات اوستنه ساویت مطبوعاتیدا یه‌گیده‌ن آلاولانغان ملتچیله‌رگه هجوم معره‌که‌سی ماته‌ریاللارندان بر شینگل علاوه ایتسه‌گز، تورکستانداغی وضعیت حقندا آرتیق تفصیلاتغا کیریب، ایضاحات بریب یوروش‌ده کیره‌ك بولمای قالادر. تاشبالتا

*

تورکستانده ساویت غائبتالارندا

بزگه وه عموماً تورکستان ملی حرکتیگه قارشی یازیلغان مقاله‌له‌ر پارچاسی

1) «قازاق خلقینگ معلوم خیانتکاری، مشهور خوقند بورژوآ مختا-ریتی باشلوغی، قازاق یرنده‌ن رذالتله قوولوب کیتکه‌ن (مصطفی چوقای اوغلی)، اوزینك چیرکین وه مسکین مهاجر مجموعه‌چیغی «یاش تور-کستان»دا ساویت قازاغستانینی اولوغ ساویتله‌ر اتفاقدان آیریش، گوللەنگه‌ن قازاغستان اتفاق جمهوریتینی یاپونیا ایمپه‌ریالیزمینگ مانجوقوسی کبی قیلیب قویوش مقصدیله، اسلام برلگی وه تورك برلگی کبی فاشیزم فکرینی تارقاتیب یوروبدر. اجنبی مملکته‌ن قازاغستانغا یاشیرینچا کیلیب چیقیب یاقین آرالقدا آشکار ایتلگه‌ن یاپونیا جاسوسی بیك‌آریس اوغلی وه باشقا حادثه‌له‌ر مصطفی چوقای اوغلینگ چیرکین فکرینی گنه تار-قاتیب یوروش بیله‌ن قالماسدان، مملکتمزگه اوز آژانلارینی‌ده یبباریب توراتورغانینی کورسه‌تمه‌کده‌در. بیك‌آریس اوغلینگ توغرودان توغرو مه‌نه بو چیرکین خیانتکار (م. چ.)نگ امری بویونچا قازاغستانغا اجنبیله‌ر جاسوسی صفتیله کیلگه‌نلیگی اثبات ایتلدی.»

بو سطرلارنی یازوچی قازاغستان فرقه قومیته‌سینك تشویقات شعبه‌سی مدیری خائن قابل اوغلی الیاس‌در. («قازاغستانسکایا پراودا» 18.2.37، «قازاق بولشه‌ویکله‌رینگ ایگ مهم وظیفه‌سی»(1) باشلیقلی مقاله).

(1) „Небезызвестный предатель казакского народа, руко-водитель пресловутой буржуазной кокандской автономии, изгнанный с позором из казакской земли, в своем гнусном

عینی «قازاغستانسکایا پراودا»نگ 24. 2. 37 تاریخلی ساندا‌غی باش مقاله‌ده «پیاتاکوف(*)-چوقای اوغلی آژانلاری» دیب، یوقاریدا آتی کتیریلگه‌ن بیك آریس اوغلندان باشقا «که‌لمانسون، 1) عبدالله، 2) تورتای وه 3) نوروزبای اوغلی لاری» دیگه‌ن کشیلر کورسه‌تیل‌گه‌نلر. بولاردان بزگه بوتونله‌ی یات بولغان «که‌لمانسون» بر طرفدا قالا بارسین، حتی اسملری قولاغیمزغا یلی ایشیتیله‌تورغان باشقالا‌رینی‌دا بز بیلمه‌یمز.

قابل اوغلی الیاس وه اوگا اوخشاغان قیزیل روسیاغا ساتیلمش تورکستانلیلارغا تکرار ایسله‌تب اوتەمز، که بوتون تورکستان ملتچی‌لەرینگ فکرینی تاراتوچی «یاش تورکستان»نگ مقصدی یالغزغنا قازاغستانی ایمەس، بوتون تورکستانی روسیادان آجراتیش وه مستقل تورکستان تورك دولتی یاراتیشدان عبارتدر.

2) قازاغستاندان تورکستانگ باشقا بر چیتنده‌گی تورکمه‌نستانغا اوته‌یلك. تورکستان ملتچیلگینگ بو پیرده‌ده ساویت حکومتینی خوفله‌ن دیره‌رلك رنگ آلغانینی کوره‌میز. تورکمه‌نستان حکومتی باشلوغینگ

(*) پیاتاکوف موندان بر نیچه آی بورون «تروتسکیچیلك» بیله‌ن عیله‌نیب آتیلیب اولدورولگه‌ن بولشه‌ویك باشلوقلاریندان ایدی.

и жалком эмигрантском журнальчике „Яш Туркестан“ мечтает об отторжении Сов. Казакстана от великого Союза, о превращении цветущей Казакской Союзной республики в своего рода Манчжоу-Го японского империализма, проповедует фашистские идеи панисламизма и пантюркизма. Раскрытая недавно история с японским шпионом Бекарисовым, пробравшимся в Казакстан из-за границы, и ряд других ярко показали, что Мустафа Чокаев не просто пропагандирует гнуснейшие свои идейки, но и посылает сюда свою агентуру. Установлено, что Бекарисов появился в Казакстане в качестве шпиона иностранных держав **по прямому заданию этого гнусного предателя казакского народа.**“

(Ильяс Кабулов: **„Боевая задача казакских большевиков“. — Казакстанская Правда“** 18. 2. 1937.)

اورونباساری قوربان ساعت اوغلی «تورکمه‌نستانگا ایسکرا» غازیتاسینك 26. 2. 37 تاریخلی ساندا «خلق دوشمانلاری — عکس‌الانقلابچی ملتچیله‌رنی محو ایتیش کیره‌ك» باشلیقلی مقاله‌سنده موندان بر نیچه یيل بورونراق «گه. په. ئو.» طرفندان فاش ایتلگه‌ن «تورکمه‌ن آزادلغی» نام بر تشکیلاتنك حرکتنده‌ن معلومات بیره‌رکه‌ن، او تشکیلاتغا منسوب شاه مراد اوغلی بیله‌ن پولات آتا اوغلی‌نگ سویله‌دیکله‌رینی کتیره‌در: مثلاً شاه مراد اوغلی دیمیش، که: «... بزنگ مقصدیمز ساویتله‌ر اتفاقی ایچنده گی تورك-تاتار قوملارینی برله‌شتریش، اولارنی ساویتله‌ر اتفاقندان آجراتیش وه مستقل بورژوآ دولت توزوشده‌ن عبارت ایدی»(2).

پولات آتا اوغلی ایسه: «... بو مقصدغا ایریشه بیلیش اوچون تشکیلاتمز ایکی تورلو یول بیله‌ن حرکت ایتمه‌کده ایدی: بریسی: خارجدان متفقلار وه اجنبی دولتله‌رده‌ن یاردەم ایزله‌ش یولی؛ ایکنچیسی- ده (مملکت ایچنده) یه‌گی قوتله‌ر تشکیلاتی حاضر لاش»ایدی دیمشدر(3).

ملی حرکتنك تورکمه‌نستاندا آلدینی حاضرغی وضعیتیگه کیله‌رەك، قوربان ساعت اوغلی تورکمه‌ن طلبه‌له‌رینك یاشیرین تشکیلات وه حرکتله‌رینی تصویر ایتیشکه اورونادر.

خدای بیردی اوغلی آتلی بر طلبه ساویت حکومتی طرفندان مطلقا منع ایتلگه‌ن تروتسکی‌نگ «1905نچی یيل» نام کتابینی له‌نین اثرله‌ری ایچیگه اوستالقله تیکیب قویغان ایکه‌ن.

اونی هەم ایسله‌تیب اوتوش کیره‌ك، که تروتسکی بو اثرنده له‌نین-

(2) **Шамурадов:** „Мы имели своей целью объединение всех тюрко-татарских народностей, входящих в состав Союза, с обязательным выходом из Сов. Союза и образованием самостоятельного буржуазного государства“.

(3) **Булат-Атаев:** „Для достижения своих целей наша организация шла двумя путями: во-первых, искала внешних союзников и поддержку иностранных государств, во-вторых, проводила организацию новых сил“.

نگ انقلابی نظریه وه خط حرکتینی بین‌الملل وه سوسیالیست انقلابغا قارشی بوزغونچیلق دیب تنقید ایته‌در...

طلبه‌لرده‌ن تاغین بریسیگه «سز مارقسیزم قلاسیک اثرله‌رنده‌ن قایسیسینی اوقودینگز؟» دیب قویولغان سؤالغا:

«مه‌نگ مجادله‌م» („Mein Kampf") نی اوقودم» دیگه‌ن جواب آلنغان(4).

بو «مه‌نگ مجادله‌م»نگ کیمنگ اثری ایکه‌ینی بیله‌سزله‌رمی؟ بو، بوکونگی آلمانیانگ دولت باشلوغی آدولف هیتله‌ر طرفندان یازیلیب، بولشه‌ویزم، بالخاصه روس بولشه‌ویزمی وه ساویت حکومتیگه قارشی باریشماز دوشمان بولغان آلمانیا ناسیونال-سوسیالیزمینگ آنا خطلاری دیب تانیلغان بر اثردر.

بولشه‌ویکله‌رنگ یوزیگه قاراب هیتله‌رنگ «مه‌نگ مجادله‌م»ینی اوقودم دیب آچیق آیتا بیلیشگه بوتون ساویتله‌ر اتفاقندا یالغزغنا بزنگ تورکستانلی بر یگیت جسارت ایتب اوتوروبدر.

وطنمز تورکستان وه ملتمز تورکستان تورکلگینگ پارلاق ملی کیله‌جه‌گیگه باغلاغان امیدیمز یوقاریدا اسمله‌ری کتیریلگه‌ن، بالخاصه بولشه‌ویکله‌رنگ اسمینی یازماسدان قالدیرغان «مه‌نگ مجادله‌م»نی اوقودم دیگه‌ن آرسلان یوره‌کلی یاش بوغونغادر...

* * *

ابن سینانگ أولومینگ 900نچی ییل دونومی مناسبتیله

اسلام شرقندا «شیخ‌الرئیس»، خره‌ستیان غربندا «هکیمله‌ر پره‌نسی» دیگه‌ن لقبله‌رله مشهور بولغان بویوک تورک عالمی ابن سینانگ أولومینه شو

(4) „... У студента **Худай-Бердыева** на занятиях обнаружена книга Троцкого „1905 год", умело вшитая в сборник статей В. И. Ленина. Когда одному из студентов задали вопрос: „что вы читаете из классиков марксизма?" он ответил: **„Моя борьба".** (К. Сахатов: **„Разгромить контр-революционных националистов — врагов народа." „Туркменская Искра",** 26. 2. 1937 г.)

یازدا 900ییل تولادر. تورکیه مطبوعاتینگ بیردیگی خبرله‌ره کوره، آنقارادا غی تورک تاریخ قوروملی بولتور سه‌نتابر (ایلول) سوگللاریدا یاساغان بر توپلانتیسیدا بویوک هکیم وه فیلوسوف ابن سینانگ 900نچی أولوم ییلینی بایراملاشغا قرار بیرمشدر. بو مناسبتله ابن سینانگ ترجمهٔ حالی، شخصیتی، اونگ طب وه فلسفه عالمنده‌کی بویوک اورنی، علمنگ ترقیسینه قیلغان خدمتی تبارز ایتدیریله‌جه‌ك وه ابن سینانك ایندیگه‌چه آوروپاغا معلوم بولماغان غیر مطبوع اثرله‌رنده‌ن بر قسمی متن اولاراق نشر قیلیناجاقدر. أولومینگ توقوز یوزنچی ییلی دونومی قارشیمزداغی ایون (حزیران) آیغا توغروکیله‌تورغان بویوک ابن سینا اوچون تورك تاریخ قوروملی طرفندان یاسالاجاق بایرامغا بعضی اجنبی عالمله‌ری‌ده دعوت ایتیله‌جه‌کله‌رمش. بو بایرامدا ابن سینانگ حیاتی وه اثرله‌ری حقندا قونفرانسلار بیریله‌جه‌ك وه استانبول کتبخانه‌له‌رنده‌کی ابن سینا اثرله‌ری توپلاناراق بر سه‌رگی آچیلاجاقمش.

تورك تاریخ قوروملی بو ایشله‌ر ایله مشغول بولو اوچون پروفه‌سور شمس‌الدین گون آلتای‌نگ باشچیلغندا بر هیئت سایلامشدر. تورکیه مطبوعاتندا باسیلیب چیققان خبرله‌رگه کوره، علم تاریخی، فلسفه تاریخی ساحه‌سندا چالیشاتورغان تورك متفکرله‌رنده‌ن مرکب بو هیئت آلتی آیدان بیرلی حاضرلقلار کورمه‌کده‌در.

محرره‌یمزده‌ن ایسه‌ن تورسون‌نگ «یاش تورکستان»نگ 1935 نچی ییل 72نچی سانیدا باسیلغان «کولتور اثرله‌یمزنی اوزله‌شتره‌یلیك» باشلیقلی مقاله‌سنده، حقندا تولوقچا معلومات بیرگه‌نی کبی ابن سینا، اسلام مدنیتینگ پارلاق دورنده علمی، مدنی خدمت کورسه‌تکه‌ن یوزله‌رچه تورکستانلیلارنگ — خالص تورکله‌رنگ بری ایکه‌ن، اجنبیله‌ر ابن سینا وه اونگ کبی تورکستانلیلارغا تورکلك، تورکستانلیقدان باشقا هه‌ر بر اسم وه صفتنی بیریب کیلگه‌نله‌ردر. اثرله‌رینی یات تیللرده یازغان بیلگیچ وه متفکرله‌ر بوتون خلقلار آراسندا او جمله‌ده‌ن آوروپا ملتله‌ری آراسندادا کوب کورولمشدر. حالبوکه آوروپا ملتله‌ری اوندای بیلگیچ

وه متفکرلەرینی کوبدەن اوزلەشترگەنلەر. مدنی آوروپادا کوب مقبول کورولگەن بو اصول بز تورکلەر آراسندا، حتی جغرافی باقیمدان آوروپاغا أڭ یاقین وه هەر ساحەدا آوروپانی تقلید ایتمەکچی بولغان تورکیەده، ایندیگەچه لزومی درجەسنده زمین قازانامامشدر. تورکیەنڭ آتاقلی محررلەرندەن م. تورخان تاڭ بیك تورك تاریخ قورومینڭ ابن سینا أولومینڭ 900نچی ییل دونومینی بایراملایاجاغی خبری چیقدیقدان ایکی کون سوکرا یازدیغی «بزیم ابن سینا» باشلقلی مقالەسنده شوندای دیدر:

«آلنیم یوکسەلەیوکسەله، گوگسم قابارا-قابارا، یوره گیم آچیلا-آچیلا، روحم سیوینه-سیوینه «بزیم ابن سینا» دییورم. اونڭ عصرلار وه عصرلارچا آوروپادا انجیللەردەن اوستون توتولوب کلمه-کلمه ازبر ایدیلمیش اولان «قانون»ینی اوچ جلد اوزەرینه یوز آلتمش ییل اوکچه ترجمه ایدەن توقادلی مصطفی «بزیم ابن سینا» دیمەدی، دییەمەدی. ینه اونڭ بر چوق اثرلەرینه شرحلەر، حاشیەلەر، تعلیقلار یازان شفائی‌لەر، رفیع زادەلەر، شانی اوغوللاری‌دا بو ذوقه ایرمەدی، ایرەمەدی. قیلی قرق یارماق ادعاسیله قلم اویناتیب بزه شرقڭ وه غربڭ بوتون مشهور آداملارینی تانیتان قاموس‌الاعلام صاحبی، بو بویوك روحی حظی سیناماق بیله ایستەمەدی. یگیرمی ییل اول یازیلان دائرةالمعارفلەردەده بزم ابن سینا دییه هایقیران بر آغزیڭ مغرور وه مفتخر سەسی یوقدور. چونکه او، سادەجه اسلام عالمی سایلیوردی وه عثمانلی مترجملەر، محررلەر بو صفته دەگەر ویرمەکگی کافی گوروب داهی تورکڭ ملیتینی آراشترماقدان اوزاق قالیور لاردی.

آوروپا ایسه بزیم ابن سینامیزی عرب یاپیب چیقارمشدی. اونی «آویسەن» („Avicenne“) دییه آڭیوردی، عرب اولاراق تانیور وه تانیتیوردی. نه آجی بر غفلتدر که بوگونده عینی قناعتده اولانلار، حالا

آویسەنه تورك دییەمیەنلەر واردر. یانیمدا دوران «یەگی رسملی کوچوك لاروص لغتی» „Nouveau petit Larousse illustré“ نڭ 1936نچی ییلی نسخەسندادا ایشته شو عباره یازیلی:

„Avicenne = „Ibni Sina“. Illustre médecin Arabe!“(*)

گرچه Larousse محرری بزیم ابن سینامیزڭ بوخارادا دوغدیغینی قید ایدییور. فقط نه بوخارانڭ — وار اولدی اولالی — تورك یوردی اولدیغینی خاطرلیور، نەده بزیم ابن سینامیزڭ خالص وه مخلص تورك بولوندیغینی سویلیه بیلییور.

عثمانلی تورکلەرینگەده، فرنگلەرڭده بر تورلو اورتایا قویاماديقلاری بو سوز گوتورمەز حقیقتی جمهوریت دورنده یاشیان تورکلەر، حقلی بر قوانچ وه او قوانچا اویغون گور بر سەسله هایقیردیلار، ابن سینانڭ تورك اولدیغینی — کوچوك Larousse محرری کبی بیلگیسی‌ده کوچوك بر قاچ ساغیر مستثنا اولماق اوزره — بوتون دنیایا خاطر لاتدیلار وه اوگره‌تدیلەر. شیمدی فرنگ عالملەرینگەده چوغی «آویسەن»دەن بحث ایدەرکەن «تورك ابن سینا» دییور. چونکه تورکیەده اوگا «بزیم ابن سینا» دییەنلەرڭ سەسینی دویویور...» («جمهوریت» 36 .9 .27).

آینقسا بز تورکستانلیلار تورك تاریخ قورومینڭ ابن سینا أولومینڭ توقوز یوزنچی ییل دونومینی ایسلەو حقندا چیقارغان قارینی آلقیشلار ایله قارشیلاب، بو خصوصده کورولە یاتقان حاضرلقلارینگ موفقیتلی بولوویینی یوره کدەن تیلەیمز. کولتور وه ملیت مسئلەلەرینگ آرتق تورکیەدەده آوروپا مفهومنده آڭلاشیلا باشلاغانینی کورسەتەتورغان بوکبی ایمتیلیشلەرنڭ بز تورکستانلیلارنی‌دا جاندان سیونتیرمه کده بولغانینی سویلەوگه احتیاج بارمی؟

ابن سینانڭ تورکستان تورکلەری نظرندا ملی، تاریخی، علمی یوکسەڭ بر سیما ایکەنلگی آینقسا 1917نچی یلغی انقلاب باشلارندا آچیقچا سیزیلمشدر. چارلق بیقیلار-یقیلماس تورکستان مرکزی تاشکنده

(*) تورکچەسی: «آویسەن = «ابن سینا». مشهور عرب هکیمی» دیمەکدر.

قورولا آلغان ملی علم اوجاقلارینگ أك مهمله‌رینی تورکستان جدید-
چیله‌زی ابن سینا اسمیله آتامشلاردر. فقط برآز وقت سوگرا تورکستانی
قانغا بویاب، اونی قایتادان روسیا حاکمیتی آستینا آلغان روس بولشه-
ویکله‌ری تورکستان تورکلگینگ اوز تاریخینه، اوز کیچمیشینه کور-
سه‌تکه‌ن علاقه‌سندان، باغلیلغندان سیاسی نتیجه‌لر چیقاریب، ابن سینا
اسمینه قویولغان علم یورتلارینی‌دا ساویتله‌شتردیله‌ر.

نشریاتمزنی منتظماً تعقیب ایتوچیله‌رچه معلومدر، که ابن سینانگ
علم دنیاسینا ایمدیگه‌چه معلوم بولمای کیلگه‌ن اثرله‌رینگ مهمله‌ری باشلیچا
اوز یورتی تورکستاندا بولوب، بولار ایمدیلك ابن سینا کبی نورنی
کورشه‌په‌لك (پراسه)ده‌ك یاقترمایتورغان بولشه‌ویکله‌ر قاراماغنادر وه
اولاردان بوکونگی وضعیتده علم دنیاسی فائده‌له‌نه آلالمایدر. اونگچون
اولوغ تورك بیلگیچی وه فیلوسوفی ابن سینانی علم دنیاسینا تولوق صو-
رتده تانیتماق تورکستانگ روسیا اسارتنده‌ن قورتولوشندان سوگراغنا
ممکن بولاجاقدر. اوقتای

*

تورکستانده مهاجرله‌ری آراسندا

(مکه‌ده‌ن مکتوب)

مکه‌ده یاشاوچی تورکستانلیلاردان بعضی برله‌رینك اتفاقسزلقلا سبب
بولایاتقان سوزله‌ری «یاش تورکستان» مجموعه‌سیغا اوشبو مکتوبنی
یازماق مجبوریتینی سیزدیردی. ممکنسه قیمتلی صحیفه‌لریده‌ن اورون
بیریلیشینی اوتونه‌مه‌ن.

تورکستانمز اوزینك ملی استقلالی اوچون تاریخی دوشمانی روسلار
ایله اوزون یللار کوره‌شیب، نهایت اوزینگ حلال حقینی قازانیب، ملی
دولتینی قوروب، ایرکین تورموشغا آیاق باسقان بر چاغندا، معلوم که‌مچه
لیکله‌ریمز سببلی قایتادان قیزیل روس مظالمی آستیغا توشوب قالدی.
میلیونلارچا گناهسز تورکستانلی بو قیزیل روس مظالمیگه قربان بولوب،

میگله‌رچه تورکستانلی ساویتله‌رنگ تیریکله‌ر مزاریده تیقیلیب یاتادرلار.
میگله‌رچه تورکستانلی عزیز یورتندان مهاجرلککه چیقیب قینالماقدالار.
بو بویوك فلاکتکه بز معلوم که‌مچیلکله‌ریمزده‌ن، اوزیمزنك بیلیمسزلگمز-
ده‌ن، سیاست باقیمندان آگسزلغمزدان وه ملی برلیکنی کیره گینچه سیزه
آلماغانیمزدان اوچرادیق. شو که‌مچیلکله‌ریمزنگ بر قسمی اوز منوره-
ریمزنگ اجتهادی آرقالی توزه‌تیلیب کیلمه‌کده بولسادا، بعضیسی ایمدی-
ده بار. حالبوکه بز بختلی تورموشغا ایریشه بیلو اوچون که‌مچیلکله‌ریمزنك
باریسین یوقاتمالیدرمیز.

مکه‌ده یاشاوچی تورکستانلیلار آراسیدا کوپنچه اوز آرا «فلانچی
تاشکندلیکمی؟»، «فلانچی اندیجانلقمی؟»، «فلانچی خوقندلقمی؟»
دیگه‌ن یاقیمسز سوزله‌ر بار. بوندای سوزله‌ر بزنگ یورتداشلاریمز آرا-
سیدا سویله‌نمه‌سین وه ایشیتیلمه‌سین ایدی. چونکه تورکستانلیلارنگ اوز
آرا بوندای آیریلیشلاری اتفاقسزلقا سبب بولوب، تورکستانیمزنگ ملی
استقلالینی قازانوونگ اوزاییشیغا سبب بولور. بوتون تورکستانلیلار بر
ته‌ن، بر جان بولوب، ملی برلیك بایراغی آستندا توپلانمالیدرلار.

آینقسا بز تورکستانلیلار ضررلی سوزله‌ر اورنیغا «بوتون دنیا تورك
له‌ری برله‌شگز» دیسه‌ك وه شو استقامتده حرکت ایتسه‌ك، اوز یورتمز
تورکستانك ملی قورتولوشی یولنداغی وظیفه‌لریمزده‌ن ینه بویوك بر
قسمینی به‌جه‌رگه‌ن بولور ایدیك. محمد جاوید بیك عابدجان اوغلی

مکه، 5نچی مارت 1937

«یاسه‌ه تورکستان» باشقارماسندان: بوتون اسلام دنیاسینگ دینی وه
معنوی مرکزی بولغان مکهٔ مکرمه‌ده، «کعبةالله» یانندا یاشاوچی تور-
کستانلیلارنگ «تاشکندلیك»، «خوقندلیق» دیب یوروشله‌ری حقیقتاً
تورکستانلق شأنیگه توقوناتورغان یاقیمسز بر حرکتدر. اوزله‌رینی شهر-
شهرگه بولوب یوروچی تورکستانلیلار، باشقالار بیله‌ن سیاسی مسئله‌لر
اوستونده سوز قوزغارکه‌ن اویالماسدان-قزارماسدان «اسلام برلگی»،

«تورك برلگی»ندەن بحث ایتە آلیرلارمی؟ ایتە آلدیقلاری تقدیرده او ئەیتدیکلەریگە اوزلەری اینانسالاردا، باشقالارنی‌دا اینانادی دیب‌می اوید لایدیرلار؟

*

وارشاوادا عیاض بیك كولی

لهستان مركزی وارشاوادان قریملی ذ. صویصال یكنگ باشقارمامیزغا یازیب بیلدیردیگینه كوره، شرق اینستیتوتی یانداغی یاش شرقیاتچیلار جمعیتینگ قریم، ایدیل-اورال شعبه‌سی 5نچی مارتده عیاض یكنك 40 یللق ادبی خدمتینی بایراملامشدر. پرومەتەگه منسوب خلقلارنگ ممثللەری وه قولونیلاری ایله لەهلیلەردەن قاتناشغان بو بایرامدا ستەفان میودوشەفسكی، غورکا، سەناتور سەدلەفسكی، ابراهیم اوتار، میرزا بالا، حزیزانوفسكی، ایدیلبای وه حسنی (Hasanı) یكلەر طرفندان عیاض یكنك ترجمۀ حالی، ادبی وه ملی چالیشمالاری حقندا معلومات بیریلمشدر. قریملی ابراهیم اوتار، آذربایجانلی عزیز اوزەر، ایدیل-اوراللی كامله ابراهیم، حسنی طرفلاریندان ادبی پارچالار وه ایدیل-اورال شرقیلاری اوقونمشدر. بر یاش پیانو چالمشدر. بایرام كوب كواگللو كیچمیشدر.

ویلنودا — شو یل 22نچی شباطده ویلنوداغی مفتیلك یاندا یاش تاتارلار جمعیتی مراسمله آچیلمشدر. بو جمعیتنگ آذربایجان، ایدیل-اورال، تورکستان، قریم، رومانیادا یاشاوچی قریم تاتارلاری، لهستان تاتارلاری نامیله تورلو شعبه‌لەری باردر. جمعیتنگ آچیلیش مراسمنده جمعیت رئیسی ادیكه بیك، ویلنو امامی ابراهیم اسمایكەویچ ایله مفتیلك وه تاتار حیاتی مجموعه‌سی نامندان توغان بارانوفسكی، ویلنو كولتور جمعیتی آتندان پروفەسور بازارەفسكی، رومانیا تاتارلاری حرث جمعیتی نامندان صبری آریقان بیك‌لەر نطقلار سویله‌مشلەر وه روسیا اسیری تورکلەرنگ آغیر وضعیتندەن بحث ایتەرەك، اولارنگ ملی قورتولوش حركتلەرنده موفقیتلەرینی تیله‌مشلەردر. بو نطقلاردان سوڭ ابراهیم اوتار بیك لهستان تاتار-

لاری ایله قریم تاتارلارینی باغلایتورغان تاریخ، قان وه دین كبی مهم باغلار حقندا معلومات بیرمش، دوقتور عبدالله ذهنی بیك‌ده «قریم تاتارلارینگ كولتوری وه تاتار خاتونلارینگ تاریخده‌كی رولی» موضوعندا بر قونفرانس بیرمشدر.

*

بین‌الملل تورموشلدان

1) 1-2 آپریلده بولوب اوتكەن چەقوسلاواقیا، یوغوسلاویا وه رومانیا تیشقی ایشلەر ناظرلەری قونفەرانسی بو اوچ دولتده‌ن مركب كیچیك آنتانتا قورومینگ كیچیرمه‌كده اولدیغی بحرانی كورسەتب قویدی. بو قونفەرانسنگ مذاكره‌سینه قویولغان مسئله‌لەرنگ ایڭ مهمی فرانسا طرفندان تكلیف ایتیلگەن قارشیلقلی یاردەم معاهده‌سی مسئله‌سی ایدی. فرانسا كیچیك آنتانتا دولتلەری آراسندا شوندای قارشیلقلی یاردەم معاهده‌سی یاسالغاندان سوڭ اوزینگ‌ده بو اوچ دولت اتفاقی ایله قارشیلقلی یاردەم معاهده‌سی یاسایاجاغینی بیلدیرگەن ایدی. بو بیرده شونی‌دا ایسلەب اوتوش كیرەك، كه بوندان بر نیچه یل بورون یوغوسلاویا ایله رومانیا حكومتلەری ایتالیا وه آلمانیا تهلكه‌سینه قارشی عینی جنسده‌ن بر اتفاق یاساشنی فرانسادان اوتونگەنلەر ایدی. او وقت فرانسا حكومتی، چەقوسلاواقیا بیلەن كوبده‌ن یاسامش بولوندیغی بو جنس بر معاهده‌نی كیچیك آنتانتانگ قالغان ایكی اعضاسی بیلەن یاساشدان باش تارتقان ایدی. ایمدی ایسه فرانسا طرفندان كیریتیلگەن بو تكلیف یوغوسلاویانگ قارشیلیغی اوزەرینه كیچیك آنتانتا طرفندان رد ایتیلەدر.

ملتلەر جمعیتی نفوذینك توشه باشلاشینی، فرانسانگ‌دا آلمانیانگ وەرسای وه لوقارنو معاهده‌لەرینه قارشی حركتلەرینه هیچ بر تورلو جدی آدیم آتیلا آلماغانینی كورگەچ یوغوسلاویا حكومتی دائره‌سنده ایتالیا هەم آلمانیاغا یاناشو ایسته‌گی كوروله باشلاغان ایدی. نتیجه‌ده آلمانیا ایله

یوغوسلاویا آراسندا جدی اقتصادی یاقینلق باشلادیغی کبی شو مارت آیی سوکللارندا ایتالیا-یوغوسلاویا دوستلق معاهده‌سی‌ده یاسالیب قالدی. دیمه‌ك کیچیك آنتانتانگ ایگ مهم اعضاسی دیب تانیلغان یوغوسلاویا اوچون ایتالیا وه آلمانیا تهلکه‌سی توگه‌گه‌ن بولدی. بونگله فرانسانگ رقیبی ایتالیا هم آلمانیا منافعی جنوب شرقی وه اورتا آوروپادا زمین قازانا باشلاغان بولدی. ایکنچی طرفدان یوغوسلاویانگ بو فرانسا تکلیفینه قارشیلق کورسه‌تووی فرانسا هم کیچیك آنتانتا اعضاسی چه‌قوسلاواقیانگ ساویت روسیا بیله‌ن متفق بولغانلیغی اوچوندر.

*

2) مصر علماسینگ هندستان سیاحتی — بوندان بر نیچه آی اول مصر الازهر دارالفنونی وه علمی انجمنلر طرفدان هندستانغا بر هیئت یوباریلغان ایدی. بو هیئت سیاحتنده‌ن قایتب اسکندریه‌گه کیلگه‌نده غازیتاچیلارغا قویوداغیچا بیانات بیرگه‌ن:

«بزنگ بو تدقیق سیاحتنده‌ن آلدیغمز تأثیر هندستان علما وه ضیالیلارینك بوکونکی بزنك الازهرده تطبیق ایتیلمه‌کده بولغان معاصر تعلیم اصولندان خبرسز ایکه‌نلگی مرکزنده‌در. بز اولارغا الازهرده تطبیق ایتیلیب کیلمه‌کده بولغان دینی هم معاصر علم عنصرلارینی قاتیشتریب اوقوتو اصولینی تکلیف ایتدیك. هند علماسی‌ده بزنگ بو تکلیفمزنی ممنونیت بیله‌ن قبول ایتدیله‌ر.

بز هندستاندا عرب تیلینی اوگره‌تو وه غیر اسلام هند اهالیسی، بالخاصه حقوقسز هندولار آراسندا اسلام دینینی یایو اوچون مصردان هیئتله‌ر یوبارونی تکلیف ایتدیك. بودا هند علماسی طرفدان ممنونیت بیله‌ن قارشی آلندی».

*

3) آرناوودلقدا پەره‌نجی مسئله‌سی — آرناودلق قرالی احمد زاغو خاتنلارنگ پەره‌نجی-چارشافنی تاشلاشلاری حقندا بر فرمان چیقارمش. خلق‌دا اونی یاخشی قارشی آلمشدر.

ساویت روسیادا وضعیت

بوکونکی ستالین ره‌ژیمینه قارشی بوتون ایسکی بولشه‌ویکله‌رنی تروتسکیچیلك بیله‌ن عیبله‌ب توتوب قاماش دوام ایته‌در. ایسکی بولشه‌ویك نظریه‌چیله‌رنده‌ن له‌نین‌ده‌ن سوگراکی، ایگ مهمی دیب تانیلغان وه بوتون اوقتوبر انقلابی نسلینك استادی دیب کورولگه‌ن، «ایزوه‌ستیه» غازیتاسی باش محرری بوخارین؛ له‌نین أولدیکده‌ن سوگرا اونگ اورینا ساویت حکومتی باشلوغی ایتیلیب چاقیریلغان ریکوف؛ بولشه‌ویك انقلابی باشندان آلیب چه‌قادا ایشله‌ب کیلگه‌ن، سوك یللاردا چه‌قانگ باشلوغی یه‌غودا؛ ایسکی اوقراینا ساویت حکومتی باشلوغی، سوگراق لوندون وه پاریس ساویت سفیری بولوب‌تورغان راقوفسکی وه باشقا یوزله‌رچه ایسکی قوممونیسته‌ر حبس ایتیلمشله‌ردر. بونلارنگ بوتونیسینگ گناهی بوکونکی ستالین ره‌ژیمینگ له‌نینیزم اساسلارینا اویماغانلیغی فکرنده بولغانلقلاریدر.

اجنبی غازیتالاری موسقوا مخبرله‌ری یاقین بر کیله‌جه‌کده ایکی یوزده‌ن آرتیق مشهور قوممونیسته‌رنگ محاکمه‌سی یاسالاجاغینی بیلدیرمه‌کده‌درله‌ر.

*

قایغی وه حسرت مملکتی

له‌نینچی بولشه‌ویکله‌رنگ «مخالفت بوللەتەنی» آتیله پاریسده چیقیب توراتورغان بر مجموعه‌نگ مارت آیی 54-55نچی ساندا «ساویت تورموشندان» باشلیقلی بر یازی باسیلیب چیقدی(*). بز بو یازینگ تورکستانغا دائر قسمینی قیسقارتیب نقل ایتب کیچمه‌ك ایسته‌یمز.

«اوره‌نبورغدان سوگرا «قایغی وه حسرت مملکتی — قازاغستان»

(*) مجموعه أداره‌سی بو یازینك 1928نچی ییلدانبه‌ری ساویت روسیادا یاشاب، 1936 نچی ییلی کوزنده‌گنه خارجغا چیققان بر اجنبی ایشچیده‌ن آلدیغینی بیلدیره‌در.

دالالاری باشلانادر... بعضی بر استاسیونلارداغنا قیشلاقیلار اوچرایدر. یوزلەری قورقونچ، اوزلەری یاریم یالانغاچ دییەرلك بر جیریق-جیندیر ایچنده. جیریق-جیندیر ایچنده کی بالالار تیله‌نیب قول اوزاتب تورادر لار. قاتیق-آیران، گوروچ ساتیب اوتوراتورغان کشیلەر هەم کورونەدی. بونلار بویوك بر طبیعی فاجعه کیچیرمش انسانلارغا اوخشایدر لار. هەر استاسیون وه هەر آوول کیلگەن ساین عینی قایغیلی منظره...

قازالی استاسیونتدا بر یاش یىگیت تیره‌نگه چیقدی. قازاق ایکەنی یوزنده‌ن کورونوب تورماقدا ایدی. سویله‌شه باشلادیق. باشدا بر قادار اینانچسزلق، احتیاطلق کورسه‌تیب تورسادا، آستا-آستا آچیلیب یوره-گنده گیله‌رنی چیقاریب توکه باشلادی.

بو یاش یوللار مهندسی: «قوللە کتیفله‌شتریش مسئله‌سی قازاغستان اوچون بویوك بر دهشت بولوب چیقدی. بو مملکت مالغا جوده بای بر أولکه ایدی. بر وقتلار بزده 100 قویی بولغان بر مالدار فقیر سانالار ایدی. ایمدی ایسه هیچ کیمسه‌نگ بر ایچکیسی هەم یوق. آوول خلقی اوز مالینی سویوب یوباریش، ممکن قادار تیز یوقاتیشغا مجبور بولدی. چونکه ساویت مأموری قاراشینچا ایکی سیغیری، وه بیش قویی بولغان برکشی «موشتومزور» سانالار ایدی. ساویت مأموری آگلاشینچا «موشتومزور» دیمەك باسقینچی-تالانچی‌نگ معادلی وه قانون خارجی بر مخلوق ایدی. بو ایسه اونگ مال وه ملکی حجز ایتیلیشی، عائله‌سینگ وه اوزینگ تلف ایتیلیشی وه یاده سیبرگه سوراگونگه یوباریلیشی دیمەك بولور ایدی.

1930نچی ییلدان آلیب 1934نچی ییلغا چاقلی کوب آوللاردا ٔه کمەك یوزی کورمەدیك. برکیلوغرام قارا ٔه کمەك اوچون 30-40سوم تولەش کیرەك ایدی. مەن کیمیم باش، خوجالق آلاتی، لامپا مای، اوتون، کومور وه باشقالارکبی اشیا حقندا سویله‌ب‌ده اوتورمایمەن.

نه دوقتور وه نەده علاج تاپیلدی. تیفوس، بیزگەك، توبەرکولوز، فره‌نگی («سیفلیس») کبی خاستالقلار خلقنگ یوزده یتمیشینی محو

ایتدی. اهالینگ أولمه‌ی، قیریلمای قالغانی‌دا هەر قاندای بر قولق یول بیله‌ن ساویت قانونی تاثیرنده‌ن آزاد قالابیلمش قسمی‌غناسیدر.

مەن اوزوم آمودریا باتاقلیغی یاقیندا بر ییرده یاشایمەن. بو ییرنگ اهالیسی شالی ایکیب اونگ محصولندان‌غنا یاشاب کیلگەن. بیش ییللق پلان باشلانیشندا ساویت حکومتینگ شالی ایکونی منع ایتب، یالغز پاختا ایکونی طلب ایتکه‌ن بویوروغی چیقدی. اگرده بو اطرافداغی دهقانلار ساویت حکومتی فرمانته بویسونوب پاختاغنا ایکه باشلاسایدی، بوتونیسی آچلقدان أولوب کیتیش کیرەك ایدی.

مخاطبی طرفندان «ایمدی وضعیت قالای؟» دیب بیریلگه‌ن سؤالغا تورکستانلی یاش مهندس «ایمدی برآز یاخشی، آز-ماز بولسادا صناعی قورولوشدا، بالخاصه معدن، کومور، نەفت چیقارو ایشنده بر قادار آلغا کیتو کورولمه کده‌در. کوب گنه نەرسه چیقاریلماقدادر. فقط بزنگ ایشچی، دهقان، مهندس، آغرونوملاریمزنگ اوندوروشلاری بوتونیسی مملکتده‌ن روسیاغا آلینب کیته‌در. اوزیمزگه جوده آز بر نەرسه قالادر. مەنم اوزومنگ حالمنی کوریگ: بوتون ییل دالادا یوروب، آغیر ایش قیلامه‌ن. معاشم 350 سوم، بودا 300 سومغا توشوب قالادر. بو معاش بیله‌ن حاضرغی وضعیتده آچدان أولوگنه ممکن. دنیانگ هیچ بر ییرنده بر مهندس بو قادار آز معاش بیله‌ن ایشله‌تیلمه‌یدر.»

«فقط بونگ نتیجه‌سی یامان بولوب چیقادر. ملی مسئله هیچ بر وقت بوکونگیسی کبی کیسکین وضعیت آلماغان ایدی. موسقوا ایله بزنگ آرامزدا هیچ قاندای بر اولانیش، باغلانیش یوق. ستالین موسقوا-سی بزنی چار پەتەرسبورغندان داها آرتیق سیقیشترادر، داها انصافسز-چاسینا استثمار ایته‌در.»

مقاله محرری یازیسینگ «تاشکند» باشلوقلی ایکنچی قسمندا بوتون اورتا آسیا ساویت جمهوریتله‌ری مرکزی — تاشکندنگ عرض ایتمه کده بولوندیغی فجیع منظره‌نی، او ییرده حکم سورمه کده بولغان یوقلق، فقر

وضورتنی تصویر ایته‌در. او کشیگه ایگ آغیر تأثیر ایتکه‌ن نه‌رسه‌له‌رنك بری تیله‌نچیلك، اوغورلق، جیبکیسیچیلك ایله سورونوب کیچینمه‌ك مجبوریتنده قالغان کیمسه‌سز یاش بالالار گروهی منظره‌لری بولغان.

*

1937نچی ییل اوچون پاختا پلانی

ساویت حکومتی ایله مرکز فرقه قومیته‌سینگ مارتنگ 21نده بیرگه‌ن قراری بویونچا بوتون ساویتله‌ر اتفاقی قولخوز وه خصوصی خوجالیقلاری بر میلیون 855 میگ 338 تون خام پاختا (او جمله‌ده‌ن 80 025 تون مصر پاختاسی) توپلاب تاپشرمالیدر(*).

بو مقداردان بزنك تورکستان حصه‌سیغا توشه‌جه‌ك پاختا توبه‌نده‌گیچه کورسه‌تیلگه‌ندر:

	آمریقا پاختاسی:	مصر پاختاسی:
اوزبیکستان	1 063 710 تون؛	20 613 تون
قاراقالپاغستان	43 500 »	—
تورکمه‌نستان	153 345 »	15 290 »
تاجیکستان	110 215 »	16 780 »
قازاغستان	71 965 »	—
قرغزستان	60 600 »	
جمعی	1 503 335 تون؛	52 683 تون.

(«ایزوه‌ستیا» وه «پراودا» 37 .3 .22).

بو حسابدان کورونه‌درکه بوتون ساویتله‌ر اتفاقی، داها توغروسی روسیا توقوماچیلق صناعتی احتیاجینك بیشده تورتیسی (4/5)ندن آرتیغی تورکستان بوینیغا توشکه‌ن‌در.

ایندی بو رقملارنی اوتکه‌ن 1936نچی ییل پاختا پلانی رقملاری بیله‌ن سالیشتریب کوره‌یلیك:

	1936نچی ییل	1937نچی ییل	فرق
بوتون ساویتله‌ر اتفاقی(**)	1 631 280 تون	1 855 338 تون	224 058 تون
او جمله‌ده‌ن تورکستان حصه‌سیغا(**)	1 204 520 تون	1 503 335 تون	298 815 تون

دیمه‌ك بو ییل بولتورغیغا نسبتاً عموم ساویتله‌ر اتفاقی 224 058 تون پاختا آرتیق توپلایتورغان بولسا، تورکستان یالغز اوز حصه‌سیغا 298 815 تون آرتیق پاختا بیرمه‌لیدر. مملکتمز باشیغا توشکه‌ن آغیرلقنك نیمه‌ده‌ن عبارت ایکه‌نلیگینی بیلیش اوچون بو کتیردیگمز رقم یته‌رلك‌در.

(*) تراقتور-موتور استاسیونلاری طرفندان سالیق طرزنده تاپشیریلاتورغان پاختا بو حسابغا کیرمه‌یدی.

قارداشه وه جبهه‌داشه مطبوعات بیتله‌رنده

قریم استقلالچیلاری طرفندان کوسته‌نجه (رومانیا)ده چیقاریلماقدا اولان «أمل مجموعه‌سی»نگ شو ییل مارت سانیدا، 1918نچی ییلگ 23نچی شباطدا، آقیاردا بولشه‌ویکله‌ر طرفندان باربارجاسینا أولدوروله‌ره‌ك جسدی دیگزه آتیلمش قریمگ فعال وه صمیمی جماعت خادمی چلبی جهان ایچین یازدینی مقاله‌سینی ابراهیم اوتار بیك شو سوزله‌رله بتیرمشدر: «هه‌ر تورك ایلینگ استقلال مجادله‌سنده بویوك مجاهدله‌ر چیقمشدر. ملتمز استقلال اوغروندا بر چوق قربان ویرمش، قان دوکمشدر. بو بویوك ایش باشقا تورلوده اولاماز...

تورك أولکه‌له‌رینگ قورتولوش دعوالارینا سوزله دیگیل، ایشله باغلی اولانلاری قارداش تانیماق، دیدی قودیلارا آلدیرماماقدا هه‌ر حالدا بر ملی وظیفه‌در... أگ باربار انسانلق دشمانی ایله قارشی قارشی‌یه بولونیورز. دشمانله قارشی قارشی‌یه‌یز دیمه‌ك جبهه‌ده‌یز دیمه‌کدر.

ایشیمز سوز (لاف) ایچین دیگیل، سوزیمز ایش ایچین اولالیدر. مفکوره‌جیلگمزی ایشله اثبات ایتمه‌لی‌یز...

بزله‌ر شخصی حرص، ذوقلاریمزی اونوتاراق مفکوره ایچین دوغدیغمزا اینانیر، ملتمزه خیرلی ایش یاپاراق یاشار وه استقلال دعوامز یولندا أولورسه‌ك، اولو شهیدیمز چلبی جهانی مثال توتاراق وطنمزه قارشی بورجمزی اوده‌مش ساییلابیلیرز.»

(**) «یاش تورکستان»نك 76نچی سانی، 33نچی بیتیگه باقیلسین.

اوزاق شرقدا یاشاوچی ایدیل-اورال تورکلەرینگ فکرینی تاراتوچی «ملی بایراق» غازیتاسینگ دائمی یازوچیلاریدان رقیه محمدیش خانم شو غازیتانگ 37 .3 .26 تاریخلی 68نچی ساندا باسیلغان بر مقالەسنده، ایدیل بویداغی 15 عصرلق ملی ادبیات تاریخینه عمومی بر نظر سالیب، توبەندەگیلەرنی یازادر: «قازان دولتی روس قولینا توشکەندەن سوڭ، خلقنگ بوتون وقتی وه اجتهادی، روسلق تأثیرندەن ساقلانو، استبداد چلبرلارندان قورتولوغا کیتکەنلکدەن، بزنگ ملی ادبیاتمز، باشقا بزنگ بیلەن بر یاشداش بولغان خلقلارنگ ادبیاتندان کوب سوگراق یاسالدی. کوچلو استبداد آرقاسندا دینگه بیریلیب کیتکەن خلق بو دورلەرده، ایسکیدەن خلق آراسینا کیریب قالغان دینی مناجاتلار، شعرلارنی کوزی کبی ساقلاب کیلدی. اسارت هەم محکومیت، اوزندەن اوزی خلقنگ مدنی اوسوشینه وه شونگ بیلەن ملی ادبیاتینگ گەوده‌لەنوینه قالین قاراگنی پردەسین قاپلادی. لکن اوزینگ مستقل ایلگه خوجا بولووین اونوتماغان خلق استقلالینی قایتارو یوللارینی ایزلەدی. ملی معارفینه یول آچوغا تریشدی. 1784نچی یلغی اختلال کورەشی نتیجەسنده 1785نچی یلدا، قازان یقیلقاندان سوڭ برنچی مرتبه مکتب، مدرسەلەر آچو حقینی آلدی. شو حرکتنگ یمیشی اولاراق «محکمهٔ شرعیه» توزولدی وه 1797نچی یلدا قرآن باسدیریلدی...

19نچی عصرنك سوگلارندا وه 20نچی عصرنك باشلارندا، اسارت بوغاولارینگ بر آزغنا بوشاوندان فائدەلەنیب ملی ادبیاتمز ایس کیتکەچ آدیملار آتدی وه 15-20 یل ایچنده اسلام دنیاسی وه آوروپا دولتلەرینك بویوك یازوچی وه شاعرلاری بیلەن بوی اولچوشەرلك یازوچیلار میدانغا کتیردی. . .»

آلمانچا نشریاتدا:

«تورکستانده ساویت جمهوریتلەرندەگی بیرلی خلق وضعیتی»

موسقواداغی «قومینتەرن» تشکیلاتینگ مقصد وه حرکتلەرینگ

ایچ یوزینی افشا ایتمەك وه اوگا قارشی چالیشماق اوچون قورولغان بەرلین‌دەکی «آنتی-قومینتەرن» دیگەن سیاسی قوروم طرفندان چیقاریلماقدا بولغان «ناخریختەن-دینست»نگ شو ییل 17نچی مارت تاریخلی 6نچی ساندا، باش مقاله اورندا، «تورکستان ساویت جمهوریتلەرندەکی ییرلی خلق وضعیتی»(*) باشلیقلی مهم بر یازو باسیلمشدر. تورك وه روس تیللەرینی یاخشی بیلوچی بەتسینغ نام بر آلمان دوستیمز طرفندان یازیلغان بو مقالەده، ساویت حکومتینگ تورکستاندا اقتصادی، سیاسی، مدنی ساحه‌لاردا تطبیق ایتب کیلگەن ایزیچی سیاستینك تورکستان خلقی تورموشینك بوتون تارماقلاریدا توغدورغان فجیع نتیجەلەری وه ساویت رەژیمینه قارشی تورکستان تورکلگنده‌گی ناراضیلق ساویت منبعلاریدان آلینغان مثاللار ایله تصویر ایتلمشدر.

تورکستانه خبرلەری:

تورکستانلی ایشچیلەر شکایتی — تورکستانداغی تورکچه ساویت غازیتالاری بیتلەریده تورکستانلی ایشچیلەر طرفندان یازیلغان شکایت مکتوبلەریگه تیز-تیز اوچرالیب تورولادر. بو یازولاردا تورکستانلی ایشچیلەر اوز تورموشلارنداغی آغیرلقلاردان، قوپال معاملەلەردەن، تورلو مادی وه معنوی سیقینتیلاردان بحث ایتەدرلەر. بوندای شکایت یازولاری ساویت غازیتالارینا یوزلەرچه، حتی میگلەرچه کیلیب تورسادا، غازیتا باشقارمالاری اولارنگ یوزدەن، حتی میگدەن بر نیچەسینی گنه سایلاب باسار هەمده قیسقارتیب‌غنا، یعنی مهم ییرلەرینی چیقاریب قویوب، درج ایتەر ایکەنلەر.

بز، ستالین قانون اساسیسینگ ایشچیلەرگه قایتادان جنت وعد

(*) Johannes Benzing: *„Die Lage der einheimischen Bevölkerung in den turkestanischen Sowjetrepubliken.“* („Nachrichten-Dienst“, 4. Jahrgang, Nr. 6, 17. März 1937.) Herausgegeben von der *„Anti-Komintern“* Berlin.

ایتدیگی کوپورتورولوب سویله‌نه یاتقان بر چاغدا، تورکستانلی ایشچیله‌ر‌ـ ده‌ن ذاکر ضیا اوغلی دیگه‌ن بریسینگ «قیزیل اوزبیکستان»نگ 1937 نچی یيل 29 اوقتوبر تاریخلی ساندا باسیلغان بر عرضحالینی اوچراتدیق. ساویت أداره‌لری قارشیسندا قاندای آغیر معامله‌لرگه معروض قالغان تورکستانلی ایشچیله‌رنگ حالینی کورسه‌تورغان بو ایشچی مکتوبی سوگیغا غازیتا باشقارماسی طرفندان قیسقاچا بر علاوه قوشولغان. شو قوشومچادا «بوندای حادثه‌لر جوده کوپ تکرارلانا یاتیر. بو حقدا باشقارماغا جوده کوب خط کیلمه کده...» دیله‌در. تورکستانلی ایشچیله‌ر‌ـ نگ عرضحاللاریغا یالغز غازیتا باشقارمالاری‌غنا ایمه‌س، ساویت أداره‌ـ له‌رینگ‌ده اهمیت بیرمه‌ی کیله یاتقانلارینی «ساویت تورکمه‌نستانی»نگ 8. 2. 37 تاریخلی ساندا‌غی «کویه دوشه‌ن عریضه‌لار» باشلیقلی یازودان دا آچیق آگلاو ممکن. تاجقول اوغلی نام بر تورکستانلی طرفندان یازیلغان بو یازودا یالغز پاختا رایونی (تورکمه‌نستاندادر) اجرا قومیته‌سی ماساسی اوستنده تورکستانلی ایشچیله‌ر طرفندن بیریلگه‌ن 194 عرضحالنگ آیلاردان بیری قارالمای توز باسیب یاتقانلغی بیلدیریلمه کده‌در. بنه شو عشق آباد غازیتاسینگ 37 .2 .20ده باسیلغان ساندا تورکستانلی یوموش‌ـ چیلار طرفندان اجرا قومیته‌لری وه یر ایشله‌ری مدیریگه یوللانغان عرضحاللارنگ اوقولمای، «کاغدلار پاپقاسیغا تیکمه‌لی» دیگه‌ن قرار ایله بر تامانغا آتیلماقدا بولغانلغی خبر بیریله‌در.

ساویت غازیتالاری بیتله‌ریده تصادفاً اورون تاپالغان ایشچی مکتوبله‌ـ ریده کوپنچه ساویت مستملکه تورموشینی کوز آلدیدا جانلانتراتورغان وقعه‌لاردان‌دا قیسقاچا بحث بار. روس مدیرله‌ر تورکستانلی ایشچیله‌ر کوپ بولغان مؤسسه‌لرده، فابریقالاردا استراحت‌چاغی اولارنگ اوز تیللەریده غرامافون، رادیو تیگلاو لاریغادا قارشیلق کورسه‌تەر ایکه‌نله‌ر. عینی «ساویت تورکمه‌نستانی»نگ 37 .1 .27 تاریخلی ساندا، عشق آباد یولندا چالیشاتورغان تورکستانلی ایشچیله‌رنگ اسکندر استاسیوندا کوپچیلگ اوچون قورولغان رادیونی‌دا تیگلاودان محروم قیلنغانلقلاری، استاسیون

باشلوغی کراسووسکی‌نگ رادیودا تورکمه‌نچه ایشیتیله‌ر‌ـ ایشیتیلمه‌س آپا‌ـ راتنی توختاتیب قویا تورغانلغی بیلدیریله‌در. شو کراسووسکی واغونغا مینمه‌گ اوچون کیلگه‌ن تورکستانلیلارنی استاسیون سالونیغا کیرگیزمه‌س ایکه‌ن وه کیرگه‌نله‌رنی‌ده قوالاب چیقارار ایکه‌ن. بنه شو عشق آباد غازیتاسینگ 17. 2. 1937 تاریخلی ساندا بیریلگه‌ن بر خبرگه کوره، عشق آباد ئەت قومبیناندا ایشله‌یتورغان یيرلی ایشچیله‌رنگ حالی «چیداب بولماسلق درجه‌ده یامان»در. بو ئەت قومبیناندا چالیشاتورغان تورکستانلی ایشچیله‌ر آراسیدا بر نفرده بولسون فرقه‌لی کشی یوق ایکه‌ن. اونگچون پروشکین دیگه‌ن باشلوق «بولار آراسیدا اینانارلق کشی یوق» دیب، یغینچاقلاردا سویله‌نگه‌ن سوزله‌رنی تورکستانلی ایشچیله‌ر اوچون ترجمه قیلوغا رخصت ایتمه‌س ایکه‌ن.

تورکستانتگ باشقا قسملارندا، آینقسا قازاغستاندا تورکستانلی ایش‌ـ چیله‌رنگ حالی ینه‌ده یامانراقدر. مادی وه معنوی سیقینتی طبیعی بو طرف‌ـ داغی بیرلی یوموشچیلار آراسیدادا ناراضیلقلار توغدورماقدادر.

قاراغاندی شاختاسیدا ایشله‌یتورغان ایشچیله‌رده‌ن تاش محمد اوغلی، کیچکینتای اوغلی، قارا بای اوغلی وه احمد اوغلی لارینگ «سوسیالدی قازاغستان»نگ 26. 2. 37 تاریخلی ساندا بر مکتوبی باسیلیب چیقدی. بو مکتوبده: «بزنگ قاراغاندی‌دا قازاق تیلی اونچا کوپ قوللانیلمایدی. قازاغستاندا قازاق تیلی مملکت تیلی حسابلانسادا، جیلیشلاردا، کیگه‌ش یوموشلارندا اونی آغیزغا آلمایدیلار. یوموشچیلارنگ کوپچیلگی قازاق ایکه‌نن اونوتادیلار. بو حقدا کوپ مثال کیلترو ممکن...» دیگه‌نده‌ن سوگ اولار اوز ادعالارینی قوتله‌یتورغان وقعه‌لاردان قیسقاچا بحث ایتب «توپلانیشلاردا یالغز روسچا سویله‌شو ترتیبینگ اوزگه‌ریلیشینی» طلب ایته‌درله‌ر.

آیلقسز آچ معامله‌ر — «سوسیالدی قازاغستان»نگ 5. 1. 37 تاریخلی ساندا اون بر آوول معلمینگ برله‌شیب یازغان بر خطی باسیلیب چیقدی.

بو خطدا تورکستانلی معلملهر اوتکهن یلنك سهتابر آیندانبهری ایکبهك حقلارینی وقتندا آلالمای کیلکهلهرینی وه نویابر، دهقابر آیلاری اوچون برتین هم ایکبهك حقی بیریلمه گهنینی یازادرلار. «بوخارا پرولهتاری»نك 14. 1. 37 تاریخلی ساتندا ایسه مکرم اوغلی نام بر مخبر قاوالا قیشلاغی معلملهرینك اوقتوبر آیندانبهری معاش آلالماغانلقلارینی بیلدیرمه کدهدر.

«یاشیرینب یورگهن آلاش اورداچی»

آقتوبه ولایت پلان قومیسیونینگ باشچیسی جامان مورون اوغلینك ایسکیده آلاش اورداچیلارنگ فعال کشیلهرندهن بری بولغانلیغی آچیلیب قالیب، آقتوبه شهر فرقه قومیتهسی اونی فرقهدان چیقارغان.

(«سوسیالدی قازاغستان» 37 .3 .9).

باشقارمالار: بو پیرده آتالماقدا بولغان جامان مورون اوغلی 1917 نچی ییلی انقلابی آلدندا تورکستان (آق مسجد قضاسی) ستهپهندیاتی بولوب موسقوا زراعت آقادهمیسینی برنچیلکله بتیرگهن تهل جامان مورون اوغلی بولسا کیرهك.

باسماچی باینظرنك آتیلیشی — بایرامعلی رایوندا آیتاقوف اسمینه آتالغان قولخوز اعضاسندان باینظر اوغلی 1932نچی ییل تورکستان چیگهرهسندهن چیقیب کیتب، او زماندانبهری فرصت تاپدیقچا حدودنی کیچیب ساویت أداره‌لهرینه، قولخوزلارینا هجوم ایتب یورهر ایکهن. مهنه شوکشی قولغا توشوب ساویت محکمهسی طرفندان اعدام ایتیلگهن.

(«توراکمهنسکایا ایسکرا» 37 .3 .13)

ایسکی پوللار — تاشکندهن 35 کیلومهتر اوزاقلقدا بولغان بر قیشلاقدا بر دهقان اوز سبزواتلغندا ایشلهرکهن یردهن بر ایدیشده ایکی کیلوغرامغا یاقین پول تاپیب آلغان. بو پوللارکون خالتاغا سالینغانایکهن. دهقان پوللارنی اوز قیشلاغینك اوقوتوچیسینا بیرگهن. قیشلاق اوقوتوچیسیدا پوللارنی تاشکندده کی انقلاب موزهسیگه کیلتریب تاپشیرغان.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

تاپیلغان پوللار همر تورلو بولوب، آراسیدا باقر وه بر مونچا کوموش پوللاردا بارمش. پوللار 11نچی عصر باشلاریدا سامانیلاردان حکومتنی آلغان قارا خانیلار سلالهسی دوریگه توغرو کیلهر ایمش.

پوللار تیکشیریلهرکهن تورلو شهرلهرده، مثلا: شاش (تاشکند)، آسپیدجان (سایرام)، سالجی (اولیا-آتا یاقیننداً بولغان هنرمندلهر شهری، حاضر بو شهر یوقالیب کیتکهن) شهرلهریده یاسالغانلغی معلوم بولغان.

انقلاب موزهسی بو تاریخی پوللارغا قزیقیب قاراب، اولارنی پوختا اورگهنمه کده ایمش. موزهنگ علمی خادمی میرغیاس اوغلی پول تاپیلغان قیشلاققا باریب، احوالات ایله تانیشماقچی ایمش.

(«قیزیل اوزبیکستان» 37 .2 .9)

«اسکندر ذوالقرنین دوریده کی میدال»

باشلقلی ب. شریفی امضالی بر یازودا («قیزیل اوزبیکستان»نگ 37 .3 .3 تاریخلی 50نچی سانتدا) توبهندهگی معلومات بریلهدر: «کافر نهان دریاسینگ یوقاریسیدا (تاجیکستان) آلتین قیدیریب یوروچیلهر کوموش میدال تاپیب آلغانلار. بو میدال شو وقتغاچا یاخشی ساقلانغان. میدالنی کورگهن علمی خادملهر اسکندر ذوالقرنین دوریده چیققان دیب تخمینلهیدیلهر.

بو میدال اسکندر ذوالقرنین سلطنتی بیگیلگهندهن سوك قورولغان یونان پادشاهلغی دوریگه توغرو کیلهدی. اسکندر ذوالقرنین ایمپهریومی اوز وقتیدا جنوبی تاجیکستان-وخش، کافر نهانتی هم اوز ایچیگه آلغان ایدی. میدالنك بر تامانیغا یونان-باکتهری پادشاهلاریدان بری بولغان وه تاریخمز باشلانغاندان 2 عصر ایلگهری اوتکهن یهوکرادهتنگ رسمی تو-شورولگهن وه تیگیگه یونان تیلیده «اولوغ پادشاه یهوکرادهت» دیب یازیلغان.

میدالنك کهتهلگی بر ساعت بویوکلگنده بولوب، ئهرمیتاژ موزه-سیگه یوباریلدی(*). میدال آلتین تولدوروب قویولغان بر کوزه ایچیده ساقلانغان ایکهن.»

(*) ئهرمیتاژ („Ermitage“) موزهسی لهنینغراددہ بولوب، موندا تورکستان تورك کولتوریگه عائد کوب قیمتلی اثرلهر قوللهکسیونی ساقلانادر.

Yach Turkestan

Avril 1937 (Le Jeune Turkestan) No. 89

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokaï - Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه‌شرطلری:

یللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

لاتین الفباسنداتیلغراملار — ساویت روسیا اسارتنده‌کی تورك أولکه‌له‌ریده بر وقتلار لاتین الفباسی پروپاغانداسی یوروتولورکه‌ن لاتین الفباسینگ آینیقسا پوستا معاملاتی اوچون‌کوب اویغون ایکه‌نلگی آلغا سورولگه‌ن وه عرب الفباسینك تلغرام یوباریش اوچون یاراماینورغانلغنی ادعا ایتلگه‌ن ایدی. حالبوکه بز ساویت منبعندان، یعنی «قیزیل اوزبیکستان» نگ 31. 1. 37 تاریخلی سانداغی «لاتین الفباسیدا تلغراملار یوباریش» باشلقلی رسمی خبرده‌ن آکلاماقدامیز، که تورکستاندا شول وقتغاچا لاتین الفباسیله (یعنی تورك تیلیده) تلغراملار بیرمه‌ك ممکن بولمای کیلگه‌ن. اوقوچیلاریمزنك اوزله‌ری‌ده یاخشی بیله‌درله‌ر، که لاتین الفباسی تورکستاندا 1928نچی ییلدان بویان تطبیقاتدادر.

مجموعه‌مزغا تیعشلی هه‌ر تورلو یوللانمالار اوچون آدرمس:

Mustafa Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

یاش تورکستان

تورکستانلك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك ده‌قابرنده‌ن چیقا باشلاغان | **مای** (مایس) 1937 (1356 هجری) | **سانه** 90

بو سانده:

1 — تورکستاندا روسیا ایمپه‌ریالیزمینه قارشی تورك برلگی — طاهر

2 — معارف جبهه‌سنده — عبدالوهاب

3 — اورونسز ماقتانچاقلق — بالتابای

4 — 1917نچی ییل خاطره پارچالاری (XIII) — مصطفی

5 — بزنی ییرگه کیم اورنالاشترادی؟ — «سوسیالدی قازاغستان»دان

6 — موزه‌له‌رله تاریخی اثرله‌رنك اوچرادیغی فلاکت — «قیز. اوزب.»دان

7 — «قیزیق بر یوبیله» — «پراودا»دان

8 — عبدالحق حامد (1852—1937)

9 — تورکیه نه‌ره‌یه کیته یاتیر؟ — «ایزوه‌ستیا»دان

10 — ساویتله‌ر اتفاقی وه قاپیتالیست دولتله‌ر — مچ.

11 — ساویت روسیادا سیاسی وضعیت؛ 12 — ساویت روسیادا آچلق خوفی

13 — 1918-مای-1937 — «یاش تورکستان»

14 — ملتله‌ر جمعیتی وه ایزیلگه‌ن خلقلار؛ 15 — تورکستان خبرله‌ری:

تورکستانك طبیعی بایلقلاری؛ دوشمان زیانچیلغندان تیکیشلی سبق آلینمادی؛ سواد جبهه‌سنده؛ مکتب قطعی ساغلاملاشترو تدبیری طلب ایته‌در؛ ایشچیله‌ر تورموشندان؛ شاعر محمد شمس‌الدین عبدالله کتابی‌نك شعرله‌ری توپلامی؛ تورکستاندا قوزغالان.

بەرلین‌دە چیقاتورغان «آنگریف» („Angriff“ 23. 4. 37.) غازیتاسی، 23نچی آپریلدە موسقوا مخابرندەن آلاراق باسدیغی بر خبردە، بوخارا اطرافیداغی باسماچیلارنك توسەتدەن تارقاق قیزیل غارنیزونلار اوستیگە هجوم ایتب، اولارنی شاشیرتیب قویوب، بوخارانگ کوب قیسملاقلارینی اشغال ایتب، قولغا توشورە آلدیقلاری قوممونیستلەرنگ باریسین آچیقدا، میدانلار اورتاسیدا آسیب أولدوردیکلەرینی یازماقدادر. یەریك حرفلەرلە باسیلغان بو خبر سوگندا اورتا آسیداغی ساویت قوشونلاری قوماندانی دیبونقونك بر جزا دستەسی باشچیلغندا بوخاراغا جوناغانلغی بیلدیریلمە کدەدر.

لهستانتك معروف غازیتالارندان «غازیتا پولسکا» („Gazeta Polska“) 5. 5. 37 تاریخلی سانتدا، «ساویت تورکستاندا قاریشیقلقمی بار؟» سرلوحەسی آستندا، شوندای بر خبر باسماقدا:

«ایران، آفغانستان-تورکستان چیگەرەلەرندەن آلنغان معلوماتلاردا ساویت تورکستاندا مهم قاریشیقلقلار بارلغندان بحث ایتلمە کدەدر. تیمیر یوللاردا قاتناشو منتظم ایمەس. خلق بایقوت ایتکەنلگی سببدەن قوغوپراتیف لار ایله قلوبلارنگ کوپی قاپانماقدادر. شیرآبادان بیلدیریلدیگینه کوره، ساویت حربی کوچلەری ایله قورالی خلق آراسندا توقناشولار بولغاندر.»

تورکستانتك جنوب چیگەرەلەریگه یاقین یەرلەردە یاشاوچی یورت داشلاریمزدان بعضیلارینگ شو یيل مارت سواگلاریدا یازغان وە آپریل آخرلاریدا باشقارمامیزغا ایریشکەن مکتوبلەریدەدە تورکستانتك تیمیر یوللارغا یاقین تاغلق یەرلەریدە تورلو حرکتلەر، قاریشیلقلار بارلغی بیلدیریلمە کدەدر.

* * *

توزەتیش: «یاش تورکستان»نگ 89نچی سانتدا:

1 — قاپاقتك 2نچی بیتی، 15نچی قاتارنداغی «أولوم»نك توغروسی «أولوك»در.
2 — 29نچی صحیفەنك 10نچی « «سەدلەفسکی» « «سەدلەتسکی»در.
3 — « « 11نچی « «حزیزانوفسکی» « «خریزانوفسکی»در.

تورکستاندا روسیا ایمپەریالیزمینه قارشی
تورك برلکی

تورکستان ساویت مطبوعاتینی منتظم تعقیب ایتکەن کشیلەر یورتمزدا ساویت روسیا ایمپەریالیزمینه قارشی یوروتولمە کدە بولغان کورەشنگ کیتدیکچه کیکەیب، تیرەگلەشیب بارا یاتقانینا شاهد بولاجاقلاردر. طبیعی ساویت مطبوعاتی بو ملی کورەشنك قوممونیست فرقەسی وە ساویت أدارەسی صفلارینا کیچیب روس ایمپەریالیزمی جان تامرینی قیتیقلاماقدا بولغان قسمندان‌غنا بحث ایتەدر وە اونی طبیعتیله بر طرفلی هجوم شکلنده یوروتەدر.

قازاغستاندا بو معرەکەنی باشلاب کیله یاتقانلاردان الیاس قابل اوغلی سوك مقالەلەرینگ برنده بو تولقونگ ساویت روسیا حکمرانلیغی اوچون بر تهلکه تشکیل ایتەجەك شکل آلدیغینی اعتراف ایتمە کدەدر.

الیاس قابل اوغلی وە باشقالاری بو ساویت دوشمانی آقیمینگ خوجالق مؤسسەلەری وە ساویت أدارەلەری کبی ساحه لاردا کی کورەنوشلەرینی تحلیل ایتب کورسەتیشکه اورونسالار، معارف قومیساری جورگەن اوغلی تیمیر بیك باشدا بولغانی حالدا ایکنچی بر قسم بو ملتچیلك جریانینگ معارف، کولتور ایشلەری ساحەسندا غی کورەنوشلەرینی تحلیل ایتمە کدەدرلەر.

جورگەن اوغلینا کوره معارف وە کولتور ساحەسندا غی ساویت دوشمانی ملتچیلك ایگ کوب مکتبلەردە، درسلك، تیل وە آتامالار مسئلەلەرنده اوچراتیلماقدادر. او قازاق ادبیاتی درسلکلەرینگ شایان دقت بر وضعیتده ایکەنینی، بو ایشنگ تیلچی، بیلەرمەن صفتلەریله ایش باشینا اوتوروب آلغان ملتچی «آلاش-اورداچی»لار قولینه توشوب کیتکەنینی، حالادە عینی حالدا قالماقدا ایکەنینی سویلەیدر. قومیسار بو علم وە کولتور مؤسسەلەرندەکی دوشمان دیب کورسەتدیگی کشیلەرگه قازاق تیلینی روس تیلی تأثیرندەن، قازاق خلق کولتورینی روس «پرولەتاری» کولتوری تأثیرندەن ساقلاشغا اوروندیقلارینی، بو صورتله قازاق

خلقینی «عموم پرولەتار» کولتوری یولندان وه «برلگندەن» آیریب آلماق-
چی بولغانلقلاری» عیبینی یوکلەیدر.

قومیسار جورگەن اوغلی وه یولداشلاری ساویت مکتبلەرنده‌ده بوندان داها یاخشی بر وضعیت حاکم بولماغانلیغینی، هەر طرفدا پیرلی ملتچیلکنك هجومگه کیچکەنینی کورسەتەدرلەر.

قازاغستاندان باشلانغان بو معره که بوکون دیەرلك بوتون تور-
کستانی قاپلاب آلدی. اوزبیکستان، تورکمەنستاندا ساویت أداره‌لەری وه قوممونیست فرقەسی صفلارینا کیریب آلغان ملتچیلەرنگ یوزینی آچیش وه اصل ملتچیلك، تورکچیلك مفکوره‌سینه قارشی کورەش معرکەسی آلاولانیب بارادر.

ایگ قیزیق فکرنی اوزبیکستان قوممونیست فرقەسی کاتبی اکمل اکرام اورتاغا آتماقدادر. او، ساویت حکومتینگ تورکستاندا تطبیق ایتدیگی «ملی سیاست»ینی تورکستان ملتچیلەری غایەسی بیلەن قارشی قویوب کورسەتیشکه اورونادر. او، ساویت حکومتی پارچالاو سیاستینك پارلاق موفقیتندەن بحث ایتەدر. اگر بو ساویت ایمپەریالیزمی سیاستی موفقیتی صرف بر سونکه گه گنه تایانغان، فقط نیگیزندەن لیقیللاب تورغان بر موفقیت بولماسایدی، ساویت حکومتی بوکونگی مجادله وه هجوملەر-
گه احتیاج حس ایتمه گەن بولور ایدی. اکمل اکرامنگ قازاغستانداغی فرقه یولداشی الیاس ساویت حکمرانلغی اوچون تهلکه کورگەنلگینی آچیق سویلەمه کدەدر.

اکمل اکرام تورکستان ملتچیلەرینك ملی برلك نظریەسینه قارشی چیقماقچی بولادر وه اوگا تورلو یالغان یاشیق وصفلار تاقماقدا اورونادر.

تورکستان ملتچیلەری تورکستان تاریخی وه تورك کولتورینگ کورسەتدیکی طبیعی یولدانغنا یوروب بارادرلار. بو برلك غایەسی تاریخمز، ملی کولتوریمز وه بوکونکی تورموش احتیاجینگ تلقین ایتمه کده بولوندیغی طبیعی بر مفکورەدر.

تورکستان تورکلگی اوزینگ برلگی بولغان وقتلاردا پارلاق

تاریخلەر، تاریخی اثرلەر یاراتقان ایدی. بو برلك سارسیلا باشلاغاچ خلقمز، یورتمز اوستنده گی پارلاغان نورده سونه باشلاغان وه نهایت بو-
کونکی فلاکت، ذلت دوری کیلیب چیققاندر... ملی فلاکتمزنگ عاملله-
رینی، یه گیدەن کوتەریلیش یوللارینی قیدیرغان ملتچیلك، خلق شو ساویت روسیا ایمپەریالیزمینی تیترەتە باشلاغان «ملی برلك» یولینه کیلیب چیققاندر.

اکمل اکرام بو ملی برلك غایەسینی «کوچسزنی، کوچلوگه ایزدیرو» اوچون اوزیك وه تاتار بایلاری طرفندان اویلاب چیقاریلغان(!) بر نەرسه قیلیب کورسەتیشکه اورونادر، که بونگدا نه قادار صنعی ایکەنی اوز اوزندەن آگلاشیلیب تورادر. اولا تورکستان تورك ملتچیلگی حر کتی نگ ساویت مطبوعاتی طرفندان قبول ایتیلیب کورسەتیلگەن قسمی اوزی بو اکمل اکرام سوزلەرینك قیپ-قیزیل یالغانغنا ایکەنینی آچیق کور-
سەتمه کدەدر.

مەنه اکمل اکرامنك قازاغستانلی فرقه یولداشی الیاس «آلاش-
اوردا»چیلارنگ یالغز تورکستانگ اوزنده «جدیدچیلەر» وه «باسما-
چیلار باشلوقلاری ایله برلەشیب گنه قویا قالماسدان، تاتار-باشقورت ملتچیلەری باشلوقلاری بیلەنده آگلاشیب جبهه، ایش برلگی قوردوقلا-
رینی» کورسەتەدر.

اکمل نك ایکنچی بر تورکمەنستانلی فرقه یولداشی قوربان صحت (ساعت؟) اوغلی «تورکمەن آزادلیغی» آتلی کیزلی تشکیلات اعضا-
سی شاه مراد اوغلی آغزندان «بز شورالار اتفاقی ایچنده گی بوتون تورك-تاتار اوروقلارینی توپلاش وه مطلقا ساویتلەر اتفاقندان آیریلیب مستقل ملی دولت قورونی هدف ایتب آلغان ایدیك.» دیگەن سوزلەرنی نقل ایتەدر. («تورکمەنسکایا ایسکرا» 37 .2 .26).

اکمل اکرام ادعاسینك نه قادار چوروك، بولشەویك بوشبوغازلنه-
دانغنا عبارت ایکەنینی شو ایکی یولداشی طرفندان بیریلگەن شهادتده آچیق کورسەتیب تورادر.

تورکستان تورك ملی برلگی مفکوره‌سی روس ایمپه‌ریالیزمینگ بزنی پارچالاب، ضعیفله‌تیب اوز اسارتنده توتا بیلمه‌ك سیاستینه قارشی قویولغان طبیعی ملی آقیمدر... اونگچونده چارلق روسیاسی تورکلکنی پارچالاش اوچون قولندان کیلگه‌ن هم بر نه‌یره‌گه‌بازلقلارنی ایشله‌دی. چارلق روسیاسی هیولاسی قولاغاچ، اونگ ملی وجودیمزده قالدیر- دیغی یارا ایزله‌رینی بتیریب، ساغالیشغا اورونارکه‌ن، قیزیل روسیا فلاکتی کابوسی کیلیب چیقدی. اوده عینیله بزنی پارچالاب، ضعیف توشوروب اوستومزده تینچ‌گنه حکم سورمه‌ك ایسته‌دی. بوکونکی اکمل اکراملارنگ صرف اوز موقعلاری اوچون مدافعه ایتیشکه اوروندوقلاری وضعیت مه‌نه شو قیزیل روسیا ایمپه‌ریالیزمی سیاستی بالاسیدر. بو استثمار- چی، یات ایمپه‌ریالیزم یوکی آستندان قورتولوب اوز ملی شأنینه یاقیشار مستقل بر تورموش قورماق ایسته‌گه‌ن تورکستان تورك خلقی اوز کیله‌جه- گینی تأمین اوچون کیچمیشده، تاریخینگ پارلاق دورله‌رینی یاراتقان شو ملی برلك یولینی توتقاندر.

دیمه‌ك تورکستان تورك برلگی مفکوره‌سی اسارتده‌ن، ایزیلیشده‌ن قورتولا بیلونك برگنه یولی وه بو یولداغی کوره‌شنك سارسیلماس برگنه منبعیدر. اونگچون بوتون تورکستان خلقی تورکستان دولتچیلگی، تورك برلگی یولندادر.

طاهر

*

معارف جبهه‌سیده

I — اوتکه‌ن یلنك یازیندانبه‌ری تورکستانك هم طرفیدا معلمله‌ر- نگ بیلیمینی تیکشرو، یعنی اولارنگ اوقوتوچیلقفا یاراب-یاراماسلیقلا- رینی بیلگیله‌و ایشله‌ری بارا یاتیر. بو ایشنی به‌جه‌رو اوچون بیلگیله‌نگه‌ن قومیسیونلار آیلاردانبه‌ری شهر وه رایونلاردا فعالیتده‌درلر. بونگله برابر معلمله‌رنگ بیلیمینی تیکشیرو ایشینگ کیله‌جه‌ك یلنگ آوغوست باشیغاچا چوزولاجاغی سویله‌نمه‌کده‌در.

بز مجموعه‌میزنگ شو یلغی غینوار وه مارت سانلارندا، بو تیکشیرو ایشنده‌ن تورکستانك قازاغستان ایله تورکمه‌نستان قسملارندا قاندای نتیجه‌لر آلینا یاتقانینی کورسه‌تورغان بعض بر معلومات کیلتر‌گه‌ن ایدیك. بو یازودا ایسه اوقوچیلاریمزنی اوزبیکستان معارف قومیساری اورونباسا- ری قوژوخوف(*)نك «قیزیل اوزبیکستان»نك 37 .3 .6 تاریخلی سانندا، «آتته‌ستاتسیانگ برنچی یکونله‌ری» باشلیقلی مقاله‌سنده، اوزبیکستان معلمله‌ری بیلیمینی تیکشرو نتیجه‌سی حقندا بیرگه‌ن معلوماتیله تانیشتریب اوتمه‌کچیمز.

اوزبیکستاندا معلمله‌رنك وظیفه‌لریگه یاراب-یاراماسلیغینی تیکشیرو- چی قومیسیونلارنك یوقلاماسندان اوتوشی لازم بولغان 19357 اوقوتو- چیدان (معلملك قیلا باشلاغانیغا بر ییل بولغان 4 میگده‌ن آرتیق اوقوتوچی بو حسابغا کیرمه‌یدر) شو یلنگ 28 فیورالیغاچا فقط 3114 کشی اوتوب، بولارنگ یالغز 1225ی معلم عنوانینی آلابیلگه‌ن (925 کشی باشلانغیچ مکتبده، 180 کشی اورتا مکتبده وه 120 کشی اورتا مکتبنگ 1-7 صنفیغا- چا درس بیره آلاتورغان اوقوتوچی درجه‌سینی آلغان). 1654 معلم، 1938نچی یلنگ برنچی آوغوستیغاچا اوقوب، پەداغوگیادان معلومات آلماق شرطی ایله اوقوتوچیلقدا قالدیریلغان. 235 کشی اوقوتوچیلقدان چیقاریلغان.

معلمله‌ر بر مملکتنك عرفان سویه‌سینی کورسه‌توچی بارومه‌تر، علامت اورنتدادرلار.. اونگچونده بز، ساویت تورکستانداغی بوکونکی عرفان سویه‌سینی اوگره‌نو وه اونی اوقوچیلاریمزغا توغرو کورسه‌تو او- چون، معلمله‌رگه عائد معلومات ایله یاقیندان علاقه‌لانیب کیله‌مز. تورکس- تانداغی معلمله‌ر آراسندا اوز ترجمهٔ حالینی وه قیسقا بر عریضه‌نی یازا آلمایتورغان کشیله‌ر بارلغینی اوزبیکستان معارف قومیساری اورونباساری

(*) قوژوخوف مشهور تورك-اسلام دوشمانی میسیونه‌ر آسترائوموفنك آگ صادق شاکرده‌رنده‌ن بریدر.

قوژوخوف‌دا یازماقدادر. تورکستان ساویت غازیتالارنداغی یازولاردا، سوکغو آیلار اوتکه‌زیله یاتقان یوقلاماچاغی معلمله‌رده‌ن بعضیلارینك لوندون‌نی آمریقادا، یاقوتسك‌نی اوقراینادا، کییف‌نی روسیادا دیگه‌نله‌رینی‌ده حیرتله اوقوماقدامیز. دیمه‌ك، ییللاردانبه‌ری «ضیالی-زیانلی» مسئله‌سینی قوزغاب، انقلابدان بورون وه انقلاب باشلاریدا جدیدچی اوستادلاردان حاضرلق کوروب اوقوتوچیلققا کیرگه‌ن معلمله‌رده‌ن میگله‌رچه‌سینی «زیانلی» دیب مکتبده‌ن چیقاریب قارانغی زندانلارغا آتقان بولشه‌ویکله‌ر، اوز ترجمهٔ حالینی یازالمایتورغان، لوندون‌نی آمریقادا، خارکوف وه کییف‌نی روسیادا دیب یورگه‌ن جاهلله‌رنی‌ده معلمله‌ر قاتاریغا ساناب، بو صورتله معلمله‌ر سانینی کوپه‌یتریب، «اولوغ یوتوقلار»دان لاف اوروب، ماقتانیب یورگه‌نله‌ر!

II — ینه شو تاشکند غازیتاسینك عینی سانندا «بیلیملی ساودا قادرولاری کیره‌ك» باشلیقلی یازودا اوزبیکستانداغی ساودا تشکیلاتلاریدا 30 میگ کشینگ چالیشیب تورغانلغی خبر بیریلیب، بولاردان 72 پروسه‌نتنك توبه‌ن معلوماتلی، 16 پروسه‌نتنك بوتونله‌ی سوادسز وه چه‌له سوادلی ایکه‌نلگی بیلدیریله‌در. بو «بوتونله‌ی سوادسزلق» یالغزساودا تشکیلاتلاریدا غنا ایمه‌س، قولخوز، ساوخوزلاردا وه فرقه تشکیلاتلاریدا هه‌م کوب گنه اوچرالادر. ایمدیگه‌چه دولتی قورولوشلاردا، مسئول اورونلاردا وه فرقه تشکیلاتلاریدا اوتوروچیلار آراسندا سوادسزلقنی بتیره آلماغان وه بونی ایشلی آلاجاق قادار تشکیلات وه علمی کوچکه ایگه بولالماغان ساویت حکومتی قاندای قیلیب «بوتون خلقنی 1937نچی ییل ایچیده یوزده یوز سوادلی» قیلا آلادی(*) ؟!

III — ساویت مطبوعاتیدا "SAGU" دیب آتالاتورغان تاشکندده‌کی «اورتا آسیا دولت دارالفنونی» بوتون تورکستان کوله‌منده أڭ یوکسه‌ك بر علم اوچاغی سانالادر. بوندا حاضر تورکستانلیلاردان قانچا طلبه اوقیـ

(*) اکمل اکرام شو ییل 12 فیورالدا «اوزبیکستان قانون اساسیسی» حقندا سویله‌گه‌ن نطقندا اوزبیکستان اهالیسینك یوزده 57سینك سوادلی ایکه‌نینی بیلدیره‌دی.

تورغانلغی آنیق سویله‌نمه‌سه‌ده، ره‌کتور (مدیر) س. موراوسکی «قیزیل اوزبیکستان»نگ 37 .3 .3 تاریخلی سانندا، «اوز آنا تیلینی بیلمه‌گه‌ن ستوده‌نتله‌ر» باشلیقلی بر یازیسندا، اوندا اوقیتورغان تورکستانلی طلبه‌له‌رنگ بویوك بر قسمی حقندا توبه‌نده‌گی معلوماتنی بیرمه‌کده‌در:

ساویتله‌ر اتفاقی خلق قومیسارلار شوراسی قاشیداغی یوقاری اوقو یورتلار قومیته‌سینك، یوقاری اوقو یورتلاری طلبه‌له‌رینك اوزآنا تیلله‌ریده قانچا سوادلی ایکه‌نلیکله‌رینی تیکشیریش توغروسیدا چیقارغان 36 .10 .14 تاریخلی قراری بویونچا، تاشکندده‌کی اورتا آسیا دولت دارالفنونینك بارچا اساسی فاکولته‌له‌ریده اوقوچی ستوده‌نتله‌رنگ اوز آنا تیلله‌ریده قانچا سوادلی ایکه‌نلیکله‌ری تیکشیریلمشدر. برنچی گه‌لده اوقوچیلارنگ سواد درجه‌سی، املانی خطاسز یازا بیلیشله‌ری، صرف وه نحو قاعده‌له‌رینی قای درجه‌ده بیلیشله‌ری یوقلانمشدر. اورتا آسیا دولت دارالفنونیده اوقوچی بوتون اوزبیك طلبه‌سیگه، یعنی 168 اوقوچیغا، 200 سوزده‌ن عبارت دیکتا یازدیریلمشدر. نتیجه‌ده 168 اوزبیك طلبه‌سیده‌ن آنجاق 1,2پروسه‌نتینگ گنه آنا تیلیده مکمل سوادلی ایکه‌نلگی معلوم بولمشدر(*). (ره‌کتورنگ بیلدیریشیگه کوره، «مکمل سوادلی» دیب حسابلانیش اوچون قویولغان شرطدا، یازدیریلغان دیکتادا املا خطالارینگ 2ده‌ن وه توروش بیلگیله‌ریگه دائر خطالارنگ سانی 5ده‌ن آشماسلغی کیره‌ك ایدی). قالغان اوقوچیلارنی سوادلی دیب آتاشغا هیچ بر اساس یوقدر: 26,3 پروسه‌نتی «بوش»، 40 پروسه‌نتی «یامان» وه 31,5 پروسه‌نتی «جوده یامان» دیگه‌ن بهانی آلمشدر. (31,5+40+26,3+1,2 = 99در. دیمه‌ك یا ره‌کتور، یا تیلماچ یاخودده مرتب یوقاریداغی رقملارنگ بریده خطا اوتکه‌زگه‌ندر).

(*) بوتون تورموش علامتله‌رینی «یوزده فلان» دیب «فائضله‌ب» استاتیستیك بیله‌ن کورسه‌تیشنی جوده یاخشی کوره‌تورغان بولشه‌ویکله‌ر، شو «فائض»نی توغرو چیقاریشنی بیلمه‌یدیله‌ر. مثال اوچون 168 طلبه‌ده‌ن 1,2% دیگه‌نله‌رینی آلایلق. 168 کشینك «1,2» فائضی دیمه‌ك «ایکی کشیگه یاقین» دیمه‌ك بولادر. «1»ده‌ن آرتیق بولسا «2» کشی، «2»ده‌ن آز بولسا «1» کشی بولادی. «2»گه یاقین کشی بولمایدی. ع.

بعضی ستوده‌تله‌رنك دیکتادا 60غاچا املا خطالاری قیلغانلارینی بیلدیروچی ره‌کتور سوزینه دوام ایته‌رك: «بو تیکشیریش شونی کورسه‌تدی، که ستودینتله‌ریمزنگ هه‌لی کوپی اوز آنا تیللەریده‌ن سوادسز ایکه‌نله‌ر. بزگه ستوده‌تله‌رنی رابفاکلار (ایشچی فاکولته‌له‌ری)، اورتا مکتبله‌ر، ته‌خنیکوملەر وه باشقا اوقو یورتلاری یتیشتریب بیرگه‌نله‌ر. دیمەك اولا بو اوقو یورتلاریدا ایش یامان...

1936نچی ییلدا اوزبیك اورتا مکتبینك 10نچی صنفینی اوزبیکستاندا برنچی مرتبه تمام قیلغان 3کشی، اورتا آسیا دولت دارالفنونیگه کیریش آلدیدان قبول امتحانینی بیرگه‌ن وقتلاریدا، آنا تیلیده‌ن بوتونله‌ی سوادسز بولوب چیقدیلار» دیدر.

یوقاریدا ذکر ایتلگه‌ن امتحان نتیجه‌سی ایکنچی سومه‌سترده‌ن باشلاب دارالفنونده اوزبیك ستوده‌تله‌ری اوچون اوزبیك تیلیده قوشومچا درس ساعتلاری آجراتیش مجبوریتی سیزدیرتمشدر.

ره‌کتور موراوسکی اوزبیك طلبه‌له‌رینك دیکتادا اونچا کوب خطالار اوتکه‌زگه‌نلکله‌ری سببینی بر پارچا کورسه‌تو اوچونمو یاخود باشقا بر نیتله‌می، یازیسینگ بر پیریده شوندای افشاآتدا بولونماقدا وه:

«شونی هەم آیتب اوتوش کیره‌ك، که بعضی ستوده‌تله‌ر شو وقتغاچا لاتینلاشتریش مسئله‌سینگ اهمیتیگه تیگیشلی بها بیرمه‌سده‌ن کیله یاتیرلار. اورتا آسیا دولت دارالفنونیدا بعضی ستوده‌تله‌ر اوزله‌رینك قونسپه کتله‌رینی وه له‌کسیه‌له‌رگه دائر یازولارینی هه‌لی هەم عرب الفباسیدا یازیب کیلمه کده‌له‌ر» دیمه کده‌در.

تورکستاندا 1928نچی ییلدان بویان تطبیق ایتلمه کده بولغانی حالدا ایمدیگه‌چه — بویوك خلق کتله‌سی بر طرفدا تورسون — ساویت مکتبله‌ریده اوقودان باشقا امکانغا ایگه بولماغان بوکونگی تورکستان یاشلغینگ‌دا بر تورلو ایسینامادیغی «لاتین الفباسی»، تورکیه‌ده قبول ایتلگه‌ن لاتین الفباسندان آنچا فرقلی بولوب، روس حرفله‌ریله قاریشیق، بیچیمسز وه کوب چیرکین‌در.

عبدالوهاب

اورونسن ماقتانچاقلق

تورکستان ساویت حکومتله‌ری وه قوممونیست فرقه‌سی باشلوقلاری «یه‌گلی قانون اساسیله‌ر»نی قبول ایتدیرو اوچون چاقیریلغان فوق‌العاده ساویت قونغره‌له‌رنده اوزون نطقلار سویله‌ب، ساویت حکومتی دورنده‌گی «یوتوقلار» بیله‌ن ماقتاندیلار. او جمله‌ده‌ن اوزبیکستان فرقه مرکزی کاتبی اکمل اکرام بالخاصه تورلو جنسده‌ن سانلار کتیریب تورکستان ملتچیله‌رینه میدان اوقودی.

او، اوزبیکستاندا صناعی استحصالاتنك اولگی دورگه نسبتاً 10کره آرتدیغینی، 49 یه‌گلی فابریق، زاوود مؤسسه‌له‌ری سالندیغینی، بو صنایعده ایشله‌وچی ایشچیله‌ر سانینك 400 11ده‌ن 600 68گه کوته‌ریلدیگینی وه بو ایشچیله‌رنك یارمیسندان آرتیغینك تورکستان یرلی خلقندان بولغانینی سویله‌دی.

بز ساویت مطبوعاتندا خوجالق او جمله‌ده‌ن صنایع قورولوشی وه تورموشینی دقتله تعقیب ایتب کیله‌مز. آیریم صنایع حقندا ساویت مطبوعاتینك بیردیگی معلومات اکمل اکرام ادعاسینی، بالخاصه ایشچیله‌رنگ ملی قورولوشی حقندا کورسه‌تدیگی نسبتینی تصدیق ایتمه‌یدر. بونگله برابر برآن اوچون بو اکمل کورسه‌تمه‌سینی قبول ایته‌جه‌ك بولغاندا بیله مسئله‌نگ اساسی اوزگه‌رمه‌یدر. اکمل‌ده مه‌نه شو اساس نقطه‌غا یاناشمای اوتو اوچون بوتون کوچینی صرف ایتمه کده‌در. بودا ساویت صنایعینك قاراقته‌ری، ایشچیله‌رینگ، بالخاصه اوستا وه باشچیلارینگ کیملەر بولغانی وه کیمنگ قاندای موقع اشغال ایتکه‌نیدر.

تیمیر یولدا یول قاراوولی، یوك تاشوچی، اوی سوپوروچی وه یاده استاسیوندا، ایشیك آلدیدا پەتته کیسه‌ر بولو باشقا: لوقوموتیفچی، مه‌خانیك، اوستا باشی، أداره‌ٔ استاسیون، تیره‌ن باشلوقلاری بولو ایسه باشقا معنا افاده ایته‌در. پوستا-تیلغراف ایشله‌رنده اوی کوتوچی، خط تاشوچی بولو باشقا، تیلغرافیست وه پوستا-تیلغراف أداره‌سی باشلوغی بولو باشقا نه‌رسه-

در. فابریقدا ایشچی دیگه‌نده‌ده تورلوسی باردر. ساویت مطبوعاتینگ آچیق کورسه‌تیب توردیغی نه‌رسه‌له‌رنگ بری‌ده مه‌نه شو تورکستانلیلارنی ایشنك باریشندا تأثیرلی اورونلارغا قویماغانلقدر. نه اکمل اکرام وه نده عیسی اوغلی اوراز هیچ بر وقت بو قادار لوقوموتیفچی، تیلغرافیست، مه‌خانیك، ماشینیست، أداره باشلوغی باردا بونگ بو قاداری تورکستانلیدر دیب کورسه‌ته آلمادیلار وه آلمایاجاقلاردر. صناعی مؤسسه‌نگ‌ده شو جهتی مهمدر. چونکه بو جهت او مؤسسه‌نگ قاراقته‌رینی بیلگیله‌یدر. بوکونگه‌چه ساویت صنایعی ایگ کوب ساویت روسیا مهاجرت سیاستینه خدمت ایتب کیلمه‌کده‌در. اکمل طرفندان کتیریلگه‌ن سانگ اوزی اوستنده‌ده برآز اویلاب کورسه‌ك، بو جهت آچیق کورونوب قالادر. اکمل‌نك سویله‌دیکی 70 میگگه یاقین ایشچیده‌ن یارمیسینگ روسلار ایکه‌نینی قبول ایتسه‌ك‌ده بو 35 میگ روس مهاجری هم‌ده بو مؤسسه‌له‌رنگ باشینا مینیب، اونگ قاراقته‌رینی بیریب اوتورغان بر کتله دیمه‌کدر، که بونی تورکستان ملتچیسی تورکستان ملی تورموشی وه خوجالیغی اوچون مثبت دیب قبول ایته آلمایدر.

ساویت حکومتینك قیشلاق خوجالیغی ساحه‌سنداغی ایگ مهم یوتوغی طبیعی پاختادر. روسیا ایمپه‌ریالیزمی باقیمندان بو جوده توغرو. اکمل ایسه بونی تورکستان دهقان اهالیسی منفعتی قیلیب کورسه‌تیشکه اورونادر. اونگچا ملتچیله‌رنگ شدتلی تشویقاتلارینا رغماً تورکستان دهقانی پاختا ایکین میدانینی کیگه‌یتب، اونومینی آرتیریشغا اورونماقدالدر. پاختا ایکینی اطرافندا ساویت حکومتی طرفندان کورولمه‌کده بولغان تدبیرلەر ایسه پاختا ایکینی میدانینگ نه یوللە کیگه‌یمه‌کده بولغانینی آچیق کورسه‌تمه‌کده‌در. اکمل اکرام تورکستان دهقانینگ اوز منفعتی اوچون پاختا ایکدیگینی ادعا ایتمه‌کده ایکه‌ن، یولداشی فیض‌الله «سوسیالیزم وطنی» زخمتکشله‌رینی یاخشی توقوما مالالار، ساویت روسیا ایمپه‌ریالیزمی عسکری صنایعینی ایگ کیره‌کلی ماده‌له‌رنگ بری سانالغان پاختا بیله‌ن تأمین ایتو اوچون اوزبیکستانتگ قان تیری توکوب پاختا

ایکمه‌کده بولغانینی آچیق اعتراف ایتمه‌کده‌در. ایمدی سز بونی ایسکی روسیانگ تورکستان پاختاسی حقنداغی نظریه‌سی بیله‌ن سالیشتریب کوریگ. ایکیسی عینی بولوب چیقادر.

تورکستان خلقینك اوز تورموشینی علاقه‌دار ایته‌تورغان دان ایکینی حتی ساغلام وه ملی بر خوجالق سیاستی یوروتولگه‌نده دهقان اوچون کوب فائده‌لی بولووی مقرر بولغان کولتور جنسله‌ری، باغچاچیلق ایشله‌ری اکمل‌نی قیزیقتیرمایدر. چونکه او، کولتور جنسله‌ری بیله‌ن باغلانغان تورکستان خلقی اوز تورموشینا ایمه‌س، پاختاغا باغلانغان روس ایمپه‌ریالیزمی منافعینا خدمت ایته‌در وه یالغز اونی گنه توشونه‌در.

اکمل اکرام اونلارچا بویوك قاناللار (آریقلار) آچیلیب، معاصر توغانلار توزولدیگینی وه قورولاجاغینی سویله‌یدر. بوتون تورکستاندا، او جمله‌ده‌ن اوزبیکستاندا سوغاریلغان پیرده‌گی ایکین حقندا یللاردان بیری پریلیب کیله یاتقان سانلارنی بربریله وه بونلارنی سوغوشدان اولگی دور سانلاریله سالیشتریب کورسه‌ك، اکمل‌نك بو ساحه‌داغی سوزله‌رینك‌ده قیپ-قیزیل یالغاندان عبارت ایکه‌نینی کوره‌مز. بونگ اوستنه فیض‌الله خواجه بو یلنگ ایکین پلانی سوغاریلغان پیرنگ اوزگه‌رمه‌ی قالووی اساسندا بولغانینی سویله‌یدر.

اکمل اوزبیکستان مالدارلیغی «یوتوقلاری» ندان‌دا آغیز کوپورتوب بحث ایتدی. ساویت حکومتینگ 1937 نچی یلی پلانندا اوزبیکستاندا مال سانینی آلتی یاریم میلیونغا چیقارماقچی بولونغانی حقنداغی فیض‌الله‌خواجه سوزی بیله‌ن انقلابغا قادارغی دورده یالغز تورکستان ولایتنده، هیچده تولوق بولماغان رسمی استاتیستیکگه کوره، 25میلیون قادار مال بولغانلیغینی قارشیلاشتریب، بو حسابغا بوخارا وه خیوه خانلقلاری دائره‌سینگ کیرمه‌دیگینی‌ده علاوه ایتیش اوزی اکمل‌نگ آغز کوپورتوشلارینگ بولشه‌ویك قوتورغانلیغندان باشقا بر معنا افاده ایتمه‌دیگینی آچیق کورسه‌تب تورادر.

اکمل اکرام اوزبیکستان اهالیسینك اوسووندەن‌ده ماقتانیب بحث ایتدی. او، اوزبیکستان اهالیسینگ سوڭ اون یل ایچنده یوزده 26دان آرتیق اوسدیگینی، بو قادار اوسونگ هیچ بر آوروپا سرمایه‌دار مملکتنده بولماغانلیغینی سویله‌دی. فقط او بو اوسونگ حقیقی اوزبیکستان‌اهالیسینك طبیعی آرتووی یوزنده‌نمی، یوقسا ساویت حکومتینگ تورکستانك هەر طرفینا کیلتریب تولدورماقدا بولوندیغی مهاجرلەر گروهینگ بیرمه‌کده بولوندیغی ساندانمی چیقارماقدا بولغانلیغینی آچیق کورسه‌تمه‌یدر. بزچه بو سوڭگچی تخمین توغروراق کورونه‌در. بو صورتده اوزبیکستان حسابینا ماقتانونك لزومی، اورنی بارمی؟...

معارف ساحه‌سنداغی اکمل اکرام «یوتوقلاری» سانلارینگ نه درجه‌ده جدی بولا بیلووینی شو بر مقایسه اوزی آچیق کورسه‌تب بیرسه کیره‌ك. او سواد مسئله‌سنده‌ن بحث آچیب اهالینگ یوزده 57سی سوادلی بولغانینی، بو یيل بوتونله‌ی سوادسز قالدیرماسلق اوچون کیره‌کلی چاره‌لەر کورولگه‌نلگینی سویله‌یدر. مەنه ایمدی «قیزیل اوزبیکستان» 14 مارت تاریخلی نسخه‌سندا «سو باشندان لایقا» باشلوقلی یازیسندا قولخوزلاردا غی سواد مسئله‌سینگ وضعیتینی کورسه‌ته‌در. «یه‌گی یول» وه «ماکییه‌ف» ناملی قولخوزلار اوز دائره‌له‌رنده‌کی قولخوزچیلارینگ بوتونله‌ی سوادلی بولغانلغینی اعلان ایتکه‌ن. غازیتا بونی قیپ-قیزیل یالغان وه‌کوز بویاقچیلق دیب آتاماقدادر. یالغز «یه‌گی یول» قولخوزینگ او-زنده‌گنه 78 سوادسز قولخوزچی بار ایکه‌ن. جوگورتمه ساویتنده‌کی آلتی قولخوز رئیسنده‌ن بریسی‌ده سوادلی ایمه‌س. عموماً آلغاندا غذار رایونیدا 61 قولخوز رئیسی، 281 بریغاداچی وه 4 قیشلاق شوراسی رئیسی سوادسز ایمش. نه رایون ساویت أداره‌له‌ری وه نه‌ده فرقه قومیته-سی سواد ایشله‌ری اوچون جدی بر حرکتده بولونادر. . . بالتابای

*

1917نچی ییل خاطره پارچالاری

XIII.

(باشی 76—79 وه 82—89نچی سانلاردا)

یه‌گی حکومت قومیته‌سی دائره‌سنده‌گی ایلك موفقیتله‌ریمز روس جماعتینك سول هەم ساغ قاناتندا‌غی دوشمانلاریمزنی هیجانغا توشوروب یوباردی. هەر ایکی طرف‌دا بزنگ ملی حرکتنگ محکمله‌نیب، کو-چه‌یب کیتمه‌سینی هیچ ایسته‌مه‌س وه اوندان قورقار ایدی. سول طرف اوچون بز «ملتچی ارتجاع طرفدارلاری» بولوب کورونه‌ر ایدیك. چونکه بز ملی مقدراتمزنی اوز قولومزغا آلوغا اورونار ایدیك. بزنگ بو مقصدلاریمز عینی زماندا بزنی اوڭ طرف روسلار کوزنده قاندایدر «دهشتلی بر انقلابچی عنصر» شکلینه قویغان ایدی. بزنی «پان‌تورکیست-لك» = («تورك برلگی») بیله‌ن عیبله‌شده ایکیسی بر ایدیله‌ر. فقط اونلارنگ بو قورقو هیجانی او قادار اوزون سورمه‌دی. تورکستان بیرلی اهالیسینی عسکری خدمتکه آلو حقندا طرفمدان کیریتیلگه‌ن تکلیف مذاکره ایتیلگه‌نده یاق بزنگ او برنچی موفقیتنگ سوڭگچی موفقیت بولغانلیغی‌دا آچیق آڭلاشیلیب قالدی. قیزیغی شوندا ایدی، که مه‌نم طرفمدان کیریتیلگه‌ن تکلیف حکومت قومیته‌سی طرفندان اوزوم یوق بر وقتدا قارالدی...

... تا یاز اورتاسنداياق تورکستاندا غه‌لله آزلیغی سیزیله باشلادی. تورکستانك اوز غه‌لله محصولاتی اوز احتیاجینی اوته‌رلك حالده ایمه‌س ایدی. تیمیر یول باغلانیشنداغی ضعیفلك، ترتیبسزلك کیره‌کلی غه‌لله‌نی روسیادان کیتروگه‌ده امکان بیرمه‌دی. بونگ اوستنه 1916نچی ییلی قوزغالانی یوزنده‌ن ایکین، یغین مسئله‌سینگ آنچاغنا ضربه ییگه‌نلگی‌ده قوشولوب، تورکستانگ هەر طرفندا آچلق سیزیله باشلادی. قاندای یول بیله‌ن بولسادا چیتده‌ن غه‌لله کتیرو یولینی قیدیریش کیره‌ك ایدی. حکو-مت قومیته‌سینك آقچاسی یوق ایدی. په‌ته‌رسبورغدان‌دا آقچا یارده‌می

کوتو ممکن ایمەس ایدی. اونگچون‌ده تورکستانگ اوزنده‌ن آقچا چیقارو یولینی قیدیریش لازم کیلدی. بوندای آقچانی ایسه پاختا بورسه قومیته‌سی، تورلو بانق شعبه‌لەرینگ توپلاندیغی، تورکستانگ پاختا مرکزی خوقنده‌گنه تاپیلووی احتمالی بار ایدی. حکومت قومیته‌سی بورسه قومیته‌سی، بانقا باشلوقلاری، تورکستانلی وه یهودی بایلاری ایله کوروشوب پول تاپو اوچون مەنی خوقندگه یوباروغا قرار بیردی. خوقنده مەن برکون‌گنه قالدم. بورسه قومیته‌سی اعضالاری، بانقا باشلوقلاری حکومت قومیته‌سی قرارینی یاخشی قارشی آلیب یارده‌ملەشوگه راضی بولدیلار. شمالی قافقاسیادان آلینماقچی بولغان غەلله اوچون کیره کللی پولنی بیردیلەر. برنچی «دیپلوماتیك مذاکره‌منگ» نتیجه‌سنده‌ن ممنون بولوب تاشکندگه قایتب کیلگه‌نده حکومت قومیته‌سینگ مەنم تکلیفمنی مذاکره ایتب، اوندا آلغا سورولگه‌ن تورکستانلیلارنی اوردو صفینا تارتو پروژه‌سینی رد ایتکه‌نلگینی دوررەردە‌ن ایشیتدم. بو قرارنگ یالغز دوررەر ده‌ن باشقا بوتون اعضانگ رأیی بیله‌ن قبول ایتیلگه‌نلگینی، دوررەرنگ بر تکلیفنگ کیریتوچیسی، مؤلفی بولماغان چاقدا مذاکره ایتیلووینه اعتراض ایتکه‌نلگینی حکومت قومیته‌سی شو توپلانیشی مضبطه‌لارندان اوگره‌ندم. مەن قطعی صورتده پروتەست ایتدم وه پروتەستمنی یازیلی شکلده بیردم. حکومت قومیته‌سینگ اوز اعضاسندان بریسینه قارشی قیلغان بو حرکتی قارشیسندا اوزومنك استعفا بیرمەك مجبوریتنده بولوندیغمنی بیلدیردم...

فقط استعفا بیرودەن اول برنچی نوبتده 1916نچی ییلی عصیانینی باسترودا قاتناشقان روس عسکری حصه‌لارینی تورکستاندان چیقاریب، اولارنگ ییرینه باشقا، آینقسا تاتار-باشقرد عسکری حصه‌لارینی کتیرو مسئله‌سینی حکومت قومیته‌سی مجلسینه کیریتمه‌کچی بولدم. خصوصی بر مذاکره‌مزده گەنه‌رال قومیسارغا روس عسکری حصه‌لارینی تاتار-باشقرد عسکری حصه‌لاری بیله‌ن آلماشترو مسئله‌سی اطرافنداغی وعدینی‌ده ایسله‌تدم. بو مسئله‌نی بز اوچ مجلس اوزونی مذاکره ایتدیك. گەنه‌رال

قوروویچه‌نکو سابق قازان عسکری دائره‌سی قوماندانی صفتیله تاتار-باشقرد عسکر له‌رینك مکمل سالداتلیغی وه معنوی سویه‌سی حقندا غایتده گوزەل شهادت بیرگه‌ن ایدی. براق شو مکمل سالداتلار ... تورکستان اوچون تهلکه‌لی بولوب چیقدیلار! عسکری ایشله‌رنگ مذاکره‌سنده تورکستان عسکری دائره‌سی ارکان حربیه باشلوغینگ‌دا حکومت قومیته‌سی مجلسینه اشتراك حقی بار ایدی. مەنه شو ارکان حرب باشلوغی تورکستان «ملی اقلیمینگ» خصوصیتله‌رینی اثبات ایتوگه توتوندی. او، تورکستان «ملی (سیاسی) اقلیمی» شرائطینگ کوب جهتله‌رده‌ن یالغز روسیانگ ایمەس، حتی تاتار، باشقرد دائره‌له‌رینگ اقلیمی شرائطندان بوتونله‌ی باشقا بولغانینی سویله‌دی. او، تورکستانگ ایران، آفغانستان کبی روسیاغا دوشمان کوزیله قارایتورغان مسلمان مملکتله‌ری بیله‌ن اورالیب آلنغانلیغینی، 1916نچی ییلی عصیانی احوال روحیه‌سینگ خلق ذهننده ایمدی‌ده یاشاب‌تورغانینی، دائره ارکان حربیه‌سی قولندا بولغان ماتەریاللارغا کوره، تورکستانگ هەر طرفندا، حتی تاشکندنگ اوزنده‌ده گیزلی «انور پاشا آژانلاری» بارلیغینی آگلاتدی. او، اسیر تورك ضابطلارینك سیبریادان قاچیب قازاق دالالارندا یاشیرینب یاتقانلقلارینی سویله‌دی. بوتون تفصیلاتندان شوندای بولوب چیقدی، که تورکستانداغی روس سالداتلارینك تاتار-باشقرد عسکر له‌ری بیله‌ن آلماشتریلماسیله تورکستانك روسیادان آیریلیب کیتووی قورقوسی توغادر.

ارکان حرب باشلوغینك نطقی مجلسده گیله‌رده چوقور تأثیر قالدیرده‌دی. دوررەر طرفندان حمایه ایتیلگه‌ن مەنم اعتراضم، گەنه‌رال قومیساردا داخل بولغانی حالدا، مجلس اهلینگ اولده‌ن حاضرلانیب قویولغان قناعتله‌رینی اوزگەرته آلمادی. بونگله مسئله قولاغان بولدی. گەنه‌رال قومیسار وه حکومت قومیته‌سی اعضاسی مەنم اوز استعفام حقنداغی یاناتمنی تیگلامادیلار. مەن‌ده عبیدالله خواجه ایله شاه اسلام بیك شاه احمد یکنگ تعینی مسئله‌سینی آشیقتردم. . .

اوقتوبر اورتالاری بولوب قالغان ایدی. بولشه‌ویکله‌رنگ چیقشغا

حاضر لاندیقلاری خبری تارقالماقدا ایدی. حکومت قومیته‌سی قولندا بولشه‌ویك وه سول سوسیالیست-ره‌وولیوسیونه‌ر (ئه‌سئه‌ر)له‌رنگ حکومتنی قولغا توشوروب آلو یولندا حاضر لانماقدا بولغانلقلارینی کورسه‌توچی قطعی معلوماتلی وثیقه‌لار بار ایدی. بوگا رغماً حکومت قومیته‌سی فعالیتسز قالا باردی. گه‌نه‌رال قومیسار اوزی‌ده فعالیتسز ایدی. تورلو عسکری حصه‌لارنك حکومت وه عسکری باشچیلق بویروقلارینی بیرینه یتیروده‌ن باش تارتولار کونده‌ن کونگه کوپه‌یمه‌کده ایدی. حکومت قومیته‌سی بوگا قارشی هیچ نه‌رسه ایشله‌ی آلمادی... 23نچی اوقتوبر کونی تاشکند توپراق قورغانتداغی عسکری حصه قوراللانیب آلدی. قوماندانتك قو-رالنی تسلیم ایتو حقنداغی بویوروغینا تهدیدکار جواب قایتاردی. یالغز تاشکند عسکری مکتبی طلبه‌له‌ری گنه گه‌نه‌رال قومیسار امرینی تیکلاب، بویوردیغی ایشکه کیته‌جه‌ك بر وضعیتده ایدی... عسکری حصه‌لارنگ اطاعتدان باش تارتقانلیغی، تاشکنده هیچ بر ایشانچلی عسکری حصه قالماغانلیغی آشکار ایدی... 24/23 اوقتوبر کیچه‌سی تاشکند «حریت یورتی» بناسندا بویوك بر عسکر هم ایشچیلر یغینی بولدی. او یرده حکومتنی قولغا آلو مسئله‌سی آچیق مذاکره ایتیلدی. حکومتنگ توپلا-نیشقا مانع بولو اورونوشی بر نتیجه بیرمه‌دی. چونکه او قورو سوز اوروه نوشندان‌غنا عبارت بولوب، تشبثنگ آرقاسندا هیچ بر تورلو قوراللی کوچ یوق ایدی. بولشه‌ویك وه سول ئه‌سئه‌رلر باشلوقلارینی توتوب، حبس ایتو اورونوشی‌دا موفقیتسز چیقدی.

نهایت 25نچی اوقتوبر (7نچی نویابر) ایرته‌له‌ب ایشچیلر قازاچی حصه‌لارینی قورالسزلاندیردیلار. غارنیزون عصیانی‌دا باشلاندی. حربیه مکتبی طلبه‌له‌ری — یونکه‌رلر، قاده‌تلر وه بعضی بر آیریم حصه‌لارغنا حکومت طرفندا ایدی...

تاشکنده تورت کون سوغوش دوام ایتدی... گه‌نه‌رال قومیسار وه حکومت قومیته‌سی اعضاسی توپراق قورغانغا سیغیندیلار. شه‌ندریکوف یاشیرینب قالدی. مه‌ن ایسکی شهرگه توشوب کیتدم. گه‌نه‌رال قومیسار

وه حکومت قومیته‌سی اعضاسی بیله‌ن مصلحتله‌شمه‌ك اوچون هه‌ر کون توپراق قورغانغا کیلیب یوردم. عصیانچیلار بیله‌ن مذاکره‌گه کیریشو مه‌نمله دوره‌رگه حواله ایتیلگه‌ن ایدی. بر کره بز بولشه‌ویکلر ارکان حربیه‌سینه باردیق وه او یرده‌ن أولدورولوب یوباریلماق تهلکه‌سی آستندا کوچ بیله‌ن قورتولا بیلدیك. ایکنچی دفعه‌سندا عصیانچی بولشه‌ویك هم سول ئه‌سئه‌رلر ممثلله‌ری بیله‌ن تاشکند بلدیه‌سی بناسندا کوروشدوك. بو مذاکره‌له‌ریمز هیچ بر نتیجه بیرمه‌دی... 29نچی اوقتوبردا (11. XI.) دیمه‌رلك بوتون تاشکند عصیانچیلار قولینا کیچیب قالدی. گه‌نه‌رال قو-میسار ایله اونگ ایکی اورونباساری قاماقا آلندیلار. شه‌ندریکوف قاچیب کیتدی. لیپووسکی ایسه عصیان باشلانغونچایاق تاشکنده‌ن جونات کیتکه‌ن ایدی. ایوانوف بولسا داها اول غه‌لله آلو ایشی بیله‌ن شمالی قافقاسیاغا یوباریلغان ایدی. حکومت قومیته‌سی اعضاسندان آزادلقدا، اورتادا قالغان برگنه مه‌ن ایدم.

تاشکند توپراق قورغانی‌دا اشغال ایتیلگه‌نده‌ن سوڭ مه‌نم شو روس سالداتلارینی تاتار-باشقرد عسکرله‌ری بیله‌ن آلماشترو حقنداغی تکلیفمنی قولاتیب یوبارغان تورکستان حربی دائره‌سی ارکان حربیه‌سی باشلوغی ایسکی شهرگه بزنگ یانمزغا قاچیب کیلیب قالدی. تورکستانلیلارنی عسکرگه آلو حقنداغی ایکنچی تکلیفمنی‌ده شو کشی «تورکستانلیلارغا اینانیب بولمایدر» دیگه‌ن دلیل بیله‌ن قولاتیب یوبارغان ایدی. ایمدی ایسه روس سالداتلارندان اوز باشینی قورتارو اوچون بز تورکستانلیلارغا سیغینب کیلدی!

گه‌نه‌رال قومیسار وه حکومت قومیته‌سی اعضاسی تاشکند توپراق قورغانتدا اوتورغان کونله‌رنده قومیسارنك امریله تاشکند وه اطرافی یرلی خلقینا تارقاتو اوچون کوب گنه تورال وه اوق چیقاریلدی. فقط بزگه کورسه‌تیلگه‌ن بو «ایشانچ» کوب کیچ قالغان ایدی. اونگچون بوزولوب کیتکه‌ن ایشنی توزه‌توده ممکن بولمادی.

بو قوراللارنك بر هافتا سوگرا شهرنگ یه‌گی خوجالاری-بولشه-

ویکله‌رگه قایتاریلیب بیریلگه‌نلیگینی‌ده تأسفله‌رله سویله‌مه‌ك لازمدر.

تورکستاندا تورکستانلیلار مقدراتی اوستنده حکمرانلق اوچون تاشکند کوچه‌له‌رنده سوغوش بارایاتقان بر چاغدا تورکستانلیلار بیطرف سیرچی گنه بولوب قالدیلار. بولشه‌ویکله‌رنگ موقت حکومت قومیته‌سینه قارشی یوروتدوکله‌ری کوره‌شکه «بز تورکستانلیلارنی علاقه‌دار ایتمه‌یه‌تورغان روس فرقه‌لاری آراسنداغی ایچکی بر تارتیشما» دیب قاراغان تورکستانلیلاردا کوب ایدی... اگرده بز قوراللانغان، تەخنیکی جهتده‌ن کوره‌شکه حاضرلانغان بولسایدیق، بلکه‌ده بیطرف بولوب قالماس‌دا ایدیك. طبیعی موقت حکومت وه عمومیتله انقلاب مقدراتی مسئله‌سی روسیانك اوزنده گنه ییشیله‌جه‌کدی، شوندای‌دا بولدی. فقط بزنگ جدی صورتده کوره‌شکه قاتناشوویمز تورکستانداغی ایشنك باریشینا شبهه‌سز کوب گنه تأثیر ایته‌جه‌ك ایدی. تأسف، که اوز بختمزگه قارشی بز قاندای بولسادا کوره‌شوچی بر کوچ صفندا بولونمادیق...

بولشه‌ویکله‌ر غالب چیقدیلار. برآز وقت سوگرا گه‌نه‌رال قومیسار، گه‌نه‌رال قورووییچه‌نکو أولدورولدی. اونگ عسکری اورونباساری یارا‌لانغانی حالدا بزنگ کشیله‌ر یارده‌میله تاشکنده‌ن قاچیب گیته بیلدی. داها برآز سوگرا، 13نچی ده‌قابردا دوررەر أولدورولدی. بوتون تور‌کستاندا کلیتلی حبسله‌ر، أولدوروله‌ر باشلاندی.

ایمدی نیمه قیلیش کیره‌ك ایدی؟ کیله‌جه‌ك بزگه قارانغی هەم قورقولو کورونه باشلادی. نه بولسادا بر نه‌رسه ایشله‌مه‌ك کیره‌ك ایدی. بزنك ملی مرکز اعضالاری موقتاً سمرقندگه کوچدیله‌ر. او یرده‌نده فه‌رغانه‌گه کیچیلدی. عشق‌آباد هەم آلما‌آتاغا کشیله‌ر یوباریلدی. تور‌کستان خلقینگ یه‌گی توزولگه‌ن روس سالداتلاری، روس ایشچیله‌ری حکومتینه قارشی بولغانلیغی آگلاشیلدی. نویابردا ساویت حکومتینگ خلقلارنك سربست اوز مقدراتلاری مسئله‌سینی بیلگیله‌وله‌ری، ایسته‌سه‌لەر

روسیادان آیریلیب مستقل حکومت قورا آلو حقلارینی تانیغان دیکره‌تی چیقدی.

بز روسیادان آیریلیب کیتونی طلب ایتمه‌دیك، یالغز مختاریت گنه اعلان ایتدیك. نتیجه ایسه معلوم. . .

* * *

مه‌ن بو 1917نچی یلی اطرافنداغی خاطره پارچالاریم سوگندا قیسقاغنا بولسادا مجلس مؤسسان سایلاولاری اوستنده توختاب اوتمه‌کچی بولامه‌ن. بوتون روسیا اسیری خلقلارکبی تورکستانلیلاردا مجلس مؤسسانغا کوب امیدله‌ر باغلاغان ایدیله‌ر. بوتونمز أداری مختاریت طلبله‌ریمزنك مجلس مؤسسان طرفندان تولوق تأمین ایتیله‌جه‌گینه اینانماقدا ایدیك. روسیانك کیـلەجه‌ك قورولوشی جمهوریتله‌ر فه‌ده‌راسیونی شکلنده بولووی اولدەن آگلاشیلـغان‌ایدی. بو صورتده طبیعی تورکستانك‌دا تینگ حقوقلو قسملارنك بری بولووی توشونوله‌ردی. بوحقدا بز بوتون چیقیشلاریمزدا سویله‌دیك. بوحقدا بزنك ممثلله‌ریمز موسقواداغی برنچی عموم روسیا مسلمانلاری قورولتایندا سویله‌دیله‌ر. کوب گنه نه‌رسه تورکستاندان سایلاناجاق مجلس مؤسسان نامزدله‌رینی کیچیروگه باغلی ایدی. سایلاو قانونی بزگه 33 اورون بیرمه‌کده ایدی. سانی اعتباریله روس اهالی یالغز یدی سو ولایتنده‌گنه اوز نامزدینی کیچیره بیله‌جه‌ك بر حالده ایدی. قالغان بیش سایلاو دائره‌سینگ برنده‌ده اوز نامزدله‌رینی کیچیره بیلو امکانلاری یوق ایدی. مه‌نه شونگ اوچون‌ده روس جمعیتله‌ری روس اهالیسی اوچون بوتون تور‌کستانتی برگنه سایلاو دائره‌سینه آیلانترو قانونی پروژه‌سینی چیقارغان ایدی. بو صورتده 3ـ4 نامزدله‌رینی کیچیره بیلوله‌رینی امید ایتمه‌کده ایدیله‌ر. بز بوگا قارشی ایدیك، اوز فکریمزنی ایشکه آشیرو اوچون اوروندوق. بونگله‌ده بز روس اهالینی بوتونله‌ی ممثلسز قالدیرماق ایسته‌مه‌دیك. بو نقطهٔ نظرله روس کره‌ستیانلاری ممثلله‌ری هەمده او زمانغاچا هەر بر مسئله‌ده بزنی یاقلاب کیله یاتقان سوسیالیست‌ره‌وولوسیونه‌رله‌ر فرقه‌سی مرکزی بیله‌ن مذاکره یوروتمه‌کده ایدیك. بز بر روس کره‌س‌ـ

تیانلاری ممثلینی سیردریادان، سوسیالیست-ره‌وولوسیونه‌رله‌ر فرقه‌سی کشیسی وادیم چایکین‌نی فه‌رغانه‌ده‌ن اوتکه‌زیشکه وعد بیردیك. بر روس یدی سو قازاچیلارندان کیچدی. بویله‌لکله روسلارغا 3 اورون بیریلگه‌ن بولدی. بوخارا یهودیله‌ری‌ده بر اورون سوراب بزگه مراجعت ایتدیله‌ر. کیله‌جه‌ك مجلس مؤسساندا تورکستان فراقسیونینا منسوب بولماق شرطیله سمرقنده‌ن بر یهودی ممثلینی اوتکه‌زیشکه قرار بیریلدی؛ سوگرادان مختاریت حکومتی اعضاسی وه بولشه‌ویکله‌ر طرفندان أولدوروللگه‌ن هه‌رتسفه‌لد یهودیله‌ر ممثلی اولاراق کورسه‌تیلگه‌ن ایدی.

سایلاو حاضرلیغی جدی وه قیزغین بر شکلده یوروتولدی. هه‌ر طرفدا، تورکستان خلقی طرفندان، ایکی لیسته چیقاریلغان ایدی؛ بری «علما جمعیتی» لیسته‌سی، ایکنچیسی ملی مرکز لیسته‌سی ایدی. یالغز ایکی ولایتده‌گنه سایلاو اوتکه‌زیله بیلدی، یدی سودا هه‌م فه‌رغانه‌ده. فه‌رغانه‌ده 10 اوروندان 8ی ملی مرکز لیسته‌سینه توشدی. عبیدالله خواجه، شاه اسلام شاه احمد، هدایت بیك یورگولو، مه‌ن هه‌م وادیم چایکین بو بیرده‌ن سایلانغان ایدیك. ایکنچی لیسته‌ده‌ن کیچکه‌ن، سوگرادان خوقند حکومتی اعضاسندان بولغان، ناصرخان توره‌ده بوتون مسئله‌لرده بزیمله بر فکرده ایدی. یدی سودادا ملی مرکز لیسته‌سی قازانیب چیقدی. روسلاردان بر قازاچی سایلانغان ایدی. شخصاً مه‌نم نامزدلگم اوچ بیرده‌ن، یعنی سیردریا، سمرقند هه‌م فه‌رغانه‌ده‌ن قویولغان ایدی. سمرقند ولایتی ملی مرکز لیسته‌سی باشندا مرحوم مفتی محمود خواجه بیهبودی افندی تورار ایدی.

تقدیر بزگه مجلس مؤسسان یغینینا بارونی نصیب ایتمه‌دی. 1918 نچی ییلنگ 5(18)نچی غینوارندا، ساویت حکومتی دورنده اولغان مجلس مؤسسان آچیلیشینا بز بارمادیق، یورتمز تورکستاندا قالدیق. اوزینگ برگنه توپلانیشندا مجلس مؤسسان روسیانگ جمهوریتله‌ر فه‌ده‌راسیونی بولووی قانونینی گنه چیقارا بیلدی. 6نچی غینوار تاڭ آتووندا

بولشه‌ویکله‌ر اونی قووب یوباردیلار. او زمانغی روسیا قولی آستنداغی بوتون خلقلار امیدی کوزی تیکیلگه‌ن مجلس مؤسسان محو اولدی هه‌م‌ده ابدیتکه بر داها قایتماس بولوب کیتدی. بزنگ او زمانغی فه‌ده‌راسیون امیدله‌ریمزده ابدیاً یوقالدی... بز ملی قورتولوش، تولوق ملی استقلال کوره‌شی یولینا وه مستقل تورکستان تورك دولتی اوچون کوره‌ش یولینا توشدوك. . .

یاشاسین هر وه مستقل ملی تورکستان!

بیزنی بیرگه کیم اورنالاشترادی؟

باشقارمادان: توبه‌نده کتیریلمه‌کده بولغان یازو «سوسیالدی قازاغستان» غازیتاسینك شو یيل 15نچی مارت تاریخلی سانندا باسیلیب چیققان «أداره‌گه مکتوب»نگ عینی‌در.

«بیز بورون، حاضرغی اوگ توستیك (جنوبی) قازاغستان «له‌نگیر» آودانینك، «آقتاش» آولیندا 300 اویدان اویومداشقان «ایگبه‌کچی» دیگه‌ن «قولخوز» (موچه‌له‌ری-اعضالاری» ایدیك. 1932نچی یيلی آسیرا سیلتاودیگ («زورلاما قولخوزچیلق زمانی دیمه‌کچی بولادیلار. باشقارما) که‌زینده کوچوب کیتکه‌ن بولاتوغونمیز.

شول کیتکه‌نله‌ردن 1936نچی یيلدیگ کوزینده اوزبیك، قیرغیز جمهوریتله‌رینان 58 اوی قورالیب اوز آودانیمیزغا (له‌نگیر آودانینا) قایتا کوچوب کیلدیك. بیز 58 اوی قولخوز بولوب اویومداشامیز دیب له‌نگیرنك آودانلیق اویوملارینك آلدینا مسئله قویدیق؛ بیزنی بیرگه اورنالاشترغاندا اوشبو کونی «کویوك» قوی سافخوزی فائدالانیب اوتورغان بورونغی اوز بیریمزنك بیریلووین سورادیق.

مه‌نه 8-9 آینك یوزی بولوب کیله‌دی. له‌نگیرنك آودانلیق آتقارو (اجرأ) قومیته‌تی‌ده، بیر بولومی‌ده، جنوبی قازاغستان اوبلوستلق بیر باشقارماسی‌دا بیزنی هه‌لی‌کونگه‌(چه) اورنالاشترمای قویدی. تیبتی بیزنك سوراغان بیریمز بولماغان بیله‌ن باشقا بیرنی‌ده بیروگه بولاتوغون ایدی. بیراق، اوشا اوتونچیمز یونیندا تیاناقلی بیر جواب آلالمای، ابده‌ن زاریقدیق.

آخریندا بو مسئله‌نی، آلما-آتاغا کیلیب، قازاغستان بیر ایشله‌ری (زراعت) قومیساریاتینك‌دا آلدیغا قویدیق. بیر قومیساریاتی‌دا بیزنك تیله‌گیمزنی اورونلامادی: «باشقا آودانلنان بولماسا، سیزله‌رگه له‌نگیر آودانینك کولی بیله‌ن بیری بیتمه‌دی» دیب آیتدی. بیر قومیسا

ریاتینك بویله اویغاروینچا بیز بیمه‌له‌نیب ، اورنالاشو اوچون تاغین باشقا اوبلوست ، آودانغا کوچه توغون کورونه‌میز .

بو قالای ، بیز اوشا کوچوب ـ قونو بیله‌ن یوره‌میزمی؟ یوقسا ، بیر آلیب ، قولخوزچا اویوملاشیب ، اورون تاپاتوغون کون بولامی؟ 58 اویده 125 یوموشچی جان بار ؛ اوقو یاشنداغی 56 بالا سوادسز قالیب اوتور .

بیزنك تیله‌گیمز : هه‌لی هم بولسا قاراشتریب بورونغی اوز ییریمزده‌ن بولسادا ، باشقا ییرده‌ن بولسادا ، اوز آودانیمزدان بیر آلیب اورنالاشساق ، 58 اوی بیر قولخوز بولساق دیمیز . تیوشلی اورونلار (مؤسسه‌لر) بیزنك بیر آلیب اورنالاشو مسئله‌میزنی تیزره‌ك ییشسه ایکه‌ن . أداره‌گه آیریچا خط یازیب اوتورغانداغی آیتایق دیگه‌ن تیله‌گیمز اوشادر.

58 اوینك تاپشیروی بیله‌ن :

دولت ، به‌یسه‌مبای ، عارفبای ، به‌یمین وه کریم اوغلی‌لاری».

* * *

«یاسه‌ل تورکستان» باشقارماسی : اوز ایلی وه اوز ییرینده‌ن اوتورارلق بیر تاپا آلماسدان کوچوب یوروش مجبوریتنده قالغان تورکستانلیلار فاجعه‌سینی کیم آگلار؟ «حکومت» وه فرقه باشلاریندا‌غی «تورکستانلی» آتالغان خائنله‌ر تورکستان تویراغینا روسلارنی اوتورتوب ، ستالیندان «نشان» آلیب ، تیپه‌له‌ری کوکه‌یتب یوروبدر . بیزنك بیله آلمادیغیمز ، غازیتالارغادا «تیله‌کله‌ری» توشمه‌سده‌ن یورگه‌ن ییرسز تورکستانلیلارنك سانینی یالغز الله بیله‌در !

*

موزه‌له‌ر ایله تاریخی اثرله‌رنك اوچرادیغی فلاکت

«قیزیل اوزبیکستان»نگ 37 .3 .5 تاریخلی ساندا ، ن. محمود اوغلی نام بر تورکستانلی «قونوش تاپماغان موزه‌له‌ر» باشلقلی یازوسندا : «اوزبیکستانداغی موزه‌له‌ر کوب ییللاردان بویان قولدان قولغا اوتوب کیلمه‌کده... موزه رهبرله‌ری موزه‌له‌رنگ احوالینی یاخشیلاش اوچون قایغیرمادیلار. اورتا آسیا آثار عتیقه قومیته‌سینك رئیسی تسویباك (Zwieback) 1930نچی ییلدا موزه‌له‌رنی قایتادان اویوشتوروش بهانه‌سی آستیدا 60 ییلدان آرتیق دوام ایتکه‌ن اولکه‌نی أورگه‌نیش موزه‌سینی برباد قیلدی. اوزبیکستان معارف خلق قومیسارلغی موزه‌له‌ر بولومینگ بورونغو مدیری بوژقو (Божко) هم موزه‌له‌رنی برباد قیلیش وه موزه بویوملارینی تارقاتیب

یوباریش سیاستینی قوللادی. حاضرغی مدیر اسحاقوف طبیعتنی أورگه‌نیش موزه‌سینی بتیریش مسئله‌سینی قوزغادی.

موزه‌له‌ر کوپ ییللاردان بویان شهرده کوچوب یورمه‌کده. انقلاب موزه‌سی آبوخوف کوچه‌سیده‌گی سابق پادشاه قیشلاسیغا ، اوندان حاضر بوزولوب کیتکه‌ن بوتخانه بناسیغا ، اوندان کیین آرپا پایا محله‌سیگه‌کوچو‌رولدی. حاضر ایسه بو موزه بورونغو فابریقا آشخانه بناسیغا اورناشتریلغان. لاکن موزه نه‌رسه‌له‌رینك یارمیدان آرتیغی اوزبیکستان سوسیال تأمینات خلق قومیسارلغینگ آمباریدا یاتماقدا.

صنعت موزه‌سی هم 1930نچی ییلدا سابق گوبه‌رناتور (والی) اوینگ آمباریغا کوچورولگه‌ن ایدی. 1935نچی ییلنگ باشلاریداغنا بوتون دنیاغا مشهور به‌للوری ، برولوف ، وان ده‌یك وه باشقا لارنگ هه‌ر بری بر نیچه یوز میگ سوم توراتورغان رسمله‌ری آمباردان ، تاش کومور آرالاریدان چیقاریب آلندی.

طبیعت موزه‌سی هم بر اورونداں ایکنچی اورونغا کوچوب یوردی. بو موزه‌نی کیینگی مرتبه چاپان بازارغا کوچوروشده اونگ نه‌رسه‌له‌رینی حولی بیتیگه تاشلاب قویدیلار. آیق ، کیبك ، یولبارس وه باشقا لارنگ قاتیرمالاری ، آرخه‌ئولوگیا حجتله‌ری وه باشقا شوکبی یوزله‌ب قیمتلی بویوملار آچیق هوادا یاریم ییلدان آرتیق ساچیلیب یاتدی. طبیعت موزه‌سی شو کونله‌رده هم اوز ایشینی یولغا قویالمایدی.

باشقا موزه‌له‌ر مسئله‌سی هم شوکبی یه‌گیلته‌کلیك ایله حل قیلندی.

پولیته‌خنیك موزه‌سی 1936نچی ییلدان بوتون شهرگه تارقاتیلیب یوباریلدی. اونگ بویوملارینی لهله‌رنگ عبادتخانه‌سیده‌ن ، چاپان بازار ، شیخاوند طهور ، حه‌دره وه شولکوویتسکایا کوچه‌له‌ریده‌ن تاپیش ممکن. شو کونله‌رده موزه‌نك ایلگه‌ریگی بناسینی فیلهارمونیا (موسیقی مؤسسه‌سی) ایگه‌للهگه‌ن.

اوزبیکستانك باشقا شهرله‌ریده‌گی موزه‌له‌رنك احوالی هم یاخشی ایمه‌س. خوقنداغی موزه‌ده بر وقت تراقتورچیلار تایارلاش قورسی

آچیلدی. بوخارا موزه‌سینی کوچه‌گه چیقاریب تاشلایمز دیب هه‌ر کون دوق قیلادیلار. یه‌گلی یولداغی موزه ایسه سابق چایخانه‌نگ یاپاقخانه‌سیگه جایلاشتریلغان. نظارتسزلك آرقاسیدا خیوه شهریده‌کی تاریخ موزه‌سی هم بوزولوب بارماقدا.

اوزبیکستاندا 17 موزه بار. بولار تار بنالارغا، سابق ساودا اورونلاریغا، ناآباد بورچه‌کله‌رگه یاکه شهر اطرافلاریغا اورناشغان.

طبیعت موزه‌سینك حولیدان یغیشتریب آلنغان نه‌رسه‌له‌ری یاقیندا قورولوب بیتگه‌ن زخ آمبارغا قویولغان. موزه‌نگ بعضی بر نه‌رسه‌له‌ری گنه قدیمگی اصلیغا قایتاریلیب 500-600 مربع مه‌تر‌ده‌ن عبارت تار جایغا اورناشتریلغان. حالبوکه طبیعت موزه‌سی اوچون آزی 6 میگ مربع مه‌تر بنا کیره‌ك.

پولیته‌خنیك موزه‌سینگ بر قسم نه‌رسه‌له‌ری شو کونله‌رده هم لهله‌ر عبادتخانه‌سی آلدیدا یاتماقدا.

موزه‌له‌رنك حاضرغی خوجاینله‌ری هم موزه خزینه‌له‌رینگ تقدیریغا او قادار قیزیقیب قاراماییدیلار.

اوزبیکستان معارف خلق قومیسارلغی وه اوزبیکستان صنعت ایشله‌ری باشقارماسی برگه‌له‌شیب بولسا هم سابق فابریقا-آشخانه‌نگ تامینی ره‌مونت (نعمیر) قیلیش اوچون کیره‌ك بولغان بر نیچه میگ سومنی تاپیب بیره آلمادیلار. شونگ اوچون تامدان چه‌ککه اوتوب موزه‌نگ تورلو آفتله‌ره‌ن بوتون قالغان نه‌رسه‌له‌ری قار وه یاگلیر لار آستیدا نابود بولماقدا...»

*

«قیزیق بر یوبیله»

«پراودا» غازیتاسینگ 37 .4 .20 تاریخلی سانده باسیلمیش «باشقارماغا مکتوب»ینده سمرقند دولت دارالفنونی خادمله‌ری یازادرلار، که:

«اکمل اکرام نامیغا آتالغان سمرقند دولت دارالفنونی 1932نچی یلداغنا تأسیس ایتلگه‌ن ایدی. شوندای بولسا هم دارالفنون باشلوقلاریله

اوزبیکستان حکومتی بو یاش علم اوجاغینك 10 یللق یوبیله‌سینی اوستومزده‌گی آپریل آیینگ 24نده بایرام ایتیشکه قرار بیردیله‌ر. بعضی سببله‌ره‌ن بو بایرام 25نچی مایغا قالدیریلدی. ساویتله‌ر اتفاقی هه‌مده اجنبی مملکتله‌رده‌ن، دارالفنون مصارفینه 500 چاقلی قوناق چاقریلدی. یوبیله بایرامی اوچون اوزبیکستان حکومتی 200 میگ، دارالفنون 500 میگ سوم تعیین ایتدی. یوبیله خاطره‌سیگه باستریلا یاتقان آلبوم 15 میگ سوم توراجاق. قوناقلار اوچون ایگ قیمت بهالی ایچکی وه یمه‌کله‌ر بویورولماقدادر. دارالفنون، حکومت وه فرقه باشلوقلاری شرفیگه سویله‌نه‌جه‌ك تاتلی نطقلار حاضرلانماقدادر.»

«باشقارماغا مکتوب» صاحبلاری بایراملانماقچی بولغان دارالفنون وضعیتی حقندا شو معلوماتنی بیرمه‌کده‌له‌ر: «دارالفنوندا درسله‌رنگ اکثریسی مدرسسز قالیب کیلمه‌کده. کتبخانه اوچون جوده آز آقچا صرف ایتلمه‌کده؛ علمی ادبیات وه حتی درسلکله‌ر اوچون پول یوق. طلبه‌له‌ر درسله‌رینی شعم وه پیر مابی لامپاسی ایشیغیله حاضرلاماق مجبوریتنده‌درله‌ر. چونکه شهر ئه‌له‌کتریك استاسیونی تیز-تیز تعمیراتغا محتاج بولغانیدان دارالفنون ئه‌له‌کتریکسز قالادی. اوزیگه مخصوص ئه‌له‌کتریك استاسیونی سالدیریش اوچون آقچا یوق...»

مکتوبنك ایگ آخرندا یازوچیلار: «مکتوب باسیلدیغی تقدیرده اسمله‌ریمز یازیلماسین ایدی، چونکه سمرقند دارالفنوندا «تنقید» دیگه‌ن نه‌رسه‌گه او قادار «حرمت» ایتلمه‌یدر» دیدرله‌ر...

مه‌نه سزگه بولشه‌ویکله‌رنگ «معارف جبهه‌سنده‌گی» بویوك حرکتله‌رنده‌ن بر اورنه‌ك. یاشی 5گه تولماغان، درسله‌رینگ اکثریسی اوقول مایتورغان، کتبخانه‌سی یوقسول، طلبه‌له‌ری شعم ایشیغیندا اوقوب یورگه‌ن «دارالفنون»غا بولشه‌ویکله‌ر اون یللق یوبیله یاساب، دولت پولیغا چیتده‌ن مهمانلار چاقیرتیب، قیمت بهالی ایچکی وه یمه‌کله‌ر بویورتورماقله مشغولدرلار. . .

عبد الحق حامد

1852 5. II. / 13. IV. 1937

بویوك تورك شاعری عبدالحق حامد شو یيل آپریل آیینگ 13نده، استانبول-ماچقا پالاسده‌کی آپارتمانتدا وفات ایتمشدر. بویوك شاعرنگ جنازه‌سی بوتون رسمی وه خصوصی مؤسسه‌لرنگ وه اونیوه‌رسیته، یوکسه‌ك وه اورتا مکتب طلبه‌لرینگ، بویوك خلق کتله‌سینگ قاتناشیغی ایله یاسالغان بر مراسمله کومولمشدر.

بز ابراهیم نجمی‌نگ «تاریخ ادبیات درسلری» ایکنچی جلدی (استانبول، مطبعهٔ عامره، 1338)، اسماعیل حبیب‌نگ «تورك تجدد ادبیاتی تاریخی» (استانبول، مطبعهٔ عامره، 1340) نام اثرلرنده‌ن وه آنقارانگ «اولوس»، استانبولنگ «جمهوریت» دیگه‌ن کونده‌لیك غازیتالرینگ شو یيل آپریل اورتالارندا چیققان سانلارنداغی عبدالحق حامد حقندا یاسیلغان یازولاردان فائده‌له‌نه‌رك، اوقوچیلاریمزغا مرحوم تورك شاعرینگ حیاتی حقندا توبه‌نده‌گی معلوماتنی بیره‌میز:

تورك تجدد ادبیاتینگ أك یوکسه‌ك بر سیماسی بولغان عبدالحق حامد 24 کانون ثانی 1267 (5 فیورال 1852) تاریخنده استانبولدا به‌به‌ك‌ده باباسی عبدالحق ملانك یالیسندا دونیاغا کیلمشدر. عبدالحق ملا زمانینگ بویوك هکیمله‌رنده‌ن بری بولوب، سلطان محمود ثانی‌نگ «هکیم‌باشیسی» ایدی. آتاسی خیرالله تاریخچیدر وه تورکیه‌نگ طهران سفیری ایکه‌ن أولمشدر. حامدنگ «والدم» دیگه‌ن منظومه‌سنده نامینی آتادینی آتاسی منتها خانم قافقاسیالی بر چه‌رکه‌س‌در.

حامد بیش یاشندا ایکه‌ن به‌به‌کده‌کی تورك مکتبینه دوام ایتمشدر. لکن اوغلینا عصری بر تحصیل بیرمه‌ك ایسته‌گه‌ن آتاسی حامد اوچون خصوصی معلمله‌ر توتوب ایدی. حامد بو خصوصی معلمله‌رینده‌ن آنچا فائده‌له‌نیب یدی-سه‌کیز یاشندا ایکه‌ن «روبه‌رت قوللەژ»غا کوچدی. اون

یاشندا ایکه‌ن آغاسی عبدالحق نصوحی ایله پاریسکه باریب، بر قوللەژده بر ییلدان آرتیق اوقوب، تکرار «روبه‌رت قوللەژ»غا دوام ایتدی. بو صورتله کیچیك ایکه‌ن فرانسزچه وه اینگلیزچه اورگه‌نگه‌ن حامد، عینی زماندا آتاسینگ اوینده فلسفه وه هیئت متخصصلارندان بهاءالدین افندی نامندا بر ذات ایله سوکرادان معارف رئیسی بولغان وه تورکیه‌ده ایلك مکتب کتابلاری مؤلفی سانالاتورغان سلیم ثابت افندیده‌ن عربچا، فارسچا ایله علوم شرقیه اورگه‌نمشدر.

عبدالحق حامد (1852—1937)

اون اوچ یاشندا باب عالی ترجمه اوطه‌سینا مأمور ایتلدی. بر ییل سوکرا آتاسی خیرالله افندی طهران ایلچیلگینه تعیین ایتلگه‌نیده‌ن خصوصی معلمی بهاءالدین افندی ایله طهرانغا کیتدی وه او ییرده سفارت سنیه‌منشیسی میرزاحسن شوکت‌ده‌ن فارسی ادبیاتینی اورگه‌ندی. اوچ ییلچا طهراندا قالدی.

1283ده، یعنی حامد 16 یاشندا ایکه‌ن، خیرالله افندی (49یاشندا) وفات ایتدی، حامدده طهراندان استانبولغا قایتب، مالیه قلمنده چالیشیب، سوکرا شورای دولت وه صدارت مکتوبی قلمله‌رینه کیچدی. مطالعه‌غا، شعرله‌ر اوقوغا وه یازوغا کوب قیزیقار ایدی. یکیرمه یاشینا کیرمه‌سده‌ن ایلك اثری بولغان «ماجرای عشق»نی یازمشدر.

1288ده ادرنه‌ده شیخ‌الاسلام پیری زاده وه مشهور سامی پاشا عائله‌لرینه منسوب أوکسوز فاطمه خانمله اویله‌ندی. 1292ده پاریس سفارتی ایکنچی کاتبی اولاراق دیپلوماسی مسلکینه آیاق باسدی. رفیقه‌سینی استانبولدا قویوب پاریسکه بارغان حامد یاشلق احتراصیله پاریسنگ ذوق عالمینه آتیلدی. «دیوانه‌لکله‌رم — یاخود — بلده» اسمنده‌کی اثرنده حامد بو حیاتینك تصویراتینی توپلامشدر.

ایکی یاریم ییل قادار پاریس سفارتنده ایکنچی کاتبلك قیلغان حامد استانبولغا قایتب، سوکرا پوتی شهبندرلگینه، داها سوکرا غولوس باش شهبندرلگینه تعیین ایتلدی. شو اثناده «دختر هندو» نام تیاترو اثری یازمشدر. 1299ده بومبای باش شهبندری بولوب هندستانغا باردی، اوچ ییل او ییرده توروب، حیاتینگ أك بویوك قایغیسینی یاشادی: رفیقه‌سی ورم (توبه‌رکولوز) گه اوچراب، آغیر صورتده حاستالانیب قالدی. اونگچون بومبایدان آیریلیب استانبولغا کیله‌رله‌رکه‌ن فاطمه خانم بیروتده أولوب قالدی. بو قایغیلی أولوم تورك ادبیاتینا «مقبر»، «أولو»، «محجله»، «بونلار اودر» کیبی اثرلرنی قازاندردی.

حامد لوندون سفارتی باش‌کاتبی، سوکرا مستشاری، اوندان‌دا کیین سفیر معاونی بولوب، حیاتینگ 25 ییلینی لوندوندا کیچیرمشدر. فاطمه خانمنك أولومندن بیش ییل سوکرا حامد لوندوندا نه‌للی قلووه‌ر نام بر اینگلیز خانمیله اویله‌نیب، اونیکله 21 ییل قادار یاشامشدر. اونگ أولومندن سوکرا حامد، بروکسه‌لده (به‌لجیقادا) سفیر ایکه‌ن، به‌لجیقانك لییژ شهرنده‌ن بولغان مادام لوسیه‌ن بیله‌ن اویله‌ندی.

حامد مشروطیت انقلابندان سوك «اعیان» اعضاسی وه اعیان رئیسی وکیلی بولغان. جمهوریت دورنده اوچنچی ملت مجلسیکه مبعوث اولاراق کیرگه‌ن وه 1931ده بویوك ملت مجلسینگ ایلك آچیلیشندا أك یاشلی اعضا صفتیله رئیسلك ایتکه‌ن‌در.

عبدالحق حامدنك نشر ایتلگه‌ن اثرلرنی شونلاردر: «ماجرای عشق»، «صبر وثبات»، «ایلچی قیز»، «دختر هندو»، «طارق»، «ابن موسی»، «فینتن»، «نسترن»، «أشبر»، «تزر»، «زینب»، «ایلخان»، «طرخان»، «نظیفه»، «عبدالله صغیر»، «لیبرته»، «ساردانا پال»، «صحرا»، «بلده»، «غرام»، «بر سفیله‌نگ حسبحالی»، «مقبر»، «أولو»، «حجله»، «بونلر اودر»، «طیفلر کچیدی»، «روحلر»، «والدم»، «الهام وطن»، «یاد گار حرب»، «بالادن بر سس»، «یانجی دوستلر».

*

تورکیه نره‌یه کیتمه یاتیر؟

(«ایزوه‌ستیا»دان)

«تورکیه‌نگ بزیمله دوست بر دولت ایکه‌نلیگی مملکتمزنگ کیگ کتله‌سیگه معلومدر. ساویت-تورکیه دوستلغی تورك خلقی مملکتینگ استقلالینی مدافعه ایتیش اوچون قولیغا قورال آلیب کوتریلگه‌ن برچاغدا (توغوب) محکم اساسغا قویولغان ایدی. ساویتلر اتفاقی خلقلاری یاش تورکیه جمهوریتینك (بو) کوره‌شیگه بویوك علاقه کورسه‌تیب توردیلار. استقلال یولنداغی کوره‌شنده بز تورکیه‌گه کوب‌گنه یاردام ییتکزیب‌ده توردوق. ساویت-تورکیه دوستلغی بویله‌لیکله فائده‌لی بولوب محکمله‌نه بیلگه‌ن ایدی.

ییللار کیچدیکچه ساویت-تورکیه دوستلغی اقتصادی میوه‌لر همم یتیشتره باشلادی. بزنگ مملکت تورکیه‌نگ صناعیلاشماغینا جدی صورتده یاردام ییتکیزدی.

فقط سوك وقتلار تورکیه‌نگ اوز خارجی سیاستی اوچون یه‌گی یوللار تاپماق تجربه‌سی حرکتنده بولونا یاتقانلغی حقندا خبرلر ایشیتیله باشلادی. بو یه‌گی یوللار ایسه، بزده‌ن باشقا لارنگ‌دا آگلادیقلارینچا، صلح سیاستیگه او قادار اویغون کیلمه‌یتورغان یوللاردر. فاشیست سیاست-

چیله‌ری، آلمان صنایع وه ایش آداملاری تورکیه ایله یاشیرین باردی‌-
کیلدی یاساب، بعضی نه‌رسه‌لر اوستونده سوزله‌شیب وه آگلاشیب‌دا یو-
روبدرله‌ر. بعضی تورك غازیتالارینگ فاشیست متجاوزله‌رنگ گنه ایشیگه
یارایتورغان یازولارینی ساویتله‌ر اتفاقیا دوشمان مطبوعات ممنونیتله آلیب
باسماقدادر. بعضی بر اوفاق نه‌رسه‌لر تورکیه‌نگ فاشیست وه بالخاصه
آلمانیاغا قارشی علاقه‌سینی (سیمپاتیسینی) کوچه‌یتیش نیتنده بولغانلغی
تأثیرینی بیرمه‌کده‌در. مثلا بعضی تورك غازیتالارندا آلمان استیلاچی سیا-
ستینی قبول وه حمایه ایته‌تورغان سوزله‌ر یازیلماقدادر.

بو کتیریلگه‌ن مثاللار تورکیه خارجی سیاستی چزیغینگ یاقین کیچ-
میشده‌کی آیدینلغینی یوقاتقانی شاهدی ایمه‌سمی؟ هه‌ر حالده بو تشویشکه
توشوره‌جه‌ك بر وضعیتدر. بونلارنگ تصادفی بر وقعه‌لاردان باشقا هیچ
نه‌رسه بولماغانلغی ایسته‌نیلیر ایدی. پروفه‌سور ستاروبینسکی».

*

«یاسه‌ تورکستان» باشقارماسی: ساویت حکومتینك رسمی ناشر افکاری
«ایزوه‌ستیا» غازیتاسی (12. 4. 37 تاریخلی سانی)دان ترجمه ایتب
کتیردیگمز بو یازو موسقوا بولشه‌ویکله‌رینگ «ساویت روسیا-تورکیه دوست
لغی»نی قایسی معناده آگلادیقلارینی اولدوقچا آیدین بر صورتده کور-
سه‌تمه‌کده‌در. دیمه‌ك بولشه‌ویکله‌رچه تورکیه خارجی سیاستی، تورکیه
حکومتینك تصور ایتدیگی وه سربستچه آگلادیغی تورك ملی دولت منفعتی
یولی بیله‌ن کیتمه‌سه‌ده‌ن، موسقوانگ ایسته‌دیگی وه کورسه‌تدیگی ساویت
روسیا منفعتیگه باغلانیب قالا بارسا ایدی.

بو پیرده اونی هه‌م خاطر لاتیب اوتوش کیره‌ك، که تورکیه‌نك ملتله‌ر
جمعیتیگه کیریشینی بولشه‌ویکله‌ر «تورکیه قاپیتالیست دولتله‌رگه سجده
ایتیش مجبوریتنده» دیب آگلاتقانلار ایدی.

ساویتله‌ر اتفاقینك ملتله‌ر جمعیتینه قبول ایتلیشنده‌ن بر مدت اول
بولشه‌ویکله‌ر، بوتون دنیاچا معلوم وه ایشکه آشیریب کیلدیکله‌ری مسلك،
عقیده‌له‌رینه رغماً، ساویت وه قاپیتالیزم سیسته‌مله‌رینگ بربرله‌ریله صلحاً
یاشاب، دوستچا ایشله‌شیب بارا بیله‌جه‌کله‌ری ممکن ایکه‌نلیگی حقندا
یازا باشلاغانلار ایدی. ساویت غازیتالاری یتنده قاپیتالیزم سیسته‌میگه قار-
شی انقلاب پروپاغانداسی اوچراتیلمایتورغان بولدی. مستملکه‌لرده ایمپه-
ریالیزمگه قارشی «قومینته‌رن»نگ قونغره وه باشقا تورلو حرکتله‌ریگه
عائد معلوماتلار کوندەلیك غازیتالاردان قومینته‌رن شعبه‌لری وه اوکا
یاقین زمره‌لرگه مخصوص مطبوعات یتله‌ریگه کوچورولدی. بو کبی
«یوزله‌ریگه پرده توتوش» او درجه‌گه باردی، که، حتی بر آمریقالی
محرر بیله‌ن مصاحبه‌سنده ستالین ساویت حکومتینك ایلکده‌ده دنیا انقلابی
تشویقاتی یورگوزگه‌نلگینی رد ایتدی! وقتیله «فاحشه خانه»، «ایمپه-
ریالیست سرسریله‌ر توپلامی»، «قاپیتالیست شیطانلارینگ بوتون دنیانگ
یگانه سوسیالیزم أولکه‌سی-ساویت روسیاغا قارشی سوغوش حاضرلاش
اوچون گنه اویلاب چیقاردیقلاری حیله اوجاغی» وه تاغین باشقا صفتله‌ر
ایله قارالانیب کیلگه‌ن ملتله‌ر جمعیتی برده‌ن بر «صلح اوچاغی»غا آینا-
لیب قالدی.

بو «اوزگه‌ریشله‌ر»، «بولشه‌ویکله‌رنگ دنیا انقلابی» پلانیدان واز
کیچکه‌نله‌ریده‌ن یاخود اولارنگ قاپیتالیزم دنیاسیغا قارشی اوز نظریه-
سیده‌ن تایغانلاریدان ایمه‌س، فقط موسقوا حکومتینگ پرووواقاسیون
سیاستنده‌ن روسیا اوچون توغولغان سوغوش تهلکه‌سینگ انتاج ایتدیر-
دیگی مجبوریت وه «دنیا انقلابی» خط حرکتی ایکه‌نلیگی آیدین ایدی.
«دەموقراتیزم وه فاشیزم مجادله‌سی» دیگه‌ن، حقیقتدا ایسه اورتا وه جنوب-
شرقی آوروپادا نفوذ قازانماق اوچون آلیب بارا یاتیلغان ایکی دولت

غروبی دیپلوماسی کوره‌شینگ توغدورغان عموم آوروپا قارشیقلغی آرقا-
سندا بولشه‌ویکله‌رنگ یه‌گلی «خط حرکتی» موسقوا طرفندان کوتولگه‌ن
محصولاتنی بیره بیلدی: ساویت روسیا ملتله‌ر جمعیتینه قبول ایتلدی.

بولشه‌ویکله‌رنك ملتله‌ر جمعیتینه کیرگه‌ندن سوڭ تعقیب ایته‌جه‌گی
پلانی‌دا آلدان معلوم ایدی. بو پلان ایکی استقامتده بارار ایدی. برنچی-
ده‌ن: ملتله‌ر جمعیتی ایچنده «فاشیزم» (یعنی آلمانیا وه ایتالیا) دولتله‌ریگه
قارشی ده‌موقرات دولتله‌ر جبهه‌سی قورو؛ ایکنچیسی: لیبه‌رال-ده‌موقراتیزم
ترتیبی حاکم دولتله‌ر ایچنده قوممونیست، سوسیالیست وه سول ده‌موقرات
فرقه‌لاردان مرکب «فاشیزمگه قارشی — خلق جبهه‌سی» توزوش ایدی.
فرانسا وه چه‌خوسلوواقیا بیله‌ن (آلمانیاغا قارشی) «قارشیلقلی یاردام»
معاهده‌له‌رنده‌ن تاشقاری ساویت حکومتینك قورماقچی بولغان «آنتی-
فاشیست» دولتله‌ر جبهه‌سنده‌ن هیچ نه‌رسه چیقمادی. فقط آچیقدان آچیق
آلمانیاغا قارشی «حربی اتفاق» رنگینی آلغان وه آوروپادا صلحنی
ساقلاب قالیش اوچون تهلکه‌لی کورونگه‌ن بو ساویت-فرانسا وه ساویت-
چه‌خوسلوواقیا معاهده‌له‌ری شو نتیجه‌له‌رنی توغدوردی: 1) آلمانیا «لوقار-
نو معاهده‌سینی» لغو ایتدی؛ 2) به‌لجیقا، اینگلته‌ره وه فرانسا بیله‌ن حربی
اتفاقیدان واز کیچدی؛ 3) یوغوسلاویادا فراڭسادان اوزاقلای باشلادی.
بو صورتله فرانسانك متفقی وه یوغوسلاویانك منسوب بولوندینی «کیچیك
آنتانتا» دولتله‌ری برلگی قوتسزله‌ندی؛ 4) ساویت روسیاغا قارشی
لهستان، آووستریا، ماجارستان، یوغوسلاویا، رومانیا وه بولغارستان‌نی
اوزیگه تارتا باشلاغان آلمانیا-ایتالیا دوستلغی باغلاندی.

مه‌نه بو صورتله بولشه‌ویکله‌رنك «بین‌الملل آنتی-فاشیزم» جبهه‌سی
اورنیغا اونڭ عکسی میدانغا چیقمادادر. یعنی بر طرفدان بوکونگی
آوروپادا عسکری قوت جهتنده‌ن برنچی اورون توتقان ده‌موقراتیك
فرانسانك بین‌الملل نفوذینی خلل کتیریلمه‌کده، ایکنچی طرفدان ساویت
روسیاغا قارشی اتفاق قورولماقدادر.

آیریم دولتله‌ر ایچنده حس ایتیلگه‌ن «فاشیزمگه قارشی خلق جبهه-

سی»ده موسقوا حکومتینڭ ایسته‌گه‌نیده‌ك ایمه‌س. بوتون آوروپادا ایکی-
گنه دولتده «خلق جبهه‌سی» توزوله بیلدی: بریسی — اسپانیادا، ایکنچی-
سی‌ده فرانسادا. اسپانیادا توزولگه‌ن «خلق جبهه‌سی»نڭ مه‌نه ایندی اون
آیچا دوام ایتب کیله‌یاتقان قانلی وطنداشلار سوغوشیغا یتکزگه‌نینی کوروب
توروبمیز؛ فرانساداغی «خلق جبهه‌سی»گه منسوب قوممونیست وه سول
سوسیالیست زمره‌له‌رنك انقلاب یولیغا قارای آتدیقلاری ده‌موغوژی طلبله-
ری، بو مملکتده قوتلی ده‌موقراتیزم عنعنه‌سیله اهالینڭ کوپچیلیگینی
تشکیل ایتکه‌ن اورتا صنف (کیچیك بورژوآ)نڭ توسقونلغینا اوچراماقدا-
در. اینگلته‌ره، به‌لجیقا، اسقاندیناویا دولته‌ری ایله باشقا مملکته‌رده
«خلق جبهه‌سی» قورولا آلمادی. یالغز ده‌موقراتیك فرقه‌لار ایمه‌س، حتی
سوسیالیسته‌ر هم قوممونیسته‌ر بیله‌ن بر جبهه‌ده بولوشنی ایسته‌مه‌دیله‌ر.
اسویچره‌نك بعضی قانتونلاریدا قوممونیست فرقه‌سی قانون بویونچا تارقا-
تیلیب یوباریلدی. لهستان، یوغوسلاویا، رومانیا کبی مملکته‌رده ایسه
«خلق جبهه‌سی» دیلگه‌ن نه‌رسه‌نڭ قورولوشینی توشونوب‌ده بولمایدی...

موسقوا حکومتی وه اوڭا مطیع قوممونیسته‌رنڭ آڭلادیقلارینچا
«خلق جبهه‌سی»ندن مقصد: پرولەتار دیکتاتوراسینڭ ایڭ باش دشمانی
تانیلاتورغان ده‌موقراتیزمنی ساقلاب قالیش بولماسدان، «فاشیزم»گه قار-
شی کوره‌ش پرده‌سی آستیدا قاپیتالیزم سیسته‌مینی بوزوشدر.

یوقاریدا کورسه‌تدیگیمز کبی قاپیتالیزم سیسته‌مینی اوز ایچنده‌ن
بوزوش پلانی اورونغا کیلمه‌دی. بونی کورگه‌ن ستالین ایندی قاپیتالیزم
وه قاپیتالیست دولته‌رگه قارشی ایسکی باریشماز دوشمان تیلی بیله‌ن
سویله‌ی باشلادی. 3نچی مارتدا بولوب اوتکه‌ن قوممونیست فرقه‌سینڭ
مرکز قومیته‌سی پله‌نومی «عموم تویلانیشی» یغیننداسی ستالین ساویت روسیا
بیله‌ن قاپیتالیست دولته‌ر مناسباتی حقندا سویله‌دیگی نطقندا دیدرکه:
«... بزنڭ فرقه یولداشلار ساویته‌ر اتفاقینڭ قاپیتالیست دولته‌ر آرا-
سندا یاشاب تورغانینی اونوتقانلار... قاپیتالیست دولته‌ر آراسندا بولماق

بوش سوز ایمەس، بو بر نا مقبول، یاقیمسز وضعیتدر... بربرلەریگه اوز آرا جاسوسلار یوباریب توراتورغان قاپیتالیست دولتلەر دنیا یوزنده یگانه سوسیالیست اوجاغی بولغان ساویتلەر اتفاقیغا داها کوبرەك جاسوس، بوزغونچیلارینی یوباریب تورماقدادرلار. قاپیتالیست دولتلەرنگ ساویتلەر اتفاقیغا قارشی بەسلەدیگی پلان — اونگ اوستیگه هجوم ایتیش، اونی قولاتیش وه ایگ بولماغاندا اونگ قوتینی توشوروش وه اوگا ضربه بیریشدەن عبارتدر...» سوزیگه دوام ایتەرەك ستالین «... اطرافیمزنی قاپیتالیست دولتلەر اوراب توردیقجا بزنگ ایچیمزدەده بزگه قارشی جاسوسلار، تورلو بوزغونچی وه سوء قصدچیلار بولا بیریشی آیدین ایمەسمی؟» دیدر.

(«پراودا» وه «ایزوەستیا»نگ 37 .3 .29 تاریخلی سانی).

حقیقتاً ستالین‌نك وقتیله «ساویت وه قاپیتالیست سیستەملەری بربریله صلحاً یاشاب تورا بیلەدیلەر» دیمه‌کله قاپیتالیست دنیاسینی آلداتماق اوچون‌گنه یالغان سویلەدیگی آیدین ایمەسمی؟ مچ.

*

ساویت روسیادا سیاسی وضعیت باردیقجا کیرکینلەشمه‌کدەدر. حکومت وه فرقه مؤسسەلەری صفلارینی «تازالاش» حرکتی شایان حیرت بر طرزده دوام ایته یاتیر. بویوك بولشەویك منصب وه رتبه صاحبلاری آراسندا «گه. په. ئو.» (سابق «چەقا») باشلوغی یەغودانك‌دا حبس ایتلگەنینی اوتکەن ساندا یازغان ایدیك. بو یەغودا «گه. په. ئو.» باشلوغی بولغانیدان غنا ایمەس، شخصاً ستالین‌گه ایگ یاقین وه اونگ «سرداشی» بولغانی اوچون ساویت ایچکی رەژیمینگ ایگ محکم ستونی، پرولەتار دیکتاتوراسینگ ایگ شانلی خادمی دیب تانیلیر وه آتالیر ایدی. ماقسیم غورکی‌نگ یازدیغینچا «یەغودا» ستالین دوری ساویت رەژیمینگ «غرور لانا بیلەجەك بر کشیسی» ایدی.

مەنه ایندی شو یەغودا — میلیونلارچا کشینگ قانیغا بویانغان جلاد

یەغودا — اوغرولق وه شوگا اوخشاغان تورلو جنایتلەر بیلەن عیبلەنیب، ساویت زندانیغا توشوب اوتوروبدر.

15 یلدانبەری اوزینی بر «اوغرو»غا حمایه ایتکزیب کیلگەن «پرولەتار انقلابی» حقندا نیمه دیب بولادی؟ 15 یل اوغرو یەغودانگ باشلوغی آستیدا «گه. په. ئو.»نگ ایشلەب کیلدیگی ایش «انقلاب منفعتی» دیب تانیلیرسا، او وقت «انقلاب منفعتی» دیگەن نەرسەنی بیلگه‌لەش وه آگلاشدا «داهی» ستالین بیلەن اوغرو یەغودا آراسندا نیمه فرق بار؟

اگرده یەغودانك ایشلەدیکلەری حقیقتاً جنایت ایکەن، او وقت، باشقالارنی «دقتسزلك»، «قراغیسزلق» بیلەن عیبلەب اوروناریدان قووب، سورگونگه هایداب، اولدوروب یاتقان «داهی» ستالین‌نگ اوز «قراغیلغی» قایدا قالدی؟ چونکه «گه. په. ئو.» وه اونگ باشلوغی یالغز ستالین‌نك اوزیگه‌گنه تابعدر.

بوتون اجنبی محررلەرینك هەمده ساویت غازیتالارینگ بلدیردیکلەرینچه یەغودانك حبس ایتلیشی بوتون ساویتلەر اتفاقدا ممنونیت وه شادلقله قارشی آلنغان. بو ایسه عینی زماندا ستالین وه عمومیتله روس بولشەویزمی رەژیمینك قولاشینی ساویتلەر اتفاقداغی خلقلارنگ قالایچا قارشی آلا تورغانینی آپ-آچیق بر صورتده کورسەتیب توروبدر.

یەغودادان سوك 250 قادار «گه. په. ئو.» مأموری حبس ایتلگەنمیش. «گه. په. ئو.» صفلارینی تازالاش» ساویت رەژیمینگ کیچیرمه‌کده بولغان آغر بحرانگ ایگ بویوك شاهدی‌در. فقط بو بحراندان «تازالاش» بیلەن‌گنه چیقیب بولمایدر، چونکه بحرانگ باش سببی آیریم کشیلەر، یەغوداغا اوخشاغان جنایتچیلەرده بولماسدان، روس بولشەویزمی وه اونگ یاراتدیغی «روس پرولەتار دیکتاتوراسی»ندادر...

لەنین قورودی، اورنیغا ستالین توردی. یەغودا یوقالدی، اورنیغا یەژوف دیگەن جلاد کیلدی. بونیگله روس پرولەتار دیکتاتوراسی قانلی یولندا دوام ایتمه‌کدەدر. بز اوچون یەغودا، حتی ستالین‌نگ قوروب

کیتیشیله گنه مسئله بیتمه‌یدر. بزچه اولاً پرولەتار دیکتاتوراسی یقیلیب، سوڤ روس ایمپه‌ریالیزمی قاناتی قیریلغاندان کیین گنه یاریق کون توغاجاق.

ساویت ره‌ژیمی بحرانی وه بونی کورسه‌توچی حکومت وه فرقه صفلارینی «تازالاش»غا ایسته‌نیلگه‌ن برنچی مرحله گه یول آچیش علامتله‌رینده‌ن دیب گنه قاراشیمز لازم.

* * *

ساویت روسیادا آچاق خوفی

ساویت غازیتالاری کوکلەم ایکین ایشله‌رینك کیتیب باریشینی پلاندا کورسه‌تیلگه‌ن مقداردان کوب آرتدا قالا بارا یاتقانینی یازماقدادر لار. «ایزوه‌ستیا» غازیتاسینگ 37 .4 .26 تاریخلی سانده کتیریلگه‌ن استاتیستیك معلوماتلاردان بوتون ساویتلەر اتفاقدا 37 .4 .20 گه قادار 27 میلیون 237 میگ هه‌کتار ایکین ایکیلیب، بونگ پلان مقدارینگ یوزده 29 (29%)ینی گنه تشکیل ایته‌تورغانی آگلاشیلماقدادر.

«پراودا» غازیتاسی (37 .4 .25 تاریخلی سان) یاروسلاو، ایوانوف وه غورکی (بورونغو نیژنی نووغورود) کبی عادتده ایکین کوب ایکیله تورغان ولایتله‌رنك بوتونله‌ی آرتدا قالغانلقلارینی؛ چه‌ریگوف، موسقوا وه له‌نینغراد ولایتله‌رینگ امید ایتلگه‌ندن آنچا آز بولوب چیققانلارینی؛ ساراتوف وه قوییشه‌ف (بورونغو سامارا) ولایتله‌رینگ‌ده عادتده گیده‌ن آرقادا قالا یاتقانینی کورسه‌تمه کده‌در.

ساویتلەر اتفاقی زراعت قومیساریاتینك اعلان ایتکه‌ن استاتیستیك معلوماتلارندان کوکلەم ایکین پلانینی به‌جه‌ریشده ایگ آلدا بزنگ تورکمه‌نستانتك تورغانلغی (79%)؛ ایکنچی اورونداوقراینا (61%)؛ اوزبه‌کستان سوڤ اوزبیکستان (56%)؛ تاجیکستان (55%) قیرغزستان (48%) نگ کیله‌تورغانی آگلاشیلادر. قازاغستان پلاتنگ یالغز 19%ینی گه به‌جه‌ره بیلگه‌ن.

«ستاخانوفچیلق»، «ستالین قانون اساسیسی» وه تاغین قاندای «سوسیالیزم یوتوغیغا تولغان» بوتون ساویتله‌ر اتفاقینگ «قولخوز»، «ساوخوز»لار میدانیغا آینالیب، «تورلو جنسده‌ن زراعت ماکینه‌له‌ریگه آمریقادان‌دا بایب کیتکه‌ن بر دورنده» کوکلەم ایکین پلانینگ به‌جه‌ریلمه‌سده‌ن قالغانینگ سببی نه‌در؟ سوڤ چاغلار بوتون ساویت (یعنی حکومت) وه فرقه مؤسسه‌له‌رینی آستینی اوستیگه چیقاریب «تازالاشلار» حرکتی، ستالین‌نك اوز آیتیشینچا، بولشه‌ویکله‌رنگ نوقول سیاسی وه ایده‌ئولوژی مسئله‌له‌رده‌ن آرتیغراق خوجالق ایشله‌ریگه بیریلیب کیتیشله‌ری نتیجه‌سی ایدی.

ایندی کوروب توروبمز، که تازالاش دوام ایتدیکچه خوجالق میدانینی «بحران» قاپلاب آلغان. «ایلگه‌ری تارتساڤ هوکوز أولەدی، کیین تارتساڤ آرابا سینادی» دیگه‌ن مه‌نه شودر: خوجالق ایشله‌ریگه کوبره‌ك بیریلیب کیتب ایده‌ئولوژی بحرانیغا کیرسه، ایده‌ئولوژی جبهه‌نی توزه‌تمز دیب خوجالق بحرانیغا باتیب اوتوروبدر لار.

ساویت سیسته‌می (ترتیبی)ده گی اساس که‌مچیلك مه‌نه شو سیاسی ایده‌ئولوژی (مفکوره) بیله‌ن ساغلام اقتصادی اصول آراسنداغی آچیقلقدر. اونگچون یا بولشه‌ویزم ایده‌ئولوژیسی، ساویت سیسته‌می ساغلام اقتصادی تورموشنی، یاده ساغلام اقتصادی تورموش ساویت سیسته‌مینی أولدورو‌جه کدر. . .

اوز اوزینده‌ن آپ-آیدین بو مسئله گه ستالین ایله اونگ «نوکه‌رله‌رینك قاراشلاری بوتونله‌ی باشقاچادر. ستالینچه ساویتلەر اتفاقی باشیغا توشمه کده بولغان بوتون فلاکتلەر مسئولیتی آیریم شخصلار بویونلاریغا توشه‌در. اونگچوندر، که کوکلەم ایکین ایکیش نتیجه‌سی بیلینه‌ر-بیلینمه‌س ستالین درحال زراعت قومیساریاتینی «تازالاشغا» کیریشه باشلادی. ساویت غازیتالارینك بزگه بیتکزدیگی معلوماتدان اتفاق زراعت قومیسارینگ تورت اورونباسارینك ایشده‌ن چیقاریلغانلغینی اورگه‌ندیك. اولار گویا «سابوتاژ»، یعنی قصداً ایکین ایشله‌ریگه زیان کتیرگه‌نلەر ایمش.

بوتون بو مسئله‌ده بزنی آیریچا قیزیقتراتورغان برگنه نقطه — بو

یلغی کوکلهم ایکین ایشلهری باریشینگ بوتون ساویتلهر اتفاقندا توغدورغان آچلق خوفی‌در. عموماً آوروپا مطبوعاتینگ یازدیغیناکوره، ساویت حکومتی بالتیق مملکتله‌رنده‌ن وه باشقا دولتله‌رده‌ن قیمت بهاغا غه‌لله ساتیب آلا باشلاغان.

مه‌نه سزگه موسقوا بولشه‌ویکله‌رینگ سوسیالیست زراعتی «قولخوز» وه «ساوخوز» خوجالقلارینگ بیتکزدیگی نتیجه.

* * *

1918 – مای – 1937

اوستومزده‌گی مای آیی قارداش وه جبهه‌داش دوست قافقاسیا خلقلارینگ ملی استقلال بایرامی آیی‌در. 1918نچی یلنگ 11نچی ماینداشمالی قافقاسیا، 26نچی‌دا گورجوستان، 28نچی‌ده آذربایجان وه ئه‌رمه‌نستان روسیادان آیریلیب مستقل ملی دولت یولیغا توشکه‌نله‌ر ایدی. بزنگ آذری توغانلاریمز، شمالی قافقاسیالی، قسماً گورجولهر اوچونده روسیاغا آرقا چه‌ویریب اوز باشلارینا آیری مستقل ملی دولت یولیغا توشوش فکراً نه قادار یه‌گیل بولسا، ئه‌رمه‌نیله‌ر اوچون بو مسئله بوتونله‌ی باشقاچا ایدی.

یالغز قافقاسیانگ ایمه‌س، عموم روسیاده، حتی بوتون دنیا تاریخنده مهم اورون توتقان قافقاسیا خلقلارینگ استقلال دوری کوب وقت اوزاماـ دی. قارا روسیا وارثلاری قیزیل روسلار قافقاسیانی قایتادان استیلا ایتدیله‌ر. «بوغونلاری قاتماغان»، «قانات یایبب، قوتله‌نیب ایرکه‌له‌نه آلماغان» قافقاسیا دولتله‌ری بری آرقاسیدان بری قانلی روسیا ایمپه‌ریاـ لیزمی تیرناغینا توشوب قالدیلار...

بز تورکستانلیلار قافقاسیالی دوستلاریمزنگ بو ملی فاجعه‌سینی اوز ملی فاجعه‌مز دیب حس ایتمه‌لیمز، چونکه قافقاسیا وه تورکستان ملی فاجعه‌سینگ «منبعی» بر بولغانی کبی، او فاجعه‌دان قورتولونگ یولی وه چاره‌لری‌ده بردر.

قافقاسیالی دوستلاریمزنگ تیزره‌گ اوز آزاد وطنلارینا یتیشیب ملی

استقلال بایراملارینا ایرکین تورکستانگ‌دا اشتراک ایتیشینی تیله‌یمز.

اویگ کویسون قیزیل روسیا ایمپه‌ریالیزمی!

یاشاسین قافقاسیا استقلالی! «یاش تورکستان»

*

ملتله‌ر جمعیتی وه ایزیلگه‌ن خلقلار

«تورکستان، قافقاسیا وه اوقراینا خلقلاری دوستلق قومیته‌سی»نگ تکلیفی اوزه‌رینه، اسویچره‌نگ «ژورنال دو ژه‌نه‌ف» غازیتاسی خارجی سیاست محرری موسیو پیه‌ر بریکه (M. Pierre Briquet) آپریلنگ 16ندا، پاریسدا، خارجیه نظارتی حمایه‌سنده‌گی «فرانسا-شرق»(„France-Orient“) قومیته‌سی سالونلارندان برنده «ملتله‌ر جمعیتی وه ایزیلگه‌ن خلقلار» موضوعندا معروضه اوقودی. معروضه‌چی موسیو پیه‌ر بریکه‌نگ آلغا سوردیگی نقطه اودر، که ملتله‌ر جمعیتی آیریم دولتله‌ر ایچنده‌گی اقلیت (آزچیلقدا قالغان خلقلار) تقدیریگه علاقه کورسه‌تدیگی حالدا، هه‌ر جهتده‌ن دولت حالندا بولغان، حقیقتاًده دولت اولاراق یاشاب، سوگراق ساویت روسیا ایمپه‌ریالیزمی تضیقینا توشوب قالغان تورکستان، قافقاسیا وه اوقراینا کبی بویوك أولکه خلقلاری وضعیتیگه آرقا اوگورمه‌کده‌در.

بو غیر طبیعیلك وه حقسزلق دوام ایتدیکچه اولاً آوروپا وه آسیانگ بویوك بر قسمینی توتقان روسیا ایمپه‌ریومندا، سوك بوتون آوروپادا صلح وه تینچلق بولادی دیب اویلاش یاگیلیشدر.

موسیو پیه‌ر بریکه تورکستان، قافقاسیا وه اوقراینا خلقلارینگ ساویت حکومتیگه قارشی باشلاب دوام ایتدیره یاتقان ملی استقلال کوره‌شنده‌ن شایان دقت معلوماتلار کتیره‌رکه‌ن، ملتله‌ر جمعیتی وه عموماً آوروپا افکار عامه‌سینگ نظر دقتینی بو بویوك اوچ أولکه ایله، اولار بیله‌ن بر جبهه‌ده ملی استقلال میداندا چالیشماقدا بولغان باشقا غیر روس خلقلارنگ ملی طلبله‌ریگه جلب ایتب، معروضه‌سینی یوزله‌رچه تیگلاوچیـ لارنگ آلقیشلاریله بتیردی.

تورکستانه خبرلری:

تورکستاننك طبیعی بایلیقلاری

1 — «پراودا» غازیتاسی (18. 4. 37) شرقی قازاغستان ولایتنده (مرکزی سەمەی شهریدر) قالای معدنی تابیلغانینی بیلدیرمه کده‌در. اوقوچیلاریمزغا شونی هەم ایسله‌تیب اوته‌یلیك، که آلتین، کوموش وه باشقا رنگلی معدنلار ایله بایلغی مشهور بولغان «ریددەر» کانی‌ده قازاغستانمك شو ولایتنده‌در.

2 — «قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسی (4. 3. 37) آلای وادیسیدا- غی قزیل سو دریاسی باشیدا، دگز یوزیده‌ن 2800 مه‌تر یوکسه کلکده بولغان تاغلقدا آلتین کانی تابیلغانینی بیلدیرمه کده‌در. بو کان 10-11نچی عصردا ختایلار تامانیدان ایشله‌تیلگه‌ن بولسا هەم، سوگرا تاشلانیب قویول- غان ایکه‌ن. کاندان 40-50 غرام آغیرلقدا آلتین بوله کله‌ری تاپیلماقدا ایمش. بوندان تاشقاری سوخ دریاسی یاقاسیدا (اوزبیکستان ایله قیرغیز- ستان چیگه‌ره‌سیده) آلتین کانی بارلغی آنیقلانمشدر. بو یرده‌ن 100-200 غرام آغیرلقدا آلتین بوله کله‌ری تاپیلمشدر.

3 — تورکستاندا چای آغاچی. «پراودا» غازیتاسی (7. 4. 37) جنوبی قازاغستاندا (مرکزی چیمکینت شهری‌در) 1936نچی یيل آپریل آیندا تجربه اولاراق ایکیلگه‌ن چای آغاچینگ اونوم بیره باشلاغانینی خبر بیره‌در.

«دوشمان زیانچیلیغیدان تیگیشلی سبق آلینمادی»

باشلیغی آستندا، «قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسی، 14. 3. 1937 تاریخلی سانندا چیققان بر یازیسندا، سمرقند قیشلاق اینستیتوتی دائره‌سنده‌کی وضعیتنی آگلاتادر. ساویت قومیسارلا- ری «یاراتیلغان برادرلك وه بین‌الملل دوستلقدان» دەم اورسالار، بو مقاله تیریسنچه پیرلی وه روس طلبه آراسندا غی دوشمانلق احوال روحیه‌سینك اوسوب بارا یاتقانینی کورسه‌تەدر.

روس طلبه‌لەری «اوزبیکلەر علمی ایشکه اقتدارلی ایمەس» دیگه‌ن کبی سوزلەر بیله‌ن پیر- لیله‌رنی حقارت ایتدیکله‌ری کبی، پیرلی طلبه‌ده شدتلی روس وه یهودی دوشمانلیغی کورول- مه‌کده ایمش. محمد اوغلی اسملی بر طلبه بوکونگی رەژیمنك دوشمانلارینی ماقتاب یورەر ایکه‌ن،

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

عبدالرشید اوغلی اسملی ایکنچی بر طلبه «اوزبیکستاندا یهودیله‌رگه اورون بولماسلیغی کیره‌ك» دیگه‌ن فکرنی تارقاتیب یورەر ایکه‌ن.

اهالی ساناغی چاغی قیشلاقلارغا چاقیریلغان طلبه‌لەر قولخوزچیلارنی مالالرینی سویوب یوباریشغا تشویق ایتب یورگه‌نلەر ایمش.

مه‌نه شو جنسده‌ن مثاللار نقل ایتوچی غازیتا بوندای «سره چیده‌ب بولمایتورغان فاکتلار» کوب ایکه‌نینی فرقه وه قومسومول تشکیلاتینك بوگا قارشی جدی تدبیر آلمادیقلارینی یازادر.

سواد جبهه‌سنده — 1) «کاگان اودارنیگی» نام غازیتانك 28. 2. 37 تاریخلی سانندا، «سوادسز باشلوقلار» باشلوقلی بر یازیسندا بیلدیردیگینه کوره، «کاگان اودارنیگی» آتلی قولخوزدا 59 سوادسز هەم چه‌له سوادلی کشی رویخطکه آلنغان بولسادا، حقیقتده 8-9کشیده‌ن باشقاسی سواد درسینه دوام ایتمه‌گه‌ن. درسگه یورومه‌وچیله‌رنك باشندا قولخوز اداره‌سی باشلوقلاری تورارمش.

2) آتبازار قیشلاق شوراسی دائره‌سنده‌گی «کریموف» آتلی قولخوزدا سواد مکتبینه یازیلغان 45 کشینك 9-10گنه‌سی درسگه دوام ایتەدر. اوقوتوچی بر کون درس بیرسه، اوچ کون دەم آلیب یوره‌در. («بوخارا پرولەتاری» 37. 3. 11).

عینی غازیتانك 12. 3. 37 تاریخلی نسخه‌سندا آتبازار قیشلاغینك «عابدووا» آتلی مکتبنده اوقو-اوقوتو ایشله‌رینك جوده یامان حالدا ایکه‌نی، ایکی صنفلی مکتبنك هەر صنفندا 20-25 بالا اوقوماغی لازم ایکه‌ن 10-12ده‌ن آرتیق اوقوچی کیلمه‌گه‌نی، بعضی قیزلارنك مکتبگه هەلی هەم په‌ره‌نجی بیله‌ن کیلمه‌کده بولغانلاری خبر بیریله‌در.

مکتب قطعی ساغلاملاشترو تدبیری طلب ایتەدر

روسچا «تاجیکستان قومونیستی» غازیتاسی (8. 3. 37) یوقاریداغی باشلیق آستندا چیققان بر یازیسندا بیلدیردیگینه کوره، باومان آبادداغی 7 پیللق مکتبده تاجیك وه اوزبیکلەر اوچون آیریچا بر صنف یوق ایمش.

مکتب مدیری تسیکله‌ویچ بو وضعیتنی «مکتبمز روس بالالاری اوچوندر» دیب ایضاح ایتەر ایمش. بو خبرنی بیروچی مخبر مکتبده اوقو وه اداره ایشله‌رینك‌ده بوتونله‌ی بوزوق بولغانینی یازادر.

ایشچیلەر تورموشندان: ایش حقی توله‌مه‌یدیلەر — شهر اعمارات تروستی ایشچیله‌رینه 3 آیدانبه‌ری ایش حقی توله‌مه‌یدیلەر. معلوم بولماغان بر سببده‌ن ایش حقی توله‌و اورنندا آوانس بیرو اصولی چیقاردیلار. 1937نچی یيل غینوارندان بیری ایشچیله‌رگه 10-15 سومدان بونه‌ك گنه بیره‌درله‌ر. ایشچیله‌رنك تورموش شرائطی نفرت ایتەرلك بر حالدادر.

(«تاجیکستان قومونیستی» غازیتاسینك 10. 3. 37 تاریخلی سانندا 17 امضا ایله باسیلغان ایشچیلەر مکتوبنده‌ن آلندی).

عینی غازیتانك 12نچی مارت تاریخلی نسخه‌سندا باسیلغان ایشچیلەر مکتوبنده کولابدا- کی 13 نومرولو مای زاوودندا بیش کونلك ایش هافتاسی اورنندا هافتادا 1-2 کون گنه ایش- له‌ندیگی، زاوود ته‌خنیکی باشلوغی پاشه‌نکونك ایشچیله‌رنی خصوصی معاهده ایله 500 سومغا آلدیغی شهر حمامینی تعمیر ایشنده اوز فائده‌سی اوچون ایشله‌تدیکی بیلدیریله‌در.

عینی زاوود باشچیلیغی پاختاچی دهقانلارغا تخصیص اینیلگه‌ن تازه بیمه‌ك ماینی ماکینه مایی اورنندا قوللانیب قویوب ایشچی وه پاختاچیلارنی مایسز قالدیرمشدر.

باشقارمادان: اورون آزلغندان «بین‌الملل تورموشدان» باشلیقلی مقاله‌نی باسالمادیق وه «ابن سینانك أولومینك 900نچی یيل دونومینی ایسله‌و مناسبتیله» دیگه‌ن مقاله‌نی ایسه کیله- جه‌ك سانغا قالدیردیق.

Yach Turkestan

Mai 1937 (Le Jeune Turkestan) No. 90

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokaï - Oghly**

يوليمزغا توغرو كيلگه‌ن بوتون يازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بيتله‌ري آچيقدر. باسيلماغان يازولار قايتاريلماس.

آبونه شرطلري:

يللغى 100 فرانسز فرانقى، آلتى آيلغى 60 فرانق، اوچ آيلغى 30 فرانق.

شاعر محمد شمس‌الدين عبدالله كتابى‌نك شعرله‌ري توپلامى

«قيزيل اوزبيكستان»نگ 37 .3 .5 تاريخلى ساندا خبر بيريلديگينه كوره، ياقيندا دوشنبه شهرنده‌كى خلق كتبخانه‌سى خادمله‌رى تامانيدان **شاعر محمد شمس الدين عبدالله كتابى** طرفندان يازيلغان شعرله‌رنگ قوليازماسى تاپيلمشدر. بو شعرله‌ر توپلامى شاهى كاغدغا گوزەل يازيلغان ايكه‌ن. تاريخچيله‌ر بو شعرله‌ر توپلامينگ شاعر كتابى‌نگ أولوميده‌ن 14 يىل اوتكه‌نده‌ن سوڭ، يعنى 1435ده، يازيلغانلرينى آنيقلامشلاردر. شو وقتغاچا شاعر تامانيدان يازيلغان كتابلارنگ 1457نچى يىلدا يازيلغان قوپياسى تاپيلغان ايكه‌ن.

خبرنگ سوگيدا «كتابى تامانيدان يازيلغان شعرله‌ر توپلامى 1934 نچى يىلدا بوخارادان تاپيلغان بولسا هم باش قسمى يوق ايدى» ديله‌در.

مجموعه‌مزغا تيعشلى هر تورلو يوللانمالار اوچون آدرەس:

Mustafa Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

ياش تورکستان

تورکستانلك ملى قورتولوشى اوچون كوره‌شوچى آيلق مجموعه

باش محررى: چوقاى اوغلى مصطفى

1929نچى يىلنك ده‌قابر-نده‌ن چيقا باشلاغان | ايلول (خزيران) 1937 (1356 هجرى) | ساله 91

بو ساندا:

1 — اولوغ ملى سيما — باش مقاله

2 — ابن سينانك أولومينك 900نچى يىل دونومينى ايسله‌و مناسبتيله — اوقتاى

3 — ساويتله‌ر اتفاقندا ملى دولت مسئله‌سى — مصطفى

4 — ساويتله‌ر اتفاقندا يير مسئله‌سى حل ايتلگه‌نمى؟ — اسكندر

5 — ساويت استاتيستيك يالغانلارى — م.

6 — بولشه‌ويكله‌رنك افترالى هجومله‌رى

7 — تورکستاندا دينى حركتله‌ر — ع.

8 — ايكى بويوك وظيفه‌مز — ك.

9 — مجبورى ايضاح-جواب — مصطفى

10 — پاريسده‌كى آذرى تورکله‌رى قولونيسى آراسندا

11 — آذربايجان مسئله‌سى

12 — معارف جبهه‌سنده (قادرو مسئله‌سى)

13 — تورکستان خبرله‌رى: تورکستاندا نه‌لر بولا ياتبر؟ شرقى تورکستاندا: ابن سينانك «دانشنامه»سى؛ جامعه مدرسه‌سينك عاقبتى.

12 — باشقارمامزغا كيلگه‌ن اثرلر.

تورکستاندا نه‌لر بولا یاتیر؟ سوك وقت بر قسم آوروپا مطبوعاتندا، مثلاً لهستان، ایتالیا، اسویچره، آلمان غازیتالارینده تورکستاندا قورالی عصیاندان بحث ایتیلمه‌کده ایکه‌نلگین بز «یاش تورکستان»نگ اوتکه‌ن ساتده قید ایتکه‌ن ایدیك. مای آیی تورکستان غازیتالاری ایندیگه‌چه باشقارمامزغا کیلیب یتمه‌دی؛ اونگچون بز اولاردا بو حوادث حقنده نیمه بار لغینی بیله آلمایمز. فقط «پراودا» غازیتاسینگ 13نچی مای ساتده «حدود ساقچیلارینك باتیر حرکتی» باشلیقلی آستیدا عشق آباددان (12. 5. 37) آلیب باسغان تیلغراف خبرنده‌ن، آوروپا غازیتالارینگ یازدیقلا- رینك اساسسز «آلیب-قاچدی» بر خبر بولماغانلغی آگلاشیلادر. «پراودا» نگ یازدیغینا کوره:

«حدود ساقچیلاری تروونوف، ستەشه‌نقو وه جوقان اوغلی ساویت- آفغانستان حدودنده اوزله‌ریگه قاراشلی جایلارنی آراشتریب بارا یاتقانلار ایدی. توسه‌تده‌ن باشلاری اوستونده‌ن میلتیق اوقلاری زیللای باشلادی؛ اولارغا حدودغا یاقین تپه‌له‌رده‌ن آتماقدا ایدیله‌ر؛ تجاوزچیلار اوچ غروپغا بولونه‌رەك اوق یاغدیرا باشلادیلار. . .»

نهایت جوقان اوغلی آیاغندان یارالانمش، ستەشه‌نقو أولدورولمش. ساویت ساقچیلارینا یاردام قوتله‌ر کیلیب، آتیشمالار ینه برآز دوام ایتدیکده‌ن سوگرا تجاوزچیلار سه‌کیز أولوك بیریب کیری چیکیلمشله‌ردر.

موسقوا غازیتاسینك یازدیغینا کوره، ساویت-آفغانستان حدودنده 12 نچی مایدا بولوب اوتکه‌ن حادثه او قادار یه‌گیل وه اهمیتسز ایشله‌رده‌ن بولماغان. . .

شرقی تورکستاندا: آفغانستاندان ایشانچلی بر منبعدان 37 .5 .20ده باشقارمامیزغا یازیلغان بر مکتوبده شرقی تورکستان وضعیتیگه عائد شو سطرلار بار:

«بوکون آلینغان معلوماتغا کوره، محمود سجاك وه موصولبایلار 35 کشی ایله تیبه‌تگه قاچیب چیقمیشلاردر. خوتان منطقه‌سنداغی دونگه- له‌ر اورومچی حکومتیگه بیعت ایته‌رەك مسلمان والیله‌رینی بیکار ایتب، اورنیغا ختای وه روسلار تعیین ایتلمشله‌ردر.»

اولوغ ملی سیما

اوستومیزده گی آی تورك خلقینگ أگ بویوك سیماسی وه عموم بشریت تاریخینك‌ده أگ مشهور شخصیتله‌رنده‌ن سانالغان ابو علی سینانگ أولومیگه توقوز یوز یيل تولاجاق. بزنگ تورکستاندا وه تورکیه‌ده ابن

ابن سینا (980—1037)

(بو رسمنك قلیشه‌سی دوقتور رضا نور بیکنك 1924نچی یيلی استانبولدا، مطبعهٔ عامره‌ده باسیلغان «تورك تاریخی»نك 162نچی صحیفه‌سنده‌کی بویاقلی رسمده‌ن یاساتدیریلمشدر.)

سینا خاطره‌سی، اونگ قالدیردیغی اثرله‌رنده‌ن یاسالاجاق سه‌رگیله‌ر، تورموشی وه اثرله‌ری حقنده بیریله‌جهك معروضه‌لارکبی تورلو علمی نما-

یشلەر بیلەن ایسلەنەجەك. ابن سینا توغروسندا بزنگ «یاش تورکستان»دا هەم مقالەلەر باسیلغان (72، 89نچی وه بو ساندا). او مقالەلەر بویوك تورك داهیسینك تورموشی وه یاراتیجی شخصیتی حقندا، تولوق بولماسادا، آنچاغنا معلومات بیره بیلەرلك ماهیتەدر.

ابن سینانی بزنك تورك دنیاسیغا نسبتاً آوروپا علم دنیاسی یاخشیراق بیلەدی. فقط اثرلەرینی اسلام شرقندا، خرەستیان غربندا لاتین تیلی کبی بویوك رول اویناغان عرب تیلنده یازغانی اوچون ابن سینانی آوروپالیلار شو وقتغاچا عرب دیب کیلدیلەر. ابن سینانگ تورك دنیاسی طرفندان اوزلەشتریب آلینیشیغادا کوب وقت بولمادی («یاش تورکستان»نگ 89نچی سانداغی اوقتای مقالەسیگه باقیلسین). بو پیرده شونی‌دا قید ایتب اوتوش لازم، که ابن سینانگ تورك عالمی طرفندان اوزلەشتریله بیلینیشی تاریخی تورك ملتچیلگینك تورکیەده غالب کیلدیگی وه بزنگ تورکستاندا ایسه — قیزیل یاتلار استیلاسی زندانی ایچندەن‌ده بویوك بوی کورسەتیب توردیغی دورگه توغرو کیلیب توروبدور.

ابن سینانی اوزیمزدەن، تورك سویندان دیمەك بیلەن‌گنه قانیقو یارا- مایدر. ابن سینا کبی شخصلار بوتون بشریتنگدر. اونی اوزلەشتریش وه اونگ قالدیردیغی میراثغا لایق وه یارارلق بولوش اوچون یاش‌تورکستان نسلی علمگه پیریلمەلی وه اونگ اثرلەرینی مطالعه ایتمەلی وه یاقیندان اورگەنمەلیدر. ابن سینا اثرلەری، طبیعی، بو زمانغی علمنگ طلب‌ایتدیگی سویەده ایمەسدر؛ بو غایت طبیعی بر نەرسه، چونکه علم بر نقطەدا توقتاب تورمای، دائما ترقی ایتەتورغان بر نەرسەدر. علمنگ ترقیسی اوچون أڭ مهم نەرسه — معین پرەنسیپلەرنی تاپماقدر. علم پرەنسیپی — طبیعتنگ بزگه بیلینمەی کیله یاتقان یاشیرین علامتلەرینی یوزەگه چیقاریش وه بیلگیلەش اوچون أڭ توغرو واسطه، یولدر. بعضی آوروپالی بویوك عالملەرنك دیدیکلەرینچه بزنك ابن سینا عصری تورموشدا کەتته رول اویناماقدا بولغان بعضی علم ساحه‌لاری پرینسیپینی کشف ایتکەنلەردەن بری بولغان.

ابن سینا بوتون غرب دنیاسینچا «هکیملەر پرەنسی»، بزنگ تور- کستانچا آیتقاندا «هکیملەر پیری»در. مشهور فرانسز عالمی مارسەلەن بەرتەلو (Marcelin Berthelot 1827—1907) «بوکونکی غیر عضوی کیمیا („Chimie inorganique“) پرینسیپلەری، باشلیچا، ابن سینا اثرلەرنده اورون تاپقان ایدی» دیدر.

ابن سیناغا معاصرلاری تیوشلی قیمت بیره آلمادیلار. حتی عالم، ملالار اونی «دین دوشمانی» دیب اعلان ایتدیلەر. اونگ اثرلەری منع ایتلدی؛ ابن سینا تورکستاندان قاچیب کیتیش مجبوریتنده قالدی. فقط اونی هەم بیلیب قویوش کیرەك، که دنیاوی علم یولوندا غی جسارتگه وه دنیاوی علمگه قارشیلق یالغز اسلام روحانیلەری خصوصیتی ایمەسدر. ابن سینادان تخمیناً 400 ییل سوڭرا دنیاغا کیلگەن مشهور ایتالیان فیزیك وه ییلدیزلەر بیلیگی (آسترونومیا) عالمی غالیله (Galilée 1564—1642) نی قاتولیك روحانی محکمەسی وحشیانی قیناتیش وه تریك حالندا اوتقا سالیب یاندیریش تهدیدی آستندا اونگ اینانديغی وه زمانیمزنگ اساس علمی حقیقتلارندان بولغان ییلدیزلەر بیلیگی (علم نجوم) قانونلارندان واز کیچیشکه مجبور ایتکەن ایدی.

غربی خرەستیان آوروپاسینگ بوکبی حادثه (لەر) کیچیردیگینی بیله توروب، بز اسلام روحانیلەریگه قارشی او قادار «شدتلی» بولمایلیق. فقط عالم وه ملالاریمزنك‌دا علمی حقیقتلار آلدیندا بویون ایکیب، علم یولوندا موندان سوڭ توسقونلق ایتمەسلیکلەرینی تیلەیمز.

خلقمزنك اولوغ اوغلی داهی ابن سینانك اسمی وه خاطره‌سی کشیلك نامیغا لایق حر وه ایرکین ملی تورموشغا ایلتەتورغان ییلیم وه علم ترقیاتی یولوندا بزنك یاش بوغون اوچون بایراق وه یارچی بولسون‌ایدی.

ابن سینانك أولومینك 900نچی ییل دونومینی ایسلەو مناسبتیله

تورکیه مرکزنده‌کی تورك تاریخ قورومینگ بویوك تورك هکیمی وه فیلوسوفی ابن سینانگ 900نچی أولوم ییلینی ایسلەش وه بایراملاش

حقندا چیقارغان قراری تورك عالم وه متفکرلەری آراسندا ابن سیناغا عائد مسئلەلەرگه بویوك علاقه اویاندیرمشدر. تورك تاریخ قورومینگ قراری اعلان ایتلگەندەن 12 کون سوکرا، یعنی 36 .10 .7ده چیققان «جمهوریت» غازیتاسندا، تورکیەده تورکیات ساحەسندا تانیلغان پروفەسور محمد فؤاد کوپرولونگ «9نچی عصردا اسلام رسم صنعتی وه ابن سینانك تصویری» باشلیقلی علمی مقالەسینی اوچراتدیق. بو مهم یازینگ دوامی عینی غازیتانك 11 وه 17نچی اوقتوبر (برنچی تشرین)ده چیققان سائلارندا باسیلمشدر. پروفەسور محمد فؤاد بیك بو قیمتلی یازیسندا «عجبا ابن سینانگ خیالی دەگیل، حقیقی (یعنی authentique) بر تصویری موجودمودور؟» دیگەن سوراقنك جوابینی بیرمەکدەدر.

کیرەك آوروپادا، کیرەك تورکیەده ابن سینانگ تصویری اولاراق تورلو تورلو رسملەر اوچراتیلماقدادر. آینیقسا آوروپادا باسیلغان اثرلەرده ابن سینانك بربریگه اوخشامایتورغان تورلو رسملەری بار. بو رسملەرنگ باریسی، پروفەسور محمد فؤاد کوپرولوگه کوره، هیچ بر تاریخی نیگیزگه تایانمایتورغان تمامیله فانتازی (خیالی) محصولی نەرسەلەردر. شوندای بولسا هەم بوتون بو تصویرلەرنگ توپلانیشی آلغا سورولوب، اولارنك قایسی محیطلاردا وه قایسی چاغلاردا میدانغا چیقدیغینی بیلگیلەشنگ فائدەسز ایمەسلگی سویلەنەدر.

پروفەسور محمد فؤاد بیك یوقاریداغی سؤالغا جواب بیره بیلمەك اوچون، مقالەسینگ 3نچی بولومنده، ابن سینانگ تصویری حقندا کی مهم بر وثیقەنی کیلترمەکده وه شو سطرلارنی یازماقدادر:

«سمرقندلی نظامیٔ عروضینگ (هجری 550، میلادی 1155ده) یازدیغی «چهار مقاله» آدلی مشهور اثرده، ابن سینایا عائد بر قید واردر، که دوغرودان دوغرویا اونگ تصویری مسئلەسینه تماس ایتمەکدەدر. بوگا کوره، محمود غزنەوی، 11نچی عصرك ایلك سنەلەرنده، ابن سینانگ آرقاداشلارندان اولوب نقاشلقلەده معروف اولان ابو نصر آدلی

تانینمش بر عالمه ابن سینانك رسمینی یاپدیرتمش وه سوکرا غزنه نقاشلارینا بو رسمگ قرق دانه قوپیاسینی چیقارتمشدی. بویوك عالمگ (iconographie) سی ایچین اولدیغی قادار غزنەلیلەر دورنده رسم صنعتینك انکشافینی گوستەرمەك باقیمندانداً پەك مهم اولان بو فقرەیی — موضوعمزه دوغرودان دوغرویه تماس ایتمیەن جهتلەرینی براقماق شرطیله — خلاصه وه نقل ایدەلیم:

«خوارزمشاه ابوالعباس مأمونگ احمد بن محمد السهلی — دوغرو- سی سهیلی — آدلی بر وزیری واردی که فاضل، کریم، علم سیوەر بر آدامدی. بو سبیله طبدا، فلسفەده، ریاضیاتدا، نجومدا أڭ ایلەری گیتمش عالملەری اورایا توپلادی: بیرونی، ابن سینا، ابو نصر، ابو سهل بونلارنك أڭ ایلەری گەلەنلەرندەندر. نهایت، غزنەلی سلطان محمود بونی خبر آلدی. غزنەنگ بویوك عالملەرندەن خواجه حسین بن علیيی مکتوبله مأمونه گوندەرەرەك، بو عالملەری غزنەیه یوللاماسینی دیلەدی. مأمون ایچین، محمودڭ امرینه قارشی گەلمەك قابل دەگیلدی. بناءًعلیه بوتون بو عالملەری چاغیرتاراق وضعیتی وەکندیلەرینی غزنەیه گوندەرەجه گینی بیلدیردی. ابن سینا ایله ابو سهل قطعیاً گیتمەیەجه کلەرینی سویلەدیلەر. دیگرلەری ایسه ممنونیتله گیدەجه کلەرینی سویلەدیلەر. ابن سینا ایله آرقاداشی خوارزمده قالمیاجاقلارندان درحال شهردەن چیقدیلار؛ یوللاردا بر چوق گوجلکلەره اوغرادیلار؛ ابو سهل بو مشقتلەره دایانامیاراق أولدی. ابن سینا بیگ زخمتله توسه وه اورادان نیشابوره واردی. بو سیرادا دیگر اوچ عالم، یعنی بیرونی، ابو نصر وه ابوالخیر، غزنەیه وارمشلاردی. حالبوکه سلطان محمودڭ اصل مقصدی، ابن سینایی غزنەیه کتیرتمەکدی. اونی گورمینجه، ریاضیەجی وه نقاش اولان ابو نصره ابن سینانگ رسمینی یاپدیرتدی؛ نقاشلاری گتیرتەرەك اونگ قرق قوپیاسینی چیقارتدی وه امرنامەلەر یازدیراراق بو رسملەرله برابر، مملکتگ هەر طرفینا یوللادی؛ بو امرنامەلەردە «بو رسمگ صاحبی اولان ابن سینا آدلی آدامگ نەرەده

بولونورسا همن غزنه‌یه گونده‌ریلمه‌سی» یازیلیدی. ابن سینا نیشابوره گه‌لینجه، محمودڭ کندیسینی آراتدیغینی خبر آلدی؛ بر قاچ گون اورادا گیزله‌ندیکده‌ن سوڭرا، گورگانه گیتدی. چونکه اورانگ پادشاهی اولان قابوسڭ علمی وه عالمله‌ری حمایه ایتدیگینی دویمشدی. گورگانه ایندیگی برکروان سرایدا حاستالار باقدی، ایی ایتدی. بو سیرادا قابوسڭ اقرباسندان بری حاستا ایدی؛ اورادا کی هکیمله‌رڭ بوتون غیرتله‌رینه رغماً ایی اولامیوردی. اونڭ آداملارندان بری ابن سینانڭ شهرتینی خبر آلمشدی، اونی توصیه ایتدی. ابن سینا او حاستایی‌دا ایی ایتدی. بونی اوگره‌نه‌ن قابوس بو ماهر هکیمی گورمه‌ڭ ایسته‌دی. حضورینه چیقاردیلار. داها اولجه محمود غزنه‌وی‌نڭ امرنامه‌سینی وه ابن سینانڭ رسمینی آلمش اولان قابوس، اونی گورور-گورمه‌ز درحال تانیدی. «سه‌ن ابو سینا ده‌گیل‌میسڭ؟» دیه سوردی. «ئه‌وه‌ت» جوابینی آلینجا تختندان اینه‌ره‌ڭ اوڭا حرمت ایتدی، یانینا اوتورتدی، قونوشدی. بوندان سوڭرا ابن سینا ره‌ی شهرینه گیده‌ره‌ڭ علاءالدوله‌نڭ وزیری اولدی...» (ص.76—80).

پروفه‌سور محمد فؤاد کوپرولو سمرقندلی نظامیء عروضی‌نڭ یوقاریدا کتیریلگه‌ن فقره‌سندان، ابن سینانڭ حقیقی بر رسمینڭ بارلغینی استدلال ایتمه‌کده وه «چهار مقاله» مؤلفینڭ او رسمنی کورمش وه یا او رسمنڭ بارلغینی سیزمش اولاجاغینی سویله‌یه‌ره‌ڭ مقاله‌سینی شوندای بتیرمه‌کده‌در:

«عجبا 11نجی عصرڭ باشندا یاپیلان وه 12نجی عصردا ئه‌للەرده موجود اولدیغی آڭلاشیلان بو تصویر، یاخود، داها مؤخر بر دورده اوندان استفاده ایدیله‌ره‌ڭ یاپیلان داها یه‌ڭی بر قوپیا ئه‌له گیچه‌جه‌کمیدر؟ یوقسا بر چوق یانغینلار، زلزله‌لر، حربلار، استیلالار، بر چوق کولتور خزینه‌له‌ری کبی بونی‌دا اورتادان قالدیرمشمیدر؟ بونڭ جوابینی ویرمه‌ڭ شیمدیلك قابل ده‌گیلدر. شیمدی بزه دوشه‌ن، امید ایتمه‌ڭ وه آراماقدر!»

تورك تاریخ قورومینڭ ابن سینانڭ 900نجی أولوم یلینی ایسله‌و حقندا چیقارغان قارارینڭ تورك عالم وه متفکره‌ری آراسندا ابن سیناغا قارشی قاندای بویوك بر علاقه اویاندیرغانینی استانبول اونیوه‌رسیته‌سی تورك تفکر تاریخی پروفه‌سورلارندان حلمی ضیا أولکه‌ن‌نڭ اوتکه‌ن آپریل باشلارندا ابن سینا حقندا بیرگه‌ن مهم بر قونفرانسی‌دا آچیقچا کورسه‌ته آلادر. بیڭ اوغلی خلق اویونده بیرگه‌ن بو قونفرانسدا پروفه‌سور حلمی ضیا ابن سینانڭ یتیشمه شرائطینی، قوردیغی فلسفه‌نڭ اساسلارینی، اثرلەرینی وه ابن سینا فلسفه‌سینڭ غرب تفکری اوزه‌رینه قیلغان تأثیرله‌رینی آڭلاتمش، ابن سینانڭ یالغز بر تورك فیلوسوفی ایمه‌س، بر دنیا عالمی بولغانینی سویله‌مشدر. حلمی ضیانڭ بو فائده‌لی قونفرانسی منور بر قالابالق طرفندان علاقه ایله تیڭلانمشدر.» («جمهوریت» 37 .4 .10).

* * *

«قیزیل اوزبیکستان»نڭ 37 .3 .4 تاریخلی 51نجی ساندا، سوڭ بیتنده: «ابو علی سینا» (وفاتیغا 900 یيل تولوش آلدیدان) [اوز مخبریمزدەن] باشلیغی آستندا شو سطرلارنی اوچراتدیق:

«10نجی عصرنڭ 70نجی یللاریدا فقط شرقی بوخارا ایمه‌س، بوتون آوروپاغا نامی کیتکه‌ن ابو علی سینانڭ (ابن سینانڭ) وفات بولغانینا شو یيل ایولدا 900 یيل تولادی(1). بو اونیوه‌رسال عالمنڭ نامیغا قویولغان بوخارا قرائتخانه‌سی اونڭ أولگه‌ن کونینی خاطرلاش، اونڭ کیم بولوب اوتکه‌ینی محتکشله‌رگه تولا تانیتیش اوچون زور تاییارلق کوره یاتیر.

اونڭ اثرله‌ری تولا تاییلماقچی. ابو علی سینا یازیب قالدیرغان 92 خیل اثرده‌ن حاضر 76 خیلی تاییلدی. قرائتخانه‌نڭ شرق ادبیاتی بولومینڭ مدیری اورتاق خان اوغلی تاییلغان اثرلەر اساسیده عالم حقیدا رساله یازیشغا کیریشدی.

(1) تورك تاریخ قورومی ابن سینانڭ أولومینه شو یيل حزیران (ایون)ده 900 یيل تولادی دیب اعلان ایتکه‌ن.

تاپیلغان اثرلەر، اونگ حقیدا یازیب قالدیریلغان تورلو ایسەلیکلەر ابن سینانك یوکسەك فکر ایگەسی بولغانینی کورسەتدی. او شاعر هەم ادیب، دوقتور (طبیب) هەم فیلوسوف، نباتاتچی هەم آسترونوم (منجم)، موزیقاچی هەم عدلیەچی بولغان. ابن سینا بو علملەرنگ هەممەسینی دییەرلك بوخارادا آلغان.

اساساً اون فننگ عالمی بولغان. ابو علی سینا 983نچی یلدا بوخارا اطرافیداغی افسانه ناملی قیشلاقدا توغولغان(2). او یاشلیغیدان تورلو کتابلارنی اوقوب، تحلیل قیلغان. ناهی بن منصور قرائتخانەسیدەن یاخشی فائدەلەنگەن. 20 یاشغا یتکەنده طب حقیدا «شفا» ناملی برکتاب باسدیریب کەتته شهرت قازانغان. آرادان کوپ اوتمەی ماتەماتیکا، فیزیکا فنلەری حقیدا کتاب یازیب، شهرتیگه شهرت قوشغان.

(2) بعضی تورکچه اثرلەر ایله آوروپا تیللەرنده یاسیلغان اثرلەردە ابن سینانك 980ده توغولغانلغی بیلدیریلمشدر وه اونگ توغوم یبرینك اسمی تورکیه معارف وکالتی طرفندان 1931ده، استانبول دولت مطبعەسندا باسیلغان «تاریخ»، (II) ص. 163ده "Afşine,, وه بعضی آلمانچا اثرلەردە ایسه "Efschene„ شکلنده کورسەتیلمشدر.

«قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسی، 27. 3. 37 تاریخلی 70نچی سانندا، ابن سینانگ توغوم یبری حقندا اوز مخبرینك بوخارادان بیردیگی شو معلوماتنی باسمیشدر: «مشهور فیلوسوف ابو علی سینا بوخارا اطرافیداغی افسانه (غازیتا املاسیله Afsana) قیشلاغیدا توغولغان دیب یوروتولەر، لکن بو قیشلاقنك قای یبردەلگی، حاضر قایسی رایونغا قاراشی، تاریخی نا معلوم ایدی. بو عالم نامیداغی قرائتخانەنك علمی خادملەری بو چیگەلنی یبشدیلەر.

اول افسانه نامی بیلەن یورگەن بو قیشلاققا حاضر افسانی (غازیتا املاسیله Ifsanij) نامی بیرلیگەن ایکەن. بو قیشلاق بوخارادان 24 کیلومەتر نەریدە، وابکینت رایونیغا قاراشلی پیشکوه (غازیتا املاسیله Peşkoh) قیشلاغینك شرقیدا ایکەن. او حاضر دیچه (Dece) قیشلاق ساویتیگه قارایدی. اوندا یاشاوچی 50 خوجالقنك هەممەسی قولخوزلاشیب «قیزیل محنت» نامیدا قولخوز توزگەنلەر.

افسانه قیشلاغی ابو علی سینا توغان وقتدا (غازیتا املاسیله Zandanij) تومانینك مرکزی ایکەن. قیشلاقنك اهالیسی 200دەن آرتق بولغان. 7 کەتته مسجد وه «اولیا مقبرەسی» بولغان. بولارنگ هەممەسی حاضر یوقالیب «تاش مسجد» نامی بیلەن یورگەن مسجدنك غیشتلەری، ایشیکلەری قالغان. اونگ محراب اورنی هەم بیلگیلی. اوشا بیردەگی قریەلەر بو مسجدنك بوندان 250 یل ایلگەری رەمونت قیلنغانینی آیتیشادیلار. قالغان 6 مسجدنك هیچ بری بنا قیلنغاندان کیین رەمونت بولمای بوزولوب کیتکەن. م. باباش».

ابو علی سینانك فکری اوسکەن ساری قرائتخانەدەگی کتابلار اوگا کەملیك قیلا باشلاغان. شوندان کیین باشقا یوللار بیلەن کتاب تایپ، اوقوشغا حرکت قیلغان. بازاردا ابو نصر فارابی، اسماعیل زاهد، ابو عبدالله دیگەنلەرنك کتابینی ساتیب آلیب مطالعه قیلغان وه شولار اساسیدا کتاب یازغان. او بو اثریده اسماعیل زاهدنگ آسترونومیاغا، ابو عبدالله-نگ ماتەماتیکاغا قاراشلارینی تنقید قیلیب اوتکەن.

23 یاشیدا آتاسینی دفن قیلغاندان کیین ابو علی سینا خوارزمگه کیتەدی. اوشا وقتدا خوارزم خانینگ وزیری بولغان عبدالحسن سهیلی وه اونگ کشیلەری ابو علی سینانی ساووق قارشی آلادیلار. اولار ابن سینانی سیقا باشلادیلار، ایشلەشکه، مطالعه قیلیشغا سره یول بیرمەیدیلەر. حتی خیوه خانی ابو رحیان ابو علی سینانی أولدوروش اوچون تایارلا-نادی. او بونی سیزیب قالیب، خیوەدەن چیقیب کیتەدی(3).

لاکن او هیچ بر جایدان تینچ مکان تاپالمایدی. هەممه جایدا اونی «دینسز» دیب سیقا بیرەدیلەر. شوگا قارامای، او اوزینگ ایجادی ایشینی دوام ایتدیرەدی. جرجان ولایتینگ پادشاهی شمس‌الدوله تاج‌الملك‌نگ کوپ سیقیشیغا اعتبار قیلمای، طب علمی حقیدا «قانون» اسملی مشهور کتابینی باستیرادی. «شفا» دیگەن اثری اوستیده ایشلەیدی. 4 آی زندانده یاتیب «هدایا» دیگەن 20 جلدلی کتاب وه اوز احوالینی تصویرلەب قصیده یازادی.

دائم یازیش، اوقوش، اورگەنیش، تورلو یەگیلکلەر ایجاد ایتش بیلەن شغللانغان بو عالم ایرانغا بارغاندان کیین کوپ اوتمەی کەسەل بولا-دی. او اوز کەسەلینی شفالاش اوچون بر شاگردیگه دارو یاساشنی بویورادی. شاگرد ابن سینا بویورغان دارونی یاسامای، اوزی بر دارونی

(3) پروفەسور محمد فؤاد کوپرولو یوقاریدا بحث ایتلگەن مقالەسینگ 3نچی بولومینگ بر یبرنده «ابن سینا، کندی بیئوغرافیاسینا (ترجمۀ حالینه) عائد رسالەسنده خوارزمدەن چیقما سینگ سببینی وه یللینی تصریح ایتمەمەکدەدر» دیب یازادر.

یاسایدی. بو دارو ابن سیناغا کەتە ضرر قیلادی. او 1037نچی ییلدا، ایول آیدا، همدان شهریده وفات بولادی. شو وقت 54 یاشدا بولادی.

ابن سینا طب علمی حقیدا یازغان «قانون» اثری بیلەن بوتون آوروپا عالملەریگە معلوم. اونگ کوب تارقالغان اثری هەم شو. اونی دوقتورلار 18نچی عصرغاچا ایشده قوللانیب یورگەنلەر. 16نچی عصردا لاتینچاغا ترجمه قیلدیریب باسیشقان(4).

ابو علی سینانگ فلسفه، فیزیکا، ماتەماتیکا، آسترونومیا فنلەری حقیدا یازغان اثرلەری بزگه قاندای معلوم وه مشهور بولسا، آوروپادا هەم شوندای مشهور.

م. باباش».

معلوم سببدەن قیسقارتیلمای کتیریلگەن یوقاریداغی مقالەنگ مفهومندەن آچیقچا آگلاشیلماقدادر، که بوتون علم دنیاسینچا تانیلغان ابن سینانگ 900نچی أولوم ییلینی ایسلەو ایشی، هەر ایشده قوللەکتیف حرکتنی آلغا سوروب کیلگەن ساویت مملکتنده بو دفعه یالغز بر قرائتخانه مأموریگه گنه منحصر قالمشدر. بو وضعیت یاقیندا یالغز روس خلقی اوچون گنه قیمتی بولغان پوشکینگ أولومینه یوز ییل تولوشی مناسبتیله ساویت مملکتینك هەر طرفندا یاسالغان حاضرلقلار ایله تیگلەشتریلسه، او زمان ساویت حکومتینگ انسانلقنگ تفکر وه تکامل تاریخنده ممتاز اورون توتاتورغان ابن سیناغا، عمومیتله علم ایشلەریگه آینقسا تورك کولتوری مسئلەلەریگه قای نظرله قارایتورغانلغی سیز گیسینی یوقاتایازغان کشیلەرگەده بر پارچا آگلاشیلسا کیرەك.

اوقتای

* * *

ساویتلەر اتفاقندا ملی دولت مسئلەسی

«اوقراینا-تورکستان-قافقاسیا خلقلاری دوستلق قومیتەسی»نگ تکلیفی اوزەرینه آتاقلی تاریخچی وه ملی مسئله بیلەن کوبدەن مشغول اوقراینالی

(4) ابی سینانك اثرلەری لاتینچاغا XVIنچی عصردا ایمەس، داها ایلگەری، یعنی XVنچی عصردا ترجمه قیلنغاندر. ابن سینا اثرلەرینی ایلك تاپقیر لاتینچاغا ترجمه قیلغان کشی Gerhardus Cremonensis در.

ماقسیم آنتونوویچ سلاویئسکی 8نچی مایده، پاریسده، روس تیلنده، «ساویتلەر اتفاقندا ملی دولت مسئلەسی» موضوعندا مهم بر معروضه اوقودی. پاریس جغرافیا جمعیتینگ کەتە سالونی لیق تولغان ایدی. معروضەنی یگلاماق اوچون کیلگەن آنچاغنا روسلار آراسندا سابق روسیا موقت حکومت باشلوغی آ. ف. کەرەنسکی اوتورماقدا ایدی. روس غازیتالاری اوز محررلەرینی یوبارغان ایدی. ریاست هیئتنده «دوستلق قومیتەسی» رئیسی، بورونغو گورجوستان پاریس سفیری، چخەنکەلی؛ اونگ یاندا قومیته رئیسی اورونباساری چوقای اوغلی مصطفی بیك وه سابق اوقراینا خارجیه ناظری آ. شوولگین. روسلار اوز آرا «روسیاغا قارشی اوقراینا-تورکستان-قافقاسیا برلگی نشانەسی» دیب فیسیلداماقدا ایدیلەر...

سلاویئسکی معروضەسی سیاسی باقیمدان کوب معنالی، اهمیتلی بولوب اوتدی. اوقراینا، تورکستان، قافقاسیا وه اولار بیلەن بر قاتاردا ساویت روسیاسینا قارشی ملی استقلال مجادلەسی یورگوزمه کده بولغان خلقلار مسئلەسی بر دولت ایچنده آزلقدا قالغان (اقلیت) لارنگ حق وه حقوقندان بحث ایتەتورغان «ملی مسئلەسی» بیلەن اولچوله بیلمەیدر. چونکه اوقراینا، تورکستان، قافقاسیا وه باشقا بوکون ساویتلەر اتفاقینا تابع خلقلار او دولت (ساویت روسیاسی) ایچنده اوزلەری اوچون وضعیتلەرینی یگیلتیش یولوندا اصلاح طلب ایتب یورمەسدەن، بوکون ساویتلەر اتفاقندان، اصلندا روسیادان آیریلیب، اوز باشلاریغا آیریچا ملی مستقل دولتلەر قورا بیلیش اوچون کورەشمه کدەدرلەر. بزنگ خلقلار اقلیت بولماسدان، کەتە ملتلەر حالندا، اوزلەرینی ساویتلەر اتفاقی ایچنده کوچ بیلەن گنه ساقلانیب تورغان دیب حس ایتەدرلەر. عادی ملی مسئله بیلەن ملی دولت مسئلەسینگ فرقی وه فرق منبعی مەنه بودر.

سلاویئسکی معروضەسینی: «شرقی آوروپانگ ایسکیده چارلق وه بوکون ساویتلەر ایمپەریومی توتقان کیگ بر قسمندا ملی دولتلەر قوروش اوچون باشلانغان بویوك مجادله دوام ایتمه کدەدر» جملەسیله باشلاب، بو

ملی مجادله‌نك اورالاردا 1917 یلغی انقلابغا قادارغی وضعیتنده‌ن بحث ایتیشکه کیریشدی.

سلاوینسکی‌چه وضعیت توبه‌نده‌گیچه تصویر ایتیله‌در:

«دولت أداره حدودلاری روسیاغا تابع بعضی خلقلارنگ «تریك ته‌نی» اوستونده‌ن اوتکوزولگه‌ن ایدی. اوقراینالیلار، تورکستان تورکمه‌ری وه بعضی باشقا خلقلارنك بر قسمی روسیا خارجنده قالیب، بو خلقلارنگ هه‌ر قایسیسینگ اوز آرا ملی باغلانیشلاری قوتسزله‌نمه‌کده بولسا، ایکنچی طرفدان روسیا ایچنده عینی خلقلار صنعی أداره حدودلاریله پارچالانماقدالار ایدی. تورکستان گه‌نه‌رال-گوبرناتورلغی، دالا ولایتله‌ری، بوخارا وه خیوه خانلقلاریغا بولونگه‌ن تورکستان تورکلگی بوگا ایگ آچیق بر مثالدر...

دولت ایچنده حاکم خلق — ویلیکوروسلارغا کیلگه‌نده — بوخلق دولت ایچنده کوبچیلکده بولماغانی کبی، مدنی جهتده‌نده اوزیگه تابع ایتب آلدیغی خلقلارنگ کوپیسنده‌ن توبه‌ن تورار ایدی...

دولت أداره اصولی ایسه هم مستملکه هم‌ده غیر روس خلقلارنگ ملیتینی قورقو آستیغا قویغان ایدی. بو یولداغی ایگ خوفلی وه زهرلی تدبیرله‌ر — غیرروس خلقلار پیریگه روس موژیکله‌رینی اورناشتریش بیله‌ن او خلقلارغا معاصر ملی مکتب آچدیریش وه اوز آنا تیلنده‌ن فائدالانیشنی منع ایتکه‌نلگی ایدی. بو باربار سیاست نتیجه‌سنده روسیا ایمپه‌ریومنده، دونیانگ باشقا هیچ بر پیرنده کورونمه‌یتورغان «ایکی ملت کشیله‌ری» آتالا بیله‌تورغان ضیالی زمره‌له‌ر پیدا بولدی. روس مکتبله‌رنده‌ن اوقوب چیققان غیرروس ضیالیلار، علم وه بیلیمنی اوز خلقی ملی منفعتی اوچون قوللانا آلماسدان، روس ضیالیلار محیطیغا کیریب کیتدیله‌رده بو محیطنك یاراتیچی قوتینی کوچه‌یتدیله‌ر. بونگله نوقول روس ایمپه‌ریومی معناسندا ایمه‌س، قطعی وه معین بر ملی حرکت تملی بولماغانلق معناسندا «ایمپه‌ریوم ضیالیلار زمره‌سی» توزولگه‌ن بولدی...

* * *

«ایمپه‌ریوم» ضیالی طبقه‌سی آراسندا ایچده‌ن قوتلی باغلانیش یوق ایدی. 1905نچی یلغی برنچی روس انقلابی دورنده‌یاق «ایمپه‌ریوم ضیالیلاری» نگ غیرروس قسمی اوزینگ ملتچیلك تمایلنده ایکه‌نلگینی کورسه‌تیب قالدی. 1917نچی یلغی انقلاب «ایمپه‌ریوم ضیالی» طبقه‌سینگ ملی تارماقلارغا پارچالانیشیغا یول آچیب بیردی: غیرروس ضیالی زمره‌له‌ری اوز ملتله‌ریگه قارای یوز بوروب روسیادان آیریلیش یولینی توتدیلار. 1917 نچی یلنگ آوغوست آیندا روس وه غیرروس زمره‌له‌ر آراسنداغی اختلاف روسیا دولت برلگینگ بوزولوشی، داغتیلیشی رنگینی آلا باشلادی. بولشه‌ویزمنگ ایش باشیغا کیلیشی بیله‌ن غیرروس أولکه‌له‌رنگ روسیا بیله‌ن «مختار»، «فه‌ده‌راسیون» کبی دولت برلگینی، کورونوشده بولسادا، ساقلاب قالا بیلیش یولی بوتونله‌ی کیسیلگه‌ن بولدی.

غیرروس خلقلارنك قوراللی، قانلی کوره‌ش بیله‌ن قارشیلاغان بولشه‌ویزمنی روس خلقینك اوزی دیه‌رلك کوره‌مسز قبول ایتکه‌ن بولوب کورونده‌ی. بولشه‌ویکله‌رگه، آقلارغا وه ده‌موقراتیك دیب آتالغان روسیاغا قارشی قانلی کوره‌شله‌ر غیرروس خلقلار وه اولارنگ ضیالی زمره‌له‌ریله روس خلقی وه ضیالی زمره‌له‌ری آراسندا هیچ بر آگلاشیشقا زمین یوقلغینی آچیق کورسه‌تیب بیردی. بر دولت ایچنده یاشایا بیلیش امکانی بیتدی...

ساویت جمهوریتله‌ری اتفاقی توزوش وه بو اسمله یورگوزولمه‌کده بولغان «ملی سیاست» ایسه اصلندا غیرروس ملتله‌رنی آزقادان اوراب آلیش سیاستنده‌ن باشقا هیچ بر نه‌رسه ایمه‌سدر. فقط عینی زماندا ساویت جمهوریتله‌ری اتفاقی توزولوشی غیرروس ملتله‌رنك کیله‌جه‌کده‌گی ملی دولتله‌ری اوچون لازم واسطه وه قوت یاساشغا یاردام ایتدی. غیرروس خلقلار کتله‌سی فکرنده ملتچیلك تیره‌گله‌شدیگی کبی، اسکیده یوق «ویلیکو روس ملتچیلگی»ده یوز کورسه‌ته باشلادی.

بولشه‌ویکله‌رنگ «تورلو تیل، فقط برگنه فکر» اساسندا یه‌گیده‌ن «ایمپه‌ریوم ضیالیلار زمره‌سی»، حتی «ایمپه‌ریوم ملتچیلگی» یاساش یو-

لونداغی تجربه‌له‌رنڭ نتیجه‌سز قالغانینی معروضه‌چی سلاوینسکی او-
قراینا، قافقاسیا وه بالخاصه تورکستاندا دوام ایتب کیلمه‌کده بولغان «ملی
بولشه‌ویکله‌رنك» موسقواغا قارشی مجادله‌له‌ریله اثبات ایتدی.

معروضه‌چینك چیقاردیغی خلاصه شودر:

«ایڭ توغروسی ایکی طرف — روس وه غیرروس ملتله‌ر — نڭ
بربرله‌رنده‌ن صلحانه آیریلیب کیته‌بیلگه‌نلیکله‌ری بولورایدی. مهاجر غروپلار
ایسه قوروالاجاغی محقق غیرروس دولتله‌رنك کیله‌جه‌کده روسیا بیله‌ن
صلحانه یاشاب‌تورا بیله‌چه‌گی اوچون خدمت ایته‌بیله‌جه‌ك بعضی واسطه‌لار
حاضرلای بیلیرله‌ر ایدی؛ فقط بوڭا امید ایتب‌ده بولمایدر. چونکه ایمپه-
ریالیزم اشتهاسی تیز وه یه‌نڭیللیکله یوقالیب کیتمه‌یتورغان نه‌رسه‌در. شبهه‌سز
آغیر کوره‌ش بولاجاق. قان توکوله‌جه‌ك...

روسلار بیله‌ن غیرروسلار آراسندا کوب قان توکولگه‌ن. قان هیچ
اونوتولمایدر. قان توککه‌ن خلق ملی استقلالینی قازانماسدان قالمایدی»..

معروضه‌چینڭ سوڭ سوزله‌ری بو بولدی.

* * *

سلاوینسکی‌نك معروضه‌سی علمی اساسغا قویولغان ایدی. بو معرو-
ضه‌دان سوڭ اوقراینا، تورکستان، قافقاسیا وه ساویتله‌ر اتفاقنداغی باشقا
غیرروس أولکه‌له‌رگه مخصوص آیریم-آیریم معروضه‌لار اوقونمالی. روس-
لارنك‌دا تصدیق ایتدیکله‌رینچه، بیطرف تانیلغان سلاوینسکی معروضه‌سی،
آیریم معروضه‌لار اوچون بر مقدمه طرزنده بولغانیدان، آیریم ملی أولکه-
له‌ر حقندا اطرافلی معلوماتلار بیرمه‌دی. فقط روسلار ایچنده‌ن قارشی
سویله‌وچیله‌رگه جواباً سلاوینسکی ساویت حکومتینڭ تورکستاندا یوروت-
مه‌کده بولغان مستملکه-ایمپه‌ریالیست سیاستنده‌ن «نمونه‌له‌ر» کتیریب اوتدی.

روس غازیتالارندا سلاوینسکی معروضه‌سی آنچاغنا اورون توتدی.
«پوسله‌دنیه نوووستی» (12. 5. 37) ایله که‌ره‌نسکی مجموعه‌سی «نووایا
روسیا» (23. 5. 37) معروضه مناسبتیله مقاله باسدی. ساویتله‌ر اتفاقندا
ملی دولت مسئله‌سیگه میلیوکوف غازیتاسی («پوسله‌دنیه نوووستی»)نك

قاراشی معلومدر. بوکون میلیوکوف ساویت حکومتینڭ خارجی وه ملی
سیاستینك یاردامندادر. میلیوکوف‌نڭ یاقترمادیغی بر نه‌رسه بولسا، او هه‌م
ساویت حکومتینك خارجی سیاست میدانیدا روسیا بویوکلیگینی (مثلاً
یاپونیاغا قارشی) ییته‌رلك درجه‌ده مدافعه ایته آلمادیغی وه ملی سیاست
میدانیدا ایسه غیرروس ملتله‌رنی «جسارتله‌ندریب» یوباردیغی‌در. کاغدداغنا
بولسادا، ساویت جمهوریتله‌ریگه ساویتله‌ر اتفاقندان سربستچه چیقیش حقی
بیریلگه‌نینی میلیوکوف روسیانڭ کیله‌جه‌گی اوچون ایڭ خوفلی
عامله‌رده‌ن دیب تانیدر.

که‌ره‌نسکی‌نڭ آلدیغی وضعیت بر آزدا باشقاچاراق. طبیعی، او
هه‌م روسیانڭ پارچالانیشیغا قارشیدر. فقط که‌ره‌نسکی ساویتله‌ر اتفاقینا
باغلی خلقلارنك ملی پسیخولوژیسندا، انقلاب دوری تجربه‌له‌ری نتیجه-
سنده پیدا بولغان بویوك اوزگه‌ریلیشله‌رنی کورمه‌سده‌ن، آکلاماسدان
قالماغان. که‌ره‌نسکی روسلارنی‌دا، غیرروسلارنی‌دا حاضرگی کونی
لوندوندا توپلانماقدا بولغان «بریتانیا خلقلاری برلگی» قونغره‌سیده‌ن
اورنه‌ك آلیشغا دعوت ایته‌دی.

«اوقراینا، تورکستان، قافقاسیا خلقلاری دوستلق قومیته‌سی» طرف-
دان بیردیریلگه‌ن سلاوینسکی معروضه‌سیغا جواباً که‌ره‌نسکی طرفندان
قویولغان بو مسئله حقندا بز «یاش تورکستان»
نڭ کیله‌جه‌ك سانندا آیریچا مقاله یازاجاقمز.

ساویتله‌ر اتفاقندا ییر مسئله‌سی حل ایتلگه‌نمی؟

بو سوراققا بولشه‌ویکله‌ر: «ییر مسئله‌سی قطعی صورتده حل ایتلدی
وه قولخوز، ساوخوز خوجالقلاری طرزنده اونڭ تولوق وه ایده‌آل
یولی‌دا تاپیلدی» دیب جواب بیره‌درله‌ر. بویله‌لکله قیشلاق خوجالق
مسئله‌سی ایده‌آل اصولغا قویولغان دیب تانیلادی‌دا، ساویتله‌ر اتفاقینڭ
غه‌لله وه باشقا تورلو ییمه‌ك-ایچمه‌ك اشیالاری جهتنده‌ن گویا آبادانلق

ایچیده ایکه‌نلگی گمان ایتله‌دی.

حقیقی وضعیت بوندایمی؟ ساویت استاتیستیك رقملارینا کوره، 1936نچی ییلی ساویتله‌ر اتفاقی دهقان خوجالقلارینگ 100ده‌ن 91ی قولخوزلاردا ایدی. عینی رقملاردان ساویت حکومتینگ بو قولخوزلارغا پولسز وه دائمی صورتده فائدالانیب تورو اوچون 1937نچی ییلنك برنچی غینوارینا چاقلی 300 میلیون هه‌کتار ییر بیرگه‌نی آگلاشیلدی. («قراسنایا غازیتا» 37 .5 .20). 1937نچی ییل اوچون پلاندا تعیین ایتلگه‌ن 138 میلیون 910 میگ هه‌کتارلق ایکیله‌تورغان ییر توبه‌نده‌گیچه تقسیم ایتلمشدر: قولخوزلارغا تیوشلی ییر 123 میلیون 24 میگ هه‌کتار، ساوخوزلار ییری 13 میلیون 520 هه‌کتار؛ قالغان آزغنا قسمی (یعنی 2 میلیون 366 میگ هه‌کتار ییر) آیریم خصوصی خوجالقلارغا قالادر. («زا ایندوستریالیزاتسیو» = "За Индустриализацию" غازیتاسینگ 37 .3 .30 تاریخلی سانیغا باقیلسین).

بو رقملاردان خلق خوجالغندا سوسیالیزم اصولینگ ییگیب چیققانلغی آپ-آچیق کورونمه‌کده‌در.

فقط «... رقملار کورسه‌ك، اوز کوزوگگه اینانما!» دیگه‌ن بر ساویت اقتصادچیسی، شبهه‌سز، ساویت رقملارینی قصد ایتمشدر.

ساویت استاتیستیك رقملارندان قیشلاق خوجالغندا ستالین سوسیالیزم اصولینگ ییگیب چیققانلغینگ آگلاشیلووینا رغماً، بز دهقان اهالیسینگ سربست خوجالق اوچون کوره‌شمه‌کده بولغانلغینی وه بو کوره‌شده موفقیتله‌ر قازانیب بارا یاتقانلغینی تصدیق ایته بیله‌مز.

قولله‌کتیفله‌شتریش دوری باشلارندا، بو قولله‌کتیفله‌شتریشنك تولوق بولوشی، یعنی دهقان وه مالدارلق خوجالغینگ بوتونله‌ی عمومیله‌شتریله‌جه‌گی آگلاشیلار ایدی. بالخاصه مالدارلق خوجالغندا عمومیله‌شتریش اصولی آیریم (خصوصی) مالدارلق خوجالققا هیچ اورون قالدیرمایتورغان ایگ ترقی وه ایده‌آل اصول دیب تانیلغان ایدی.

16نچی فرقه قورولتایندا (27نچی ایون—2نچی ایول 1930) زراعت قومیساری یاقووله‌ف «مالدارلق خوجالق مسئله‌سی سوسیالیست مالدارلق ساوخوز وه‌کیگ مقیاسدا قولخوز چیفتلکله‌ر توزوش بیله‌ن گنه حل ایتیله بیله‌جه‌ك» دیگه‌ن ایدی. عینی فکر مرکز ساویت حکومتینگ 1931نچی ییل 30نچی ایون قرارندا تصدیق ایتلگه‌ن ایدی.

بو قرار قاندای نتیجه‌گه ییتکزدی؟ بوتون مملکتده ماللارنی قرا باشلادیلار. موندان سوڭ قرار «چیزیغینی» قیسقایتیش توغروکیلدی. حتی شو قادار قیسقایتیش توغروکیلدی، که قرار اوزینك سوسیالیست رنگینی‌ده یوقاتیب قویدی. بوکون «سوسیالیست» قیشلاق خوجالغندا سوسیالیست ایمه‌س، خصوصی مالدارلق ییگیب بارا یاتیبدر وه بونگ قارشیسندا قوممونیستلار هیچ نه‌رسه ایشله‌ی آلماسدان تورادرلار. ساویت معلوماتلارینا کوره، 1936نچی ییل اوچون توزولگه‌ن پلاندا «سوسیالیست» مالدارلق خوجالغی توبه‌نده‌گیچه‌در:

	ساوخوزلاردا:	قولخوزلاردا:	قولخوزچیلارنك خصوصی مالی:
مویوزلو قارا مال	4یاریم میلیون،	14میلیون 800 میگ،	26 میلیون 200 میگ
آت (ییلقی)	2 میلیون 100میگ،	12 « 800 «	کورسه‌تیلمه‌گه‌ن
قوی-ایچکی(*)	7 « 900 «	6 «	11 میلیون 800 میگ.

بو رقملاردان ساویت «سوسیالیست» خوجالغندا قولخوزچیلارنك خصوصی مال سانینك آرتیب تورغانلغی آیدین کورونوب توروبدور. اگرده خصوصی مال سانینی کوپه‌یتیش یولوندا توسقونلق تورماسا، دهقان اهالیسی مال اوچون لازمی مقداردا پچه‌ن-چوپکه ایگه بولا بیلسه ایدی، خصوصی مال سانی ینه‌ده آرتیق درجه‌ده کوپه‌یب کیتکه‌ن بولور ایدی. معناسز ستالین سوسیالیزمی قولخوزچیلارغا آت ایگه‌له‌ونی منع ایتمه‌گه‌ن بولسایدی، یلقی (آت)دا کوپه‌یگه‌ن بولور ایدی.

قیشلاق خوجالغندا ستالین اصولینی قبول ایتکه‌ن دهقان اهالیسی نه

(*) قوی-ایچکی رقملاری پلاندا طلب ایتلگه‌ن قوزی-اولاق (تولو)غا عائددر. («Социалистическое Земледелие» = «سوسیالیستیچه‌سکویه زه‌مله‌ده‌لیه» غازیتاسی 36 .5 .29).

سبیده‌ن اونی مالدارلق خوجالغندا قبول ایتمه‌دی وه فرقه‌نی‌دا کیری چیکینیشگه مجبور ایتدی؟

دهقانچیلقدا خصوصی خوجالق قسم اهمیتسز درجه‌ده کیچیکدر. عموم قولخوز محیطندا آیریم قولخوزچیلارغا خصوصی ملك صفتنده بیریلگه‌ن یر، کیچیك آرالچیق کبی‌در. 1937نچی ییل پلاندا بهاری ایکینلك یر عموماً 78 میلیون 700 میگ هه‌کتار تعیین ایتلگه‌نده، آیریم قولخوزچیلارنك خصوصی ملکی دیب تانیلغان ایکین یری، بوتون ساویتلەر اتفاقندا، 5 میلیون بر یوز میگ گنه هه‌کتار کورسه‌تیلگه‌ن.

(«سوسیالیستیچه‌سکویه زه‌مله‌ده‌لیه» 37 .2 .3)

قولخوزچی دهقان عموم قولخوز یرینی‌می، یوقسا اوزینك خصوصی ملکی بولغان کیچیك یرنی‌می اوزیگه یاقین کوره‌دی؟ ساویت مطبوعاتندا قولخوزچیلار «هیجانیدان» بحث ایتلمه‌کده‌در. ساویتلەر اتفاقندا «هیجان» یاراتماق جوده قولای بر ایشدر. مملکتنگ هەر طرفندان ایسته‌دیکله‌ری قادار «هیجانلارنی» موسقواغا توپلاب کتیره‌دیله‌رده، تورلو توی-تماشا، هدیه وه نشانلار بیله‌ن کوزله‌رینی قاماشتریب، ایسته‌دیکله‌ری قرار چیقارتا بیله‌دیله‌ر. فقط بو نه‌یره گبازلقنگ قیمتینی آرتیق هەر کیمده بیله‌تورغان بولدی. قولخوزچیلار «هیجانینی» بیلیش اوچون ایکین یریگه باریب، قولخوزچی دهقانتك قالایچا ایشلەب یورگه‌نینی کوروش کیره‌ك. ساویت مطبوعاتینك بو توغرودا بزگه یتکزدیگی ماته‌ریالی جوده آز بولسادا، باریندان‌دا یته‌رلك درجه‌ده معلومات چیقاریب بولادی.

بو یيل ایکین معره‌کەسی فنا بر طرزده اوتکوزولمه‌کده‌در. بونگ چون سبب کوبدر. ایگ باش سبب، شبهه‌سز، قولخوزچی دهقان قولخوز یرینده اوزینی یر ایگه‌سی حس ایته آلمایدی، او یرده ایشله‌شنی اوزی اوچون آغیر دیب بیله‌دی؛ فقط ایشله‌یدی، سیقیلغاندان، مجبوراً ایشله‌یدی. یوقسا یر هایداش اوچون کشی (قول) کوچینی او قادار طلب ایتدیرمه‌یتورغان 9 میلیون آت کوچی مقابلنده سانسز تراقتور بار ایکه‌ن، نیمه اوچون ساویت حکومتی قوممونیست وه قومسومو للارنی «سفربر»

قیلیب فوق‌العاده حرکتله‌رگه اورونوب یوره‌دی؟ ساویت غازیتالارینی (مثلاً «ایزوه‌ستیا» 37 .4 .17) اوقوب قاراساگز بوتون ساویت دولت وه فرقه مؤسسه‌له‌رینك آیاقتا تورغوزولغانلارینی وه بر آز سالقینلق کور-سه‌تکه‌نله‌رینك‌ده حکومت وه فرقه طرفندان «کایش» ایشیتمه‌کده بولغانلا-رینی کوره‌سز.

قولخوزچی دهقانلارنك ایکین معره‌کەسیگه قارشی آلغان وضعیتیگه کیلسەك «سوسیالیستیچه‌سکویه زه‌مله‌ده‌لیه» غازیتاسینگ یازدیغینا کوره، اولارا «اوچنچی درجه‌ده‌گی» ایشلەر بیله‌ن مشغوللانیب، قولخوز یر-له‌ریگه یاش بالالارنی یوباریب تورار ایکه‌نله‌ر. قولخوزچی دهقانلار قیشلاق خوجالغندا ستالین اصولینی راضیلقله قبول ایتکه‌ن بولسالار ایدی، طبیعی اولار «اوچنچی درجه‌ده‌گی» (دیمه‌ك سوسیالیزم باقیمندان اهمیتسز) ایشلەر بیله‌ن شغللانماسدان، قولخوز ایکینی باشندا اوزله‌ری یورگه‌ن بولورلار ایدی.

قولخوزچیلارنك بیریلیب یورگه‌ن «اوچنچی درجه‌ده‌گی» ایشلەر نیمه‌ده‌ن عبارتدر؟ عینی «سوسیالیستیچه‌سکویه زه‌مله‌ده‌لیه» غازیتاسینگ (37 .5 .10) یازدیغینا کوره، او... قولخوزچیلارنگ خصوصی ملکی تانیلغان کیچیك یرلەر ایکه‌ن. قولخوزچیلار عموم قولخوز یرله‌رینی تاشلاب، اوزله‌ریگه بیریلگه‌ن یر بیله‌ن مشغول بولوب یوره‌رله‌ر ایکه‌نده، حکومت قولخوز ایکین پلانینی به‌جه‌ریش اوچون قولخوزلارغا کیر-مه‌سده‌ن قالغان دهقانلارنی ایشله‌تەر ایکه‌ن.

بو کتیردیگمز مثاللاردان قولخوزچی دهقانلارنگ عموم قولخوز یرینده‌ن اوزینك خصوصی یرینی یاقین کورگه‌نله‌ری آیدین بر صورتده آشکار بولوب توروبدور. دیمەك قولخوزچی دهقان اهالیسی قیشلاق خوجالغندا ستالین سوسیالیزمی اصولینی قبول ایتمه‌گه‌ن؛ اوگا قارشی دهقان اهالیسی کوره‌شینی دوام ایتکزمه‌کده‌در. اونگچوندر، که ساویت حکومتینك قیشلاق خوجالغینا صرف ایتمه‌کده بولغان ماکینه‌له‌شتریش، صنعی گونك کبی تدبیرله‌ری ساویتلەر اتفاقندا غه‌لله (بیمەك-ایچمەك) مسئله‌سینی حل ایته آلماسدان کیله‌دی. بو دیدیگمزنی اثبات ایتمەك اوچون

ساویت مطبوعاتینك یتکزدیگی معلوماتغا مراجعت ایتەیلیك.

«ایزوەستیا»نگ 37 .5 .6 تاریخلی ساندغی ساویت عالمی آقادەمیك پریانیشنیکوف‌نگ یازدیغینا کوره، برکشینگ بر یللق اوز یمه‌کله‌ری وه مالینی آسراماغی اوچون لازم بولغان غه‌لله مقداری آلتی تسەتنەر (یعنی 300 کیلوغرام، تخمیناً 20 پوت) بولور ایکەن. اوتکەن 1936نچی یلی 102یاریم میلیون هه‌کتار یرگه ایکین ایکیلیب، هه‌کتار باشیغا 8 1/10 تسەتنەر محصولات آلنغان ایکەن. («پلان» مجموعەسینگ اوشبو یلغی 1نچی سانیغا باقیلسین). دیمەك 1936نچی یلغی ایکین محصولاتی 830 میلیون 200 میڭ تسەتنەر بولمالی(*). بو قادار غه‌لله بیله‌ن یوقاریدا کتیردیگمز آقادەمیك پریانیشنیکوف حسابیله تخمیناً 138-139 میلیون کشینك یللق یمه‌گی تأمین ایتیله بیله‌دی. ساویتلەر اتفاقی اهالیسی ایسه بوکونله‌رده 172 میلیوندان آرتقدر.

اوز اوژینده‌ن آیدیندر، که مملکت غه‌لله بیله‌ن تیوشلی درجه‌ده تأمین ایتلمه‌گه‌ن. دیمەك اهالی آچلق تهلکه‌سی قارشیسندا تورادر. اونلارچا میلیون کشینی أولدورگه‌ن ستالین سوسیالیزمی سیاستی سوسیالیزم نامیغا داها میلیونلارچا کشینی قوربان ایته‌جه‌کدر.

بو یلغی ایکین معره‌که‌سینگ باریشی فنادر. مملکتنگ بویوك بر قسمندا حکومت اهالیگه یمەك وه توخوم (اوروغ) اوچون غه‌لله اولا‌شتریش مجبوریتنده‌در. آچلق خوفی زوردر؛ اویغون طبیعت شرائطی‌غنا مملکتنی آچلق آفتنده‌ن قوتقارا بیله‌دی. یوقاریدا کورسه‌تدیگیمز کبی اهالینك احتیاط غه‌للەسی یوقدور. «ایزوەستیا»نك 37 .6 .6 تاریخلی ساندا 1936نچی یلغی ایکین محصولاتینك یتمسز بولغانلغی تصدیق ایتلمشدر.

اسکندر

ساویت استاتیستیك یالغانلاری

بوتون دونیادا ساویت حکومتی کبی استاتیستیککگه بیریلگه‌ن، اونی

(*) توبه‌نده، «ساویت استاتیستیك یالغانلاری» باشلیقلی مقاله‌ده کیتریلگه‌ن رقملار‌نی‌دا دقتله کوزده‌ن کیچیرو کیره‌ك.

سیوه‌تورغان برده حکومت یوق. فقط ساویت استاتیستیکیده‌ك ابوزوق، یالتارما، آلدامچی وه یالغان استاتیستیك‌ده بوتون دونیا یوزینده یوق. بعضاً عینی یازوچینك عینی مسئله اوستونده‌گی استاتیستیك رقملاریندان ایکی تورلو قوروتندی چیقاریب بولادی. مثال اوچون ساویتلەر اتفاقی مرکزی خلق خوجالغی أداره‌سینگ ناشر افکاری بولغان «پلان» مجموعه‌سینگ اوشبو یل 3نچی سانیدا باسیلغان ساویت استاتیستیکچیسی مه‌ساتسه‌فنگ رقملار بیله‌ن تولغان «1937نچی یلدا قیشلاق خوجالغی» باشلیقلی، مقاله‌سینی کتیریب بولادی.

مه‌ساتسه‌فنك مقصدی، بوکونگه‌چه هیچ اعلان ایتلمه‌سده‌ن یاشیریلیب قالغان 1936نچی یلغی ایکین محصولاتی رقملارینا تایانیب «1937 نچی یلغی ایکین پلانیدا تعیین ایتیلگه‌ن محصولات مقدارینی چیقاریشدر. طبیعی یاشیرین رقملار اولچوسیله کیله‌جه‌ك اوچون توغرو استاتیستیك معلومات بیلگیله‌ش بولشه‌ویك سحربازلارینك‌دا قولوندان کیلمه‌یتورغان نه‌رسه‌در. اونگچون ساویت عالم استاتیستیکچیسی مه‌ساتسه‌فنگ 1937نچی یلغی ایکین محصولاتی توغروسنداغی «علمی فالچیلغی»نی بر تامانغا قویا توروب، اونگ 1936نچی یلغی ایکین محصولاتی حقنداغی حقیقتینی یاشیرماق اوچون کتیرگه‌ن یالتارما استاتیستیك رقملارینگ کورسه‌تیب تورغان آچی حقیقتیغا قارایلق: مه‌ساتسه‌فنگ کتیردیگی بر قاتار رقملاریندان 1936نچی یلغی ایکین محصولاتی 748 میلیون تسەتنەر بولسا، ایکنچی قاتار رقملاریندان اونگ 840 میلیون تسەتنەرده‌ن کوبره‌ك بولغانلغی آکلاشیلماقدادر. قاراگزچی، عینی کشینگ بر مقاله‌ده؛ عینی مسئله اوستونده کتیرگه‌ن ایکی قاتار رقمندا بر یوز میلیون تسەتنەرگه یاقین فرق بار.

بو یرده اونی هم آیتب اوتوش کیره‌ك، که ملتله‌ر جمعیتی طرفندان هه‌ر آی اعلان ایتلمه‌کده بولغان بوتون دونیا دولتله‌ری استاتیستیك معلوماتلاری توپلامیندا ساویتلەر اتفاقینگ 1936نچی یل وه اوستومزده‌گی یلنگ اوتکه‌ن آیلاریغا عائد صنایع، اوتوموبیل وه ماکینه‌چیلك، احتیاط

آلتون وه کاغذ آقچا حقنداغی استاتیستیك معلوماتلارینی کورمه‌یسز(*).
بو ایسه ساویت حکومتینك یوقاریدا آتالغان ساحه لارغا عائد حقیقتنی دنیا افکار عاممه‌سنده‌ن یاشیریب قالیش مجبوریتنده ایکه‌نلگینه دلالت ایته‌در.

۰۴

بولشه‌ویکله‌رنك افترالی هجوملەری

بولشه‌ویکله‌ر بزگه قارشی افترالی هجوملەرینی دوام ایتدیرمه کده‌له‌ر. بو هجوملەر آینیقسا قازاغستان غازیتالارندا کوبره‌ك اورون توتماقدادر. بونك ایچین بویله ایکه‌نلگینی‌ده آکلاش قین ایمه‌س. ساویتله‌نمیش موغولستان حدودیغا یاقین قازاغستان ساویتله‌ر اتفاقینك مهم حربی-صناعی اوجاقلارینك بریسیدر. اونگچون تورکستاننك بو قسمی یاپونیا بیله‌ن سوغوش چیقیب قالدیغی تقدیرده، بولشه‌ویکله‌رنی أنك خوفلاندایراتورغان بر نقطه بولوب چیقاجاق. بولشه‌ویکله‌ر «قازاغستان حدودغا یاقین بر جمهوریت بولغانیدان ساویت دوشمانلاری اوکا قارای کوزله‌رینی تیکیب، جاسوس آژانلارینی آرقا-آرقاغا اوتکوزوب توروبدورله‌ر» دیب یازا یاتیرلار.

بو دوشمانلار کیم؟ بولشه‌ویکله‌ر آچیقدان آچیق بزنی آتایدرلار.

«قازاغستانسکایا پراودا» غازیتاسینگ 37 .4 .22 تاریخلی سانداا «یتگیلگه‌ن ملتچیله‌ر... خائن تروتسکی-زینوویفچی فاشیست سرسریله‌ری ایله برله‌شیب، یاپونیا حربی دائره‌له‌رینه یاللانما آژانلق، خدمت ایتب یوروبدورله‌ر» دیب یازغانلار.

بولشه‌ویکله‌رنك بوکونگی «سیاسی موسم» طلبیگه اویغونلاشتریب چیقاریب اوتوردوقلاری انصافسز افترالارینا جواب قایتاریشنك لزومی‌ده یوق. موندان برآز اول ساویت حکومتی بزنی اینگلته‌رەنگ، فرانسا

(*) حبشستان بیله‌ن سوغوشغا کیرگه‌ندەن بیرلی ایتالیا وه وطنداشلار سوغوشی باشلاغاندان بیرلی اسپانیا حکومتی ملتله‌ر جمعیتینك «محنت بیوروسی»غا استاتیستیك معلوماتلار یتکزیب توروشنی توقتاتیب قویدی. سوغوشغا کیرگه‌ن دولتله‌رنك استاتیستیك معلوماتلارنی اعلان ایتمه‌ی قویغانلقلاری طبیعی‌در.

ارکان حربیسینك یاللانما آژانی دیب آتارلار ایدی. «سیاسی موسم» اوزگه‌ریلدی. بوکون ساویت حکومتی فرانسا بیله‌ن دوست وه انگلته‌رەنگ آرقاسیدان تعظیم ایتب، آیاقلارینی قوچاقلاب یوروبدور؛ ساویت روسیانك باش دوشمانی-فاشیستله‌ر بیله‌ن یاپونیا تانیلماقدادرلار. اونگچونده بولشه‌ویکله‌ر بزنی‌ده انگلته‌ره وه فرانسا «بودجه‌سینده‌ن» چیقاریب، یاپون-فاشیست «بودجه‌سیگه» اوتکوزمه کده‌درله‌ر.

بو انصافسز افترادان بولشه‌ویکله‌رنك اوزله‌ری اوچون فنا بر حقیقت چیقاریب بولادر، که اودا تورکستاندا ملتچیلك حرکتینك کوچه‌یب اونك، بولشه‌ویکله‌رنك‌ده ادعا ایتدیکله‌رینچه، «دولت تهلکه‌سی»گه آیلانیب کیتکه‌نی‌در.

تورکستان ملی حرکتینی بز اویلاب چیقارمادیق. کوبده‌ن بیرلی پیدا بولوب، ساویت حکومتی دورنده کوچه‌یب کیتکه‌ن بو حرکت، روس بولشه‌ویکله‌ری «بویوك روسلق» پاتریئوتیزمی یولینی توتقاندانسوك، طبیعی، بورونغودان‌دا آرتیق جانلانیب ساویت حکومتیگه قارشی داهادا «تجاوزکارانه» رنك آلا باشلاغان.

فقط ساویت ایمپه‌ریالیزمی حقندا تینماسدان یازیب، اونی خاطرلاتیب، تورکستانلیلارنی ملی استقلال کوره‌شیگه چاقیریب وه تقدیرنگ امریله بو ملی کوره‌ش بایراغینی کوته‌روچیسی بز بولغانمزدان، بولشه‌ویکله‌ر کوزونده تورکستانداغی ساویت حکومتیگه قارشی بوتون حرکت اوچون مسئولیتلی‌ده بز بولامز.

عجبا، «یاش تورکستان» وه اونگ باش محرری بولماسا ایدی، تورکستان تورکله‌ری روس-ساویت تضییقینی جیمجیت قبول ایتکه‌نمی وه تورکستاننك ساویت روسیا مستملکه‌سیگه آیلانتریلغانینی شادلقله قارشی آلغانمی بولورلار ایدی!

بز یالغز اوز خلقمزنك آژانیمز؛ بز ملی وجدانمزنگ قبول ایتدیگی وه یورتمزنك ملی منفعتی اوچون فائدالی دیب تانیدیغمز حرکتله‌رگه گنه

بیریلیب کیله‌مز. بز ایسکیده انگلته‌ره وه فرانسا اراکان حربیه‌سنده‌ن نه قادار اوزاق بولغان بولساق، بوکونده یاپون-فاشیسته‌رده‌ن او قادار اوزاقمز. بزنگ تروتسکی-زینوویه‌فچیله‌رگه قارشی «محبتمز» ایسه ستالینچیله‌رگه قارشی «محبتمز»ده‌ن هیچ‌ده قرقلی ایمه‌س‌در. . .

* * *

نه قادار أولدوروچی بولوب کورونسه هم یالغز «یالانغاچ» افترا، بیته‌رسزلك قیلادر. افترا قوتینی بر درجه آرتدیریش اوچون اونی اساسلاندیرارلق «حادثه‌لر» وه اوکا «تاریخی تامیرلار» تاپیش لازمدر. کیره‌کلی «حادثه‌لر» حاضردر: 1) دیه‌رلك بوتون صناعت تارماقلاریندا غی زیانچیلق؛ 2) بزنگ کشیله‌ریمزنگ گویا فرقه وه حکومت مؤسسه‌لرینه اورناشیب آلغانلاری؛ 3) ساویت عالی مکتبله‌رینده ساویت وه روسلقفا قارشی پروپاغاندانك کوچه‌یب کیتیشی؛ 4) دینی تشویقاتنك‌دا جانلانیب بارا یاتقانی. . .

ساویت غازیتالارینك شهادتینچه بو تورت ساحه‌دادا بزکوب موفقیت قازانغان ایمیشمیز. مثلاً: قازاغستانتنگ صناعت اوجاقلارینگ هیچ بریسی‌ده یللق پلانینی به‌جه‌ره آلماغان؛ فرقه وه حکومت مؤسسه باشلوقلاری همان ملتچیله‌رگه یاردام ایتب کیلگه‌نله‌ر؛ عالی مکتب طلبه‌لرینگ بوتونیسی ملتچی آژانلاری بولوب کیتکه‌نله‌ر ایمش؛ تورکستان تورکله‌رینگ اینگ حرمت ایتدیگی خواجه احمد یسوی مسجدی دیندار ملتچیله‌ر مرکزیگه آیلانتریلغانمیش.

بولشه‌ویکله‌ر اوچون بوکبی آچی حقیقتلارنی کتیرگه‌ن «قازاغستان سکایا پراودا» یله‌ن «سوسیالدی قازاغستان» یازادر، که:

«مصطفی چوقای اوغلی‌نگ امری بویونچا چیتده‌ن کیلگه‌ن یاپون جاسوسی بیك آریس اوغلی توغرودان توغرو خواجه احمد یسوی مسجدیگه کیلیب توشکه‌ن وه بورادا توپلانماقدا بولغان عکس‌الانقلابچی ملتچیله‌رگه زیانچیلق وه جاسوسلق تعلیماتینی بیرگه‌ن(؟!)». . .

بز بو حادثه‌لرنی تصدیق ایته آلمایتورغانیمزکبی ردده ایته آلمایمز. فقط اولارنگ (جاسوسلقدان باشقالارینك) حقیقتگه اویغون بولوشینی ایسته‌ر ایدیك.

ایندی بزنك یاپونلار یله‌ن باغلیلغیمزنگ «تاریخچه»سیگه کیله‌یلیك. «بز»ده‌ن اولا «خوقند مختاریتچیله‌ری»نی، ایکنچیده‌ن «آلاش اوردا»چیلارنی آگلاش کیره‌ك.

بولشه‌ویکله‌ر بزنی بیلغاوچی قولچاق، ده‌نیکین، دوتوف وه باشقا آق روس اوردو باشلوقلاریله باغلیلیغمزنی اثبات ایتیشکه یارایتورغان بوتون ماته‌ریاللارنی دنیا یوزیگه چیقاریب اعلان ایتب بولغانغاوخشایدیلار.

خوقند قورولتایی تورکستان مختاریتینی اعلان ایتکه‌ن توپلانیشندا تورکستانتك «جنوب شرقی اتفاقی» („Юго-Восточный Союз") آتلی قوروم یله‌ن هیچ علاقه‌سی بولالمایتورغانینی بیلدیرگه‌ن ایدی. فقط بوکا رغماً بولشه‌ویك تاریخچیله‌ری تورکستان مختاریتچیله‌ری «جنوب شرقی اتفاقیغا کیریشنی قبول ایتدی» دیب یازیب کیلمه کده‌درله‌ر. ملی تورکستان مختاریت باشلوغی غربی سیبیریادا یوردیگی وقت قولچاق حکومتی طرفندان حبس ایتلیب، آتیب أولدورولوشگه حکم ایتلگه‌ن ایدی. حالبوکه بولشه‌ویکله‌ر تورکستان مختاریتچیله‌ری قولچاق حکومتی طرفدارلاریندان ایدی دیدرله‌ر... «آلاش» حکومتی (آلاش اوردا) 1918نچی یلنك اوقتوبرندا، قولچاق حکومت باشیغا کیلیشده‌ن بر آی اول «اومسق دیره‌قتوریاسی» طرفندان تارقاتیلغان ایدی. حالبوکه بولشه‌ویکله‌ر عینی «آلاش-اوردا» باشلیقلارندان علی خان بوکه‌یخان یله‌ن محمد جان تینیشبای‌نگ، قازاق حکومتی نامیدان، قولچاق حکومتیله برگه ایشله‌شیب کیلدیکله‌رینی یازماقدادرلار. . .

دفعه‌لارچا رد ایتب کیلدیگمز بو افترالارغا بولشه‌ویکله‌ر، یا أولدورولگه‌ن یاخود تریك بولسالاردا جواب قایتارا آلمایتورغان وضعیتده بولغان کشیله‌ریمز ناملاریغا یه‌گیده‌ن پچیراق یالغانلار یاپیشترماقدادرلار.

مقاله‌مزنك باش طرفندا «قازاغستان. پراودا»داغی یازویندان بعضی جمله‌لەرینی کتیردیگمز فەلیکس آتلی بریسینگ بزنگ یاپون‌ـفاشیستلەر بیلەن باغلیلیغمزنی(؟) گویا علی خان بوکەیخانلگ . . . بارون اونگەرن فون شتەنبەرغ (Baron Ungern von Stenberg) بیلەن بولغان علاقەسیله اثبات ایتمەککه اوروناردر. سابق چار اوردوسی ضابطلارندان بولغان بو بارون اونگەرن فون‌ـشتەنبەرغ ساویت حکومتینگ باشلانغیچ دورلەرینده موغولستاندا روس آق اوردوسی حاضرلاب برآز مدت بولشەویکلەرنی تینچسزلاندیریب‌تورغان ایدی. 1921نچی یلنگ 21نچی آوغوستندا بارون اونگەرن بولشەویکلەر قولیغا توشوب، محاکمه ایتلیب، آتیلیب أولدوروللگەن. اونگەرن‌نگ بوتون یازولو ماتەریاللاری باسیلیب چیققان. اونگ حرکتی حقندا یاشرین قالغان هیچ بر نقطه یوق ایدی. ایندی 1937نچی یلنگ آپریلندا بولشەویکلەر، بزنی یاپون‌ـفاشیستلەرگه باغلاشترا باشلاغاندان 5ـ6 آی سوڭ، بارون اونگەرن فون شتەنبەرغ‌نگ علی خان بوکەیخانغا 1921نچی یلنگ باشلارندا یازغان بر مکتوبینی چیقاریب اوتوروبدورلەر. (بورادا اونی هەم ایسله‌تیب اوتوش لازم، که بارون اونگەرن حقیقتاً یاپونلار بیلەن باغلی ایدی). ایڭ برنچی سوراق: بارون اونگەرن حقیقتاً علی خانغا مکتوب یازغانمی؟

1921نچی یلی «آلاش‌ـاوردا» ساویت حکومتیگه قارشی کوره‌شینی توقتاتیب ایدی؛ علی خان ایسه موسقوادا ایدی.

فرض ایتەیلیك، که بارون اونگەرن علی خانغا مکتوب یازغان ایدی. بونیڭلەده علی خانڭ اونیڭله علاقەدا بولغانلغی اثبات ایتیله آلمایدی. چونکه علی خان هیچ وقت قازاق وه قازاق دالالاری مقدراتینی بارون اونگەرن‌نگ حرکتیله باغلاشترماس ایدی.

فەلیکس شیطانڭ یازدیغینا کوره، علی خان وه محمد جان تینیشبای‌نگ باشلادیقلاری خوقند وه آلاش مختاریتچیلەرینەدن توزولگەن یدی سو وه دالا ولایتلەرندەگی «ملی اوردولار» یاپون ضابطلاری(؟!) قوماندانلاری آستندا بولوب، یاپون قوراللاریله قوراللانغانلار ایکەن(؟!).

مەنه بوکبی اویدورمالار واسطەسیله بولشەویکلەر بزنی یاپون‌ـفاشیستلەر بیلەن باغلاشترماق ایستەیدرلەر!. . .

فەلیکسنك یالغانچیلغی اونگ عینی مقالەسندەکی «علی خان بوکەی خان 1917ـ1918نچی یللاری، اوندانداسوکراق خان تختینەدن امیدوار بولوب یورگەنلگینی یاشیرماسدان سویلەب یورەر ایدی»(؟!) دیگەنیدەن داها آیدینراق کورونوب توروبدور. علی خانتی عمرنده کورمەگەن، اونی هیچ بیلمەگەن کشیلەرگنه بولماسا، بوکبی احمقلقا هیچ کیمسەده اینانمایدی. . .

بر وقتلاری «ایکبەکچی قازاق» غازیتاسی «. . . مصطفی چوقای اوغلی خوقند خانلغینی تورغوزوش نیتنده ایدی» دیب یازیب چیقارغان ایدی. . . علی خانغا یاپشتریلغان «خان تختی»نی وه مصطفی بیکگه تورغوزدیرتماقچی بولغان «خوقند خانلغی»نی بولشەویکلەر بزنی عکس‌ـالانقلابچی، ارتجاعچی بر مسلك یولوندا کورسەتیش مقصدیله گنه اویلاب چیقارماقدادرلار. . . بز «خان تختینی» آرقالاب یورمەیتورغان بولساق، قالایچا ارتجاعچی زمرەلەردەن بولامز؟ فقط «ایکبەکچی قازاق»نگ اویدورماسی کوب عمر سورمەگەنی کبی «قازاغستانسکایا پراودا»داغی علی خانغا آرقالاتیلغان «خان تختی» هەم عمر سورالمایدر. بارون اونگەرن فون‌ـشتەنبەرغ‌نگ «مکتوبی» هەم آز وقتدانسوڭ اونوتولاجاق.

هیچ اونوتولمایاجاق وه بولشەویکلەر حاکمیتندەن سوڭدا یاشایاجاق نەرسه بزنك تورکستان تورك ملی حرکتی، تورکستان ملی استقلالی کبی مقدس یولدا خدمت ایتب، جانلارینی فدا ایتکەن عزیز تورکستان ملی خادملەری اسمی وه روحی‌در.

تورکستاندا دینی حرکتلر

ساویت غازیتالاری تورکستانك هەر طرفیدا قایتادان آچیقدان‌آچیق آنتی‌ساویت وه دینی چیقیشلار قیلینا یاتقانیدان شکایت ایته باشلادیلار. «بوخارا پرولەتاری» نام تورکچه‌ـتاجیکچه غازیتانگ 37 .4 .10 تاریخلی

65نچی سانینك تورکچه بولومنده «یوقالسین روحی ظلم ترغیباتچیلاری» باشلیقلی بر یازو بار. «دهری» امضاسیله باسیلغان بو یازودا بیلدیریلدیکینه کوره، بوخارادا، شهر مرکزی-لب حوضدا، یازلق کینو آلدیداغی میداندا تورسون ناصر اوغلی، عمر حامد اوغلی نام ایکی قاری هر کون آنتی ساویت قوشوقلار کویله‌ب، دینی، مؤمن-مسلمانلقنی ترغیب ایتمه‌کده‌در. «دین زهرینی ساچیش مقصدی بیله‌ن بو ایکی قاری پیر آستیدا چیریب کیتکه‌ن نقشبندله‌ر تیلیده‌ن گه‌پریب، باشدان آیاق دینی زهر بیله‌ن سوغا-ریلغان غریبی‌نگ «مصیبتنامه‌سی»، «هویدا» وه احمد یسوی، مشرب‌له‌رنك گور-قیامت، خور-غلمان، جنت-جهنمده‌ن بحث ایتوچی شعرله‌رنده‌ن، مناجاتندان اوقوماقدا» ایمشله‌ر. بولارغا قولاق سالیب اوتوروچیلار «توشونچه‌سی قالاق کشیله‌ر وه قولخوزلاردان قاچیب شهرده یوروچی یالقاولار» ایمش. بو «بوزوقلار خلقدان اولیالار روحی اوچون» دیب پول توپلار وه خلق‌دا اقتداری داخلنده اولارغا پول بیره‌ر ایمیش. ساویت محرری دیدرکه: «بو متهم مداحلار اوز معرکه‌سیکه یاش بالا-لارنی هم تارتماقدالار. یاقیندا بز شوندای معرکه‌له‌رنگ بیریکه باریب قالدیق. اوندا حتی «اکراموف» مکتبینگ 4نچی صنف اوقوچیلاری هم بار ایدی. . . شهر یاشلار قومیته‌سینگ پیونه‌ر بولومی ایسه بالالارنگ بو یولتوسار مداحلار توزاغینا آلینماسلغی اوچون هیچ چاره کورمه‌یدی».

«مداح تورسون ناصر اوغلی، عمر حامد اوغلی لار هر وقت دینی شعرله‌ر اوقومایدیلار. اولار «زمانلاشغان» شعرله‌رنی، قوشوقلارنی او-قویدرلار، که اولار هم آنتی ساویت مفکوره‌سیده‌ن خالی ایمه‌س. مثلا پاختانی، چاپیقنی، قیزیل بایراقنی مسخره‌له‌ب یازیلغان شعرله‌رنی اوقویدر لار. افسوسکه بولارنگ آنتی ساویت کویله‌رینی آیریم خدمتچیله‌ر هم سامع بولوب تیکلایدرلار. حتی شهر معارفینگ خدمتچیله‌ریده‌ن ابوالخیر اوغلولار هم شو «معرکه»ده بولادیلار. حالبوکه هر بر وجدانلی

ساویت وطنداشینك آنتی‌ساویت پروپاغانداغا قارشی شفقتسز کوره‌ش آلیب باریشی ضرور.

روحی ظلمنی-دینی پروپاغاندا قیلوچیلار یوقالسین. مداح ناصر اوغلی، حامد اوغلی وه اولارنگ شریکله‌ری جوابگر قیلینسین...» دیدر.

ینه شو «بوخارا پرولەتاری» غازیتاسینگ برکون سوگرا چیققان 66نچی سانینك تام یاریم صحیفه‌سینی اشغال ایتکه‌ن «دینگه قارشی ترغیبات-نی بر مینوت هم سوسایترمایق!» باشلیقلی باش مقاله‌ده، روحانیلار، ملا-لار، قاریلارنگ درویشلك، مداحلق قیلیب، آنتی‌ساویت فکرله‌رنی، خلقنی زهرله‌وچی شعرله‌رنی وه قوشوقلارنی تلقین ایتمه‌کده بولغانلقلاری سویله‌نگه‌نده‌ن سوك توبه‌نده‌گیچه یازیلماقدادر:

«بوخارا شهر وه رایونیدا حاضرغی وقتدا دینگه قارشی تشویقات ایشله‌ری یوق درجه‌ده. . . بوخارا خداسیزلار تشکیلاتی هم یاتیب قالغان. بو تشکیلاتدا 300ده‌ن آرتیغراق اعضا وه تورلو ایشخانه، مؤسسه‌لر یانیدا 4ته‌گنه بورچه‌ك بار ایکه‌ن. بو تشکیلاتنگ 1936نچی ییل مارت آییدا بولغان قونفه‌رنسیه‌سیده مراد عمر اوغلی رئیسلگیده یه‌گی هیئت سایلانغان ایدی. براق، مراد عمر اوغلی خداسیزلار تشکیلاتینك ایشله‌رینی جانلاترمای، بلکه بو ایشده‌ن اوزاق یوردی... رایون تشکیلاتلاری هم خداسیزلار تشکیلاتیغا بارماق آراسیدان قاراب، ایشله‌رینگ اولدا-چولده قالیشیغا یول بیردیله‌ر... تصوفچی شاعرلارنگ دینی-خرافی مدحیه‌له‌رینی تلقین قیلیش، غریبی، یسوی، مشرب‌له‌رنگ تماماً زهرلی-افسانه‌وی موهومات شعرله‌رینی اوقوب مداحلق قیلیش تصادفی ایمه‌سدر. بز غریبی-نگ «مصیبتنامه‌سی»نی، یسوی‌نگ «حکمتی»نی جوده یاخشی بیله‌مز... حاضر دینی تشویقات، مداحلق آوج آلیب، بوخارا قولخوز بازاریدا هم دینی کتابلار ساوداسی قیزغین دوام ایتمه‌کده‌در. . .» دیله‌در.

«ساویت تورکمه‌نستانی»نگ 37 .4 .11 تاریخلی ساندا‌غی «یاشلار آراسندا دینه قارشی گوره‌شی گوجله‌ندیرمه‌لی» باشلیقلی مراد اوغلی

مقاله‌سنده‌ن ایسه شو معلوماتلارنی اورگه‌نمه‌کده‌میز:

تورکمه‌نستانك هه‌ر طرفندا روحانیله‌ر آتی‌ساویت پروپاغاندانی کوچه‌یتریب، یاشلارنی اوز دینی یوللارینا تارتماقدا ایمشله‌ر. عشق آباد-ده‌کی 11نچی مکتب اوقوچیلارینك کوپی مسجدله‌رگه قاتناماقدا ایمیشله‌ر. چونکه آتا-آنالار اوز چاغالارینگ مسجدگه قاتناماغینی مجبور ایتمشله‌ر-در. قومسومول، پیونه‌ر قوراماللاری چاغالارنگ مسجدله‌رگه قاتناماسلقلاری اوچون چاره کوروده‌ن عاجز ایمشله‌ر.

چارجوی رایونینگ «کاگانوویچ»، «کیروف» دیگه‌ن قولخوزلار-ندا ایشله‌وچی یاشلارنگ کوپی قوربان بایرامندا ایشکه بارماغانلار. باشقا بیرله‌رده‌ده قوربان بایرامی کونله‌رنده ایشگه چیقمامشلار. بولارنگ ایچنده یاشلاردان‌دا کوب بار ایمش.

ایسه‌نقولی رایونینگ باشلانغیچ مکتبی معلمی قومسومول اعضاسی ایسه‌ن مراد اوغلی، اورازانگ «اوتورما» دیب آتالاتورغان کیچه‌سینی اوبا (آوول) اوغلانلاری وه قیزلاریله برلکده تاك آتقونچا اوتوروب، باریسی برلکده دعا اوقوب اوتکه‌زمشدر.

تاش حوضدا 500 کشی مزارستانی زیارت ایتمشدر. بولارنگ کو-پیسی یاشلار ایمش.

یول اوته‌ن‌ده‌کی روحانیله‌ر اوز آرا توپلانیب، مصلحتله‌شیب «مسجد-له‌رنك تعمیر ایتلمه‌گینی طلب ایتمه‌لی» دیب قرار چیقارمشلاردر.

مه‌رو ده‌موسی بیکوف نامیداغی مکتبده اوقوچی بالالارنك %30ی قربان بایرامندا مکتبگه بارمامشلار وه بعضیلاری مسجدگه کیتمشله‌ردر...

موضوع بحث مقاله‌ده بلدیریلدیگینه کوره، تورکمه‌نستاندا دینگه قارشی کوره‌شوچی تشکیلاتنك عشق آباددہ «جمهوریت شوراسی» بار. بوگا باشچیلق قیلو وظیفه‌سی حاجی آتابای اوغلینا یوکله‌نگه‌ن ایکه‌ن. خداسیزلار تشکیلاتینك عشق آباددہ‌کی بو «شورا»سینی «ساویت تورکمه-

نستانی» محرری مراد اوغلی «ایشله‌مه‌وچیله‌ر شوراسی» دیب آتاماقدادر.

عشق آباددہ‌کی خداسیزلار تشکیلاتی شوراسینگ «ایشله‌مه‌وچیله‌ر شوراسی» حالینه کیلووی، ایمدیگه‌چه فعالیتیله مشهور بولغان بوخاراداغی خداسیزلار تشکیلاتینك ایشله‌مه‌سده‌ن یاتیب قالووی وه چارجوی، یول اوته‌ن، مه‌رو هه‌م باشقا بیرله‌رده‌گی خداسیزلارنگ دینگه قارشی کوره‌شو ایشله‌ریده‌ن اوزاقلاشا باشلاوی، یاراماس مقصد اوچون قورولغان بو تشکیلاتلارغا دولت طرفندان آیریلغان پوللارنگ که‌مه‌یتریلگه‌نیده‌ن وه یا ساویت حکومتینگ، قوممونیست فرقه‌سینگ تورکستاندا دینگه قارشی کوره‌شنی برآز یاتیشترماق ایسته‌گه‌نیده‌ن ایمه‌س، بلکه حاجی آتابای اوغلی، مراد عمر اوغلی کبی آداشتیرلغان یوزله‌رچه خداسیز تورکستانلی-لارنگ، برآز کیچ بولسادا، مسئله‌نگ ایچ یوزینی اکوره بیلگه‌نلکله-رنده‌ن وه احتمال انکسار خیالغا اوچراب سابوتاژ قیلا باشلاغانلقلارندان بولسا کیره‌ك. چونکه بولشه‌ویکله‌ر دینگه قارشی کوره‌شنی وقتیله «دین خلقلار اوچون زهردر» شعاری آستیدا باشلامشلارکه‌ن، سوگراق اولار بو دینگه قارشی مجادله‌نی تورکستان، ایدیل-اورال، قریم، شمالی قافقا-سیا وه آذربایجان کبی تورك-اسلام أولکه‌لرینده مسلمانلقنی یامانلاماق، اسلام-تورك عرف وعاداتینی تحقیر ایته‌ره‌ك روسیادا اورناشغان خره‌ستیان عادتله‌رینی ماقتاماق وه اورتودوقسچیلقنی تقدیس ایتمه‌ك تمایلنده یوروت-دیله‌ر. خره‌ستیانلق عالمینه مخصوص آرچا بایرامینگ بویل ساویت حکو-متینك تعلیماتی بویونچا بزنك تورکستان، ایدیل-اورال، قریم، شمالی قافقاسیا وه آذربایجان کبی تورك-اسلام أولکه‌لریده‌کی رسمی دائره‌له‌ر-ده‌ده کوپ طنطنه ایله اوتکه‌زیلگه‌نینی (بو حقدا «یاش تورکستان»نك 87نچی وه «یاگا ملی یول»نگ 108نچی سانینا باقیلسین) بو سطرلارنی اوقوچیلاردا یاخشی‌غنا خاطرالاسالار کیره‌ك. مه‌نه بوندای حادثه‌له‌ر موسقوا بولشه‌ویکله‌رینك مشهور ایلمینسکی، آسترائوه‌وف کبی تورك-اسلام دوشمانی روس میسیونه‌رله‌ری یولینی تعقیب ایتمه‌کده ایکه‌نلکله‌رینی میدانغا قویدی، که بوندان سیزگیسی ضعیف بولغانلارنگ‌دا بر پارچا متأثر بولغانلغی سیزیلمه‌کده‌در.

ع.

ایکی بویوك وظیفه‌مز

بزنك تورکستاندا ملیت فکرینك اویانیشی وه ملی استقلالچیلق حرکتی دوری آچیغ خاطره‌لر قالدیرمشدر. باشلیجا چار روسیاسی مأمورلاری، اوندان سوڭ قیزیل روسیا یرتقیچلاری ملیت فکریگه وه ملی استقلالچیلق حرکتیگه قارشی تیش-تیرناقلاری بیله‌ن کوره‌شیب کیلدیلر. اوز خلقمزنك بر قسم جاهل وه متعصب کتله‌سی‌ده شخصی منفعت وه یا نادانلق یوزه‌سیده‌ن حقلی ملی دعواغا قارشی چیقیب دوشمانغا قورال بولدی. بوندای جاهل ضررلی زمره‌نی ملی قورتولوش وه ملتچیلك کوره‌شی کون کونده‌ن یمیریب قوروتا یاتیر.

بوتون دوشمانلاریمزنی نیگیزنده‌ن قوروتماق وه وطن، ملتنی اسارتده‌ن قورتارماق، ملی سعادتگه ایریشمه‌ك اوچون، ایسته‌ر وطندا بولسون، ایسته‌ر مهاجرتده بولسون، بز تورکستان تورکله‌ری آلدیدا ایکی بویوك وظیفه تورادر: 1 — بوتون تورکستان وه تورکستان تورکلگینڭ سعادتی وه قورتولوشی اوچون اساس بولغان ملتچیلك وه ملی استقلالچیلق غایه‌سی اطرافیدا بیرله‌شیب، بر جبهه قوروب کوره‌شمه‌ك. بوتون ملی تشکیلاتلارنی کوچلو بر مرکزگه توپلاماق. ملی نشریاتلارنی بیرله‌شتریب شو مسلکده آلیب بارماق.

بزنك ملی حقیمزنی هیچ بر یات ملت تأمین ایته آلمایدر. بزنڭ ملی مقدراتیمزله هیچ بر ملت هیچ وقت اوز ایسته‌دیگیمزچه علاقه‌دار بولمایدر، بولادا آلمایدر وه بولوغا حقی‌دا یوقدور.

بز اوز کوچیمزنی، اوز طبیعی بایلقلاریمزنی اوز ملتیمزنڭ فائده‌سی، یوکسه‌لیشی، آسایش وه سعادتی اوچون قوللانا بیلمه‌ك امکانینی قازانماق اوچون ملی استقلالغا ایگه بولمالیدرمز.

بز تورکستان تورکله‌رینك ملی حقینی تورکستان ملی استقلالی محافظه ایته‌در. اونڭچون بز ملتچی وه استقلالچی‌مز. بز بو ملی مستقل تورکستان دولتینی یاراتماق اوچون ملی قبله‌غا قاراب ملی یولنی تعقیب ایتمه‌لیدرمیز.

زمان اوزگه‌رمشدر. وضعیت ایجاباتی‌دا اوڭا کوره اوزگه‌رمشدر. بز شو اوزگه‌ریشله‌رگه وه شو ایجاباتغا قاراب استقامت وه خط حرکت بیلگیله‌مه‌لیدرمیز. بارچامز بونی توشونمه‌لی وه یاخشی آڭلاماڭالیدرمیز.

بز تورکستان تورکله‌رینك آلدیمزدا تورغان ایکنچی بویوك وظیفه‌سی ایسه یاش بوغونتك تعلیم وه تربیه مسئله‌سیدر. وطن وه ملتنڭ کیله‌جه‌ك حیات وه ممات مسئله‌سینی اوز اوموزوندا تاشیتورغان بو یاش نسلنی ایمدیگی وه کیله‌جه‌کده‌گی احتیاجیمزغا یارارلیق قیلیب تربیه‌له‌مه‌ك بویوك اهمیتگه ایگه بولسادا، کوب تأسفله‌ر بیله‌ن کوره‌میز، که مهاجرت وه غربتنك آغیر یوکی آستیدا، بیرده اوزیمزنڭ یتیشسزلگیمز، توشونچه‌سزلگیمز تأثیری نتیجه‌سیده بوکونگی یاش نسل کوب فنا حالده اوسوب بارایاتیر. بو یاشلارنڭ بر قسمی بوتونله‌ی تعلیم، تربیه‌سز قالماقدا، بر قسمی یاشادیغی أولکه‌نڭ تأثیری آستیدا تعلیم کوروب، شو یابانچی أولکه‌نڭ روحینی تاشیماقدادر. بو حال دوام ایته‌رسه استقبالدا بر عوام کتله‌سی قاتارندا برده قاریشیق توشونچه‌لی منورله‌رگه ایگه بولامیز.

ینه بر فنا کورونوش بولسا، او هم مهاجرتده توغولمش بالالارنڭ اوز آنا تیلی اورنیدا یاشادیغی أولکه‌نڭ تیلینی اورگه‌نیشی وه بوڭا آتا-آنا لارنڭ اهمیت بیرمه‌گه‌نی‌در. اوزیمز نازیك بر وضعیتده ایکه‌ن یاشلاریمزنڭ مختلف روح بیله‌ن اوسوب بارایاتقانی اوچرادیغمز فلاکتله‌رنڭ أڭ مؤثری‌در. مه‌نه بو جهتله‌رنی نظرغا آلیب، یاشلاریمزغا ملی-دینی تربیه برابرنده ملی-سیاسی آڭ بیریب، اولارنی عصری بیلیملر بیله‌ن قورالانان تریب، کیله‌جه‌کده اوز مقدراتینی أداره ایته‌بیله‌جه‌ك، اوز ملی منفعتینی توشونوب، اونی هر قاندای یات تجاوزلاردان ساقلای آلاجاق حالغا قویماق کیره‌ك.

بوتون تورکستان تورکله‌ری اوز ملی بایراغیمز آستیغا توپلانیب بر مسلك وه بر غایه اوچون کوره‌شه‌یلیك. 1917نچی ییل خاطره‌له‌رینك تکرارلانیشیغا قطعی صورتده یول قویمایلیق!

ك.

بومبای، 26. 4. 37

باشقارمادان: یوقاریدا باسیلغان مقاله‌نك یازوچیسی بزنك بوكونگه‌چه تانیمادیغمز بر یورت‌داشدر، اوزینی بزگه تانیتو مقصدیله یازغان خصوصی مکتوبنده انتظاملی بر مکتبده اوقوماغانلغینی، یالغز «یاش تورکستان» وه باشقا ملی مجموعه‌لاردان تأثیر وه حسیات آلغانلیغینی بیلدیره‌دی. مقاله‌سنده بیان ایتلگه‌ن فکرلره‌ن «یاش تورکستان» طرفندان اورتاغا آتیلیب کیلمه‌کده بولغان ملی غایه وه ملی توشونچه‌نك یاش تورکستانلیلار ذهننده‌کوکله نمه‌کده، تامیرلانماقدا بولغانلیغی سیزیلمه‌کده‌در. مه‌نه اونگچون بز بو یاش وطنداش مقاله‌سینی سیوینچله باسماقدامز. امید ایته‌مز، که بو یاش تورکستانلی هم اسمله‌رینی آشکار ایتمه‌سده‌ن جدی ایشله‌ر یورگوزوب کیلمه‌کده بولغان بعضی باشقا یاش وطنداشلاری کبی توغرو آگلاه‌دیغی یولدا قولوندان کیلگه‌ن حرکتله‌رنی ایشله‌یه‌جه‌کدر.

«ملت»، «وطن» سوزله‌رینی آیتیش کوب قولای، یه‌گیل بولسادا اولارنك حقیقی معناسین آگلاش او قادار یه‌گیل ایمه‌سدر. «ملت»، «وطن» اوزینی «ملتچی»، «وطن‌پرور» دیب سویله‌یتورغان وه تانیتماق ایسته‌گه‌ن هه‌ر بر کشیده‌ن جدی ایش، جدی حرکت طلب ایته‌در...

جمعیت اعضاسندان بولوب، جمعیت پرده‌سی آستندا ایشله‌مه‌سده‌ن «لقب» قازانیب یوروچیله‌ر، حتی بعضاً، ممالاسف، اعضالقدان شخصی منفعت چیقاریشغا اورونوچیلار هم بولادیلار. «ملت»، «وطن» سوزله‌رینك حقیقی معناسینی آگلاغانلار بو کبی نه‌رسه‌له‌رگه قارشی تورمالیدرلار. مهاجرتده ملی استقلال یولوندا ایشله‌نگه‌ن خطا وه خیانت هیچ عفو اینیلمه‌یه‌جه‌کدر...

* * *

مجبوری ایضاح - جواب

(علی آذرته‌کین بیکنك رفیقمز «قورتولوش»دا باسیلغان «اداره‌یه مکتوب»ی مناسبتیله)

رفیقمز «قورتولوش» مجموعه‌سینگ مارت-آپریل (29-30نچی) سانلرنده علی آذرته‌کین بیکنگ توبه‌نده‌کی «اداره‌یه مکتوبی» باسیلمشدر:

سایغیلی مدیر بیك!

وقتیله «یاش تورکستان» مجموعه‌سندا درج ایدیلمه‌ك اوزره طرفمدان 36 .12 .28 تاریخنده گونده‌ریلمش بولونان، فقط شیمدی‌یه قادار درج ایدیلمیه‌ن آشاغیداکی تکذیب مکتوبینگ سایغیلی «قورتولوش»ك سیرادا کی نسخه‌سندا درجینی رجا ایله‌ر وه بالوسیله سایغیلاریمی سونار یم. مکتوب شودر:

«یاش تورکستان» مجموعه‌سینگ ده‌قابر (برنچی کانون) 1936

تاریخلی 85نچی سایسینگ سوك قاپاق صحیفه‌سنده باشقارمادان دیه بگا عائد بر یازیدا مجموعه باش محرری چوقای اوغلی مصطفی بیك نامینا بر مکتوب یوللادیغم وه بو مکتوبگ «هه‌ر ایکی طرفگ‌دا ایسته‌مه‌دیگی مناقشه‌یی دعوت ایده‌ر اندیشه‌سیله باسیلمادیغی» یازیلمشدر.

اولاً، شونی قید ایده‌یم که «یاش تورکستان» مجموعه‌سندا درج ایدیلمه‌ك اوزره قطعیاً هیچ بر مکتوب گونده‌رمش ده‌گیلم.

ثانیاً، طرفیمدان گونده‌ریله‌ن وه مجموعه‌دا بحث موضوعی اولان مکتوب، چوقای اوغلی مصطفی بیك نامینا یازیلمش تمامیله خصوصی بر مکتوبدر، که بونگ به‌نده‌ن خبرسز اولاراق مجموعه‌دا بحث موضوعی اولوشینی حیرتله قارشیلاریم. ع. آذرته‌کین. 27 شباط 1937».

ع. آذرته‌کین بیکنك مکتوبینی وقتندا آلمشدم، فقط باسمادیق. سبب:

1) بو مکتوب ع. آذرته‌کین بیکنك «یاش تورکستان»نگ 85نچی سانلرنده قید قیلنغان مکتوبنده‌ن بحث ایتکه‌نیده‌ن، بوگا اورون بیره‌رکه‌ن او بریسی حقندادا ایضاح وه قسماً بولسادا جواب بیریب اوتوش لازم کیله‌ر ایدی. بز اونی ایسته‌مه‌دیك؛ چونکه او مکتوبگه جواب بیریش مناقشه‌گه کیریش دیمه‌کدی.

2) «قورتولوش» واسطه‌سیله آشکار ایتلگه‌ن ع. آذرته‌کین بیکنك «اداره‌یه مکتوبی» طرفیمزدان اصول وه آداب معاشرت قاعده‌له‌ریگه اویغون دیب تانیلمایتورغان «یاریم خصوصی» بر مکتوبله بریکده یوللانمشدی. بریسینی باسارکه‌ن ایکنچیسینی بوتونله‌ی «قاپاپ اوتوش»، بزچه آیتقاندا «یوزوگگه سلام سوز، آرقاگغا حرام سوز»نی قوتله‌ندیرمه‌ك بولور ایدی.

* * *

ع. آذرته‌کین بیك اوزینگ «اداره‌یه مکتوب»ینده «یاش تورکستان»نگ 85نچی سانلرنده قید ایتلگه‌ن مکتوبنده‌ن بحث آچدیغی اوچون مه‌نده او مکتوبنك، آرامیزدا مناقشه توغدوراجاق نقطه‌لارینی چیقاریب قویوب، او حقدا بر-ایکی جمله یازیب اوتوش مجبوریتی سیزمه‌کده‌مه‌ن.

آ — اولاً او مکتوب، ع. آذرته‌کین بیکنك آیتقانیده‌ك، مه‌نگ نامیما یازیلمش «تمامیله خصوصی بر مکتوب» ایمه‌سدر. مه‌نگچه، ظن ایته‌مه‌ن که هه‌رکسچه، بر آذربایجانلی‌نگ بر تورکستانلی‌غا «تمامیله خصوصی بر مکتوب یازارکه‌ن» مکتوب باشیغا تورکستانلینگ تولوق لقبینی، آستیغادا اوزینگ تولوق لقبینی تیزیب اوتوروشلی، آرتیقچا بولغانی بر طرفدا قالا بارسین، کولونچ بر نه‌رسه‌در. . .

ب — مجموعه‌دا باسیلغان بر یازو حقندا مجموعه باش محرری نامیغا بو صفتیله، اوزینی او یازوغا علاقه‌دار حس ایتکه‌ن برکشی اونی تنقید ایته‌رك بر یازو یوللاسا، هه‌مده امضاسینی لقبله‌ریله گوللەندیریب قویغان بولسا، او یازو «خصوصی» تانیلمایدر؛ باش محرر اونی باسیشغا، قید ایتیشکه، اوندان بحث ایتب اوتوشکه حقلی‌در.

ج — نهایت اوستنده توقتاب اوتوش مجبوریتنده قالدیغم داها بر نقطه توبه‌نده گیدر:

ع. آذرته‌کین بیکنی مه‌نگه قارشی حددان تاشقاری قیزدیرغان وه اورونسز آغیر سوزله‌ر قوللانیشغا اونداغان بر نه‌رسه — مه‌نگ گویا ع. آذرته‌کین بیکنگ «قونسپیراتیف امضاسینی بوتون عالمگه بیلدیریب قویغانلغم» ایمش. بو یاکلیشدر؛ چونکه ع. آذرته‌کین بیکنك امضاسی «قونسپیراتیف» بولسا، نه اوچون او امضا «تمامیله خصوصی مکتوب» آستیغا قویولادر؟ بو بیر؛ ایکنچیده‌ن: «قونسپیراتیف امضا» قویولغان برمکتوبنی عادی پوستا واسطه‌سیله، یعنی دوشمان قولیغا توشوب قالیشی محتمل بولغان یول بیله‌نده، یوباریب بولورمو؟

بو ایکی «عادی ته‌خنیك» سوراقنگ جوابی هه‌رکسچه آلدان معلوم وه بیرگنه بولوب شودر: «قونسپیراتیف امضا» هیچ بر مکتوب، آینیقسا «تمامیله خصوصی مکتوب» آستیغا قویولمایدر؛ «قونسپیراتیف امضا» عادی پوستاغا امانت ایتلمه‌یدر.

*

هیچ ایسته‌مه‌دیگیم، فقط علی آذرته‌کین بیکنگ رفیقمز «قورتولوش» واسطه‌سیله مه‌نی مجبور ایتدیگی بو ایضاح-جوابم سوگلندا طرفمدان آگلاشووی جوده قیین بولوب‌تورغان بر غیر منطقی نقطه‌غا توقتاب اوتمه‌کچی بولدوم. «مساوات» فرقه غروبی قورولتایی مضبطه‌سندا وه فرقه دیوانی طرفندان نشر ایتلگه‌ن «بوللەته‌ن»ده‌ده رسولزاده امین بیکنگ «فرقه لیده‌ری» ایکه‌نلگی آپ-آچیق یازیلغان؛ دیمه‌ك «فرقه لیده‌ر»لگی قونسپیراتیف تانیلماغان؛ بالعکس، نمایشکارانه دیمه‌رلیك بر صورتده یازیلیب آشکار ایتلگه‌ن. نه اوچون «لیده‌ر»لیکده‌ن باشقا (توبه‌ن) لقبلار قونسپیراتیف ایتیله‌دی؟

الك سوگرا شونی‌دا دیمه‌ی که، تیزره‌ك اونوتولوب کیتیشی تیله‌نیلگه‌ن بو «مناقشه»نی توغدورغان آذرته‌کین بیکنگ 36 .12 .28 تاریخلی «یاریم خصوصی» مکتوبی مفهومنده‌ن او کشینگ مه‌نگه اوز «قونسپیراتیف امضا»سینی بیلدیره‌تورغان درجه‌ده قیمت بیره‌تورغانلغی وه یاقینلق کورسه‌ته تورغانلغی آگلاشیلمایدر.

مصطفی

هامش: آرادا پاسلی خاطره‌ده‌ن باشقا هیچ نه‌رسه‌گه خدمت ایتمه‌ی تورغان بر مسئله اوستونده بو قادار توقتاب، مجموعه‌مزنگ بو قادار اورنینی آلغانم اوچون «یاش تورکستان» اوقوچیلاریدان عفو اوتونه‌مه‌ن. م.

پاریسده‌کی آذری تورکله‌ری قولونیسی آراسندا

I — 28نچی مایدا، پاریسده یاشایتورغان آذری تورك توغانلار آذربایجان هیئت مرخصه‌سی رئیسی اورونباساری دوقتور میر یعقوب بیك اطرافیغا توپلاناراق صمیمیت وه محبت ایچنده آذربایجانگ ملی استقلال کونینی بایرام ایتدیله‌ر. دوقتور میر یعقوب بیك وطنداشلاریغا آذربایجانگ اجنبی اسارتنده‌ن قورتولوشینی وه مهاجر آذریله‌رنگ وطنغا قایتیش بختلی کونینك تیزلیکده گیلیشینی تمنی ایتب، تورکیه، ایران وه باشقا مملکتله‌رده یاشاوچی آذربایجانلیلاردان، آذربایجان ملی مرکزی وه هیئت مرخصه-

سی ناملاریغا کیلگه‌ن تبریك تیلغراملارینی اوقوب بیردی.

بایرامدا حاضر آذربایجان هیئت مرخصه‌سی رئیسی مرحوم علی مردان بیك توپچیباشی عائله‌سینی زیارت ایتدیکده‌ن سوکرا، مرحومنك قبریغا باریب دعا اوقوب قایتدیلار.

II — موثوق منبعلاردان آلنغان خبرله‌رگه کوره، بولشه‌ویکلر ملتچیلکله شبهه‌له‌نگه‌ن آذربایجانلیلارغا قارشی قوللانماقدا بولغان شدتلی تدبیرله‌رینی بو سوك وقتلار داها آرتدیرماقدالار. ساویت حکومتی ایران حدودیغا یاقین اهالی آراسندان ایچکی روسیا وه سیبریا أولکه‌له‌رینه سورگون دسته‌له‌ری یوللاماقدا ایمش.

بو خبر آلنغاچ آذربایجان هیئت مرخصه‌سی رئیسی اورونباساری دوقتور میر یعقوب بیك ملتله‌ر جمعیتیله باغلی اجنبی محرر‌له‌ر وه دائره‌له‌ر واسطه‌سیله مدنی دنیا افکار عامه‌سینی آذربایجان وضعیتیله تولوق صورتده تانیشترماق نیتیله اوتکه‌ن مای آیی باشلارینda جه‌نه‌وره شهرینی زیارت ایتب قایتدی.

« آذربایجان مسئله‌سی »

آذربایجان ملی قورتولوش حرکتینگ اورغانی «قورتولوش» مجموعه‌سی باشقارماسی 37 .5 .21ده به‌رلین‌ده کی «هومبولت قلوب» سالونتدا بر معروضه کیچه‌سی یاسادی. موندا آذربایجان ملی قورتولوش حرکتینك تانینمش سیمالارندان امین بیك رسولزاده «آذربایجان مسئله‌سی» موضوعندا کوب مهم بر قونفرانس بیردی. قونفرانسنی «قورتولوش» باشقارماسی نامندان هلال منشی بیك آچیب، پروفه‌سور دوقتور یه‌شکه‌ده‌ن کیچه‌نك ریاستینی قبولینی اوتوندی. اوندان سوك پروفه‌سور یه‌شکه آلقیشلار ایچنده سوز کورسیسیگه چیقیب، تیکلاوچیلارنی قونفرانسنك موضوعی وه رسولزاده امین بیکنك ترجمهٔ حالی ایله قیسقاچا تانیشتردی.

امین بیك قونفرانسینك عمومی مفهومینی تورکچه سویله‌ب، تفصیلا-

تینی آلمانچا حاضرلاتغانلغن بیلدیریب، اونی مجادله آرقداشی هلال منشی بیکده‌ن اوقوماغین اوتوندی. آذربایجان ملی قورتولوش حرکتی تاریخی، ایندیکی حالی وه بو حرکتنك قافقاسیا خلقلاری، روسیا محکومی تورکله‌ری وه عمومیتله «پرومه‌ته» منسوبی خلقلاری حرکتی ایله علاقه‌سی وه باغلیلغی حقندا اساسلی معلوماتنی حاوی بو یازیلی قونفرانس بر ساعتدان آرتیق دوام ایتدی وه دقتله، ذوقله تیکلانیب کوب آلقیشلاندی.

قونفرانسنی تیکلاو اوچون چاقیریلغان قوناقلارنگ کوپچیلگی تیشقی سیاسی مسئله‌لر ایله قزیقوچی آلمان زمره‌سنده‌ن، یعنی علمی وه سیاسی دائره‌له‌رده‌ن کیلگه‌ن پروفه‌سور وه محرر‌له‌ر ایدی. به‌رلین‌ده یاشاوچی قافقاسیالیلار، تورکستان وه ایدیل-اورالیلار ایله اوقراینا وه قازاچی‌لاردان‌دا آنچاغنا دعوتلی بار ایدی.

پروفه‌سور دوقتور یه‌شکه مجلسنی یاپو نطقندا بولشه‌ویک ظلمی آستداغی خلقلارنگ حقلی ملی استقلال حرکتله‌ریگه آلمانیا افکار عامه‌سنده بویوك بر علاقه وه سیمپاتی بارلغینی سویله‌ب، قونفرانسغا کیلوچیله‌رگه تشکر ایتدی. «آذربایجان مسئله‌سی» حقنداغی قونفرانسدان به‌رلین‌ده کی آلمان غازیتالارندان بعضیلارندا بحث ایتلب اوتدی.

معارف جبهه‌سنده (قادرو مسئله‌سی) — آلما-آتادا چیقاتورغان روسچا «قازاغستان بولشه‌ویگی» مجموعه‌سینگ شو یلغی 3نچی ساندا باسیلغان ابراهیم اوغلو دیگه‌ن بریسینگ «قازاغستان یوکسه‌ك مکتبله‌رینده اوقو یلی» باشلیقلی مقاله‌سنده‌ن، توبه‌نده، تورکستاندا «ملی قادرو حاضرلاش ایشینگ قالایچا بارا یاتقانینی» کورسه‌تورغان بعضی معلوماتلارنی کتیرمه کچیمز.

قازاغستان پایتختی آلما-آتاداغی 7 یوکسه‌ك مکتبده اوستومزده گی 1936/37نچی اوقو یلندا 3371 طلبه اوقور ایکه‌ن؛ بولاردان فرقه اعضاسی 84؛ قومسومولی‌دا 1255؛ اوقو یلی باشندا قبول ایتلگه‌ن 1101 طلبه‌ده‌ن قازاق تورکله‌ری 426غنا ایکه‌ن. یل آخرندا تحصیللارینی تماملاب چیقاتورغان 500 کشیلك متخصصلار قادروسی ایچنده قازاق

تورکله‌ری 169غنا بولوب، اولاردان 36سی دوقتور، 94ی معلم، 26سی ساویت مأموری، 13ی مهندس وه آغرانوم ایکه‌ن.

بو رقملارنی کتیره‌ر آلدیدا ابراهیم اوغلو «اوتکه‌ن ییللارغا نسبتاً بو ییل قبول ایتلگه‌ن طلبه‌له‌رنگ بیلیم درجه‌سی آنچاغنا آرتیق» دیب یازغان بولسا، رقملاردان سوڭ «قبول ایتلگه‌نلر آراسندا بیلیمی یتیشمه‌سده‌ن — مکتبله‌رگه تصادفاً کیریب قالغانلاردا آز بولماغان» دیدر. اوقو ییلینك برنچی یاریمندا 168 طلبه درسله‌رینی دوام ایتدیره آلماسدان چیقیب کیتکه‌ن... مکتبله‌رده قالغان طلبه‌له‌رنگ بیلیم درجه‌سیگه کیلگه‌نده، توبه‌نده‌گینی کوره‌میز: طب اینستیتوتی طلبه‌لریندن یوزده 99,42سی (دیمه‌رلك بوتونیسی)؛ بیطر (مال طبیبله‌ری حاضرلایتورغان) اینستیتوتده یوزده 95,8ی؛ قیشلاق خوجالغی اینستیتوتنده یوزده 90,4؛ دولت اونیوه‌رسیته‌نده یوزده 75ی؛ پەداغوژی اینستیتوتنده یوزده 71,2سی؛ عینی اینستیتوت یاننداغی معلمله‌ر اینستیتوتی طلبه‌له‌رینگ یوزده 60,2سی روس تیلینده سوادسزلق کورسه‌تکه‌ن.

روسیا دولتیگه باغلی بولغانیمزدان روس تیلینك رولینی رد ایتمه‌سلیکله برابر بز اوچون ایگ مهمی، طبیعی، اوز تیلیمزنی موافق صورتده قوللانماق وه ایشله‌ته بیلمه‌ك‌در؛ مه‌نه بو جهتده‌ن تورکستانك ایگ که‌تنه قسمینی تشکیل ایته‌تورغان قازاغستانداغی وضعیت حقیقتاً آچینارلق بر حالدادر؛ مثلاً قازاغستان پەداغوژی اینستیتوتی طلبه‌له‌ری آراسندا قازاق (تورك) شیوه‌سینی یاخشی بیلیب، توغرو یازاتورغانلاری یوزده 1,4ایکه‌ن.

بولشه‌ویکله‌رنك کتیردیگی بو «ساقاو» («1,4») فائضنی «بر میگ تورکستانلی طلبه ایچنده 14ی‌گنه اوز آنا تیلینده توغرو یازا بیله‌دی ایکه‌ن» دیب «ترجمه ایتسه‌ك» «یاش تورکستان» اوقوچیلار کتله‌سیگه یاخشیراق آڭلاشیلسا کیره‌ك؛ عینی اینستیتوت طلبه‌له‌ری‌نگ 70,9% (یعنی یوزده 80)ی چه‌له سوادلی ایکه‌ن.

یوزده 80ی «چه‌له سوادلی»نگ بز تورکستانلیلار اوچون نه قادار

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

قایغیلی بر رقم ایکه‌نلیگینی آڭلاش اوچون ملی مدنی قادرو حاضرلانیب چیقاتورغان یگانه منبعنك مه‌نه شو پەداغوژی اینستیتوتی بولغانینی بیلیب قویوش کیره‌ك. بر میگ طلبه‌سی ایچنده‌ن 14ی‌گنه سوادلی بولغان اینستیتوتده‌ن نه قادار «سوادلی» معلمله‌ر چیقا بیله‌دی؟ چه‌له سوادلی معلمله‌رنك پیتکزدیگی «ملی مدنی قادرو» قاندای بولادی؟ بز اوچون قایغیلی سوراقلار بونلاردر.

ابراهیم اوغلینك کتیردیگی باشقا رقملارنی چیقاریب قویا توروب، آخردا شونی کورسه‌تیب اوتمه‌کچیمز، که عینی ابراهیم اوغلینگ شهادتینچه، قازاق-تورك طلبه‌له‌ری آراسندا ملتچیلك جریانی جوده قوتلی ایکه‌ن. «چه‌له سوادلی»لارنگ یوره‌گیمزده اویاتغان قایغیسینی حاضرچالق مه‌نه شو ملتچیلك بیله‌ن باسا تورایلیق.

ابن سینانك «دانشنامه»سی

«قیزیل اوزبیکستان»نگ 37 .3 .5 تاریخلی سانندا خبر بیریلدیگینه کوره، دوشنبه شهرنده‌کی خلق کتبخانه‌سی بویوك فیلوسوف ابن سینانك «دانشنامه» دیگه‌ن کتابینی تاپمشدر. غازیتا مخبری ب. شریفی‌نگ یازدیغینا کوره، فارسچا بولغان بو کتاب 200 ورقدان عبارت بولوب، 1042نچی ییلدا یازیلغاندر.

جامعه مدرسه‌سینك عاقبتی

«1935نچی ییلدا ایسکی جامعه مدرسه‌سی بوزولوب، اونگ غیشته‌ری ساغبان آق تپه یولینی توزه‌تیش اوچون تاشیب آلندی... کوکله‌مده‌ن قیش توشکونچه برکشی یول تیکیسله‌دی. شونگ ایله ایش توختاب قالدی. غیشته‌ر قیشدا ساچیلیب نابود بولدی وه هه‌رکیم تاشیب کیتدی.

باشقارمالار: 1 — «تورکستان قولخوزچی دهقانلاری تورموشندان» وه «ساویت روسیادا» باشلیقلی یازولار ایله برکوب تورکستان خبرله‌رینی بو سانغا کیرگیزه آلمادیق.

2 — «یاش تورکستان»نگ 92 وه 93نچی سانلاری برله‌شتریلیب آوغوستنگ اورتاسندا چیقاریلاجاقدر.

Yach Turkestan

Juin 1937 (Le Jeune Turkestan) No. 91

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokaï - Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلری:

یللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

باشقارمامزغا کیلگه‌ن اثرله‌ر

1 — «تورك بیلیك ره‌ووسی»نگ فیورال 1936 تاریخلی 6نچی سانی، تورکچه‌ـ فرانسزچه، 720 بیتلك نامق کمال نسخه‌سی. چیقاروچی: پروفه‌سور دوقتور رضا نور. مندرجاتی: نامق کمالگ دیوانی وه دیگر بوتون شعرله‌ری. بو شعرله‌رگ شعر بیلیك علمی باقیمندان تدقیق وه تحلیللاری. ادبی اثرله‌رنده‌ن نمونه (رؤیا). رسمی تحریراتندان نمونه‌له‌ر. مکتوبله‌رنده‌ن نمونه‌له‌ر. نامق کمال ایچین مؤلفله‌رگ سویله‌دیکله‌ری وه بونلارگ تدقیق وه تنقیدی. نامق کمال حقندا پروفه‌سور دوقتور رضا نورگ توپلادیغی شفاهی معلومات. ترجمهٔ حالی. اثرله‌ری. اثرله‌رینك مندرجاتی خلاصه‌لاری، تحلیل وه تنقیدلاری. پسیقولوژیك مطالعه. مختلف رسمله‌ری. ئه‌ل یازیسی. امضاسی. مهری. شعر وه نثرله‌رینك مهمله‌رنده‌ن ساده دیله چیویریلمش بره‌ر اورنه‌ك. ده‌گه‌ری: 40 فرانق. آدره‌سی:

Prof. Dr. Riza Nour. 38, Rue Amasis Mazarita
Alexandrie (Egypte).

2 — «تورموش کوزگیسی» ثانیه عفت اثری. 4 پرده‌لك درام. 64 بیتلك. باسـ دیروچی: فینلاندیا تورکله‌ری برلگی. هه‌لسینکی 1937. سوراتو اوچون آدره‌س:

Finlandıya Türkleri Birligi r. y. Albtinkatu 27 A
Helsinki-Suomi

3 — «صدای مهاجرین»، جمادی الاول-جمادی الثانی-رجب 1355 هجری، سان 4-5-6، 62 بیتلك. آدره‌سی: پهاری املی دارالمهاجرین. دهلی-هندستان.

4. „Ülkü“, Mayıs 1937, Sayı 51, Ankara — Ulus Basımevi (Direktör: M. Fuat Köprülü).

5. „Orient-Nachrichten“, Wirtschaft, Technik, Kultur. Zeitschrift des Deutschen Orient-Vereins e. V. Berlin 1937. Nr. 9/10.

مجموعه‌مزغا تیبشلی هه‌ر تورلو یوللانمالار اوچون آدره‌س:

Mustafa Tchokai-Oghly
7, Square de la Fontaine
Nogent s. Marne (Seine)
France

یاش تورکستان

تورکستانگ ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلوق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنگ ده‌قابر-نده‌ن چیقا باشلاغان | ایول-آوغوست 1937 (1356 هجری) | ساله 92-93

بو ساندا:

1	فیض الله خواجه‌نگ عاقبتی	باش مقاله
2	روس ایمپریالیزمینه قارشی تورك بیرلگی	تیمور اوغلی
3	«روسیادا ملی دولت مسئله‌سی» مناسبتیله	مصطفی
4	جنید خان	جاناى
5	عابدجان محمود	چوقای اوغلی مصطفی
6	تورکستان ملی ادبیاتی اطرافندا	طاهر
7	شرقی تورکستان وضعیتی	* * *
8	شرقی تورکستان یه‌گی حادثه‌لر قارشیسندا	بیك اوغلي
9	ساویت غازیتالارینا کوره تورکستان احوالی	ع.
10	«ستالین سوسیالیزمی» - تالاوچی بر سیسته‌مدر	م. آ.
11	قیشلاق خوجالغندا «عمومی» وه خصوصی ملك	اسکندر
12	تورکستان قولخوزچی دهقانلاری تورموشندان	* * *
13	هندستاندان استقلالچی مهاجرله‌ر تاوشی	ضیائی
14	بین الملل تورموشدان	م.
15	تورکستان خبرله‌ری: قازاغستاندا فرقه وضعیتی، قازاغستاندا اورتا تحصیل، قازاق شیوه‌سنده «شاهنامه»، تورکستان «قولخوزچی» سینگ زاری، «سوسیالدی» می، «سوسیالیستیك» می؟، تورکستان صنعتکارلارینگ موفقیتی.	

«سوسیالدی»می، «سوسیالیستیك»می؟

ساویتله‌ر اتفاقی فرقه مرکز قومیته‌سینگ اوشبو یل 23 آپریلده بیر-
گه‌ن قراری بویونچا قازاغستان وه قرغزستان اؤلکه فرقه تشکیلاتلاری
«مستقل» قوممونیست فرقه‌لاری درجه‌سیگه کوته‌ریلگه‌ن. قازاغستان ایله
قرغزستان مختا رجمهوریتله‌رده‌ن «مستقل» ساویت جمهوریتله‌ریگه آیلان-
تریلغاندان سوڭ طبیعی بولغان بو «اصلاح» آرقاسیدان «سوسیالدی قازا-
غستان» غازیتاسی برنچی مای، 99نچی ساندان باشلایاراق اوز آتیغا
هم قسماً «اصلاح» کیرگیزگه‌ن: موندان بویان او غازیتا «سوسیالدی
قازاغستان» ایمه‌س، «سوسیالیستیك قازاغستان» آتالاتورغان بولدی.
قازاغستان قیزیل احمقلارینك «سوسیالدی» کبی «سوسیالیستیك» دیپشله-
ری‌ده تورك تیلی باقیمندان اورونسزدر... فقط «سوسیالیستیك» «سوسیال-
دی»غا نسبتاً قازاغستان قیزیل احمقلارینك برآز ترقی ایته باشلاغانلارینی
کورسه‌ته بیله‌دی. اصلنده فرانسز تیلی غرامه‌رینده‌ن آلنغان بو «...تیك»
سوز آیاقلاماسی آناطولی تورك شیوه‌سیگه کوبره‌ك کیریب کیتکه‌نی کبی،
سوڭ وقتلار بزنگ اوزبیك «ملی» قوممونیستلاری طرفندان‌دا کوبره‌ك
قوللانما قدادر. مثلاً اولار «اوزبیکستان ساویت سوسیالیستیك جمهوریتی»
دیب یازیب یوروبدورله‌ر. حالبوکه بزنگ تورك تیلی قاعده‌سینچه «اوز-
بیکستان، قازاغستان... وه سائره ساویت سوسیالیست جمهوریتی» بولمالیدر.

دیمه‌ك «سوسیالیستیك»نگ «سوسیالدی»دان آرتیقلغی تیلیمزنگ
قاعده‌سیگه توغرو کیلمه‌سه‌ده باشقا تورك شیوه‌له‌رینده قبول ایتلگه‌نلگی-
گنه‌در. قازاق تورك «ملي قوممونیستلاری»نگ «مختار» جمهوریته‌ده‌ن
«مستقل» ساویت جمهوریتیگه یته‌ر-یتمه‌س کورسه‌تدیکله‌ری بو «جسارت»
ی‌ده تورکستانك بوکونگی ملی سیاسی وضعیتنده کوزگه کورونه‌رلك
بر «ایرکینلك» سانالسا کیره‌ك.

فیض‌الله خواجه‌نك عاقبتی

اولا بوخارادا سوڭرادان اوزبیکستاندا 16 یلدانبه‌ری آلماشینمای
حکومت رئیسی بولوب کیله یاتقان فیض‌الله خواجه ساویتله‌ر اتفاقی مرکزی
اجرائیه قومیته‌سی نك‌ده رئیسله‌رنده‌ن بری ایدی. 7نچی اوزبیکستان فرقه
قورولتایی (37 .6 .17-10.) یاشیرین تاوش بیرو اصولیله یه‌ڭی اجرائیه
قومیته‌سی سایلاغاندا فیض‌الله‌نی سایلامای قالدیردی. اوندان سوڭرا
(.6 .26ده) توپلانغان مرکزی اجرائیه قومیته‌سی اونی قومیسارلار شورا-
سی رئیسلگنده‌ن چیقارو قرارینی بیردی.

فیض‌الله‌نك شخصیتی طبیعی اهمیتسز، قیمتسزدر. بوخارا امیرینگ
یاراماس أداره‌سی یوزنده‌ن او «انقلابچیلار» ایچینه کیریب قالغان. یالغز
روس اوردوسی قورالی کوچی‌گنه اونی اولا بوخارا خلق جمهوریتی،
سوڭرا اوزبیکستان حکومتی باشینا کتیردی. فیض‌الله خواجه‌نك برطرف
ایتیلووی طبیعی ساویتله‌رنك تورکستاندا یه‌ڭی بر سیاست یولینا توشووی
باشلانغچینی کورسه‌تمه‌یدر. بونگله برابر بو حادثه اوزی اوستنده برآز
توختاب اوتوگه یارارلق درجه‌ده قیزیقدر.

بولشه‌ویکله‌ر، بالخاصه موسقوادا، فیض‌الله خواجه‌غا هیچ بر زمان
اهمیت بیرمه‌گه‌نی کبی، اوڭا اینانمادیلاردا. اونلار فیض‌الله‌نك قیمتینی
جوده یاخشی بیله‌رله‌ر ایدی؛ اونگ بولشه‌ویکلگی درجه‌سینی‌ده آڭلار-
لار ایدی. بو قادار اینانچسزلق‌وه بو قادار ایچکی نفرتله‌رینه رغماً بولشه-
ویکله‌ر اونی بو قادار اوزون مدت برنچی اوروندا توتوب کیلدیله‌ر.
چونکه اونك ساویت حکومتینه بویوك بر خدمتی بولغان ایدی. بوخاراغا
روس قیزیل اوردوسینی کتیرگه‌ن وه اوز قاتناشلاری بیله‌ن روس قیزیل
اوردوسینك بوخاراغا قیلغان باسقینینی یاشیریب توتقان، ایسکیده بوخارا
جدیدچیله‌ری صفینا منسوب بر نیچه یولداشلاریله برلکده شو فیض‌الله
ایدی... روس بولشه‌ویکله‌رینه بوخارانی استیلا ایتب ساویتله‌شتره بیلو وه
اونی خارجگه قارشی «ملی قورتولوش انقلابینا» یاردم شکلنده کورسه‌ته

بیلوله‌رینه یاراغان مه‌نه شو فیض‌الله خواجه‌نگ بر نیچه یولداشلاریله بر-
لکده قیلغان حرکتله‌ری بولدی... بز سابق بوخارا امیری وه اونگ ره-
ژیمنه نه قادار نفرت بیله‌ن قاراساق‌دا، اوگا قارشی هه‌ر قاندای تیشقی
بر قوتله، بو نقطه‌ده روس بولشه‌ویکله‌ری ایله اتفاق قیلونی قطعیاً توغرو
دیب تاپماغان ایدیك، حالادا عینی فکریمزده قالیب کیله‌مز. بو نقطه بزنك
ملی یولیمزنك آیدینلیغی باقیمندان کوب مهمدر.

فیض‌الله خواجه روس بولشه‌ویکله‌رینه ینه باشقا بر باقیمدان کیره‌ك
ایدی. او ایسکی «یاش بوخارالیلار» وه «ملی انقلابچیلار»دان بولشه-
ویکله‌ر صفندا قالغان برگنه‌کشی ایدی. او بو قاتناشی بیله‌ن تورکستاندا
ساویت حاکمیتی وه اونگ ایمپه‌ریالیستیك مستملکه سیاستینه سونوك گنه
بولسادا بر «ملی رنك» بیرگه‌ن بولوب تورار ایدی.

* * *

بولشه‌ویکله‌ر فیض‌الله خواجه‌نی نه‌لر ایله عیبله‌یدرله‌ر؟ اونگ
حقنداغی بوتون قارالاولارنی ایچینه آلغان 7نچی فرقه قورولتایداغی اکمل
اکرام سوزی یازیق‌که تاشکند غازیتالارینك هیچ بریسنده چیقاریلمادی.
یالغز باشقا ناطقلارنگ سوزله‌رندن کیتریلگه‌ن خلاصه لاردان‌غنا فیض‌الله
خواجه گناهله‌رینك ماهیتینی اوگره‌نمه‌کده‌مز. فیض‌الله خواجه‌گه آیتلغان
عیبله‌ر ایچنده هیچ بر یه‌گی نه‌رسه یوقدر. اونگ «آغماچیلق»لارینی
ایسله‌یدرله‌ر. اونگ «18»له‌ر غروپنه داخل بولغانینی سویله‌یدرله‌ر. اونگ
اوتکه‌زیلگه‌ن بیر اصلاحاتینا قارشیلق کورسه‌تکه‌نینی، «ایچینده‌ن» کیز-
لیچه قوللەکتیفله‌شتریشکه‌ده قارشی بولغانینی، اونگ ملی آغماچیلارغا
قارشی شدتلی حرکت ایتمه‌دیگینی آگلاتدیلار. او، ملی عکس‌الانقلابچی-
له‌رنی اوز اوینده توپلاب اوتورغان، اوتکه‌ن ییل انتخار ایتب أولگه‌ن
قارداشی عباد خواجه بیله‌ن اوزولوشماغان ایمش.

بونلارنك بوتونیسی فیض‌الله خواجه‌گه اوتکه‌ن یللاردانبه‌ری آیتلیب
کیله یاتقان عیبله‌ردر. آغماچیلیغی، غیر صمیمیلگی فیض‌الله خواجه‌نك
کوزینه ایشقالمای کیچیریلگه‌ن برگنه بولسادا فرقه قونغره‌سی کیچیریلمه-

دی. هه‌ر وقت او اوز عیبینی تانیب ساویت حکومتی وه ستالینگه صداقت
آندی ایچیب قورتولوب، هه‌ر سفر شوندای بر نمایشده‌ن سوڭ فیض‌الله
خواجه قومیسارلار رئیسلگی موتعندا قالدیریلیب کیلدی. هه‌ر سفر بو
مراسم کیچیریلگه‌نده‌ن سوڭ، ایکنچی فرقه قونغره‌سینه قادار فیض‌الله
خواجه تورکستاندا ساویت ره‌ژیمی ستونله‌رنده‌ن وه «شرقدا ملی قورتو-
لوش حرکتی رهبرله‌ری» نمونه‌له‌رنده‌ن بری سانالیب کیلدی. انتخار
ایتمش قارداشی عینه‌کیلگه‌نده یه‌گی ساویت قانون اساسیسی بویونچا
هیچ کیم قارداشی گناهی اوچون مسئول توتولا آلمایدر.

طبیعی بو آق ایپله کوکله‌نگه‌ن عیبله‌ر ایچنده فیض‌الله خواجه‌نگ
کوکینه ییتکه‌ن اصل سببنك ایزی‌ده یوقدر. بولماسا نیچین کوبده‌ن معلوم
تورلو دفعه‌لار سویله‌نب عفو ایتیلب کیله یاتقان عیبله‌ر برده‌ن بره «بوتون
صنفلار» وه «ملتچیلیك» آقیملارینگ بوتونله‌ی بتیریلگه‌نلگی وه ساویت
ره‌ژیمی هه‌م «روس بولشه‌ویزمینك قطعی غلبه‌سی نشانه‌سی اولاراق اور-
تاغا قویولغان «ستالین قانون اساسیسی» چیققاندان سوڭغنا فیض‌الله
خواجه‌نك تیگینه ییته‌تورغان گناهلار بولوب قالدی؟

فیض‌الله خواجه‌نك توشورولووی سببی بو عیبله‌رده‌ن ایمه‌س ایکه-
نینی تکرار سویله‌یمز. بزچه اونگ توشیریلووی سببی باشقا نقطه‌دادر.
موسقوا بولشه‌ویکله‌رینگ فیض‌الله خواجه‌نگ قیمتسز شخصنه هیچ‌براهمیت
عطف ایتمه‌دیکله‌ری بیله‌ن بوخاراغا بولشه‌ویك روس اوردولارینی باشلاب
کیلگه‌نلگی یوزنده‌ن تورکستان خلقینك اوگا قارشی نفرت وه دوشمانلق
تویغوسی اونگ شخصنده توپلانب توقناشب قالدی. بو نقطه‌دا مادامکه
ساویتله‌رنك قیمت بیرمه‌گه‌نلگی ایله تورکستانلیلارنك نفرتی بر بیرده
توپلانغان ایکه‌ن، نیچین ساویت حکومتی فیض‌الله خواجه‌نی بو قادار
اوزون سنه‌لر بو قادار یوکسه‌ك اوروندا توتوب کیلدی دیگه‌ن بر سورغو
بیریله آلادر. اونگ جوابی‌ده غایتده ساده‌در. موسقوا بر طرفدان بوخا-
رانگ استیلاسی وه ساویتله‌شتریلیشی ایشنده کوب خدمتینی کوردیکی بو
کشیگه قارشی برمجبوریت تویسا، ایکنچی یاقدان ایمدی اوزینه صداقتله خدمت

ایته‌جه‌ك قادرولار حاضرلاب اولگوردیکی قناعتنه کیلمش، اونگچون‌ده فیض‌الله‌نگ آرتیق کیره‌ك بولماغانلیغینی آگاللاتمشدر... تورکستانلیلار ایسه شو برنچی ئه‌لده ایتدیکله‌ری کیزلی تاوش بیرو فرصتنده‌ن استفاده ایتب، اونی 1920نچی ییلی سه‌تابرنده ایشله‌گه‌ن جنایتی اوچون سیاستاً بر داها قالقماسلق قیلب بیرگه اوروغا قرار بیرمشله‌ردر.

ایمدی موسقوانك اتفاق مرکزی اجرائیه قومیته‌سی رئیسله‌رنده‌ن برینك توشوب قالووینا قالای قارادیغینی کوره‌یلیك!؟

موسقوا غازیتالاری فیض‌الله خواجه‌نگ یقیلیب قالغانلیغی اوچون بر آغز هه‌م سوز یازمادیلار. حتی بو حقدا آژان تیلگرامی‌ده بولمادی.

موسقوالی دوست وه حامیله‌رینك قوپال سکوتی وه وطنداشلارینگ نفرتی آستندا فیض‌الله خواجه سیاسی صحنه‌ده‌ن یوقالغان بولدی. طبیعی کیگ تورکستانمزدا امثالینی آنچاغنا اوچراتاجاغمز بو تیپ انسانلار معناسز امیر سیسته‌می وه استیلاچی روس قیزیل اوردوسی نیزه‌له‌ری بولماسایدی، یورتمزنی أداره ایتوچی کوچله‌ر قاتارینا یاناشادا آلماسلار ایدی..

*

هامش: مقاله‌له‌ر تیزیلیب بولغاندان سوگ آلدیغیمز خبرگه کوره، فیض الله خواجه آرقاسیدان تورکستان جمهوریتله‌ری باشلوقلارندان تاجیکستان جمهور رئیسی شیرینشاه شاه تیمور ایله تاجیکستان مرکز اجرا قومیته‌سی کاتیبی امام اوغلی، تاجیکستان عدلیه قومیساری شیرین اوغلی‌لاری‌دا «عکس الانقلابچی، خلق دوشمانی وه یاپون-آلمان جاسوسی» اولاراق تانیلغان وه عیبله‌نگه‌نله‌ر. قازاغستان جمهور رئیسی قولومبه‌ت اوغلی اوزاقبای سوگنو فرقه قورولتایی طرفندان سیچیلگه‌ن اجرا قومیته‌سیگه سایلانالمای قالغان. سوگنو فرقه قورولتایی‌چاغی قولومبه‌ت اوغلی اوزاقبای‌نی «آلاش-اورداچی» وه تیشداغی تورکستان ملتچیله‌ری ایله باغلانیشلی دیب عیبله‌وچیله‌ر آز بولماغان ایدی.

تورکستانگ أوزبیکستان، قیرغیزستان وه تورکمه‌نستان قسملارندا‌دا فرقه وه حکومت باشلوقلارندان آنچا کشیله‌رنگ عینی صورتله عیبله‌نیب قامالغانلقلاری بیلدیریلمه‌کده‌در.

روس ایمپه‌ریالیزمینه قارشی تورك بیرلگی

ساویت اوزبیکستانی یه‌گی قانون اساسیسینی یاقلاب سویله‌گه‌ن نطقندا اکمل اکرام تورکستان ملتچیله‌ری اوستنده اوزون‌غنا توختادی. تورکستان استقلالچی ملتچیله‌رینه تورلو عیبله‌ر یوکله‌تمه‌کچی بولغان اکمل اولارغا «پان اسلامیست»، «پان تورکیست»، «بیرلی شووینیست» دیگه‌ن تورلو لقبله‌ر تاقدی ایسه‌ده، اولارنی «تورکستان ملتچیسی، استقلالچیسی» دیگه‌ن حقیقی اسمله‌ری بیله‌ن آتاشغا جسارت ایته آلمادی.

او تورکستان ملتچیله‌رینی خوقند ملی حکومتینی قورغانلق بیله‌ن عیبله‌مه‌کچی بولدی. تورکستان استقلال حرکتی یولندا طبیعی بر مرحله‌ده‌ن باشقا بر نه‌رسه بولماغان بو حرکتنك بر ساویت روسیا ایمپه‌ریالیزمی مالایی کوزنده بر جنایت‌کبی کورونووی‌ده طبیعیدر. فقط او بو سویله‌دیکله‌ری ایله تورکستان خلقینی آلداتا آلمایدر. اوز ملی أراده‌سینگ افاده‌سی ایکه‌نی تویغوسینی تورکستان خلقی بو حکومتنی یققان قیزیل روسیا کوچله‌رینه قارشی کوته‌ردیگی عمومی عصیان بیله‌ن آچیق کوره‌سه‌تمشدر. شونگ کبی «باسماچیلق» حرکتی‌ده تورکستان استقلالچیلق حرکتی یولداغی آدیمله‌رنگ بریدر. او موفقیتسز چیققان بولسادا شرفلی بر ایمتیلیشدر. او حرکتکه قاتناشیب أولگه‌ن انور پاشادا تورکستان قورتولوش حرکتی شهیدله‌ری آراسندادر.

اکمل اکرام تورکستان خلقینك ملی أراده‌سینی ایزمه‌ك یولنداقیزیل روسیا ایمپه‌ریالیزمی کوچله‌ری طرفندان توکولگه‌ن قانلار، یاراتیلغان خرابه‌لکله‌رنك‌ده مسئولیتینی تورکستان ملتچیله‌رینه یوکله‌تمه‌کچی بولادر که او بوندا ی‌چیرکین یالغانلاریله مستولی کوچنگ کتیرگه‌ن آغیر یوکینی 19 سنه‌در اوموزندا کوته‌ریب یورگه‌ن تورکستان مظلوم خلقینی آلداتا آلمایدر.

اکمل تورکستان ملتچیله‌رینه «پان اسلامیستلك» اسناد ایتمه‌کچی بولدی. فکری، ذکری اوز یورتینی قیزیل روسیا بویوتوروغندان قورتارمق ایدی.

تاریب استقلالینا قاووشترماقدان عبارت بولغان بوکونکی استقلالچیلار اوچون قطعیاً توغرو بولماغان بو اسناد تورکستان ملی حرکتی اوچون تاریخاًده اثباتی ممکن بولماغان بر اوروندوشدر. تورکستان ملی حرکتنده هیچ بر زمان بوندای بر ایز بولماغان. تورکستان ملی تشکیلاتلاری آرا-سندا «شورای اسلامیه» کبی اسملهر اوچراتیلسادا اودا تورکستان خلقیـ نگ ملی حقینی مدافعهدان باشقا بر منفعت کوزهتمهمشدر.

تکمل تورکستان ملتچیلهرینی «پان تورکیستلك» بلهن عیبلهمه ایچی بولادر. بزچه بو «پانتورکیزم» دیگهن تعبیرنك اوزی یاکلیش بر قوللا-نیشدر. دنیادا بر تیلده سویلهشکهن، بر حرثی جماعت تشکیل ایتکهن انسانلار کتلهسینه ملت دیگهن اسم بیرو بار ایسه، تورکچه سویلهشیب، تورکچه سیزگهن انسانلار کتلهسینهده تورك دیمهك مجبوریتی باردر... بو بوکونگنه اورتاغا قویولماقدا بولغان بر تهز بولماغانی کبی بوکوندهن سوکرا اثباته محتاج بر مسئلهده ایمهسدر. او علماً وه تاریخاً کوبدهن بو-لوب کیچمیش اجتماعی بر پروتسهسدر. او بوکونکی تاریخی تورموش شرائطی وه اوتوردینی بیرلهرنگ گهئوپولیتیك وضعیتی اعتباریله بر تاقم، قسماً اولدوقچا جدی آغیرلقلارله قارشیلاشماقدا ایکهن اونگ بو خلقنك ملی قورولوشی اوستنده یهگیدهن نظریهلهر توغدورماسی ایجاب ایتمهس. اونگ بوکون کیچیرمهکده بولوندینی آغیر تاریخی دور اوزون تورمو-شندا برنچی وقعه ایمهسدر. او بر قانچا دفعهلار بوندان داها آغیر وضعیتـ لهرکیچیریب، تاریخینگ یوکسهلیشی دورهلرینه کیچه بیلگهندر... تاریخاً ثابت بولغان نهرسهلهرنك بریده بو حرکتلهرنگ بوتونیسی تورکلکنك آتا یورتی تورکستاندان باشلامشدر وه او بویوك ایش بایراغینی توتوچی کوچلو قوللار دائما تورکستاندان یتیشمشدر. تورکستان ملتچیسی هر زمان بولغانی کبی بوکونده تورکلگینی وه بو شانلی تاریخده کی شرفلی رولینی انکار ایته آلمایدر.

تورکستان تورکلهرینك بو حرکتی تاریخی بولغانی کبی اونگ ارثی دوشمانی روس ایمپهریالیزمینگ پارچالاما سیاستیده قارشیلاشدیـ

غمز مدتچه دوام ایتب کیله یاتقان بر سیاستدر. اونگ تورك خلقی اوزرندهـ کی حاکمیتینی کیگهیتهـ کیگهیته اونی تورکلکنگ قلبگاهی تورکستانغا قادار ایلته بیلمهسینه خدمت ایتکهن اساس عاملده شو پارچالاو سیاستندهـ کی موفقیتی اولمشدر. او بو قازانچینی راحت بیب اوتورا بیلمهك اوچونـ ده دائما تورك خلقینی پارچالاب توتاتورغان سیاست تعقیب ایتمشدر.

روسیا تورك أولکهلهرینی استیلا ایتدیکچه اوز قولی آستینا توشوب قالغان قسمنگ خارجده قالغان قسمله باغلانیشینی کیسیشکه اورونمشدر. قولی آستینا توشوروب آلدینی تورك خلقی کوزگه ایلیشهرلك بر یکون تشکیل ایتب، اونلار آراسندا یهگیدهن سیاسی حرکت اثرلهری کورولهـ باشلاغاچ، اونلاری اوز آرا پارچالاشغا توتونمشدر. بوگا قارشی تورکـ لهرده ئهلهکیچیردیکلهری هر فرصتده برلهشیب قوت آلا بیلمهك هدفنه ایمتیلمشلهردر. تا برنچی روسیا انقلابیله اورتاغا چیققان پارلامان (دوما) تورموشنداياق بو ایکی منفعتنك آچیق میداندا چارپیشماسی کورولهـ باشلاـ غان ایدی.

دومادا «مسلمان فراقسیونی» مکتب وه معارف ایشلهری انجمنه بر تاقم لایحهلار کیریتهدر. بو لایحهلاردا مکتب مسئلهلهری اوچون چیقاـ ریلاجاق قانوندا تورك خلقی منافعی کوزهتیلمهسی طلب ایتیلهدر.

روس مبعوثلهر بوگا اعتراضلاردا بولونادرلار. او جملهدهن آلهکسهیف اسملی بریسی مسلمان فراقسیونی وه عمومیتله تورك سیاسیلهرینی «پان اسلامیستلك»، «پان تورکیستلك» بلهن عیبلهیدر.

مسلمان فراقسیونی اعضاسندان صدری مقصودی بیك بونلارغا جواب بیردر. او بو جوابنده ازجمله شونلارنی سویلهیدر:

«روسیادا 20 میلیوندان آرتیق اهل اسلام بار ایکهنی بوتونیگز گه معلوم ایسهده بوتونیسنك بر نسلدهن بولغانلیغینی بلکهده بوتونگز بیلمهسـ سگز. سانچا کوب بولماغان قافقاسیا تاغلاری اهالیسی مستثنا اولماق اوزره روسیاداغی مسلمانلارنك بوتونیسی بر نسلدهن، تورکتاتار نسلندهنـ در. بونلارنگ عینی نسلدهن بولغانلیغی اویله بر تاریخی وقعهدر، که

آله کسه‌یفنگ اعتراضی اوگا هیچ بر تورلو تأثیر اجرا ایته آلماس. بو وجهله بز مسلمان دیدیگمز زمان او کلمه‌نك آستندا تورك-تاتار معناسینی مراد ایته‌مز.

مه‌نده‌ن اولگی ناطقلاردان بری خلقه تورك-تاتار ملیتی فکرینی گویا بزلەر پروپاغاندا ایتمه کده بولغانمزنی ادعا ایتدی. بو ادعا بوشدر. روسیادا اوتورغان مسلمانلارنك بوتونیسینك تورك-تاتار ایکه‌نی علماً مصدقدر. مه‌نه سزگه بر روسچا ئه‌تنوغرافی خریطه‌سی. بو **خریطه**نی نه مه‌ن وه نه‌ده مه‌نم آرقاداشلاریم ایشله‌دی. خریطه‌ده کوك رنکله کورسه‌تیلگه‌ن بر ساحه‌نگ اوستنه «تورك-تاتارلار» دیب یازیلمشدر. روسیا دائره‌سنده قیزیل رنکله کورسه‌تیلگه‌ن اسلاولاردان سوگرا ایکی بویوك اورون توتقان بودر.

خریطه‌ده تورك-تاتارلار دیب کورسه‌تیلمش خلق اوروقلارینك آیریم اسمله‌ری‌ده ذکر ایتیلمشدر: تاتار، باشقرد، چوواش، سارت، تاجیك، قیرغز، تورکمه‌ن، نوغای، تارانچی، قریملیلار، قاراجقلار وه یاقوتلار.

بو خریطه‌نی دومانك مسلمان فراقسیونی چیزمه گه‌نلگینی تکرار-لایمه‌ن. بو نه مجلس مبعوثان وه نه‌ده مسلمان فراقسیونی بولماغان بر زمانده صرف علمی تدقیقات نتیجه‌سی اولاراق چیزیلمش بر خریطه‌در. حقیقت بویله آپ-آچیق ایکه‌ن قومیسیونلاردا وه یاده عمومی مذاکره‌لەرده روسیا مسلمانلاری جمله‌سی عینی نسلده‌ندر. بوتونیسی بر تیلده سویله‌یدر دیب علماً مصدق حقیقتنی سویله گه‌نمزده اوندان پان تورکیستلك پروپا-غانداسی چیقارو کولونچدر.

تورکله‌رنك برلگی بوکونله‌رده وقوعه کیله یاتقان بر حادثه ایمه‌س-در. او کوب اوزاق برکیچمشده بولوب بیتمش بر وقعه‌در. بر قانچا عصر-لار اول چیگز خان فتوحاتی نتیجه‌سی اولاراق‌دا عموم تورکله‌ر برله‌ش-مشدر. روسیا مسلمانلاری بعضیلاریگزنگ ظن ایتدیکی کبی تاتار ایمه‌س، تورك اوغلی تورکدرلەر. بوتونیسینگ تیلی بردر، تورکچه‌در... حاصلی روسیا مسلمانلاری دیناً هەپ مسلمان، جنساً هەپ تورکدر.» («آلتون آرمغان» ص. 48—50).

مه‌نه روسیانگ پارچالاو سیاستی بیله‌ن تورك برلگی ایمتیلیشینگ اسکی چارپشمالارندان برکورونوش... او زمان بو منحوس سیاستنی بر روس ملتچیسی تمثیل ایتب چیقمش ایکه‌ن، بوکون ساویت روسیا عینی یولندا یورمه کده بولغان سیاستینی یاقلاب، اونی گویا تورکستان تورك خلقی اوروغلارینك حمایه‌سی اوچون چیقاریلغان بر مرحمت اثری قیلیب کورسه‌توچی اوغورسز بر تورکستانلینی تاپا بیلمشدر. بو بزنگ اوچون کوب آچینارلق، تأسف ایته‌رلك بر حالدر. فقط بونگله برابر آله کسه-یه‌قله‌ر دوره‌سینی، اوندان سوگرادا کوب مرحله‌لەرینی بیلمای کیچه بیلگه‌ن تورك ملتچیلگی، تورکستان استقلالچیلغی حرکتی توغرو یولی اوستنه کونده‌له‌ن بولوب یاتقان اکمل اکراملارنی‌دا باسیب کیچه‌جه کدر.

تیمور اوغلی

*

«روسیادا ملی دولت مسئله‌سی» مناسبتیله

«ساویتله‌ر اتفاقندا ملی-دولت مسئله‌سی» حقنداغی سلاوینسکی معرو-ضه‌سی اوستنده کی مقاله‌مزنی («یاش تورکستان»نگ 91نچی سانینا باقیل-سین) بو معروضه مناسبتیله کەره‌نسکی طرفندان اورتاغا آتیلغان بر مسئله گه قایتاجاغیمز وعدیله بتیرمشدیك. کەره‌نسکی بو معروضه مناسبتیله یازغان مقاله‌سنده «ساویتله‌ر اتفاقی ایچنده یاشاوچی تیگ حقوقلو ملتله‌رنی قویو-داغی هەر تورلو آگلاشمانگ اساس شرطی» دیب کوردیگی ایکی نقطه-نی اویلاب کورو گه چاقیرادر:

1) آگلاشماغا قاتناشوچیلارنگ بوتونیسی اوز نقطهٔ نظرینی اساس-لاندیروچی دلیللەری وه عملیاتلارندان قورال کوچینی چیقاریب تاشلا-یاجاقلار.

2) آگلاشماغا قاتناشوچیلارنگ هەر بری ملی دولت، سیاسی استقلالینی قورودا دائما برابر بولونوغا هەم متفقلارندان برینگ حیاتی منفعتنه دوشمان بولغان هیچ بر قوتله آگلاشماغا گیریشمه‌سلکنی تعهد ایته‌جه کدر.»

کەرەنسکی بو تکلیفینه «روسلار، غیر روسلارغا وه حتی ستالینچیلەر-
گه (او زمان) لوندوندا بولا یاتقان «بریتانیا خلقلار اتفاقی» ایمپەریوم
قونفەرانسینی نظر اعتبارغا آلو» توصیەسینی‌ده علاوه ایتەدر.

کەرەنسکی بیلەن بز قارا قارشی ایکی جبهەده تورامز: بزنگ یور-
تمز اونگ مملکتی طرفندان استیلا ایتیلگەن وه حالا اونگ اسارتنده
تورادر. روسیانگ بوکون اصل حقیقی اسمیله آتالمای «ساویتلەر اتفاقی»
دیب آتالووی ایسه مسئلەنگ اساسینی اوزگەرتمەیدر. بزنگ ایللەریمز
باری بر اسکی روسیا چیگەرەلەری ایچینه آلنغانی کبی او اسکی چارلار
ایمپەریالیزمی یاراتقان بر دولت منافعینا خدمت ایتدیریلمشدر. باشقاسینگ
آرقاسیغا میندیریلگەن بریسی آستنداغی کشینگ چیکدیکی آغیرلقنی
تویمادیغی کبی بزنگ اوموزیمزداغی بو آغیرلقنی کەرەنسکی‌دەسیزمەیدر.
«تیگ حقوقلو ملتلەر» حقندا آچیلغان سوزلەرنگ بوش قالیب کیلەیاتقانی
وه بوکونده‌ن سوگرادا بوشغا قالاجاغینگ اصل سببی مەنه بودر. بو
وضعیت روس ایمپەریالیزمی یوکی بزنگ اوموزیمزدان ایرغیتیلب تاشلان-
غونچا، یەده ساده‌راق قیلیب آیتقاندا — بزنگ اوستومزده‌ن روس
حاکمیتی بوتونله‌ی یوقالغونچا دوام ایتەجەکدر. کەرەنسکی «ساویتلەر
اتفاقی چیگەرەسی ایچنده‌کی تیگ حقوقلو ملتلەر»ده‌ن بحث آچماسیله
بو موضوع اطرافندا هەر قاندای مذاکره امکانینی بتیرمه‌کده‌در. یوق،
بزنك خلقلار ایسته‌ر «ساویتلەر اتفاقی»، ایسته‌رده باشقا بر روسیانگ
چیگەرەلەری حقندا هیچ بر نەرسه ایشیتمەکده ایسته‌مەیدر. «ساویتلەر
اتفاقی چیگەرەلەری»نده‌ن بحث آچماقله کەرەنسکی اوزینگ، باشقا بر
شرائط آستندا بعضی بر جدی توشونوشله‌رگه نیگیز بیره بیلووی احتمالی
بولغان، هەر تورلو مذاکره اوچون قویدیغی «اساس شرطلاری» قیمتینی-
ده بتیرمه‌کده‌در.

قارشیمزداغی مستولیلەر، یعنی روسلار، بوکون بولشەویك بولسا-
لاردا روسلاردر. قیزیل دیکتاتور ستالین، روس مهاجرلەری مهم سیاسی

شخصیتلەرنده‌ن مثلا میلیوکوف تعبیریله‌ده، روسیانگ «تاریخی یوتوقلاری
هەم دولت حدودلەرینی» قورال کوچی بیلەن قوروب ساقلاب اوتورغان
بر چاغدا بزده‌ن اوز دلیل وه عملیاتمزدان قورال کوچی مسئلەسینی چیقا-
ریب قویوشنی طلب ایتب بولادیمی؟ مثلا: کەرەنسکی بوکونکی روسیا
اسمنده‌ن بزنك یورت وه خلقلاریمزغا قارشی قورال کوچی تطبیق ایتمه-
لك تعهدینی اوستنه آلا بیلەدیمی؟ بو سورغونگ جوابی هیچ بر زمان
هیچ بر صورتله ایکی تورلو بولا آلمایدر.

بوکونکیسی کبی بزنك یورتلاریمز روس کوچلەرینك استیلاسی
آستندا ایزیلیب توردوقچا خلقلاریمزنگ فرصت کیلگەنده قورال کوچینه
تایاناجاغینا وه عملیاتندا اوندان فائدالانیشغا اوروناجاغینا شبهه یوقدر.
اگرده روسلار اوزلەری یاخشی بر توشونچه بیلەن بوندای قانلی تارتیشما-
لارنی کتیرمەینچه بوشالتیب چیقیب کیتسه‌لەر وضعیت باشقاچاراق بولا
آلادر. بونی ایسه امید ایتو بر طرفدا تورسون اویلاب‌دا بولمایدر. دیمەك
قورال کوچی مسئلەسی قوتینی ساقلاب قالا باراجاقدر. بزنگ یورتلا-
ریمز قورال کوچیله‌گنه روسیا بویونتوروغی آستینا کیرمشدر وه او سایه‌ده
ساقلانماقدادر. بناءًعلیه اوگا جواب‌دا یالغز قورال کوچیله بیریله‌بیله‌جه‌کدر

ایمدی کەرەنسکی‌نك تکلیفنده‌کی ایکنچی — سیاسی حق، ملی
مستقل دولتلەری منافعینی برابر قوروماق وه متفقلارندان برینگ حیاتی
منافعنه دوشمان هیچ بر قوتله آگلاشماغا کیرمەسلك مفهومنده‌کی ماده‌سینه
کیچه‌یلیك.

تاریخی تورموشمزنك بوکونکی دورنده بزنك غیر روس خلقلار —
مملکتلەریمزنك ملی دولتی منافعی وه ملی سیاسی استقلالینگ برگنه دوشمانی
بولسا اودا ساویتلەر اتفاقیدر. بوندان غایتده طبیعی بر صورتده آگلاشیلیب
تورادر، که بزلەر بو قوت بیلەن هیچ بر تورلو آگلاشماغا کیره آلمایمز.
بز یالغز توغرودان توغرو اونگ اوزیله‌گنه ایمەس، ساویتلەر اتفاقی
چیگەرەلەرینی قوروغا چاقیراتورغان هەر قاندای بر قوت وه غروپ
ایله‌ده هیچ بر تورلو آگلاشماغا کیریشه آلمایمز. بوکون بزنگ مملکتله-

ریمزده مستقل ملی دولت مسئله‌سی بر طرفدا تورسون، نه هیچ بر تورلو سیاسی وه نه‌ده ملی حریت باردر. بز بو حریت وه استقلالنی کوره‌شیب قازانماق مجبوریتنده‌مز. اوندان سوگرا بز ملی استقلالیمزغا یالغز حرمت ایتب گنه قالماسدان، اونی برابر قوروشغا حاضر بولغان کوچله‌ر بیله‌ن گنه استقلال وه ملی منافعمزنی برگه‌لەشیب قوروشو آگلاشماسی اوستنده جدی مذاکره‌له‌ر یورو تمه‌ك امکانده بولوناجاقمز.

اگرده که‌ره‌نسکی‌نك اوز تکلیفی سوگندا بزگه قاراتیب اشاره ایتدیکی «بریتانیا خلقلار اتفاقی»غا اوخشاش بر نه‌رسه یاراتو ممکن بولسا ایدی، بوندای وضعیتنی اویلاوغادا اورون بولور ایدی. روسیا چیگه‌ره‌له‌ری ایچنده هه‌له روسیا ایله برگه‌لەشیب «بریتانیا خلقلار اتفاقی» شکلنده بر نه‌رسه یاراتا بیلونی امید ایتب بولادیمی؟ بونگ ممکن بولماغانلیغینی قطعیتله سویله‌ب بولادر. بزنگ خلقلاریمز مستولی روس کوچله‌ری طرفندان ایزیلیب وه اوز استقلالی اوچون کوره‌ش یوروتوب توردیغی مدتچه بوندای نه‌رسه‌له‌رنی اویلاش‌دا یالغز غیر ممکن گنه بولوب قالماسدان حتی ملی کوره‌شله‌ریمز اوچون ضرر لیدرده. اگرده روسیادا روسیا بیله‌ن «بریتانیا خلقلار اتفاقی»غا اوخشاش بر نه‌رسه یاراتو ممکن بولسا ایدی بعضی بر خلقلار اوچون روسیاغا قارشی کوره‌ش یوروتو گیره‌که‌ده بولمای قالار ایدی. چونکه بریتانیا ایمپه‌ریومنده کی «قانادا» وضعیتنده بولونماق، آوروپا وه آمریقانك داها گیچیك دولتله‌ری بر طرفدا تورسون حتی بوگونکی آوستریا وه چه‌خوسلاواقیا وضعیتنده بولودان یاخشیراقدر.

روسیا بیله‌ن «بریتانیا خلقلار اتفاقی»غا اوخشاش هیچ بر نه‌رسه ایشله‌ب بولمایدر. بوندای اویغا توشوچیله‌ر «بریتانیا خلقلار اتفاقی» اعضاسی بولغان أولکه‌له‌رنگ کوپچیلگی اینگلیز-ساقسون عرقینا منسوب اهالی بیله‌ن مسکون مملکتله‌ر ایکه‌نلگینی اونوتادرلار. قانادا، آوسترالیا، جنوبی آفریقا، یه‌گی زه‌لاندا — بوتونیسی کوبده‌ن اینگلیز-ساقسون کولتوری اوچاغی بولوب اولگورمش یرله‌ردر. «بریتانیا خلقلار اتفاقی»نگ بریتانیا دولتچیلك وه سیاسی کولتوری اثری اولدیغینی وه بوندای بر کولتورنگ

روس خلقندا یوقلیغینی‌دا هیچ اونوتماسلق کیره کدر.

اینگلیز وه روس خلقلارینك ملی-دولت ماهیتی، ذهنیتی وه ایچکی قورولوشلارندادا کوب که‌تته فرقلار باردر... اینگلیزله‌ر هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول سانی کوب بولماغان سوداگر بر ملتدر. اونلار حتی اوز حاکمیتله‌ری آستینا توشوروب آلدیقلاری یات أولکه‌له‌رگه کوچوب باریب او یرله‌رنی بو مفهومده استیلا ایتیشکه اورونمایدرلار. مه‌نه بیللاردانبه‌ری اینگلته‌ره‌ده میلیوندان آرتیق ایشسزله‌ر بارلیغینی بیله‌مز. اینگلیز حکومتی بو ایشسزله‌ردە‌ن برگنه کشینی بولسادا اوز مستملکه‌له‌رینه یوبارا آلمایدر.

روسیا بوتونله‌ی باشقاچادر. روس خلقی ایکینچی-دەهقان بر خلقدر. او اوزی سانچادا کوب بولغانی کبی کوچه‌به-مهاجر قولونیزاتوردر. هه‌ر زمان روس سالداتی آرقاسندان روس قولونیزاتور موژیکی آقادر... بر یرده روس حاکمیتی تورغوزولونچا درحال مغلوب خلقنگ یری تارتیب آلینا باشلایدر.

«بریتانیا خلقلار اتفاقی»نگ توزولوشنداغی مهم عامله‌رنگ بری سربست تجارت منافعی مسئله‌سی بولغان بولسا، روس خلقینك کوچوب باریب یات خلقلارنك یرینی تارتیب آلو عادتی اونگله بر دولت حدودی ایچنده اختیاری صورتده تیگ حقوقلو خلقلار اتفاقی توزو اویینا یول‌دا قالدیرمایدر.

*

جنید خان

هراتدان بزگه جنید خان‌نك وفاتی خبرینی بیلدیردیله‌ر. بو، یالغز تورکستانلیلار آراسندا معروف بولوب‌غنا قالمای، تورکستان چیگه‌ره‌سی تیشندادا تالای‌یرله‌رگه داگنی کیتکه‌ن بر اسمدر. تورکستان قوزغالانچه‌لاری ایچنده مرحوم جنید خان‌نك ممتاز بر اورنی بار. یازیق، که بوگون

مملکتمزنك یتیشتردیکی بو توغما قابلیت شخصیتینك تورموشی تفصیلاتینی کیره‌کی نسبتنده بیره آلیرلیق وضعیتده ایمه‌سمز... بو قورقو بیلمه‌س کوره‌ش قهرمانی بوکون موسمی کیچیکقراب قالغان ایسکی تورکستان اوروغ تشکیلاتی نیگیزنده توغما بر یولباشچی تیپی ایدی. جنید خان‌نك فعالیتی کوب جهتده‌ن وقتیله قازاق تورکله‌ری ایچنده چیققان قهرمان دات اوغلی سریم باتر تورموشی وه فعالیتینی آگدیرادر. دات اوغلی سریم 1783نچی یيلی، روس حاکمیتی آستینا کیرگه‌ن کیچی یوز خانی ابو-الخیرنك اوغلی نور علی خانغا قارشی عصیان بایراغی کوتەردیگی کبی داها سوگرا، 1792ده، روسیانگ اوزینه سوغوش اعلان ایتکه‌ن ایدی. بو سریم باتردان تام بر یاریم عصر سوگرا تورکستان‌نگ تورکمه‌ن قسمندا عینی حرکتنی جنید خان تکرارلایدر. او اوگچه روس چارلارینگ خدمتچیسی خیوه خانی سید اسفندیارغا قارشی چیقدی. سوگرادان بو کوره‌ش روسیا بیله‌ن تارتیشماغا آیلاندی. 18نچی عصردا روس حکو-متی سریم باتر بیله‌ن نور علی خان آراسندا واسطه‌چیلق قیلو مجبوریتنده قالغان ایدی. 20نچی عصردا روسیا حکومتی خیوه خانیله جنید آراسندا واسطه‌چیلق رولینی اویناشغا توتوندی. سریم روس حکومتی (قاتارینا II) طرفندان قازاق خلقینگ رسمی یولباشچیسی دیب تانیلدیغی کبی جنید خان‌دا روس حکومتنده‌ن (نیقولای II) خیوه خانی قولی آستنداغی تورک مه‌ن اوروغی «مهردار»ی لقبیله خیوه تورکمه‌له‌رینگ یاریم رسمی یولباش چیسی عنوانینی قازانغان بولدی.

فقط سوك درجه‌ده قیزیق بو «اوخشاش»نگ فاجعه‌لی طرفی‌دا بار. 18نچی عصردا سریم باتر طرفندان تمثیل ایتیلگه‌ن اوروغ قورولوشی اساسی بیله‌ن 20نچی عصردا جنید خان‌نك تایانماق ایسته‌دیگی اوروغ-آیماق زمینی بر تورلو ایمه‌س ایدی. 18نچی عصردا ایل-اوروغ قورولو-شی قازاقلاردا یگانه تشکیلات نیگیزی ایدی، اونگچون‌ده هر جهتده‌ن کوچلو ایدی. او زماندا اولدوقچا پریمیتیف بر خوجالق شرائطی ایچنده یاشاغان خلقنك طلبله‌رینه‌ده جواب بیره بیلمه‌کده ایدی.

20نچی عصردا ایسه ایل-اوروغ قورولوشی بوتونله‌ی باشقا وضعیتده ایدی. او قوتده‌ن توشمش ایدی، اونگ تایاندیغی شرائط، عنعنه‌لاردا پیمیریلیب بیتکه‌ن ایدی. او آرتیق ایل-اوروغ قورولوش شرائطندا‌غی وضعیتده‌ن چیقیب کیتکه‌ن خلق اقتصادیاتی طلبله‌رینه‌ده جواب بیره آلما-ماقدا ایدی.

اصل فاجعه شوندادر، که بزنگ ایسکی نسل، قارتلار بو وضعیتنی ایمدیگه‌چه کوره آلمای وه آگلایالمای کیله‌درله‌ر.

* * *

«جنید»نی بیلمه‌گه‌ن تورکستانلی تاپیلمایدر. فقط بو قهرمان‌نگ اصل اسمینی بیلوچی تورکستانلیلار مهاجرتده آز تاپیلسا کیره‌ك. اونگ اصل اسمی قربان محمد حاجی بای اوغلی بولوب، بدرکند آوولندا‌ندر. جنید «یومود» اوروغی سالالاریندان برینگ اسمیدر. قربان محمدده شو اوروغدان بولغانی اوچون اونگ اسمی جنید اولمشدر. قربان محمد 1912نچی یيلی اوز توغما قارداشی حاجی مراد بیله‌ن بوزولوشوب او زمان خیوه خانی سید اسفندیارغا قارشی کوره‌ش یوروتمه‌کده بولغان شامی که‌ل قوشونلارینا قوشولدی. جنید خان‌نگ کوته‌ریلووی‌ده مه‌نه شو تاریخده‌ن باشلانادر. اوزبیك قونغرات اوروغندان بولغان خیوه خانلاری اوز تبعه‌لارینی تورکمه‌ن-اوزبیك اوروغلارینا آیرو سیاستی یوروته‌رله‌ر ایدی. بو صورتله خیوه تورکله‌رینگ ایکی قولی بولغان بو ایکی قارداش اوروغ آراسندا دائمی بر آگلاشماسلق چیقیب تورار ایدی. روس حکو-متی ایسه خیوه خانینك بو سیاستینی یاقلار ایدی. خیوه‌ده بوندای خلقنی اوز آرا بولوب، تورکمه‌ن-اوزبیك منازعه‌سی چیقاریش سیاستینه قارشی باش کوته‌ریب تاوش چیقارغان ایلك وه برگنه کشی اسفندیار خان‌نك اوز قاین آتاسی سید اسلام خواجه بولغان ایدی. تورکمه‌ن وه اوزبیك له‌رنی ملی تساند اساسندا برله‌شترو سیاستینی طلب ایتوچی بو کشی 1912 نچی یيلی برکونی یاروغ‌کون اورتاسندا خان سراینده‌ن چیقیب اوز اوینه

کیله یاتقاندا یول اوستنده أولدورولدی(*). خسته، روحاً ضعیف بر انسان بولغان اسفندیار خان سید اسلام خواجه‌نگ اورنینا باش وکیل بولوب آلغان خود پسند محمد وفانگ تأثیری آستندا قالیب کیتدی. ایسکی تورکمه‌ن-اوزبیك تفرقه سیاستی کوب کوچه‌یه باشلادی. طبیعی تورکمه‌نله‌ر غیر ممنون ایدیله‌ر. مه‌نه شو غیرممنون تورکمه‌نله‌ر باشندا قربان محمد تورار ایدی. خیوه خانینگ آرقاسندا روسیا تورار ایدی. اونگچون‌ده خانغا قارشی مجادله یوروتو آغیر ایدی. مه‌نه شو وضعیتده جهان سوغوشی چیقادر. روس حکومتینگ آغیر وضعیتده بولغانلغندان فائدا لانب قربان محمد حرکتینی آرتیریب خانی سیقیشترا باشلایدر. اوا بر قانچا قیشلاقنی آلدیغی کبی خیوه‌نك دیوارلاری تیبینه قادارردا کیته‌در. اونگ بو موفقیتله‌ری ایلداشلاری یومودلارنی غلیانغا کتیره‌در. خلق اونی اجنید نسلیله آتایدر. مه‌نه قربان محمدنگ اوز اسمینی‌ده اونواندوروب یوبارغان «جنید خان» لقبی شو صورتله باشلانادر.

1916نچی یيل. دنیا سوغوشی جبهه‌سنده روسیا مغلوبیت آرقاسندان مغلوبیت کیچیره‌در. تورکستاندا روسیانگ مغلوبیتنه باغلانغان امیدله بر قاتاردا هیجان تولقونی‌دا آرتادر. خیوه تورکمه‌نله‌ری ایسه خانغا قارشی آچیق سوغوش یوروته‌درله‌ر. تورکستان والیٔ عمومیسی سیردریا ولایتی حربی والیسی گه‌نه‌رال غالکین قوماندانسندا جزا دسته‌سی یوبارادر. سوغوش هر ایکی طرف اوچون‌ده سوك درجه‌ده آغیر ایدی. تورکمه‌نله‌ر نگ قینیلغی سوغوش قورالی یوقلیغی وه معاصر سوغوش ته‌خنیکه‌سینه دائر معلوماتلارینگ آزلغی بو وضعیتده معاصر منتظم بر اوردوغا قارشی کوره‌ش یوروتمه‌ك مجبوریتنده‌ن چیقماقدا ایسه، روسلاردا سوغوش دائره‌سی بولغان صحرا، چوللەرنگ سوسزلیغی شدتلی اقلیمی شرائطی آستندا قینالماقدا ایدیله‌ر. جنید آچیق سوغوشغا کیریشمه‌دی. او هر وقت روسلارنی سوسز چوللەر، قوملوقلارنگ ایچ طرفلارینا چیکیب کیریتیشکه اوروندی. روس کوچله‌ری تورکمه‌نله‌رنی امانسزچاسینا جزا-

(*) «یاش تورکستان»نك 68 نچی سانی، 17-18 نچی بیتله‌ریگه باقیلسین.

لاندیردیلار. سو قویولارینی تولدوروب، آوواللارینی تالاب، ماللارینی هایداب کیتدیله‌ر. جنید ایسه اوزینی توتقوزماسدان یوری بیردی. بو صورتله تارتیشما 1917نچی یيلی انقلاب باشلانغونچا دوام ایتدی. بو آندان اعتباراً آرتیق حامیسی چار حکومتنده‌ن آیریلیب قالغان خانغا قارشی جنیدنك حرکتی داهادا کیسکینله‌شدی وه خان اوچون قورقولو بر شکل آلدی.

بوخارا امیری کبی خیوه خانی‌دا «تنظیمات» وعده‌سینی بیره‌در. قیسقاغنا بر مدت سوغوش‌دا توختایدر. فقط جنید هر زمان اوز کوچله‌ری ری باشندا حرکتکه حاضر بر وضعیتده تورادر.

1918نچی یيل. تورکستاندا روس پرولەتاری دیکتاتورلیغی. بولشه‌ویکله‌ر بوخارانی ساویتله‌شترمه‌کنی تجربه ایتدیله‌ر، فقط مغلوب بولدیلار. خیوه بر چیتده قالیب تورا باردی. بولشه‌ویکله‌ر او یيرده‌ده انقلاب چیقارماق نیتنه توشسه‌له‌رده جنید طرفندان قارشیلق کوردیله‌ر. جنید خیوه خانی‌نك باریشمان دوشمانی بولسادا، خانغا قارشی بولشه‌ویکله‌رده‌ن یاردام قیدیرمادی. 1918نچی یيلی کوزنده او خیوه‌نی اشغال ایته‌در. خان‌دا آرادا أولدورولدی. اونگ یيرینه کوبده‌ن ایشده‌ن چیقیب اوزاقلاشیب کیتکه‌ن عمکیسی سید عبدالله‌نی‌خان کوته‌ره‌درله‌ر. حقیقتده خانلقنی أداره ایتوچی کشی جنید بولادر. اونگ عقلی مه‌نه شو نقطه‌دا اوزینی کورسه‌تدی. او خانی یيگدی، یيقدی، فقط خانلقنی بوزمادی. چونکه او زمانکی موجود شرائط آستندا خیوه خانلغینی بوزوش روسیا ایله خیوه آراسنداغی مناسبات یوزنده‌ن بر قانچا آغیرلقلار چیقاراجاق ایدی. واقعاً بو آغیرلقلار بر آز سوکرا کیلدی. فقط اونلارنی روس بولشه‌ویکله‌ری اوزله‌ری چیقاردیلار. 1918نچی یيلنك اورتاسینا توغرو، تقریباً جنید خان ایش باشینا کیلگه‌نده‌ن بر یيل سوکرا، خیوه‌ده ایسکی تورکمه‌ن-اوزبیك اوروغ مجادله‌سی باشلایدر. بو مجادله ایمدی روس بولشه‌ویکله‌ری اغواسی بولوب اورتاغا چیقدی. چونکه اونلار جنید خانغا قارشی اینتریغالارینی موفقیتلی چیقارا بیله‌جه‌ك یگانه واسطه اولاراق شو اغوانی توشونمه‌کده ایدیله‌ر. عینی

1919نچی یلی ایچنده روس قیزیل اوردوسی یاردامی بیله‌ن جنید یقید تیلادر وه خیوه قوممونیستله‌ری دیب آتالغان نا معلوم بر غروپ اسمنده‌ن موقت حکومت توزولادر. جنید قورالینی تاشلامایدر. اونگ کوره‌شی بعضاً کوچه‌یب، بعضاًده سوسایب 1924نچی یلغا قادار دوام ایته‌در. مه‌نه شو 1924نچی یلی جنید عفو وه تورکمه‌نستان بیرینه کیچیب قارا قومدا اورناشووینا مساعده سوراب، برنچی تورکمه‌ن قورولتایینا مراجعت ایته‌در... بولشه‌ویکله‌رنك قورولتایغا کیلگه‌ن جنید وکیلله‌رینی قاندای بویوك طنطنه بیله‌ن قارشی آلدیقلاری‌دا ایسده‌در. اورتا قویو، په‌شکه قودوق هم چارشلی قویولاری حوضه‌سینی جنید خان وه طرفدارلارینگ اورناشماسینا تخصیص ایتدیله‌ر.

ایسکی قهرمان تینچ اوتورا آلمادی. شو 1924/25نچی یللاردا ساویت حکومتی «ملی چیگه‌ره‌لەش» وه «پیر اصلاحاتی» سیاستله‌رینه باشلاغان ایدی. خلق آراسنداغی ناراضیلق کوچلو ایدی. بولشه‌ویك حکمرانلغندان قورتولماقچی بولغان کشیله‌رنگ بوتونیسی جنید خان یانینا سیغیناتورغان بولدی. جنید اطرافداغی حادثاتغا قارشی‌دا لاقید قالا آلماس ایدی. اونگ یاقین یولداشلارندان احمد بیك، یاخشی گه‌لدی، شالتای باتر وه باشقالار او یرده بو یرده قوزغالان چیقاریب یوردیله‌ر. جنید اوزی تینچ اوتورغان بولوب کوروندی. 1927نچی یلی آوغوستنده جنید اوزآوولینی اورتا قویودان په‌شکه قودوققا کوچوردی وه بو یرده ساویت حکومتینه قارشی کوره‌ش مرکزینی قورا باشلادی. اوزمانغی ساویت مطبوعاتی معلوماتینا کوره، جنید خانگ بو سفرکی ساویت حکومتینه قارشی کوره‌ش باشلاو تاریخی 1927نچی یل 19 سه‌نتابردر. بو سفر جنیدنك ساویت حکومتینه قارشی کوره‌شی تام ایکی یلغا تارتیلادر. ساویت حکومتی اوگا قارشی بویوك عسکری دسته‌لەر یوباردی. اوچقوچلاردان بومبا هم زهرلی غازلار آتدیلار. قویولارنی زهرله‌دیله‌ر. یته‌رلك درجه‌ده قورالی، دائمی برکوره‌ش مرکزی بولماغانلغندان قینلقله

یوروتولمه‌کده بولغان بو کوره‌شنگ موفقیتله نتیجه‌له‌نمه‌سلگی اولده‌نده معلوم ایدی. بوتون آغیرلقلارغا رغماً بولشه‌ویکلەر 1928نچی یلی اورتالارینا چاقلی جنیدنی مملکتده‌ن قووب چیقارا آلمادیلار. نهایت مملکتنی تاشلاب چیقیشقا مجبور بولغان جنید خان او زماندانبه‌ری خارجده یاشاب کیلدی. او اولا ایرانغا سیغینغان بولسادا، سوگرادان آفغانستانغا کیچیب، هرات اطرافیدا اورناشقان ایدی، که مه‌نه ایمدی او یرده اولدیکی خبرینی آلیب اوتورامز. مرحوم جنید خانگ یاشی 70نگ اوستنده بولسا کیره‌ك.

جنید به‌جه‌ردیگی قادار اوز خلقینا خدمت ایتب اولدی. گناهله‌ری بولسا، اولو تاگری کیچیرسین، توپراغینی یومشاق وه ینگل قیلسین. جنید بزنگ خلقنگ یتیشتردیگی امثالسز قهرمانلارینگ بریدر. اوکوب قهرمانلقلار کورسه‌تدی، فقط بو قهرمانلقلارینگ مثبت نتیجه‌سینی کوره‌ی اولوب کیتدی. بو بزنگ آرقادا قالغان خلقمزنگ عمومی فاجعه‌سیدر. قهرمانلق کوب یاخشی بر وصفدر. فقط نتیجه‌لی بولا بیلووی اوچون اونگ عصری ته‌خنیك وه تورموش اساسلاری بیله‌ن برله‌شه بیلووی کیره‌ك. صوڭ عصیانلاریمزنگ ایگ قهرمان وه ایگ درایتلی باشچیسی سانالغان جنیدنگ قهرمانانه حرکتله‌رینگ تیله‌دیگی نتیجه‌گه ایلته آلماغانلیغی قالغانلارغا، او-ایشنگ آرقاسندان یورگه‌نله‌رگه عبرت بولسون ایدی.

جانای.

*

عابدجان محمود

عابدجان محمودنك تاشکنده وفات أیتکه‌نلگی بیلدیریلمه‌کده‌در. بو خبر عابدجان محمودنی تانیغان بوتون تورکستانلیلار یوره‌گنده سوگسز بر آجی اویغاتاجاقدر. اونی دییه‌رلك بوتون تورکستانلیلار تانیردی. اصلاً خوقندلی عابدجان تورکستاننك هه‌ر طرفندا مشهور بر شخصیت ایدی.

آینیقسا اونك شهرتی 1917 نجی ییلی انقلابندان سوڭ کوب کیڭه‌یدی. شخصاً مه‌نم اونڭله یاقیندان دوستلاشماغم 1917 نجی ییلی آپریلنده توپلانغان برنجی تورکستان انقلابچی اجتماعی تشکیلاتلاری قورولتایندان باشلانادر. او بو قونغره‌غا خوقند وکیلی صفتیله قاتناشغان ایدی. فوق‌العاده موفقیتلی چیقیشلاری وه فعالیتی اونی تیزگنه جماعت خادملەریمیزنڭ آلغی صفینا تو‌شوروب یوباردی. بو زاماندان آلیب عابدجان بزنك بوتون ولایت هه‌م

عابدجان محمود

أولکه قونغره وه باشقا توپلانیشلاریمزغا سایلانا باردی. خوقندنك سودا وه عموماً ایش محیطی‌دا اونی یاخشی تانیر وه اوڭا یاخشی قیمت بیره‌ر ایدی. اونو تماسلق کیره‌ك، که خوقند تورکستاننك پاختاچیلق مرکزی وه ایڭ بای شهری سانالار ایدی. أیڭ بویوك روس صنایع فیرمالاری وه بانقلاری بوتونیسی‌نك خوقنده شعبه‌لەری بولور ایدی. اونڭچون بو یرنك سودا وه ایش دائره‌سی نظر أعتبارینه کیره‌بیله‌ك اوقادار‌دا قولای ایمەس ایدی. عابدجان أوزی ناطقه‌سی کوچلو بر آدام دا ایمەس

ایدی. اوڭا بو دائره‌له‌ر عملی ایش بیلگیسی، به‌جه‌ریگی وه هه‌ر تورلو مشکلاتدان چیقو یولینی تیز تاپا بیلو قابلیتی یوزنده‌ن کوب قیمت بیره‌ر‌له‌ر ایدی. خوقند أهالیسی اونی کوب سیوه‌ر وه اوڭا سوڭ درجه‌ده یوکسه‌ك قیمت بیره‌ر ایدی. اوڭا بیریلگه‌ن «چاتاق»لقبی حقیقتده اونك قاراقته‌رینه اویماغان بر لقبدر. او هیچ «چاتاق» ایمەس ایدی. بونڭله‌گنه‌ده قالماسدان اوندا اورتادا چیقیب قالغان هه‌ر تورلو آڭلاشیلماسلق «چاتاقلق» بولسا اونی درحال بیتریب یوباریش یولینی قیدیرو عادتی کوچلو ایدی. اونك بر آز خریللاغان، بوغوق تاوشی ایلك أیشیتیشده کوب قزیب سویله‌شیب-تارتیشیب چارچاغان «چاتاقسیماق» بر تاوش تأثیرینی بیره‌ر ایدی.

عابدجان خوقند بلدیه رئیسلگینه سایلانغان ایدی وه اونك بو یيرده‌گی فعالیتی سوڭ درجه‌ده ثمره‌لی بولغان ایدی. او شهر تعمیری ایشله‌رنده ایسکی شهرنی یه‌ڭی شهر بیله‌ن تیڭله‌ش اوچون کوب کوره‌شدی. اونك شهر باشلوغی سوسیالیست ره‌وولوسیونه‌ر گورویچ بیله‌ن بر مناقشه‌سینی اوزوم برابر اوتوروب تیڭلاغان ایدم. اونلار کوبده‌ن بر بریله یاقین تانیش ایدیله‌ر. مذاکره یه‌ڭی شهرده بر نیچه کوچه‌گه تاش یاتقیزو أوستنده ایدی. عابدجان شهر باشلوغینی توختاتدی وه «مسئله‌نی عمومیتله خوقند شهرینك تعمیر وه اصلاحی اوستنده قویو کیره‌ك. ایسکی شهرده تاشلانغان یوللار بولماغانی کبی کوچه‌له‌رده یيته‌رلك درجه‌ده یاروقلقدا یوق. اونڭچون بوندای توزاتو ایشینی ایسکی شهرده‌ن باشلاب توشونوش کیره‌ك. بز سزڭله ایسکی دوستلاردرمز. ایمدی تارتیشا باشلاساق بر بریمزگه علیهدار، هه‌مده جدی علیهدار بولوب قالامز. هه‌ر تورلو تعمیر وه اصلاحات ایشی ایسکی شهرده‌ن باشلانمالیدر» دیدی.

عابدجان‌نك اصرارچیلیغینی اولده‌ن بیلگه‌ن گورویچ مه‌نگه قارا‌تب کولوب «بو بوش ییرگه «چاتاق» دیب آتالماغان. بونڭله چیکیشو قین. چونکه اونی آلدیغی وضعیتنده‌ن سیلجیتو هیچ ممکن ایمەس» دیدی.

عابدجان حقیقتده ده شوندای بر کشی ایدی.

اونی روس ایشچیله‌ری دائره‌سی، بالخاصه سالداتلار هیچ یاراتماسلار ایدی. بودا غایتده طبیعی، آ ڭلاشیلارلق بر نه‌رسه ایدی. چونکه عابدجان اونلارنك بزنك خلق اوستنده‌گی مطلق حاکمیتله‌رینه مانع بولوب تورغان ایڭ مهم توسوق ایدی.

مملکتده حکومت بولشه‌ویکله‌ر قولینا توشوب قالغاندان سوڭ عابدجان نك فعالیتی بر آز داها آرتیب کیتدی. او یه‌ڭی انقلابغا بزنك قارا‌شیمزنی عموم خلق رأیی بیله‌ن بیلگیله‌و اوچون بر آن اول ملی قونغره توپلاونك طرفداری بولدی. بزنك خوقنده‌گی بوتون توپلانیشلاریمز اونك اوینده بولور ایدی. بز اونك اوینده دییه‌رلك کیچه‌-کوندوز تورور ایدیك. او اوزی هه‌ر زمان مذاکره‌له‌ریمزگه جدیتله قاتناشار، کوب‌قیمتلی مصلحت، تکلیفله‌ری بیله‌ن تمایز ایتمه‌ر ایدی. او تورکستان مختاریتینی اعلان ایتکه‌ن ملی قونغره هیئت ریاستینه سایلانغان ایدی. سوڭرادان موقت ملی شوراغا وه حکومت ارزاق ناظرلیغنا سایلاندی.

بولشه‌ویکله‌ر بیله‌ن قورالی توقناشما بولغان زمان عابدجان خوقند ده‌ایمه‌س ایدی. ارزاق آلو اوچون خوقند ملی حکومتی طرفندان شمالی قافقاسیاغا یوباریلغان عابدجان بوخارادا توختاب قالغان ایدی. او یبرده‌ده بوش اوتورمادی، عمومی حرکت ایتوویمزنی یولغا قویو اوچون بوخارا‌لیلار بیله‌ن مذاکره یوروتدی، أمیر میرعالم خان وه اونك مأمورلاری بزنك روسیادان آیری مستقل تورکستان سیاستی یوروتوویمزنی یاراتماسلار وه اوز‌له‌ری هیچ بر صورتله روسیا وه اونك حمایه‌سنده‌ن آیریلماق ایسته‌مه‌سله‌ر ایدی...

شو شمالی قافقاسیاغا یوباریلغانی کونده‌ن یعنی 1918 نچی یبلی غنوار باشندان سوڭ مه‌ن عابدجانی کوره آلمادم. بونڭله برابر مه‌ن اوزاقدان هه‌ر زمان اونك تورموش وه فعالیتنی تعقیب ایتب کیلدیم. اونی دفعه‌لارچا قامادیلار. فقط آرادا 23—1921 کی بولشه‌ویکله‌رنك یورتد' قالغان جماعت خادملاریمزنی سیقیشترا آلمادیقلاری دورله‌رده بولدی، بوزمان عابدجان قیزغین بر فعالیتکه کیچدی. معهود «تورکستان قومیسونی»

اعضاسیله تورکستانداغی بولشه‌ویك زدالتله‌ری وه بو صورتله ایشنك یورو‌مه‌یه‌جه‌گی وه تورکستانداغی ساویت سیاستینك کوکنده‌ن أوزگه‌ریشی لزومی حقندا آچیق سویله‌شکه‌ن بر نیچه تورکستانلینك بری‌ده شو عابدجان ایدی. منور قاری کبی عابدجان داوقتیله قولایلقله مملکت تیشینا چیقب کیته آلاجاقدی. فقط اودا مملکتده قالونی ترجیح ایتدی...

عابدجان مفتی صدرالدین خان افندی وه حیاتدا بولغانلیغینی امید ایتدیگیمز ناصرخان توره کبی ملی ایشیمزگه جاندان باغلانغان هه‌م اونك موفقیتنه اینانغان کشیله‌ریمزنك بری ایدی. بو کشیله‌ر بالغز اینانب‌غنا قالماسدان، بو اینانچلاری ایشیغینی أطرافغا یایغان، یاقینلارینا کیلگه‌ن بوتون وطنداشلارینا بو حقیقتنی سویله‌ب توغرو یولنی کورسه‌تیب کیلگه‌ن ملی مجاهده‌له‌ریمزدر.

یازیق، که بو اصیل تورکستان ملی مجاهدی آرتیق یاشاوچیلار آراسندا ایمه‌سدر. او چوقور بر اینانچ، سونمه‌س بر سیوگی ایله باغلانه دیغی ملی مفکوره‌سینڭ تحققینی کوره آلمای کیتدی. فقط اونڭ اسمی تورکستان قورتولوش حرکتی تأریخنده ممتاز براورون توتاجاغی کبی، اونڭ عزیز خاطره‌سی ده تورکستان ملتچیله‌ری کوڭلنده ابدی یاشایاجاقدر. اونڭ عزیز روحی قارشیسندا حرمتله‌رله باش ایگه‌ر وه توپراغینڭ بیڭل بولووینی تیله‌یمز.

* * *

توکستان ملی ادبیاتی اطرافندا

ساویت روسیانك تورکستاندا دنیادا مثلی کورولمه‌گه‌ن بر ایمپه‌ریالیزم سیاستی یوروتمه‌کده اولدیغی بوکون هیچ کیمسه‌ده‌ن یاشیرین بر نه‌رسه ایمه‌سدر. اونڭ بو سیاستی خلقمز وه یورتمزنی مادتاً استثمار ایتوگه‌گنه منحصر بولوب قالماسدان، او قانلی چه‌نگه‌لینی ملی تورموشیمزنڭ هه‌ر

تارماغینا اوزاتقاندر. او هەم مملکتمزنی هەمده خلقمزنی روسلاشترماق، بو صورتله «حقیقی بر روس تورکستانی» یاراتماق مقصدینی تعقیب ایتەدر. او بو قارا مقصدینه ایریشمەك اوچون بر طرفدان خلقمزنك اقتصادی بنیەسینی ضعیفلەتب چوروتمەکچی، یورتمزنی روس عنصریله تولدورماقچی بولسا، ایکنچی یاقدان میکلەرچه ییللق ملی کولتوریمزنی چیغیرندان چیقاریب، اونگ انکشاف قابلیتینی بتیرمەکچی وه اوگا روسلق عنصری سوقماقچی بولادر. بو ساویت روسیا امحا سیاستینگ مادی ملی تورموشیمزغا قارا-تیلغان جهتینی یورتمزدا یوروتمەکده اولدیغی اقتصادی سیاست اویونلاری وه اونگ ملی تورموشیمزدا قالدیرماقدا بولغان ایزلەری آچیق کورسەت-مەکده ایسه، ایچکی، معنوی تورموشیمزغا قاراتیلغان قسمینی کولتور سیاستی آگلاتماقدادر.

«یاش تورکستان» أوز اوقوچیلارینی، بالخاصه تورکستان مهاجر-لەرینی بو جهتلەر ایله تانیشتریب باروغا اوروتوب کیلمه کده‌در. «تورکستاندا تیل سیاستی» باشلوقلی سلسلەده «یاش تورکستان» بو منحوس سیاستنك تیلیمزنك قورولوش وه انکشافنه قاراتیلغان قسمینی تعقیب ایتب کورسەتب کیلمه کده‌در. بز بو ستونلەرده، ممکن اولدیغی قادار، ملی ادبیاتمز وه یورتمزداغی ادبی تورموشنك معروض قالدیغی فجاعتنی وه ملی ادبیات اوستنده چیقماقدا بولغان تارتیشما صحنەلەرینی کورسەتب باریشقا اوروناجاقمز. طبیعی ییری کیلدیکچه تورکستان ملتچیسی-یاش تورکستانچینك کوروش، قاراشینی‌دا کورسەتب بارماقچی‌مز.

ساویت روسیا سیاستی تورکستاندا تیل، ملی صنعت مسئلەسینگ نورمال انکشافنه مانع بولوب، تیلنگ یاراتما قوتینی بتیرمەکچی، بو صو-رتله تورکلك دیگەن ملی مفکورەنك کوکینه کیسکین بر بالتا اورماقچی بولادر. او مادتاً ضعیفلەتب چوروتمەك ایستەدیگی تورکستان تورك خلقینی معنادە بتیرمەکچی بولادر. او مقصدینا اساسلی بر صورتده ایریشه بیلمەك اوچون بو اوروغ، شیوه، تیل وه ادبیاتلارینا پارچالادیغی تورکستان تورك کولتوری ادبیاتی قوللارینی اوز ماضیسندان‌دا آیرماقچی، بو صو-

رتله اونلارنی ماضیده کوکی بولماغان قوراما بر نەرسەکبی اورتاغا قوید ماقچی، اوندان سوگرادا بوتونلەی کومبەکچی بولادر.

ساویت روسیا سیاستینك آتشلی قورالی بر طرفدان مملکتمزده‌کی بوکونکی ادبی یاراتمالاردا مفکوره ایزلەرینی کوزەتوگه قاراتیلغان بولسا، ایکنچی یاقدان تورکستان تورك ادبیاتی تاریخینه وه اونگ بوتون دنیاچا تانیلغان شخصیتلەرینه قاراتیلغاندر.

ساویت سیاستی تورکستانلیلارنی اوزکولتور وه ادبیات تاریخلەری بایلغندان استفاده وه او معنوی ثروتنی یه‌گی یاراتوچیلق فعالیتلەرنده هەر هانگی بر جهتەن یاردامغا چاقیرو حقندان محروم ایتب کیلەدر. ساویت دورینه چاقلی حتی «تورکمەن»، «اوزبیك»، «قازاق»، «قیرغز» قبیله وه شیوه ادبیاتی بارلغندان بحث ایتوچی کشیلەرده جزالاندیریلب کیلمه‌کده‌در. «مخدوم قلی» وه اونگ تورکمەن ادبیاتداغی موقعندان بحث ایتوچی بر تورکمەن، احمد یسوی وه یا نوائی‌دەن بحث ایتوچی بر اوزبیکنگ ساویت سیاستنچه قاندای معامله کوردیگینی ییری کیلدیکچه کورسەتب باراجاقمز.

قورالینی-تیلینی ایستەدیکی کبی قوللانو حقندان محروم ایتیلگەن زواللی تورکستانلی یازیچی حادثاتنی اوزی کوردیگی، سیزدیگی کبی تحلیل وه تصویر، حتی وقایع تاریخیەنی تاریخنك ضبط ایتمش شکلنده کورسەته بیلو حقندان‌دا محروم توتولماقدادر. اوگا تاوش چیقارو حقی‌ده بیریلمه‌گەن. بونگله برابر آرادا-سیرادا «قورباغانی باسیب ایزگەنده «واق» دیب چیقاردیغی تاوش قبیلەدەن توسەتەدەن چیقاریب یوباردیغی فریاد تاوشلاری‌دا کوب گنه نەرسەلەر آگلاتیب کیتمه کده‌در.

تورکستان تورك ملی ادبیاتی وه ادیبی، تفصیلاتینی ییری کیلدیکچه کوره‌جه‌گیمز فجیع وضعیت ایچنده چیرپینماقدا ایکەن، ساویت حکومتی معهود پوشکین بایرامی حاضرلیغینا باشلادی...

ذاتاً تورکستانلی یاش اوز ملی ادبیاتینگ ساویت روسیا حکومتی طرفدان کورمه کده بولوندیغی معامله ایله اسکی روس ادبیاتی اثاری وه

وه اشخاصینك کورمه کده بولوندیغی معامله‌نی چاقیشتریب، اوندان نتیجه چیقارا بیله‌جه‌ك بر وضعیتده ایدی. بونگ اوستینه پوشکین بایرامی کیلیب، مسئله‌نی ینه‌ده آچیقراق قویوب بیردی.

طبیعی پوشکین روس خلقی اوچون هر قاندای بایرامینی یاساوغا آرزیتورغان بر شخصیتدر. او یالغز روسلق روحی سازینی ایگ موفقیتلی چالا بیلگه‌ن بر صنعتکار بولوب قالماسدان، عینی زماندا تاریخاً معاصر روس ادبی تیلینك بانیسی حقینی قازانمش بر شاعردر. بر روس زاده گانی عائله‌سنده‌ن چیققان چارلار سرایی ضابطی پوشکین‌نگ روس ملی مفکوره‌سی، چارلار زماندا گورولله‌ب بارایاتقان روس ملتی اوستوملگی غروریني تصویر ایتکه‌ن بر شاعر بولغانلیغی‌دا انکار ایتیله آلمایدر.

ساویت حکومتی طرفندان پوشکین بایرامی حاضرلیغی کورولە باشلاغاچ داها اول آبایني «پوشکین طلبه‌سی» دیب عیبله‌ب یورگه‌ن بعضی بر عقلسز تورکستانلی قوممونیسته‌رنك کوزله‌ری‌ده یوزینه ساوق سو سه‌پکه‌نده‌ك بولوب آچیلیب کیتدی... ایچله‌رنده‌ن تورلو-تورلو بعضاً اول دوقچا آچیق سویله‌نگه‌ن تاوشلار ایشیتیله باشلادی. بو صورتله ذاتاً بولوب کیله یاتقان مناقشه برآزدا کیگه‌یدی. پوشکین‌نگ ملتچی یازیلاری ایله چولپان یازیلارینگ کوردیکی معامله‌ده کی فرقنی اورتاغا آتوچیلار چیقه‌دی. طبیعی بو وادیده ساویت سیاستینی تمثیل ایتوچیلەر طرفندان جواب‌ده بیریلدی. بو جوابده «پوشکین‌نگ عصرینگ اوغلی» بولغانلیغی آلغا سورولەدر. هر چند بزچه پوشکین‌نگ روس خلقنچا قیمتی، اونگ ساویت حکومتینی بو ندای بایرامینی یاساوغا مجبور ایتکه‌ن موقعی یالغز عصرینك ایمه‌س، عینی زماندا منسوب بولوندیغی ملتنگ حقیقی اوغلی بولغانلیغینی آچیق کورسه‌توچی أولمه‌س اثرلەر یاراتا بیلدیکی اوچوندر. بز ایمدیلك ساویت سیاستی مدافعه‌چیسینك عصرینك اوغلی دیگه‌ن نقطه‌سینی توتوب تورایلیق. عجبا ساویت سیاستینك آمانسز قهرینه هدف بولوب بوکون تورکستان خلقی ایچنده تداولده‌ن چیقاریلیب قویولغان تورکستان ملی ادبیاتی شخصیتله‌رینك قایسی بریسی عصرینك اوغلی اولمامشدر؟ اگر

ایچله‌رنده‌ن بردر، یاریمدر «عصرینگ اوغلی» بولا بیلمشله‌ری تاپیلیب قالسا، اونگ ینچین ساویت حکومتنچه پوشکین کبی معامله کورمه‌دیگینك جوابینی بریش طبیعی ساویت سیاستی مدافعه‌چیلارینا توشه‌در. بز ایمدیلك تورکستان ادبیاتینك تورلو دورله‌رنده‌ن ساویت سیاستینك هجومینه ایگ کوب معروض قالب کیله یاتقان ایسکی وه یه‌گی بر نیچه کشینی شو عصرینگ اوغلی بولوب بولماغانلغی باقیمندان تحلیل ایتب کورمه کله باشلاماقچی‌مز.

طاهر

*

شرقی تورکستان وضعیتی

شرقی تورکستان حدودی اشندان آلنغان بر خبرده محمود سجاگ نگ بر قانچا یاقین کشیله‌ری بیله‌ن کاشغارنی تاشلاب، قاچیب چیقیشغا مجبور بولغانلیغی بیلدیریلمه کده‌در. محمود سجاگ نی مملکتنی تاشلاب چیقیشغا مجبور ایتکه‌ن اصل عامل ایمدیلك بزگه معلوم بولماغانیدان بز اونگ قاندای شرائط آستندا قاچیب چیققانلغی تفصیلاتینی دا بیلمه‌یمز. لاکن شرقی تورکستان‌نگ بو کونکی شرائطندا محمود سجاگ نگ قاچیب چیقیشی مجبوریتنده فالغانلغی او قادار مهم بر حادثه در، که بز اونی سکوتله کیچیره آلمایمز وه بوحقدا اوز فکریمزنی سویله‌مه‌سده‌ن تفصیلاتلی خبرنی کوتوب‌ده تورا آلمایز.

محمود سجاگنی بز شخصاً تانیمایمز فقط شرقی تورکستاندان بزگه ایریشه بیلگه‌ن معلوماتدان شرقی تورکستانلی توغانلاریمزنگ محمود سجاگغا کوب گنه أمید باغلاغانلقلاری آگلاشیلماقدادر. غالبا بو أمید اونگ حکومتکه قاتناشیب یوروب بوکونکی شرقی تورکستانداغی وضعیتنی اوز آرزوسینا کوره أوزگه‌رتب یوبارا بیله‌جه‌کی اویندان زیاده اونگ روی بولشه‌ویکله‌ری وه اونلارنگ یاللانغان آگه‌نتله‌ری طرفندان شرقی تورکستانی ساویتله‌شتر و پلانینگ تطبیقینا مانع بولا بیلووی، هیچ بولماغاندا او پلانگ بولشه‌ویکله‌ر ایسته‌گه‌ن تیزلکده ایشکه آشیریلووینا توسقونلق ایته بیلووی قناعتی بیله‌ن

ایدی. ایکنچی طرفدان او شرقی تورکستان جمهوریتی نی قایتادان تورغوز و غایه‌سینی هدف ایتب آلمش بر کشی دیب کورسه‌تیلمه‌کده‌در...

طبیعی محمود سجاڭ نڭ بوندای برده‌ن بره مملکتنی تاشلاب چیقووینا مهم سببله‌ر باردر. اونڭ مملکتده‌ن چیقیب کیتووی بیله‌ن او یرده‌کی وضعیت ده کوب گنه باشقا بر شکل آلمش اولاجاقدر. هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول اونڭ کیتووی بیله‌ن شرقی تورکستاننی ساویتله‌شترو یولنداغی ایڭ مهم مانع اورتادان قالققان بولدی. شرقی تورکستان جمهوریتینی قایتادان تورغوزو مسئله‌سینه کیلگه‌نده او آیریم شخصله‌رنڭ تیله‌ك وه فعالیتله‌رنده‌ن زیاده ایچکی وه تیشقی حادثات انکشافینڭ باریشیغا وه اونی مناسب بر شکلده استفاده ایته بیلیشکه باغلیدر. بو یولدا محمود سجاڭ کبی بر شخصیتنك رولی بوتون شرقی تورکستان مهاجرله‌رینی عمومی بر شعار اطرافینا توپلاب، بعضی بر «ناغارا، سورنای سیاسیله‌ری» طرفندان خیالی پلانلار بیله‌ن توزدورولوب یورگه‌ن، ملی ایش ایچین سوڭ درجه‌ده ضررلی توزاننی یاتیشتریب تینق هوالی ملی یول اوستنده نورمال حرکت یاراتماقدر. بو صورتله، فرصت کیلگه‌نده، تیشقی وه ایچکی حادثاتنڭ انکشافنده‌ن اعظمی استفاده یولینی وه امکانینی حاضرلاماقدر. بو حاضرلق اثناسندا تیشقی وقایع وه حادثاتغا تأثیر ایتمه‌ك امکانی بولماسادا محمود سجاڭ مملکت داخلنده‌گی انکشافگه آنچاغنا تأثیر ایته بیلمه‌ك امکاننده‌در.

طبیعی بزنڭ بو صرف بر قارداش تیله‌کداشلیغی اثری اولاراق یازدیقلاریمز محمود سجاڭغا مصلحت بیرمه‌کچی بولغانلیغیمز شکلنده آڭلاشیلمامالیدر. ذاتاً بز اوزیمزده او حقنی کورمه‌یمزده... بو بزنڭ طرفمزدان بر تمننی، تیله‌ك گنه‌در...

* * *

محمود سجاڭ نڭ مملکتنی برده‌ن بره تاشلاب چیقووی بزنی، عجبا بو محمود سجاڭ قاچیب چیقووینڭ سوڭ آیلار ایچنده بو ایشنی یوروتوگه وکیل بولغانلغینی ادعا ایتوچی، حتی بزنڭ فکریمزچه بوندای مذا-

کره‌له‌ر یوروتوگه هیچ بر تورلو حقی بولماغان کشیله‌ر طرفندان، یوروتولگه‌ن مذاکره‌له‌ر بیله‌ن توغرودان توغرو وه یا بالواسطه باغلانیشی بارمی؟ دیگه‌ن سورغو قارشیسندا قویماقدادر. ینه‌ده آچیقراق ئه‌یتکه‌نده — عجبا بو مذاکره‌چیله‌ر محمود سجاڭ نڭ قاچیب چیقووینی نظرده توتقانمی ایدیله‌ر وه یا بو برده‌ن بره بولوب قالغان حادثه اونلارغادا کوتولمه‌گه‌ن بولوب چیقدیمی؟ اگر بو مذاکره‌له‌رده محمود سجاڭ نڭ چیقووی نظرده توتولغان بولسا، محمود سجاڭ نڭ شرقی تورکستان حدودینی آشار-آشماس قیلغان ایلك حرکتی مذاکره‌چیله‌رنڭ فعالیتله‌ری بیله‌ن قارا قارشی توشوب قالغان بولمادیمی؟ مذاکره‌چیله‌رنڭ پلانی شرقی تورکستان‌نڭ بر آن اول آیریلیب مستقل دولت بولووی استقامتنده ایدی، که بودا عینی زماندا هه‌م ساویت، هه‌م ختایغا قارشی کوره‌ش یوروتمه‌ی بولا-آلمایدر. موثوق منبعدان آلدیغمز معلوماتغا کوره محمود سجاڭ ایسه گیلگیتکه کیله‌ر-کیلمه‌س ختای قونسولوسی بیله‌ن کوروشوب، اونڭله شرقی تورکستانداغی وضعیتنی مذاکره ایتمشدر. بوندان آڭلاشیلادر، که محمود سجاڭ، هیچ بولماغاندا ایمدیلك، ختایلارغا قارشی کوره‌ش یوروتو طرفداری ایمه‌سدر. بوندان محمود سجاڭ نڭ شرقی تورکستان استقلالینا قارشیلیغینی‌می آڭلامالیدر؟ دیگه‌ن بر سورغو چیقادر، که بونڭ جوابینی برآز قویودا بیریشکه اوروناجاقمز. ایمدیلك بز شرقی تورکستانداغی ایش وضعیتی وه خلق احوال روحیه‌سینی یاخشی بیلگه‌ن محمود سجاڭ حرکتی بیله‌ن عینی وصفنی حائز بولوندوقلارینی ادعا ایته آلمایتورغان کشیله‌ر حرکتی آراسنداغی آیرمانی کورسه‌تیب اوتمه‌کچی بولامز.

شرقی تورکستانداغی ملی ایشنك باریشینا ضررلی وه سوڭ درجه‌ده قورقولو دیب کوردیگیمز بو فرقنی آچیق کورسه‌تب اوتوشنی ملی ایشنك ساغلام یولدا بارابیلووینی تأمین ایچین لازم تاپدیق.

بز یوقاریدا محمود سجاڭ نڭ گیلگیتده‌گی ختای قونسولوسی بیله‌ن مذاکره‌سنده‌ن اونڭ شرقی تورکستان ملی استقلالی علیهداری بولغانلیغی

نتیجه‌سینیمی چیقارماق لازم؟ دیگه‌ن بر سوراقنی قویوب کیتکه‌ن ایدیك. ایمدی بو سورغونك جوابینی بریشکه اوروناجاقمز.

بو کونکی وضعیتده شرقی تورکستانك یالغز اوزکوچنه تایانب ملی استقلالینی تورغوزا آلمایاجاغندا شبهه ایتب بولمایدر. بو حالدا شرقی تورکستان استقلالینك ایکی قیزغین بر طرفداری اوچون‌ده شوندای یولدان یورو ممکن: أولکه‌نی اوستنده حاکم ایکی دوشمان قوتده‌ن بریسیله موقتاً آکللاشماق صورتیله اولسادا اولا بریسنده‌ن قورتارماق کیره‌ك. طبیعی ایلك سیرادا کوچلو وه مملکت اوچون قورقولوراق بولغانلاردان قورتولماق لازم. بو صورتده شرقی تورکستانگ تولا استقلالی مسئله‌سی بر آز آرقاغا آتیلب بر مدت ایچین کیگ ایچکی مختاریت حقی بیله‌ن قناعتله‌نب، حاضر لانب اونی تام استقلالغا آیلاتریب یوباریش بولادر.

سیاسی کوره‌شده، بعضاً اوزیکه عینی درجه‌ده دوشمان، بربریله رقیب ایکی کوچنی سه‌گا قارشی برله‌شب کیتوگه قویماسلق‌دا غایتده مهم بر مسئله‌در. شرقی تورکستاندا ایچکی وه تیشقی وضعیت باشقا تورلو حرکتکه امکان بیرمه‌گه‌ن تقدیرده شوگا اوخشاش برکوره‌ش تاکتیکه‌سی یولی توتو مجبوریتی توغا بیلووینی‌ده توشونمه‌ك ممکندر.

* * *

بز شرقی تورکستان استقلالینك ایکی قیزغین وه صمیمی طرفدارلاریمز. فقط بونی تیله‌مه‌ك باشقا، ایشکه آشیرماق ینه باشقا بر مسئله‌در. هه‌ر آیریم کشی تیله‌ی بیلسه‌ده وجودگه چیقارو بوتون ملتنك ایشیدر. شرقی تورکستانلی مهاجر توغانلاریمزنگ اوز آرا برلکله‌ری وه بوساغلام قورولغان مهاجر کوچینگ مملکتده‌کی خلق بیله‌ن سیقی تماس، باغلانیشدا قالووی کوره‌شده‌کی موفقیتنك برنچی شرطیدر. یالغز کوره‌شنك هدفی اوستنده‌گنه ایمه‌س، تطبیق ایتیله‌جه‌ك تاکتیك وه اصول حرکت اوستنده‌ده تام برلك لازمدر. ایچکی آیریلقلار توغدورا بیله‌تورغان تیشقی اتفاق وه دوستلقلار ملی قورتولوش حرکتی اوچون ایکی ضررلی زهر-

له‌ردر... شخصی تأثیر وه منصب اوچون اوروشلار ایسه ملی ایشنگ ایکی قورقولو دوشمانیدر...

بزنگ شرقی تورکستانلی توغانلاریمز طرفندان ایشیتیلمه‌سینی ایسته‌دیکله‌ریمز، تیله‌دیکله‌ریمز مه‌نه شولاردر.

* * *

شرقی تورکستان یه‌گی حادثه‌له‌ر قارشیسندا

(کاشغاردان آلنغان خصوصی بر مکتوبده‌ن)

... بز 29نچی مای شنبه کونی کیچ دوکاندان باغقا چیقیب کیته‌رکه‌ن شهر تینچلق ایچنده ایدی. باغقا کیلدیك، یمه‌ك آشادیك، چای ایچدیك، سلامت اویقوغا کیتدیك. بر وقت باغنگ قوشنوسیدا اوتورغان کشینگ قیچقیریغن ایشیتیب قورقوب کیتدیم. چونکه حکومت طرفندان قولغا آلینا تورغانلارنی کیچه‌سی کیلیب آلیب کیته‌ر ایدیله‌ر. «نیمه گه‌پ؟» دیب چیقسام، «شهرده آتشوبار» دیدی. قولاق سالیب، چینده‌نده کوچلو آتیشو بارلغن ایشیتب حیران بولدوق. ساعت اوچکه چاریك بار ایدی. اوخلاماسدان تاگ آتدیردیق. باغیمز شهرگه کوب یاقیندر. ساعت 9 لاردا «اوچ حرف» (یعنی «گ. پ. ئو.»)نگ 20 چاقلی آتلیغ عسکری له‌ری کوچه‌میزده‌ن قاچیب أوتدی. شول وقتغاچا آتیشمانگ کیمنگ طرفندان بولغانلغن بیله آلادیق. ساعت 10 لاردا آداملار شهرده‌ن قاچیب چیقا باشلادیلار. احوالنی سوراساق، «یارکنده‌گی عسکرله‌ر بیله‌ن دونگه‌نله‌ر بیرله‌شیب شهرنی آلدیلار. حاضرتیشیك دروازه آچیق. بز شول دروازه‌ده‌ن چیقیب کیلدیك» دیدیله‌ر. شول خبرنی ایشیتب کوب سیوندیك. آتیشما شول کونی کیچه‌سی توختاوسز دوام ایتدی. «شهرنی آلغان بولسالار نیمه اوچون آتیشما توختامایدر؟» دیب سوراغانیمزدا «حکومت عسکرله‌ری یه‌گی دروازه‌ده ایکه‌ن. شول کونی با مداد وقتی حکومت آیروپلانیدان سه‌کیزی کوته‌ریلیب، شهرنگ تیپه‌سیده اوچوب یوروب بر ساعتدان سوگ غایب بولوب کیتدی» دیدیله‌ر.

دوشنبه کونی ایرته‌برله‌ن آتلانیب شهرگه، تیشیك دروازه‌گه باردیم. دونگه‌ن مسلمان عسکرله‌ر قومتوپراق ایچیده. آتیشما نهایتده دهشتلیك. أولوك وه یارالانغالارنی شهرده‌ن چیقاریب توروبدورلار. شول بیرده مسلمان عسکرله‌رده‌ن، أوزله‌رینگ بو بیرگه قاندای بیلدیرمه‌سده‌ن کیلگه‌نلکله‌رین سوراب آکلادیق. بولار کیچه‌سی بوروب، کوندوز قیشلاقلارغا کیریب یاتیر ایکه‌نله‌ر. آلدیلاریغا آدام توشورمه‌سده‌ن هه‌رکیمنی توختاتار ایکه‌نله‌ر. هه‌ر کون حکومت آیروپلانلاری یارکندگه باریب، یوللارنی قاراب، کاشغارغا عسکر کیله‌درمی، یوقمو دیب خبر بیریب تورار ایکه‌ن. دونگه‌نله‌ر أوزاه‌ری ایله‌برگه کیلترگه‌ن ناروان (نردبان)لار آرقالی شهر ایچیگه توشوب، تیشیك دروازه‌گه کیلیب، دروازه ساقچیلارینی أولدوروب، دروازه‌نی آچتیلار وه دونگه‌ن مسلمان عسکرله‌ر شهرگه کیریب، شهرنگ یارمیسیدان کوبره‌ك بیرینی آلمشلار. شول کونی عسکرله‌رنی هه‌ر تامانغا تقسیم قیلغان ایکه‌نله‌ر. چنانچه بر قانچا عسکرنی یه‌آگی‌شهر (یه‌گی کاشغار) ده‌گی آیروپلان استانساسینی باسماققا بیلگیله‌ب، آیروپلان استانساسینی ساقلاب تورغان ایکی یوز عسکرنی باسیب، برقانچاسینی أولدوروب، آیروپلاننی توتامیز دیب تورغان چاغلاریدا آیروپلان کوته‌ریلیب، شهر اوستیده بر ساعت اوچون یوروب قاچیب یوقالغان.

یارکنده‌ن چیقار واقتیدا 5-6 میگ عسکرنی مرکت یولی ایله آقسو تامانیغا جوناتیب یوبارغان ایکه‌نله‌ر. فتنه اویاسی اولوغ چاغا هه‌م کاشغارغا کیره تورغان کیچه‌سی برقانچا عسکر یوباریب، سیم خانه گه‌چه قولغا آلغانلار. شول کونی برده‌ن شو خبر ایشیتلیب قالدی: قاماقخانه‌ده‌گی بوتون بندیله‌ر «اوچ حرف» (گ. پ. ئو.) طرفندان آتیلیب أولدورولمشدر. «اوچ حرف» قاماقخانه‌سی محی الدین جان بای حاجیمنگ حاجی‌خانه‌سیده ایدی.

دوشنبه کونی تاش خواجه قوتولوب چیقدی. بیچاره‌نگ قیمیللاشغا حالی قالمابدر. وقعه‌نی سوراسام «ایکی یوزده‌ن آرتیغراق بندیله‌رنی آتیب تاشلادی. أوزی حقندا شوندای سویله‌دی: «مه‌نی آتارچاغی

أوزمنی تاشلاب یوباردم. أولوك کبی یاتیب، اولارقاچقاندان کیین مه‌ن ده‌قاچیب چیقدیم» دیدر.

میلتیق اوقلاریدان أولوك کیمیله‌ریگه اوت توشوب کویوب کیتب درله‌ر... تاش خواجه‌نگ بر قولی کویوبدور. «راجع قاری ایله عبدالخلیل بیچاره‌له‌رنگ ایگه‌سی یوق، تانیب بولسا کوموب قویا یلیق» دیب سه‌شنبه کونی ایرته‌له‌ب قارش آکام برله بر نیچه کشینی، اولوکله‌ر یانیغا آلیب بارغان ایدیك. فقط أولوکله‌رنی تانیالمادیق. فجیع بر منظره ایدی... أولوکله‌ر ساسیغان ایدی ... قارش آکام کیته‌میز. تاکری بولارنگ ایمانینی سلامت قیلغای!» دیدی. آتیلغانلار ایچیده 15 قادار مسافر بار. راجع قاری، عبدالخلیل، عبدالواحد جان، فیض مخدوم حکیم جانلار... کاشغارلقلاردان: حاجی بیك حاجیم، عبدالرحیم حاجیم، یمین له‌ته، محمد علی افندی (استانبولدان اوقوب کیلگه‌ن) وه شولارغا اوخشاش کشیله‌ردر. «اوچ حرف»نگ رویخطی دونگه‌نله‌ر قولیغا توشوبدور. مذکور یارکند وقعه‌سی توگه‌گه‌چ اوچ میگده‌ن آرتیغراق کشی قولغا آلینماقچی ایکه‌ن.

پنجشنبه کونی رحیم جان قاری **بالا**-چاقالاری برله چیقیشیب قالدیلار. شنبه کونی دونگه‌نله‌ر یارواق دروازه‌سینی آلغان ایدیله‌ر. پنجشنبه کونی «اوچ حرف»له‌ر چیقاریب آلیب‌در. «دونگه‌نله‌ر قاچدیلار» دیگه‌ن خبر احوالیمزنی پریشان ئه‌یله‌دی. ایرته‌سی کون هیچ بر آتیشما یوقدی. حیران بولوب قورقا باشلادیق. شهرده‌ن خبرله‌ر کیله باشلادی. شهرنی اولچه کیلیب آلغان عسکرله‌ر آق دوپپی کیگه‌ن بولوب، قوللارنداغی آق عصاغا «فی سبیل الله» دیب یازیلغان ایکه‌ن. مذکور عسکرله‌رده‌ن هیچ بر کشی قالمابدر. اورونلاریغا خوتان دونگه‌نله‌ریده‌ن اورناشیب قالیبدرلار. ینه آرقا آرقاغا عسکر کیلیب توروبدور. اولگی عسکرله‌ر فدائی عسکرله‌ر ایکه‌ن.

مذکور فدائی عسکرله‌رنی بو بیرده‌ن آلیب آقسوغا یوبارغان ایکه‌نله‌ره خداغا شکر قیلدیق. آتیشمانگ توختاب قالیشیغا سبب قورال

لارنی تاپشرو حقنداغی مصالحه ایکه‌ن. بو چهارشنبه‌ده‌ن نارتیب دوشنبه گه‌چه چوزولوب کیتدی. ایکی طرف هم شهرنی تالاودان ساقلانیب توردیلار. لاکن باقنداغی پولنی دونگه‌نله‌ر آلیب چیقیب کیتدیله‌ر. آندین قالغان تورت ته‌نگه‌لیك تیزه‌نی خلق تالادی. دوتای یامولنی هم تالادی، لاکن دوکانلارغا تاقیلمادی.

«اوچ حرف» طرفنداغی بعضی دوکانلارنگ قولفینی سیندیریب، تیزه‌سی بولسا آلیب، فقط مالاریغا قول تاقیزمادیلار. دونگه‌نله‌ر تاماشندا انتظام یاخشی بولدی. بزله‌ر بولساق نهایتده ایچیمز پیشیب، دونگه‌نله‌رنی اوروسلار آلداب قویدیمی، مونچا چوزولوب کیتدی. اولوغ چات طرفندان یاردام کیلیب قالیرمیکه‌ن دیب تشویش ایتب تورار ایدیك. دوشنبه اوتوب سه‌شنبه کونی، 8نچی ایونده، «اوچ حرف»نگ 400ده‌ن آرتیغراق عسکری باشلوغی ایله برگه تسلیم بولدی. امسلمان عسکرله‌ر یه‌گی دروازه‌گه تعیین قیلینمشدر. یه‌گی شهرنی اوراب تورادرلار. وکیلله‌ر کیریب-چیقیب توروبدورلار. یه‌گی دروازه‌ده 120 گه‌چه ختای عسکری اسلحه تاپشیرماسدان، بزله‌ر یه‌گی شهرده‌ن توشکه‌ندرمز. ینه یه‌گی شهرگه چیقیب قوراللاریمزنی تاپشیرامیز دیب شرط قویغان ایکه‌نله‌ر. معقول دیب کیچه‌سی اوروسنگ پاختا زاوودی ایچیگه عسکر توپلاب، ختای عسکرله‌ری شهرده‌ن چیقیب کیته یاتقاندا شول یرده اولارنگ قوراللارینی آلیدرلار. دونگه‌نله‌ر انشأ الله یاقیندا یه‌گی شهرگه هم کیره‌جه‌کله‌ر. اورومچی‌ده‌ن بر مونچا عسکر یولغا چیقیبدر. یاقیندا قوت کیلیب قالادر دیگه‌ن خبرله‌ر بار ایدی. فقط اول طرفلاردا هم کاشغارغا اوخشاش قوزغالیش بار ایکه‌ن. یارکنده گیله‌ر آقسوغا آدام یوباریب خبر آلدیرغان ایکه‌نله‌ر. آقسودا هم عصیان چیقیب، عصیانچیلار قولیغا اوتکه‌ندن کیین بولار حرکت قیلغانلار ایکه‌ن. هر قاندای بولسا هم آخری خیرلی بولسون. بوتون خلق آنادان یه‌گی توغولغاندك بولوب کوب سیوینچ ایچنده‌در.

خوتانداغی سیجانگ کیلدی. یه‌گی شهر ایشی بر طرف بولغاندان

سوکرا اورومچی طرفغا یورار ایمشله‌ر. اگرده «چیت» همسایه روسیا حکومتی آرالاشماسا دونگه‌نله‌رده قوت که‌تته... فقیر خوتانغا بارغان چاغیمدا 14 میکده‌ن آرتیغراق عسکرله‌ری بار ایدی. هم‌ده بیرلیك أوز بیك مسلمان عسکرله‌ری هم برگه له‌شیب قوت یگیرمه میکگه یتدی. ایلگه‌ریگی وقتداغی‌ده‌ك پراکنده عسکرله‌ر ایمه‌سله‌ر، ترتیبلیکدر.

چینه‌کم اسلام حکومتی بولایاتیر. کوچه‌ده ساچ قویوب، باتنکا کیپ یورگه‌نله‌ر، ساچلارینی قیرقیب، محسی کیپ آلدیلار. دوقتور مجد الدین بیك هم ساچینی قیردیریب آلغان. اونگ تورغان یری «اوچ حرف» یانیدا ایدی. سوگغو وقعه‌نگ ایرته‌سی کونی قاچیب چیقا آلدی. سلامتدر. دوقتورخانه‌ده یارالیلارغا قاراشیب توروبدور. ایندی ایسکی شهر ایشی تمام تینچلاندی. انشأ الله کیله‌سی هفته‌ده یه‌گی شهر وه آقسو طرفندان کیله تورغان خبرله‌رنی یازورمه‌ن.

بای حاجیم بیله‌ن سجانگ آلدینغا باریب فاتحه قیلیب کیلدیك(*).

ایمدی هندستانغا یوللانا تورغان مالارنی یوبارماق ممکندر. بوتون مالارنگ نرخینی معلوم قیلیب تورورمیز...

بویوك احترام ایله: بیك اوغلی 10 ایون 1937.

*

ساویت غازیتالارینا کوره

تورکستان احوالی

I — فرقه صفلارندا — شو ییل مای آیی ایچینده تورکستاننك فرقه تشکیلاتلاری قورولا آلغان مرکزی وه رایون شهرلریده توپلانیشلار یاسالیب، فرقه اعضالارندان میکله‌رچه کشینك «ایندیگه‌چه یاشرین توتولوب کیلگه‌ن عیبله‌ری افشا ایتلدی» وه یاقینداغنا تازالاودان اوتکه‌ن فرقه صفلارندان ینه میکله‌چه اعضا عکس الانقلابچی، ملتچی، زیانچی،

(*) بای حاجم = عمر آخوندبای، یه‌گی سجانگ = عبدالکریم مخدوم.

«تروتسکیچی»، حتی «جاسوس» اولاراق تانیلیب فرقه‌دان چیقاریلدی، که بولارنك عاقبتی حقندا اوزاقدان قطعی بر نه‌رسه سویله‌و کوب قییندر.

هه‌ر قاندای بر سائقه ایله قومونیست فرقه‌سینا کیریب قالغان تور- کستانلیلارنك فرقه ایشله‌رنده‌ن اوزاقلاشتریلیشی وه فرقه‌دان آتیلیشی اوچون «افشا ایتلگه‌ن» عیبله‌ری، ساویت غازیتالارینا کوره، توبه‌نده گیله‌رده‌ن عبارتدر: بیهبودی رایونندا‌غی فرقه تشکیلاتیغا منسوب فیض‌الله اوغلی «قزیقچیلق» قیلیب، أوز اوغلیغا «عکس الانقلابی، قبیح عباره‌له‌رنی» أورگه‌تکه‌ن وه اوغلی‌دا آتاسیدان أورگه‌نگه‌ن «بوزوق سوزله‌ر» نی کوچه‌له‌رده گه‌پیریب یورگه‌ن ایمش («قزیل أوزبیکستان» 37 .V .9).

عشق آباد رایونی فرقه تشکیلاتینا منسوب یاسانسالیق شوراسی باشلوغی عاشرلاچین اوغلی‌نك «عیبی» أوز اوغلینی سنّت قیلدیرغانلغی بولسا، شواوبا شوراسی رئیس اورونباساری حالی بابا، کاتبی آتا قاریاغدی، حسابچیسی قیلیچنیاز خواجه محمد اوغلی‌لارینك عیبله‌ری توی اوتکه‌زگه‌نلیکله‌ری ایمش.

چارجویداغی سیاسی معارف مکتبی مدیری عوص اوغلی‌نك آچیقدان آچیق عکس الانقلابچیلق قیلغانلغی، تاش حوضلی قوربان اونغالبای اوغلی، یازمراد اوغلی، نوبت اوغلی وه جیله‌ك اوغلی‌لارینك ایسه یاقیندافاش ایتلگه‌ن «تورکمه‌ن آزادلغی» نام توپار (اویوشما) غا منسوب جوقا اوغلی کبی ملتچیله‌ر ایله علاقه‌دا بولغانلقلاری سویله‌نه‌در. («ساویت تورکمه‌نستانی» 37 .VI .10).

بورونراق «سوسیالدی قازاغستان» شو یيل برنچی مایدان باشلاب «سوسیالیستیك قازاغستان» نامیله چیقیب تورغان آلما-آتا غازیتاسی، 2 هه‌م 5 ایون تأریخلی سانلارندا، قازاغستان قومونیست فرقه‌سی ایچینده توروب «اولتچیلق» («ملتچیلك») قیلغان وه فرقه‌دان قوولغان میکله‌رچه تور- کستانلیلاردان بر نیچه‌سین اسمین آتاب، اولارنك عیبله‌رینی توبه‌نده گیچه کورسه‌ته‌کده‌در: «قونتر ره‌وولوسیاچیل»، «اولتچیل» سلطان بیك اوغلی باشقا ساویت دوشمانلاری ایله برله‌شیب، قاراغاندی دا زیانچیلق حرکتی تشکیل ایتمش؛ مقیم اوغلی «شپیونلق» قیلمش؛ بالخاشداغی اسماعیل‌اوغلی،

قارساقپایداغی تورتای اوغلی، ریده‌ر ده‌گی تولیبای اوغلی‌لاری ایله تاغین باشقا عیبله‌ری آشکارلانغان بر کوب قازاق اولتچیلارینك «خیانتی» ایسه «قازاغستانی ساویتله‌ر برلگیده‌ن آیریب، یاپون فاشیستلارینك ترناغینا بیرو!!» مقصدی ایله یورگه‌نله‌ری ایمش.

«قازاغستانکایه پراودا»نك 5. VI. 937 تأریخلی سانندا بو کشیله‌رنك «یاش تورکستان» باش محرری مصطفی چوقای اوغلی طرفندان تعلیمات آلیب حرکت یورگوزمه‌کده ایکه‌نلیگی یازیلغان.

آقمولا رایون فرقه‌سی کاتبی عطاالله اوغلی ایله اورالدی اوغلی سیاقلی قومونیستله‌ر نظرندا ایمدیگه‌چه «سیاسی آکلی» بولوب تانیلیب کیلگه‌ن کشیله‌ر «قونتره‌وولوسیاچیل» سلطان بیك اوغلی وه ته‌ررورچی اسماعیل اوغلی‌لاری ایله «سرداش» بولوب یورگه‌ن وه «آلاش-اورداچی اولتچیلاردان أوز آلدینا توپ قورغان» ایمشله‌ر.

چو آودانی آقارتو قومیته‌سینك بورونغو باشلوغی ایرعلی ساویت حکومتنه قارشی «أوگت» (تشویقات) تاراتیب، آلما-آتاداغی کوبچیلك کتبخا- نه‌سنده‌کی جومابای اوغلی دیگه‌ن آلاش-اورداچیلار ایله بایلانیش یاساب، اولارغا عکس الانقلابی معلوماتلار بیریب یورگه‌ن ایمش.

قاراغاندی سنجاغی (وبلوستی) پروکورورری (مدعی عمومی) بایموقاچ اوغلی اولتچیلارغاقارشی کوره‌شو اورنینا، أوزی اولارنی سیویب، اولار بیله‌ن کوکلداش بولغانلغینی‌دابوینینا آلغان ایمش...

بولشه‌ویکله‌رنك أوز ادعالارینا کوره أوزبیکستان، فرقه تشکیلا- تلارینك توغرو وه یاخشی قورولوشی باقیمندان، تورکستاننك باشقا قسملارینا قاراغاندا، أك آلدندا تورادر. حالبوکه «قیزیل أوزبیکستان»نك 17. VI. 37 تأریخلی سانندا بیلدیریلدیگینه کوره، أدارة تقسیمات اعتباریله أوزبیکستان ایچیگه کیره تورغان فه‌رغانه رایونیداغی فرقه تشکیلاتلارینك 50 پروسه‌نتی، اندیجاندا 55، بوخارادا 75,5، بیهبودیده 91,5 وه زامین‌ده 92,3 پروسه‌نتی أوز ایشله‌رینی قانیقارسز به‌جه یر ایکه‌ن. بوندان أوز-

بیکستانینك باشقا رایونلا نداغی فرقه تشکیلاتلارینك قانیقارلق ایشلەمه‌کده بولغانلغی آ ڭلاشیلماسین. أوزبکستان قومونیست فرقه‌سی مرکز قومیته‌سی اعضاسندان غ. اسحاق اوغلی نك عینی تاشکند غازیتاسیدا بیلدیردیگینه کوره، أوزبیکستانینك 99 شهر وه رایون فرقه قومیته‌لەرنده‌گی 1747 فرقه تشکیلاتی تیکشیریشیدەن اوتکەزیلمش وه بو تشکیلاتلارنك 46,5 پروسەنتی أوز ایشلەری توغروسیدا قانیقارسز بها آلمشدر. چونکه بو فرقه تشکیلا‌تلارنداغی رهبرلەرنك پارتیا عامه‌سیدەن آجراب قالغانلقلاری وه محنتکشلەر اورتاسیدا قیلیناجاق سیاسی ایشلەرنی اهمال ایتکەنلکلەری آ ڭلاشیلمشدر. اونڭچون أوزبیکستاندا فرقه کاتبلەری ایله فرقه تشکیلاتچیلارینك 42 پرو‌سەنتی یه‌ڭیله‌نمشدر.

باریمزغا معلوم اکمل اکرام آغزندان 1747 فرقه تشکیلاتندا 995 نفر ایسکی کاتبنك یه‌ڭیدەن سایلانغانلغی وه یه‌ڭی سایلانغانلاردان 447 کشینك ایلگەری نه‌کاتب، نه‌ده فرقه تشکیلاتچیسی بولغانلغن أورگەنمه‌کده وه سوڭغو تازالاو نتیجه‌سیده تورکستانینك یالغز أوزبیکستان قسمنداغی فرقه تشکیلاتلاریدان 12.316 کشینك «صنفیات، دوشمان عنصرلار، آینیغانلار» اولاراق فرقه‌دان چیقاریلغانلغن ایشیتمه‌کده‌میز. بونك اوستیگه ینه اکمل اکرامنك أوزندەن «پارتیا قاتارلاریداهه‌لی هەم یاتلار، ایکی یوزله‌مه‌چیله‌ر، اوڭلار، تروتسکیچیله‌ر وه ملتچیله‌ردەن آنچاغنا بار» دیگەن سوزله‌رنی ایشیتمه‌کده‌میز («قیزیل أوزبیکستان» 37 VI 20.).

*

II — فیض‌الله خواجه قوولدی، اورنینا عبدالله کریم اوغلی کیلدی —

مجموعه‌میزنك 28 نچی سانندا بولشەویکله‌رنك «لاستیك قوغورچاغی» دیب آتالغان وه اوزون ییللاردان بیری أوزبیکستان حکومتی رئیسلگی اورنندا اوتقوزولوب کیلگەن فیض‌لله خواجه نهایت ایسکیب اورنندان توشو‌رولدی. ساویت غازیتالارندا بیلدیریلدیگینه کوره فیض‌الله خواجه بولتور أوز-أوزینی أولدورگەن وه عکس الانقلابچی، ملتچی ایکەنلگی اثبات

ایتلگەن عباد خواجه نام اینیسینڭ مزارینی دولت پولی ایله بیزەنتیرگەن یعنی — مەرمەر تاشغا عرب حرفله‌ریله اینیسینڭ اسمینی، اونڭ توغوم — أولوم تأریخله‌رینی یازدیریب، حکومتڭ یه‌ڭی الفبا توغروسیداغی قانونیغا قارشی چیققان وه بونڭ اوستیگه او شو ییل آیریلده أولگەن آناسینڭ جنازه مراسیمیگه قاتناشغان، بو صورتله بر قومونیستگه یاراشمایتورغان حرکتله‌رنی قیلغان ایمش. برده فیض الله خواجه‌نڭ «معین امین اوغلی، آتا خواجه اوغلی، ستار خواجه اوغلی، مختار سید جان اوغلی وه شولارغا اوخشاش ملتچی — عکس الانقلابچی کشیله‌رنی أوز اطرافیغا توپلاب، اولارنی حمایه قیلیب کیلگەنلگی» ده سویله نه‌در، که بوڭا فیض الله خواجه‌نی تانیتورغان بولشەویکله‌رنڭ أوزله‌ری‌ده اوقادار اینانماسالار کیره‌ك(*).

اوتکەن ایون آینیڭ سوڭلارندا ایمدیگه‌چه اشغال ایتب کیلگەن اورنلدان توشورولگەن فیض‌الله خواجه‌نڭ بیریگه عبدالله کریم اوغلی کیلدی. «قیزیل أوزبیکستان»، 37 .6 .27 تأریخلی سانمدا، عبدالله کریم اوغلی حقندا شو معلوماتنی بیرمه‌کده‌در:

عبدالله کریم اوغلی 1896دا خوقنده توغولمشدر. ابتدائی تحصیلینی أوزبیك مکتبیده اوقوب، اوندان سوڭ 3 ییل روسلار وه محلی خلق اوچون آچیلغان مکتبده اوقومشدر. انقلابڭ باشلانغیچ ییللاریدا أوزبیك باشلانغیچ مکتبیده معلملك ایتمشدر. 1920ده فرقه‌غا کیرمشدر. 1920/21 ده فەرغانه ولایتی فرقه قومیته‌سیده پروپاغاندا بولومینڭ مدیری هەم‌ده مسئول کاتب اورونباساری بولغان. 1921/23نچی ییللاردا باسماچیلارغا قارشی کوره‌شدن فعال رول اویناغان. اوندان سوڭ چه‌قانڭ فەرغانه ولایتی بولومیگه باشلوق بولغان وه خوقند اطرافنداغی اسلامقول باشچه‌لغنداغی باسماچیلار توده‌سی ایله مرغیلان رایونیدا شیرمەت بیك، اندیجان رایونیدا احمد پالوان بیله‌ن قازاقبای باشچیلقلارندا بولغان باسماچیلارغا

(*) فیض‌الله خواجه‌نك قوولغانلغی حقندا شو سانداغی باش مقاله‌گه باقیلسین.

قارشی مجادله گه یاقیندان قاتناشغان. 1924ده تورکستان شورا جمهوریتی معارف خلق قومیسارینگ اورونباساری بولوب ایشله گه‌ن. 1925/26ده موسقوادا سوه‌ردلوف نامنداغی دارالفنوندا اوقوغان. اوندان سوگ أوزبیکستان مرکزی فرقه تشکیلاتیغا اعضا بولوب چالیشقان عبدالله کریم اوغلی 1929دان بیری أوزبیکستان خلق قومیسارلاری ساویتی رئیسی اورونباساری بولوب کیلگه‌ن. باسماچیلارغا قارشی کوره‌شده کورسه‌ته‌که‌ن حذمتی اوچون موسقوا اوگا قیزیل بایراق نشانی بیرگه‌ن ایدی. ایندی ایسه عبدالله کریم اوغلی‌نی فیض‌الله خواجه‌نگ یللاردان بیری اوتوروب کیلدیگی اورونداکورمه کده‌میز. اوزوننا مدت چه‌قادا چالیشیب، سینالیب اعتماد قازانغان عبدالله کریم اوغلی بو یه‌گی اورنندا اوتوروب موسقواغا داهادا بویوك حذمتله‌ر قیلسا کیره‌ك.

*

III — تورکستان-آفغانستان چیگه‌ره‌سنده — تورکستاندا ساویت حاکمیتی اورناشقاندان بیری تورکستانگ جنوب چیگه‌ره‌له‌رنده، آینیقسا تورکستان-آفغانستان چیگه‌ره‌سنده تیز-تیز آتیشمالار-توتوشمالار یوز بیریب تورادر. بو آتیشمالار کوپنچه ساویت مظالمینه چیدی آلمای، میگ تورلو آغیرلقلارنی کوزده توتوب قومشو أولکه‌له‌رگه سیغینماق اوچون آفغانستان وه یا ایرانغا قاچوغا قرار بیرگه‌ن تورکستانلیلار ایله ساویت چیگه‌ره ساقچیلاری اورتاسندا ظهور ایته‌در. تقریباً بوندان 5-6یيل ایلگه‌ری تاشکند-کابل اورتاسنداغی هوا یولندا حذمت ایتکه‌ن بر آلمان مهندسی وقتیله بوندای وقعه‌لار حقیدا آلمان مطبوعاتندا نشریاتدا بولونمش وه ساویت چیگه‌ره‌سیده‌ن یاشیرین صورتده آفغانستان وه ایرانغا دسته-دسته آداملار قاچیروچی قاچاقچیلاردان‌دا شایان دقت معلوماتلار بیرمشدی (*).

(*) بز ساویت چیگه‌ره‌له‌ری باشندا یاشیرین آدام قاچاقچیلغی قیلا تورغانلارنك ینه‌ده بارلغن ساویت منبعلارندان‌دا بیله‌میز. بولتور مارت آیندا تاشکنده‌ده ساویت چیگه‌ره‌سیده‌ن آدام قاچیروچیلاردان بر دسته‌نك محکمه‌سی بولوب أوتدی. بو محاکمه اثناسندا بو دفعه قولغا توشکه‌ن قاچاق دسته‌سینك حسید آغا اوغلی ایله موشه سادیایه‌ف دیگه‌ن ایکی بیگیت طرفندان أداره ایتلگه‌نلگی؛ فاطمه حسن قیزی نام بر خاتوننك چیگه‌ره‌ده‌ن اوتوچیله‌رنی

تورکستان-آفغانستان حدودندا یاقینداغنا داها جدی بر آتیشما حادثه‌سی ظهور ایتکه‌نلگن مجموعه‌میزنگ بوندان‌اولگی سانتدا، «پراودا» نگ 37 .5 .13 تأریخلی نسخه‌سندان نقل ایتلگه‌ن وقعه‌دا آچیقچا کورسه‌تمه کده‌در. بونگ کبی چیگه‌ره حادثه‌له‌رینگ سوگ زمانلار کوبره‌ك تکرارلانا یاتقانلغن «قیزیل أوزبیکستان»نگ 37 .6 .28 تأریخلی سانتدا «چیگه‌ره‌له‌ریمز مستحکم» باشلغی آستندا باسیلغان خبرله‌رده‌ن آگلاوقیین ایمه‌سدر. مذکور تاشکند غازیتاسینگ یازدیغینا کوره:

1 — أوزبیکستانگ چیت دولته‌رگه یاپیشقان چیگه‌ره‌سیده‌ن یاقیندا کوندوز کونی بر کشی آفغانستانغا قاچیب أوتمه‌کچی بولغان. قاچقین قامیش آراسیغا اوستالیق بیله‌ن یاشیرنیب، قولای فرصت کیلگه‌نده آمودریادان سوزوب کیتیشنی اویلاغان. شو وقتدا چیگه‌ره‌چی لولوف أوز ایتی بیله‌ن قامیشلیق یاقینیدان أوتوب قالغان. بولار هه‌ربر آواز وه قیمیر-لاغان نه‌رسه گه دقت بیله‌ن قارایدرلار. چیگه‌ره‌چینگ قولاغیغا قامیشنگ شالدیراغان شبهه‌لی آوازی ایشیتیلگه‌ن. چیگه‌ره‌چینگ ایتی دوشمانگ ایسینی پایقاب، قامیشلقنی ایسکه‌ب قاچیقینی تاپقان. قاچقین شوندای غفلتده قالغان، که اوشلاش وقتیدا قارشیلق هه‌م کورسه‌ته آلماغان.»

2 — «بوندان برنیچه هفته بورون چیگه‌ره‌چی شاهرانوف هه‌م چیگه‌ره-ده‌ن اوستالیق بیله‌ن یاشیرینب أوتوب کیتمه‌کچی بولغان بر کشینی اوزینگ «باسماچی» نامله ایتی یارده‌می بیله‌ن اوشلاغان. قاچقین کوندوز کونله‌ری قاشقیرغا قاچقان قویغانده‌ك کوروندوب، حقیقتدا ایسه

عشق آباده کوارتیره‌رگه یبرله‌شتریب یورگه‌نلگی، ایرانلی جلال حاجی اوغلی، کورد اسماعیل ایله اندیجانلی ایلیا شالومایه‌ف وه سمرقندلی مه‌لرخای باباجان اوغلی‌لارینك قاچوچیلارغا یول کورسه‌تیب یورگه‌نلیکله‌ری آگلاشیلدی. بولارنك باریسی‌دا قاچاقچیلقدان آنچا پول تویلاغانلار ایکه‌ن. مثلا یالغز حسید آغا اوغلی قاچاقچیلقدان 200 41 سوم ایشله گه‌ن ایکه‌ن. ساویت محکمه‌سی آغا اوغلینی 10 ییل، موشه سادیایه‌فنی 7 ییل، شالومایه‌فنی 6 ییل، باباجان اوغلینی 5 ییل قاماقفا حکم قیلیب، باشقالارینك محاکمه‌سینی عشق آبادده‌گی محکمه‌گه حواله ایتمشدی.

چیگەرەچیلەرنگ قای بیرلەردە توروشینی وە قایسی جایدان أوتوش قولایلغینی کوزلەب یورگەن.»

3 — «چیگەرە ساقچیلاریمزدان بر تودەسی آفغانستاندان آمودریا آرقالی غوپسار بیلەن أوتوب کیلە یاتقان قاچقینلارنی ایکی کیلومەترچە نەریدە کورگەنلەر. چیگەرەچیلەر آمودریا بویبغا تیزلکدە یتب کیلسەلەر هەم، قاچقینلار سودان چیقیب، قامیشلیق ایچیگە یاشیرینیب اولگورگەنلەر. قاچقینلارنگ ایچکەریگە أوتوب آلیب بوتونلەی یاشیرینیشلاری ممکن ایکەن. لاکن چیگەرەچیلەر قاچقینلارنگ پلانینی بوزغانلار. چیگەرە ساقچیلاری قاچقینلار ایزیدەن ایتنی یوبارغانلار. ایت قاچقینلارنی تاپقان. قولغا توشکەن قاچقینلار آراسندا آفغانستاندا یاشاوچی باسماچیلار باشلیغینگ اوغلی هەم بولغان.»

4 — «یاقیندا آفغانستاندان بزنگ چیگەرەمیزگە بر جاسوس مخصوص تاپشیریق بیلەن أوتکەن. جاسوس أوزینی محلی خلققا اوخشاتیب زەنگ قیشلاغینغا کیلگەن وە بوندا أوزینی هیچ کیم تانیماس دیب اویلاب، قولخوز چایخانەسیدە چای ایچیشکە اولتورغان. قولخوزچیلار بوتانیماغان «مهمان»دان شبهەلەنیب، نا معلوم کشی کیلگەنلگینی قیشلاق ساویتیگە بیلدیرگەنلەر. قیشلاق ساویتینگ رئیسی ابو عزیز اوغلی چایخانەگە کیلیب، هەلیگە آدامنگ کیملگینی وە قای بیردەن کیلگەنلگینی سوروشتورغان. لاکن او داودیراب قالغاندان کیین توتوب چیگەرە ساقچیلاریغا تاپشیرغان.»

ساویت مطبوعاتندان عیناً نقل ایتلگەن یوقاریداغی خبرلەر تورکستانگ جنوب چیگەرەلەریگە یاقین بیرلەردە یاشاوچی یورتداشلاریمزدان بعضیلارینگ یاقیندا باشقارمامیزغا کیلگەن مکتوبلەرندەکی «تورکستانگ تیمیر یوللارغا یاقین تاغلق بیرلەرندە تورلو حرکتلەر، قاریشیقلیقلار بار» دیگەن بیلدیریشلەرینی تأیید ایتەرلك ماهیتدەدر.

ع.

«ستالین سوسیالیزمی» — تالاوچی بیر سیستەمدر

ساویتلەر اتفاقندا جاری «ستالین سوسیالیزمی»نگ خلق کتلەسینی ایزگەن، مستبد حکومت طرفندان یورگوزولە یاتقان تالانچیلقدان‌غنا عبارت بر سیستەم ایکەنلگی هەرکسچە معلوم بر نەرسەدر. لەنین أوز «سوسیالیزمی»نی مملکتنك ایسکی بایلق قالدیقلاری حسابینا قورغان ایدی. بو بایلقلار فائدەسز اسراف ایتلیب کیتدی. مملکتدە قایتادان بایلقلار توغدوروش شرائطی حاضرلاش مجبوریتی توغدی. سوسیالیزم بو بایلقلارنی یتکزە آلمادی. بو وضعیت قارشیسندا ایکەن لەنین دهقان اهالیسینه غەللە وە مال توپلاش اوچون قولای «یەگی اقتصادی سیاست» (روسچا «نەپ» دیب قیسقارتیلیب آتالادی) نامیلە تانیلغان «سربست خوجالق»قا قارای بورولغان ایدی. «نەپ»دەن کوتولگەن مثبت نتیجەنگ اوروناننغانینی کورگەن ستالین بوتون دهقان خلق کتلەسیگە قارشی «موشتومزور»، «اورتا حال»، «یوقسول»لارینی آجراتماسدان، هجومگە باشلادی. چونکه ستالینك ایشگە آشیردیغی «قوللەقتیفلەشتریش (قولخوز)»ی‌عموم دهقان خوجالغینی «تالاو» اوچون سایلانغان بر اصولدر. بو اصول بیلەن قولخوزغا آینالتریلغان بوتون دهقان خوجالغی بولشەویك فرقەسی قونترولینه اوتدی‌دە فرقەنك تورلو اقتصادی پلانلاری قولایلقلە بەجەریلەتورغان بولدی.

دیمەك انقلابنك باش دورلەرینده سوسیالیزم نامیغا ملکدار-بورژوآنی قاندای تالاغان بولسالار، ایندی‌دە عینی سوسیالیزم نامیغا محنتکش کتلەسینی تالاماقدادرلار.

قطعی صورتدە آیتا بیلەمیز، که باشقا هیچ بر مملکتدە ساویتلەر اتفاقندغی کبی دهقان وە ایشچی اهالینی تالاش یوق وە بولالمایدردا. بونی اثبات ایتیش اوچون مهم دلیللەردەن بعضیسینی کتیرەیلیك.

بولشەویکلەر وقتیلە «عموم خلق کتلەسی فائدالاناتورغان تورلو مال وە حاصلاتدان آلیناتورغان سالیق محنتکشلەر منفعتیگە قارشی وە اونگ

چون سالیق اصولی اورتادان قالدیریلمالی» دیر ایدیلهر. حالبوکه بولشه‌ویکلهرنك اوزلهری حکومت باشیغا کیلگهچ «سوسیالیست دولتنگ مالیه‌سی دولت خوجالغندان کیله‌جهك قازانچلار اساسیغا قویولمالیدر» دیدیلهر. عینی فکر 1919نچی ییلی 8نچی فرقه قورولتایی طرفندان تصدیق ایتلگهن فرقه پروغرامندادا اورون آلغان ایدی. («ساویتلهر اتفاقی قوممونیست فرقهسی قرار وه حکملهری» نام مجلهنگ 1نچی جلد، 302-303 بیتلهریگه باقیلسین)...

ایندی ساویتلهر اتفاقینك 1937نچی ییل اوچون قبول ایتلگهن بودجه رقملاریغا بر باقیب اوتهیلیك (موسقو غازیتالارینگ اوشبو ییل 15 وه 16نچی غینوار سانلاری):

بودجهده بوتون کیریم (واردات) توقسان سه کیز میلیارد سوم کورسه‌تیلگهن. بودجهنگ 1نچی نقطهسندا «سهودا سالیقلاری 76 میلیارد 7 میلیون سوم» دیلگهن. بو قاندای سالیقلار؟ دیب سوراساکز، جوابی: «غهلله، ایت، شه‌کهر، یاغ گهزلهمه، یر مایی، تاماکی...دهن آلیناتورغان سالیقلار» در.

باردیقچا آغیر لاشیاتقان بو سالیقلارنی دهقان وه ایشچی صنفی تولهیدر.

بولشه‌ویکلهرنك «سوسیالیست دولتینك مالیه‌سینی سوسیالیست اساسیغا قویاجاقمز» دیب کیلگهن ساویت دولت خوجالغینگ قازانچلاریغا کیلهسهك، توبهنده گیلهرنی کوره‌میز:

سوسیالیست دولت خوجالغندان کیله‌تورغان قازانچ 6 میلیارد 3 میلیون بولغانی حالدا، عینی دولت خوجالغینا دولت بودجهسندهن 12 میلیارد 3 میلیون سوم بیریلهر ایکهن!

یاقیندا ساویت حکومتی اوزینك 20 پللغینی بایراملایدر. فقط بو مدت ایچنده ساویت دولت خوجالغی خلق بدنیگه قادالیب، اونگ قانینی سوروب کیلگهن بر «پارازیت» اورتمدادر.

ساویت بودجهسندهن بو قادار آیدین کورونوب تورغان بولشه‌ویکلهر تالانچلغی — مجبوری دولت قرضلارینیدا اوز ایچیگه آلاتورغان صرف

پاره سالیقلاری بیلهن گنه توقتاب قالمایدر.

ساویت بودجه رقملاری یالغز نائیف وه ساویتلهر اتفاقینی بیلمهیتورغان کشیلهر اوچون گنه «ستالین سوسیالیزم» ینی اورگهنیش وه آگلاشغا یارارلق منبع بولا بیلهدر.

سوسیالیزم نامیغا مملکتدهن نیمهلهر آلیب یاتقانینی بیلیش اوچون حد ذاتنده آغیر سالیقدان باشقا بر نهرسه بولماغان تورلو «دولت ییغیملاری»نیدا نظردا توتوش لازم. بو ییغیملارنگ نه قادار تالانچلقله توپلانا تورغانلیغینیدا کورسهتو اوچون مثال اولاراق غهلله مسئلهسینی آلایلق. دهقانلاردان ههر پودیغا (یعنی 16 کیلوغرامغا) ایگ کوییده بر سوم 40، بر سوم 50 تیینده‌ن بیریب توپلاغان غهللهنی دولت آمبارخانه‌لهریده‌ن عینی دهقان وه ایشچیلهرگه حکومت بر کیلوغرامینی بر سومدان ساتادر. غهلله بولشه‌ویکلهر اوچون سپه کولاسیون مالیدر! 1937نچی ییلغی بودجهده غهلله‌ده‌ن کیله‌جهك قازانچ 24 میلیارد سوم کورسهتیلگهن!

ساویت حکومتینك ایشچیلهرگه بیره‌تورغان آیلق ایش حقی توبهندهگیچه‌در: بوتون قاپیتالیست دولتلهر استاتیستیك رقملاریندا ایشچیلهرنگ آیلق حقی یالغز پاره بیلهن گنه ایمهس، او پاره‌غا آلینا بیله‌تورغان حاصلات مقداری بیله‌نده اولچوله‌در. ساویتلهر اتفاقی بودجه‌سنده ایسه ایشچیلهرنك آیلغی یالغز پاره ایله کورسهتیله‌در. بونگله بولشه‌ویکلهر ایشچیلهرنگ حقیقی وضعیتینی تاشقاری دنیادان یاشیرماقچی بولادیلار؛ فقط ایشچیلهرنگ آلاتورغان پاره‌سیله بازار بهاسینی سالیشتریب قاراساکز، حقیقی وضعیت اوز اوزینده‌ن کورونوب قالادر. مثلاً اوتکهن (1936) ییلی ایشچیلهرنك آیلغی — اورتا حسابله — 205 سوم 40 تین ایدی. ایکمه کنگ کیلوغرامی بر سومدان بولغان جایلاردا، ایشچی اوز آیلیغینا 205,4 کیلوغرام ایکمهك آلا بیلهر ایکهن. فرانسادا آیغا 900 فرانق قازانغان بر ایشچی عینی 1936نچی ییلدا 391,2 کیلوغرام ایکمهك آلابیلهرایکهن.

1937نچی ییلنك کوکلهمنده ایشسز قالغان بر ایشچی کونده 11 فرانق، یعنی ههر آی 330 فرانق اعانه آلار ایدی. ساویت ایشچیسینك

بر آیلق ایش حقی اوچون آلاتورغان 205,4 کیلوغرام ایکمەك فرانسادا 458,8 فرانق ایدی. دیمەك فرانسادا بر ایشسیز کشینگ آلاتورغان اعانەسی ساویتلەر اتفاقندا بر ایشچینك آیلغندان آزغنا توبەندر. اگر فرانسادا ایشسیزنك اوزینك تأمیناتنداغی هەر بر عائله اعضاسیغا کونده 5 فرانق‌دان قوشومچا اعانه آلاتورغانینی نظردا توتساکز، فرانسا ایشسیزینگ ساویتلەر اتفاقنداغی ایشلی ایشچیەن کوبرەك آیلق آلاتورغانینی کورەسز.

اوتا حسابله کورسەتیلگەن آیلق (205,4 سوم) روسیادا هەر بر ایشچینك آلاتورغان مقداری ایمەسدر. ایشچیلەرنگ اکثریسی بو «اورتا حسابدان» آز آلادر. مثلاً 1936نچی‌دا تاش کومور کانلارینده ایشلەی تورغان ایشچیلەر کونده ایکی کوپی 19 سوم 90 تین؛ ایکی آزی 5 سوم 80 تین آلار ایدی. («ترود» مجلەسی، 1936نچی یيل، صحیفه 112). دیمەك کونده 5 سوم 80 تین آلاتورغان ایشچیلەر 5 کیلوغرام 800 غرام ایکمەك آلا بیلەدرلەر. اگرده سز بونی سوغوشدان اولگی وقتغی پاره قوتیگه آینالترماق ایستەسەکز — 45 تین گنه بولوب چیقادی. اونی هەم بیلیب قویوش کیرەك، که بو 36-45 تینلك کونەلك ایش حقی ایشلەش وضعیتی ایکی آغیر بولغان تاش کومور کانلارینده بریلەدر!

مەنه ساویتلەر اتفاقنداغی بوکونگی حاکم سوسیالیزمنی دهقان وه ایشچیلەر کتلەسی اوچون تالاوچی بر سیستەم دیدیگمزنك اساس سببلەری بودر.

م. آ.

قیشلاق خوجالغندا «عمومی» وه خصوصی ملك

بولشەویکلەنك تیماسدان آیتب کیلەیاتقان بیر نەرسەسی روسیادا قولخوزچیلقنك بیکیب، قیشلاق خوجالغندا «ستالین سوسیالیزمی» اساسینك بوزولماس، محکم بیر صورتده قورولغانلغیدر.

بو حقیقتغا اویغونمو؟

«ستالین سوسیالیزمی» خوجالغینی ساویت رسمی معلوماتلاریغا اساساً اورگەنوچیلەر اوچون بو حقیقتغا توغرودا کورونه بیلیر، چونکەقیشلاق خوجالغینك %90 ینی قولخوز تشکیل ایتکەن وه 1937 نچی ییلغی بیر میلیارد 328 میلیون هەکتارلق ایکین ییرینك بیر میلیون 330 میگ هەکتاری خصوصی خوجالقلار حصەسیغا توشەتورغان بیر مملکتده سوسیالیزمنك ییگیشیکه شبهه ایتلیرمی؟ ساویت مطبوعاتی خصوصی خوجالقنی عموم قولخوز خوجالغینا «یاردامچی» подсобный، اونیگله بیر استقامتده قولخوز سیستەمینك محکملەشیشیگه یاردام ایتە تورغان قیلیب کورسەتمەکدەدر.

فقط بو کونگی قیشلاق تورموشیغا بیر آزدا دقتله باقیب قاراساکز، قولخوز سیستەمینك [یعنی ستالین سوسیالیزمینك] قطعی بیر صورتده ییگیب چیققانینی کورەآلماسسکز. اولا، قیشلاق خوجالغینك ایکین قسمندا «سوسیالیزم» قوتلیرەك بولسا، مالدارلیق قسمندا بالعکس، خصوصی خوجالق اوستون کیلیب تورو بدر. 1936 نچی ییلنك ایون آیینغا چاقلی رسمی رقملارغا قاراساکز، «ساوخوز» وه «قولخوز»لار بوتون ساویتلەر اتفاقنداغی مویوزلو مالنك %36، کیچیك تویاق مال [قوی - ایچکی] نك %46,8 یگه ایگه بولسالار قولخوزچیلارنك أوزلەریگه مخصوصی مال مویوزلو مالنك %50 وه کیچیك تویاق مالنك %44 ینی تشکیل ایتەدر. „Социалистическая Реконструкция Сельского Хозяйства", № 3 (1937), صحفه 59 بورقلەرنی کیترگەن مجموعه: «بازار مالینك»(*) اکثریسی سوسیالیزم قسمندادر» دیدر؛ بو ییرده «بازارمالی» سوزی یوقاریدا کیترلگەن رقملارنك حقیقی معناسینی بویاماق اوچون گنه یازیلماقدادر، چونکه ساویتلەر اتفاقنداغی مالنك کوپچلیگی دهقانلارنك خصوصی مالیدر.

مەنه بو وضعیت قرشیسندا ساویتلەر اتفاقندا قوتلی بیر سوسیالیزم قورولغانلغندان شبهه ایتمەی بولمایدر. توبەنده کیترلەجەك دلیللەر «قولخوز» دیگەن نەرسەنك اصلندا دهقانلارنك یاراتدیغی سوسیالیست عاملله-

(*) بیز بو ییرده «بازار مالی» دیب مارقسیستلارنك روسجا „Товарный Скот"، یعنی أوز فائدەسندەن آرتیلیب، بازارغا چیقاریلا بیلەتورغان مالنی آیتامیز.

رینده‌ن بولماسدان، ساویت دولتی شیرکتی ایکه‌نلیگینی کورسه‌ته‌جه‌کدر.

1935 نجی ییلی تصدیق ایتلگه‌ن «قولخوزنظامناسی» بویونچا قولخوزچی دهقانلار قولخوزنك اصل صاحبی سانالماقدادر؛ فقط بیز کاغدا یازیلغان «نظامنامه»ده‌ن حقیقی تورموشغا أوتسه‌ك «اصل صاحبی» بولغان قولخوزچیلا‌رنك، ایك عادی خوجالق حقندان‌دا محروم ایکه‌نله‌رینی کوره‌میز. مثلاً:

1) قولخوزچیلار قولخوز خوجالغی پلانی توزوش امکانینی حائز ایمه‌سدرله‌ر. بوتون قولخوز ایکین وه مالدارلق پلانی هه‌ر ییلی مرکزی ساویت حکومتی طرفندان توزولادی‌دا هه‌ر دائره قولخوزلاریغا بیرلی حکومت أداره‌له‌ری طرفندان «تقسیم» ایتلیب بیریله‌دی؛

2) قولخوزلار ایکین جایینی أوزله‌ری ایسته‌دیکله‌ری طرزدا هایدایالما‌سدان موتور-تراقتور استاسیونلاری ماکینه‌سنده‌ن فائدالانیش مجبور‌یتنده‌درله‌ر. بو مجبوری فائدالانیش اوچون قولخوزلار حکومتنك تعیین ایتدیگی مقداردا دولتگه ایکین سالیغی توله‌مه‌لیدرله‌ر؛

3) قولخوزلار أوزله‌ری ایکدیکله‌ری ایکین محصولاتیندان سربست استـ فاده ایتالمایدرلار: حکومتنك ترتیبی بویونچا قولخوزلار آلنغان محصولاتدان:

1) هه‌رجنس ایکینده‌ن دولت پلانیدا کورسه‌تیلگه‌ن تورلو «ییغملار» („Заготовительные Планы“) حاضرلاب قویوش؛

2) ییر ماکینه‌له‌رینی قوللانغانیچون سالق تولەش؛

3) أوز احتیاجندان «آرتیغینی» حکومت طرفندان تعیین ایتلگه‌ن بها ییله‌ن دولتکه ساتیش؛

وه 4) هه‌ر تورلو «فوندلار» توزوش مجبوریتنده‌درله‌ر.

مه‌نه بو یوقاریدا آتالغان «مجبوری وظیفه‌له‌ر» اورونلانغاندان سوڭ قالغان محصولات حصه‌سینی‌گنه (أگردا قالیرسا!) قولخوزلار اوز آرا صرف ایتدیکله‌ری محنت کونیگه قارای تقسیملاب آلا بیله‌درله‌ر.

کورونه‌در، که قولخوزچی دهقانلارنك صاحبلق حقی یوقدر.

مه‌نه بو وضعیت قولخوزچی دهقانلارنی قیشلاق خوجالغندا «تولوق صاحبلق» حقی اوچون کوره‌ش یورگوزوشگه مجبور ایتمه‌کده‌در. ساویت

مطبوعاتینك «سوسیالیست خوجالق» ییله‌ن «قولخوزچیلارنك خصوصی خوجالغی ییر ییرله‌ریله قول توتوشوب، یاردامالاشیب، ییر استقامتده کەتیب بارایاتیر» دیب یازیشلاری ایسه مطلقا یالغاندر: ساویت قیشلاقلارینـدا عموم خلق خوجالغی دیگه‌ن نه‌رسه یوق، چونکه یوقاریدا اثبات ایدیگمیزـ چه، قولخوز تویماس، آچ کوزلو ستالین سوسیالیزمی احتیاجینه خدمت ایته‌تورغان ییر دولت شیرکتی‌در. اونڭچوندر، که دهقانلار کوزونده قولخوـ زدا ایشله‌ش مجبوری، یاراماس ییر وظیفه‌در.

ساویت مطبوعاتینك أوزی‌ده بو حقیقتنی یاشیرا آلمایدر. یوقاریدا آتاب اوتدیگمیز ساویت مجموعه‌سینك عینی (3 نجی) سانندا قولخوزچی دهقانلاـ رنك قولخوزچیفتلیکله‌رینده‌کی یعنی «سوسیالیست» مالالاریغا قالایچا باقوـ لاری حقندا شایان دقت معلوماتلار کیتره‌در. مثلاً قولخوزچیلار عمومـلاشقان («سوسیالیست») مالدان ممکن بولغانیچا کوبره‌گینی اوز قوللاریغا، خصوصی مال ایتب اوتکوزوب آلیشغا، کوبره‌گینی ساتیشغا وه سوغومغا آینالتریب ییباریشغا اورونارلار ایکه‌ن. (عینی مجموعه «صحیفه» 64)

دهقانلارنك قولخوزلارغا قالایچا قاراشلارینی کورسه‌تەتورغان باشقا مثاللاردا آز ایمه‌س. معلوم اولدیغی أوزره قولخوز قیشلاق خوجالقلاری مه‌خانیزه ایتلگه‌ن، یعنی ییر هایداش، ایکین اوروش وه توپلاش ایشله‌ری ماکینه‌له‌شکه‌ن. مه‌خانیزه نتیجه‌سنده آدام کوچینده‌ن فائدالانیش آزالمالی وه ایش‌ده تیزره‌ك به‌جه‌ریلمه‌لی ایدی. حال بوکه حقیقتدا بوندای بولوب چیقمادی. اوستومیزده‌گی ییل کوکلهم ایکینی وقتندا قولخوز أداره‌له‌ری قولخوزغا کیرمه‌سده‌ن قالغان دهقانلارنی ایشله‌شگه چیقاریش مجبوریتنده قالغانلار. ساویت غازیتالارینك یازدیقلارینا کوره بو ییلی ایکین اوروش ماکینه‌له‌ری («قومباین») اوتکه‌ن ییلغا نسبتاً آنچاغنا کوپه‌یگه‌ن، فقط بو ییل اوتکه‌ن ییلغا قاراغاندا ایکین اوروش ایشی یاواشراق کیتکه‌ن («پراودا» VII .24). داهادا قیزیغی شو، که دهقانلار آراسندا «قومباـ ینلارغا» قارشی حرکت کوچه‌یمه‌کده وه ایکین جایلاریندا یانغینلار کوپه‌ـ یمه‌کده، بو یانغینلاردا قومباینلار اورتانیب کیتمه‌کده ایمش («پراودا»

16. وه 17. ایول؛ ایزوه‌ستیا 18. نجی ایول).

قایسی بیر دهقاننك خصوصی خوجالغندا بو کبی حادثه‌لر اوچرا-تیلیر؟ ماکینه‌نك ایشنی بیکلتیش، یاخشیلاتیش اورنیغا فنالاشتریب قویغانی هیچ بر خصوصی خوجالقدا اوچراتیلمایدر. حالبوکه بو کبی غیر طبیعی وضعیت قولخوز خوجالغندا کورولمه‌کده‌در.

دهقانلار قولخوزلارنی اوز جوجالغی دیب تانیسالار ایدی، بو کبی وقعه‌لار بولماس ایدی.

اونکچون دهقان اهالی أوزینك سربست خوجالغی اوچون یورگوزوب کیامه‌کده بولغان کوره‌شینی دوام ایتدیره‌جه‌کدر.

اسکندر

تورکستان قولخوزچی دهقانلاری تورموشندان

اوزبکستان جمهوریتی اساس قانونی تصدیق ایتیلیشی مناسبتیله (12. 2. 37ده) سویله‌گه‌ن نطقندا اکمل اکرام اوزبیك قولخوزچی دهقانلارنك نه قادار یاخشی «بایلیقدا» یاشاماقدا ایکه‌نله‌رینی کورسه‌تیش اوچون نشان امام اوغلی وه عثمان رستم اوغلی آتالغان ایکی «نمونه‌وی» قولخوزچینك تاپیش وه تورموشیغا عائد رقملار کتیرگه‌ن.

رقملار بودر: نشان امام اوغلی‌نگ تاپیشی:

قولخوزچیلق محنت حقی:	11 300 سوم
کوب بالاچاقالی بولغانی اوچون دولت یاردامی	2 000 »
اوزیگه مخصوص بیرده‌ن قازانچی	3 000 »
جمعی	16 300سوم(*)

چیقیملاری: حولیسینی تعمیر اوچون 1000 سوم

بیر گیله‌م 1000 »

(*) 17 000نك 16 300، سوگراق 16 700 بولوب چیقیشی اکمل اکرامنك قیزیل استاتستیك خطالاری نتیجه‌سیدر.

4 کراوات-توشه‌ك (3 کیچیك وه 1 که‌تته)	2500 »
غرامافون	900 »
کییم-کیچه‌ك	2000 »
بیر سغیر	2600 »
بالاسیغا توی مصارفی	2000 »
احتیاط قاسساغا سالیب قویغان وه سائره	4700 »
جمعی	16700 سوم

عثمان رستم اوغلی‌نگ تاپیشی:

قولخوزچیلق محنت حقی	12 780 سوم
اوزیگه مخصوص بیرده‌ن	3 000 »
جمعی	15 780سوم(*)

چیقیملاری: بیر سغیر هم بیر قوی 4000 سوم

حولیسینی تعمیر	2000 »
غرامافون وه رادیو	1000 »
کراوات توشه کله‌ر	1000 »
بیمه‌ك-ایچمه‌ك نه‌رسه‌له‌ری	4000 »
احتیاط قاسساغا	3780 »
جمعی	15 780 سوم.

اکمل اکرامنك یالغز انقلابدان اولگی تورکستاندا ایمه‌س، حتی ساویتله‌ر اتفاقدان تاشقاری بوتون دونیادا مثلی یوق «فیض وبرکت» رقملاری دیب کتیرگه‌ن بو رقملار آرقاسیدان بز هم یوروب کوره‌یلیك. اولاً نشان امام اوغلینك 17 000 سوم یللق تاپیشندان یللق بیمه‌ك-ایچمه‌گی اوچون (16 700—17 000) اوچ یوز سوم‌غنا قالغانینی کوره‌میز. بو 300 سومنك قیمتینی بیلیش اوچون بیر سیغیرنگ 2600 سوم ایکه‌نلیگینه باقیگز. انقلابدان اول تورکستان بازارلاریندا 25-26 سومغا بر

(*) روسچا «انقلاب وه ملتله‌ر» مجموعه‌سینك شو یللغی 4نجی سانینا باقیلسین.

سیغیر آلینار ایدی. دیمه‌ك سیغیر 100 دفعه قیمتله‌نگه‌ن. مه‌نه شو اولچو بیله‌ن حرکت ایتسه‌گز 300 سومنك 3 سومغاغنا توشوب قالغانینی کو-ره‌سیز... حقیقت ایسه موندان‌دا آچی‌در. انقلابدان اول 3 سومغا کیچك بولغارینك یاریمیسینی آلیب بولور ایدی؛ اوندان ایکی-اوچ کشیگه آیاق کیییمی تیکیله‌ر ایدی. بوکون ایسه بر ایتیك 200-250 سوم تورادر...

عثمان رستم اوغلینگ «فیض وبرکت»لی تورموشیغا کیلسه‌ك، او کشی کییم-کیچه‌ك هم آلالماغان... بیر سیغیر، بیر قوی اوچون 4000سوم چیقارغان؛ بونی نشان امام اوغلی‌نگ آلغان سیغیری بهاسیله اولچوسه‌گز، او زمان عثمان افندینگ بیرگنه قوی اوچون 1400 سوم بیرگه‌نینی آگلایسز... طبیعی، نه نشان، نه عثمان نه‌ده باشقا بیر تورکستانلی هه‌ر یللی کراوات-توشه‌ك، غرامافون آلیب تورماس، فقط بیر سیغیر 2600 سوم، بر قوی 1400 سوم توراتورغان بر مملکتده «فیض وبرکت»نی قویاتوروب، اورتاچاغنا تورا بیلیش اوچون یللق تاپیش 17 000 ایمه‌س اوندان دفعه‌لارچا آرتیق بولمالی‌در

* * *

هندستاندان استقلالچی مهاجرله‌ر تاوشی

«یاش تورکستان»نگ 89نچی ساندغی «ملی ایرکینلك وه قور-تولوش یولی» باشلیقلی مفکوره‌وی مقاله‌نی تأکیدله‌ب، اوحقدا هندستان مهاجرله‌ری آراسندان بر تاوش بیریب اوتمه‌کچیمز.

ملی استقلال — بر ملتنگ هیچ بر یات کوچگه باغلانمای حر وه آزاد بولوب یاشاماسی دیمه‌کدر. یورتمز تورکستان آزاد بولوب، مستقل حکومتکه ایگه بولغاندان سوگ بزده حر یاشاب، هه‌ر بر توشوندیگیمزنی ایرکینلك بیله‌ن ایشله‌ی آلیرمیز. ملی مستقل تورکستاندا هیچ بر تورلو تضییق بولمایاجاقدر.

بو کون قیزیل موسقوانگ حکمیگه مجبور بولوب، بار ماغینی تیشله‌ب تیتره‌ب-قاقشاب خدمت ایتب تورغان غیور ملتمز اوغلانلارینی

ایسکه آلایلیق. 20 یللدان بو یان تورکستان خلقینگ قانینی سوروب یاتقان خام سیمیز بولشه‌ویك حکومتی ملتمزنگ نه مادی، نه معنوی وه نه‌ده دینی-ملی منفعتینی توشوندی. او خلقمزنگ اوستینه مسلط بولغان، اونی سوروب یاتقان بر حرام زولوك‌در...

اگرده بزنگ تورکستانیمز بو کونکی اوستینی باسقان ظلمتده‌ن قورتولوب باشینی کوته‌رسه، استقلالینی آلسا، بزده بوتون ملی تور-موشیمزنی وه دینی ایشله‌ریمزنی ایرکینلکده یوروته بیلیرمیز. ملی استقلالغا ایریشیلیب حر فعالیت وه ملکیت مسئله‌لری حاضرغی حالندان قورتولسا، دنیا آخرتمزنگ بیهبودلغی‌دا شوندا ایمه‌سمی؟ بز ایزیلگه‌ن تورکستان تورك ملتی اوچون تورکستانگ ملی استقلالغا ایریشوویمنی حق بیله‌میز وه بونگ اوچون دعا قیلامیز.

بو کون هندستاندا 370 میلیون قادار نفوس بار. بونگ 80 میلیون چاماسی مسلمانلاردر. بو مسلمانلار أوز آرالارنداغی کیچیك فرقالاره تورلو فرقه‌لارغا بولونسه‌لرده، قارشیلارنداغی غیر مسلم فرقه‌لارغا قارشی بردر وه اونگچون‌ده اولارغا قارشی کوچلو درله‌ر. اونگچون‌ده باشقا طائفه‌لرده‌ن تیز-تیز مسلمانلقنی قبول ایتوچیله‌ر بولوب تورادر. بونلاردا تام استقلاللاریغا ایگه بولماسالاردا، بوتون ملی-دینی ایشله‌رینیْ حتی هه‌ر تورلو خصوصی ایشله‌رینی ایرکینلك ایچیده یوروته آلادرلار.

بز قاندای بر فکر وه مسلکده بولسا بولسون بوتون تورکستانلی-لارنگ برله‌شیب ملی استقلال اوچون جان وه کوگل بیله‌ن تریشماقلارینی تیله‌یمز. لاکن شونی‌دا آیتب أوتوش کیره‌ك، که بو مقدس مقصدنی آرزو ایتوچی کشیله‌رنگ یالغز تیل بیله‌ن طلب ایتو وه دیل (یوره‌ك) بیله‌ن ایسته‌بگنه قالماسلیقلاری کیره‌ك. چونکه استقلالنی یالغز طلب بیله‌نگنه آلیب بولمایدر. بونگ اوچون عملی حرکت کیره‌کدر. باشقاچا قیلیب آیتقاندا یورتدا بولسون، مهاجرتده بولسون بوتون وطنداشلارنگ قولنی قولغا بیریب، بر برله‌ریگه مادی هه‌م معنوی یاردامله‌شیب ایش یوروتوله‌ری لازمدر. هیچ بر وقت استقلال قوروق التماس بیله‌ن آلنغان

ایمه‌سدر. تورکستانگ‌دا استقلالی بوتونمز برله‌شیب، هر آدام أوز کوچی درجه‌سنده یاردامدا بولونغانداغنا ممکندر.

بهر کیف وطنمزنگ استقلالی، ملتمزنگ ایرکینلگی اوچون یوره‌گیمزنی کیگ قیلیب، قانیمزنگ سوگنچی تامچیسیغا قادار ایمتیلیش وظیفه‌میز، شو مقدس غایه اوچون جان بیریش بزنگ مقصدیمز بولسون.

ضیائی دهلی، مای 1937.

ایسکه‌رمه: مجموعه‌میزدا اورون آزلغندان محترم ضیائی افندینگ قیمتلی مقاله‌سینی‌ده آنچاغنا قیسقارتیب باسو مجبوریتنده قالدیق. باشقارما.

بین‌الملل تورموشدان

1) ساویت روسیادا — 1934نچی ییلی نیقولایه‌ف اسملی بر قومسومولنگ قومونیست فرقه‌سی باشلوقلارندان کیروف‌نی أولدوروی اوگنایی بیله‌ن باشلانغان اعداملار آرقاسی کیسیلمه‌سده‌ن دوام ایتب کیله‌در. 1936نچی ییلی آوغوستنده سابق قوم‌اینته‌رن رئیسی زینوویه‌ف، له‌نینگ اونباساری کامینه‌ف وه باشقالاری اعدام ایتیلدی. عینی 1936نچی ییلی ده‌قابرندا ساویت روسیا آغیر صنایعینی تورغوزوچی پیاتاکوف وه باشقالاری أولدورولدی. ساویتله‌رچه عمومیلکده «تروتسکیچیله‌ر» دیب آتالیب کیله یاتقان «زیانچیلار»، «خلق دوشمانلاری وه جاسوسلار»غا قارشی کوره‌ش قانلی یولندا دوام ایتب کیله‌در. بو تولقون، «خلق دوشمانلاری وه جاسوسلار» قولینا توشوب کیتمه‌گه‌ن نه بر حکومت وه نه‌ده بر فرقه مؤسسه‌سی قالماغانلیغینی کورسه‌تمه‌کده‌در. بوتون قومیسارلقلار، حتی «گه. په. ئو.» سوزنگ چین معناسندا آگلاشیلاجاق بر شکلده اعتنا بیله‌ن تازالاندی... ایمدیگه‌چه ساویت حکومتی‌نگ ایگ صادق خدمتچیله‌ری دیب تانیلیب، تانیتیلیب کیلگه‌ن کشیله‌ر، قومیسارلار، دیپلوماتلار وه تورلو جنسده‌ن مسئولیتلی یوکسه‌ك موقع اشغال ایتب کیلگه‌ن مأمورلار بوتونیسی

«زیانچی»، «خلق دوشمانی» هم «جاسوس» بولوب چیقدیلار. اینانچلی آوروپا آژانسلارینگ بیرگه‌ن معلوماتینا کوره، سوگ بر ییل ایچنده زیانچیلق عیبیله قوولغان فرقه اعضاسینگ سانی 700 میگگه چیقادر. هر طرفدا هرکونی 10 لاب-20 له‌ب-50 له‌ب اعدام ایتیلمه‌کده بولغانلارنگ یکونی حقندا هیچ‌کیم آنیق بر نه‌رسه بیلمه‌یدر... ستالین ایمدیگه‌چه هر طرفنی تازالاب قیریب کیلدیکی حالدا قیزیل اوردوغا توقونماغان‌ایدی. چونکه قیزیل اوردو ساویت دیکتاتورلغینگ ایگ ساغلام وه کوچلو تایانچیغی دیب تانیلماقدا ایدی. ساویت حکومتینگ سوگ ییللاردا آوروپادا یاساغان اتفاق وه قارشیلقلی مدافعه معاهده‌له‌ری بوتونیسی شو قیزیل اوردونگ محکملگی، ساغلاملیغی قناعتینا قورولغان ایدی. مه‌نه 11نچی ایونده ساویتله‌ر اتفاقی مارشالی توخاچه‌وسکی ایله قیزیل اوردونگ 6 بویوك گه‌نه‌رالی-قوماندانلاری اعدام ایتیلدی. بوتونیسی جاسوسلق بیله‌ن عیبله‌ندیله‌ر. فقط بودا سوگ نقطه بولوب چیقمادی. بو «زیانچیلار» هم «جاسوسلار»نی قیدیرو مسئله‌سی بوتون ساویت مطبوعاتینی‌دا تازالاش ایله گنده‌ن کیچیرو مجبوریتینی توغدوردی. «پراودا» هم «ایزوه‌ستیه»ده ایگ بویوك مسئولیتلی ایشله‌رنی أداره ایتب‌تورغان ساویت غازیتاچیلارینا قادار تیکشیریلدی. ساویت تیلگراف آژانسی باشلوغی دوله‌تسکی زیانچی، جاسوس قیلینب چیقاریلدی.

ساویت تیاتروسی، یازوچیلار برلگی «زیانچی» هم «جاسوسلار» یوواسی بولوب چیقدی. ساویت روسیا قولی آستنداغی خلقلارنگ «یاش ساویت یازوچیلارینی» تربیه ایته‌جه‌ك اوجاق‌کبی کورسه‌تیلیب کیله یاتقان بو برلکنك ییللاردانبه‌ری «زیانچیلق» هم «جاسوسلق» بیله‌ن مشغول بولغانلیغی اورتاغا قویولدی. مشهور ساویت محرری اصلاً لهستانلی قوموسنیست برونو یاسه‌نسکی‌ده «جاسوسلق» بیله‌ن عیبله‌ندی. اونگ ساویت تنقیدی کوروشنده ایمدیگه‌چه ساویت ادبیاتینگ ایگ مهم اثرله‌رنده‌ن سانالیب کیلگه‌ن «انسان ته‌ریسینی آلماشتریر» ["Человек меняет кожу"]

نام تورکستان ساویت توموشندان آلنغان اثری، «جاسوسلق» اثری دیب کورسه‌تیلمه کده‌در.

* * *

بوتون دنیا بوکون ساویت روسیادا بولا یاتقانلارنی سوك درجه بر مراق وه دهشت ایچنده تعقیب ایتمه کده‌در. جاسوسلق عیبله اعدام ایتیلـ گه‌ن ساویت مارشالی توخاچه‌وسکی بر ییل اول فرانساغا کیلیب کیتکه‌ن ایدی. دوست بر مملکت اوردوسی باشلوغی بولغانلیغی نظرده توتولوب عادتده کیزلی توتولاتورغان کوب نه‌رسه‌لرده اوکا کورسه‌تیلمش ایدی. اگرده توخاچه‌وسکی اوزینه کورسه‌تیلگه‌ن فرانسا سرله‌رینی اوزینك جاـ سوسی دیب عیبله‌ندیگی دولتکه بیلدیریب قویغان بولسا نیمه بولادر؟ بانیله‌ـ ری، باشلوقلاری بو قادار آلچاق اخلاقداغی «جاسوسلار» بولوب چیققان بر اوردوغا نه درجه‌ده اعتماد ممکندر؟ بوندای بر اوردوسی بولغان بر مملکت بیله‌ن باغلانغان دوستلق وه حربی اتفاققا نه درجه‌ده اینانب بولادر؟ — مه‌نه بوکون ساویت روسیا دوستی آوروپا مملکتله‌رینی قاپلاب آلغان هیجانلی سورغولار.

عمرینك ایگ یاخشی دوره‌سینی انقلاب خدمتینه بیریب وه اونی ایشکه آشیریب، أداره ایتب کیله یاتقان کشیله‌رنگ قالای قیلیب برده‌ن بره «زیانچی» وه «جاسوسلار» بولوب قالدیقلاری اوزی‌ایمدیگه‌چه آچیق جوابی آلینالمای کیله یاتقان مهم بر سورغودر. طبیعی بو سورغونگ جوابـ بی بزنی قیزیقترمایدردا. چونکه بز روس بولشه‌ویك انقلابی فلسفه‌سی ایله اوغراشمایمز. او جهتنك بزگه کیره‌گی‌ده یوق. فقط بوتون دنیا افکار عامه‌سی طرفندان اورتاغا آتیلماقدا بولغان بو سورغو هر نه‌رسه‌ده‌ن اول بزنگ شو روس بولشه‌ویزمینه، باشلوقلاری «خائن»، «جاسوس» بولوب چیققان بر سیسته‌مگه وه بوندای ره‌ژیم وه انقلاب بولوب تورغان دولتگه قارشی، خلقمز وه یورتمزنی قورتاریب آلیش اوچون یوروتمه کده بولونـ دیغمز کوره‌شنك نه قادار حقلی ایکه‌نینی کورسه‌تمه کده‌در.

2) یاپون‌ـختای تارتیشماسی — یاپونیا بیله‌ن ختای آراسندا یه گیده‌ن

قانلی تارتیشمالار بولا باشلادی. او طرفدا حقیقی مفهومده سوغوش بارادر. هر ایکی طرف‌دا کوبگنه سوغوش کوچله‌ری توپلادیلار. یاپونلار په کین هم قسماً ته‌زین‌نی اشغال ایتدیله‌ر. اطرافدا ینه کوره‌ش بارادر. یاپون‌ـختای مسئله‌سینی یاخشی بیله‌تورغان «تاك» غازیتاسی یازوـ چیسی یاقین‌غنا بر زماندا هر ایکی طرفدادا بربرینی آگلاو وه بو صورتله یاقلاشو علامتله‌ری کورولمه کده بولغانلیغینی یازمش ایدی. فقط برده‌ن بره سوغوش چیقیب قالدی. بو حادثه‌نگ چیقوندا هر هانگی بر طرفـ دان بر تورلو پرووا قاسیون بولوب بولماغانلیغی مهم ایمه‌س. وضعیتنك ختای وه یاپونیا کبی آسیانگ ایکی بویوك دولتی آراسندا بوندای توقناـ شمالار چیقا بیله‌جهك بر حالغا کیلب قالغانینی قید ایتش کیره‌ك.

سوغوش حرکاتی شمالی ختای دائره‌سنده بولا یاتیر... بو طرفغا ایسه کوبده‌ن یاپونیا کوزینی تیکمشدر. شمالی ختاینگ «خوپه‌ی» هم «چاخار» اسملی ایکی ولایتنده یاپونیانگ طلبی اوزه‌رینه ایکی بیلدان بیرلی بر تورلو أداری مختاریت قورولغان ایدی. بو قورولوشندا بو ایکی ولایت رسماً ختای توپراغی سانالسادا، حقیقتده مرکزی ختای حکومتی تأثیرنده‌ن چیقیب یاپونیا نفوذی آستینا کیرگه‌ن بولادر. یاپونیا اوز پلانینی هیچ کیمسه‌ده‌ن یاشیرمایدر. او شمالی ختاینگ قالغان اوچ ولایتی «سویـ یوآن»، «شاندون» وه «شانسی» ده‌ده عینی جنسده‌ن مختاریتلی سیسته‌م یاراتماقچی بولادر. بو ولایتله‌ر پاختا، تیمیر، کومور، توز وه باشقالار کبی یاپونیانگ اوزنده بولونمایتورغان ماده‌له‌رگه جوده بای ییرله‌ردر. بوندان باشقا شمالی ختای حربی، سوق‌الجیش باقیمندان‌دا مهم بر موقع اشغال ایته‌در. بو ییرده اوز تأثیرینی اورناشترغان یاپونیا مانجوقونی ختاینك قالغان قسمندان اولدوقچا توروقلو بر توسوقله آیرغان بولادر. بونگ اوستنه او ساویت روسیا حمایه‌سینه تایانغان تیشقی موغولستانداغی موغول خلق جمهوریتنه توغرودان توغرو یاناشغان بولادر...

ایمدیگه‌چه کوب دفعه‌لار ییگیب چیقدیغی ختاینی یاپونیا بو سنرده ییگیب چیقا بیلیر. فقط ختایلار بو ییگیلوله‌ره‌ن سوك امیدله‌رینی

کیسیب ، یه‌کی توقفان وضعیت بیله‌ن راضیلاشیب کیته‌جه کله‌رمی ؟ ایمدیـ
گه‌چه ساویت روسیا وه عمومیتله آسیا مسئله‌سنده یاپونیاغا عطف ایتیلب کیله
یاتقان بوتون پلانلارینگ موفقیتی اوچون‌ده مه‌نه بو سورغونگ جوابی
مهمدر. . .

3) آسیا معاهده‌سی — یراق شرقدان یاپونیا وه ختای کبی ایکی
بویوك آسیا دولتی آراسندا قانلی تارتیشمالار بارا یاتقانلیغی قایغیلی خبری
تارقالغان بر چاغدا آسیانگ ایکنچی ، تام قارشی بر بورجه‌گنده‌ن سوك
درجه‌ده سیوینچلی بر حادثه خبری آلینماقدادر ، که بودا «آسیا معاهدهـ
سی »نگ یاسالوویدر. 37 .7 .8 تاریخنده طهراندا ، ایران شاهینگ سعد
آباد سرایندا تورکیه ، ایران ، آفغانستان وه عراق ممثلله‌ری طرفدان
«آسیا معاهده‌سی » امضالاندی. بوندای دوستلق وه هجوم ایتمه‌سلك معاـ
هده‌له‌ری کوبدر. آوروپانگ اوزنده ایکی مهم متفقلار غروپی وه یا
«آتانتا» باردر. بری چه‌خوسلوواقیا ، یوغوسلاویا هم رومانیادان عبارت
«کیچیك آتانتا اتفاقی» ، ایکنچیسی تورکیه ، رومانیا ، یوغوسلاویا هم
یونانستاندان عبارت «بالقان اتفاقی »در. بونلاردان باشقادا آیریم دولتلهر
آراسندادا دوستلق وه هجوم ایتمه‌سلك معاهده‌له‌ری کوبدر. دیمهك مسئله
یه‌کی توزولگه‌ن معاهده‌نگ نه شکلنده وه نه‌ده «بالقان» وه «کیچیك
آتانتا» معاهده‌له‌رنده‌ن هیچ بر صورتله آیریلماغان مضمونده‌در. ایش بو
معاهده‌نك آسیادا وه اوکا داخل ملتله‌رنگ تاریخنده برنچی معاهده
بولغانلغنادر. بوتون دنیا معاهده‌له‌ر بیله‌ن بیلگیله‌نمش چیگه‌ره وه شرائط
ایچنده تینچلقدا یاشادیغی بر زمانلاردا بو مملکتله‌ر بربریله بوغوشوب ،
تارتیشب تورغانلار. یاقین زمانغا قادار بو دولتله‌رنگ کوبچیلگی مستقل
تیشقی سیاسته‌ن محروم یاریم مستملکه حالندا ایدی. عثمانلی ایمپه‌راتوریـ
لیغینگ بر ولایتی سانالغان عراق ایسه دنیا سوغوش زمانندا سلطانـ
حلیفه‌گه قارشی عصیان کوته‌رمشدی. ایمدی ایسه عراق تیگ حقلی بر
دوست دولت صفتیله تورکیه ایله اتفاق یاساماقدادر.

یاقین ماضینك بوندای حادثه‌له‌رینی ایسله‌گه‌نده‌گنه بو معاهده‌گه

تیشلی قیمتینی بیرمهك ممکن بولادر. بزچه بوتونیسی 10 ماده‌ده‌ن عبارت
بولغان بو معاهده‌نگ ایگ مهم ماده‌سی 3نچی ماده‌در. معاهده یاساغان
دولتله‌رنك عمومی منفعتله‌رینی علاقه‌دار ایته‌تورغان بوتون مسئله‌له‌رنی
مصلحتله‌شیب یوروتوتعهدینی ایچنه آلغان بو ماده هر نه‌رسه‌ده‌ن اول بو
دولتله‌رنك تیشقی سیاستله‌ری استقامتی برلگینی کورسه‌ته‌در. بز طبیعی بو
معاهده‌نی ماده ماده آلیب تیکشیرمه‌کچی بولمایمز. بو ذاتاً بزنگ وظیفه‌مز
چه‌رچیوه‌سی ایچینه‌ده کیرمه‌یدر. بز اونی غربی آسیا مسلمان خلقلاری
آراسندا بولوب اوتکه‌ن وه اوکا کیرگه‌ن دولتله‌رنگ ملی وه سیاسی
یتیشکه‌نلك درجه‌له‌رینی کورسه‌ته‌تورغان مهم بر حادثه دیب یادلاب گنه
اوتمه‌کچی بولامز.

4) فلسطین‌نی بولوش مسئله‌سی — بوکونکی بین‌الملل حادثه‌له‌رنك
ایگ مهمله‌ری قاتارینا فلسطیننی بولوش پروژه‌سینی کیریتیش کیره‌ك. معلوم
اولدیغی اوزره فلسطین ، شرق‌الاردن ایله برلکده اینگلته‌ره ماندانی
آستندادر. اینگلیز حکومتی فلسطینده یهودی «ملی اوچاغی »نی قورونی
وعد ایتکه‌ن وه ملتله‌ر جمعیتی نزدنده بو حقدا تعهد ایتکه‌ندر. بو پلاننی
ایشکه آشیرو حرکتی باشلار-باشلاماس آغیرلقلاردا کورونه باشلامشدر. یهوـ
دیله‌ر فلسطینده «ملی اوچاق» قورو بیله‌ن گنه قناعتله‌نمه‌ی ،عرب بیری‌بوتون
فلسطیننی یهودی ملی اوچاغینا آیلانترماق فکرینه توشدیله‌ر. عربلارنگ شدتلی
اعتراضلارینا قارامای یهودی مهاجری آقینی دوام ایتدی. سوغوشغا چاقلی
فلسطینده 50 میگ چاماسندا یهودی بار ایکه‌ن ، ایمدی 400 میگ بوـ
لوب قالدی. یهودیله‌رنگ متشبثلگی ، بوتون یهودیلك عالمنده‌ن توپلانغان
یاردام ، سرمایه وه اینگلته‌ره‌نگ حمایه‌سینه تایانیب ، فلسطینده یهودی
اوچاغی مسئله‌سینی حقیقی مفهومده یهودی دولتی مسئله‌سینه آیلانتریب
قویدی. عربلار بوکا قارشی شدتلی پروته‌ستولاردا بولوندیلار. ایکی
طرفدان‌دا کوب‌گنه انسان تلفاتی ایسته‌گه‌ن قانلی توقناشمالار بولدی.
یهودیلك وه یهودی سرمایه‌سینك کوچلو تأثیری آستندا بولونغان آوروپا
هم آمریقا مطبوعاتی فلسطینده‌کی عرب کوره‌ش حرکتینی ، عرب خلق

کتله‌سی اوستنده‌کی حاکمیتنی وه اونی استثمار حقینی یوقاتووندان قورققان، بویوك مفتی اطرافینا توپلانغان بر دسته عرب منورله‌رینگ شخصی منفعتله‌ری اوچون یوروتدوکله‌ری کوره‌ش‌کبی کورسه‌تیشکه اوروندیلار. قاندای اویاتسز بر یالغان؟!... 1936نچی یلی آپریلنده باشلانغان سوك توقناشمالار پیل سوگینه قادار دوام ایتدی. اینگلیز حکومتی وقعه‌نی پیرنده تیکشیرمه‌ك وه بو عرب-یهودی تارتیشماسینی برکره‌لك بتیرو پلانی حاضرلاماق اوچون فلسطینگه بر قومیسیون یوباردی. بو قومیسیون اینگلتره حکومتنه فلسطیننی اوچ قسمغا بولو پروژه‌سینی تقدیم ایتدی: 1 — فلسطین‌نگ آق دیکزگه یاناشغان ایکی منبت قسمندا یهودی دولتی قورو؛ 2 — دیکزده‌ن اوزاق قالغان ایچکی یاریم صحرائی بر قاراکته‌رده‌کی قسمندا عرب دولتی قورو (بو دولت سوگرادان شرق الاردن ایله برله‌شه‌جه‌کدر). عربلار دیکزگه چیقا بیلو اوچون یاففا لیمانینی آلاجاقلار. بو لیمان ایچه‌ریده قالغان عرب دولتی اراضیسی بیله‌ن اینگلیز قاراماغندا بولوناتورغان بر قوریدور ایله باغلاناجاقدر. 3 — قدس، بیت‌اللحم شهرله‌ری وه بونلار آراسنداغی اراضی، "Nazareth" شهری، عرب دولتی اراضیسینی یاففا بیله‌ن باغلایتورغان قوریدوردا فلسطیننك مصر توپراغینا یاناشاتورغان جنوبی قسمی، عسکری باقیمدان مهم سانالغان «عقبه» اینگلیز مانداتی آستندا بولوناجاقدر. مه‌نه فلسطیننی بولو پلانینگ عمومیلکده کورونوشی شوندان عبارتدر. بو پلانگ هر جهتی شایان دقتدر. فلسطیننگ ایکی منبت قسمینگ یهودیلر حصه‌سینا آیریلغانلغی اوزی شایان دقتدر. بو نقطه‌دا شو آیریلغان پیرله‌رنگ بوتونیسی عرب پیری ایکه‌نبنی‌ده اونوتماسلق کیره‌ك. یهودیله‌رنگ متشبثلگی اوستنه بو قسم نه قادار مهبت بولسا پیرینگ تارلیغی(*) یوزنده‌ن بو دائره‌ده قورولغان دولت مستقل بر تورموش قابلیتی قازانا آلمایاجاقدر. اونگچون‌ده بو یهودی دولتی دائمی صورتده اینگلیز یاردمنه محتاج بولوناجاقدر.

(*) تخمیناً 5 میگ کیلومه‌تر مربع در.

بو یاردام ایسه بو مستقبل یهودی دولتینك «بریتانیا خلقلار اتفاقی»نا مستقل بر «دومینیون» بولوب کیروی شکلنده توشونوله‌در. طبیعی هم یهودیله‌ر هم‌ده اینگلته‌ره اوچون سوك درجه‌ده فائدالی بر پلاندر. عربلارغا کیلگه‌نده، بو فلسطیننی بولو پروژه‌سی عرب برلگی وه یا مستقل عرب دولتله‌رینك قونفه‌دراسیونی توشونچه‌سی وه امیدله‌رینه ایکی شدتلی بر ضربه بولادر. بونگله عرب برلگی ملی مفکوره‌سینه أولوم ضربه‌سی **بیریلگه‌ن بولادر.**

بو فلسطیننی بولو پلاندان هر طرف ناراضی. یهودیله‌ر عرب **توپراغندان ایسته‌دیگنده‌ن کیچیکره‌ك** قسم کیسیب بیریلگه‌نلگی اوچون ناراضیدر. عربلار ایسه بو بولوشنگ جانلی عرب وجودینی پارچالاب ایشله‌نمه‌کده، بونگله عربلارنگ حیاتی منافعی فدا ایتیلمه‌کده بولغانلیغی اوچون ناراضیدرلار. هر طرفدان پروتستلار سه‌لکبی آقماقدادر... سوریه، عراق، عربیهٔ سعودیه (حجاز)، یمن عربلاری پروتست ایتدیله‌ر. بولو پروژه‌سی ملتله‌ر جمعیتی ماندات قومیسیونینا تقدیم‌ایتلدی. عرب-یهودی تارتیشماسی عرب دنیاسی بیله‌ن اینگلته‌ره تارتیشماسینا آیلانب کیته‌تورغانغا اوخشایدر. عربلار بو تارتیشمادا اوز موفقیتله‌رینی تأمین اوچون کیره‌کلی برلك، توروقلولقنی کورسه‌ته آلاجاقلارمی ایکه‌ن؟ اونلار بو دعوالارینی یوروتوده مسلمانلق، مسلمان برادرلگنده‌ن کوب بحث ایتوچی مملکت وه دولته‌رده‌ن کیره‌کلی یاردامنی آلا بیله‌جه‌کله‌رمی ایکه‌ن؟...

5) اون اوچ آیدانبه‌ری آوروپا دنیاسی بدننده آغیر یاره بولوب کیلگه‌ن اسپانیا وطنداشلار سوغوشی ینه‌ده دوام ایتمه‌کده‌در. آوروپا دولته‌ری طرفندان سوغوشنی توقتاتیش نیتیله کوروگه‌ن چاره‌له‌رنگ مثبت نتیجه بیرمه‌گه‌نینك باش سببی اسپانیا رسمی حکومتینگ موسقوا تأثیریگه بیریلیب، مملکتنك اوز حاکمیتی حکم سورگه‌ن قسملارندا وطنداش سوغوشی روحینی جانلاتریب تورغانلغی‌در م.

قازاغستاندا فرقه و ضعیتی — قازاغستان فرقه قومیتەسینگ باش کاتبی ئەرمەنی لەئون میرزویان 1937 .6 .5ده ، فرقه قورولتایی مجلسنده سویله‌گەن نطقندا قازاغستانداغی فرقه وضعیتی حقندا توبەنده‌گی معلوماتلارنی بیریب اوتدی («قازاغستانسکایه پراودا» 37 .6 .8):

1937نچی ییلینگ 1نچی مایینغاچا قازاغستان فرقه تشکیلاتیندا 51.441 کشی بار ایکەن(*)؛ بونلاردان فرقه اعضاسی 32.268 کشی بولوب ، قالغان 19173ی نامزد ایکەن. فرقه تشکیلاتینداغی عیاللارنگ سانی 6199در. «صنف» جهتندەن 1937نچی ییلنگ انچی غینوارینا چاتلی فرقەدا ایشچیلەر یوزده 39,8نی ، آوول وه قیشلاق خلقی یوزده 47,7نی وه مامورلار یوزده 13نی تشکیل ایتەر ایکەنلەر(**).. ملیتی جهتندەن: قازاقلار 25.302؛ روسلار 17.050؛ اوقراینالیلار 5032؛ «یات ملتلەرگه» آیناالتریلغان أوزبیکلەر 854؛ اویغورلار 560 وه سائره. اعضانگ یوزده 68ی (یعنی تخمیناً 3دەن ایکیسی) 1928نچی ییلدان بیری فرقەغا آلنغان ایمش. یوزدەن 18,5ی 1925-1927نچی ییللاردا ، یوزده 8,2ی 1920-1925نچی ییللاردا ، قبول ایتلگەن ایکەن. 1920نچی ییلدان بیرلی فرقەدا بولغان اعضالار سانی ایکی میگ (2000)گه یاقین ایمش.

تحصیلی جهتندەن (1937نچی ییل 1نچی غنوارداغی معلوماتغا کوره):

یوکسەك تحصیل کورگەنلەر سانی	1 540
چەله یوکسەك تحصیل کورگەنلەر سانی	497
اورتا تحصیللی لار سانی	2 691
چەله اورتا تحصیل کورگەنلەر سانی	4 130
ابتدائی تحصیل کورگەنلەر سانی	15 803
تحصیل کورمه‌گەنلەر ، فقط سوادلیلار سانی	25 993
سوادسزلار سانی	1 227
جمعی	51 881(*)

(*) بوندان ایکی ییل اول فرقه تشکیلاتندا یوز میگدەن آرتیق کشی بار ایدی .

(**) بولشەویکلەرنك عادتینچه بو ییرده‌کی «فائضلاما»دا هەم خطا اوتکەزیلگەن .

یوقاریدا کیتریلگەن رقملاردان کورونەدرکه: 1) «پرولەتار» فرقەسندا پرولەتار صنفی 39,8% بولوب ، آزچلیقنی تشکیل ایتەدر ، کوبچلیك ایسه قیشلاق اهالیسندەندر ؛ 2) جمهوریتنگ «اصل خلقی» قازاقلار فرقەدا فرقه منسوبلەرینگ یارمیسندان آز ایکەن؛ 3)اعضالق‌ستاژی 1928نچی ییلدان بیری باشلانغانلارنگ یوزده 68ینی تشکیل ایتکەنی قازاغستان فرقەسینگ باردیقچا «یاشاریب» کیتمه‌کده بولغانلغن؛ 4) تحصیلی جهتندەن تخمیناً یارمیسینگ (25.993کشی نگ) تحصیل کورمه‌گەن ، فقط «سوادلی» بولغانی‌دا «یاشارغان» قازاق فرقەسینگ أوز باشیغا ایش کوره بیله‌جهك قابلیتده بولمآغانینی کورسەتەدر.

قازاغستاندا اورتا تحصیل. — 1936-1937نچی اوقو ییلیندا قازاغستاندا 98 (توقسان سه‌کیز) قازاق اورتا مکتبی بولغان. اوتکەن ییلی قازاق مکتبلەریندەن ایلك دفعه اورتا تحصیل کوروب چیققانلارنگ سانی 11 (اون بیر) بولغان. بو ییلی ایسه اورتا تحصیل آلیب چیققان کشیلەر سانی 25 ایمیش. دیمهك «بویوك اوقتوبر انقلابی»نگ 20 ییللق سنهٔ دوریه‌سینه چاقلی تورکستان‌نگ «ایگ بویوك قسمی قازاغستاندا آنجاق 36 (اوتوز آلتی)» کشی «ملی مکتبلەردەن» اورتا تحصیل آلیب چیقا بیلگەن.

کیله‌جهك 1937-1938نچی اوقور ییلیندا اورتا مکتبلەرنگ 10نچی (یعنی أیگ سواگنی) صنفندا 250 طلب اوقویاجاقمیش. بو ییل غنا باشلاناجاق اوچنچی «بیش ییللق»نگ اورتالاریندا اورتا تحصیل کورگەن قازاقلارنگ سانی بیر نیچه میگ بولار ایمیش («پراودا» 1937 .7 .7).

(*) باشدا 51 441 کورسه تیلیب ، سوگراق 51 881 چیقیر تورغانی میرزویان‌نك خطا حسابی نتیجه‌سیدر.

قازاق شیوه‌سینده «شاهنامه» «قازاغستانسکایه پراودا» غازیتا‌سینگ (22. 6. 1937) بیلدیردیگینه کوره مشهور «شاه نامه» دستانی شاعر نور محمد ایزتله‌و اوغلی طرفندان قازاق شیوه‌سینه آغداریلماقدادر. اثر شو ییل آخر لارینداً مطبعه‌دان حاضر لاینب چیقاجاقمیش.

تورکستان «قولخوزچی» سینگ زاری

مالیم قایتاریلیب بیریلسه ایکه‌ن

(«سوسیالیستیك قازاغستان» نگ 37 .5 .4 تأریخلی سانندان)

مه‌ن قیزیل اورداداغی «قیزیل قومونا» قولخوزینگ موچه (اعضا)‌سی‌ایدم. 1935نچی ییلی أوسترو أوچون حکومتده‌ن 3 قوی آلدم. بو قویلارنی ساتمای‌-سویمای مه‌یه‌له‌ب (توغروسی به‌یه‌له‌ب‌-یاخشیلاب) باقیب، 2 ییلدا 10غا یتکیزدم. أوزمنگ ایسته‌گیم بیله‌ن کورشیله‌سی (قومشو) قارماقچی آوداندداغی قولخوزغا اورناشدم. براق «قیزیل قومونا» رئیسیله قیزیل اوردا آودانی باشچیلاری «چیققان قیزچیده‌ن تاشقاری» دیگه‌نده‌گ: «سه‌ن بزده‌ن کیتدیگ، ایندی سه‌نگه مال یوق. اگر مال کیره‌گ دیسه‌گ، أوزومیزگه قاتیب کیل» دیب، قانچا ایگبه‌گ (ئه‌مه‌گ) ایتب أوسترگه‌ن مالیمدان بیرمه‌ی قویدی.

محلی أداره‌له‌رنگ ایشله‌ب اوتورغان خیانتن آیتب (قازاغستان اجرا قومیته‌سی رئیسی) قولومبه‌ت اوغلی یولداشغا عرض یازدم. اول کشی قیزیل اوردا آودانی آتقارو (اجرا) قومیته‌سی رئیسینه مالیمنگ قایتاریلووین تاپشیردی. اوبلوست (ولایت) اجرا قومیته‌سی‌ده: «مالی أوزینه قایتاریلسین» دیب کاغد یازدی. براق قیزیل اوردا آودانی اجرا قومیته‌سی بیله‌ن بیر بولومنده (زراعت ایشله‌ری شعبه‌سنده)گی بیوروقراتلار 4 آیدان بیرلی عرضمنی آیاقسز قالدیرو بیله‌ن کیله‌دیله‌ر.

بودیق خاتونی.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

تورکستان صنعتکارلارینگ موفقیتی

یاقیندا موسقوا وه له‌ینغراددا تورکستان صنعتکارلارینگ «تیاترو وه موسیقی اون کونلك» له‌ری بولوب أوتدی: آپریل سوگلاریدا له‌ینغراد‌دا قازاق وه مای آخر لاریدا موسقوادا أوزبیك تیاترو آرتیسته‌ری اوینا‌دیلار. قازاق آرتیسته‌ری صحنه‌ده «قیزجیبه‌ك»، «جالبیر» وه «ایرتار‌غین»؛ أوزبیك آرتسته‌ری ایسه «فرهاد وه شیرین»، «گلساره»، «سه‌یل وه قولخوز تویی» نام موسیقیلی اثرله‌ر‌نی اویناب کورسه‌تدیله‌ر.

موسقوا وه له‌ینغراد ساویت غازیتالارینگ یازدیقلارینه کوره، تورکستان صنعتکارلارینگ صحنه‌ده کورسه‌تدیکله‌ری هنر یالغز تیگللاو‌چیلاردا غنا ایمه‌س، موسقوا وه له‌ینغرادنگ مشهور تیاترو خادمله‌ری ایله تیاترو صنعتینا قیمت بیره بیله‌چی صنعت اهلینه‌ده بویوك تأثیر بیرمشدر. روسلارنگ تیاترو وه موسیقی ساحه‌سیدا کوب آلغا کیتکه‌نلیکله‌ری معلوم‌در. اونگچون روس تیاترو وه موسیقی‌سینچی (تنقیدچی)لارینگ بزنگ تورکستان یاش آرتیسته‌ریگه بیرگه‌ن قیمته‌ری بو طرفدا بیزنی‌ده قووانترماسدان قالالمایدر. بز یورتمزدان آنچا اوزاقدامیز. اونگ تاوشینی، أوله گله‌رینی، موسیقیسینی، «تریك» سوزینی ایشیته آلمایمز.

تیاترو حقیقی تورموش بولماغانی کبی، هه‌ر دائم اونگ توغرو سیماسی‌دا بولالمایدر؛ آینیقسا روس پرولەتاریاتی دیکتاتورلغی آستنداغی أولکه‌له‌رنگ تیاتروسینی حقیقی تورموش سیماسی دیب آیتیش بوتونله‌ی یاگلیشدر. اونگچون‌ده موسقوا وه له‌ینغراد تیاترولاری صحنه‌له‌ریده‌ن کورولەکده وه ایشیتلمه‌کده بولغان تورکستان صنعتکارلارینگ کولگو وه سیوینچله‌ری خلقمزنگ کونده‌لیك تورموشنداغی کولگه وه سیوینچ‌لنگ «صورتی»، «سیماسی» ایمه‌سدر. شو جهتده‌ن بز تورکستان صنعتکار‌لارینگ صنعت قابلیتی اثری بولغان موفقیتی اوچون گنه قووانماقدامیز.

بز قابلیتلی تورکستان صنعتکارلارینگ تیاترو صحنه‌سنده گی اویون، کولگو، قوشوقلارینگ آزاد وه مستقل ملی تورموشغا ایریشکه‌ن خلقمز‌نگ حقیقی شادلغی سیماسینی تمثیل ایته‌جه‌ك وقتنگ اوزاق ایمه‌سلگینه اینانامیز.

Yach Turkestan

Juillet-Août 1937 (Le Jeune Turkestan) No. 92-93

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokaï - Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلری:

یللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

«یاسه تورکستان» نشریاتی

باش محرریمز چوقای اوغلی مصطفی بیکنگ مجموعه‌میزدا باسیلیب چیققان

«1917نچی ییل خاطره پارچالاری»

مؤلفنگ قیمتلی مقدمه‌سی وه بر قانچا جماعت خادمله‌ریمزنگ رسمله‌ریله 96 بیتلك کتاب حالندا نشر ایتلمشدر. بو اثرنی تورکستان مسئله‌لری ایله قزیقوچیلارغا توصیه ایته‌میز.

*

«ملی یول» نشریاتی

آناقلی ادیب عیاض اسحاقی افندینگ 1920نچی ییل پاریسده یازغان «دولقن اچنده» نام بیش پرده‌لك پیه‌سی یاقیندا به‌رلین‌ده «ملی یول» مطبعه‌سندا باسیلیب ساتیشغا چیقاریلمشدر. نفیس کاغازغا باسیلغان 70 بیتلك بو اثرنگ ده‌گه‌ری بر مارق 50 فه‌نیك در. بوتون اوقوچیلاریمزغا توصیه ایته‌میز.

مجموعه‌مزغا تییشلی هه‌ر تورلو یوللانمالار اوچون آدرس:

Mustafa Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

یاش تورکستان

تورکستانگ ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك ده‌قابر- نده‌ن چیغا باشلاغان	سه‌نتابر (ایلول) 1937 (1356 هجری)	سان 94

بو ساندا:

1 — بولشه‌ویکله‌ر بهتانی یولیمز وه حرکتمز توغرولغینگ شاهدی در — باش مقاله

2 — ملی برلك تشکیلاتمز اوچون — ***

3 — قیزیل روسیا استثمارچی مستملکه سیاستینه قارشی تورکستان خلقی ملی آراده‌سی — تیمور اوغلی

4 — تورکستان ملی ادبیاتی اطرافندا — طاهر

5 — معارف جبهه‌سنده — عبدالوهاب

6 — رادلوف حقندا — چوقای اوغلی مصطفی

7 — شرقی تورکستانغا دائر یه‌گی علمی بر اثر — توقتامش اوغلی

8 — مسلکداش تورکستانلی قارداشلار ایله برکیگه‌ش — خواجه نذیرجان

9 — «پراودا» اکمل اکرامنی عیبله‌یدر

10 — تورکستان خبرله‌ری: یه‌گی قادرولار، تورکستاندا قومیسارلارنی ایشده‌من قووش دوام ایتمه‌کده

11 — تورلو خبرله‌ر: تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگینگ 10 نچی ییل دونومی، سابق شمالی قافقاسیا حکومت باشلوغی وفات ایتدی، باشقارمادان.

تورکستان خبرلەری

یەکی قادرولار— «قیزیل اوزبیکستان» نگ 6. V. 37 تأریخلی سانندا بیلدیریلدیگینه کوره، سمرقند خلق خوجالق اینستیتوتندەگی طلبەلەردەن 30 ی دولت امتحانینی بیرمشدر. بولار صناعت پلانچیلاری وه قیشلاق خوجالغی متخصصلاری ایمشلەر. اعلاچی ستودەنتلەردەن قورسەنقو، خیلنیتسکی، غوردیف، کازاچقوف دیگەن بزنگ خلققا یابانچی اسملەرنی ذکر ایتوچی ساویت غازیتاسی بیتروچیلەر آراسیدا بابا جان قیزی نام بر اوزبیك بارلغینی دا قید ایتمەکدەدر. ینه شو سمرقند خلق خوجالق اینستیتوتنده 30 طلبه دولت امتحانینی بیره باشلاغان ایمش. بولاردان قانچاسینگ تورکستانلی ایکەنلگی بیلدیریلمەیدر.

عینی تاشکند غازیتاسینگ 12.VI.37 تأریخلی سانندا بیلدیریلدیگینه کوره، سمرقنددەگی اوزبیکستان دولت اونیوەرسیتەتینی بویل بتیریب چیققانلار آراسندا 16 ادبیاتچی، 27 گیمیاگر، 36 بیئولوغ، 28 فزیك ـ ماتەماتیکچی، 13 گەئولوغ، 11 تاریخچی بار. بولاردان قانچاسینگ تورکستانلی ایکەنلگینی بیلدیرمەگەن ساویت مخبری بو بیل سمرقند مکتبلەرینی بتیریب چیقاجاقلار حقندا توبەندەگی معلوماتنی بیرمەکدەدر: «اوقوتوچیلار اینستیتوتینی 119 کشی بتیریب اورتا مکتب پەداغوغلاری بولوب چیقاجاقلار. قومبینات وه قیشلاق خوجالغی اینستیتوتی بو بیل برقانچا آغرونوم، پاختاچی، باغچوان، شالیکار، زوئوتەخنیك، مال دوقتوری، مەخانیزاتور وه باشقالارنی بیرەدی. خلق خوجالغی اینستیتوتینی 168 پلانچی ئەکونومیست (اقتصادچی)، خلق خوجالغی ئەکونومیستلەری بتیریب چیقاجاقلار. یوقاری اوقوپورتلارینی بتیریب چیقاجاقلارنگ کوپچیلگی محلی «ملتلەر»دەن. بوندان تاشقاری سمرقند تەخنیکوملاری هەم برنیچه یوز اورتا درجەلی خادم یتیشتریب چیقاراجاق».

«ساویت تورکمەنستانی» نگ 14.VI. 37 تأریخلی سانندا یازیلدیغینا کوره، قیزیل سو داغی قازاق پەداغوژی تەخنیکومینی بو بیل ایلك دفعه اولاراق 61 اوقوچی بتیریب چیقاجاقمش. بولارنگ 6 سی قیز ایمش. تەخنیکومنی قورتاریب چیقاجاقلارنگ کوبیسی قیزیل سو ایله قارا بوغاز کول رایونلارنداغی تولوق بولماغان اورتا قازاق مکتبلەریگه معلم اولاراق یلگیلەنەجەکلەرمش.

«قیزیل اوزبیکستان» نگ 24. VI. 37 تأریخلی سانندا، شو بیل برنچی ایولدا تاشکند مدیتسینه(طب) اینستیتوتینی 111 کشی بتیرەجەگی بیلدیریلیب، بولاردان 19 ینگ اوزبیك بولغانلغی یازیلماقدادر.

اورتا آسیا دولت اونیوەرسیتەسینی شویل ایون ایچنده 143 کشی بتیرمشدر. بولارنگ 35 ی اوزبیکلەردەن ایمش. اورتا آسیا دولت دارالفنونینی بتیرگەن 143 کشینگ 43 ی زوئولوغ، 32 سی نباتاتچی، 45 ی تأریخچی، 13 ی تەخنولوغ، 5 ی ماتەماتیکچی وه بری بیئوفزیکچی ایمش («قیزیل اوزبیکستان» 27.VI. 37).

اورگەنجدەگی اوقوش قومبیناتیندان بو بیل 80 آغرونەخنیك وه 86 بیطر (حیوان دوقتوری) یتیشمشدر. بتیرگەنلەردەن 90 کشی ایشلەش اوچون قارا قالپاغستان رایونلاریغا جوناتیلمشلاردر («قیزیل اوربکستان» 28.VI. 37).

بولشەویکلەر بهتانی
یولیمز وه حرکتمز توغرولغینگ شاهدی در

اوتکەن یل سوگندان آلیب تورکستان ساویت غازیتالاری بزنگ ملی تشکیلات وه نشریاتمز، آینیقسا باش محرریمزنگ شخصیله بورونغیدان یاماتراق مشغول بولماقدادرلار. بو خصوصده قازاغستان غازیتالاری مخصوص براهتاملە اوزونما قدادر. قازاغستان غازیتالارندا بزنگ آدریسکه بهتان آتیلماغان برگنه هافتا بولسا کیچمەیدر. طبیعی اونلارنگ بو بهتانلاری هەر نەرسەدەن اول ایشلەریمزنگ تازه وه ساغلاملیغینی اثبات ایتدر، هجوملەرینگ کوچەیووی ده یورتمز وه خلقمز ایچنده کی ملی حرکتمزنگ تأثیر درجەسینی آگلاتادر. بز بو تأثیرنگ کوچلو وه تیره گلگنده هیچ برزمان شبهه ایتمەدیك وه ایتمەیمز. چونکه بز خلقمزنگ بولشەویك روسیا تەررورى یوزندەن ایچنده یاشیریب توتماق مجبوریتنده بولوندیغی احوال روحیه، حیاتی احتیاج وه تیله کلەرینه ترجمانغنا بولوب تورامز.

بز بولشەویکلەر طرفندان اوستمزگه آتیلغان وه آتیلایاتقان بوتون پچراقلارغا قارشی سوك درجەده ساوق قانلیلق کورسەتیب کیلەمز. بونگله برابر موسقوا بهتانچیلاری وه اونلارنگ تورکستانداغی یاللانغان مالایلارینگ قوللارینا توشوروب آلدیقلارندان کوب بحث ایتدیکلەری، بزنگ «یاپون-آلمان جاسوسلق خدمتنده» بولوندیغمزنی کورسەتەتورغان «وثیقه» وه «طرفمزدان یوباریلیب توتولوب قالغان» کشیلەرنگ «کورسەتو» وه دیدیکلەرینی» نشر ایتمه کله بزنی اوگنایسز بر حالغا توشوروب قویاجاقلارینی کوتوب تورامز. مەنه ایمدی بو بولشەویك افشاآتی باشلانوندان توقوز آی کیچدی. بز حالا دا کوتوب تورامز. اونلار دا ایسکیسی کبی بوتون تورکستان جمهوریتلەرنده کی صنایعنگ بوتون تارماقلارندا ساویت حکومتی پلانینی قولاتو وه جاسوسلق قیلو تعلیماتیله

«طرفمزدان یوباریلغان» کشیله‌رنگ توتولوب قالغانلیغینی یازودا دوام ایته‌درله‌ر. نهایت مه‌نه ایمدی فیض‌الله خواجه، تورکمه‌نستاندان آیتاق اوغلی نادربای، آتابای اوغلی قایغیسز، ساعت(صحت)اوغلی مراد، تاجیک ستاندان شرین شاه شاه‌تیمور بر قانچا یاقین ایشچیله‌ری بیله‌ن برلکده، تیمربیك اوغلی وه باشقالاری قیرغیزستاندان وه ستالین مکتبنده‌ن یتیشکه‌ن بر قانچا ساویت ایشچیله‌ری بزنگ آگه‌تله‌ریمز قاتارینا کیریب قالدیلار. بو تولقون ایمدی یازوچیلار (ادیبله‌ر) دائرسینی ده قاپلادی. «قازاغستانسکایا پراودا» (۳۷ .۷ .۸) خلق دوشمانلاریله آگلاشوچیلق فرقه‌غا خیانتدر» باشلقلی مقاله‌سنده قازاغستان یازوچیلاری اتفاقی وه اونگ ناشر افکاری «ادبی قازاغستان»غا قارشی دجومگه کیچدی. روسچا چیقاتورغان بو مجموعه‌نگ باشندا موقان اوغلی ثابت، سیف‌الله اوغلی سه‌که‌ن کبی ستالین مکتبنده‌ن یتیشکه‌ن آتاقلی ساویت یازوچیلاری تورادرلار. بو کشیله‌ر ده ملتچی عنصرلار بیله‌ن باغلانیشدا ایکه‌نلك بیله‌ن عیبله‌نه‌درله‌ر. طبیعی بو بوتون ادیبله‌ر اتفاق ایشله‌رینگ باریشی وه یاش یازوچی یتیشترو ایشله‌رینه «ضرر لیدر». «قازاغستانسکایا پراودا» بو زیانچیلق احوال روحیه‌سی اورونوشی کوکینی قیدیرادر وه اونگ کوبده‌ن تا سعدوقاص اوغلی اسماعیل بو اویوشما دائره‌سنده رول اویناغان چاقلاردان بیری اورناشیب قالغانلیغینی سویله‌یدر. آلما-آتا غازیتاسی: «قازاغستان تأریخینگ اوقتوبردان سوکراغی دورینی آزغنا بولسا دا تیکشیرگه‌ن کشیله‌ر سعدوقاص اوغلی اسماعیل‌نگ ایمپه‌ریالیستله‌ر مأموری، قازاق خلقینگ ایگ دهشتلی دوشمانی وه یاپونیا جاسوسی چوقای اوغلینا صمیمی سیمپاتیسینی حیاسزچاسینا اعتراف ایتکه‌نینی ایسله‌سه‌له‌ر کیره‌ك» دیدر.

«ایمپه‌ریالیزم مأموری»، «قازاق خلقینگ ایگ دهشتلی دوشمانی»، «یاپونیا جاسوسی»، مه‌نه موسقوا بولشه‌ویکله‌ری وه اونگ تربیه‌له‌دیکی مالایلارنگ باش محرریمز وه بوتون تشکیلاتمز یوزینه سورتمه‌ك ایسته‌دیکله‌ری پچراقلق. طبیعی بونلارنك بوتونیسی بوش، معناسز اورونوشلار

در. اگرده بو ادعالارینگ هه‌ر قاندای بر زمینی بولسایدی، اگرده بزنگ ملی قورتولوش حرکتله‌ریمزنگ، موسقوا قیزیل ایمپه‌ریالیستله‌ری نگ اوزله‌ری آرقاسینا یاشیرینماق ایسته‌دیکله‌ری «ایمپه‌ریالیستله‌ر» ایله هه‌ر قاندای بر باغلانیشی بولسایدی، اگرده اسناد ایتدیکله‌ری «یاپون جاسوسلغی» نگ ذره قادار حقیقتله باغلانیشی بولسایدی، قولغا توشوروب آلدیقلارینی ادعا ایتب کیله یاتقان وثیقه‌لارینی‌دا نشر ایتکه‌ن بولورلار ایدی. نیچین ایمدیگه‌چه بونی ایشله‌ی آلمای کیله‌درله‌ر؟

بولشه‌ویك پلچیللاری طرفندان اوستمزگه آتیلماقدا بولغان «خلق دوشمانلیغی» توغرو وه خلقمز ایچنده ذره قادار موفقیت احتمالی بولسایدی، نیچین قومیسارلار باشلوغی، اجرائیه قومیته‌سی باشلوقلاری (یعنی رئیس جمهور) مهندس، معلم، مدرس، مدعی‌عمومی، مسئول فرقه ایشچیله‌ری، محررله‌ر یعنی بوتونیسی ساویت ره‌ژیمنه مدیون، اوگا باغلی وه ساویت «جنتنده» یاخشی اورناشیب آلغان کشیله‌ر بولغانلاری حالده بزگه طرف کیله‌درله‌ر، وه ساویتله‌ر کوزنده طرفیمزدان «ساویت‌له‌ر جنتی»نی بوزوغا مأمور ایتیلگه‌ن کشیله‌ر بولوب قالدیلار؟ نیچین بو کشیله‌ر ماتچیلك «جهنمی»نی «ساویت جنتی»گه ترجیح‌ایتوچی بولوب چیقدیلار؟ نیچین ساویت مطبوعاتی بو سورغولارغا جواب بیرمه‌یدر؟ طبیعی او هیچ برزمان‌دا بیرمه‌یدر. فقط بو جوابنی بوتون ساویت خیالپرستلکله‌رنده‌ن کوچلو تورموش اوزی بیریب توروبدر. بو کوچلو تورموش آلدیندا بولشه‌ویکله‌ر بزنی عیبله‌یتورغان وثیقه وه دلیله‌رینی ده چیقاریب قویا آلمایاجاقلاردر. بولشه‌ویکله‌ر باقیریشماسی کوچه‌یدیکچه، اونلارنگ بزگه قارشی بهتان پچراقلاری آرتدیقچا توتدیغمز یولنگ توغرولیغی تصدیق ایتیلگه‌ن، یورتمز وه خلقمز بیله‌ن باغلانیشمزنگ کوچلولیگی داها آچیق کورونگه‌ن، بونگله بزنگ معنویاتمز کوتریلگه‌ن، ایش زمینمز کوچه‌یگه‌ن بولادر.

ملی برلك تشكیلاتمیز اوچون

شو بیلنگ باشندا بزنگ تشكیلاتغا منسوب كشیله‌رده‌ن بعضیلارینگ «فاشیست»، «تورکچی»، «اسلامچی» بولغانلقلاری حقندا چیقیشدا بولوندوقلاری بیلدیریلمه‌كده‌در. هیچ كوتولمه‌گه‌ن وه ینه بر تاقیم غیر معین، قارانغی وعدلهر بیله‌ن قاتیشتریلب اورتاغا قویولغان بو چیقیشلار مهاجر كتله‌لهری آراسندا بعضی بر قاریشیق توشونوشله‌رگه سبب بولغان. فعایتی بیله‌ن تانیلب یاخشی حرمت قازانمش كشیله‌رده‌ن بر غروپ بزده‌ن بو «فرقه‌چیلق» چیقشلاری بیله‌ن اورتاغاآتیلغان نه‌رسه‌له‌رگه قاراشیمزنی سوراب، مهاجر یورتداشلاریمزنگ كیگ قاتلامینا دا معلوم بولوب قالسین اوچون، جوابمزنی «یاش تورکستان» بیتله‌رنده بریب اوتوشیمزنی طلب ایته‌در.

بز بو اوزاقداغی توغانلاریمزنگ اوتونچله‌رینی ممنونیتله قبول ایتب سورغولارینا بیره‌جه‌گیمز جوابنگ‌ده ممكن قادار آچیق وه‌آیدین بولوشینا آیریچا دقت أیته‌جه‌كمیز.

ایگ اول «فرقه» دیگه‌ن نه‌رسه‌نگ نیمه‌ده‌ن عبارت بولغانینی آیدینلاتایلق. «فرقه» دیگه‌ن سوزنگ أوزی‌ده آچیق كورسه‌تمه‌كده بولغانی كبی او بر «بوتون»نگ «بر پارچاسینی» تشكیل ایته‌در. اونگچون‌سیاسی فرقه مسئله‌سینگ میدانغا كیلمه‌سی «بوتون»نگ پارچالانیشی دیمه‌كدر. عادتده سیاسی فرقه‌لار بر كل تشكیل ایتكه‌ن جمعیت ایچنده بر تاقیم ضدیتله‌ر بارلیغینی افاده ایته‌در. سیاسی فرقه تورلو فكر (مفكوره) وه پروغرام طلبله‌رینگ تارتیشماسی دیمه‌كدر. فرقه برنیچه كشینگ آنی، تصادفی سویله‌شمه‌له‌ری ایله قورولا آلمایدر. او جدی ملاحظه‌لار طلب ایته‌تورغان جدی بر نه‌رسه‌در.

مهاجرتده فرقه‌نگ یالغز مملكتده موجود بر فرقه‌نی تمثیل ایتو مفهومنده‌گنه اهمیتی باردر. بوندا دا مهاجرت بیله‌ن ایلده‌گی قورولوشنگ سیقی باغلانیشدا بولونغانلیغی شرطدر.. بو صورتله یورتداغی

قورومنگ خارجده‌كی شعبه‌سی، فعالیتنی كوزه‌تب، توزه‌تب بارووی امكانی تأمین ایتیلمه‌دیكچه خارجده‌كی فرقه تشكیلاتینگ قیمتی یوقدر. باشقالار آراسنداغی فرقه‌لار تورموشی أوستنده بر كوز كیزدیرسه‌گز اولدوقچا آیانچ بر منظره‌نگ شاهدی بولاسز. تا ایسكیده، یورتدا ایكه‌ن توزولوب قالغان بوتون، روس وه غیر روس خلقلار آراسندان چیققان فرقه‌لار تورلو پارچالارغا بولونوب كیتدی. بعضیلاری ایسه یالغز اسمی قالیب، جسماً أوزگه‌ریلیب، «قاریقاتور» رنگینی آلیب كیتدی. نورمال شرائطده فرقه‌نگ پارچالانووی غایتده كوب اوچراتیلا تورغان حادثه‌له‌رنگ بریدر. فقط آیاق آستندا كوچلو ملی زمین بولماغان مهاجرتده ایسه بو حقیقی معناسندا بر فاجعه‌در. بوندا فرقه اعضا وه باشلوقلارینگ قاراش وه فعالیته‌ری فرقه پروغرامی بیله‌ن اویغونمو، یوقمو دیگه‌ن نه‌رسه‌نی تیكشریب حكم بیرو امكانی یوقدر. فرقه منسوبله‌ری آراسنداغی كیچیك‌گنه بر فكر آیریلیغی درحال شخصی نارتیشمالار، حتی اینتریغا مجراسینا توشوب كیته‌در.

تورکستان ملی برلگی، مه‌نه شونلارنگ بوتونیسینی نظردا توتوب، دائما مهاجرتده قاندای بولماسین بر فرقه قوروغا قارشی بولوب كیلدیك. وقتیله زكی ولیدی‌نگ «سوسیالیست فرقه‌سی» توزو یولنداغی اوروشلاری دا ایسته‌ر او زمان تحصیلده بولغان یاشلق آراسندا، ایسته‌ر ده «تمب» دائره‌سنده موفقیت قازانا آلمای توشوب قالغان ایدی.. او زمان تورکستانلیلار سكوتله‌گنه رد ایتب، زكی ولیدی‌نگ فرقه‌چیلق پروغرامینی‌دا قولاتیب یوبارغانلار ایدی.

ایمدی بز أوز مهاجرله‌ریمزنی كوزده‌ن كیچره‌یلیك.

مملكتده سیاسی ایشله‌رگه قاتناشیب، مسئولیتلی اورونلار اشغال ایتب كیلگه‌نله‌ریمزنگ بوتونیسی مهاجرتگه بر فرقه منسوبی وه وكیلی صفتیله ایمه‌س، بالعكس عموم ملی جبهه خاده‌ی وه وكیلله‌ری اولاراق چیقدیق. بز ایمدیگه‌چه ملی جبهه‌مز ایچیده هر قاندای بر اسمده بر فرقه حركتی توغدوروغا، یاخشیدر-یاماندر ملی حركتمزنگ برلك

قاراقتەرینی کورسەتیب کیلە یاتقان برلکنی بوزو دیب قاراب کیلدیك وە بوندان سوگرا دا بو قاراشیمزدا قالا باراجاقمز. مهاجرتده کی نعا-لیتمزنگ اصل معنا وەکوچی مەنه شو برلکدەدر. ساویت مطبوعاتینگ شهادتینه کوره بوکون یورتمزدا حاکم روس پرولەتاری دیکتاتورلغینی قورقوتماقدا بولغان معنوی کوچده بوندادر.

عمومیتله مهاجرتده فرقه توغدورو مسئلەسینه عطف ایتلگەن بو قاراشیمز معهود چیقیش حقنداغی نقطهٔ نظریمزنی دا آچیق کورسەتسه کیرەك دیب بیلەمیز. طبیعی هیچ کیمسه بر باشقاسینگ فرقەچیلق شعاری آستندا چیقب بو یولدا اویلاب ایشلەشینی منع ایته آلمایدر وە اوگا حقلی دا ایمەسدر؛ طبیعی بو پیردە سوز هەر قاندای بر آدامنگ شخصی جیقیشی وە أوز اسمندەن: یا شو وە یا بو مفهومده یاناتدا بولوندیغی أوستنده بولماسدان، بزنگ ملی تشکیلاتمز «تمب»نی بوندای مسئو-لیتگه قاتیشتریب یوبارو احتمالندەن قورونماق اوچون گنەدر.

«تورکچیلك»، «اسلامچیلق» وە «فاشیزم» بر برندەن بوتونلەی باشقا سیاسی مفهوملەردر. بز تورکستانلیلار آراسندا تورکچیلکنی سیاسی پلاتفورم قیلیب کورسەتب یورو آرتیقچا بر نەرسەدر. چونکه تورکستان أوزی تورك یورتی بولغانی کبی، ملتچی بولغان تورکستانلیلارنگ بوتونیسی حقیقی تورکچیلەردر. تورکستان ملتچیسی بولو تورکچی بولو دیمه کدر. «یاش تورکستان» وە عمومیتله «تمب»نگ بو حقداغی آچیق وە آیدین قاراشی ایمدیگەچه دفعه لارله یازیلمش، نشر ایتلمیشدر.

«اسلامچیلق» دیگەنده اولا بو تعبیرنگ آستندا نیمه آگلاش کیرەك ایکەنینی بیلیش لازم. اگرده بونگله بوتون مسلمان دنیاسی خلق-لارینگ روحی، دینی وە اسلام مدنیتی باغلیلیغی، یاقینلیغی مراد ایتلمه کده ایسه بوندا هیچ بر تورلو مناقشه وە قارشیلق بولووی ممکن ایمەسدر. اگرده «اسلامچیلق» بر سیاسی پلاتفورم اولاراق اورتاغا آتیلماقدا ایسه مسئله مرکبلەشکەن بولادر.

هەر نەرسەدەن اول اسلام عالمنده نیمەلەر بولوب کیچمه کده

بولغانلیغینا نظر سالگ. بو عالمده بولا یاتقان ملی أوزلەشمەلەرگه دقت ایتیگ. عثمانلی ایمپەراتورلیغی سلطانی وە مسلمانلق خلیفەسینه قارشی عصیان بایراغی کوتەرگەن عراق عربلاری بوکون ملی عراق دولتی حالنده ملی تورکیه بیله سیاسی اتفاق یاساماقدادر. بو، کیگ اسلام دنیا-سندا بولوب کیچه یاتقان کوب ملی آگلاشما وە دوستلاشما حادثەلەرینك برگنه نمونەسیدر. بر آزدا تیرەگلاشیب یالغز عرب دنیاسینیغنا آلساق، او پیردە دە مسلمانلقنك بربرینه یاپیشیق عرب أولکەلەرینی دە برلەشتره آلیرلق پلاتفورم بولالمادیغینی کورەمز.. اینگلتەره هەم فرانسا آراسندا بولوشونگەنلکلەری اورتاغا آتیلایلەجەك عراق بیلەن سوریه اوستنده سوز فیلمایاق قویایلق.. «سعودیه» عربستانی بیلەن یمن نیچین بر دولت بولا آلمایدرلار؟ اسلامچیلقنگ بر سیاسی پلاتفورم بولا آلمایاجاغینی اثبات اوچون شو یوقاریداغی سورغونگ أوستنده برآز چوقور اویلاب کورو أوزی کفایت ایتسه کیرەك.

بعضی اوزاق أولکەلەردە مسلمانلار قولاغینا یاقیملی ایشیتلەتورغان بو «اسلامچیلق» مسئلەسی بیلەن اویناوچیلار بارلیغینی بز جوده یاخشی بیلەمز... لاکن شهزاده عبدالکریمنك عاقبتینی اونوتماگزلار! او دا شو اویونغا کیرتیلگەنایدی. بو عبدالکریم بیلەن بولغان اویونغا زمین ایتب توشو-نولگەن مملکتنگ کیچردیگی عاقبت بوتونیمزنگ کوزی آلدندادر.

کیچمیشده کی درسلەرنی حسابغا آلماغان، عبرت آمیز مثاللارغا کوز یومگەن سیاست یاراماس سیاستدر. او سیاست سوزنگ چین معنا-سندا «زیانچیلق»در.

«فاشیزم» دیگەن تعبیر چین معناسندا بر فرقەچیلق شعاریدر. اونی، بالخاصه تورکستانلیلار آراسندا «تورکچیلك»، «اسلامچیلق» کبی مفهوملەرله قاریشترماق لازم ایمەس ایدی. «فاشیزم» أوزی تورلو مملکتلەردە تورلوچەدر. مفکوروی نیگزلەرنده کی یاقینلقلارینا رغماً ایتالیا-داغی فاشیزم ایله آلمانیاداغی «ناسیونال سوسیولیزم» آراسندا کوب بو-یوك فرق باردر. بو ایکی مملکتنگ یوروتدوکلەری ایچکی سیاست بو

فرقنی آچیق کورسه‌تمه‌کده‌در. «فاشیزم» آوستریادا ینه ده باشقا بر شکلده کورونمه‌کده‌در. پورتوغالیاداغی فاشیزم ده بوتونله‌ی باشقا یولدا أوسوب بارماقدادر. «فاشیزم» بوکون بولشه‌ویزمگه قارشی أیک کیسکین بر قورالدر. فقط «فاشیست» فرقه‌سی قورماق اوچون هەر نەرسه‌دەن اول ملی زمین لازمدر. بز تورلو خلقلارنگ مهاجرله‌ری آراسنداغی «فاشیست فرقه‌سی» قورو اورونوشلارینی‌دا بیله‌مز. فقط اونلاردان آغیر بر قایغیدان باشقا بر ایزده قالمادی. اگرده بزنگ تورکستان مهاجر-له‌ری أیچنده‌ن‌ده «فاشیست» بولوب یوروچیله‌ر بولسا، اونلاردان دا شو تورلو خلقلار مهاجرله‌ری تجربه‌سنده کورولگه‌ن قایغی‌غنا قالاجاقدر. اونلار یالغز «تمب» ایچینه تفرقه سالاجاق وه اینانچسزلق توخومی ایکه-جه‌کله‌ردر. بو صورتله بولشه‌ویزمگه قارشی ایک کوچلو قورال بولغان آوروپا «فاشیزم»ینگ نا موافق مهاجرله‌ر محیطینه کیرگه‌نده بزنگ برلك کوچمزنی پارچالاب یوبارو قورقوسی باردر.

اونگچون ده بز بوتون تورکستانیلارنی ملی مرکزنی بوزوش خوفی توغدوراتورغان فرقه‌چیلق حرکتنده‌ن تارتینیب بوروگه چاقیرامز. فرقه‌نی بز مملکتگه قایتغاچ قوراجاقمز. مملکتگه قایتب، ملی زمینده قوراجاغیمز فرقه‌نگ قاندای آتالووی حقندا ایمدیده‌ن سوز آچیب مناقشه ایتب یورونگ کیره‌گی ده یوقدر.

موفقیت کوچکه باغلیدر. کوچ ایسه برلکده‌در... اونگچون بوتون تورکستانیلار ملی قورتولوش کوره‌شی بایراغی اطرافنداغنا توپلانما-لیدر لار.

***

قیزیل روسیا استثمارجی مستملکه سیاستینه قارشی تورکستان دهقان خلقی ملی أراده‌سی

ساویت روسیانگ تورکستاندا پاختا پلانینی آشیقچاسی بیله‌ن تولدو-روب آلغانلیغینی «یاش تورکستان» اوقوچیلاری‌دا بیله‌درله‌ر. ساویت روسیا مستملکه سیاستینگ بر «موفقیتی» دیب کوسته‌ریله‌سی لازم کیلگه‌ن

بو حادثه‌نگ حقیقی شکل، عامللەرینی وه کیمنگ کیم حسابینا «موفقیت» بایراملاری یاساب یورگه‌نلیگینی آچیق بیلیب بارو ملی قورتولوش کوره‌شی یوروتمه‌کده بولغان تورکستانیلار اوچون ده فائده‌سز بولماسا کیره‌ك.

اوتکه‌ن ییلغی ساویت روسیا پاختا پلانی بوتون تورکستاندا آرتیقچا سی بیله‌ن اوته‌لدی. پلان بوتون تورکستاندان بر میلیون ۳۰٤ میگ ۵۲۰ تون پاختا طلب ایتمه‌کده («پراودا ووستوکا» .۱.۳.۳٦) ایکه‌ن یالغز أوزبیکستان بر میلیون ۳۹۵ میگ تون پاختا تاپشیردی. («ساوه‌ت-سکی خلوپوك» مجموعه‌سی، ۱۹۳۷، سان ۲، ص. ۵). بوتون تور-کستان جمهوریتله‌رنده دیه‌رلك ساویت روسیا پاختا پلانی آشیقچاسی بیله‌ن اوته‌لدی. ۱۹۳۷ نچی ییلی پاختا پلانینی بو یوزده‌ن توزگه‌ن ساویت روسیا حکومتی بوتون اتفاق دائره‌سنده‌گی پاختا ایکین ییرینی ۲ میلیون ۹۰ هه‌کتار وه تاپشیریلاجاق پاختا اونوه‌ینی ده بر میلیون ۸۵۵ میگ ۳۳۸ تون دیب بیلگیله‌دی. («ایزوه‌ستیه» .۳۷. ۳. ۲۲). بویلغی پلاندا هه‌کتار اونومی طلبی ده اوتکه‌ن ییلغیسندان کوب گنه آرتیریلغان.

اوزبیکستاندا	اوتکه‌ن ییل	12,4	تسه‌نتر بیلگیله‌نکه‌ن ایدی، بو ییل		15,3	گه چیقاریلدی.
تاجکستاندا	«	9,0	«	«	13,0	«
تورکمه‌نستاندا	«	11,4	«	«	12,4	«
قرغیزستاندا	«	9,0	«	«	11,5	«
قازاغستاندا	«	8,0	«	«	9,5	«
قاراقالپاغستاندا	«	8,3	«	«	10,0	«

(«ساوه‌تسکی خلوپوك» 1937 سان 3)

بو ییل تورکستان دهقانی ساویت روسیانگ بو طلبی یوکی آستندا قان تیری توکوب ایشله‌مه‌کده‌در. نتیجه طبیعی برنیچه آی سو-گرا بیلینه‌جه‌کدر.

ساویت مطبوعاتینی قاریشترساق، اوتکه‌ن ییل أونوم یوتوغی حکایه-له‌رینگ حالا ده بیتمه‌گه‌نینی کوره‌مز. تورکستانداغی ساویت مأمورلاری بو «موفقیتده‌ن» بحث ایتکه‌نده «٤۰»لق، «۵۰»لك، «۱۰۰»لکله‌ر وه

میلیونەر قولخوزلار بحثینی آیتب بیترەآلمایدرلار. طبیعی بوگورولتو بر طرفدان تیشقی دنیانی اغفال ایتمەك، ایکنچی یاقدان تحمل کاسەسی تولوب کیتکەن تورکستان پاختاچی دهقانینی آووتوب آلداتماق مقصدیله یوروتولەدر. برکره شو ساویت پروپاغانداسندا سوکسز اورون توتقان «لکلەر»، «میلیونەرلەر» (؟؟!) مسئلەسینك حقیقتده نه افاده ایتدیگینی ده کوروب اوتو فائدەسز بولماسا کیرەك.

ساویت حکومتی باش پاختا قومیتەسی باشلوغی پاسقوتسکی یوقاریدا اسمی کیچکەن روس «ساویت پاختاسی» آتلی مجموعەدا (سان۲) مهم بر مقاله نشر ایتدی. بو مقالەده تورلو مقیاسندا أونوم آلغان ییرلەرنك عموم پاختا ایکین ییری حسابندا توتدیغی نسبی اورونتی کورسەتوچی بر جدول کیتریلگەن. بو جدولنك کوستەردیگی سانلارینی عیناً نقل ایتەمز (ص.—۱٦):

هەکتاردان	2 دەن 4	تسەنتنەرگەچە	أونوم آلغان ییرلەر	یوزده	2,2	در
»	4 — 6	»	»	»	5,8	»
»	6 — 8	»	»	»	15,6	»
»	8 — 10	»	»	»	19,2	»
»	10—12	»	»	»	13,8	»
»	12—15	»	»	»	20,1	«
»	15—18	»	»	»	12,5	»
»	18—22	»	»	»	8,6	»
»	22 وه یوقاری		»	»	2,2	»

بو جدول اوستنده دقتله برکوزکیزدیرگەن کشی، ماقتانیلغان رەقوردچیلارنك بوتون ایکین میدانینا نسبتاً کیچك بر بورچەکدەن گنه عبارت ایکەنینی کورەجەکدر. پاسقوتسکی شو ییلغی پاختا ایکین ییرینی ۲ میلیون هەکتار چاماسندا دیب کورسەتەدر، که بو صورتده ۲۲ وه آرتیق أونوم آلغان «رەقوردچیلار» ییری بوتون اتفاق پاختاچیلیغی دائرەسنده ٤٤ میك هەکتارغنا بولوب چیقادر. بو ایسه نمونه چفتلکلەری قولنداغی ییرنك ده کیچیك بر قسمی دیمەکدر.

ایسکیدەکی تورکستان پاختاچیلیغی حقنداغی نشریات بیلەن تانیش کشیلەر بوندای آیرم رەقوردچیلارنك اوزماندا آز بولماغانینی بیلەدرلەر.

یەنه شو یوقاریدا اسمی کیچکەن پاسقوتسکی ۱۹۳٦ نچی ییلی ۲۰ نچی دەقابرغاچا توپلانغان حساب اوستندەن أونومنی ۲ میلیون ۲۹۵ میك تون خام وه یا ٤٥ میلیون پوت چاماسندا تازالانغان پاختا دیب کورسەتەدر.. یەنه شوکشی عمومی اورتا حسابله آلغاندا ساویت پاختاچیلغی أونومینی هەکتار باشینا ۱۳،۷ تسەنتنەر دیب یازادر.

بو کورسەتیلگەن سانلار وه نسبتلەر اوستنده برآز دقتله توشونوب کورگەنده اوز اوزندەن بونلارنك دا عمومیتله ساویت سانلاری جنسندەن، بوتونلەی ایناب کیتوگه یارامایتورغانلغی قناعتی کیلب قالادر. بونگله برابر عکسینی افاده ایتەتورغان سانلار قبولدا بولونمادیقچا بونلارنی بار دیب قبول ایتمەك مجبوریتی باردر.

یوقاریدا کورسەتیلگەن ۱۳،۷ تسەنتنەر ایسکی دور تورکستان پاختاچیلیغی حقنداغی أونوم سانلارینا نسبتاً ده عقل شاشیرارلق بر نەرسه ایمەسدر. انقلابدان اولگی دور تورکستان پاختاچیلیغینی تیکشرگەن آلمان بیلەرمەنی دوقتور شانس عمومیتله آلغاندا دەساتین أونومینی ۸۰ پوت چیگیتلی وه یاده ۲۰-۲۲ پوت تازالانغان پاختا دیب کورسەتەدر. بعض بر ساویت پروپاغاندیستلاری طرفندان سوك ییلغی ساویت پاختاچیلیغی أونومی سرمەیەدارلار دنیاسی اوچون بر خلیا دیب کورسەتیلمەسینه قارشی پاسقوتسکی ساویت پاختاسی أونومینی ٤،٥، مصر پاختاسی أونومینی ۱۹،٥ کوستەرمەکدەدر.

پاسقوتسکی وه باشقا ساویت روسیا پاختا ایشی باشلوقلارینك بیرگەن معلوماتلارندان آچیق کورونوب تورغان بر نەرسه بولسا، او دا ساویت پاختاچیلیغنداغی أوسونك ایك بویوك قسمی تورکستاننك سوغاریلغان ییرندەن باشقا جنس ایکینلەرنی قووب چیقارو یعنی تورکستان خلقی غداسی حسابینا بولغانلغیدر. ییری ایکەن شونیدا قید ایتب اوتوش کیرەك، که ساویت منبعلارینا کوره تورکستاندا سوغاریلغان ییر انقلابدان اولگی دورگه نسبتاً هیچ آرتماغان، حتی باقیمسزلق، شورەلەو وه باشقا بر قانچا سببلەر بیلەن تارالغان ییرلەر دەکوبدر. ساویت

مطبوعات وه نشریاتینگ ایکین مسئله‌سی اطرافنداغی سانلارندان آچیق کورونوب تورغان بو حقیقتنی پاسقوتسکی ده ضمناً اعتراف ایتب کیچمه کده‌در.

ساویت مطبوعاتی بو یاغی آرتیق پاختا چیقارا بیلگه‌نلك حادثه‌سینی «سوسیالیزم خوجالیغی»، «له‌نین-ستالین دلی سیاستی» یوتوغی‌دیب کوسته‌رمه کده ایکه‌ن، پاسقوتسکی بونگ تام عکسینی اورتاغا قویادر. او سوك ایکی یاغی پاختا أونومنده کی آلغا باسونگ اساس سببی اولاراق «ستالین قولخوز نظامنامه‌سی»نگ تطبیق ایتیلووینی، قولخوزچیلارغا آرتیق اونمه‌ن شخصی فائده کورسه‌تونی وه خام پاختا بهاسینی آرتیرونی کورسه‌ته‌در. بونلارنگ اوچیسی‌ده سوسیالیست خوجالق سیسته‌می اساسلارندان ایتیلگه‌ن ندا کارلقدر. دیمه‌ك ساویت حکومتی اوچون روسیا قابیتالیزمی صنایعی سوسیالیست خوجالیغی پره‌نسیپله‌رنده‌ن ده قیمتلیره‌ك کورونه‌دی.

یللاردان بیری ساویت حکومتی طرفندان یوروتولوب کیله یاتقان جبری استثمار سیاستی اونگ تورکستانداغی مالایلاری طرفندان بر «آزادلق»، «مستملکه‌لکده‌ن قورتولغانلق» نشانه‌سی اولاراق کورسه‌تیلب کیله‌در. عجبا بو حقدا حقیقی وضعیت وه قیزیل موسقوا اوزی نیمه دیدر؟.

بو مسئله اوستنده آیدین بر فکر ایدینمه‌ك اوچون هر نه‌رسه‌ده‌ن اول تورکستاندا پاختاچیلقنگ انکشافی تأریخینی خاطرلاماق لازمدر.

اوتکه‌ن عصرنگ سوکلارندا یاق، تورکستان پاختاچیلیغینگ اوستریله بیلووینه قناعت کیترگه‌چ، چارلق روسیاسی مأمورلاری تورکستانتی «روسیا چارلیغی تاجینگ قیمتلی پرلانتاسی» وه «روسیا صناییینگ پاختا پلانتاژی» دیب آتاغانلار ایدی. ایمدی ایسه ساویت مأمورلاری تورکستانتی «ساویتله‌ر اتفاقینگ اساس پاختا منبعی» وه «ساویتله‌ر اتفاقینگ پاختا دونیاسی» دیب آتاماقدادرلار.

روسیا تا او زماندان بیری پاختاچیلقنی برکره روسیا دولتی، خوجالق سیاستی عنصری اولاراق مهم ساناسا، ایکنچی یاقدان اوکا

اوزینگ تورکستانداغی بوغوچی مستملکه سیاستی عنصری اولاراق اهمیت بیرمه کده ایدی. او تورکستاندا پاختا أونومینی آرتیرماقله اوز صنایعینگ اجنبی خام مالینه باغلیلیغینی آزالتقان، بونگله یوزله‌رچه میلیون سوم نقد آقچاسینگ خارجغا آقماسیله خوجالیغینگ ضعیفله‌نمه‌سی اوکینی آلغان بولار ایدی. ایکنچی یاقدان پاختا بیرینی کیگه‌یتمه کله تورکستانتی روس غه‌للسی اوچون هر جهتده‌ن اوز قونترولی آستنداغی بازار وه کونده‌لك ئه‌کمه‌کی اوچون اوز قولینا قاراغان، بوغازندان باغلانمش بر مستملکه حالینه قویغان بولوینی اویلار ایدی. تورکستان کونده‌لك ئه‌کمه‌گی اوچون ده روسیادان باغلی بولونوبچا اونگ روسیا حاکمیتنه قارشی هر قاندای بر حرکت احتمالی ده آزالغان بولور ایدی. ایسکی روسیا بو، تورلو نقطهٔ نظرلاردان اویغون دیب باشلادیغی پاختا سیاستینی اوزی قولاب کیتکونچه دوام ایتدیردی.

طبیعی بو بوتونله‌ی یات هم دوشمان بر منفعتکه خدمت ایتمه کده بولغان غیر طبیعی یولداغی انکشاف تورکستان خلقی تورموشی اساسلارینی سارسماقدا ایدی. او دا اوز ملی بارلیغینی بو سارسینتی ضربه‌سنده‌ن قورتارونی کوب توشونسه ده قولندا کوچ، وسائط یوق ایدی. ایکنچی یاقدان بو غیر طبیعی یولنگ کوب اوزاماسدان روسیانگ اوزینه ضررلی بولوب چیقو احتمالینی توشونوچی علمی قاراشلار دا اورتاغا چیقدی. تا بو عصرنك باشلارنداياق بو مسئله اوستنده قیزغین بر مناقشه باشلاغان ایدی.. برطرف موجود شرائط آستندا پاختا ایگینی میدانینی محدود بر مقیاسدا کیگه‌یتو ممکن بولغانلیغینی، اصل حقیقی کیگه‌یونگ یه‌گی یر سوغاریشقا باغلیلیغینی آلغا سورسه، ایکنچی طرف یه‌گی یر سوغارونی کوتوب اوتورمایچا، موجود شرائط آستندا باشقا جنس ایکینله‌رنگ سوغاریلغان یرده‌ن قوولماسی یولیله روس صنایعی احتیاجینی بوتونله‌ی تورکستان پاختاسندان تأمین ایتیش ممکن بولغانلیغینی ادعا ایته‌ر ایدی. کوب اوزاماسدان بو مناقشه سیاسی مجراغا قویولدی. ۱۰- ۱۹۰۹ لاردا تورکستاندا تفتیش سیاحتی قیلغان سه‌ناتور غراف پاله‌ن

تا او زمان پاختا ایکینی کیگه‌یووینگ سوك چه‌کینه ایریشکه‌نینی، یه‌گی یبر سوغاریلمایچا پاختانی برقارش‌دا آرتیرو ممکن بولماغانلیغینی سویله‌دی. اوچ سنه بوندان سوگرا تورکستانغا کیلگه‌ن مینیستر قریووشاین سه‌ناتور نظریه‌سینی بدین کوروش دیب رد ایتسه ده یه‌گی یبر سوغاریلمایچا روسیا صنایعی بوتون احتیاجینی تورکستان پاختاسندان تأمین ایتو ممکنلگی ادعاسینی دا مبالغه‌لی تاپقان ایدی. سه‌ناتور پاله‌ن نظریه‌سی اورتاغا چیقغان زمان تورکستانگ پاختاچیلق رایونی سانالغان تورت ولایتنده‌کی ۲ میلیون ۱۰۵ میگ ده‌ساتین سوغاریلغان یبرنگ ۳۲۵ میگ ده‌ساتینی پاختاغا آیریلغان ایدی.

بو نظریه‌گه قارشی چیقغان مینیستر حکومتی بوتون اخطارلارغا رغماً سیاستینی بوتون شدتیله دوام ایتدیریب سوغوش باشلانغونچا پاختا میدانینی ٤٢٦ میگ (٤٦٥ میگ هه‌کتار) ده‌ساتینگه چیقاردی. سوغوش تأثیری ایله برآز دا کوته‌ریلگه‌ن پاختا ایکینی ۱۹۱٦ نچی یبلی ٥٣٣٫٦ ده‌ساتینگه چیقدی. بودا یوزده ۲۵ چاماسی دیمه‌ك ایدی.

روسیادا انقلاب چیقدی. تورکستان دهقان خلقینی پاختاغا باغلاب تورغان ایپلەر اوزولوب کیتدی. اونی مجبور ایته‌تورغان کوچنده‌قالمادی. بو آندا تورکستان خلقی، دهقانی منفعتی تمایلی ایله اوته‌ده‌ن بیری سویله‌نیب کیله یاتقان طبیعی اقتصادی عاملەر برله‌شیب درحال اوزینی کورسه‌تدی(*). بیش یبللق برمدت ایچنده پاختا ایکینی ٥۳۰ میگده‌ن ٥۱ میگ ده‌ساتینگه توشدی.

ایسکیده‌ن بیری پاختا سیاستینی چار حکومتینگ تورکستان زحمتکش خلقینی ایزگه‌نلکی مثالی ایتب آلیب، اوگا قارشی فکر سویله‌ب کیلگه‌ن بولشه‌ویکلەر بو آرالقداغی فرصتده بوتون رقیبله‌رینی بیکیب، چارلقنگ وارثی بولوب، قره‌ملگه کیریب اوتوروب آلدیلار. ساویت حکومتی ۱۹۲۱ نچی یبلی یاق یه‌گیده‌ن پاختا سیاستی باشلادی. او

(*) تورکستان ملی مرکز شوراسی 1917 نچی یبلی سه‌نتابرده خلقنی آز پاختا ایکیشکه دعوت ایتوچی بر بیاننامه تاراتقان ایدی.

ایلك چیقیشندا سوغوشدان اولگی درجه‌نی هدف ایتب آلدی. بوتون سیاستینی بونی تأمین ایته‌جهك حالغا قویدی. او چار حکومتی کبی اقتصادی تدبیرلەر بیله‌ن گنه کفایتله‌نمه‌دی، سالیق سیاسینی ده اوگا خدمت ایته‌جهك برشکلگه کیریتدی. بونگ اوستینه او سیاسی، حتی جزائی تدبیرلەر ده آلدی. بوصورتله ٥ سنه‌لك بر مدتده سوغوشدان اولگی دورنی کیجکه‌ن بولدی. آرتیق ساویت حکومتی «سوغاریلغان یبر یوزده یوز پاختاغا»، «مونوکولتور سیسته‌می» دیگه‌ن شعارلار چیقاردی. برنچی بیش یبللق پلانیغا باشلاغان چاغدا پاختا ایکین میدانی ۹۰۰ میگ هه‌کتار ایدی. طبیعی ملی تورموشی او نسبتده آغیر متضرر بولغان تورکستان دهقان خلقی قارشیلیغی ایله بر قاتاردا علمی ملاحظه‌لار دا میدانغا چیقدی. فقط ساویت حکومتی اوز یولندا دوام ایتدی، یوقاریدا داکورسه‌تدیگمز کبی بوکون تورکستانداغی پاختا ایکینی میدانی بر میلیون ٥٦۰ میگ هه‌کتارغا کوته‌یلدی.

بو قیسقاغنا کوز کیزینتیسی آچیق کوسته‌رمه‌کده‌در، که چار حکومتینگ پاختا سیاستینی عینیله به‌نیمسه‌گه‌ن ساویت حکومتی اونی هیچ بر شرطسز ۳ - ٤ قات آرتیرمشدر. بو آرالقدا تورکستان خلقی تورموشی باقیمندان هیچ بر تورلو مثبت بر اوزگه‌ریش بولماغانلندان تورکستان خلقینگ تورموش یوکی ده او نسبتده آرتدی دیمه‌کدر.

ایمدی قسقاغنا بولسادا قیزیل موسقوانگ مسئله‌نی قالای کورگه‌نینی تیکشریب کوره‌یلیك. بو جهتنی قیسقاراق بر یولدا کوسته‌ره بیلمه‌ك اوچون ایگ موافق یول ایسکی روسیانگ پاختا ایشله‌رینی اداره ایتکه‌ن زراعت وه مستملکه ایشله‌ری ناظری قریووشاین‌نگ قاراشی بیله‌ن بوکونکی ساویت روسیا پاختا ایشله‌رینی أداره ایتوچی پاسقوتسکی‌نگ قاراشینی سالیشتریب کورو بولسا کیره‌ك. مینیستر قریووشاین:

—«تورکستان بوخارا وه خیوه ایله برلکده ایمدیده‌ن روسیا صنایعندا صرف ایتیله‌جهك پاختانگ یارمیسی قادارینی بیرمه‌کده‌در. او

۱۰۰ میلیون سوم قیمتنده ۱۱ میلیون پوت پاختا بیره‌در. قالغان ۱۰-۱۲ میلیون پوت اوچون حالاده آمریقالیلارغا کوب‌گنه تضمینات توله‌مه‌کده‌مز؛ آمریقاغا هه‌ر ییل ۷۰-۸۰ میلیون سوم توله‌یمز. روسیا پاختا صنایعینگ آمریقا پاختاسندان آسیلیلیغی یه‌نه ده کوب کەتنه‌در. روسیاغا آمریقادان کیریتیله یاتقان پاختا آمریقادان کیریتیله‌تورغان بوتون مالنگ ۱۰ دان ۹ینی تشکیل ایته‌در. ۱۹۱۳ده آمریقا بیله‌ن تجارت معاهده‌مز بیته‌در. او زمان پاختا قیتلیغی قارشیسندا قالوویمز احتمالدر.»

«محانده یوروتدیگم تحقیقات نتیجه‌سنده تورکستانگ سوغاریلنان دائره‌سنده پاختا ایکینینی کیکه‌یتونگ سوك چیگه‌ره‌سینه ایریشمه‌گه‌نلگی معین شرطلار آستندا اونی سوغاریلغان ییرنگ ۳ده‌ن بری نسبتنه قادار کیکه‌یتو ممکن بولغانلیغی قناعتنه کیلدم. اونوتماسلق کیره‌ك، که تورکستاندا هه‌ر پوت آرتیق بوغدای روسیا وه سیبیریا بوغداینا، هه‌ر هه‌ر پوت آرتیق پاختا ایسه آمریقا پاختاسینا رقیبدر» دیدر.

ایمدی ساویت روسیا ممثلی پاسقوتسکی نیمه دیدر؟—

«پاختا بیش‌یللغی (ایکنچی) ٤ ییلدا تولدورولدی. ۱۹۳۵ نچی ییلی ۳۲،۵ میلیون پوت پاختا آلغان ایدیك. ۱۹۳٦ نچی ییلی ٤۵ میلیون پوت آلماقله محصولنی ۱۳ میلیون پوت آرتیرغان بولدوق، که بوآرتقان مقدار أوزنی ایسکی روسیانگ بوتون اونومی قادار در». (بورونغو خوقند بورسه قومیته‌سی رئیسی ه. زیگه‌ل ۱٤-۱۹۱۳ پاختا أونومینی ۲، ۱٤میلیون پوت کورسه‌ته‌در.)

سوزینه دوام ایتکه‌ن پاسقوتسکی—«ایسکی روسیا وقتدا تیشدان کیتریلگه‌ن پاختاغا ییللق ۱۰۰-۱۲۰میلیون آلتون سوم صرف ایتیله‌ر ایدی. چونکه او روسیا توقوما صنایعی پاختا احتیاجینگ یوزده ٤۰-۵۰سینی گنه ایچکی (یعنی تورکستان) استحصالاتندا تأمین ایته‌آلیر ایدی.» (۱۹۱۲-۱۹۱۳ ده‌کی روسیا صنایعی پاختا احتیاجینگ یوزده ۵۱،۷سی تورکستان پاختاسیله تأمین ایتیلمشدر.)

«بو آغیر میراث یوکی، بوقالاقلق وه صنایعمزنگ اجنبی خام

مالندان آسیلیلیغینی یالغز سوسیالیزم خوجالق سیستەمی وه ستالین رهبرلگی آستنداغی بولشه‌ویك فرقه‌سی بیتره بیلمشدر. ستالین‌نگ صناعت اندیرو، قیشلاق خوجالیغینی قوللەکتیفلەشترو وه استثمارچی صنفنی بیترو سیاستی ساویتلەر اتفاقی (روسیات.)نگ سرمایه‌دارلار دنیاسندان حقیقی آزادلیغینی او جمله‌ده‌ن پاختا وه توقوماچیلق ایشله‌ری آزادلیغینی تحقق ایتدیردی» دیدر. («س. خ.» مجموعه‌سی. ۱۹۳۷، سان ۲).

مه‌نه چارلق روسیاسی مینیستری بیله‌ن ساویت «ناچالنیکی» پاسقوتسکی‌نگ باناتلاری. چار حکومتی طرفندان یشیله آلماغان، چارمینیستر-له‌ری کوزنده اوزاقداغی خیالی غایه کبی بولوب کورونگه‌ن روسیا پاختا احتیاجینی تأمین أیتو وظیفه‌سینگ ساویت حکومتی وه ستالین فرقه-سی طرفندان موفقیتله یشیلگه‌نلگینی افتخارله سویله‌گه‌ن پاسقوتسکی چارلق هەم ساویت دورنده عینی روسیا صنایعی احتیاجی اوغروندا چالیشلغانلیغینی، بو مهم مسئله‌نگ نهایت ساویت حکومتی طرفندان یشیلگه‌نلگینی آچیق سویله‌وده هیچ بر تورلو محذور کورمه‌یدر.

ایمدی بو وضعیت قارشیسندا «ایسکیده‌گی مستملکه‌لك»، «أیمدیگی آزادلق»دان دەم اوروب، ممثلی کورولمه‌گه‌ن قیزیل استثمارنی تورکستان دهقان خلقینا ساویت روسیاء یاردامی قیلب کورسه‌تب آغز کوپورتوب یوروچی قیزیل ایمپەریالیزم مالایلاری اکمل اکرام، ستم اسلاملار نیمه دیر لدر ایکه‌ن؟ طبیعی بو اویاتسز، انصافسزلار یولداشلاری فیض‌الله خواجه، آیتاق اوغلی، آتابای اوغلی، شاه تیمورلارنگ عاقبتینه معروض قالغونچا بو اویاتسزلقلارندا دوام ایته‌جه‌کله‌ردر. أوزله‌رنده کیچیك گنه بولسا دا انصاف وه وجدان اثری بولسایدی، کوبده‌ن ایسکی یولداشلاری حمیدعلی اوغلی یولینی توتوب کیتوله‌ری کیره‌ك ایدی.

پاختا میدانداغی «قطعی غلبه»، «پارلاق موفقیت»ده‌ن بحث‌ایتوچی ساویت مطبوعاتی پاختاچیلق محیطنداغی دوشمانعنصرلار، زیانچیلار حرکتلەرنده‌ن بحث ایتونی ده توختاتمایدر. بو اعترافلار هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول «موفقیتله‌ر»نگ ماهیتینی کورسه‌ته‌در. طبیعی بو پرده‌کی حرکت،

ایستیلیشلار حیاتی منفعتی متضرر اولماقدا، بوتون سعی وه غیرتی استثمار ایتیلمه‌کده بولغان دهقان خلق کتله‌سی حمله‌لریدر.

طبیعی هر زمان، هر یرده حاکم رژیمگه قارشی بولغان بوتون کوچلرنی نظر دقتله‌رینی رژیمنگ ضعیف اورناشدیغی یرگه عطف ایتهر، فعالیتلرینی حاضر زمین بولغان یرگه نقل ایته‌رلر. بو یرده ده ساویت روسیا مستملکه‌چی سرمایه‌سی طرفندان مثلسز برشکلده استثمارایتیلمه‌کده بولغان تورکستان دهقانی هر تورلو ساویت دوشمانلیغی حرکتکه ایگ موافق زمین تشکیل ایتمه‌کده‌در. چونکه او روحی، تورموش منافعی ایله رژیمنگ دوشمانیدر، یالغز فرعونلار زمانی اسیرله‌ری کبی ایشله‌تیلمه‌کده‌در. او بوکون اوز نقطهٔ نظرینی ایشکه آشیرا بیلو کوچ وه وسائطلندان محروم بولسادا، فرصت کیلگه‌نده ۱۹۱۷ نچی یلغیسی کبی اوستنده‌کی روسیا سرمایه‌دارلیغی آغیر بوکینی ایرغیتب آتماقاله قیزیل روسیا صنایعینی‌دا آست-اوست ایتمه‌گه حاضردر.. او اوز حیاتی منافعی حسابینا دوشمانینی کوچه‌یتمه‌نگ نه افاده ایتدیگینی آجی تجربه‌له‌رندن کوب یاخشی بیله‌در.. قیزیل روسیا ایمپه‌ریالیزمی یالتراق «قطعی ظفری» ندن بحث ایتمه‌کده ایسه، تورکستان دهقان خلقی‌دا اوزینگ نهائی ظفری زمینله‌رینی حاضرلاماقدادر.

تیمور اوغلی.

*

تورکستان ملی ادبیاتی اطرافندا

ملی ادبیاتمزنگ بولشه‌ویك روسیا سیاستی قهرینه ایگ کوب معروض قالغان قسملارندان بری‌ادبیات تأریخمزنك ایگ ایسکی مکتبی سانالغان تصوف مکتبیدر. ظاهری جهتدن دینچی وه تصوفچی بولغانی اوچون قارشیلق کورمه‌کده بولغانلیغی سویله‌نسه ده حقیقتده بو قارشیلقنگ عاملی بوتونله‌ی باشقادر. تورکستان ادبیاتندا تصوفچی بولماغانی حالدا ساویت سیاستی قهرینه اوچراغانلار کوب بولغانی کبی روس ادبیاتندا باشقا تورلو معامله کوره یاتقان «میستیتسیزم» آقیملاری‌دا یوق ایمه‌سدر.

طبیعی ۱۹ - ۲۰نچی عصرلار محصولی بولغان وه بو دورنگ عمومی وه دین فلسفه‌سی جریانلارندان متأثر خرستیانلق—اورتودوقس کلیساسی میستیکی یولندا بولغان روس تصوف ادبیاتی ۱۱-۱۲نچی عصرلاردا باشلانغان، اسلامی اساسداغی تورکستان ادبیاتی تصوفندان‌فرقلیدر. بونگله برابر هر ایکیسی‌ده تصوفدر. حتی روس ادبیاتداغی تصوفچیلقنگ نیگزی داهاکینش آلنمشدر. هر ایکیسی‌ده چیقدیقلاری «عصر وه محیطنگ چین اوغلی» اولمشلاردر. بونگله برابر ساویت حکومتی ایکیسینی ایکی تورلو معامله‌گه تابع توتماقدادر. تورکستان ملی ادبیاتندا‌غی تصوف مکتبینه قارشی ساویت حکومتی طرفندان کورسه‌تیلمه‌کده بولغان شدت وه عصبیتنگ اصل عاملینی آچیق کوره بیلمه‌ك اوچون بو تصوف مکتبینگ تورکستان ادبیاتنداغی موقعی وه اوزینگ اصل ماهیتی اوستنده بر آز توختاب آلیش کیره‌ك بولادر.

بوندان باشقا اوز تورکستانلیلار آراسندا دا بو تصوف مکتبی کوپنچه یاگلیش آگلاشیلیب، حقندا یاگلیش حکملر بیریلیب کیلمه‌کده‌در. بو تصوف مکتبینی صرف ذکر توشوده «وجد» واسطه‌سی، حتی بدعت وه تعصب عاملی ایتب قبول قیلیب یوروچی تورکستانلیلاریمز بولغانی کبی اونی سوك دورده‌کی تورموش آغیرلقلاریمزنگ عامللری قاتارندا کورمه‌ك ایسته‌گه‌نله‌ریمز ده باردر. حقیقتده ایسه بو ایکی کوروش ده بوتونله‌ی یاگلیشدر.

***

اصلنده «تصوف - میستیك» گه یگانه اسلام کوب اوزاماسدان، تصوف قاپناغی بولغان مملکتله‌ر بیله‌ن تماسی آرقاسندا، تورلو فلسفی او جمله‌دن تصوف نظریه‌له‌رینی به‌نیمسه‌دی. تورکستان‌دا هند، چین، ایران کبی معنوی تورموشلارندا میستیك بویوك رول اویناغان مملکتله‌ر بیله‌ن اسلامیتنگ توغوندان کوب اول سیقی تماسده بولونمشدی. بونگ اوستنه او اسلاملاشمادان اول اوزونچه بر مدت بوددیزم وه خرستیانلق کبی تصوفی کوچلو دینی جریانلارنی ایچنده‌ن کیچرمش

بو صورتله تصوف نظریه‌لرینگ أوز ایچنده أوسوب أورچومه‌سی اوچون مساعد بر زمین حاضرلامش ایدی.

تورکستانلیلار اسلامیتنی قبلیچ کوچیله ایمه‌س، أوز تیله‌کله‌ری بیله‌ن قبول ایتدیلر. وه اونی تیز بر زمان ایچنده به‌نیمسه‌دیلر.. یوقاریدا دا دیدیگمز کبی اسلامیت ایلك عصرلارندا یاق اطراف محیطندان آلدیغی فلسفی علمی نظریه‌لرنی به‌نیمسه‌ب هم استقامتده جدی آقیملار توغدورا باشلاغان ایدی. تورکستاندا — تورکله‌رده بو علم وه فلسفه یولینا قویولوب کیتو باشقا اسلام أولکه وه خلقلارینا نسبتاً قولای وه تیز بولدی. بوکا قطعی قناعت کیترمه‌ك اوچون اسلام عالمینگ یاراتدیغی علم وه تفکر تأریخی أوستنده کیچیك برکوزکیزدیرو کفایت ایته‌در. اسلام مدنیتی جامعه‌سینگ یاراتدیغی علمی وه فلسفی قیمتله‌رنگ بویوك بر قسمی تورکستان تورك دهاسینگ آثاریدر.

فقط بو اسلامی، انسانی مدنیته خدمت ایتمه‌ك ایسته‌رکه‌ن ملی تأریخمز وه ملی حرثمزه اوردیغمز ضربه‌نی تیز کوره آلمادق. متفکر-لریمز، عالمله‌ریمز، ادیبله‌ریمز اثرله‌رینی عربچا وه فارسیچا یازماغا قو-یولدیلار. تورکگ تیلی، روحی، ذوقی بوتونله‌ی اهمال ایتیلدی. بو متفکر، عالمله‌ر تورکستاندا توغمش او یرده اونوب اوسمش حتی علم وه بیلگیله‌رینی او یرده ایدینمش بولوندوقلاری وه صاف تورك قانلی انسانلار بولغانلاری حالدا صرف شو أوز تیلله‌رنده یازمامش اولماق خطالاری یوزندن عرب وه عجم سایيلمشلار، تورکستان تورکینگ اسلام مدنیتنده‌گی رول وه موقعی ده یاکلیش آکلاشیلمشدر. اسلام مدنیتینی چیتدن تیکشروچیله‌ر ایچنده بو تورك اوغلو تورك عالمله‌رنك عرب بولغانلیغینی توشونوب یوروچی کشیله‌ر کوب بولغانی کبی أوز تورکله‌ریمز ایچندن بوقادار ئه‌ه‌گیمز سیکمش، ایگ بویوك قیمتله‌رینی یاراتمش اولدیغمز مدنیتنی عرب حرثیله قاریشترب یوروچیله‌ر ده یوق ایمه‌سدر.

اسلام عالمینگ هم‌ر طرفندا فلسفی جریانلار کوچه‌یمش، طریقت-

لار توزولمش، تورلو شیخله‌ر طرفندان تکیه‌له‌ر آچیلمشدی. تورکستاندا سلطان سنجرنگ أولومندن (۵۵۲ ه.) سوك کوته‌ریله باشلاغان خوارز مشاهلیلار بوتون اسلام دنیاسندا مهم رول اوینایا باشلادیغی چاغلاردی. تورکستاندا دا تصوفنگ انکشافینه هم‌ر جهتدن زمین حاضردی. ذاتاً خراسان، بوخارا، سمرقند کبی مرکزله‌رده کوبدن تورلو تصوف درگاهله‌ری قورولوب مریدله‌ر توپلانماقدا، فکر یایلماقدا ایدی.

مه‌نه شوندای برزماندا تورکستان، حتی بوتون تورك ادبیاتینگ باشلانغچ، «تصوف مکتبی»نی قوروچی احمدیسوی اورتاغا چیقدی. دیمه‌ك احمد یسوی تام معناسیله «عصرینگ اوغلی» ایدی.

***

احمدیسوی کیم ایدی؟ — احمدیسوی طبیعی هم‌ر نه‌رسه‌دن اول حقیقی معناسندا بر تورکستان تورك متصوفی ایدی. عینی زماندا او تورکستان تورك ملی ادبیاتی مکتبینگ بانیسیدر.

احمد یسوی‌نگ توغوم تأریخی آچیق معلوم بولماغانی کبی توغوم یری حقندا دا اختلافلار بار. احمد یسو یه‌حقنداغی منبعلارنگ کوبچه-لکی اونگ «یسه» (بوکونکی تورکستان شهری)ده توغمش اولدیغینی سویله‌رله‌ر. اونگ غربت ایلله‌رده یورودیگی زمان توغدیغی یری — تورکستان‌غا قایتب او یرده یاشاب، او یرده أولمه‌ك ایسته‌دیکی، کوب یاش زماندا «یسه»ده آرسلان بابا ایله اوچراشیب اوندان تربیه آلدیغی کبی تأریخی حادثه‌له‌ر ده اونگ «یسه»ده توغمش اولدیغی حکمینی قوتله‌مه‌کده ایسه ده بعض بر مدققلار اونگ بوکونکی شرقی تورکستانگ آقصو دائره‌سنده‌کی سایرام(۱) قصبه‌سنده توغمش اولدیغی وه هم‌ر قاندای بر سببله یاش چاغندا یسه‌گه کیلیب قالغان‌بولووی احتمالینی آلغا سوره‌درله‌ر.. او بوخارادا، خراساندا، شام وه عراق وه باشقا مملکتله‌رده بولونمش تورلو عالم وه شیخله‌رنگ یانندا بولونوب علم وه سلوکینی اکمال ایتمشدر.. اونگ اصل یری بوخارادا تعلیم

(۱) تاشکند اطرافندا دا سایرام آتلی بر قصبه باردر.

ایتوچی شیخ یوسف همدانی‌در. احمد یسوی ٦٥٢ هجریده یسه‌ده وفات ایتمش، بوکونه قادار ایگ بویوك زیاتکاه سانالغان تربه‌سنده دفن ایتیلمشدر.. تربه‌نگ محتشم بناسی یانتداغی جامعله برابر ٧٩٩ ده یسوی قبرینی زیارت ایتکه‌ن بویوك تیمور طرفندان تیکیلمشدر.

***

احمد یسوی، دیدیگمز کبی هر نه‌رسه‌ده‌ن اول بر متصوف‌ایدی. او الهی عشق یولندا یوروب، حق وه حقانیتگه ایریشمه‌کچی بولادر؛ تلقین ایتدیکی یولغا کیروچی کشیله‌رگه زهد و تقوی وه ریاضت تلقین ایته‌ر ایدی. او أوزینه قادار کیلگه‌ن عرب، فارسی وه اونلارنی تقلید ایتوچی تورك متصوفلارندان بوتونله‌ی باشقا بر یول توتمشدی. او طریقت نظریه‌سینی اورتاغا آتیب سلوکینه یولچیلار توپلارکه‌ن طریقتنی شریعت ایله باغلی توتاردی. «اولا شریعت، ایکنچی طریقت، اوچنچی معرفت، تورتونچی حقیقتنی بیلمه‌ك کیره‌ك» دیرکه‌ن شریعت وه طریقت یولینی برابر توتوب معرفت بیله‌ن حقیقتغا ایریشمه‌کچی بولغانلیغینی افاده‌ایتمه‌کده ایدی. یسوی کوزنده طریقت یولینا کیروچیله‌ر عشق الهیگه بیرلگه‌ن صوفیله‌ردر. او بو صوفیله‌ردن دنیا صنوعاتندان واز کیچیب کوکلنی حق یولیغا باغلاشنی، ایگ یوکسه‌ك انسانی اوصافغا ایگه بولوشنی طلب ایته‌ر ایدی. او یالغز صوفیله‌رنی ایمه‌س، بوتون انسانلارنی صبر، تحمل، قناعت، توغرولق، تازه‌لك والخ کبی یاخشی اوصافنی به‌نیمسه‌ب، اوغربلق، یالغانچیلق، چاقمچیلق، حرص وه ظلم کبی انسان اخلاقینی کیرله‌یتورغان چیرکین وصفلاردان قاچوغا دعوت ایته‌در. دیمه‌ك اونك ذهننده هر نه‌رسه‌ده‌ن اول انسان اخلاقینی کوته‌رو، بو صورتله اونی اصیلله‌شترو أملی اورناشغان ایدی. طبیعی بو حیاتی کوروشده ئه‌لده ایتیلووی قیین، بلك ده غیر ممکن بولغان بر هدف ایدی. فقط بوندای ایمتیلیشلر قایسی بر معنوی، فلسفی نظریه وه تصوف جریاندا یوقدر؟..

احمد یسوی نصیحتله‌رنده ثروت وه سامانداندان قاچونی وه فقرو تواضعه میل ایتونی توصیه ایته‌در. طبیعی او «غنی» دیرکه‌ن ثروتنگ

بیردیکی غروری قصد ایته‌در. او، کوپنچه بایلیغینگ تأثیری آستندا بایلارغا کورسه‌تیله‌تورغان غیر صمیمی، طمعکارلك تواضعینی گناه سانایدر، بالعکس فقیر، یتیم، یسیرله‌رگه قارشی سیوگی، مرحمت تلقین ایته‌در. اونگ حکمتله‌رنده‌ن پادشاه وه حکمدارلاردان خوشلانمادیغی آکلاشیلماقدادر.

بر مجموعه مقاله‌سنده بوندان داها زیاده تفصیلاتینا کیریشو ممکن بولماغان احمد یسوی تصوفندا نه قورقولاجاق وه نه‌ده تعصبه سائق اولا بیله‌جه‌ك بر نقطه‌نگ بولونمادیغی بو قادارندان دا آچیق آکلاشیلماقدادر. احمدیسوی ظلم وه حرصنی حرام سانادیغی کبی بدعت وه تعصبنی ده رد ایته‌در.

احمدیسوی هیچ برزمان سکوتینی یوقالتمامش، هیچ بر صورتله غلیانه قاپیلمامش، دائما اعتدالینی ساقلایا بلمش بر شیخدر. نصیحت‌له‌رنده‌کی آغیرلق، مناجاتلارنداغی وقار اونگ آغیر باشلی حقیقی بر تورکستان تورك متفکری بولغانلیغینی آچیق کوسته‌ره‌کده‌در. چین مناسبتندا مسلمانلق اساسنده بولغان احمدیسوی تصوفی تورك روحندان توغما، اوکا اویغون یوکسه‌ك بر انسانی اخلاق یاراتماقچی بولادر. احمدیسوی أوزنده‌ن اولگی وه سوکراغی کوب شیخله‌ر کبی کیچیك بر زمره‌نی اطرافینا توپلاب آلیب، اونکله طریقت یولینا کیره‌کنی گنه هدف ایتب آلمادی. اوکیگ خلق قاتلامینا مراجعت ایتدی. مراجعت وه تلقینلارینی‌دا اوکا کوره یوروتدی.

طبیعی احمدیسوی بر شاعر اولماقدان زیاده مفکوره‌سینی خلق آراسینا قولایچا یایا بیلمه‌ك یولینی قیدیرغان بر متفکردر. او شاعرلق اوچون شعر یازمادی. اونگچون ده اونگ اثرله‌ری صنعتدان زیاده اجتماعی، فلسفی، اخلاقی قیمتی حائز اثرله‌ردر.. عینی زماندا تورك ادبیاتی، تورك تفکرینه توغرو یولنی کورسه‌تکه‌ن احمد یسوی اثر‌له‌رینگ ایلك ملی ادبیات مکتبی چیغیرینی آچمش اولماقله تورك ادبیاتی تأریخی باقیمندان دا آیریم بر قیمتی باردر.

احمدیسوی أوزینه قادار کیلب کیچکه‌ن کوب متصوفلارغا ایه‌رب اثرله‌رینی عربچا، فارسیچا یازمادی. او ایکی مرکب دینی فلسفی نظریه‌له‌رینی ده مراجعت ایتدیکی کبی خلق تانلامینگ آکلاب هضم ایته‌بیله‌جه‌گی بسیط شکل وه ساده تیلده آکلاتیشغا اوروندی. ذاتاً او تصوف وه فلسفه‌نگ اینجه‌لکله‌رنده‌ن زیاده اخلاقی، تربیه‌وی نصیحتله‌ره اوغراشدی. حتی او یازی تیلینگ تورکچه بولوی ایله مراجعت ایتدیکی خلق کتله‌سینه آکلاشیلماسینی تأمین ایتو بیله‌ن‌گنه قالمادی، مراجعت ایتدیکی خلقینگ سیزگی، تویغوسینی ده نظردا توتدی. اونگچون‌ده او اثرله‌رینی زمانینا قادار تورك شعرینه آنچاغنا سینیقمش یات عروض وزنی وه عجم قافیه‌چیلگی ایله ایمه‌س، تا ایسکیده‌ن بیری توزك خلق ادبیاتینگ قوللاندیغی ملی خلق ادبیاتی وزننده یازدی؛ تورك خلق ادبیاتی اساسلارینا صادق قالابیلمه‌ك اوچون اونگ عادتی بولغان یاریم قافیه‌له‌رنی ده قوللانمشدر. او حکمتله‌رینگ کوبیسینی تورك خلق ادبیاتندا کوب قوللانیلغان «یدیلی» وه «اون ایکیلی» وزنله‌رله یازمشدر. بونگله احمدیسوی بر طرفدان فلسفه وه تصوف نظریه‌له‌رینی ده تورکچه یازیلماسی ممکن بولغانلیغینی یاکلیشغان محیطینا کورسه‌تکه‌ن بولسا، ایکنچی طرفدان آکلادیغی تیل، تویدیغی برشکلده یازیلغان مفکوره‌نگ مراجعت ایتدیکی خلقنی نه قادار قولایلقله قازا بیله‌جه‌گینی کورسه‌تمه‌کده ایدی.

احمدیسوی بو حرکتله‌ریله بیرلکده اولاراق سویله‌ندیگی کبی تورکستان خلقینی چین معناسندا مسلمان قیلیشغا خدمت ایتکه‌ن بولوب غنا قالماسدان، او عینی زماندا تورك خلقینگ دینی بولغان اسلامیتنی ملیه‌شترمه‌کده یعنی اونی تورکستان تورك خلقینگ هم آکلاب، هم سیزیب تاپاجاغی بر دین، یعنی ملی معنویاتینگ مثبت برعنصری حالینه قویماقدا ایدی. بونگ نه دیمه‌ك بولغانلیغینی بز ایمدی‌گنه، ۲۰نچی عصردا آکلاماقدامز. بر ملت، بر جماعت ایچینه کیرگه‌ن هر فکر، مفکوره دیگر کیره‌کلی شرائطنی تاپقاندان سوڭ دا مثبت وه فائده‌لی بر اجتماعی عنصر بولابیلمه‌ك اوچون تام معناسیله او ملت، جماعتنگ

آکلایب تویوب به‌نیمسه‌دیگی معنویاتی عنصری حالینه کیرمه‌لیدر. بونسز او منفیدر، تأثیرسزدر. دیمه‌ك احمد یسوی انسانی مدنیته هم تاپدیغی دنینه، هم ده منسوب اولدیغی ملتینه خدمت ایتمه‌ك ایسته‌گه‌ن تام بر انسان، مکمل بر مسلمان، چین بر تورك متفکرای یعنی ملتینگ «حقیقی اوغلی» ایدی.

***

احمد یسوی کیگ خلق کتله‌سینی توشونمش وه اونی ارشاد ایتمه‌ك ایسته‌مشدی. اونگچون ده اوتصوف نظریه‌له‌رینی ده خلقنگ آکلایاجاغی ساده تیل، اونگ هضم ایته‌بیله‌جه‌گی بسیط شکل، تویا بیله‌جه‌گی ملی وزننده آکلاتدی. اونگ حکمتله‌رینی اوقوغاندا دا تصوف، فلسفه‌نگ اینجه‌لکله‌رینه کوب کیرمه‌یچه، ساده اخلاقی عنصرلارنی کوبره‌ك تاثین ایتدیگینی کوره‌مز. طبیعی یوقاریدا عرض ایتدیگمز تورکچه یازماسی اونگ عرب علمی، فارس ادبیاتینی بیلمه‌گه‌نده‌ن اولمادیغی کبی، حکمتله‌رنده تصوفنگ اینجه‌لکله‌رینه کیرمه‌گه‌نلگی ده اونگ تصوفده بیلگیسزلکنده‌ن ایمه‌سدر. او عرب علمی، فارس ادبیاتینا مکمل برشکلده واقف اولدیغی کبی تصوف نظریه‌له‌ری وه شریعت علمنده ده کیگ بیلگی صاحبی ایدی. اونگ بو حرکتله‌رینگ باش سائقی ملی توشونچه‌سی وه عوامی قایغیسیدر.

احمد یسوی خلقینی سیودیگی وه اونی ارشاد ایتمه‌ك ایسته‌دیکی کبی یورتینی‌دا سوڭ درجه‌ده سیوه‌ردی. او غربتگه کیتدیکی زمان «توغدیغم او مبارك تورکستاندان باغریمغا تاش باغلاب چیقدیم» دیمه‌کله مملکتنده‌ن آیریلغاندا تویدیغی آجیسینی کوسته‌ره‌کده ایدی. او عرب-عجم اولکه‌له‌رنده یورودیگی زمانلاردا دا یورتینی أوزلهب هیجان کوسته‌ره، وه سیودیکی یورتی، توغدیغی بیری—تورکستانغا قایتب او بیرده یاشاماق وه او بیرده أولمه‌ك تیله‌گینی آکلاتار ایدی.

***

ایمدی کوره‌یلیك، خلق وه یورت سیوگیسی یوکسه‌ك بر ایده-

آنیزم ایله اورتاغا چیققان احمد یسوی خلقی وه اونگ قاتلاملاری، طرفدان قالای قارشی آلندی؟

تورکستانگ احمدیسوی‌ده‌ن سوگراغی چیققان خانلاری، خاقان‌لارندان توتمش خلقنگ ایگ آشاغی قاتلاملارینا بارغونچا، سوزنك چیز مناسندا بوتون تورکستان خلقی عصرلاردان بیری آزالماغان بر صمیمیت، حرارتله احمد یسوی‌نی سیویب، اوگا کیمسه‌گه کورسه‌تیلمه‌گه‌ن سایغینی کورسه‌تیب کیله‌در.

برمتصوف، برشیخ اولاراق احمد یسوی یالغز تورکستاندا حتی تورك دنیاسنداغنا ایمه‌س، بوتون اسلام عالمنده امثالینه آز اوچرالا تورغان محترم شخصیتله‌رنگ بری بولدی. اورتاغا چیقار-چیقماس بوتون اولکه‌نی قاپلاب آلنان یسوی خانقاهلاری برطرفدان تورکستان بوز قیرلارینی آشیب ایدل-اورال حوضه‌سینا، ایکنچی یاقدان خراسان وه آذربایجاننی آشیب آنادولویا یایلمشدر. بوتون اسلام دنیاسندا یسوی سلوکی، هیچ بولماغاندا اونگ تأثیری کیرمه‌گه‌ن برگنه اولکه تاپیلماسا کیره‌ك. یوقاریدا یسوی‌نگ خانلار، خاقانلاردان خوشلانمادیغینی قید ایتدیك ایدی. بوگا رغماً بویوك-کیچیك بوتون تورکستان خانلاری احمد یسوی‌گه قارشی سوگسز بر حرمت کوسته‌رمشله‌ردر. ۷۹۹ نچی هجریده اوردوسیله برابر سیردریا بویلارندا قیشلامش بویوك تیمور احمد یسوی قبرینی زیارته کیتدیکی زمان قبرنگ اوستنده‌کی معظم آبده‌نی تیکو امرینی بیردی ایدی. ایکی یللق قیسقا بر مدت ایچنده بتریلگه‌ن بو آبده تورکستان‌نگ تیمور وه تیموریله‌ر دورنده یتیشتر-دیگی ایگ معظم صنعت آبده‌له‌رینگ بری سانالادر. معماری صنعتی باقیمندان دا نادر قیمتله‌رنگ بری سانالغان بو مزین آبده سوگرادان عبدالله خان وه قسماً ده خوقند خانی محمدعلی خان زمانتدا تعمیر ایتیلمشدر.

بویوك تیمورنگ تورونی، میرزا اولوغ بیك‌نگ قیزی، ابوالخیر خان‌نگ خاتونی رابعه سلطاندان آلمش بر قانچا تورکستان خاندانی

اهلی هم سوگراغی قازاق خانلارندان بر قانچالاری، او جمله‌ده‌ن بویوك آبلای خان اوزینگ سوك قرارگاهی اولاراق احمد یسوی قاناتی آستینی سایلامشلاردر. بو هر نه‌رسه‌ده‌ن اول اونلار کوزنده احمد یسوی‌نگ قیمتینی کوسته‌رمه‌کده‌در.

تورکستان خلقی کیگ قاتلامینا کیلگه‌نده، اونگ کوزنده احمد یسوی عادتا بر له‌گه‌ندار بر شخصیتدر. احمد یسوی ساغ ایکه‌ن میگله‌رله اونگ درگاهینه کیلب فیض آلماق ایسته‌گه‌ن خلق اوأولدیکده‌ن سوگرا دا مقبرینی بویوك بر زیارتگاهه آیلانترمشدر. تورکستان خلقی احمد یسوی‌نگ أولومنده‌ن ۸ عصر سوك یعنی بوگون ده عینی درجه‌ده باغلیلقله اونگ باشینا کیتب استمداد ایتمه‌کده‌در. بولشه‌ویك روسیانك تهرروری‌دا بوگا مانع بولا آلامشدر. ساویت مطبوعاتینگ بوگون بیله احمد یسوی وه اونگ معاقبله‌ری آثارینی اوقوماقله بولشه‌ویك دینسز-لگینه، ملیتسزلگینه قارشی مجادله یوروتولمه‌کده بولغانلیغی حقنداغی شکایتله‌ری هیچ بر تورلو آرتیق تفصیلاتغا یول قالدیرمایدر.

احمدیسوی‌نگ آچدیغی ادبی چیغیری بر تصوف مکتبی اولاراق عصرلار اوزونی دوام ایتب کیلدیگی، اینجه‌لك، ده‌رینلکده فارسی وه عرب متصوفلاری آثارنده‌ن کیری قالمایاجاق برشکل آلمش‌اولدیغی کبی بر ملی مکتب اولاراق داها کیگ قبول آتمش بولونماقدادر.

تیمور وه تیموریله‌ر دورنده تورکستاندا—تورك محیطنده یالغز ادبیاتداغنا ایمه‌س، هر ساحه‌دا تورکچه‌نگ فارسی وه عربیگه غلبه چالدیغینی کوره‌مز. بو بویوك انقلابنگ تملینی آتقان‌دا شو بویوك تورك شیخی احمد یسوی ایدی. أوزنده‌ن اولکی دورده سریدا حاکم فارسی تیلی، فارسی روحینی سیلیب آتماقله تورکچه وه تورك روحینگ حاکمیتینی تأسیس ایتکه‌ن بویوك تیمورنگ بو ملیلك آقیمینگ بانیسی یسوی قبرینی زیارتله اوگا مثلی کورولمه‌گه‌ن درجه‌ده بر سایغی کوسته‌ر-مه‌سینگ سببینی‌ده شو نقطه‌دا قیدیره‌مز توغرو بولسا کیره‌ك.

یالغز تورکستان حدودلاری ایچنده‌گنه ایمه‌س، بوتون تورك

محیطندا هەر باقیمدان ایزینی تاپا بیله‌جه‌گیمز بر ادبی مکتب شو احمد یسوی‌نگ یاراتدیغی چین ملی تصوف مکتبیدر. اونگ ایزی یالغز تصوف مکتبنه‌گنه منحصر بولوب قالمایچا، ادبیاتمزنگ تورلو قرللارندا أوزینی کورسه‌تمه‌کده‌در. دیمەك یات تأثیرگه بیریلگه‌ن یابانچی روحدا غی ادبیاتدان أوز خلقینگ روحندان ملهم وه اونگ فکر وه ذوقینا اویغون بر ادبیاتنگ اوستون بولغانلیغینی بوتون آچیقلیغی ایله کوسته‌ره بیلگه‌ن تورکستانلی تورك شیخی تورك حرث برلگی ایزینی وه یولینی‌دا عملی صورتده کوسته‌رمش أیلك شخصیتدر. اونگ اصل بویوکلکی، قیمتی ده بوندادر. اونگچون ده احمدیسوی اثری ادبی کوروشده‌ن ده توشونوله‌بیله‌جه‌ك بوتون که‌مچیلکله‌رینه رغماً تورکستان تورك ادبیاتینك أیگ مهم اثریدر. احمدیسوی‌ده‌ن سوگرا کیلب کیچمش بر قانچا دور وه شخصیتله‌رنگ اثرله‌ری نسیان دیگزنده غرق بولوب کیتکه‌نی حالده اونگ اثرله‌ری بوکون ده ۸ عصر اولگیسی کبی هیجانله او- نماقدادر.. خلق روحینا یاراغانلق باقیمندان بر ادبیاتدا «أولمه‌س‌اثر» دیگه‌ن تعبیرنگ جانلی بر مثالی لازم کیلسه، تورکستان تورك ادبیا- تندان احمد یسوی اثرینی کوسته‌رمه‌ك لازمدر. طاهر.

*

معارف جبهه‌سنده

بز مجموعه‌میزنگ ۹۰ وه ۹۱ نچی سانلارندا تاشکنده‌گی اورتا آسیا دولت دارالفنونی ایله آلما-آتاداغی په‌داغوژی اینستیتوتنده اوقیتور- غان تورکستانلی طلبه‌له‌رنك اوز آناتیلی سوادینی کورسه‌تورغان معلو ماتلار کیلتریب ایدیك. اوندای حادثه‌نگ یعنی أوز آنا تیلنده سوادسز- لقنگ تورکستاندا برنیچه‌گنه مکتبگه منحصر بولماغانلغی شو یل آپریل وه مای آیلارندا باسیلغان مملکت غازیتالارنداغی یازولاردان دا آپ- آچیق آگلاشیلما قدادر.

«قیزیل أوزبیکستان»نگ ۲۹. ٤. ۳۷ تأریخلی نسخه‌سندا «مکتب

نیگه سوادلی اوقوچی یتیشترمه‌یدی؟» باشلیقلی اوزونغا بر مقاله باسیلغان. م. شمس، خ. قیوم، ع. غلام نام اوچ صلاحیتلی معارف ایشچیسی طرفندان یازیلغان بو مقاله‌ده ساویت مکتبله‌رینگ نیگه سوادلی اوقوچی یتیشتره آلمای کیلگه‌نلگی سببله‌ری قسماً ایضاح ایتلمه‌کده‌در. مقاله‌ده تاشکند مکتبله‌رینگ بعضیلاریدا آنا تیلی اوقوتوشنگ قاندای احوالدا ایکه‌نلگی تیکشیریلگه‌نلگی بلدیریلیب، بو تیکشیریشده اوقوتوچیلاردا بیلگیسزلك، آیتیقسا مه‌تودیقانی آگلاو باقیمندان که‌تته یتیشمه‌وچیلك بارلغی مشاهده ایتلگه‌نلگی اظهار ایتلمه‌کده‌در. سویله‌ندیگینه کوره، کوب اوقوتوچیلار اوز بیلگیله‌رینی آشیرو اوچون اورونماسلار وه فقط مکتب درسلیکله‌رینی اوقو بیله‌ن قانیقیب، تیل ساحه‌سیغا عائد باشقا اثر- له‌رنی مطالعه ایتمه‌سله‌ر ایکه‌ن. تاشکنده‌کی «قوییشه‌ف» دیگه‌ن اورتا مکتبنگ تیل اوقوتوچیسی فخرالدین اوغلی نام ۱۹۳۲نچی ییلی په‌دا- غوژی فاکولته‌سینی بتیرگه‌ن بر معلمه‌ن: «سیز قاندای نظری کتابلار اوقوذگز؟» دیب سوراغاندا، او «اوتکه‌ن ییل سانجار صدیق ترجمه قیلغان بر کتابنی اوقوب ایدم» دیمشدر (ساویت آقاده‌میکی مار (Marr) نگ «تیل وه تفکر»ینی آیتماقچیدر). «بو ییلچی؟» دیگه‌ن سوراقغا ایسه «بویل هیچ نه‌رسه اوقومادم» دیب جواب قایتارمشدر.

تیکشیروچیله‌رنك موضوع بحث مقاله‌ده کتیردیکله‌ری مثاللاردان تاشکند مکتبله‌رنده‌گی درس بیرو پلانلارینگ دا سوك درجه برباد ایکه‌نلگی آگلاشیلما قدادر.

«الفبانی أوزگه‌رتو املانی وه املا أورگه‌تیشنی قولایلاشترادی» دیب آغیز کوپورتوب یورگه‌ن ساویت معارف ایشچی‌له‌ری بوکون اورتا مکتب اوقوچیلارینی‌دا توغرو املا یازوغا أورگه‌ته آلمادیقلاری برطرفدا تورسون، اورتا مکتب اوقوتوچیلارندان‌دا بعضیلارینگ بوکونگی «قو- لایلاشغان املانی» توغرو یازالماغانلقلارینی خبر بیرمه‌کده‌لر. موضوع بحث مقاله‌ده: «اوقوچیلاریمزنگ املا سوادی قناعتلانترارلی ایمه‌س. اولارنك یازولاریدا املا خطالاری تولوب یاتادی. مثلا ۷۵نچی مکتبنك

اوقوچیلاریدان م.نگ بریت یازوویدا ۲۵ ، ر.نگ ۲۰ ، ف.نگ ۱۰املا خطاسی‌بار»دیب احوالنك بوندای‌بولوشیغا شو سببله‌ر کورسه‌تیلمه کده‌در:

برنچیسی ، اوقوتوچیلارنگ أوزله‌ری املا قاعده‌له‌رینی هه‌لی پوختا بیلیب آلماغانلار ایمش. مثلا ولی برهان دیگه‌ن بر تیل معلمی رحیم دیگه‌ن اوقوچینگ دفترینی تیکشیریب «۷ خطا بار» دیب یازیب قویغان. حقیقتدا ایسه اونگ دفتریده ۵۰ ده‌ن آرتیق خطا بار ایکه‌ن.

ایکنچی سبب ، اوقوچیلارنك قوللاریدا املا لغتینك بوللماسلغی‌ایمش. بوندای بر لغتنگ اوقوچیلاردا بولوشیغا مکتب دیره کتورلاری‌دا ، تیل اوقوتوچیلاری‌دا هیچ اعتبار ایتمه‌سله‌ر ایکه‌ن.

اوچنچی سبب ، باشقا فن اوقوتوچیلارینگ املا أورگه‌نیشکه اهمیتسز قاراشلاری ایمش. اولار أوزله‌ری سوادسز بولغانلاریدان قارا تاختاغا یازیلاتورغان سوزله‌رنی یاگلیش یازیب اوقوچیلارنی یاگلیشتریب یوباراللار ایکه‌ن.

تورتونچی سبب ، بالالارنی ادبی تیلده توغرو سوزله‌شکه أورگه‌تیشگه بیته‌رلی اهمیت بیریلمه‌سلگی ایمش. «حتی اوقوتوچیلارنگ أوزله‌ری هم آیریم سوزله‌رنی خطا تلفظ ایته‌دیله‌ر وه اوقوچینی یاگلیشترا دیلار» دیله‌در.

صابر یحیی نام باشقا بر معلم ده «قیزیل اوزبیکستان»نگ۱۱.۵.۳۷ تأریخلی سانده‌ی عینی مسئله اوستنده اوزونچا بحث آچماقدا وه بو دا «مکتب نیگه سوادلی اوقوچی یتیشترمه‌یدی؟» باشلغی آستندا ساویت مکتبله‌رده‌کی کهمچیلکله‌رنی کورسه‌تیب ، أوز طرفندان بعضی تکلیفله‌رده بولونماقدادر. صابر یحیی یازادر که: «ساویت مکتبله‌ریده‌ن سوادلی اوقوچیلار یتیشیب چیقماسلغینگ باش سببی مکتبگه ایندیگنه قادام قویغان بالاغا اوشا کونده‌ن اعتباراً اهمیت بیریلمه‌سلگیدر. بوتون شهر وه رایونلارداغی مکتبله‌رنی تیکشیریب چیقساگز ، برنچی صنفلارداغی اوقوتوچیلارنگ معلوماتی توبه‌ن ، تجربه‌سی آز ایکه‌نینی کوره‌سز. مکتب مدیرله‌ری ، حتی معارف بولومی مدیرله‌ری معلوماتی وه تجربه‌سی

آزراق اوقوتوچیلارنی کوردیله‌رمی ، ده‌ره‌و برنچی صنفغا توغرو-لایدیلار. حالبوکه برنچی‌صنف‌ایگ مهم‌صنف بولوشی کیره‌ك»دیب‌معارف أداره‌له‌ری باشندا اوتورغان مأمورلاردان شکایت ایتکه‌نده‌ن سوڭ ، برنچی صنف اوقوتوچیلاری اوچون ایگ ضرور بولغان کیسمه حرف ، تیل وه املاغا دائر جدوللهر ، اوقو لارغا کیره کلی مه‌تودیك قوللانما-لار کبی ماته‌ریاللارنگ هیچ بر یرده یوقلغینی سویله‌ب ، ایلك صنفلار اوچون آتالیب باسیلغان درسلیکله‌رنگ کهمچیلیکله‌رینی برین-برین کور-سه‌تیب مقاله‌سینی «بز برنچی صنفلارنی تجربه‌لی ، بیلیملی اوقوتوچیلار بیله‌ن تأمینله گه‌نیمزده گنه مکتبله‌ریمزده‌ن سوادلی اوقوچیلار یتیشتره آلامیز» دیگه‌ن سوزله‌ر بیله‌ن آیاقلایدر.

تورلو واهمه وه بهانه‌لهر بیله‌ن بیلیملی تجربه‌لی منور زمره‌سی ، او جمله‌ده‌ن آنچاغنا قیمتلی معلمله‌ری قیریلیب ، سورولوب کیتکه‌ن وه یا چوروتولوب یاتقان ساویت تورکستاندا سوادلی اوقوچیلار یتیشترو امکانینگ یاراتیلا آلیناجاغینا بز اینانمایمز. ساویت مطبو-عاتندا غی تورلو خبر وه مقاله‌له‌رده‌ن ده آگلاشیلماقدا بولغانینا کوره ، ساویت معارف سیاستی آینیقسا بزنگ تورکستاندا خلقمزنگ احتیاجیغا اریغون وه متناسب بر طرزده قویولماغاندر. بولشه‌ویکله‌رنگ کوپورتوب سریله‌دیکله‌ری خلق معارفی بالخاصه بزنگ تورکستاندا دولتنگ مادی یارده‌منده‌ن محروم وه اهمال ایتلمش بر حالدادر. شو سببده‌ن مکتبله‌ر ایشی یورمه‌ی ، حتی معلملك مسلکینه انتساب ایتکه‌ن زمره‌نگ ده کوپی وظیفه‌سیگه باغلانالمای قالماقدا وه بوندان خلق معارفی کوب ضرر کورمه کده‌در.

«قیزیل أوزبیکستان»نگ ۳۷ .۵ .۶ تأریخلی سانده‌ن شو توبه‌نده-کی خبرنی آلامیز:

«اوقوتوچیلار معاشینی أوز وقتیدا توله‌مه‌سلك کینکی کونله‌رده خارزم رایونلاریدا عادت بولوب قالدی. اوقوتوچیلارنگ کوپی ۲ - ۳ ، حتی تورت آیلاب ایش حقلارینی آلغان ایمه‌سله‌ر. خیوه رایونی «آخوند

بابایف» قولخوزی قاشیداغی تولوقسز اورتا مکتب اوقوتوچیلاریغا فیورال آییدان بویان آیلق تولەنمەگەن. پیرناخوش قیشلاق ساویتیدەگی ۳ مکتبدە درسلەر أوز وقتیدا بولمایدی. بعض کونلەر ایسە بوتونلەی دوام ایتمەیدی. بونگ سببی شوکە اوقوتوچیلار معاش اوچون هەر کونی رایون معارفیگە قاتناشدان بوشامای قالدیلار. خیوە مالیە وە معارف بولومیدەگیلەر «پول یوق، کرەدیت آچیلماغان» دیب کوبچیلك اوقوتوچیلارغا ایکی آیدان بویان معاش تولەمەیدیلەر. رایون مالیە وە معارف بولوملەرینگ اوقوتوچیلاردان بولغان قرضلاری ۱۳۵میگ سومغا یتب قالغان...

شوندای رسواچیلقنی اوکروغ معارف بولومی کوز آلدیداغی أورگەنچ رایونیدا هەم اوچراتیش ممکن. اویغور قیشلاق ساویتیدەگی تولوقسز اورتا مکتب اوقوچیلاری پیرنظر، مەنجان اوغلی، آتا مراد اوغلی، پیربان اوغلی لاریغا شو ییل یانواردان بویان معاش تولەنمەگەن...

أورگەنچدە یانوار فیورال آیلاریدان بویان معاش آلماغان اوقوتوچیلار آنچاغنا بار. بونگ نتیجەسیدە کوپ اوقوتوچیلار مکتبگە کیلمەی قویدیلار.»

یوقاریداغی احوال تورکستاننگ یالغز خارزم قسمینا منحصر ایمەسدر.

عبدالوهاب.

*

رادلوف حقندا

مشهور تورکولوغ رادلوفنگ توغوم کونی یوز ییللغی مناسبتیلە ساویت نشریاتندا برنیچە مقالە چیقدی. بو مقالە محررلەری رادلوفنگ تورکولوژی ساحەسنداغی حقیقتاً بویوك خدمتلەری وە بو یولدا یاراتدیغی اثرلەرندەن بحث ایتب گنە قالمای، اونگ روسلیغی، روسچیلغندان وە روسیانی سیودیگندەن دە دەم اوردیلار. ایکنچی طرفدان بو یازیلار اونی تورك محبی قیلیب چیقارماقچی بولدی. رادلوفنگ بویوك بر

تورکولوغ بولغانلغندا شبهە یوقدر؛ اونگ «تورك اوروغلاری خلق ادبیاتی نمونەلەری»، «تورك لهجەلەری لغتی تجربەسی» وە برقاتار اثرلەری بزنك اوچون سوڭ درجەدە قیمتلی یازیلاردر.. لکن رادلوفنگ روسلق سیوگیسندەن وە یادە اونگ آیریچا بر تورکلك محبتی بیلەن تمایزندەن بحث آچو بزچە توغرو بولماسا کیرەك.

رادلوف (Radlof - Радлов) هیچ بر جهتدەن روس ایمەسدر. ۲۱ یاشلق آلمان ییگیتی ویلهەلم رادلوف ۱۸۵۸نچی ییلی روسیاغا کیلیب روس تبعەلغینا کیرمش، روس آقادەمیسی اعضالیغینا قادار کوتەریلمش ایسە دە أولومینە قادار (یعنی تا ۱۹۱۸گەچە) حقیقی آلمان بولوب قالمشدر. روسلار اونی یەگیدەن «واسیلی واسیلیویچ» دیب آتادیلار-سادا، او «ویلهەلم» بولوب قالا باردی. اونگ روسچا سویلەشندە کوچلو بر آلمان آکسانی بار ایدی. او أوز اثرلەرینگ کوبچیلگینی آلمانچا یازمشدر. اونگ «تورك اوروغلاری خلق ادبیاتی نمونەلەری» آلمانچا ترجمەسیلە برلکدە چیقدی. اونگ «سبیریادان» ناملی سبیریا وە اورتا-آسیا خلقلاری ئەتنوغرافیسینە دائر اثری ایسە ایمدیگەچە روسچاغا ترجمە ایتیلمەمشدر. یالغز بونگ أوزیدە رادلوفنگ روسلیغی حقنداغی توشونچەلەر کوچینی آنچاغنا آزالتاجاق ماهیتدەدر.

—مەن رادلوفنی ۱۹۱۰ دان بیری شخصاً تانیر ایدم. مەنی اونگلە بوکونکی ساویت آقادەمیکی سامویلوویچ تانیشترغان ایدی. رادلوف مەنگە برنیچە دفعەلار حقوق فاکولتەسینی تاشلاب پەتەرسبورغ دارالفنونی شرق تیللەری فاکولتەسینە کیچونی تکلیف ایتکەن ایدی. مەنی أوزی ایستەگەن یولغا سالیب یوباراآلواویی بیلەن بولساکیرەك، رادلوف مەنگە أوز لغتینی آقادەمی طرفندان هدیە ایتدیرگەن ایدی. اگردە مەندە عالملك تمایلی ایزلەری بولسایدی، شبهەسز مەن اونگ کورسەتکەن یولی بیلەن کیتکەن بولور ایدم. مەن ایسەم اولدوقچا یاش وقتمدان باشلاب کیریب قالدیغم یولدان آیریلمای، بو یولیمدا کوب موفقیتلی بولما-

سادا توغرو ایکه‌نینه چوقور بر اینانچله حالا دوام ایتب کیتب بارا مه‌ن. دیمه‌ك رادلوف مه‌نم تمایلم حقندا یاکلیشقان ایدی...

رادلوف‌نگ مه‌نگه قیلغان آقاده‌می هدیه‌سینی اونی اولدوقچا، تخمین ایتلووی ممکن بولغان درجه‌ده‌ن دها یاقیندان تانیغانلغینی کور- سه‌تو اوچون گنه ایسله‌ب اوتوروبمه‌ن.

رادلوف روسلارنی هیچ سیومه‌س ایدی. او روسلارغا دائما یوقا- ریدان باقار وه اولارنی هیچ میکسیمه‌س ایدی. اونگ روسلارنی سیومه‌گه‌نلگی بالخاصه سوڭ جهان سوغوشی زمانی بوتون آچیقلیغی بیله‌ن میدانغا چیقدی. رادلوف روسیانگ آلمانیاغا قارشی سوغوشغا چیقووندان سوڭ درجه‌ده قیزغین ایدی. او هیچ بر تورلو ملاحظه ایتب اوتورمایچا روسلارنی «اوز دولتله‌رینی قوروب بیرگه‌ن آلمانلارغا قارشی سوغوش آچقان نانکور تونغوزلار» دیب آتار ایدی. او «روس- لارنی بز آلمانلار آیاقفا تورغوزدوق. اونلارغا علم یولینی آچیب بیرگه‌ن بیز آلمانلار ایدیك. روسیادا «تورکولوژی»نی تأسیس ایتکه‌ن مه‌ن برآلمانمه‌ن. روسیادا اسلام تاریخینی اوگره‌نو ایشینی بو قادارکوته‌رگه‌ن کشی ده بر آلمان—بارتولد در. ایمدی ایسه بو روسلار آلمانیاغا قارشی سوغوش آچدیلار....» دیگه‌ن سوزله‌رنی هیجان ایچنده سویله‌ر ایدی.

وارشاوانگ آلمان اوردولاری طرفندان اشغالی خبرینی علم آقا- ده‌میسی کتبخانه‌سنده قارشی آلارکه‌ن رادلوف آلمان ملی مارشینگ (Deutschland, Deutschland über alles)— («آلمانیا هر نه‌رسه‌ده‌ن أوستوندر») دیگه‌ن نقراتینی اوقوب یوبارغان ایدی.

ینه ایکنچی بر حادثه‌نی ایسله‌یمه‌ن. بر کون مه‌ن رادلوفنگ اوبندا اوتورغان ایدم، ریغالی بر آلمان کیریب کیلدی وه ریغاداغی آلمانلارنك سیقیشتریلدیغندان، بعض برکشیله‌رنك حکومت طرفندان شهر- ده‌ن سورولدیگنده‌ن آگلاتدی... بوحادثه‌له‌رنی‌تیگلاودان هیجانغا کیلگه‌ن رادلوف: «آلمانلار ریغانی آلغاندان سوڭ ریغادا وه بوتون بالطیق بویندا روسلقنگ ایزینی‌ده قالدیرماسلق کیره‌ك. آلمانیا په‌ته‌رسبورغنی‌دا اشغال

ایتب، نا نجیب روسلارنی بو ییرده‌ن ده قووب یوبارش کیره‌ك...» دیگه‌ن سوزله‌رنی سویله‌دی.

رادلوفنگ روس وه روسلقفا قارشیلیغینی کوب روسلار بیله‌رله‌ر ایندی په‌ته‌رسبورغ ساغ طرف غروپلارینا منسوب «نوویه وره‌میه» غازیتاسی «آلمانلیغینی قویماغان روس آقاده‌میکی» رادلوف‌نگ اثرله‌رینی طبع ایتدیرمه‌سلکنی طلب ایتب مقاله یازغان ایدی. رادلوف‌نگ روس دوشمانی ایکه‌نینی ساموپلووپچ ده یاخشی بیله‌ر ایدی. رادلوف روسلق وه روسیاغا قارشی سویله‌ی باشلاغاندا معلمینه قارشی نزاکت ساقلا- غاندان ساموپلووپچ هیچ نه‌رسه دیمه‌سده‌ن، فقط دوداقلارینی تیشله‌ب چیقیب کیته‌ر ایدی...

رادلوفنگ تورکله‌رگه قارشی‌دا مخصوص بر سیوگیسی بارلغینی ادعا ایتب بولمایدر. او روسیادا أوزی طرفندان تأسیس ایتلگه‌نلگی فکرنده بولوندیغی تورکولوژی ساحه‌سینی سوڭ درجه‌ده سیوه‌ردی. بر نباتاتچی تیکشردیکی نباتاتنی وه یا ده بر حیواناتچی تورلو که‌یه- له‌کله‌رنی قاندای اعتنا بیله‌ن توپلاب قوللەکسیون حاضرلاشغا اورونسا، رادلوف‌دا بزنی شوندای اوبیه‌کت ایتب کوره‌ر وه ساحه‌سینا باغلیلغی نسبتنده اعتنا بیله‌ن ایشله‌شکه اورونار ایدی. اونگ تورکله‌رگه باغلانیشی بوندان آرتیق ایمه‌س ایدی.. رادلوف خلقلارنی کوچلو وه کوچسز دیگه‌ن ایکی قسمغا آییرار ایدی. او روسلارنی آلمانلاردان توبه‌ن دیب کوردیکی کبی بزنی ده روسلاردان توبه‌ن وه کوچسز دیب کوره‌ر ایدی. رادلوف بوندان روسلارنگ بزنگ اوستمزده حاکمیت حقینی جیقارماقچی بولار ایدی.

علی خان بوکه‌یخان بر وقت رادلوفغا روسیانگ شدتلی سیاستنده‌ن وه مهاجرت أداره‌سینگ حقسزلقلارندان شکایت ایتب سویله‌گه‌ن. رادلوف اونگ حکایه‌سینی تیگلاب بولوب: «کوچلوله‌رنگ کوچسزله‌ر أوستنده حکمرانلیغی بوتون دولتله‌رنگ طبیعی قانونی نیگیزیدر. أوزیگز روسلاردان قورونوب، اونلارغا قارشی أوزیگزنی وه أوز بیریگزنی

قوری آلماس ایکه‌نسز، روسلار سزنگ ییرله‌رنی تارتیب آلوغا حقلبدر-
لار» دیب جواب قایتاردی. اونگ بو سوزله‌رینی ایشیتکه‌چ علی خان
درحال توروب چیقب کیتکه‌ن. اوکونده‌ن سوڭ علی خان رادلوفنگ
اسمینی ایشیتکه‌نده هیجانغا کیله‌ر ایدی.

رادلوف بیله‌ن سیاسی موضوعلار اطرافندا مناقشه ایتو فائده‌سز
بر نه‌رسه ایدی. رادلوف سیاسی مسئله‌له‌ر بیله‌ن علاقه‌دار بولماس دا
ایدی. فقط او أوزینگ کوچلونگ کوچسز اوستنده‌کی حاکمیت
حقی اوستنده‌کی نظریه‌سینه تورکولوژی ساحه‌سنداغی نظریه‌سی کبی
حقیقت دیب اینانار ایدی.

روس آقاده‌میکی وه تورکولوغ رادلوف‌نگ روسلارغا وه بزگه
قاراشی شوندان عبارت ایدی.. رادلوفنگ تورکولوژی اوچون قالدیر-
دیغی اثرله‌رینه کیره‌کلی قیمتنی بیروویمز کیره‌ك. فقط اوندا مخصوص
بر تورك محبتی وه بالخاصه بزنگ روس ایمپه‌ریالیزمی یوکی آستندا
چیکدیکله‌ریمزگه قارشی بر مرحمت تویغوسی ایزله‌ب بولمایدر.

چوقای ارغلی مصطفی

هامش: —رادلوف‌نی ایسله‌و مه‌نگ رادلوف کتابلاری توپلامینی
خاطرلاتدی. ۱۹۲۱ نچی ییلی تیفلیسده ایسکی کتابچیلاردان رادلوف
نگ «تورك اوروغلاری خلق ادبیاتی نمونه‌له‌ری» ایله ینه مسلمان شرقینا
دائر بر قانچا نادر کتابلار اوچراتقان وه سوڭ پاره‌منی بیریب شولارنی
آلغان ایدم. او زمان تیفلیسده آنقارا بویوك ملت مجلسی حکومتی ممثلی
بولوب‌تورغان کاظم بیك (سوگرادا ایزمیر والیسی کاظم پاشا، حال
حاضردا تراکیادا اوردو قوماندانی) بوکتابلارنی تانیشماق اوچون
بیریب تورومنی سورادی. مه‌ن ده کتابلارنی اوکشینگ اویینه یوباردم.
بر نیچه هافتا اوتکه‌نده‌ن سوڭ کاظم بیك‌گه کتابلاریمنی ایسته‌ب مراجعت
ایتدم، اوکشی «کتابلاریگزنی کیله‌جه‌ك آنقارا کتبخانه‌سینه سزنگ هدیه-

گز دیب آنقاراغا یوباردم» دیب جواب بیردی. ایشیتدیگمه کوره
آنقارا کتبخانه‌سنده رادلوف کتابلاری بارمش. غالبا شو مه‌نم کتابلاریم
بولسا کیره‌ك. ایمدیلك مه‌نی قیزیقتراتورغان بر نقطه بوکتابلارنگ
کتبخانه‌نگ رسمی دفترینده «تورکستانلی فلانچیدان هدیه» دیب قید
ایتلیب-ایتلمه‌گه‌نلگیدر... چ. م.

*

شرقی تورکستانغا دائر علمی بر اثر

به‌رلین یوکسه‌ك ته‌خنیك مکتبینگ یول سالو ایشله‌ری بولومینی
بتیرگه‌ن ملتداشلاریمزدان فوأد قازاق بیك یاقیندا شرقی تورکستان
یوللاری حقندا آلمانچا بر دوقتورا یازدی ایدی. دوقتور فوأد قازاق
بیکنگ کیگ کتله‌نی ده قیزیقتراتورغان «شرقی تورکستان بویوك
دولتله‌ر آراسندا» ناملی بو علمی اثری عمومیتله شرقی آوروپانی،
آینیقسا روسیانی وه بوگا قاراشلی وه بو دولتنگ تأثیری آستنداغی
آسیا أولکه‌له‌رینی أورگه‌نو اوچون قورولغان بر آلمان جمعیتی طرفندان
نشر ایتیلیب ساتیشغا چیقاریلدی.(*)

اثر ۱۶۰ بیتلك بولوب باشلیچا ایکی قسمغا بولونمشدر. ۶۰ صحیفه-
ده‌ن عبارت ایلك قسمندا شرقی تورکستاننگ چیگه‌ره‌له‌ری، طبیعتی،
اقلیمی، مساحه‌سی، خلقی، تیغیزلغی، ختای أداره‌سی، خلقینگ ختای
بویونتوروغندان قورتولوش حرکتله‌ری، ۱۹۳۱—۱۹۳٤نچی ییللارداغی
خلق قوزغالانی، خوجالغی (زراعتی، پاختاچیلغی، مالدارچیلغی، آوچیلغی،
ییربایلقلاری)، اعمالاتی، تجارتی وه یوللاری حقندا معلومات بیریلمشدر.
اثرنگ قالغان ۱۰۰ صحیفه‌سنده اوتکه‌ن عصرنگ ۷۰نچی ییللارندان
بویان بویوك دولتله‌رنگ شرقی تورکستانداغی مستملکه سیاستی حقندا
بحث ایتلمه‌کده‌در. بو مهم قسمدا روسیا، اینگلته‌ره وه یاپونیانگ

(*) Dr. Fuad Kazak. **„Ostturkistan zwischen den Grossmächten“**. Ein Beitrag zur Wirtschaftskunde Ostturkistans. Königsberg (Pr.) und Berlin W. 35. Ost-Europa Verlag. 1937. 160 Seiten Kartoniert 7.50 RM.

شرقی تورکستانداغی رقابتله‌ری، شرقی تورکستانی غربدان ساویت روسیا حاکمیتی آستنداغی غربی تورکستان ایله، جنوبده‌ن هندستان، شرقدان ختای ایله ایاغلایتورغان یوللار وه بو یوللارنگ انکشافی، قاتناشو باقیمندان اهمیت وه مقایسه‌سی، شرقی تورکستانگ روسیا، هندستان، ختای وه آفغانستان ایله تجاری مناسباتی حقلارندا مهم معلومـ ماتلار توپلانمشدر. روسچا، انگلیزچه، آلمانچا، فرانسزچه وه تورکچه نشریاتغا تایانیب یازیلغان بو جدی اثرنگ سوگینا شرقی تورکستانـ نگ، قومشو أولکه‌لر ایله باغلانیشینی کورسه‌تورغان بر خریطه هم قوشولمشدر.

بوندان آلتی یل بورون نشر ایتلگه‌ن دوقتور طاهر شاکر بکنگ «کوچه‌به خوجالغینگ آنا خطلاری» نام علمی اثری ایله (بو اثر حقندا «یاش تورکستان» نگ ۲۶نچی ساندا بحث ایتلمشدر) دوقتورفوأد قازاق یکنگ شو یل باسیلیب چیققان شرقی تورکستان حقنداغی علمی اثری تیلیمزنی بیلمه‌گه‌نلکده‌ن یرلی شرائطنی لایقیله آگلای آلمایتورغان بعضی آوروپالیلارنگ تورکستان بیلگیسینی اولغونلاشتروغا خدمت ایتوچی مهم اثرله‌ردر. کاشکه اولتچیل قورومـلار آوروپا ترتیبنده یازیلغان تورکستانغا دائر شونده‌گ علمی اثرله‌رنگ تورکچه‌سینی نشر ایتوگه اورولسایدیلار.

توقتامش اوغلی.

*

مسلکداش تورکستانلی قارداشلار ایله برکیکه‌ش

(هندستاندان)

بوکونکی دنیا ایشله‌ریگه خصوصاً ملی، اجتماعی وه دینی مقصدـ لارغا ایریشمه‌کده مطبوعات انسان ته‌نده‌گی قان کبی اورون توتماقدا در. هه‌ر بر فرد أوزینگ شخصی، ملی، اجتماعی وه دینی موفقیتی اوچون برنچی قاتاردا مطبوعاتغا محتاجدر، باشقا سوزله‌ر بیله‌ن آیتقاندا هیچ بر ایشگه بیلیمسز، بتیمسز یتیشیب بولمایدر. آینیقسا بزله‌ر کبی اطرافغا تارقالیب کیتکه‌ن تورکستان فرزندی اوچون هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن

اول، مطبوعات کیره‌ك. فقط مطبوعات قانچا مهم بولسا، اونی چیقاریب دوام ایتدیرمه‌ك ده شونچا آغیر بر مسئله‌در. هندستان مرکزی دهلی‌ده چیقاتورغان اوچ تیلده‌گی «صدای مهاجرین» مجموعه‌میز نیمه اوچون برده‌ن توختاب قالدی؟ چونکه تورلو مملکتله‌رده یاشاوچی مهاجرله‌ر اوگا یاخشی توجه ایتمه‌دیك. اگر دهلی‌ده‌گی تاشباسما یانیغا یه بر میخ چاپ ماکینه‌سی آلیب بیرو یولی قیدیریلسایدی، مجموعه‌میزنی چیقاریب تورو ته‌خنیك باقیمندان دا قولایلاشار ایدی. بر چاپ ماکینه‌سینی ۸۰۰ هندستان روپیه‌سیگه تدارك ایتو ممکن بولاتورغانغا اوخشایدر. اگر مهاجرتده‌گی یورتداشلاریمز آراسندا فداکار، همتلی بر کشی تاپیلیب، شوندای بر ماکینه‌نی آلیب بیرسه‌یدی، مسجد، مدرسه وه کوپروك سالغانده‌ك وه یا قودوق قازیغانده‌ك خیرلی بر ایش قیلغان بولور ایدی.

تورکستانلی خواجه نذیرجان.

پشاور، ۳۱ ایپول ۹۳۷

*

«پراودا» اکمل اکرام نی عیبله‌یدر

I— ۱نچی سه‌تابرده‌ن اعتباراً یه‌گی (۱۹۳۷-۱۹۳۸نچی) اوقو یلی باشلانووی مناسبتیله مکتب ایشله‌رینگ باریشینا حصر ایتلگه‌ن «پراودا» نگ عینی تأریخلی ساندا غی باش مقاله‌سنده‌ن توبه‌نده‌گی جمله‌له‌رنی کیتره‌میز:

«مکتب ایشله‌ریگه قارشی مسئولیتسز وه جنائی قاراشنگ ایگ آیدین مثالی اولاراق أوزبیکستان معارف قومیسارلغی ایله بعضی دائره وه شهر فرقه قومیته‌له‌ری هم شهر شورالارینی کیتریب بولادر. مثلاً تاشکنده سالیناجاق یه‌گی مکتب بنالارینگ ۱نچی آوغوستگه‌چه یاریمیسی‌دا حاضر بولماغان. سمرقند، له‌نینسك(۱)، تاشلاق وه میتاندا سالیناجاق مکتب بنالاری اوچون بیلگیله‌نگه‌ن آغاچلار اطرافغا ساتیلیب کیتکه‌ن.

(۱) ئه‌سه که قیشلاغی بولسا کیره‌ك.

أوزبیکستان معارف دائره‌لەرینده اوتوروب آلغان بورژوآ ملتچیلەر مکتب بالالاری وه اولارنگ آتا-آنالارینی ناراضی قیلیب قویوش اوچون قوللارینداں کیلگەن حرکتلەرنی ایشلەمه‌کده‌درلەر. اتفاق حکومتی طرفندان مکتب اوچون تعیین ایتلگەن آقچا باشقا طرفغا صرف ایتلمه‌کده‌در.

مکتب بالالارینگ آتا-آنالاری مکتبلەرده روس تیلی درسیگه هیچ اهمیت بیرمیلمه‌گه‌نیده‌ن شکایت ایتمه‌کده‌درلەر. أوزبیك بالالاری اوچون موندان دا آرتیق حقارت بولورمو؟!

بو کیبی رذالتنگ بوتون مسئولیتی تنقیدنی هیچ یاراتمایتورغان وه معارف قومیسارلغنداغی بورژوآ ملتچیلەرینی حمایه ایتوچی یولداش (اکمل) اکرام بوینیغا توشه‌در.»

II— «پراودا»نگ ۳۷ .۹ .۳ تأریخلی سانده «بورژوآ ملتچیلەر حمایه‌چیسی وه یاردامچیلاری» باشلقلی، «پراودا» ووستوکا» ایله «قیزیل أوزبیکستان»نی باشقاروچیلارغا وه اکمل اکرامغا قارشی بر مقاله باسیلغان. بو مقاله‌ده ایلیبیك، عثمان ناصر وه چولپان لارنگ بورژوآ ملتچیلەر خادمله‌ری ایکه‌نلگی ده سویله‌نمه‌کده وه «پراودا ووستوکا» نگ باش محرری حسن اوغلی ایله مالیه قومیسارلغی، تاشکند شهر شوراسی وه «قیزیل أوزبیکستان» باشلوقلارینگ ملتچی وه زیانچیلار دان بولغانلغی آلغا سورولمه‌کده‌در.

III— «پراودا»نگ ۳۷ .۹ .٦ تأریخلی سانده، «أوزبیکستان مرکز فرقه قومیته‌سنده‌گی بویوك حمایه‌چیلەر قاناتی آستنده» باشلیقلی مقاله‌ده، «بورونغو» تاشکند شهر شوراسی رئیسی عبدالحی تاجی، اونگ اورونباساری میرحمید خواجه، أوزبیکستان مرکز فرقه قومیته‌سینگ «بورونغو» کلوبی تالقانای اوغلی وه باشقالار «اجنبی دولتلەرگه ساتیلغان بورژوآ ملتچی شایکاسی» دیب عیبله‌نمه‌کده وه بو «باندیتلار»نگ اوز توپلانیشلارندا اکمل اکرام شرفینه آداق وه باشقا تورلو ایچکیلیکلەر ایچکه‌نلیکلەری یازیلماقدادر.

*

تورکستاندا قومیسارلارنی ایشده‌ن قووش دوام ایتمه‌کده

اینگلیز غازیتاسی «ده‌یلی ته‌له‌غراف» موسقوا مخبرینگ یتکیزدیگنی خبرگه کوره، تاجیکستان ساویت حکومتی باشلوغی عبدالله رحیمبای، زراعت قومیساری اوربانوف، معارف قومیساری حسن‌اوغلی، ارزاق قومیساری عظیم‌جان اوغلی، صنایع قومیساری عبدالله‌اوغلی، یگیل صنایع قومیساری محمدسعید اوغلی لاری «ملتچیلك وه خلق دوشمانلغی» ایله عیبله‌نیب محکمه‌گه بیریلمشله‌ردر. بونلاردان باشقا بورونغوتاجیکستان فرقه قومیته‌سی باش کاتبی شادونس (ئه‌رمه‌نی)، فرقه خادمله‌رنده‌ن عابدین اوغلی وه باشقا برقانچا لاری «خلق‌دوشمانی» اولاراق اعلان ایتلمشله‌ردر. («ده‌یلی ته‌له‌غراف» 11. IX. 37).

تورلو خبرلەر

سابق شمالی قافقاسیا حکومت باشلوغی وفات ایتدی.

سابق شمالی قافقاسیا جمهوریت حکومتی باشلوغی عبدالمجید (توپا) چەرمویف شو یل آوغوستنگ ۲۸ نده اسویچره‌نگ لوزان شهرنده وفات ایتمشدر. مرحومنگ جنازه‌سی پاریسگه کیلتریلیب، ٤نچی سه‌تابرده کومولمشدر. یری یومشاق بولغای!

باشقارمادان: اورون آزلغندان، «پراودا» ایله «جمهوریت» غازیتالاری آراسندا غی مناقشه توغروسندا یازیلغان مقاله ایله «بین‌الملل تورموشدان» باشلیقلی یازونی بو سانغا کیرگیزه آلمادیق.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Buchdruckerei „VIKTORIA" GmbH., Charlottenburg 1, Spreestraße 8
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

Yach Turkestan

Septembre 1937 (Le Jeune Turkestan) No. 94

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokai - Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلاری:

یللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگینك

10نچی ییل دونومی

استانبولدان باشقارمامیزغا یازیلغان بر مکتوبده بیلدیریلدیگینه کوره، اوندا غی تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی ۳۷ .۸ .۲۹ ده، توش چاغی ساعت ۱۵ ده سلطان احمدده گی بناسندا، قورولوشینگ ۱۰نچی ییل دونومینی بایرامله‌مشدر. بایرامنگ کوب کوللو کیچکه‌نلگین «جمهوریت»-نگ ۳۷ .۸ .۳۱ تأریخلی ساندا دا اوقودوق.

مجموعه‌مزغا تیه‌شلی هه‌ر تورلو یوللانمالار اوچون آدره‌س:

Mustafa Tchokai - Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

یاش تورکستان

تورکستانگ ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك ده‌قابر-ندەن چیغا باشلاغان | اوقتوبر (برنجی تشرین) 1937 (1356 هجری) | سان 95

بو ساندا:

1 —	تورکستاندا سیاسی یوغروم، اونك معنا وه اهمیتی	باش مقاله
2 —	تورکستاندا ملتچی غروپلار	***
3 —	تورکستان ملی ادبیاتی اطرافندا	طاهر اوقتای
4 —	تورکستان ادیبله‌ری وضعیتی	مج. جانای
5 —	«جمهوریت» وه «پراودا» غازیتالارینگ «دوستلق غاوغالاری»	توقتامش اوغلی
6 —	تورکستان، قافقاسیا وه اوقراینا خلقلارینگ ملتله‌ر جمعیتینه مراجعتی	م.
7 —	تورکستانغا دائر یه‌کی آلمانچا نشریات	
8 —	بین‌الملل تورموشدان	
9 —	تورکستان مهاجرله‌ری آراسندا	
10—	تورکستان خبرله‌ری: تورکستاندا پاختا توپلاش ایشی قالای بارادر؟ معارف جبهه‌سنده، قولخوز أداره‌لری قولخوزچیلارغا ایش حقی بیرمه‌یدر	

معارف جبهه‌سنده— «سوسیالیستیك قازاغستان» غازیتاسی بر سه‌تا-
بر تأریخلی سانتدا «مکتب ایشیکی آچیلدی» باشلیقلی باش مقاله‌سنده بویل قازاغستاندا باشلانغیچ، اوتالاو وه اورتا مکتبله‌رگه ۹۹۲میڭ، تەخنیکوم، ایشچی فاکولته‌سی وه تورلو اینستیتوتله‌رده ۳۰میڭ قادار کشی اوقویاجاغینی سویله‌ب ماقتانسا عینی غازیتانڭ ۲ سه‌تابر سانتدا قازاغستان‌نڭ مرکزی آلما-آتا حقندا «آلما-آتا اوقویلینی اویوشتریلغان برحالدا باشلای آلمادی» دیگه‌ن باشلوقدا بریازی چیقدی.. بو یازیدا «اوقویلی حاضرلیغینڭ قالای بولغانینی ایلك کون یاخشی کورسه‌تب بیره‌در. اوقو بیرله‌رینڭ، مکتبله‌رنڭ، نشریات أداره‌لری— باسماخانه-لرنڭ، کتاب مغازه‌له‌رینڭ قاندای که‌مچیلکله‌ری بارلیغی شو کونی آچیلادر. بز اوقو باشلانغان کونی پای‌تخته‌کی برقانچا مکتبله‌رنڭ ایشینی یوقلاب کوردوك. شونڭ أوزنده‌یاق اوقو یلی حاضرلغنداکوب که‌مچیلکله‌ر بولغانلیغی آڭلاشیلب قالدی» دیدر.

عینی غازیتانڭ ۳۷ . ۹ . ۲۰ تأریخلی سانتدا «مکتب سالو ایشنده کی که‌مچیلکله‌ر تیز جویولسین» دیگه‌ن بر یازیدان مکتب بناسی مسئله-سنده کی آغیرلق‌نڭ بویل ده عینی حتی برآزدا فنا برشکلده دوام ایته-جه کی آڭلاشیلماقدادر. تورلو شهرله‌رده کی مکتب بناسی سالو، تعمیر ایتو ایشینڭ فجیع منظره‌سینی تصویر ایتب کیلگه‌ن غازیتا «آوول مکتبله-رینی سالو، توزاتو ایشی باریسی بوندان دا ناچار» دیدر.

عینی غازیتا ۲۱ ایپول تأریخلی سانتداغی «معلمله‌رنڭ بیلیمین تو-لوقلاندیراتورغان قورسلار توغریسندا» باشلوقلی یازیسندا اوتکه‌ن یل اوتکه‌زیلگه‌ن معلمله‌رنی شهادتنامه آلو امتحانینا تابع توتو ایشی نتیجه-سنده بیلیمی یتیشمه‌گه‌ن کوب گنه معلمله‌رنڭ ایشده‌ن قوولدیغینی، بویل ایسه مکتب یاشنداغی بالالار سانینك آرتدیغینی، بو احتیاجنی کوره‌رلك درجده یه‌گی معلم چیقاریلا آلمادیغینی بوصورتله معلم یتیشمه‌گه‌نلگی آغیرلیغینڭ برآزدا آرتقانینی سویله‌یدر.

تورکستاندا سیاسی پوغروم، اونك معنا وه اهمیتی

تورکستان «ملی» ساویت جمهوریتله‌ری حکومتله‌ری دائره‌سنده اوتکه‌زیلگه‌ن تازالاولار «یاش تورکستان»نڭ اوتکه‌ن ۹۲ — ۹٤ سانلارندان اوقوچیلاریمزغا دا معلومدر. بوتون تورکستان جمهوریتله‌ری حکومتله‌ری باشسز لاندیریلدی. فیض‌الله خواجه، شیرین شاه شاه‌تیمور، عبدالله رحیمبای، آیتاق اوغلی نادر بای، قازاغستان «رئیس جمهوری» قولومبه‌ت اوغلی اوزاقبای، عیسی قای اوغلی (قیرغزستان حکومتی باشلوغی) وه برقانچا باشقا قومیسارلار «خلق دوشمانی» اعلان ایتلدیله‌ر. تورکستانلیلار ایچنده‌ن «ملی فرقه» مرکزی قومیته‌سی برنچی کاتبلگینه ایریشه بیلگه‌ن برگنه کشی اکمل اکرام اوزی ده «بورژوا ملتچیلگی» شبهه‌سی آستینا توشوب ستالین قاناتی آستنداغی داگی‌نڭ سوڭ کونله‌رینی یاشاماقدادر.(*) «پراودا ووستوکا»، «قیزیل أوزبیکستان»، «ساویت قیرغزستانی»، «تاجکستان قومونیستی» وه‌باشقا بر قاتار غازیتالارهیئت تحریریه‌سی قولاتیلدی. ادیب، یازوچیلار صفی تازالاندی. باشقا تیلده تونوق ترجمه‌سی ممکن بولماغان روسچا «پوغروم» سوزینڭ افاده ایتدیکی حادثه چین معناسندا تطبیق ایتیلمه‌کده‌در.

بوکشیله‌رگه یوکله‌نمه‌کده بولغان عیب حقیقتغا اویغونمودر؟ مثلا اکمل اکرام وه عبدالله رحیمبای‌لار حقیقتاً ده «ملی بورژوآ» نگ یاشیرینغان کشیله‌ری وه خارجداغی تورکستان «آق مهاجرله‌ری» (بولشه-ویکله‌ر بزنی شوندای دیب ده آتایدرلار) خبرچیسی بولوب تورغانلارمی؟ ظاهراً اوز حرکتمز شهرتینی آرتیرو باقیمندان بزنڭ بو سورغوغا اونی تصدیق ایتب جواب قایتاریشمز کیره‌ك ایدی. بو تورکستاندا روس پرولەتاری دیکتاتورلیغی تاشلاندیلارینی وه اوزومزنیڭ ده «خلق‌دوشما-

(*) شو مقاله تیریلگه‌ندان سوڭ آلنغان خبرله‌رگه کوره، اکمل اکرام فرقه مرکزی قومیته‌سی کاتبلگنده‌ن وه فرقه‌دان چیقاریلاراق محکمه‌گه بیریلمه‌کچیدر.

نی» دیب تانیب وه تانیتب کیلدیکله‌ریمز شخصلارنی اوز قاتاریمزغا آناق بزنگ اوچون اوجوز بر ره‌قلام بولورایدی. یوق، بوکشیله‌ر بزنك کشیله‌ریمز بولماغانلار وه بولا دا آلماسلارایدی. مسلمان تورك ملتچیله‌ری بولوب توروب بیز عبدالله رحیمبای کبی سوغشچان خداسز لارباشلوغینی قالایچا اوز ایچمزگه آلابیله‌جه‌کمز؟ بزیمله عبدالله رحیمبای آراسندا بر مفکوره باغلانیشی بارلیغینی چیقارا بیلمه‌ك اوچون موسقوا «پراودا»سی (۱۲. ۹. ۳۷) عبدالله رحیمبایني «خوقند حکومتی اعضاسی» قیلیب کورسه‌تەدر. بو طبیعی «پراودا»نگ عادت ایتب آلدیغی قیزیل یالغانلارندان بری گنه‌در. اوز کوروشی وه موسقوانگ بویروغی ایله شو موسقوانگ ایکنچی مالایی فیض‌الله خواجه‌نی محو ایتب یورگه‌ن اکمل‌نگ «ملی بورژوآ» طرفداری وه اونگ «آگه‌تی» بولو احتمالی بارمی؟

بوکون موسقوا طرفندان هایدالیب فجیع عاقبتله‌رینه‌طرف کیتمه‌کده بولغان بوکشیله‌ر ملتمزنك میکله‌رچه سایلانغان بیگیتله‌رینك قیزیل موسقوا طرفندان محو ایتیلیشنده قاتناشغان خائنله‌ردر. طبیعی بوندای تیپله‌رنگ چین تورکستان اولتچیسی، تورکستان یورتچیسی وه ملی قورتولوش کوره‌شچیله‌ری بیله‌ن هیچ قاندای قاتناشی بولاآلمایدر. فقط بوکشیله‌ر بزیمله هیچ قاندای باغلانیشلاری بولماغان حالدا دا «ملتچی» بولوب چیققان بولسالار، بو هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول ۲۰ یللق ساویت «ملی سیاستی» نگ افلاسینی وه بزنگ یورتمزدا روس بولشه‌ویزمنه زمین بولماغانلیغینی تینمای کورسه‌تیب کیله یاتقان اورونوشلاریمزنگ حقلیلغینی کورسه‌تەدر.

فقط بو قاداری دا بزنگ حقلیلیغمزنی قولای‌غنا اثبات ایتکه‌ن بولوب قالا آلار ایدی. یوق، موسقوا طرفندان اوتکه‌زیلمه‌کده بولغان سیاسی پوغرومنگ بو اکمل، عبدالله رحیمبای، عیسی‌قای اوغلیلاری وه باشقالارینگ «بورژوآ ملتچی»لکله‌رنده‌ن باشقا، دها چوقور یاتاتورغان سببی بار.

بو، قوولغان «ملی» ساویت جمهوریتله‌ری رئیس جمهورله‌ری، حکومت باشلوقلاری، «ملی» فرقه مرکزی کاتبله‌ری بوتونیسی دیه‌رلك

تورکستاندا روس بولشه‌ویزمی طرفندان یتیشتریلگه‌ن کشیله‌ردر. بوتونیسی موسقوانگ قیزیل روس مکتبنده‌ن یتشکه‌ن، تورکستان خلقی ملی منافعینا قیلغان خیانت وه بو صورتله روس ایمپه‌ریالیزمینه کورسه‌تکه‌ن صداقتله‌ریله بوتون تازالاولاردان کیچیب کیلگه‌ن مطیع مالایلاری ایدی. ایمدی بوکشیله‌ر بوتونیسی قیزیل موسقواغا اونامای قالغان بولسالار، بونگ سببینی اونلارنگ «بورژوآ ملتچیلگنده» ایمه‌س، موسقوا بولشه‌ویزمینگ مفکوره وه سیاستنده برده‌ن بره اورتاغا چیققان آلماشنودا قیدیرو کیره‌ك.

موسقوا بولشه‌ویکله‌ری برده‌ن بره بوتون روس کیچمیشی تأریخینی یاقلاو، ماقتاو یولینا توشوب کیتدیله‌ر. ایمدیگه‌چه روس تأریخی بولشه‌ویك پروفه‌سور پوقرووسکی‌نك باشلادیغی «روس تأریخینی مارقس‌له‌نین»چه کورو دیگه‌ن یولدا ترتیب ایتیلگه‌ن‌اثرله‌رده‌ن اوقوتولوب کیله‌ر ایدی. ایمدی ایسه بو اثرله‌ر بوتونیسی «زیانچی»، «تروتسکیچی»اعلان ایتیلب منع ایتلگه‌ن..

کییه‌ف قنیازی ولادیمیر، قنیاز آله‌کساندر نه‌وسکی، موسقوا قنیازلاری دمیتری دونسکوی، ایوان قالیتالارله ۳ نچی ایوان هه‌م قانخور ٤نچی ایوان(بو ٤نچی ایوان قازان ایله آستراخان‌نی استیلا ایتکه‌ن کشیله‌ر) کبی پوقرووسکی «تأریخی مکتبی» طرفندان تأریخ قبرستانینا کومولوب یوباریلغان کشیله‌ر ایمدی قایتادان ایسکیده، چارلق زماندا بولغانی کبی روسیا تأریخینگ مقدس شخصیتله‌ری بیرنه چیقاریلماقدادرلار. شونگ کبی ایسکیده «مسلمانلارنی» تیرختاوسز تریب کیلگه‌ن روس تأریخی افسانه‌وی شخصیتله‌ری «ایلیه مورومه‌تس»، میقولا سه‌لیه‌نینوویچ»، «آلیوشا پوپوویچ»دا بر داها تیریلتیلیب تأریخ صحنه‌سینه قویولماقدادر. شو قنیاز وه چارلار طرفندان استیلا ایتیلگه‌ن اولکه، مملکتلەر خلقلارینگ قانی بیله‌ن یازیلغان روسیا تأریخی ایمدی دنیا تأریخینگ ایگ پاك وه مقدس بر صحیفه‌سی، روسیادا استیلا

ایتیلگەن خلقلارغا حیات سووی بیرگەن بر «جنت» حالنده کورسه‌تیلمه‌کچی بولادر..

انقلاب دورنده‌ن اول اونوتولا باشلاغان روس یازوچیلاری‌ایچنده ایک ارتجاعچیسی غونچاروف ،اوشینسکی وه باشقالاری اثرلەری یه‌گیده‌ن روس ادیاتینگ مقدساتی درجه‌سینه چیقاریلماقدادر.

قیسقا قیلیب ئەیتکەنده ایسکیده ، چارلق دوری باشلانغیچ وه اورتا مکتبله‌رنده اوقوچیلارنی قارشیسندا باش ایگیب تقدیس ایتیشکه مجبور ایتلگەن ، دارالفنونلاردا شدتله تنقید ایتلگەن شخصیتلەر قایتادان تیریلتریلیب ، بویالیب ، بیزه‌لیب اورتاغا چیقاریلماقدادرلار. کیچه‌گی کونگەچه بوتونلەی تەرسینی اوقوب ایشیب کیلگەن ساویت مکتب شاکردلەری ده ایمدی بونلار قارشیسندا باش ایگیشکه مجبوردرلەر.

ساویت روسیانك اطراف غیرروس أولکه‌لەرده کی «بین‌المللچیلك» سیاستی ، بوش سوزده گنه بولسا دا روس ملتچیلگنه قارشی کورەش یوروتکەن بولوب کورونووی وه بو سایه ده روس استیلاسی ایزلەرینی کاغدده گنه بترگەنلگی ادعاسیله هیچ بولماغاندا بعضی بر ساده دللەرنك ذهنینی قازانا بیلمەك احتمالی بار ایدی. موسقوا متعصبلارینگ متعصب طلبه‌سی اکمل اکرام، عبدالله رحیمبای وه باشقالاری ایمدیگەچه ایشیتدیکلەری روس بولشەویکلەری سوزینه اینانیب روس تأریخینی قانلی بر استیلا تأریخی وه روسیانی دا زورله استیلا ایتیلگەن أولکه‌لەر خاقلاری اوموزینا قورولغان بر دولت دیب تانیغان بولا آلادرلار. ایمدیگەچه «مارقس ـ له‌نین»چه تأریخ کوروشی دیب قبول ایتیلب کیلگەن بو قاراش یرینه برده‌ن بره چارلق دوری تأریخ مکتبینگ عینی دیمەك بولغان «ستالین تأریخ نظریه‌سی» کیلب قالدی. دیمەك قیزیل بایراق آستندا یه‌گیده‌ن روس ملتچیلگی توغماقدادر. ایمدی سز «اتفاق پرولەتاری» ، «اتفاق پرولەتارینگ اطراف ملی‌أولکه‌لەرگه یارده‌می» دیگەن کبی تعبیرلەرنی ایشیتمەیسز. هەر یرده «روس پرولەتاری» ، «اولوغ‌روس

خلقی» ، «ملی أولکه‌لەرگه اولوغ روس خلقی وه روس پرولەتاری یارده‌می »نده‌ن گنه یازادرلار. اطراف أولکه‌لەرده بو یه گی ملتچی‌روسلق سیاستینی یوروتمەك اوچون ده یه گی کشیلەر کیره کدر. اکمل اکرام، عبدالله رحیمبای وه عیسی‌قای اوغلیلاری بو اشکه یارامایدرلار. طبیعی اونلار میرشبلك ، تیلماچلقدا حالا دا موسقوالی خوجاینلەرینگ دیدیکلەرینی تکرارلاب ، اونگ بویوروقلارینی ایشکه آشیریشقا اورونا جاقلاردر. فقط اونلار بوگا رغماً ایسکی روسیا «قهرمانلاری»نگ صادق مریدلەری بولا آلارلارمی؟ بلك ده هەر بر نورمال انساندا بولووی قطعی بولغان بر حادثه یوزکورسه‌تب ، بو موسقوانگ ساتیلق مالایلارندا دا انصاف ، وجدان حرکتکه کیلب «ستالین تأریخ مکتبی» قاراشینگ توضروله‌ینا بر شبهه توغوب قالماسلیغینی دا بیلیب بولمایدر. ستالین سیاستینك یه گی یولی اوچو بوکشیلەر ده اولدوقچا «انقلابچی» بولوب کوروندیلەر. بونلارنگ «ستالین تأریخی یولینا» انصاف وه اینانچله توشوب کیته‌جه کلەری شبهه‌لی کوروندی. مەنه شونگچون ده اونلارنی آلماشترو وه اولده‌ن «ملتچی» قیلیب عیبلەب قویو لازم تاپلدی. «ایتینی أولدرمەکچی بولغان بر خوجاین اولده‌ن اونی قوتورغان دیب اعلان ایتەر» دیگەن بر روس ضرب‌المثلی بار. شونگ کبی ستالین ده اوزینگ تورکستاندان تاپیب آلغان ایتلەرینی أولدورمەکچی بولغاندا اولده‌ن اونلارنی «قوتورغان ملتچی» دیب اعلان ایتمه کده‌در.

انقلابنگ أیلك کونلەرنده بولشەویکلەرگه تورکستان ملی‌انقلابچیلاری کیرەك بولدی. او زمان سلطان‌بیك خوجان اوغلی ، اسماعیل سعدو قاص‌اوغلی ، سعدالله تورسون خواجه اوغلی ، نظام‌الدین خواجه ، کوموش علی بوری اوغلی ، قهقه‌جان هەم به گی بیردی اوغلیلاری ، عوض‌بای اوغلی وه باشقالارنی آلدیلار. بولشەویك حکومتی اورناشیب آلغاندان سوڭ «ملی قورتولوش انقلابی» شعاری یرینه مرکزلەشکەن روسیا جمهوریتی قورو فکری قائم بولدی. یوقاریدا اسمی کیچکەن تورکستان‌

لیلار آرتیق ایشکه یارامادیلار، اویغا سیغمادیلار. اونلار قوولوب یبرینه اکمل اکرام، عبدالله رحیمبای کبی ملتچیلك یوقماغان کشیلهر کیتریلدیلهر.

ایمدی بو «ساویت روسیادا یاشاوچی خلقلار» نگ «برادرلگی» نده‌ن بحث ایتوچی «یالغان سوزلهر» دوری ده کیچدی؛ بویالماغان، هیچ بر پهرده ایله اورتولمه‌گه‌ن قیزیل روس ملتچیلگی، قیزیل روس ایمپهریالیزمی دوری باشلانادر. بو دورده اطراف أولکه‌لهر، آینقسا تورکستان کبی یبرله‌رده هه‌ر قاندای جنسده‌ن بر فکر صاحبی بولووی احتمالی بولغان کشیلهر یارامایدر. اکمل اکرام، عبدالله رحیمبای لار- نگ موسقوانگ اوزنده‌ن گنه أورگه‌نگه‌ن «مارقس - له‌نین» یولی بیله‌ن توشونه بیلدیکله‌ری قاداری‌غناسی‌دا یارامایدر. بو ایشکه اکمل اکرام یارده‌می بیله‌ن قولاتیلغان فیض‌الله خواجه یبریگه کیتریلگه‌ن چه‌کیست عبدالله کریم اوغلی کبی کشیلهر قیدیریلادر.

روس بولشه‌ویکله‌ری طرفندان تورکستاندا اوتکه‌زیلمه‌کده بولغان سیاسی پوغرومنگ معنا وه اهمیتینی بز مه‌نه شوندای کوره‌یمز.

*

تورکستاندا ملتچی غروپلار

«قازاغستانسکایا پراودا» غازیتاسی حالا ده بزنگ تورکستانداغی محلی ملتچی عنصرلارله باغلانیشمز حقنداغی افشاانتدا دوام ایتمه‌کده‌در. اوتکه‌ن ییل سوگندان آلیب بو غازیتا بزگه ۱۵ قادار مقاله حصر ایتدی. بو مقاله‌له‌رده‌ن مهمچه بر قسمی قازاغستان فرقه مرکزی تشویقات شعبه‌سی باشلوغی قابل اوغلی الیاس طرفندان یازیلمشدر. بو، الیاسنگ عقلسز باشندان چیققان بولشه‌ویك بیلچیللگنده‌ن باشقا بر معناسی بولماغان مقاله‌له‌رنگ بوتونیسنده، تورکستاندا ساویت حکومتی یوتوقلارینگ بویرکلگی، اگرده «یاش تورکستان»، وه بالخاصه اونگ باش محر- رینگ شخصاً بیرگه‌ن تعلیماتیله یوروتولمه‌کده بولغان ملتچی عنصرلار زیانچیلیغی بولماسایدی، ایشچیله‌رنی زهرله‌مه‌سه‌لهر، تره‌ن قضالاری

ایشله‌مه‌سه‌لهر، یاپون-آلمان ایمپه‌ریالیزمله‌ری فائده‌سینه جاسوسلق یاساماسا- لار ایدی دهاده که‌تته بولور ایدی—دیگه‌ن مضمون چیقادر. بو الیاسنی تیکللاساگز تورکستان قازاق جمهوریتی ایچنده هیچ بر أداره تارماغی یوقدرکه اونگ باشینا «یاش تورکستان» طرفندان بیلگیله‌نگه‌ن بریسی چیقب اوتوروب آلماغان بولسون. بز بو نقطه‌ده الیاسغا قارشی چیقمایمزدا. اونگ دیدیکی کبی ده بولسون. اولا بیلسین، که برکون کیلب شو الیاس اوزی بزنگ کشیله‌رمزده‌ن بلك ده داها یامانراق یاپون- آلمان ایمپه‌ریالیزمی جاسوسی بولوب عیبله‌نب قالسین... الیاس ایمدی ده بزنگ آگه‌تیمز بولغانلق حقینی قازاندی، ایمدی او یالغز «یاپون-آلمان ایمپه‌ر- یالیزمی جاسوسلیغی» تامغاسینی کوتوب تورادر.

«قازاغستانسکایا پراودا» نگ ۳۷ .۷ .۲۹ تاریخلی ساتندا چیققان «ملی فاشیست عنصرلارنی کوکینه قادار قازیب یترمه‌لی» باشلوقلی بر مقاله‌سنده سوك بیللار ایچنده قازاغستانداغی بزنگ «آزانلق تشکیلاتمز» منظره‌سینی بیرمه‌کچی بولادر. شونگچون ده بو مقاله بر درجه‌گه قادار شایان دقتدر.

الیاس بزنگ «آگه‌تله‌ریمز» نی اوچ غروپده توپلایدر: ۱—خوجان اوغلی سلطان بیك غروپی، ۲— سعدوقاص اوغلی اسماعیل غروپی، ۳—ریسقول اوغلی تورار غروپی. بو اوچ غروپنگ فعالیتی عمومیتله بر برینه توافق ایته‌در. فقط بعضی بر خصوصیت وه مقیاسلارندا بر برنده‌ن فرقلیلق کورسه‌ته‌رله‌رایدی. بوتونیسی ده طبیعی ساویت دوشمانی، روس دوشمانی بولوب فرقه‌نی ایچنده‌ن بوزوشقا اوروندیلار. اونلار بیر اصلا- حاتی کبی مهم ره‌فورملارنی ایشکه آشیروغا مانعلق ایتدیله‌ر؛ تورکستان توپراغی، بیری اوستنده آنجاق تورکستانلیلارنگ حقلی ایکه‌نلگی اوستنده اصرار ایتدیله‌ر؛ روس مهاجرله‌رینی تورکستاندان چیقارونی هه‌م کیله- جه‌کده روسیادان مهاجر کیلونی منع ایتیشنی طلب ایتدیله‌ر؛ تورکستان آوول هه‌م قیشلاقلارندا صنف مجادله‌سی بارلیغینی انکار ایتدیله‌ر؛ موسقوا

نگ تورکستانی صناعتله‌ندیرو اصولینا قارشی ایدیله‌ر وه الخ...

بونلارنك بوتونیسی‌برلکده یاریم فلاکتدر. داها دهشتلی جنایتله‌ربار. ۱۹۱۹ - ۱۹۲۰نچی یللاردا ریسقول اوغلی تورار روسیا قولی‌آستندا-غی ، قاسپی دیکزینك نه‌ری یاغنداغی بوتون تورك اوروغلارینی برگنه تورکستان تورك جمهوریتی حالندا توپلاب روسیا فه‌ده‌راسیونینا کیریتونی طلب ایتب چیقدی. بو ایسه روس پروله‌تاری دیکتاتورلیغی منافعینا قارشی دهشتلی بر تهلکه دیمه‌ك بولغان «پان تورکیزمدر». روس بولشه‌ویکله‌ری وه اونلارنگ ساتیلق مالایی الیاس‌لارنگ طالغه تورار «پان تورکیزمی» ایشکه آشیریلا آلمای قالدی. بوندان سوڭ ۱۹۲۱نچی یلی تورار موسقواغا باریب تورکستانگ استقلال حقنه مغایر مرکزی فرقه قو-میته‌سی «تورکستان قومیسیاسی»نی کیری قایتاریب آلونی طلب ایتدی.

خوجان اوغلی سلطان بیك ، سعدوقاص اوغلی اسماعیل ۱۹۲۳ نچی یلی موسقوادا ، فرقه مرکزی‌قومیته‌سی‌یاتندا توپلانغان ملی کیکه‌شده ساویت حکومتینی تورکستاندا ایمپه‌ریالیستلك سیاستی یوروتکه‌نلك یله‌ن عیبله‌ب چقدیلار. سلطان‌بیك وه اسماعیل‌نگ بو چیقیشلاری او قادار تهلکه‌لی کورونه‌دی که اونلارغا جواب بیرو اوچون ستالین اوزی چیقدی. بو قاداری یله‌ن ده بتمه‌دی. سلطان‌بیك ، اسماعیل هم تورار اوچیسی‌ده تورکستان باسماچیلیغی وه بولشه‌ویکله‌ر ، اونلارنگ ساتیلق مالایلاری الیاس کبیله‌ری طرفندان «ایمپه‌ریالیست دولتله‌رکشیسی» دیب کور-سه‌تیلگه‌ن مرحوم انور پاشا ایله سیقی بر مناسبتده بولونغانلارمش.

اوز مملکتله‌رنده حکومتنك ایگ یوکسه‌ك موقعلارینا قادار کوته‌ریله بیلمش بوکشیله‌ر نچین بوندای ایشله‌دیله‌ر؟ نیچین سایه‌سنده بو قادار یوکسه‌ك موقعلارغا کوته‌ریله بیلدیکله‌ری ره‌ژیم ، روس پروله‌تاری‌دیکتا-تورلیغینا قارشی حرکتکه کیچدیله‌ر؟

بونگ کبی سورغولارغا جوابنی بیریش اوچون هه‌ر نورمال تو-شونوچی کشی کبی بز ده ایچکی ملی سیاسی وه اخلاقی عاملله‌رنی

قیدیرامز. بولشه‌ویکله‌ر وه اونلارنگ تربیه‌سنده یتیشکه‌ن الیاس کبی احمقلاردا ایسه ایچکی قناعت دیگه‌ن نه‌رسه یوقدر. اونلار بو جهت بیاه‌ن قیزیقسینمایدرلار ، بلکه ده اونلار بو ایچکی قناعتده‌ن قورقادرلار دیمه‌ك داها توغروراق بولور.. خوجاینله‌رینگ صادق بنده‌سی الیاس-سلطان‌بیك ، اسماعیل هم تورارنگ بوندای حرکتله‌رینی ساده‌چه اونلار دائمی مناسباتدا بولوندوقلاری «سابق خوقند ملی بورژوا حکومتی باشلوغی مصطفی چوقای‌نگ کورسه‌تووننچه شوندای ایشله‌دیله‌ر» دیب کیچمه‌کچی بولادر. بونگ اوستینه او ، خوجان اوغلی سلطان‌بیك ، سعدوقاص اوغلی اسماعیل وه ریسقول اوغلی تورارنگ یاپون-آلمان فاشیستله‌ری یله‌ن باغلی بولغانلقلارینی دا سویله‌یدر(؟!؟).

بونلار سابق خوقند حکومتی باشلوغی یله‌ن ده آلمان-یاپون فاشیست-لری یله‌ن ده برگه‌لکده ، برده‌ن بره باغلانماغانلار. مثلا سلطان بیك خوجان اوغلی ساویتله‌ر صفینا ایلك چیقدیغی آنلاردا دا «چوقایچی» آگه‌نت ایدی. اسماعیل سعد وقاص ایسه ۱۹۲۰نچی یلی ، مصطفی چوقای‌نگ دوست هم فکرداشلاری علی خان بوکه‌یخان وه احمد بایتورسون‌لارنگ آگه‌تی بولوب ساویت صفینا کیردی. او مصطفی چوقاینی آچیقدان آچق یاقلاوغا سوکراق کیچدی. ۱۹۲۸نچی یلی اسماعیل حتی موسقوا «بولشه‌ویك» مجموعه‌سی بیتنده مصطفی چوقاینی یاقلاب چیقدی. بونلار ایکیسی یعنی سلطان‌بیك هم اسماعیل یاپون-آلمان فاشیستله‌ری یله‌ن ۱۹۲۷-۱۹۲۸نچی یللاردا باغلانیشدیلار. موسقوانگ احمق مالایی الیاس سوزینه دوام ایتب تورارنگ «آق مهاجر مصطفی چوقای وه آلمان ملی فاشیست غروپلاری یله‌ن باغلانیشینی ۱۹۲۳نچی یلی ، دوقتور خلیل دوست محمد هم میر یعقوب دولات‌لار یله‌ن برگه-له‌شیب تاشکنده «تیسکه‌ریچی «طلب» جمعیتی»نی قوردیغی زمانلارغا باغلایدر.

***

کاغد هه‌ر نه‌رسه‌گه تحمل کیتره‌در. او الیاس قابل اوغلینگ

حقلغا، توشونچه‌گه سیغمایتورغان احمقلقلارینا دا چیده‌یدر. بز اونگله چیکیشب، اونگ بوش ادعالارینی رد ایتب ده اوتورمایمز. اگرده خوجاینله‌ری شوندای نه‌رسه‌له‌ر یازیشقا مجبور ایتمه‌کده ایسه، طبیعی او بو یازدیردیقلارینا اینانیلوویني‌ده ایسته‌یدر. مثلا الیاس قابل اوغلینگ یازدیقلارندان بر نقطه‌سینی، سلطان‌بیك، اسماعیل وه تورارلارنگ اوز ایچکی قناعتله‌ری حکمیله ایمه‌س ده الیاس‌نگ دیدیکی کبی صرف بزنگ کورسه‌تمه‌مز ایله حرکت ایتدیکله‌ری وه یاپون-آلمان فاشیستله‌ری بیله‌ن باغلاندیقلارینگ توغرو بولوویني برآن اوچون فرض ایتسه‌ك، بو نیمه‌نی کورسه‌ته‌در؟ بو هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول تورکستاندا ساویت حکومتینگ هیچ قاندای بر تایانچیغی بولماغانلیغینی کورسه‌ته‌در. کوبده‌ن تورکستاندا صحنه‌ده‌ن یوقالب کیتکه‌ن، بلكده اولدورولوب یوباریلغان سلطان‌بیك بیله‌ن اسماعیل حقندا سوز قیلماسدان مه‌نه تورار ریسقولنی آلایلق. تورار بو سوك وقتلارغاچا روسیا جمهوریتی حکومت باشلوغی اورونباساری کبی مهم بر ساویت مأموری بولوب کیله‌در. قوولغان‌ساویت مأمورلاری آراسندا ایمدیگه‌چه بز تورارنگ اسمینی اوچراتمادق. الیاس‌نك یازدیغی کبی‌اونگ «آق مهاجر» چوقای اوغلی بیله‌ن باغلانیشی بارلیغی ایمدی‌گنه تثبیت ایتلگه‌ن بولسا، بونگله تورکستانداغی ساویت سیاستینگ افلاسی ده تثبیت ایتلگه‌ن بولادر.

خوجان اوغلی سلطان‌بیك، سعدوقاص اوغلی اسماعیل وه ریسقول اوغلی تورارلاردان سوك تورکستاندا ساویت حکومتی تیره‌گی کیمله‌ر ایدی؟ میلیونلارچا تورکستان زحمتکش خلقینگ أراده‌سینی کیم تمثیل ایتدی؟ فیض‌الله خواجه، شیرین‌شاه شاه‌تیمور، عبدالله رحیمبای، عیسی قای اوغلی، قولومبه‌ت اوغلی اوزاقبای، آیتاق اوغلی نادربای‌لار بولسا، اونلار دا ایمدی‌گنه ساویت حکومتی دوشمانی دیب اعلان ایتیلدیله‌ر. تورکستاندا روس پرولەتاری دیکتاتورلیغیندا صداقتنده هیچ قاندای شبهه بولووی تصور ایتلمه‌گه‌ن اکمل اکرام‌نگ ده ملی بورژوا بیله‌ن باغلانیشی بارلیغی چیقاریلماقدادر.

الیاس قابل اوغلینگ اورتاغا چیقاریب بیردیکی ماته‌ریاللاردان بز کوب ممنونمز. ساویت اوقتوبر انقلابینگ ۲۰نچی ییلی بایرامی آلدیندا الیاس کوره‌ش زمینمزنگ محصولدارلیغی، کوره‌شیمزنگ برکتلی ثمره سی حقندا ایگ قیمتلی شهادتنی بیرمه‌کده‌در. **

*

تورکستان ملی ادبیاتی اطرافندا

احمدیسوی طرفندان آچیلغان چیغر یالغز بر تصوف درگاهی بولوب ایمه‌س، عینی زماندا بر ملی هه‌م ده چین معناسندا ملی ادبی مکتب اولاراق انکشاف ایتدی. بلك ده اونگ بر ملی ادبی مکتب‌اولاراق اوینادیغی رول، ایتدیگی تأثیر بر تصوف درگاهی اولاراق قیلغان تأثیرنده‌ن کوب آرتیقدر.

هه‌ر بر جماعت تورموشنداغی بوتون اجتماعی عنصرلارکبی بودا حیاتی بویی انخنالی بر تولقون کیچیرمشدر. بو طبیعی تأریخی تورموش تولقونی‌انخناسینك توشوب کوتەریلیشنده‌گی حادثاتندان قطع‌نظر اینه‌جه‌ك بولغاندا بو تصوف ادبیاتی مکتبینگ ادبیات تاریخمزده ۸ عصردان برلی اوزولمای دوام ایتب، معین وظیفه‌لەر کوروب کیله یاتقانینی ادعا ایته آلاجاقمز. خلق روحی، ذوقینه اویغونلق کبی اساس قاراقته‌رینی ساقلاب، بو جهتده‌ن اطرافینا أورنه‌ك بولوب کیله یاتقان بو مکتب اوزون عمرنده کوب‌گنه بویوك شخصیتله‌ر یتیشترمش، قیمتلی اثرله‌ر یاراتمشدر. طبیعی بز، مقصدی ساویت روسیانگ ملی ادبیاتمزغا قارا-تیلغان قهار سیاستینگ اصل سبب وه عاملینی کورسه‌تب کیچمه‌کده‌ن عبارت بولغان بو یازیدا بای وه‌کیگ ادبیاتمزنگ نه بو وه نه ده باشقا مکتب، چیغیرلارینا اوزون اوزادی کیریب، اونگ مهم شخصله‌ری وه اثرلەرینی تیکشیریب اوتورا آلمایمز. ذاتاً بوکون ایچنده بولوندیغمز مهاجرلك شرائطی هیچ بر جهتده‌ن بوگا أمکان ده بیرمه‌یدر. بونگله برابر ساویت سیاستینگ کوزگوسی دیمه‌ك بولغان ساویت مطبوعاتندا،

تورلو باقیمدان بولسا دا ، کوب بحث ایتیلمه‌کده بولغان بعض برکشیلهر اوستنده قیسقا-قیسقاغنا بولسا دا توختاب اوتوش مجبوریتی بار. طبیعی بر بو شخصلهر اوستنده اونلارنی هم قاندای بر جهتده‌ن ترجیح ایتدیگیمز اوچون ایمه‌س ، صرف ساویت مطبوعاتندا کوب سوزگه آلیندیقلاری اوچون‌گنه موضوع بحث ایتهمز. ساویت مطبوعاتی آیتیقسا سوڭ زمانلاردا شاه مشرب ، صوفی اللهیار وه هویداده‌ن کوب بحث ایتمه‌کده‌در. بو اوچ شخصیت تصوف ادبیاتینگ ایڭ بویوك شخصیتله-رنده‌ن سانالماسالار دا کیڭ خلق عامه‌سی آراسندا کوب‌گنه رغبت قازانمش کشیله‌ردر.

هویدانگ تورکستان خلقی آراسندا ایڭ کوب رغبت قازانمش اثری کربلا فاجعه‌سینی تصویر ایته‌تورغان مرثیه‌لهریدر. تا ایسکیده‌ن بری بالخاصه عشورا وقتندا کیڭ خلق کتله‌سی طرفدان بویوك بر سیوگی بیله‌ن اوقونغان بو هویدا کربلا مرثیه‌لهری ساویت مطبوعاتینا کورە سوڭ زمانلاردا حتی بعضی قوممونیستلار آراسندا متمادیاً او-قونماقدا ایمش.

ساویت روسیا ته‌رورینگ بوتون تورکستانتی کربلا فاجعه‌سی صحنه‌سنده‌ن کوب فجیع بر منظره عرض ایته‌جهك بر حالغا قویغانلیغی بوکون هیچ کیمسه‌ده‌ن یاشیرین ایمه‌س‌در. تورکستان خلقی یاش قابلیتله‌ری ایسه بو صحنه‌نی تصویر ایتب نشر ایتمهك امکانتده‌ن محروم-درلار. دیمهك خلق بو بوشلوقنی تولدورماق ایسته‌یدر وه شونگ اوچون ده متمادیاً هویدا مرثیه‌لهرینی اوقوب ، کربلا شهداسی قادار عزیز بولغان اوز شهید بالالارینی ایسله‌یدر..

مشرب تورکستان تصوف مکتبی منسوبله‌ری ایچنده فارس تصو-فنده‌کی رندانه کوروشده‌ن بر آز آرتیق متأثر بولغان بر کشیدر. ذاتاً اونك پیری کاشغارداغی آپاق خواجهم قول بیرمهك اوچون کیلگه‌ن مشربنی ایلك کوروشله‌رنده یاق «بوندان منصور حلاج ایسی کیله‌در» دیگه‌ن ایدی.

مشربنك صرف شو رندی طبعیتندان توقفان بعضی برسوڑ وه حرکتله‌ری تا ایسکیده‌ن بیری تورلو یاکلیش تفسیرله‌رگه سائق بولوب کیله‌در. بولشه‌ویك خداسزلاری ایسه اونی اوزله‌رینگ دینسزلك پروپاغاندا-لارینا آلت ایتمهك فکریله اوغراشادرلار. واقعا مشربنگ «زاهد مه‌نگه بر شیشه‌ده‌مه‌ی ، سه‌نگه نمازڭ» دیگه‌ن مصرعی کبی آیریم آلنغاندا بالخاصه عوام طبقه ذهنینی قاریشتریب یوبارارلق یرله‌ری کوبدر. فقط او بو سوزینگ آرقاسندا ناق «وحدت مینی پیر مغان ایلیکیده‌ن ایچدیم» دیمه‌کله اساس مقصدینی ده بیلدیریب قویماقدادر. بولشه‌ویك دینسزلگی پروپاغانداسی اوچون طبیعی ایلك مصرع یالغز کیره‌کدر. مشرب اوزینك رندی فکرله‌رینی سویله‌ب کیلب ده آخردا

«یارب تمام عالمه لطفگ عمیم ایمش
بیلدیم‌که کوب آیتگنگ بریسی کریم ایمش.»

«مه‌ندین گناه ایتمهك و سه‌ندین باغیشلاماق.» دیمه‌کله توب وضعیتینی ده سویله‌ب قویماقدادر.

مشربده‌کی بو احوال روحیه‌نگ قاندای کیلب چیقغانینی همعصری صوفی اللهیار (بونلار ایکیسی‌ده ۱۷نچی عصرنگ سوگی ، ۱۸نچی عصرنگ باشندا یاشامش کشیله‌ردر.) ایله کوروشدیکی زمان یوروتکه‌ن مناقشه‌سنده‌ن آچیق کورونمه‌کده‌در. صوفی الله یار تصوف‌نگ توبه ، تضرع ، اللهه یالوارماق‌کبی یوللارله معنویاتینی یوکسه‌لتمهك ایسته‌گه‌ن استقامتینی توتقان برکشی ایدی. اونگ بو احوال روحیه‌سی بوتون اثر-له‌رنده‌ن آچیق کورونمه‌کده ایدی. او جمله‌ده‌ن صراط کوپروسی حقنداغی بر پارچاسندا «الهی برلیگگنگ حرمتیدین—سلامت قیل او کوپروك محنتیدین.» دیب اللهه یالوارادر. مشرب کوروشدوکله‌ری زمان مه‌نه شو نقطه‌غا اشارت ایتب بر اهل دلنگ جهنم اوتیده‌ن بو قادار قورقوب تیتره‌مه‌سی توغرو بولماغانلیغینی سویله‌یدر وه اوز کوروشینی

«یتی دوزخ مرد حقنگ آلدیدا گلزادر—
قول توتارغا رهنمایم مرد صاحب‌کاردر.» دیگه‌ن بیتنده خلاصه

ایتمدر. دیمه‌ك مشرب صوفینگ تام قارشیسی بر قاراقته‌رده ایدی. صوفی تردد ایچنده الله یالوارماق یولیله حق یولینی تاپماقچی بولسا، مشرب بر صوفی اولاراق حق یولندا بولغانلیغی قناعتنده ایدی. مشرب اوزینگ اهل دلده‌ن بولغانلیغینا، اونگچون ده یاگلیش حرکتده بولونمایاجاغینا قانع ایدی.

مشربنگ ایشه‌گینی مسجد محرابنه چیقاریب باغلادیغی حکایه‌سی‌ده بولشه‌ویك خداسزلارینك‌استفاده ایتمه‌ك ایسته‌دیکله‌ری نقطه‌لارنك بری اولمشدر. وحالانکه مشرب بو حرکتله قطعیاً مسجدگه قارشی حرمتسزلك ایتمه‌ك ایسته‌مه‌گه‌ن، فقط خلقنگ نظر دقتینی ریاکارلقله مسجدگه کیریب خلقنگ آلدینا توشوب امام بولوب اوتورغان متعصب، بدعتکار داملاغا تارتماقچی بولغان‌ایدی. بوجهتنی او ایشه‌ك قضیه‌سی اوستنده‌کی مذاکره اثناسندا مشربنگ سویله‌گه‌ن سوزله‌ری آچیق کورسه‌تمه‌کده‌در.

اصلاً نامانگانلی مشرب توغوم یرینی تاشلاب چیقب کیته‌رکه‌ن یازغان بر پارچاسندا:

نامانگان شهریده‌ن کیتسه‌م مه‌نی یوقلار کیشیم بارمی؟
غریبلك شهریده أولسه‌م مه‌نی یوقلار کیشیم بارمی؟

. . . . . .

بو مسکین زار مشربنگ کشی حالینی بیلمه‌یدر.
بویرده‌ن باش آلیب کیتسه‌م مه‌نی یوقلار کیشیم بارمی؟

دیمه‌کله توغدیغی یرینه، یورتینا باغلیلیغینی کورسه‌تمه‌کده‌در. بزنگ بوکونکی کوروشمز ده اولدوقچا تارکورونگه‌ن بوکوروش اجتماعی باقیمدان حقیقی ملی پاتریوتیزمنگ نیگیزیدر. ملی پاتریوتیزم اوچون اولده‌ن بو قادارینی هضم ایتب به‌نیمسه‌مش اولماق هه‌ر حالده لازمدر. توغدیغی یرده‌ن آیریلو آغریسینی بو شعرنده آچیق کورسه‌تب یولغا توشکه‌ن مشرب اندیجان، اوش یولیله کاشغارغا آپاق خواجهم درگاهینه باریب اوکشیگه قول بیره‌در. اوزون سنه‌لر پیری درگاهنده خدمتده بولونغاندان سوڭ یارکند، خوتەن، هندستان، تیبەت هم ایلی‌طرفلارندا

بولونغاندان کیین بر داها کاشغارغا قایتادر. (مشربنگ بو سیاحتی عینی تأریخله‌رگه توشه‌تورغان‌آپاق خواجهم‌نگ سیاسی مهاجرتله‌ری ایله علاقه‌دار بولساکیره‌ك.) داها سوگرا مشرب اوش، اندیجان، نامانگان، خوجند یولیله تاشکندگه کیله‌در. او یرده‌ن احمدیسوی زیاتینه باریب قایتقاندان سوڭ سمرقند، بوخارا اوستنده‌ن کیچیب بلخ شهریگه کیلگه‌نده رندانه حرکتله‌ری یوزنده‌ن بلخ حکمداری محمودخان طرفندان اعدام ایتیله‌در.

مشرب تا او زمان بوتون تورکستانی، قومشو مملکتله‌ریله برلکده دولاشمش، اونگ هه‌ر طرفنداغی وضعیتده‌ن خبردار تام بر تورکستانلی شاعر ایدی. بعضی بر رندی حرکت وه یاناتینا رغماً احمدیسوی‌نگ چین طلبه‌له‌رنده‌ن بری ایکه‌نی ده اثرله‌رنده‌ن آچیق کورونمه‌کده‌در...

آپاق خواجهم وه مشربنگ همعصری صوفی اللّه‌یار برقانچا اثرله‌ریله تورکستان ملی تصوف ادبیاتی مکتبنده مهم موقع قازانمش بر شخصیتدر. اونگ احمدیسوی اخلاق عمده‌له‌رینی حقیله به‌نیمسه‌مش بر متفکر بولغانلیغی اثرله‌رنده‌ن آچیق کورسه‌تمه‌کده‌در. «ثبات‌العاجزین» آتلی اثرینی یاپراقلاغاندا الهی، دینی تعریف، توصیفلارندان باشقا بر قانچا اخلاقی تلقینلارینی دا اوچراتامز، که بونلار احمدیسوی اخلاق عمده‌له‌رینگ عینیدر.

بزچه صوفی اللّه‌یارنگ ایگ قاراقته‌ریستیك نقطه‌سی احمدیسویده تثبیت ایتدیگمز دینی ملیله‌شترمه اورونوشینگ بونگ طرفندان دها ده آچیق وه قطعی بر شکلده اورتاغا آتیلیشیدر. «او ثبات‌العاجزین»نگ «در بیان سبب تألیف» آتلی بابنده:

«یازیلدی فارسی تیل برله مکتوب
عقیدات فروع قرب محبوب
آنی کیم کوردیله‌ر تورکی یارانلار
دیدیله‌ر گر دعا قیلسا ایرانلار

بیتلسه تورکی تیل برله عقیده
کوکللهر بولسا آندین آرمیده
تملق قیلدیلار چون برنیچه یار
قلم تارتای خدا بولسون مددکار.» دیدر.

مهنه صوفی بو افادهسیله دینی تورکچهلهشترو حرکتینگ ایکنچی باساماغی حملهسینی ایتمهکدهدر. بو تورکستانلی تورك متفکر، متصوفلا-رینگ تا میلادی ۱۲نچی عصردان باشلاب اورتاغا قویوب ۱۷نچی عصردا بوکوردیگمز شکلده فورمولا ایتدیکلهری دینی ملیلهشترو حملهسینی ۲۰نچی عصردا بویوك تورك اجتماعیاتچیسی ضیاکوك آلپگ:

«بر أولکه که جامعندا تورکچه اذان اوقونور
کویلو آکلار معناسینی نمازده کی دعانك.
بر أولکه که مکتبنده تورکچه قرآن اوقونور
کوچوك بویوك هرکس بیلیر بویروغینی خدانك.
ای تورك اوغلی، ایشته سهنك اوراسیدر وطنك!»

دیگهن پارچاسنداغی تلقینلهری ایله قارشیلاشترساق هم بو تصوف مکتبینگ ملی تورموشمز وه تأریخمزده کی حقیقی رول وه موقعینی هممده ملیلهشمه حملهلهریمزنگ حقیقی تأریخ وه قاناغینی آینقلاب أورگهنگهن بولامز...

بز بو قیسقاغنا تماسمزله ملی ادبیاتمزداغی تصوف مکتبینگ ملی اجتماعیاتمزداغی موقع وه رولینی بر درجهگه قادارکورسهته بیلدیك دیب امید ایتهمز. او ۸ عصردان بیری عادی أولچولهرله أولچونمهسی ممکن بولماغان مهم ملی وظیفهسینی مثلی کورولمهگهن بر موفقیتله اوتهب کیلمشدر. اونگچون ده اونگ ملی تأریخمزده هرکیمنی ده باش ایکدیرهجهك قادار معظم، شرفلی بر موقعی باردر.

تأریخی کوروشده ملی تصوف مکتبی ملی حرثمزنگ قورقولو بر اوچوروم قارشیسندا بولوندیغی بر دورده اورتاغا چیقمشدر. اسلام دینی

ایله برلکده اسلامی کسوهگه بورونمش، دینله علاقهسی بولماغان بر تاقم یات کولتور عنصرلاری دا ملی محیطمزغا آقیشماقدا ایدی. بز ده اونلارنگ بوتونیسینی تنقیدسز، دینمزنگ اصلی عنصرلارینا قارشی کورسهتدیگمز صمیمیت وه اخلاصله قارشی آلماقدا وه بونگله ملی حرثمزنگ اوزلیگینی یوقالتماسی قورقوسینی کوچهیتمهکده ایدیك. مهنه بوآندا ملی تصوف مکتبی طرفندان تمثیل ایتیلگهن ملی آقیم اورتاغا چیقدی وه نسبتاً قیسقا بر زمان ایچنده ملی تورموشمزنگ برقانچا تارماقلارینی بو یاتلاشماق تهلکهسندهن ساقلاب قالیشنی دا بهجهردی.

مرور زمانله اسلام دنیاسندا سیاسی رواللار دیگیشدی. تورکلهر اسلام مدنی، سیاسی جامعهسندا تابعلقدان متبوعلق بیرینه کیچدیلهر. بو صورتله اوزلهرینه سیاسی مدنی، حرثی، حملهلهر یول وه امکانینی آچیق توتوب قالدیلار. بو سیاسی شرائط یوقاریداغی ساغلام ملی یول حملهلهریله برلهشیب تورکلکنی اسلام دنیاسندا کوبدهن باشلامش مدنی انکشاف تورغونلغی تأثیرندهن ده بر ایکی عصر قوروبا بیلمشدر. فقط آرالقداغی هم جهتدهن پارلاق دیهرلك دورهز ملی تصوف مکتبینگ تهلکه آتندا اورتاغا آتیب بزنی قورتاردینی عمدهلهرندهن برقانچالارینی دا اونوتدورمشدر. بو صورتله تهلکه بر دها یوز بیرینچه ملی عمدهلهر ده قاپتادان حرکتگه کیلب قورقونگ اوگنه کیچمشدر. یوقاریدا اشاره ایتدیگمز انخنا تولقونی بو صورتله وجوده کیلمشدر.

بوکون ملی تورموشمز او زمانکیسندهن کوب آغیر وه فجیع بر وضعیت ایچندهدر. او زمان یات بولسا دا هیچ بولماغاندا دین برلگی ایله بر درجهگه قادار یاقینلیغی توشونوله بیلهجهك بر یاتلق باسقینی ایدی. بوکون ایسه بزیم حرثمز اوچون بوتونلهی یاتلیغی بر طرفدا تورسون، عمومی انسانی مدنیت اوچون بر وحشت دیمهك بولغان بر بلا باسقینی آستندامز. ملی تورموشمز بزدهن بر خلاصکار عنصر، حرثمز وه ادبیاتمزدان قورتولوش یولینی کورسهتوچی بر مکتب طلب ایتهدر. اوستمزده حکم سوره یاتقان ظالم دوشمان سونگوسی ایسه بو استقا-

متده‌کی حمله‌له‌ریمزنی بیشیگنده بوغماق اوچون قولندان کیلگه‌ن هه‌ر وحشتنی آیامایدر. بو وضعیت قارشیسندا خلقدا معاصر احتیاجینا خدمت ایتەرلك معاصر ملی ادبی مکتب قوروب معنویاتینی اوندان تویدورا بیلمه‌ك فرصتی کیلگه‌نچه یه‌نه شو سه‌کیز عصردان بیری ملی به‌نلگینی قوروب کیلگه‌ن ملی ادبی مکتب یارده‌مینه باش اورماقدادر.

ملی بارلیغیمزغا قارشی قارا نیتینی آچیق سویله‌ب تورغان قانلی دوشمانلنگ بو قاراقته‌رده‌کی ملی ادبی مکتبگه قالای قارایاجاغی‌دا اوز اوزنده‌ن معلومدر. مه‌نه ساویت روسیا سیاستنده تورکستان ملی تصوف ادبیاتی مکتبینه قارشی کورولمه‌کده بولغان عصبیت وه شدتنگ اصل قایناغی بودر.

طاهر.

*

تورکستان ادیبله‌ری وضعیتی

بوتون اتفاق قومونیست فرقه‌سی مرکز قومیته‌سینگ سوگنو پله‌نومی یکونله‌رینی محاکمه قیلیش وه فرقه مرکزی تامانیدان بیریلگه‌ن کورسه‌تمه‌له‌رنی عملکه آشیرو ایشله‌رینی مذاکره ایتش اوچون شو یل آپریل آیی باشلارندا تاشکند ساویت یازوچیلارینگ توپلانیشی یاسالدی. بو یغیلیشلارغا قاتناشغان یازوچیلاردان بعضیلاری اوزله‌رینگ اوتموش وه حال حاضرده‌گی فرقه‌کورسه‌تمه‌له‌ریگه مخالفت یاکلیشاقلارینی آچیب توکدیله‌ر. اوز خطاسینی اعتراف ایتمه‌گه‌ن وه یاخود آز اعتراف ایتکه‌نله‌رنی ایسه باشقالاری فاش ایتشکه اورونديلار. «قیزیل أوزبیکستان»نگ ۳۷ .٤ .۱۲ تأریخلی سانده‌ا، «تاشکند ساویت یازوچیلاری یغیلیشی» باشلیقلی ایکی ستونلك اوزونغنا بر یازودا اوشال اوچ کون دوام ایتکه‌ن توپلانیش حقنده‌ا معلومات بریلمه‌کده‌در. شو یازودا بیلدیریلدیگینه کوره، اوز عیب وه یاکلیشلقلارینی آچیق سویله‌ب بیرگه‌نده‌ن سوڭ اوز اورتاقلارینگ ساویت حکومتیگه وه‌بولشه‌ویك فرقه‌سیغا قارشی قیلغان شدتلی دوشمانچیلق حرکتله‌رینی فاش ایتوگه اورونغانلاردان بری

ده اوزبیکستان ساویت یازوچیلاری برلگی رئیسی قربان به‌ره‌گین در.

غازیتانگ بیلدیردیگینه کوره، بو قربان به‌ره‌گین اوزینی قاتتق «اورغان» وه شو وقتغاچا اوزینگ یازوچیلار برلگیده درستراق ایش قیلماغانینی آیتقان؛ اوز محررلگی آستنداغی «ساویت ادبیاتی» نام ژورنالنگ تیگیشلی سویه‌ده‌ن جوده توبه‌ن تورغانینی سویله‌گه‌ن.

تاشکنده‌کی «حمزه» نام تیاترونگ مدیری وه بو تیاترودا اوینالاتورغان «شکلچه ملی، مفهومچه سوسیالیست» اثرله‌رده‌ن بعضیلارینگ مؤلفی بولغان ضیا سعید ایسه اوزینگ اوزوندان اوزاق بر نظقیدا اویغون، ح. عالمجان وه آبیك کبی یازوچیلارنی «شبهه‌لی فاکتلارغا سویکه‌نیب، بیهوده عیبله‌ب، تنقیدنی ته‌نده‌نسیه‌لی (یعنی قصداً بوزوق) بر یاقفا بوروب یوبارماقچی بولغان» ایمش.

تاشکند ساویت یازوچیلاری یغیلیشندا سوز سویله‌گه‌نله‌رده‌ن یاشین «تولقون»دیگه‌ن اوپه‌رانگ قاندای‌فلاکتله‌رگه اوچراغانین آگلاتمشدر. موضوعی بوخارا انقلابی بولغان بو اوپه‌رانگ لیبره‌تتوسی (کفته‌سی) فطرت طرفندان یازیلیب، علاقه‌دار دائره تاماتندان معقوللانیب قبول قبلنغاندان سوڭ اشرفی ایکی یل ایشله‌ب بو اوپه‌رانگ موسیقاسینی یازیب چیققان ایکه‌ن. فقط سوگرادان لیبره‌تتونگ ایده‌ئولوژی (مفکوره) باقیمندان بوتونله‌ی نا لایق ایکه‌نلگی آنیقلانیب، بو صورتله یاش قومپوزیتور اشرفی‌نگ ایکی یللق محنتی عبث قالمشدر.

تاشکند ساویت یازوچیلاری توپلانیشنداغی چیقیشلاردا ایلیبك ده تنقید ایتلدی. درست اثرله‌ر بیره یاتقانلغی وه شوگا حرکت ایته یاتقانلغی آلغاسورولگه‌نایلیبك‌نگ لیریکنده، شعرله‌رینده سوڭ چاغلار «یغلاقیلق» «هجرانچیلق» ئه‌له‌مه‌تله‌ری پیدا بولا باشلاغانلغی اویغون نام بر یازوچی طرفندان مثاللار ایله کورسه‌تیلمشدر.

كارتسه‌ف نام بريسى ده چولپانڭ «كيچه وه كوندوز»(*) ديگه‌ن اثرنده برقانچا ايده‌ئولوژيك بوزوقلقلار بارلغينى سويله‌مشدر. اوندان سوڭ چولپانڭ اوزى ده سوزگه چيقيب «مه‌نى اوچ كونده اوزگه‌رتيب يوبارا آلمايسز!» كبى «دوقلار قيلغان» ايمش. بو مناسبتله تاشكند غازيتاسى چولپان حقندا شو سطرلارنى يازماقدادر:

«چولپانڭ ترجمه بايداغى خدمتله‌رى كه‌تته(١). لكن اولار هه‌لى اونڭ ايجادى قايتا قورولوشداغى قالاقلغينى يووب كيته آلمايدى... سه‌مه‌ده‌ن هم يامانى شوكه، چولپان هه‌لى ساويت جماعتچيلغى بيله‌ن صميمى معامله قيليشغا اورگه‌نمه‌يدر. چولپان اوزينڭ هه‌لى هم ياتلار، ساويت دوشمانلارى بيله‌ن علاقه‌سى بارلغينى ياشيرادى. حالبوكه ع. محيدى‌گه اوخشاش برنيچه اورتاقلارنڭ كيلترگه‌ن دليلله‌رى اونڭ سوگغو وقتغاچا عبيدالله ايشان وه ودود محمود كبى خلق دوشمانلاريغا اخلاص قويوب كيلگه‌نينى كورسه‌تدى.».

ميان بزرك‌گه هم سوز آتديلار. اونڭ اوتكه‌ن ييل سمرقند يازوچيلارى يغيليشندا ساويت ادبياتيغا تهمتله‌ر ياغديروچى نطق سويله‌گه‌نى وه بو مسئله‌نڭ تاشكند يازوچيلارى آراسندا كيڭ محاكمه قيلينماغانى ايسله‌تيلدى. ميان بزرك: «أوزبيك ادبياتينڭ پارلاق‌دورى‌اوتوب كيتدى»، تاشكنده‌گى پوشكين اينستيتوتى مديرى آتاجان هاشم ايسه: «شرق ادبياتيدا مارقسزم نظريه‌سى توغرو كيلمه‌يدى، شرق ادبياتى اوچون مخصوص نظريه توغدوروش، قوللانش كيره‌ك» ديرايكه‌ن («قيزيل أوزبيكستان» ٣٧ ٧. ١٤).

نشريات يتله‌رنده كوبره‌ك جولقونباى ديب آتالاتورغان عبدالله قادرى حقندا ساويت غازيتاسى شو سطرلارنى يازماقدادر: «ع. قادرى

(*) چولپانڭ بو اثرى "Литературный Узбекистан" نام تاشكنده چيغا تورغان روسچا ادبى مجموعه‌نڭ شو ييل مارت - آپريل سانندا "Ночи" اسميله روسچاغا ترجمه ايتليب باسيلمشدر.

(١) مشهور شه‌كسپيرنڭ «هاملت» نام درامِ اثرينى ده چولپان ترجمه ايتكه‌ندر.

هم «فيزيق» قيليقلار قيلادى. يغيليشلارغا هيچ كيلمه‌يدى. اوزينى جماعتچيلقدان تماماً چيتده توتادى، بعضاً ايسه توتوروقسز وه سياسى جهتده‌ن جوده ضررلى فسق وه فسادلارنى تارقاتيشدان هم تايمايدى. چولپان بيله‌ن ع. قادرى‌نڭ بو قيليقلاريدان معلوم بولادى‌كه، اولار هه‌لى ساويت واقعليغيغا اويه‌كتيف خالص كوز بيله‌ن قاراشغا أورگه‌نگه‌نله‌رى يوق. اولاردا هه‌لى هم ايسكى بر كه‌كنڭ ايزى بار.»

ع. رحيمى ديگه‌ن بر قيزيل محرر «أوزبيكستان ساويت يازوچيلارى سايوزى(برلگى)پله‌نومينڭ يكونى» باشليقلى مقاله‌سنده «آنيقلانغان فاكتلار شونى كورسه‌تدى‌كه، سياسى يغملق وه پرواسزلقدان فائده‌له‌نگه‌ن ملتچى عنصرلار ادبياتمزدا اوز ايده‌يه‌له‌رينى يورگوزوشكه وه ياشلارغا تأثير قيليشغا اورونوب كيلگه‌نله‌ر» ديگه‌نده‌ن سوڭ سوزينى عبدالحميد سليمان‌غا اوتكه‌زيب توبه‌نده‌گيله‌رنى يازادر:

«چولپان... بو يازوچى حقندا كوپ وقتلاردان بيرلى سوزله‌ندى وه كوپ مرتبه فاش قيلندى. چولپان‌نڭ ايلگه‌ريله‌ر هم اوز ايجاديده وه‌كونده‌ليك حياتيدا ملتچى ايكه‌نلگى معلوم. اونى توزه‌تيش، اوگا قانتا قورولوش اوچون ياردام بيريش نيتنده ادبى ساحه‌دا ايشله‌ش اوچون بوتون شرائط توغدورولغان. براق چولپان بوشرائطدان قايتا قورولوش، ساويت يازوچيسى بولوش اوچون ايمه‌س، بلكه اوزينڭ ملتچيلگينى دوام قيلديريش وه كوچه‌يتيريش اوچون فائده‌له‌نيشگه اوروبوب كيلمه‌كده.

چولپان، اوزيچه ساويت ته‌ماتيكاسيده شعرلر يازغان بولادى. لكن بو شعرله‌رينى برنچى مرتبه اوقوغان عادى كتابخان هم اونڭ ساخته ايكه‌نلگينى وه‌كوپگنه شعرله‌ريده ساويت حقيقتيغا قارشى افاده‌لر بارلغينى سيزه‌دى. بونى آنيق كورسه‌تيش اوچون چولپان‌نڭ ادبياتغا «قايتب كيليشده‌ن» سوڭ يازغان شعرله‌ريده‌ن برنيچه مثال كيلتريش ممكن. «كوسه كله‌ر» ديب آتالغان (لكن باسيليب چيقماغان) شعريده او:

«دیلدیره‌ب یاتارکه‌ن یپرده کوسه‌کله‌ر،
نامرد چه‌نگه‌لیگه توشکه‌ن کوسه‌کله‌ر»

دیدی. یاکه شو شعریده:

«بی حساب کوسه‌کله‌ر بوتون أولکه‌ده،
شو قیشغا اوخشاغان قارا أولکه‌ده»

دیدی. چولپاننگ بو سطرلاریدا نیمه‌له‌ر دییشینی توشونوش قیین ایمه‌س.

سوگرا، یاقیندا سمرقنددا بولوب اوتکه‌ن عالمله‌ر قورولتایی وقتیدا، چولپان سمرقندغا باریب برغیررسمی اوتوروشده‌اوزینگ‌ساویتکه قارشی یازغان«توش» دیگه‌ن عکس‌الانقلابی شعرینی اوقوب بیرگه‌ن. چولپان بو شعریده ساویتله‌ر یورتینی خانه ویرانلقدا دیب کورسه‌ته‌دی وه اونی چول-بیابانغا اوخشاتادی.»

ایمدیگه‌چه تورکستان ساویت یازوچیلاری رهبرله‌ری قاتارندا اورون آلیب،أوزبیکستان ساویت یازوچیلاری برلگی وه هیئت أداره‌سی اعضاسی بولوب کیلگه‌ن صوفی زاده‌نگ نامانگاندا عکس‌الانقلابی فعالیت بیله‌ن شغللانغانینی، اونگ ساویت دوشمانی عنصرلار ایله علاقه‌دا بولغانینی خبر بیروچی ع. رحیمی، مقاله‌سینگ سوگندا، اونگ عکس‌الانقلابی تشکیلاتدا فعال قاتناشیب کیلگه‌نلگی سببلی ساویت یازوچیلاری برلگی وه هیئت أداره‌سی اعضالغندان چیقاریلغانلغینی دا بیلدیرمه‌کده‌در.

ایمدیگه‌چه ساویت یازوچیلاری قاتارندا حرمتلی اورون توتوب کیلگه‌ن عثمان ناصرنگ دا ساویت یازوچیلاری برلگنده‌ن چیقاریلدیغینی اورگه‌نمه‌کده‌میز. ساویت غازیتالارینگ بیردیگی معلوماتیغا قاراغاندا عثمان ناصر ساویت حکومتیگه، بولشه‌ویکله‌ر پارتیاسیغا قارشی شدتلی دوشمان صفتیده کوره‌شیب کیلگه‌ن خلق دوشمانلاری ایله قولما-قول اوشلاشیب اولار بیله‌ن مجلسله‌ر یاساب، روس پروله‌تاریاتیغا قارشی اغواگرلك یورگوزگه‌ن.

عثمان ناصر ۱۹۲۸ نچی ییلی آذربایجاندان أوزبیکستانغا سورگون قیلنغان رضا قارا شاه دیگه‌ن پانتورکیست ایله یاقیندان علاقه‌دا بولوب، اوندان ایجادیگه الهام، «ایش» اوچون یول-یوروقلار آلغان ایمش.

عثمان ناصرنگ اثرله‌ریده عکس‌الانقلابی ملتچیلك روحی آچیقدان آچیق کورونه باشلاغان، حتی او ملتچیله‌رنگ مفکوره‌چیله‌ریگه مدحیه‌له‌ر اوقوغان ایمش. مثلا أولوب کیتکه‌ن ملتچی شاعر علوی‌گه باغیشلاب یازغان شعریده او علوی‌نی قویاشغا اوخشاتقان ایمش. عثمان بو شعرینی یاشیرین روشده معلوم کشیله‌رگه‌گنه ذوق بیله‌ن اوقوب بیرگه‌ن‌ایمش. «ستالین قونستیتوتسیونیغا مالك بختلی ساویت مملکتنده یاشاوچی عثمان ناصرنگ یوره‌گی نوقول امیدسزلك بیله‌ن، اولوغ ساویتله‌ر وطنیغا نفرت بیله‌ن تولغان» ایمش.

ملتچی جولان‌نگ اوییدا قیلنغان بر به‌زیمده عکس‌الانقلابچی رضا قارا شاه آلدیغا تیز چوکوب، کوز یاشی بیله‌ن: «سه‌ن مه‌نگ رهبرم، اوستادم، قبله‌گاهمسه‌ن. مه‌نگه یول کورسه‌ت» دیب سجده قیلغان عثمان ناصر، چولپانغا ایسده‌لیك قیلیب بیرگه‌ن «مهرم» نام شعرله‌ری توپلامیغا اوز قولی بیله‌ن «رهبرم وه معلمیمگه» دیب یازغان ایمش («قیزیل أوزبیکستان» ۳۷ .۷ .۲۰).

آذربایجان ملتچیسی رضا قارا شاه‌نی اوزیگه رهبر، تورکستان ملتچیسی چولپان‌نی اوزیگه اوستاد دیب تانیغان عثمان ناصرنی ع. شاکر، ابراهیم نذیری، امین عمری، آیبیك کبی دوستلاری یاقیندان تانیب اونگ توشونجه وه قناعتینی بیلسه‌له‌ر ده آیتماسدان یاشیرین توتقانلار، حتی امین عمری اوگا ادبیاتمزنگ ییلدیزی دیگه‌ن عنوانتی بیریب یورگه‌ن ایکه‌ن.

قوممونیست فرقه‌سی مرکزینگ کورسه‌تمه‌له‌ریگه موافق حرکت ایتمه‌گه‌نلك بیله‌ن عیبله‌نیش، اتهام قیلینیش‌یالغزتاشکند وه‌یا اوزبیکستان

ساویت یازوچیلاریغا منحصر بولمای، تورکستانتنگ هەر طرفنداغی یازوچیلارغا شامل برکیفیت در.

قازاغستان یازوچیلاری اویوشماسی باشچیلارندان موقان اوغلی ثابت ایله قاراتای اوغلی محمدجان لارنگ دا فرقه مرکزی کورسه‌تمه‌له‌ریگه لایقیله رعایه قیلماغانلقلاری، برکوب سیاسی خطالار اوتکه‌زگه‌نلیکله‌ری ادعا ایتلمه کده‌در. «سوسیالیستیك قازاغستان»نگ ۱۶.۷.۳۷ تأریخلی ساندا بلدیریلدیگینه کوره، موقان اوغلی ثابت‌نگ خطالاری شونلاردر:

موقان اوغلی بولتوردان بیری ماغجان جمعه بایغا برنیچه تاپقیر خط یازیب، اونی آلما-آتاغا یوموشغا چاقیرغان. ماغجان آلما-آتاغا کیلگه‌ندن سوك موقان اوغلی اونی یازوچیلار اویوشماسینگ پله‌نومیگه ده قاتناشترغان، اوکا اویوشما آتندان یوموش تاپشیرغان، حتی ماغجاتنی اوز اویگه چاقیریب قوناق دا قیلیب، اونی کوپ مه‌پله‌گه‌ن ایمش.

آیسارین ایله ده، آسیلبیك اوغلی ایله ده تیغیز بایلانیشی بولغانلغی ادعا ایتلگه‌ن موقان اوغلی ثابت، جامانقول اوغلی رحیمجان ایله مصلحتله‌شیب ماغجان جمعه‌بای اوغلی‌غا ۲۰۰۰ سوم، احمد بایتورسون اوغلی‌غا ۱۸۰۰ سوم(هیچ بر شرطسز) بیرگه‌ن وه عکس‌الانقلابچی سلطان‌بیك اوغلی ایله هاشم عمر اوغلی لارنی ایچی تارتیب یوموشغا چاقیرغان ایمش.

موقان اوغلی ثابت‌نگ «تیمیر تاش»، «آداشقانلار» دیگه‌ن رومانلارندا اولکه‌ن خطالار بارلغی‌دا سویله‌نمه کده‌در. بولتور «تیمیرتاش»غا تنقید یاسالغاندا، موقان اوغلی او تنقیدغا قارشی چیقیب، «قازاق ادبیاتی» غازیتاسینگ بر سانینی توگه‌لی ایله اوز رومانینی آقلاشغا اویوشتورغان ایکه‌ن.

قاراتای اوغلی محمدجان ایسه موقان اوغلی‌نگ یوقاریدا کیتریلگه‌ن خطالارینی بیلدیگی حالدا وقتندا آچیب سویله‌مه‌گه‌نلگی اوچون عیبلی تانیلماقدادر.

تاش نظر اوغلی باشچیلغنداغی تورکمه‌نستان یازوچیلاری برلگی‌نگ ده ملتچیلك فکرینی یایوچی حرکتله‌رگه بیریلیب کیتکه‌نلگی تورکمه‌نستان قوممونیست فرقه‌سی مرکزی قومیته‌سینگ مدنی-معارف بولومی مدیری قلندر نظراوغلی‌نگ «ساویت تورکمه‌نستانی» ۲۷.۷.۳۷ تأریخلی ساندا باسیلغان مقاله‌سنده سویله‌نمه کده‌در. نظر اوغلی قلندر‌نگ ادعاسینا کوره، تاش نظر اوغلی تورکمه‌ن یازوچیلارینی «پرولەتار یازیچیلاری»، «فکرداشلار» وه سائره کبی تورلو کاته‌گوریالارغا بولوب یوره‌ر ایکه‌ن. ایمدی «پرولەتار یازیچیلاری» دیگه‌ن کاته‌گوریاغا منسوب کشیله‌رنگ ده «عکس‌الانقلابچی، ملتچی، خلق دوشمانلاری» ایکه‌نلیکله‌ری آکلاشیلیب قالغانمش. قلندر نظراوغلی‌نگ سویله‌وینه کوره تاش نظراوغلی‌نگ خطالارندان بریسی‌ده، اونگ چاری اوغلی، آتانیاز اوغلی، ناصرلی، علی اوغلی کبی ملتچی، عکس‌الانقلابچی یازوچیلارغا قیمت بیریب، اولارنی کوته‌ریب، یوکسه‌لتیب کیلگه‌نلگیدر.

تورکستانتنگ ملی کوته‌ریلیشینی توختاتماق وه ملی توشونجه‌له‌رنی بوغماق اوچون اورونا یاتقان موسقوا ملی ادبیات ساحه‌سنداغی تورغونلقنی، عطالتنی ده زورایتماقچی کورونه‌در. موسقوانگ بو حرکتی وجدان، قناعت حریتی مفتونی بولغان تورکستانلیلارنگ حریت وه ملی استقلالغا بولغان ساغینچینی محقق اولغایتاجاقدر. اوقتای.

*

«جمهوریت» وه «پراودا» غازیتالارینگ

«دوستلق غاوغالای»

استانبول غازیتاسی «جمهوریت» بیله‌ن موسقوا «پراودا»سی آراسندا قیزیق بر سوکوش-غاوغا چیقیب قالدی. طبیعی بو سوکوشمه تورکیه-ساویت دوستلیغینی اخلال ایتو احتمالی بولماغان ایکی دوستنگ اوزآرا

«دوستلق غاوغاسی»در. مسئله شوندان عبارت: آق دیکزده ٹورك سو-
لارندا ملیتی نامعلوم دیکز آستی کیمه‌سی چیقیب اسپانیاغا کیتب بارا
یاتقان کیمه‌لرگه، او جمله‌دن ساویت کیمه‌لرینه هجوم ایتدی. ساویت
حکومتی وه ساویت غازیتالاری بو سوآستی کیمه‌سینی ایتالیانیکلکی
دیب آچیقدان-آچیق سویله‌دیلر وه ایتالیانی دیکز باسقینچیلیغی («قور-
سانلغی») بیله‌ن عیبله‌دیلر.. «جمهوریت» غازیتاسی ایسه، ساویت روسیا
وه اسپانیا سوللاری غازیتالاری مستثنا توتولغاندا، بوتون دنیا غازیتا-
لاری کبی حرکت ایتب ساویت دوستلاری ایله بر فکرده بولمادی.
قولدا قطعی دلیللر بولونماغونچا بو دیکز آستی کیمه‌لرینی هر قاندای
بر دولتکه اسناد ایتو طبیعی اوز دولتی بیله‌ن او دولت آراسنداغی سیاسی
وه دیپلوماتیك مناسباتنی قینلاشترو دیمه‌ك گنه بولار ایدی. اوز مملکتی
منافعی قارشیسنداغی مسئولیتینی آگلاغان بر غازیتا طبیعی بوندای تهلکه‌لی
یولغا کیریب کیته آلمایدر. اونگچون ده بین‌الملل مناسباتده کی عرف وه
عادتنك طلب ایتدیکی احتیاطکارلکنی کوزه‌تکه‌ن «جمهوریت» بو سو
آستی کیمه‌سینی «ملیتی نا معلوم» دیب آتادی.

«جمهوریت» باشدا بولغانی حالدا تورك مطبوعاتینگ مهم بر قسمی
طرفندان دائما ساویت سیاستینگ یاقلاتیب کیلگه‌نینی کوروب اوکره‌نب
قالغان موسقوا «پراودا»سی بو وضعیتنی کوتره آلمادی. قیزیب کیتدی
وه ایسکی دوستی یونس نادی بیکنگ «خیاتنده‌ن» بحث ایتب ناق بولشه-
ویك اسلوبنده سوکوشله‌رله چیقدی. مثلا «پراودا»نگ ٢٦ آوغوست
تأریخلی ساتندا «یونس نادی حقیقتده کیمگه خدمت ایته‌در؟» باشلوقلی
یازیسی ایله ٦ سه‌تابر تأریخلی ساتنداغی «یونس نادی وه اونگ
حامیله‌ری کیمگه خدمت ایته‌در؟» باشلوقلی مقاله‌سی تام معناسیله ساویت
ادبیاتیدر.

بز، روس بولشه‌ویکله‌رینگ روا کوردیکله‌ری چیرکین سوکوش-
له‌رینی مطبوعاتغا، «جمهوریت» غازیتاسی باش محررینك تورك اسمیله اوز
اوقوچیلاریمزغا حرمت ایتدیگیمز اوچون نقل ایتوده‌ن تارتینما قدامیز.

صرف شو بولشه‌ویك روس ادبسزلگینی نقلاً بولسا دا ملی اشر-
یاتمز بیتله‌رینه کیریتمه‌مه‌ك اوچون عیناً نقلنده‌ن واز کیچدیکمز بوهجومنده
روس بولشه‌ویکله‌ری، یونس نادی بیکنی تورکیه ملی منافعینا خیانت وه
اوز قلمینی فاشیست ایتالیانلارغا ساتقانلق بیله‌ن عیبله‌یدرله‌ر(*).

٣١ آوغوست تأریخلی «جمهوریت» باش مقاله‌سنده موسقوالی دوست-
لارینا قارشی مناقشه آچقان یونس نادی بیك مقاله‌سینی «دون کیشوتوار
بیر تعرض» دیب آتایدر. بومقاله‌نگ عمومی مضمونی قویوداغیچا خلاصه
ایتیله آلادر: اگرده تورکله‌ر بین‌الملل مناسبات ترتیبینی بوزوب
اوز سولارینا کیریب تینچسزلق چیقاریب یورگه‌ن سوآستی کیمه‌له‌رینگ
کیمنیکی ایکه‌نینی بیلسه‌لر ایدی، اوکا قالای معامله قیلوکیره کلکی
حقندا بولشه‌ویکله‌رده‌ن مصلحت سوراماسلار ایدی. یونس نادی او-
زینگ «هر ایکی طرف اوچون ده فائده‌لی» دیب کوردیکی روس-
تورك دوستلیغی طرفدارلیغندان هیچ بر زمان سیلجیمه‌دیگینی وه ایمدیده‌ن
سوکرا دا سیلجیمه‌ی بونقطهٔ نظرینی آلغا سوروده دوام ایته‌جه‌گینی
بیلدیره‌در. شونیسینی آچیق قید ایتش کیره‌ك، که یونس نادی تورك
ملی قورتولوش انقلابیله مفکوره برلگی بارلیغینی برچوق دفعه‌لار قید
ایتمش اولدیغی بولشه‌ویك روسیا انقلابی مفکوره‌چیله‌ری درجه‌سینه
قادار توبه‌ن توشوب کیتمه‌دی.

طبیعی بز یونس نادی بیکنگ موسقوالی دوستلاری بیله‌ن اوز آرا
چیکیشمه‌سینه هر قاندای بر شکلده قاتیشونی ایسته‌مه‌یمز. ایمدیگه‌چه
آغز-آغزغا اوپوشوب کیلدیله‌ر، بوکون تیپیشب آلدیلار. ایرته‌ن یه‌نه

(*) ساویت حکومتی رسمی ناشر افکاری «ایزوه‌ستیه» ٩ ١٤. تأریخلی ساتندا
چیققان «جه‌نه‌وره‌ده‌کی ایتالیا دوستلاری مانه‌ورله‌ری» باشلوقلی جه‌نه‌وره مخابری یازیسندا
تورکیه تیشقی ایشله‌ر وکیلی توفیق رشدی بیکنی ایتالیا سیمپاتیسی بیله‌ن عیبله‌یدر. اگرده
رشدی بیك تورکیه‌نگ تیشقی ایشله‌ر وکیلی بولمایچا هر قاندای بر غازیتانگ محرری بولسایدی
شبهه‌سز «ایزوه‌ستیه» ده «پراودا» نگ یونس نادی بیکگه قارشی ایشله‌دیکی کبی توفیق
رشدی بیکنی ده تورکیه ملی منافعینی فاشیست ایتالیاغا ساتقانلق بیله‌ن عیبله‌ب چیقار ایدی.

اوپوشوب گیته باشلارلار. دوستلار آراسندا بوندای حادثه‌لر گوب اوچراتیلادر.

فقط بو «جمهوریت» ایله «پراودا» آراسنداغی مناقشه اوگا سبب بولغان دیگر آستی‌کیمه‌سینگ ملیتی مسئله‌سنده‌ن کوب که‌تته بر مسئله اورتاغا آتماقدادر، بودا روس بولشه‌ویکله‌ری بیله‌ن دوستلقنگ ماهیتی وه روس بولشه‌ویکله‌رینگ هم قارشی طرفنگ بو دوستلقغا تورلوچه قاراشی مسئله‌سیدر. هر قاندای بر «بورژوآ ملتچی» غازیتاچی کبی یونس نادی بیك ده موسقوا بولشه‌ویکله‌ری بیله‌ن بولغان دوستلقنی دا هر ایکی طرف اوچون فائده‌لی بولووی کیره‌کلی بر نه‌رسه دیب توشونه‌در. روس بولشه‌ویکله‌ری ایسه بوندای دوستلقنی یالغز اوز منفعت وه توشونچه‌لرینه خدمت ایتووی کیره‌کلی نه‌رسه دیب کوره‌درله‌ر. بر مملکت بیله‌ن دوستلق معاهده‌سی یاساغاندان سوڭ بولشه‌ویکله‌ر قارشی طرفنگ هر نه‌رسه‌نی اوزله‌ری باقیمندان کوروویني طلب ایته باشلایدر‌لار. بو طلبله‌رینه کیچیك بر اویماغانلقنی عادی سوکوش بیله‌ن قارشی آلادرلار. معهود دیگر آستی‌کیمه‌سینگ ملیتی مسئله‌سی اوستنده‌کی کوروشده بولشه‌ویکله‌ر قاراشینا اویماغان بر نظریه سویله‌گه‌نی اوچون یونس نادی بیگگه کفرله‌ر یاغدیرغان موسقوا «پراودا»سینگ فرانسوز خارجیه‌سی ناشر افکاری «تاڭ» (Le Témps) غازیتاسینا قارشی یازدیقلا‌رینی دا علاوه ایته آلامز. «تاڭ» (۷ ۲۶. تأریخلی نسخه‌سی) باش مقاله‌سنده یعنی عادتده توغرودان توغرو فرانسا خارجیه‌سی فکرینی افاده ایته‌تورغان ستوتنده ساویت روسیاداغی کلیتلی اعداملار، بالخاصه ۷ مشهور گه‌نرالله برلکده مارشال تووخاچه‌وسکی‌نگ اعدامی حقندا بولشه‌ویکله‌رنگ یازدیقلارینداں باشقاچاراق فکر بیلدیردی. «پراودا» ۳ آوغوست تأریخلی سانتدا فرانسا خارجیه‌سی رسمی ناشرافکارینه یونس نادی بیگگه قارشی یازدقلارندان کوب ده فرقلی بولماسلق بر صورتده جواب بیردی وه فرانسا خارجیه‌سی رسمی ناشرافکارینی

«غوبیه‌لس خدمتنده» بولونغانلق، یعنی آلمان ناسیونال سوسیالیزمنه ساتیلغانلق بیله‌ن عیبله‌دی.

بولشه‌ویکله‌ر داها اول ده دفعه‌لارچا تورلو تورك ملت خادملرینی، حتی حکومتینی تورکیه ملی وه دولت منافعینا خیانت ایتکه‌نلك بیله‌ن عیبله‌ب چیققانلار ایدی. وقتیله تورکیه‌ـایتالیا معاهده‌سی یاسالغان چاغدا شوندای بر بولشه‌ویك چیقیشی بولوب اوتکه‌ن ایدی. دها سوگرا تورکیه ملتله‌ر جمعیتنه کیره‌ر چاغندا دا چیققانلار ایدی. برنچیسنده تورکیه حکومتینی «فاشیزم» ایله عیبله‌دیکله‌ری کبی ایکنچیسنده تورك حکومتینی سرمایه‌دار ایمپه‌ریالیست دولتله‌رگه باش ایگیب بارغانلق بیله‌ن عیبله‌دیله‌ر. طبیعی بو بولشه‌ویکله‌رنگ ایتالیا بیله‌ن یاقلاشو یولینی قیدیرولارینا هیچ بر تورلو مانع تشکیل ایتمه‌دی. (مثلا ساویت حکومتی حبشستان حادثه‌لری زمانتده دیه‌رلك، اوز تکلیفیله ایتالیاغا قارشی اقتصادی جزا مسئله‌سی تطبیق ایتله باشلاغاچ ایتالیانی نه‌فت وه غه‌لله بیله‌ن تأمین ایتـ توروشده‌ن ده چیکینمه‌دی!.) اوکوب اوزاماسدان باش ایگیب ملتله‌ر جمعیتی سرمایه‌دار ایمپه‌ریالیستله‌ری خضورینه کیتوده‌ن ده ذره قادار «اویالمادی».

بولشه‌ویکله‌ر بر طرفدان تورك غازیتالارندا اوزله‌رینی چیکسز بر شکلده ماقتاغان یازولار چیقارتا بیلسه‌له‌ر، ایکنچی یاقدان اوز غازیتالارندا تورکیه علیهداری نشریاتلارینی کوچه‌یتب تورکستان تورکله‌ری ذهنینی بولاشتریب، اولارنگ توشونچه‌سینی زهرله‌شکه اوروندیلار. بوکونکی ساویت روسیا دوستی تورکیه حقندا یللی سوزله مقاله یازغان آیریم کشیله‌رنی ده فرقه‌دان قووب، قاماب یوقالتدیلار. ساویت‌ـتورکیه دوستلغی روس بولشه‌ویکله‌رینگ اوز نشریاتلارندا تورك دوشمانی ماتریاللار نشر ایتوله‌رینه وه تورك قومونیستلارینی مادی یارده‌مله‌ری بیله‌ن تأمین ایتب بارولارینا هیچ بر تورلو مانع تشکیل ایتمه‌دی. بوگا قارشی تورکیه حکومتی ایسه تورکستان ملی استقلالی دعواسی ایله برلکده تورکستان تورکلگینگ آنادولو تورکلگینه «باغلانیشینی» ساقلاو

غا خدمت ایتمه‌کچی بولغان بزنگ ملی نشریاتمزنگ تورکیه‌ده تارقا-
لووینی منع ایتدی.

بو قاداری‌دا بیتمه‌دی. تورکیه رسمی کشیله‌رینگ بعضی برله‌رنده، طبیعی بولشه‌ویك روسیا اینتریغاسی تأثیری آستندا، ملی قورتولوش‌حرکتی ایشچیله‌رنده‌ن بعضیلاری حقندا تورلو قاریشیق فکرلەر بارلیغی آکلا-شیلماقدادر.. تورکستان ملی قورتولوش حرکتی عاملینی ملی تویغو وه قورتولوش أراده‌سنده قیدیره‌اق یرنده، اونی برتاقم ساویت دوشمانی یات منفعتلار خدمتینه عطف ایتب یورو هەممه‌سنده‌ن ده آیانچ بر حالدر.

مەنه ایمدی یونس نادی وه یالامان کبی‌بیریك تورك غازیتاچیلاری دا ساویت روسیا - تورکیه دوستلیغیندان تاپارچاسینا بحث ایتدیکله‌ری حالده تورکیه ملی منافعینا خیانت‌ایتکه‌نلك وه قلمله‌رینی‌یاتلارغا ساتقانلق بیله‌ن عیبله‌نمه‌کده‌لەر. بولشه‌ویکلەر طرفندان «خیانت وه ساتقینلق»بیله‌ن عیبله‌نونگ قولای‌غنا بر نەرسه ایکه‌نینی تورکیه‌لی توغانلاریمز، بالخاصه یونس نادی بیك وه آرقاداشلاری ایمدیده‌ن سوکرا بولسادا آکلاب آلارلارمی ایکه‌ن؟ اورتاغا چیققان اوزیله علاقه‌دار بین‌الملل بر مسئله‌ده تورکیه‌نگ روس بولشه‌ویکله‌رنده‌ن باشقاچا بر نقطهٔ نظردا بولا بیلووینی سویله‌دیکله‌ری اوچون اوسته‌رینه مدنی انسانلار مطبوعاتندا مثلی کوروله-سی ممکن بولماغان برشکلده پچراقلق یاغدیرغان ساویت مطبوعاتینگ بو حرکتنده‌ن کیره‌کلی عبرتنی آلیب، اوندان کیله‌جەك اوچون تیشلی نتیجه‌نی چیقارارلارمی ایکه‌ن؟.

مچ.

*

تورکستان، قافقاسیا وه اوقراینا خلقلارینگ ملتلەر جمعیتنه مراجعتی

تورکستان، قافقاسیا وه اوقراینا خلقلاری ملی مرکزله‌ری ممثللەری هەر یلغیسی کبی بو سنه ده (۹ .۲۳ ده) ملتلەر جمعیتینه بر بیانامه تاپشیردیلار. ٦ بویوك بیت توتقان بو وثیقه، هەرکسچه معلوم،

ملی استقلال وه عمومی صلحنی ساقلاو اوچون قورولغان ملتلەر جمعیتی نگ اعتباری ضعیفلەب قالغانلغی حقیقتینی تثبیتله سوزگه باشلایدر. بیانامه بو آچینارلق وضعیتنگ سببی اولاراق—قورولدوغی کونده‌ن بری دنیادا موجود ترتیب وه آسایشغا قارشی کوره‌شیب، اوز قولی آستنداغی خلقلارله أوزلوکسز سوغوشوب کیله یاتقان ساویت حکومتینك ملتله‌رجمعیتنه قاتناشغانلیغینی کورسه‌تەدر. تورکستان، قافقاسیا وه اوقراینا خلقلاری ممثللەری پەك حقلی اولاراق، بو مدت حیاتنچه هەر طرفدا وطنداش وه تیشقی سوغوشلار چیقارماقله مشغول بولوب، اوز قولی آستینا توشوروب آلدیغی خلقلارنی قهارچاسینا ایزیب کیله یاتقان قوتنك قالایچا ملتلەر جمعیتی اساس عمده‌سی، عمومی آسایش وه ملتله‌رنگ استقلالی پره‌نسیپینگ ساقچیسی بولابیلووی سورغوسینی قویادرلار.

ساویت روسیانگ حال حاضرداغی ایچکی وضعیتنه تماس ایتب بیانامه، سانسز اعداملار وه یەکی ساویت قانون اساسینگ ساویتله‌ر اتفاقی ایچنده‌گی غیر روس خلقلارنگ اسارت یوکله‌رینی آرتیرماقدا بولغان بعضی ماده‌له‌رینه نظر دقتنی تارتماقله برابر، تورکستان، قافقاسیا وه اوقراینانگ جدسز طبیعی بایلقلارینی بو مملکتله‌رنگ اوز ملی منفعتلاری وه ملی مدنی انکشافلارینا ایمەس، ساویت روسیا حکو-متینگ ایمپەریالیستلك سیاستی وه تیشقی انقلاب پلانلارینا خدمت‌ایتدیریل-مه‌کده ایکه‌نلیگینی کورسه‌تەدر.

بیانامه سوك قسمندا ملتلەر جمعیتی نظر دقتینی «متفق ملی ساویت جمهوریتله‌ری» رئیس جمهور وه حکومت باشلوقلارینگ ساویت دوشمان لیغی، ملتچیلك وه أداره ایتدیکله‌ری أولکه‌له‌رینی ساویتله‌ر اتفاقندان آیریب کیتیش اورونوشلاری کبی عیبله‌رله عیبله‌نیب اعدام ایتلوله‌رینه جلب ایتەدر وه قیزیل دیکتاتور ستالین‌نگ «متفق جمهوریتله‌رده‌ن هیچ بریسی ساویتله‌ر اتفاقندان آیریلماق ایسته‌مه‌یدر» دیگه‌ن ادعاسینگ یالغانلیغینی آچیق کورسه‌تب بیره‌تورغان بوندان دا کوچلو بر دلیل تاپیلارمی؟ دیدر.

بیانامه تورکستان، قافقاسیا وه اوقراینا خلقلارینگ یوروتمه کده بولوندوقلاری حقلی وه اوروئلو دعوالارینی دوام ایتدیرو وه به‌جه‌روده مدنی انسانلق دنیاسینگ علاقه وه یارده‌مینی امید ایتکه‌ئینی بیلدیرمه کله سوزینی بیتره‌در.

قافقاسیا خلقلاری هم اوقراینا ممثله‌ری طرفندان امضالانغان بو وثیقه‌غا «تورکستان ملی برلگی» («تمب») ممثلی اوچون محرر له‌ریمز- ده‌ن دوقتور طاهر شاکر بیك قول قویمشدر.

***

بو وثیقه‌نی ملتله‌ر جمعیتنه تاپشیرماق اوچون «دوستلق قومیته» سی رئیسی، کورجستان ملی حکومتی پاریس سفیری چه‌نکه‌لی ایله قومیته رئیسی اورونباساری، «تورکستان ملی برلگی» ممثلی، باش محرریمز چوقای اوغلو مصطفی بیك جه‌نه‌وره گه باردیلار.

بیانامه ایسته‌ر ملتله‌ر جمعیتی اعضاسی، ایسته‌رده دنیانگ هه‌ر طرفندان کیلگه‌ن غازیتاچیلار آراسندا چوقور بر تأثیر قالدیرمشدر. بعضی بر مملکتله‌ر ممثله‌ری وه بویوك غازیتالار مخبرله‌ری «دوستلق قومیته» سی ممثله‌ری یله‌ن بولغان مصاحبه‌له‌رنده اوز سیمپاتیله‌رینی بیلدیریب گنه قویا قالماسدان ملتله‌ر جمعیتی دائره‌سنده، غازیتاچی مسلکداشلاری ایچنده حقلی ایشمزنگ مدافعه‌سی اوچون تشویقات دا یوروتمشله‌ردر. برقانچا مهم غازیتالاردا بویوك مقاله‌له‌ر چیقدی. دوستمز پیه‌ر بریکه (P. E. Briquet) نگ مشهور (Journal de Genève) «ژورنال ده ژه‌نه‌و» غازیتاسنداغی (۹ .۲۹) «جه‌نه‌وره وه ساویت ده‌موقراتیسی» «Genève et la „democratie Soviétique“» باشلوقلی مقاله‌سینی آیریجا قید ایتب کیچمه‌ك ایسته‌یمز. جانای.

تورکستانغا دائر آلمانچا یه‌کی نشریات

I—ساویت روسیا حکمرانلغی آستنداغی أولکه وه خلقلار مسئله- سینه دائر نشریاتیله معروف بعضی آلمان مجموعه‌لارندا سوك چاغلار

ساویتله‌ر برلگینه منسوب «اتفاق جمهوریت» له‌رنده‌گی سیاسی وقعه‌لارنی ایضاح ایتوچی، بالخاصه بو جمهوریتله‌رده‌گی ملی ایمتیلیشله‌رنی کور- سه‌توچی مقاله‌لر اوچراتیلماقدادر. بو مقاله‌له‌ر سیراسندا به‌رلینده چیقا تورغان آلمانچا «شرقی آوروپا» („Ost-Europa“) دیگه‌ن مجمو- عه‌نگ شو ییلغی آوغوست-سه‌نتابر سانلری، ۷۰۲—۷۱٤ نچی بیتله‌رنده باسیلغان «قازاغستاندا ملتچیلك» باشلیقلی مقاله بزنگ «یاش تورکستان» اوقوچیلارینی دا قیزیقترارلق ماهیته‌در. ۱۱ بیتلك بو اوزون مقاله‌نگ کیم طرفندان یازیلغانلغی کورسه‌تیلمه‌گه‌ن؛ مقاله امضاسزدر. فقط مقاله- نگ مضمونی، فایدالانغان قاینا قلار مملکتمز حادثاتینی دقتله تعقیب ایتوچی وه ایمدیگی سیاسی وضعیت ایچنده بوندای بر شرائط امکانینی حائز بر شخص طرفندان یازیلغانلغی قناعتینی بیرمه‌کده‌در. مقاله‌نگ یالغز روسچا ساویت نشریاتندان توپلانغان ماته‌ریاللار اوزه‌رینه یازیلغانینی تثبیت ایتو ده قیین ایمه‌سدر.

قاندای سببده‌ندر اسمینی بوتونله‌ی یاشیرغان محرر ٥ نچی دیقابر ۱۹۳٦دان بیری «اتفاق جمهوریتی» گه کوته‌ریلگه‌ن قازاغستاندا ستالین نگ ایگ اینانچلی آدامی ئه‌رمه‌نی میرزویان باشچیلغندا قازاق ملتچیله- ریگه قارشی سوك درجه‌ده کیسکین مجادله بارلغین سویله‌ب، قازاغستان نگ هه‌ر طرفندا یاسالایاتقان فرقه توپلانیشلارندا، چیقاریلا یاتقان مطبوتدا ملتچیله‌رگه قارشی باشلانغان هجومنگ ایگ کوب وقت وه ایگ کوب اورون آلماقدا ایکه‌نلگین یازماقدادر. قازاغستانداغی ملتچیلك حرکتینگ ساغلام ایلدیزینی ۱۹نچی عصرنگ اورتالارندا چارلق استیلاکوچیگه قارشی قوزغالان یاساغان ملی حرکتده کوروچی محرر بو حرکتنگ تورکستانگ باشقا تاماتداغی ملی ایمتیلیشله‌ر ایله باغلانیشینی کورسه‌تورغان وثیقه‌لار کتیره‌ره‌ك سوزینه شوندای دوام ایته‌در: «چار زمانی بوتون قازاق ملتچیله‌ری وه پاتورکیست سه‌یه‌را- تیسته‌ر طبیعی انقلاب طرفداری، چارلق علیهداری ایدیله‌ر. قاده‌تله‌ر حمایه‌سنده بولغان مسلمان فراقسیونینگ دومادا بالواسطه بیوز سویله‌ی

آلغانلاری‌دا علی‌خان بوگه‌ی خان ایله م. چوقای‌نگ رهبرلگی آستندا حرکت ایته‌رله‌ردی. بولارنگ سول قاناتی سوسیال ره‌وولوسیونه‌رله‌ر ایله برگه ایدیله‌ر. یورتلارندا فابریقا پروله‌تاری بولماغاندان بولارنك مارقسیستله‌ر (مینشه‌ویك وه بولشه‌ویکله‌ر) ایله هیچ قاندای باغلانیشی یوقدی. بو ملتچی سیاسیونتك دیپه‌رلك باریسی تا ۱۸۶۹نچی ییلی روس استیلاچیلاریغا قارشی قوزغالانتی أداره ایتکه‌ن وه ۱۹۰۵نچی ییلی اوز وکیلله‌رینی برنچی دوماغا یوللاغان «آلاش-اوردا»غا منسوبدرله‌ر» دیگه‌ن محرر آرتیق بوتون دولت ایشله‌رینی آغیر تهلکه قارشیسینا قویغان ملتچیلکنگ «آلاش-اوردا» رهبرلگنده ایکه‌نلکن ساویت منبعلارینا تایا-ناراق سویله‌یدر.

«شرقی آوروپا» مجموعه‌سینگ «قازاغستاندا ملتچیلك» نامیله باسدیغی ۱۱ بیتلك مقاله‌سی تورکستان‌نگ بویوك برقسمی قازاغستان احوالی حقندا آلمان اوقوچیلاریغا آنچاغنا معلومات بیره‌رلك ماهیتنی حائز بر یازی در.

***

II — معروف آلمان مجموعه لارندان "Zeitschrift für Geopolitik„ نگ شو یلغی سه‌تابر ساتندا محرره‌ریمزده‌ن دوقتور اسحاق اوغلی اوقتای بیکنگ «تورکستان» باشلقلی بر مقاله‌سی باسیلمشدر. مجموعه-نگ ۷۳٤—۷۳۸نچی بیتله‌رینی اشغال ایتکه‌ن بو مقاله‌گه آلمان مجمو-عه‌سی باشقارماسی طرفندان تورکستانغا دائر ایکی خریطه قوشولمشدر. بو خریطه لارنگ بری شرقی تورکستان ایله غربی تورکستانتگ برلکده قومشو اولکه‌لر ایله باغلانیشینی، ایکنچیسی ده شرقی تورکستانتگ جعرافی وضعیتینی کورسه‌تمه‌کده‌در. توقتامش اوغلی.

بین الملل تورموشدان

۱— بوکونکی بین‌الملل تورموش اوچون ایگ قاراقته‌ریستیك حادثه‌له‌رنگ بری شبهه‌سز یراق شرقداغی یاپون-ختای سوغوشلاریدر. مه‌نه ایمدی آیلاردان بیری ختای-یاپون سوغوشی دوام ایتمه‌کده-

در. هر ایکی طرفدان یوزمیکله‌ر توتاجاق قوتله‌ر سوغوشقا اشتراك ایتمه‌کده‌له‌ر. غازیتالار هرکون دیپه‌رلك جبهه‌گه یه‌گی کوچله‌ر یوبا-ریلغانلیغی خبرینی بیرمه‌کده‌در. تخریب ایتلگه‌ن شهرله‌ر ده آز ایمه‌س. أولگه‌ن وه یارالانغانلارنگ سانی اون میکله‌رنی کیچه‌در... فقط یاپونیا بیله‌ن ختای آراسندا دیپلوماتیك مناسبت کیسیلگه‌ن ایمه‌س. یاپونیا سفیری نانکینده، ختای سفیری ده توکیودا اوتورادر. هر ایکی طرفدا، قارشی طرف صلحپرورلك کورسه‌تکه‌ن تقدیرده أوزینك ایشنی صلح یولیله بیتریشکه حاضر ایکه‌نینی تکرارلاشدا دوام ایته‌در. عینی زماندا سوغوش دا اوز یولندا دوام ایتب بارادر...

سوغوش باشلانغاندان سوك، اونگ سبب وه عامله‌رینی قیدیرو تأریخچیله‌رنگ وظیفه‌سیدر. بوکون ایسه هر طرفدا یاپون ایمپه‌ریا-لیزمینی عیبله‌یدرله‌ر. فقط دنیاداغی بویوك دولتله‌رده‌ن بریسینگ گنه بولسا دا ایمپه‌ریالیزمنگ اثری بولماغانلیغی کورسه‌تیله بیلسه‌یدی! ختای تأریخینه کوز سالگ! اصل ختاینگ «بویوك ختای دیواری» ایچینه اورالغان پیرده‌ن‌گنه عبارت ایکه‌نینی تثبیت ایته بیلو اوچون ختای تأریخی بیلگیچی—بویوك بر عالم بولونگ کیره‌کی ده یوق. بو دیوار-نگ تیشنداغی أولکه‌له‌ر، مثلاً مانجوریا، موغولستان، تیبت هم شرقی تورکستان بوتونیسی ختای بولماغان، ختای ایمپه‌ریالیزمی طرفندان استیلا ایتیلگه‌ن أولکه‌له‌ردر. ختاینی یاپون ایمپه‌ریالیزمنده‌ن قوروماقچی بولوب چیققان دولتله‌رگه ده کوز سالگ؛ بونلار بوتونیسی ایمپه‌ریالیزم وه مستملکه‌چیلك یولیله قورولمش، بویومش دولتله‌ردر. اونلار ختاینی ختای منافعی اوچون ایمه‌س، اوز ایمپه‌ریالیستلك منفعتلاری اوچون قوروماقچی بولادرلار.

جدی معلوماتیله شهرت قازانغان پاریس مجموعه‌سی «موآ» ("Le Mois„) بوکون ختاینی قوروماقچی بولغان بویوك قوروقچیلارنگ ختایداغی اقتصادی منفعتلارینی کورسه‌تورغان شایان دقت سانلار بیر-مه‌کده‌در. اوقوچیلاریمزنگ ذهنله‌رینی آرتیق سانلارله چارچاتماسلق

اوجون بو مهم استاتیستیکده‌ن برنیچه ساتنی کیترو بیله‌ن گنه کفایتله‌نه‌مز.

ختایداغی اینگلیز سرمایه‌سی عمومیتله ۲۵۰ میلیون اینگلیز لیراسی چاماسندا بولوب، بونگ ۱۸۰ میلیونی یالغز شانخای شهریگه توشه‌در. ختاینك اینگلته‌ره‌گه بولغان بورجی ختای گومروك اداره‌لری کیلیری بیله‌ن تأمین ایتیلگه‌ن. بو باشلانغان سوغوش اینگلته‌ره‌گه بویوك ضرر کیترمه‌کده‌در. سوغوش باشلانغاندان برنیچه هافتا کیچکونچه، ۲٤نچی آوغوستغا چاقلی یاق اینگلته‌ره منفعتینگ ضرری ۳۱میلیون لیرا کورسه‌تیله‌در.

ختایداغی آمریقا سرمایه‌سینگ آنیق حسابینی کورسه‌تو قیین. بونگله برابر اونگ دا ۲ - ۳ یوز میلیون دوللاردان آز بولماغانلیغی محققدر. آمریقالیلارنگ ختایداغی علاقه‌سی باشلیچا تجارتدر. ختایغا چیته‌ن کیریتیلگه‌ن بوتون مالنگ یشده‌ن بری، یعنی ۲۰ پروتسینتی آمریقادان کیله‌ر ایدی. آمریقانگ ختایدان ساتیب آلدیغی مال ایسه اینگلته‌ره، آلمانیا وه یاپونیانگ برلکده آلدیقلاری قادار ایدی.

مجموعه ختایداغی فرانسوز سرمایه‌سینگ آنیق سانینی کورسه‌ته آلماسا دا ختایدا فرانسانگ غیر متحرك ثروتی، املاکی کوب بولغانلیغینی سویله‌یدر. شانخایداغی فرانسوز قونسه‌سیونی دائره‌سینده ٤۸۰ میگ اهالی یاشایدر. فرانسانگ ختای بیله‌ن تجارتی ٦ - ۹ یوزمیلیون فرانق اطرافیدا بیلگیله‌نه‌در.

بونگ اوستینه بوتون اجنبی سرمایه‌سی وه اجنبی تجاری معاملاتینگ بوتونله‌ی دیه‌رلك بوکون سوغوش میدانی بولغان دائره‌ده توپلانغانلیغینی دا قید ایتسه‌ك، ختایداغی ایمپه‌ریالیست ده‌موقراتی دنیاسینگ یاپون ایمپه‌ریالیزمی دیب آتادیقلاری حرکتکه قارشیلقلاری سببی ده آچیق آگلاشیلغان بولادر.

ختاینگ تورتنچی قوروچیسی— ساویت روسیادان دا بحث ایتو کیره‌کمی؟ شو ساویت روسیا تیشقی موغولستان وه شرقی تورکستانتی ختای حاکمیتنده‌ن تارتیب آلمشدر. ساویت روسیا قوممونیزم فکری

کیریتب ختای ملی انقلابی فرقه‌سی «غومبیندان»نگ برلگینی بوزمش، اونی ایچنده‌ن چوروتمشدر. او بو قاداری بیله‌ن ده قالمای ختاینگ ٦۵ میلیون اهالیسی بولغان برقسمندا ختای ساویت حکومتینی قورمش وه ختایدا آرقاسی کیسیلمه‌س بر وطنداش سوغوشی چیقاریب دوام ایتدیرمشدر. روس بولشه‌ویکله‌ری ختای قوممونیزمی مرکزی «قانتون» شهرینی «۲نچی موسقوا» دیب آتامشلاردی وه ختای قوممونیستلاری ایله برلکده آمریقا وه آوروپا سرمایه‌دارلارینی ختایدان، عمومیتله آسیادان قووا بیله‌جه کله‌رینی وه یاپونیانی ساویتله‌شترو کوره‌شی یوروته بیله‌جه کله‌رینی یاشیرماسدان آیتب کیلمه کده‌له‌ر.

مه‌نه بوکون ختاینی قوروماقچی بولغان دوستلاری بونلاردر. اسپانیوللارنگ «آلله‌مه‌نی دوستلاردان ساقلاسین، دوشماندان اوزوم قورونایله‌مه‌ن» دیگه‌ن بر ضرب‌المثلی بار. اصلنده ختایلار مه‌نه بو عقللی ضرب‌المثلنگ کورسه‌تدیکی یولنی توتوب، کوچلو قومشوسی یاپونلار ایله آگلاشیب کیته بیلو یولینی قیدیرمالی ایدیله‌ر.

***

یاپون-ختای سوغوشی روس بولشه‌ویکله‌رینی سیویندیرمه کده‌در. اولار بو حادثه‌له‌رده‌ن اوزله‌ری اوچون یاپونیا طرفندان کورولمه کده بولغان تهلکه‌نگ اوزاقلاشدیغی اویندادرلار. چونکه، بولشه‌ویکله‌رنك دیدیگنچه، یاپونیانگ ختایلارنی بیگوونده شبهه‌نگ اورنی دا یوق کبی. بونگله برابر برنقطه‌نی اونوتماسلق کیره‌ك، که ساویت حکومتی بوندان اوزی اوچون سوك درجه‌ده مهم بولغان فائده‌نی چیقارماقدادر. یاپونیا ختایدا مشغول بولوب او بیرده توتولوب توردوقچا بولشه‌ویکله‌ر آوروپا سیاستنده کی فعالیتله‌رینی آرتیرا آلاجاقلاردر. یاپونیا ختای مسئله‌له‌ریله مشغول بولماسایدی، ساویت حکومتی ایتالیا هم آلمانیاغا قارشی سوك وقتلار قوللانا باشلادیغی تیلده سویله‌ی آلماس دا ایدی. ساویت حکومتی یاپون-ختای سوغوشینگ ممکن بولغان قادار اوزانووی طرفداریدر. اونگچون‌ده او هم تورلو یوللار بیله‌ن ختایغا یاردم ایتیشکه هم آمریقا

وه آوروپانی یاپونیاغا قارشی سوغوشقا کیریتب یوباریشقا اوروندار.

۲ــ فلسطین مسئله‌سی سوك زمانلاردا بر داها کیسکینله‌شیب کیتدی. فلسطینلی عرب وه یهودی دولتله‌رینه بولو پلانی ایمدیگه‌چه قطعیله‌شمه‌دی. ملتله‌ر جمعیتی ماندات قومیسیونی کوتو وه بو فرصتده فلسطینگه مخصوص هیئت یوباریب وضعیتنی تیکشیرتوگه قرار بیردی. بونگله برابر ملتله‌ر جمعیتینگ بو عرب بیرینی ایکیگه پارچالاش پلانینا رأی بیروینه شبهه ایتب بولمایدر.

فلسطینلی پارچالاب، اونگ بر قسمندا یهودی دولتی قورو مسئله‌سنده یهودی اهالیسی کوب بولغان برقانچا آوروپا دولته‌ری علاقه‌دارلار. چونکه بو صورتله اونلارغا یهودی أهالیله‌رینی قسماً بولسا دا مهاجر صفنده او طرفغا یوباریب اورناشترا بیلو امکانی توغاجاقدر.

ملتله‌ر جمعیتی دائره‌سنده فلسطینلی بولو پلانینا مصر، عراق وه ایران ممثللری آچیق قارشی چیقدیلار. بونلار اوز مملکتله‌رینگ فلسطین عربلریله بر فکرده ایکه‌نینی ده آچیق سویله‌دیله‌ر.

فلسطینده‌گی اینگلیز مأمورلاری او یرده‌گی نفوذلو عرب باشلوقلارینی قاماققا آلیب هند دیگزنده‌گی بر آرالغا سوروب یوباردیلار. فلسطین مفتیسی بویوك مسلمان شورانگ رئیسلگی اورتدان توشورولدی.

فلسطین یرینگ ایمدیگه‌چه بولغانی کبی عرب یری بولوب قالا بارووی وه یاده پارچالانیب بر قسمینگ یهودیله‌رگه بیریلووی مسئله‌سی اطرافنداغی کوره‌ش ایمدی‌گنه باشلاماقدادر. عربلار ملی مسئله‌لرینك طلب ایتدیگی درجه‌ده کوتریلگه‌نلك، حاضر لانغانلق کورسه‌ته آلیرلارمی؟ طبیعی بو اوز یرینی ملی ملکی ایتب ساقلاب قالو مسئله‌سی اوستنده‌کی کوره‌شنده بزنگ سیمپاتیمز عربلار طرفندادر...

۳ــ ساویتله‌ر روسیاسندا محاکمه‌سز اعداملار آرقاسی کیسیلمه‌یچه دوام ایتب بارادر. یاقیندا مشهور گورجی قومونیستلاری بوودو مدیوانی اوقوجاوا، قارسیوادزه وه ایلیاوا اعدام ایتیلگه‌نله‌ر ایدی. آجارستان

باشلوقلاری‌دا اعدام ایتیلدیله‌ر. بونلارنگ بوتونیسی اوز یورتلارینی ساویت روسیادان آیریب آلو اورونوشی وه چیت مملکت جاسوسلق خدمتنده بولونغانلق بیله‌ن عیبله‌نه‌در. بالخاصه «ملی» جمهوریتله‌رده «یاپون جاسوسلاری»ندان تازالاو حرکتی شدتلی یوروتوله‌کده‌در. آگلاشیلغان «یاپون جاسوسلاری» بوریات-موغول جمهوریتی ایچنده بولغانی کبی قاره‌لیادا دا توتولماقدادر. غازیتالارنگ یازووینا کوره حکم بیرمه‌ك ممکن بولسا، بوتون سیبریا، یراق شرق «یاپون جاسوسلاری» بیله‌ن تولغان. بو «جاسوسلار» یاپونلار ایمه‌س، بوتونیسی بولشه‌ویکله‌ر هم ده یوزده ۹۸ی فرقه هم حکومتده یوکسه‌ك اورون توتوب کیلگه‌ن حقیقی روس قوممونیستلاریدر.

٤ــ سوك زمانلارنگ ایگ مهم حادثه‌سی اولاراق فاشیست ایتالیا حکومت باشلوغی موسولینی‌نگ آلمانیا سیاحتینی کورسه‌تیش کیره‌ك. اگرده بوتون آوروپا غازیتالارینگ «آوروپا مقدراتی موسولینی بیله‌ن هیتله‌ر ده‌ن آسیلیدر» دیب یازدیقلاری توغرو ایسه بو ایکی دولت باشلوقلارینگ کوروشووی اهمیتی‌ده او نسبتده آرتادر. ایتالیا وه آلمانیا اوموزاوموزغا برابر یوروگه قرار بیردیله‌ر.. ساویت حکومتینك آوروپا سیاستینه تأثیر ایتو اورونوشلارینی اوناتمادیقلارینی وه اوگا یول بیرمه‌یه‌جه‌کله‌رینی هه‌ر ایکیسی ده قطعیتله سویله‌دی.

٥ــ تورکیه رئیس جمهوری کمال آتاتورك‌نگ «اوك قولی» هم تورکیه‌نگ آلماشینماس حکومت باشلوغی سانالیب کیلگه‌ن گه‌نه‌رال عصمت‌نگ استعفاسی آوروپا افکار عامه‌سنده تورلو تورلو فکرله‌ر تو-غدورمشدر. آوروپادا ایسکیده‌ن بیری دولت باشلوغی آتاتورك ایله حکومت رئیسی عصمت‌نگ هه‌ر زمان برابر کیتدیکله‌ری وه کیته‌جه‌کله‌ری فکری اورناشقان ایدی. مه‌نه ایمدی آوروپا سیاستینگ قاپناشقان بحرانلی بر دوره‌سنده، آوروپادا یه‌گی سیاسی تولقون چالقانغان وه تورکیه‌نگ بو چالقانو، قاپناشولار ایچنده مهم‌گنه رول اویناب قالووی

کورونگه‌ن بر چاغدا برده‌ن بره عصمت پاشا استعفا ایتدی. بو استعفا نگ سببی نه‌در وه او نیمه افاده ایته‌در؟ دیگه‌ن سورغوغا بوکون‌جواب بیریب بولمایدر. تورك غازیتالارندا ریاست جمهورکتابتی طرفندان، دها اول عینی غازیتالارداغی عصمت پاشانگ استعفاسی سببی حقنداغی بیاناتینا استناداً یازیلغان خبرلەرنی تکذیب ایتوچی تبلیغات چیقاریلدی. بو ایسه رئیس جمهور آتاتورك ایله عصمت پاشا آراسندا بعضی بر آگلاشیلماوچیلیقلار بولغانلیغینی ایما ایتمه‌کده‌در. عصمت پاشانگ بیرینه سابق اقتصاد وکیلی جلال بایار چاقیریلمشدر. ۴

تورکستان مهاجرلەری آراسندا

۱— دهلی‌ده‌کی «تورکستان مهاجرلەری برلگی» پیشنچی پیلینی تولدوروب آلتنچی یاشغا آیاق باسمشدر. بو مناسبتله جمعه‌کونی ۲۳نچی شعبان ۱۳۵۶ هجریده (۳۷ .۱۰ .۲۹ ده) بویوك برتوپلانیش یاسالماقچی بولغانلغی بیلدیریله‌در. بز «تورکستان مهاجرلەری برلگی» اطرافینا توپلانغان ملتچی وه استقلالچی یورتداشلاریمزنی بو مناسبتله یوره‌کده‌ن قوتلولاب، اولارغا ثمره‌لی فعالیت تمنی ایته‌ر وه ملی قورتولوش یولنداغی حرکتله‌رنده موفقیتله‌رینی تیله‌یمیز.

۲— شام شریف‌ده سه‌تابرنگ ۲۶سنده یکشنبه‌کونی تورکستانلیلار طرفیدان قورولغان اویوشما تامایدان حارةالورد ده‌کی تورکستانلیلار تکیه‌سنده مولود شریف مراسمی یاسالمشدر. بو مراسمگه شام وەاطرافندا غی بعضی اوزاق-یاقین بیرله‌رده‌ن کیلگه‌ن تورکستانلیلار ایله بیرلی یعنی سوریه‌لی دیندا‌شلاریمزدان آنچاغنا معتبر ذات قاتناشمشلار در. مولودشریف قرائتی وه قران‌کریم تلاوتنده‌ن سوڭ جمعیت ارکانتده‌ن حاجی صالح وه حسن عبدالله یکله‌ر طرفیدان مختلف موضوعلاردا نطقلار سویله‌نمشدر. تورکستانلیلارنگ مهاجرتده‌کی تورموشلاری وه

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Buchdruckerei „VIKTORIA" GmbH., Charlottenburg 1, Spreestraße 8
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

ملی بارلق، یه‌کی حیاتغا آتیلماق یولیداغی کیسکین آدیملارندان بحث ایتلیر که‌ن تیکلاوچیلار ناطقلارنی آلقیشلار ایله قارشیلامش لاردر. شرقی تورکستاندان یاقیندا کیلگه‌ن یاش مجاهدله‌ریمزده‌ن حسن وه عبدالفتاح بیکله‌ر نطقلاریدا هندستان، افغانستان، تورکیه‌ده‌گی تورکستانلیلارنگ ترقی بابنداغی ایمتیلیشله‌رینی سویله‌ب سامعینده یوکسه‌ك بر علاقه او- یاندیرمشلار وه عبدالله یکنگ عربچه نطقی سوریه‌لی دینداشلاردا بوبوك تأثیر قالدیرمشدر.

تورکستان خبرلەری

تورکستاندا پاختا توپلاش ایشی قالای بارادر؟

موسقوا «پراودا»سی ۱۰. ۴. تأریخلی نسخه‌سی باش مقاله‌سنده بو یل پلان بویونچا ساویتله‌ر اتفاقندا ۴۶ میلیون پوتده‌ن آرتیغراق تازا- لانغان پاختا توپلانووی کیره‌گلکینی قید ایتکه‌نده‌ن سوڭ پاختا توپلاو ایشینگ یامان بارا یاتقاندان شکایت ایته‌در. پاختا توپلاو ایشینی یامان آلیب بارایاتقان تورلو جمهوریتله‌ر آراسندا تورکمه‌نستان‌نگ مخصوص بر اورون توتقانینی سویله‌یدر. اوتکه‌ن یل ۹. ۲۵. تأریخنه چاقلی ۷۷ میگ تون‌دان آرتیق خام پاختا توپلاغان تورکمه‌نستاندا بو یل عینی تأریخگه چاقلی آنجاق ۴۶ میگ ۷۰۱ تون پاختا توپلانغان ایمش. اوزبیکستان، تاجیکستان وه تورکمه‌نستان‌نگ تورلو قسملارندا پاختا توپلاش ایشی سوڭ درجه‌ده یامان اویوشتریلغان ایمش. مثلا ایرکه‌ك قولخوزچیلار پاختا تیرو ایشینه هیچ قاتناشمادیقلاری کبی قولخوزچی خاتن-قیزلاردان دا آنجاق یارمیسی گنه ایشکه قاتناشارمش. قوممونیست فرقه‌سی ناشر افکاری «پراودا»نگ بو مقاله‌سی بو ایشنی یاخشی یوروتمه- سلك وه تشکیلاتسزلق یوزنده‌ن اونومنی وقتندا توپلاب آلالمای، پلانتی تولدورا آلمای قالو قایغیسی بارلیغینی کورسه‌ته‌در.

Yach Turkestan

Octobre 1937 (Le Jeune Turkestan) No. 95

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokai-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلاری:

یللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

قولخوز أداره‌لری قولخوزچیلارنگ حقینی بیرمه‌یدر

«سوسیالیستیك قازاغستان» غازیتاسندا (2. VIII. 37) اوقودیغمزغا کوره آلما-آتا ولایتنده بر قانچا قولخوز أداره‌لری قولخوزچیلارنگ 1936 نچی یلغی ایش حقلارینی ایمدیگه‌چه بیرمه‌ی کیله یاتادر. غازیتا بوندایلارینا مثال ایتب «ایمتیل» آوولنداغی «مه‌نشینسکی» ناملی قولخوز 6.800 سوم، «ایلتای» قولخوزی 3.900 سوم، «آودان» توله‌منده آلتغاندا 25.000 سوم 1936 نچی یلغی قولخوزچیلار حقی توله‌نه‌ی کیله یاتقانینی کورسه‌تدر.

قولخوزچیلار آودان بیر ایشله‌ری اداره‌سینه کره‌له‌رله مراجعت ایتسه‌له‌ر ده أداره بوکون، ایرته بیره‌مز دیب ایمدیگه‌چه سوروب کیله‌در. قولخوزچیلارنگ فرقه دائره‌سنده قیلغان تشبثله‌ری ده عینی صورتده بوش قالمشدر.

بو خبرنی یلدیروچی غازیتا مخبری ولایت وه مرکز أداره‌له‌رینگ بو حالغا نیمه دییه‌جه‌کله‌رینی سورایدر.—

مجموعه‌مزغا تییشلی هر تورلو یزللانمالار اوچون آدره‌س:

Mustafa Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

یاش تورکستان

تورکستانگ ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی یلنك ده‌قابر-نده‌ن چیغا باشلاغان | نویابر (ایکنچی تشرین) 1937 (1356 هجری) | سان 96

بو ساندا:

۱ — تورکستاندا «سیاسی پوغروم» باش مقاله

۲ — ساویت حکومتینگ ۲۰ یللیغی مناسبتیله «یاش‌تورکستان»

۳ — «سیاسی پوغروم» قوربانلاری ***

٤ — تورکستاندا «بورژوآ ملتچیله‌ر» محکمه‌سی

٥ — «نشریاتدا زیانچیلق» وه «زیانچی، ملتچی محررله‌ر» اوقتای

٦ — تورکستاندان یه‌گی چیققان برمهاجر وطنداش مکتوبنده‌ن

۷ — شرقی تورکستان ملی فاجعه‌سی

۸ — ساویتله‌ر اتفاقندا «پارلامان» سایلاولاری ی.

۹ — دنیا سیاستنده ساویت روسیاسینگ رولی ۰۴

۱۰ — ساویتله‌رگه قارشی آلمانیا-یاپونیا-ایتالیا آگلاشماسی چوقای‌اوغلی‌مصطفی

۱۱ — مسلکداش تورکستانلی قارداشلار ایله برکیگه‌ش میرزاعزمی

۱۲ — تورکستان خبرله‌ری: قادرو مسئه‌سی، تورکه‌نستاندا یه‌گی داخلی ایشله‌ر قامیساری

۱۳ — باشقارمامیزغا کیلگه‌ن اثرله‌ر

قادرو مسئلەسی: مرکز قومونیست فرقەسی قونترول قومیسیونینگ تورکمەنستانداغی ممثلی چوبین تورکمەنستان «بورژوآ ملتچیلەری» گە قارشی سویلەدیگی نطقندا، ملی قادرولار حاضرلاش مسئلەسیگە دائر توبەندەگی معلوماتنی بیرمەکدەدر:

«تورکمەنستاندا عموماً ۳ یوکسەك مکتب بار، اولاردان پەداغوژی اینستیتوتی ۱۹۳۰نچی یلی، طب اینستیتوتی ۳۲نچی یلی وەقیشلاق خوجالغی (زراعت) اینستیتوتی ۳٤نچی یلی آچیلمیشدر. فقط ۳۷نچی یلغاچا بیرگنە بولسادا تورکمەن اورتا مکتبی آچیلماغان. ۱۹۳۷نچی یلی ٤ اون یللق (یعنی اورتا مکتب) آچیلمیش. ۳٦ - ۱۹۳۵ اوقوو یلی اورتا مکتبنی بتیریب چیققان بیر دە تورکمەن بولماغان. «رابفاك» (یعنی روس اورتا مکتبی)دە اوقیتورغان ٤۰٦ طلبە آراسندا تورکمەنلەر ۸۹ غنا ایکەن. اوستومیزدەگی (۳۸ - ۱۹۳۷) اوقو یلیندا پاختاچیلق تەخنیکومیگە بیر دە تورکمەن قبول ایتلمەگەن. قیشلاق خوجالغی اینستیتوتیگە ۱۹۳۷ نچی یلی قبول ایتلگەن ۳۵۵ طلبەدەن ۱۹غناسی تورکمەن ایمش...

دولت أدارەلەرینی «ملیلەشتریش مسئلەسیگە اوتوب، چوبین بو ایشنگ دە «باردیقچا فنا حالدا» ایکەنلیگینی سویلەیدی. مثلاً زراعت قومیسارلغندا ایشلەیتورغان ۲۳۹ کشی آراسندان ۲۱گنەسی تورکمەن بولوب، اونلارنگ دا کوبچیلیگی «تەخنیکی ایشلەرلە مشغول» ایکەن. (چوبینگ «تەخنیکی ایشلەر» دیگەنی اوی تازالاوچی، آت باقار، آراباچی «لقلاردان عبارتدر)... یەگیل صنایع قومیسارلغنداغی ۱۲۰ کشینگ ٤گنەسی تورکمەن ایکەن. («تورکمەنسکایە اسکرا» ۲٤سەنتابر ۱۹۳۷)

بو رقملارنی چوبین روس پرولەتار دیکتاتوراسینگ تورکستاندا یورگوزوب کیلمەکدە بولغان «ملی سیاستینی» تنقید ایتیش اوچون ایمەس، آیتاق اوغلی نادربای، آتابای اوغلی قایغیسزلار کبی «ملی بورژوآ» لارنی عیبلەش اوچون کیترمەکدەدر، گویا شو نادربای وە قایغیسزلار «ملی بورژوآ»دان بولغانلقلاری اوچون تورکمەنستان مکتبلەریگە تورکمەن بالالاری اورنینا روسلارنی کیتریب اوقوتماقدا ایمشلەر!...

تورکستاندا «سیاسی پوغروم»

«یاش تورکستان»نگ اوتکەن سانیدا بحث ایتدیگمز «تورکستاندا سیاسی پوغروم» حادثەسینگ قوربانلاری سانی موسقوا غازیتالارینا کورە ایتیلگەن تخمینلەردەن کوب آرتیق بولوب چیقدی. محلی فرقە وە شورا تشکیلاتلاری باشلوقلاری، قولخوز رئیسلەری وە قومسومول یول-باشچیلاری کبی نسبتاً کیچیك اورونلاردا غی کشیلەرنی حسابغا آلماغاندا دا قانچا قومیسار، قومیسار اورونباساری، ولایت هەم شهر شورالاری باشلوقلاری، فرقە قومیتەلەری کاتبلەری، فرقە مرکزلەری وە قومیسار-لقلاردا شعبە مدیرلەری کبی بیریك مأمورلاردان نە قادارینگ بو پو-غرومغا قوربان بولوب کیتکەنینی آنیقلاب بیلگیلەش امکانی دە یوق. ادیب، اوقوتوچی، اوقوچی وە غازیتا محررلەرندەن پوغرامغا قوربان کیتو-چیلەرنگ سانی معلوم دە ایمەس. قولاتیلغان قومیسار وە فرقە باشلوقلا-ری بیلەن اقرباليغی، دوست-تانیشلیغی بولغان کشیلەر، قاچاندر، هەر قانداى برسبب بیلەن ملتچیلەر بیلەن اوچراشغان کشیلەر، ملتچی، روحانی وە بایلار بیلەن قاریندا شلیغی وە باشقا تورلو بر باغلانیشی بولغان کشیلەر، حتی ۲۰ یلدان بیری ساویتلەرگە صداقتلە خدمت ایتب کیلگەنی حالدا ۱۹۱۸ - ۱۹۲۰نچی یللاردا بولشەویکلەر صفندا فعلاً ملتچیلەرگە قارشی کورەشکەنینی اثبات ایتە آلماغان کشیلەر بوتونیسی بولشەویك تەررورینگ قوربانلاریدر.

بولشەویك انقلابینگ ۲۰نچی یلندا ساویت دوشمانی اعلان ایتیلب «پوغروم»غا قوربان ایتیلگەنلەر لیستەسندە مەنە شونلار بوتونیسی یان-یانغا تورادر. بونلار بوتونیسی برلکدە «تیسکەریچی ملتچی»، «خلق دوشمانی» دیب عیبلەنسەلەر دە «ملی فاشیستلەر» وە «یابانچی فاشیستلەر آگەنتی» دیگەن ایکی قسمغا آیریلادرلار. بو قارالاولار آیریم شخص-لاردا مخصوص سوکوش تعبیرلەری بیلەن بیزەتیلمشدر. مثلا قازاغستان «رئیس جمهوری» قولومبەت اوغلی اوزاقبای حقندا «تولکی کبی قو

تونغوز» دیلسه، اوزبیکستان فرقه مرکزی باش‌کاتبی اکمل اکرام حقندا «خائنله‌رنگ خائنی» وه تورکمه‌نستان «رئیس جمهوری» آیتاق اوغلی نادربای حقندا «جاسوس وه باسقینچی» دینیلمه‌کده‌در.

شو جهتی قیزیق تویولادر (اصلندا ساویت شرائطندا هیچ ده قیزیق تویولماسلیغی کیره‌ك.) که بوتونیسی یللاردان بیری روس پروله‌تاری دیکتاتورلیغینا صداقتله خدمت ایتب، بو سایه‌ده یوکسه‌ك موقعلارغا ایریشکه‌ن وه صداقتلی خدمتله‌ری اوچون ایگ یوکسه‌ك ساویت نشان‌لاری یله‌ن تلطیف ایتیلگه‌ن بوکشیله‌ر، ساویت مطبوعاتینا کوره، برده‌ن بره اوستله‌رینه آتیلا باشلاغان بوتون عیبله‌رنی بویونلارینا آلیب اوتورادرلار. بو صورتده «سوغوشچان خداسزلار» باشلوغی عبدالله رحیمبای‌نگ گویا ایچنده‌ن دیندار بولغانلیغی اوچون خداسزلارصفینا کیریب اونگ جنگاور باشچیلیغینا ایریشکه‌نلگی چیقادر. تاجیکستان ایشچیله‌رنده‌ن باباکلان اوغلی‌نگ ابراهیم‌بیك لاقایلینی گویا شخصاً اوگا حرمتی وه باسماچیلقفا رغبتی بولغانلیغی اوچون بولشه‌ویکله‌رگه توتوب بیرگه‌نلگی؛ اکمل‌اکرام وه قورامیس اوغلی آزموقان (عظیمخان) لارنك‌دا ایچنده‌ن ملتچی بولغانلقلاری‌اوچون‌گنه روس پروله‌تاری دیکتاتورلیغینگ تورکستان تورك خلقی قانینی سیمیرویته یاردم ایتدیکله‌ری آگلاشیلاردر، که بونلارنگ بوتونیسی معناسزلقدر.

بو جهتله‌رنی آختارا باشلاساگز بوتونیسینگ قورو سفسطه‌لاردان عبارت بولغانینی کوره‌سز. فقط بو بوش سفسطه ساویت شرائطی وه اونگ یاراتدیغی سیاسی تورموش اوچون ایگ طبیعی وه موافق بر نه‌رسه‌در. طبیعی بو ساویت سفسطه‌لارینگ حقیقت یله‌ن یاقلاشا بیلو احتمالی ده یوقدر. دیندار بر آدامنگ ظاهراگنه بولسادا دینسزلك، خداسزلق صفینا کیرووی احتمالی بارمی؟ یوقسا قوزغالان حرکتینه هر قاندای بر جهتده‌ن باغلیلق تویغوسی بولغان برکشینگ او حرکت باشچیلارندان برینی دوشمانینا توتوب بیرووی وه یاده حقیقی ملتچی وه پاتریوت بولغان

برکشینگ اوز خلقی دوشمانینا خدمت ایتووی وه او دوشمانغا اوز خلقینی قیرودا یاردم ایتو احتمالی بارمی؟

بونلار بوتونیسی کون‌نگ کون، کیچه‌نگ کیچه بولغانلیغی کبی رد ایتیلووی ممکن بولماغان حقیقتله‌ردر.

«یاش تورکستان»نگ اوتکه‌ن سانداغی «تورکستاندا سیاسی پوغروم....» باشلوقلی مقاله‌ده یورتمزدا ساویت روسیا اطرافندان اوتکه‌زیلمه‌کده بولغان «پوغروم»نگ ماهیتینی کورسه‌تیشگه اورونغان ایدیك. او بیرده بز اولدوقچا مهم بر نقطه‌غا اشاره ایتونی اونوتقانمز. ۱۲نچی دوقابردا «ساویت پارلامانی» آتالغان—ساویتله‌ر اتفاقی باش شوراسی—سایلاو اوتکه‌زیلمه‌کچیدر. ساویت سیستمنده یالغز فرقه اعتمادینی قازانغان کشیله‌رنگ گنه نامزدلگی قویولآلادر. اونگچون بو سایلاو-نگ نتیجه‌سی اوستنده هر قاندای بر ملاحظه‌نگ اورنی یوقدر. بونگله برابر کوتولمه‌گه‌ن نه‌رسه‌لر چیقیب قالایله‌جه‌کدر. سایلاولار-نگ عمومیلگی وه تاوش بیرونگ یاشیرینلغی بلك‌ده ستالین نامزدله‌رینك اوتووینه بعضی بر مانعلار چیقاریب قالآلادر. یه‌گی «ستالین قانون اساسیسی» اعلانی مناسبتیله عفو ایتیلب قایتب، یه‌گی قانون اساسی بویونچا قولخوزلارغا کیرو وه سایلاوغا قاتناشو حقی قازانغان بورونغو «موشتومزور» هم بولشه‌ویك فرقه‌سینا «یات عنصر»لارنگ قولخوز-لاردا وه اوز توگه‌ره‌کله‌رنده یاخشی‌غنا تأثیر ایته‌بیله‌جه‌ك محیط یاراتدیقلاری برچاغدا بوندای احتمال بوتونله‌ی اورونسز ایمه‌سدر. موسقوا هم تورکستان غازیتالارینگ بو مسئله‌گه دائر بیرمه‌کده اولدوقلاری معلوماتنی مقایسه ایتکه‌نده، تورکستانك بالخاصه اوزبیکستان، تورکمه‌ستان قسملارندا «موشتومزور»، روحانیله‌ر وه باشقا «یات عنصر»لارنگ ایچکی روسیا وه یاده ساویتله‌ر اتفاقینگ باشقا قسملارنداغندان داها یاخشی وضعیتده ایکه‌نلکله‌رینی کورمه‌ك ممکن‌در. مملکتمزده کی، تو-غریدان توغریغا بر «سیاسی پوغروم» شکلینی آلغان، تازالاولار ستالین

نامزدله‌رینگ یوز ده یوز قازانووینی تأمین ایچین ایشله‌نمه‌کده‌در.

حقیقتاًده پوغرومدان ایگ آغیر ضربه یگه‌ن طبقه بالخاصه سورگونده‌ن قایتقان «موشتومزور» لارنی قولخوزلارغا آلغان قیشلاق رایونلاری بولدی. اگرده تورکستان ساویت غازیتالاری خبرینه اینانو ممکنسه، کوب یرله‌رده قولخوزچیلار اونلاب، یوزله‌ب سورولوب اونلارنگ یرینه «قایتوچیلار» اوتورتولغانلار. بو جهت بالخاصه یورتمزنگ تورکمه‌نستان قسمندا کوزگه چارپماقدادر.

«سیاسی پوغروم»نگ ایگ قاراقته‌ریستیك نقطه‌لارندان بری ده «قومسومول» (یاش قومونیستلار) تشکیلاتلاری، یعنی بولشه‌ویك فرقه‌سینگ یاشلقنی مفکوره‌چه تربیه‌له‌و، حاضرلاو اوچاغی دیب یوروتولگه‌ن قورومی دائره‌سنده اوتکه‌زیلدی. بالخاصه أوزبیکستان «قومسومول» تشکیلاتی آغیر ضربه ییدی.

طبیعی عمومی اجتماعی باقیمدان تورکستان «ملی» ساویت جمهوریتله‌رنده‌ن بریسنده پوغروم تأثیرینگ باشقالارندان داها آرتیق وه یا باشقاچا بولغانلیغینی سویله‌ب بولمایدر. بونگله‌ده بز یورتمزنك أوزبیکستان، تورکمه‌نستان قسملارنداغی بعضی بر جهته‌ن کورونوشله‌رینی آیریچا قید ایتمه‌کده ایسه‌ك بو دا بو جهتله‌رنگ او یرله‌رده داها زیاده کوزگه چارپدیغندا‌ندر.

پوغرومنگ قازاغستان، أوزبیکستان وه تورکمه‌نستان‌غا تیکیس شاملی دیگر بر قاراقته‌ریستیك نقطه‌سی‌دا ادیله‌ر آراسنداغی تخریباتدر. بو ایسه ملی کولتور وه ملی مفکوره میدانتداغی کوره‌شنگ جدیت وه کیسکینلگنه شهادت ایتمه‌کده‌در.

بز بو یرده ۳۱ی قازاغستاندان، ۱۲سی قیرغزستاندان، ٤١ ی أوزبیکستاندان، ۸ی قارا‌قالپاغستاندان، ۲۸ی تورکمه‌نستان وه ۱۱ی تاجیکستاندان اولماق اوزره ایگ که‌تته «خلق دوشمانلاری»ندان ۱۳۱ کشینگ گنه اسمینی کیترمه‌کده‌مز. شونی‌دا قید ایتیش کیره‌ك که بو سان‌

لار هه‌ر جمهوریت دائره‌سنده‌کی «ایگ مسئول ایشچیله‌رده‌ن تازا‌لانغانلارنگ اوندا برینی گنه تشکیل ایتمه‌کده‌در. آوول‌قیشلاق شورا‌لاری، قولخوز، ساوخوز، قومسومول وه فرقه صفلارندان تازا‌لانغان‌لارنگ سانینی حسابغا آلو امکانی ده یوق. تورکستان‌نگ برقانچا یرله‌رنده «تیسکه‌ریچی ملتچیله‌ر» محکمه‌سی باشلاندی. هه‌ر طرفدان ایشچیله‌ر‌قولخوزچی دهقانلار بو «خلق دوشمانلاری»نگ امانسز بر شکلده اعدامینی طلب ایتمه‌کده‌له‌ر..

حقیقتده ده شوندایمی؟ خلق بو «سیاسی پوغروم»نی شوندای سه‌وینچ بیله‌ن قارشی آلادیمی؟—طبیعی یوق. «خلق دوشمانلاری»نك اعدامینی طلب ایتوچی بولشه‌ویك نمایشله‌ری ایمدی هیچ کیمنی آلدای آلمایدر. «سیاسی پوغروم»نگ تورکستان تورکله‌رنده ملی قارشیلق روحینی کوچه‌یته‌جه‌گی حقندا بولشه‌ویکله‌رنگ اوز شهادتله‌ری ده میدانا‌در. بو یلنگ سه‌تابر ۱۵نده تورکمه‌نستان فرقه مرکزی توپلانیشندا سویله‌گه‌ن نطقندا فرقه مفتشلگی تورکمه‌نستان وکیلی—چوبین:

«فرقه فعاللاری باشچیلغی آراسندا «یرلی ایشچیله‌رنی بیترو حرکتی» دیگه‌ن شایعه یوریدر. بو شایعه اوزله‌ری تیسکه‌ریچی ملتچیلك غروپینه کیریب قالغان فعاللار طرفندان تارقاتیلادر. طبیعی فعاللار آراسندا بوندای بر توشونچه توغدرو اولار اوچون فائده‌لی حرکت‌در».

(«تورکمه‌نسکایه ایسکرا» ۲٤ سه‌تابر۱۹۳۷)

چوبین «فرقه فعاللاری باشچیلغی آراسندا آیریم شایعه‌لار» دیدر. اونگ شو قادار جق بولسادا حقیقتنی سویله‌ب بیرگه‌نی اوچون کوب تشکرله‌ر. طبیعی تورکمه‌نستاندا وه عموماً بوتون تورکستاندا بولغانی کبی حقیقی معناسندا فعال یرلی ایشچیله‌ر قیرغینی اوتکه‌زیله‌در. بونی چوبین وه اونگ خوجاینلاری جوده یاخشی بیله‌درله‌ر. اونلار «فرقه فعاللاری آراسندا آیریم سوزله‌شمه‌له‌رده‌ن عبارت» دیب کورسه‌تدیکله‌رینگ بوتون تورکستان خلقینگ عمومی قناعتی ایکه‌نینی ده جوده یاخشی بیله‌درله‌ر.

بزده یللاردان بیری یورتمزدا قیزیل موسقوا جلادلارینا خدمت ایتب ،اوکا خلقمزنی قیرو ، ایزوده یادەم ایتب کیلگەن بوکشیلەرگه ذره قادار رحم تویغوسی یوقدر. فقط قیزیل جلادنگ قانسراغان اشتهاسینا قوربان کیتمەکله کوزی قاماشقانلارنگ کوزی آچیلووی ، خلق روحنداغی قیزیل ایمپەریالیستلەرگه دوشمانلق تویغوسینگ آرتب محکملەنوویه ، بوصورتله ملی قورتولوش کونینگ یاقلاشوویتا خدمت ایتکەن بولسالار ، اولو تاگری اولارنگ گناهلەرینی باغیشلاسین.

*

ساویت حکومتینگ 20 یللیغی مناسبتیله

1937—(25. X) 7. XI—1917

بولشەویکلەر اوز حکمرانلقلارینگ ۲۰ یللیغینی بایراملاماقدادرلار. بو مناسبتله هەر یلی بولغانی کبی بو یل دا بوتون ساویت مطبوعاتی نمایشکار وه ماقتانغان مقالەلەر یلەن تولمشدر. بوتون بو ساویت مطبوعاتی مقالەلەلەری ساویتلەر مملکتینگ گوللەب ، محکملەنیب کوتەریلب بارا یاتقانلاندان ، اهالینگ رفاهندەن ، ساویت اتفاقی ایچنده یاشاوچی خلقلار آراسندا دوستلق ، حتی بوزولماس بر برادرلك روحی حاکم بولغانلغندان بحث ایتەدر وه بوتون خلقلارنگ ساویتلەر اتفاقی چیگەرەلەرینی بوزماق جسارت ، حرکتینی کورسەتەجەك هەر قاندای بر قوتگه قارشی کورەش میدانینا آتیلماق اوچون موسقوانگ امرینی گنه کوتوب تورغاندان دەم اورادر.

عینی شو ماقتانوچی یازیلارنگ چیقدیغی غازیتالارنگ ایکنچی ستونده «زیانچیلق» ، «ساویت دوشمانی دولتلەر فائدەسینه جاسوسلق» ، «ساویت حکومتینی بیقو حرکتینی حاضرلاو» کبی عبلەر یلەن قارالانیب جزالاندیریلغان ، اعدام ایتیلگەن «بختیارلار»نگ سوگسز لیستەسینی اوقیسیز. یەنه شو غازیتالاردا اوز یورتلارینی ساویتلەر اتفاقی قولی آستندا بولونو «بختیارلغندان» قورتاریب آلماق اورونوشلاری یلەن

عبلەنگەن تورکستانلی ، اوقراینالی ، قافقاسیالی وه باشقا غیر روس اولکه وه خلقلار منسوبی «بورژوآ ملتچیلەر»نگ اوزون-اوزون لیستەلەرینی اوقیسیز. بو «ساویتلەر اتفاقی»نا خیانت اورونوشلارندا برنچیلك نشانینگ بزنگ تورکستانغا توشکەنینی‌ده شو نقطەدا آیریچا قید ایتب کیچمەکچی بولامز.

ایمدی بو بر خلقنگ «بختیارلغی» مسئلەسیله اونگ اوزینه بو «بختیار تورموشنی بیروچی» حکومتکه قارشی کورەش یوروتووینی قالای برلەشتریب بولادر؟ ساویتلەر قولی آستنداغی خلقلارنگ «برادرانه دوستلغی» ایله اولارنگ ساویتلەر اتفاقی برلگینی بوزو اورونوشلاری ، حتی ساویت مطبوعاتی ادعالارینا اینانیش ممکنسه ،أوزلەرینی ساویت دوشمانی کوچلەر حکمرانلیغینا تسلیم ایتوگه ده حاضر بولغانلقلاری قالایچا بر بری یانینا قویولا بیلەدر؟

بوکون ساویت حکومتنه قارشی جاسوسلق ،اهانت یلەن عبلەنب محاکمەسزاعدام ایتیلمه کده بولغان کشیلەر سوك کونلەرگەچه ساویت کوزنده «اهالینگ ایگ یاخشی ، لیاقتلی ممثلی» ، «بەچەریکلی کشیلەر» هەم «أیگ صادق ساویت طرفداری» وه منسوب اولدیغی «غیر روس خلقی احوال روحیەسینی ایگ یاخشی تمثیل وه تشخیص ایتوچی کشیلەر»دیب تانیلب کیلمەگەنمی ایدی؟

بو نقطەدا بز هەر نەرسەدەن اول عادتده کی بولشەویك بوش ماقتانولاری یلەن حادثاتنگ کورسەتدیکی حقیقی منظره ضدیتی قارشیسندا تورامز. نه قادار کوچلو وه گوزەل منطقی قورولوشدا بولسا دا هیچ قاندای بر سوز اویونی بو حادثاتنگ کورسەتب توردیغی حقیقی وضعیتنی یاشیریب باشقاچا قیلب کورسەته آلمایاچاقدر. بو حادثاتنگ آچیق کورسەتدیکی حقیقت ده ساویت حکومتینگ ۲۰نچی یل دومینی معناً ایچندەن چوروموش وه انقلاب اخلاقی ، معنوی زمینینی (اگرده «روس پرولەتاری دیکتاتورلغی»ندا بوندای بر وصف عمومیتله بولغان بولسا)

بوتونله‌ی یوقالتمش وه بلك ده مادی بارلغینگ‌دا سوك آنلارندا قارشی آلمافدادر. ساویت حکومتینگ یقیلوی حقندا یللاردان بیری‌یازیلب کیله‌در وه کوب دفعه‌لار معین بر وقت کورسه‌تب یازوچیلار دا بولمشدر. بوندای غیبه‌ن خبر بیروچی کشیله‌ر حالا ده آز ایمه‌سدر. فقط بز بو غیبه‌ن خبر بیروچیله‌رده‌ن ایمه‌سمز، اونگچون ده بو بیرده منطقاً نتیجه‌سی ساویت حکومتی فلاکتنه باریب چیقاتورغان حادثاتنی نقل ایتو بیله‌ن گنه کفایت ایته‌مز.

تأریخ یالغز تاپانچا کوچینه تایانب أوزینی قوروچیلار وه اوزینه خدمت ایتکه‌نله‌ر جسدی اوستنده اوزون زمان توره بیلگه‌ن بر ره‌ژیم کورسه‌تمه‌یدر. بوندای بر ره‌ژیم کیچ وه تیز ییقیلوغا محکومدر. اگر ده بوندای بر ره‌ژیم برقانچا یللاردان بیری تورا بیلگه‌ن بولسا وه ایمدیده‌ن سوگرا دا برقانچا وقت تورابیلسه، او یالغز أوزکوچینی توپلاب اولگورمه گه‌ن اهالی وه خلقلارنگ مادی وه معنوی ضعفله‌رنده‌ن فائده‌له‌نمشدر وه فائده‌له‌نه‌جه کدر. لکن ساویت حکومتینگ قورولو- وندان ۲۰ ییل سوگرا قایتادان کونده اونلاب-یوزلب اعدام کبی شدتلی تدبیرله‌رگه قایتو مجبوریتنده قالماسی هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول اونگ سؤ استفاده ایتدیکی خلقلارنگ اوزلگینی سیزیب باشینی کوتره‌ره باشلادیغینی کورسه‌ته‌در. هیچ قاندای بر ته‌رور اونگ اوگنه کیچه آلماس.

ساویت حکومتینگ ۲۰نچی ییلی اونگ سوگنچی ییلی دا بولا آلادر. بوگا حاضرلانماق لازمدر. بو یات حکمرانلقنی ییقب أوز ملی دولتمزنی قوره‌ماق اوچون حاضرلانمالیدر.

اگر ده موسقوانگ تورکستانداغی فرقه وه حکومت باشلوقلارینا یوکله‌تدیگی عیبله‌رنگ اونده بری گنه‌سی ده توغرو بولسا، بز ملی کوره- شمزنگ موفقیتله نتیجه‌له‌نوونده‌ن امید وه ایمانله بحث ایته‌آلاجاقمز. موسقوا قارالاولاری تورکستان تورکله‌رینگ موسقوالی حکمرانلارینا قارشی سوگسز دوشمانلیغینی کورسه‌ته‌در.

اکمل اکرام، قولومبه‌ت اوغلی اوزاقبای، آیتاق اوغلی نادربای،

شیرین شاه شاه‌تیمور، عبدالله رحیمبای، عیسی‌قای اوغلی وه باشقالاری موسقواغا نه‌قادار سیقی باغلی بولسالار دا اوز خلقلارینا دوشمان بر یولدا آچیقدان-آچیق یورونی روحلارینا سیغدیرا آلمادیلار. اگر ده موسقوانگ قارالاولارینا اینانو ممکن ایسه، ایمدیگه‌چه موسقوانگ صادق قوللەری بولوب کیلگه‌ن بوکشیله‌ر «بزنگ تعلیماتمز»نی ایشکه آشیریب اوتوروچی تورکستان ملی بورژوآسی آژانلاری بولوب قالدیلار. بو حادثه هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول مملکتمزده ملی دولت قورابیلو اوچون زمین حاضر ایکه‌نینی کورسه‌ته‌در. عمومیتله مهاجر توغانلاریمزنگ او- جمله‌ده‌ن بزنگ ایگ مهم وظیفه‌مز ملی برلگمزنی کوچه‌یتو یولندا اورونوشدر. نهائی موفقیتمزنگ ایگ مهم عاملی ده شو ملی برلگمزنی بوزمای، کوچه‌یتب، ساغلاملاشتریب، سارسیلماس بر ایمانله ملی کوره‌ش یولندا دوام ایتمه‌کدر.

گناهسز آقیتیلغان توغانلاریمزنگ قانی، تینمای آقا یاتقان آنا وه همشیره‌له‌ریمزنگ کوز یاشلاری بزنگ ملی برلگمزنی کوچه‌یتوگه خدمت ایتب، ملی برلگمزنی کوچه‌یتب اوزیمز کبی روس ایمپه‌ریا- لیزمنه قارشی کوره‌شه یاتقان خلقلار بیله‌ن باغلانیشمزنی ساغلاملاشترا بیلدیگمز تقدیرده گنه بو روس پرولەتاری دیکتاتورلیغی آستندا کیچر- دیگمز ۲۰ ییل تیزده‌ن کیچمشنگ رؤیالاری قاتارینا کیره آلاجاقدر. بو روس ایمپه‌ریالیزمنه قارشی کوره‌ش کوچله‌ر وه ملی جبهه‌مز کوچسز بولوب قالسا یوقاریداغی قانلی یات کوچ حکمرانلیغینی برآز دا او- زاتقان بولامز.

بزنگ، ساویت حکومتی ۲۰ ییللیغی مناسبتیله اورتاغا آتاجاغمز شعاردا تینمای سویله‌ب کیله یاتقان «ملی برلگمزنی ساقلاب اونی کو- چه‌یتو وه روس ایمپه‌ریالیزمنه قارشی کوره‌شوچی خلقلار حرکتله‌ری بیله‌ن قول برلگمزنی ساغلاملاشترو»در. «یاش‌تورکستان».

«سیاسی پوغروم» قوربانلاری

توبه‌نده کیتریله یاتقان «سیاسی بوغروم قوربانلاری» لیسته‌سینه ساویت غازیتالارینگ «خلق دوشمانلاری—ملی بورژوآ»دیب آتادیقلاری اسمله‌رنگ ایگ مهمله‌ری گنه یازیلمیش‌در.

قازاغستان «بورژوآ ملتچیله‌ری»ندن:

۱ —قلومبه‌ت اوغلی اوزاقبای— مرکزی اجرأقومیته‌سی رئیسی
۲ —جورگه‌ن اوغلی تیمیربیك— معارف قومیساری
۳ —ایسقارا اوغلی— خلق قومیسارلار شوراسی رئیسی اورونباساری
٤ —قاسپاقبای اوغلی— اجرأقومیته‌سی کاتبی
٥ —نورفیض اوغلی— فرقه مرکز قومیته‌سینگ ۲نچی کاتبی
٦ —جاندوس اوغلی اوراز— آلما-آتا ولایت اجرأ قومیته‌سی رئیسی
۷ —سعدوقاص‌اوغلی جانایدار—آلما-آتا ولایت اجرأقومیته‌سی‌باش کاتبی
۸ —یوسف اوغلی—آلما-آتا ولایت اجرأقومیته‌سینگ ۲نچی کاتبی
۹ —قورامیس‌اوغلی عظیمخان— غربی قازاغستان(اورال) ولایت اجرأ قومیته‌سینگ باش کاتبی
۱۰—توره خواجه‌اوغلی— ساوخوزلار قومیسارینگ ۱نچی‌اورونباساری
۱۱—قوله‌ن اوغلی— توره خواجه چیقاریلدیقدان سوگ اونگ اورنیغا تعیین ایتلگه‌ن ایدی
۱۲—بایقان‌اوغلی— زراعت قومیسارلغینگ «باغ خوجالغی»شبعه‌سی‌مدیری
۱۳—یوسف‌اوغلی— عینی قومیسارلیقدا «تویه خوجالغی»شبعه‌سی مدیری
۱٤—که‌نبای‌اوغلی— چیمکینت شهر شوراسی رئیسی
۱٥—توغجان اوغلی عباس— بورونغو قومیسار، سابق «ایگبه‌کچی قازاق» غازیتاسی باش محرری، ادیب
۱٦—عرض اوغلی مختار— ادیب
۱۷—جانسوگوی اوغلی— ادیب
۱۸—اصیل بیك اوغلی— ادیب

۱۹—تایتم اوغلی— ادیب
۲۰—سنجار اسفندیار— بورونغو صحیه قومیساری، سوگ چاغلار آلما-آتاداغی قازاغستان دولت دارالفنوننده تأریخ پروفه‌سوری
۲۱—دویسه‌ن اوغلی— ساوخوزلار قومیساری
۲۲—بوکه‌یخان اوغلی— } جنوبی قازاغستان باشلوقلارندان
۲۳—اندیجان اوغلی— }
۲٤—عبدالاحد اوغلی— }
۲٥—ایرعلی اوغلی— }
۲٦—سه‌که‌ن سیف‌الله اوغلی— ادیب
۲۷—بورا اوغلی— عدلیه قومیساری
۲۸—ساریبای اوغلی— } قازاغستان مرکز اجرأ قومیته‌سی اداره‌سنده ایشله‌وچیله‌رده‌ن
۲۹—اوته‌که اوغلی— }
۳۰—جاندولت اوغلی— }
۳۱—جمعه‌بای اوغلی— }

قرغیزستان «بورژوآ ملتچیله‌ری»ندن:

۱ —عیسی‌قای اوغلی— حکومت رئیسی
۲ —ایسه‌ن-آمان اوغلی— زراعت قومیساری
۳ —جیبه‌نبای اوغلی— ایسه‌ن-آمان اوغلی اورونیغا بیلگیله‌نگه‌ن ایدی
٤ —اسحاق اوغلی— داخلیه قومیساری
٥ —باباش علی اوغلی— بیمه‌کله‌ر خوجالغی قومیساری
٦ —بولات اوغلی— ساوخوزلار قومیساری
۷ —چوروق اوغلی— صحیه قومیساری
۸ —تیمیربیك اوغلی— شهر خوجالغی قومیساری
۹ —آیلچین اوغلی— مرکز اجرأقومیته‌سی کاتبی
۱۰—تنای اوغلی— په‌داغوژی اینستیتوتی مدیری

۱۱—دولبای اوغلی— رایون فرقه قومیته‌سی کاتبی
۱۲—یولداشبای اوغلی— «رادیو باغلانیش» مدیری
اوزبیکستان «بورژوآ ملتچیله‌ری»ندن:
۱ —فیض‌الله خواجه— حکومت رئیسی
۲ —اسلام اوغلی رستم— زراعت قومیساری
۳ —اسلام اوغلی اکبر— مالیه قومیساری
٤ —رحمان اوغلی— یرلی صناعت قومیساری
٥ —عبدالله اوغلی— صحیه قومیساری
٦ —کریم اوغلی عبدالله—۳۷ .٤ .۲۷ تأریخلی تاشکند غازیتالاریندا فیض‌الله خواجه اورنینا أوزبیکستان حکومت رئیسی اولاراق بیلگیله‌نلگی اعلان ایتلگه‌ن سابق حکومت رئیسی اورونباساری کریم اوغلی‌عبدالله «پراودا ووستوکا»نگ۱۹۳۷ ۱۲سه‌تابرتأریخلی سانلدا بیریلگه‌ن خبرگه کوره، اورتلدان توشورولگه‌ن.
۷ —علی اوغلی— زراعت قومیساری اورونباساری
۸ —اکمل اکرام— فرقه مرکز قومیته‌سی باش کاتبی
۹ —عبدالحی تاجی— تاشکند شهر شوراسی باشلیغی
۱۰—بالتابای اوغلی— تاشکند شهر شوراسی باش کاتبی
۱۱—حسن اوغلی— «پراودا ووستوکا» غازیتاسینگ باش محرری
۱۲—کمال اوغلی— «قزیل اوزبیکستان» باش محرری
۱۳—مؤمین خواجه اوغلی— «أوزبیك سه‌ودا» مدیری
۱٤—بحش‌الله خواجه اوغلی— معارف قومیسارلغندا اورتا مکتبلەر شعبه‌سی مدیری
۱٥—اکرام اوغلی (اکمل اکرام‌نگ قارداشی)— تاشکند «اوقتوبر» رایونی شوراسی رئیسی
۱٦—عمربیك اوغلی— اونگ اورونباساری
۱۷—عزیز اوغلی— عینی شورانگ کاتبی
۱۸—تولەگه‌ن اوغلی— وه

۱۹—آیخواجه اوغلی— عینی شورا ریاستی اعضالاریندان
۲۰—خالباتر اوغلی— زرفشان سو خوجالغی أداره‌سی مدیری
۲۱—فیض‌الله اوغلی— سمرقند دولت اونیوه‌رسیته‌تی مدیری
۲۲—رحیم اوغلی— عینی اونیوه‌رسیته‌نگ فرقه تشکیلاتی باشلوغی
۲۳—خوجیمه‌د(خواجه‌محمد)اوغلی— سمرقند شهر فرقه قومیته‌سی کاتبی
۲٤—آرتیق اوغلی— «قومسومول» مرکز قومیته‌سی کاتبی(باشلوغی)
۲٥—جمعه اوغلی— «قومسومول» تشکیلاتینگ طلبه‌لەر شعبه‌سی باشلوغی
۲٦—عبدالله اوغلی— کالینین رایونی پیونه‌رلەر شعبه‌سی مدیری
۲۷—شکوراوغلی— غوزار رایونیدا عینی وظیفه‌ده
۲۸—ملا عمر اوغلی— بیهوی ده عینی وظیفه‌ده
۲۹—احمد اوغلی— بوخارادا عینی وظیفه‌ده..
۳۰—قاسم سوروکین— معارف قومیساری.

یه‌گی‌یول رایون باشلوقلارندان اون برکشی. بولارنگ اسمله‌ری شو ساندا غی «تورکستاندا بورژوآ ملتچیله‌ر محکمه‌سی»باشلیقی مقاله‌ده کیتریلمشدر.

کاسان سای، کانیمیخ، یه‌گی‌یول، کاگان، جزاخ رایونلاری، سورخان دریا دائره(اوکروغ) وه تاشکند شهرینگ بعض محله‌له‌ری اجرأ وه فرقه قومیته‌له‌ری دیه‌رلك «باشدان-آیاق» تازه‌له‌نمش‌در...

قارا-قالپاقستان «بورژوآ ملتچیله‌ری»ندن:
۱ —بیکمراد اوغلی— عدلیه قومیساری
۲ —توری اوغلی— معارف قومیساری
۳ —خدابای اوغلی— زراعت قومیساری
٤ —رضا اوغلی— قارا-قالپاق فرقه مرکز قومیته‌سی اعضاسندان
٥ —قولەن اوغلی— عینی وظیفه‌ده
٦ —علی اوغلی— مرکز فرقه قومیته‌سی کاتبی
۷ —الله بیرگه‌ن اوغلی— پاختا تیریش ایشله‌ری باشلوغی
۸ —نظام‌الدین اوغلی— مسئول ایشچیله‌رده‌ن.

تورکمه‌نستان «بورژوآ ملتچیله‌ری»نده‌ن:

۱ — آیتاق اوغلی نادربای — اجرأقومیته‌سی رئیسی
۲ — آتابای اوغلی قایغیسز — حکومت رئیسی
۳ — محمداوغلی دولت — معارف قومیساری
٤ — آتابای‌اوغلی حاجی — ساوخوزلار قومیساری
٥ — رحمان اوغلی‌دوردی — ارزاق وه تجهیزات "Снабжение" قومیساری
٦ — نفس اوغلی آتابای — یه‌گیل صنایع قومیساری
۷ — آبای اوغلی — پیمه‌کله‌ر صناعتی قومیساری
۸ — آتا اوغلی بیردی — مالیه قومیساری
۹ — مراد اوغلی — عدلیه قومیساری
۱۰ — اوراش اوغلی — عدلیه قومیساری اورونباساری
۱۱ — خان آتامیش اوغلی — فرقه مرکز قومیته‌سی بیوروسی اعضاسندان
۱۲ — ایسه‌ن سلطان نیاز اوغلی — فرقه مرکز قومیته‌سی مطبوعات شعبه‌سی مدیری، وه «تورکمه‌نسکایا ایسکرا» غازیتاسی باش محرری اورونباساری.
۱۳ — تاش‌نظراوغلی — «ساویت تورکمه‌نستانی» غازیتاسی‌باش‌محرری؛ ادیب
۱٤ — نظراوغلی — عشق‌آباد قیزلار پەداغوژی اینستیتوتی مدیری
۱٥ — قوانلی اوغلی — عشق آبادده ۱نچی پەداغوژی اینستیتوتی مدیری
۱٦ — عاشر اوغلی — قوانلی اوغلی‌نگ اورونباساری
۱۷ — آغا اوغلی — طبیه اینستیتوتی مدیری
۱۸ — مراد اوغلی قهقه‌بای — «بالالار اویلاری» شعبه‌سی باشلوغی
۱۹ — کربابا اوغلی — «علم اینستیتوتی» باشلوغی، ادیب
۲۰ — غفور اوغلی — معارف قومیسارلغندا استاتیستیك بیوروسی مدیری
۲۱ — آلله قول اوغلی — مرو ولایت پروکوروری
۲۲ — خالمراد اوغلی — فرقه مرکزقومیته‌سی تجارت شعبه‌سی مدیری
۲۳ — آتا اوغلی باتر — بورونغوتورکمه‌نستان زراعت قومیساری، بوکشی

شو یيل ٤نچی‌آوغوستدا آیتاق اوغلی نادربای اورنینا مرکز اجرأ قومیته‌سی رئیسی اولاراق بیلگیله‌نگه‌ن ایدی.

۲٤ — ساعت‌اوغلی قوربان — حکومت رئیسی‌اورونباساری وه مرکزاجرأ قومیته‌سی اعضاسندان

۲٥ — چاری‌اوغلی‌خواجه‌نفس —
۲٦ — مراد اوغلی ابراهیم —
۲۷ — اونغالبای اوغلی قوربان — } مرکز اجرأقومیته‌سی اعضاسندان
۲۸ — اسماعیل اوغلی آغاعلی —

«یاش قومونیست» غازیتاسی أداره‌سی، ناش‌حوض، که‌رکی، یولاتان، کهنه أورگنج وه باشقا بیرقانچا ولایت وه شهر اجرأ، فرقه قومیته‌له‌ری — «باشدان‌آیاق» تازه‌له‌نمیشدر...

تاجیکستان «بورژوآ ملتچیله‌ری»نده‌ن:

۱ — شیرینشاه شاه‌تیمور — اجرأقومیته رئیسی
۲ — رحیمبای اوغلی عبدالله — حکومت رئیسی
۳ — باباکلان اوغلی — حکومت رئیسی اورونباساری
٤ — عظیمجان اوغلی — پیمه‌کله‌ر صناعتی قومیساری
٥ — حسن اوغلی — معارف قومیساری
٦ — ماه سعید اوغلی — یه‌گیل صنایع قومیساری
۷ — عبدالله اوغلی — پیرلی صنایع قومیسای، فرقه مرکز قومیته‌سینگ بورونغوکاتبی
۸ — فتحعلی‌بیك اوغلی — حکومت شوراسی مستشاری
۹ — امام اوغلی — فتحعلی‌بیك اورنینا تعیین ایتلگه‌ن ایدی.
۱۰ — میرزا اوغلی — امام اوغلی اورنینا حکومت شوراسی مستشاری تعیین ایتلگه‌ن ایدی
۱۱ — رزق اوغلی — ستالین آباد(دوشنبه) شهر شوراسی رئیسی.

ایشده‌ن قوولغان تورکستانلیلار سیراسندا، روسیا فه‌ده‌راتیف جمهوریتی حکومت باشلوغی اورونباساری ریسقول اوغلی تورار دا بار.

***

تورکستاندا «بورژوآ ملتچیله‌ری» محکمه‌سی

(آلتی اعدام)

سه‌تابر سوگلاری—اوقتوبر باشلاری تأریخلی تورکستان غازیتا‌لارینداروس بولشه‌ویکله‌رینگ «خلق دوشمانی، بورژوآ ملتچیله‌ر» دیه‌ر آتادیقلاری کشیله‌ر اوستونده‌ن تورکستانگ هه‌ر طرفندا محکمه‌لر باشلانغانلقلاری حقندا خبر بیریلمه کده‌در.

I—۲۷ سه‌تابرده آلما-آتا ولایتنده «اورجار» قیشلاغندا: ۱) مه‌دجان اوغلی قادر؛ ۲) قولجابای اوغلی؛ ۳) ادریس اوغلی جیکسیمبای؛ ٤) قالیش اوغلی کریم؛ ٥) باتقال اوغلی آبوبکر؛ ٦) به‌که‌بای اوغلی؛ ۷) مه‌دعلی اوغلی؛ ۸) عیسی اوغلی مالکه‌ژدار؛ ۹) به‌یسیبای اوغلی عبدالولی ۱۰) یونس اوغلی لارینگ محکمه‌سی باشلانمیش.

بولار، «اورجار» رایون اجرأقومیته‌سی رئیسی مه‌دجان اوغلی قادر باشدا بولغانی حالده، سابق قازاغستان مرکز اجرأقومیته‌سی رئیسی قولومبه‌ت اوغلی اوزاقبای، سابق آلما-آتا ولایتی اجرأقومیته‌سی رئیسی جاندوس اوغلی اورازنگ توسقاو وه بویروغی بوینچا، ساویت حکومتینگ بوتون ملی وه اقتصادی سیاستینه قارشی دوشمانلق حرکتله‌رنده بولونمشلار.

بولار تورکستان تورکله‌ریله کیلگیندی روس موژیکله‌ری آراسیندا «آلاکوزلیلك» توغدوروب، قولخوز وه ساوخوزلاردا زیانچلق ایتب کیلگه‌نله‌ر ایمش. «عیبلیله‌رنگ» اساس مقصدی تورکستانی ساویت روسیاسیندان آجراتیب، أوز آلدیغا ملی بورژوآ دولتی قورشدان عبارت ایکه‌ن.

محکمه‌نگ ۳۰ سه‌تابرده چیقارغان حکمی بوینچا: ۱) مه‌دجان اوغلی قادر، ۲) به‌که‌بای اوغلی، ۳) باتقال اوغلی آبوبکر، ٤) قولجابای اوغلی، ٥) قالیش اوغلی کریم وه ادریس اوغلی جیکسیمبای لار آتیلیب أولدورولوشکه، عیسی اوغلی ایله یونس اوغلی—۱۰ یللق حبس ایتلشکه محکوم قیلنمشلاردر. («قازاغستانسکایا پراودا» ۲۸.۹ هه‌م ۲.۱۰)

II—عینی زماندا شمالی قازاغستان ولایتنده «پره‌سنوفقا» قیشلاغندا پره‌سنوف رایون معارف شعبه‌سی باشلوغی اورازبای اوغلی باشدا بولغانی حالده بیرنیچه کشینگ «خلق دوشمانلغی—بورژوآ ملتچیلیك» اپشی محکمه‌ده کورولە باشلادی.

III—۲ اوقتوبرده تاشکند یانداغی «یه‌گی یول» قیشلاغندا، یه‌گی یول رایونی فرقه باش‌کاتبی ۱) ایگه‌م بیردی اوغلی یولچی باشدا بولغانی حالده، عکس‌الانقلابچی زیانچی بورژوآملتچیله‌ر باندا‌سی آتلاندیریلغان؛ ۲) مه‌مه‌نظر اوغلی ایر نظر؛ ۳) صنعت‌الله اوغلی میرزاةالله؛ ٤) تاجیبای اوغلی تورغوبای؛ ٥) قادر اوغلی عبدیوسف؛ ٦) اکرام اوغلی مجید، ۷) آقبای اوغلی سید جعفر؛ ۸) حکیم اوغلی ضیا؛ ۹) عظمت اوغلی مه‌دقابل؛ ۱۰) ایشمه‌ت اوغلی رحیم بیردی؛ ۱۱) کریم اوغلی میرزا رحیم له‌رنگ محکمه‌سی باشلاندی. محکمه‌ده رئیسلك ایتوچی اوزبیکستان عالی محکمه باشلوغی عبدالرحمن اوغلی، حاکمله‌ر ایسه عاقل اوغلی وه احمدجان اوغلی لاریدر. عیبله‌وچی اوزبیکستان جمهوریت پروقوروری اورونباساری مه‌دنیاز اوغلی ایله چیناس رایونی فرقه باش‌کاتبی مسلیم اوغلی‌در؛ عیبلیله‌رنی مدافعه ایتوچیله‌ر ایشان اوغلی ایله هاشم اوغلی لاریدر.

یوقاریدا آتالمیش عیبلیله‌ر ده «اورجار»داغی وطنداشلاری کبی، فیض‌الله خواجه، اکمل‌اکرام‌لارنگ تورتکو وه امرله‌ری بویونچا، ساویت حکومتیگه قارشی دوشمانلق حرکتله‌رده بولونوب، تورکستانی روسیادان آجراتیش یولوندا اورونغانلار ایمش.

(«پراودا ووستوکا» ۳ اوقتوبر ۱۹۳۷)

*

«نشریاتدا زیانچیلق» وه «زیانچی محررله‌ر»

بو دفعه تورکستان غازیتالاری بزگه آنچاغنا کیچیکیب کیلدی. بوکیفیت طبیعی یورتمزداغی سوگنو وضعیتله سیقی برصورتده علاقه-

داردر. قارشیمدا «قیزیل أوزبیکستان»نگ شو یلغی آوغوست-سه‌تابر آیندا باسیلغان(۱۷٤—۲۲۵نچی) سانلاری یاتادر. ایچنده «قولخوزلاردا زیانچیلق»، «فابریق-زاوودلاردا زیانچیلق»، «أداره‌لرده بوزغونچیلق»، «تیمیریول وه پوستاخانه‌لرده زیانچیلق»، «معارف جبهه‌سنده ملتچیلك» کبی مهم مسئله‌لر حقندا بحث وه افشا ایتوچی اوزون مقاله وه خبرلر سیراسندا «نشریاتدا زیانچیلق» ایله «زیانچی محررلر»نی افشا ایتوچی یازولار باردر.

مسئله قیسقاچا شوندان عبارتدر: ایلگه‌ری تورکستانگ «بورژوآ ملتچی» بولغان کشیله‌ری اوقتوبر انقلابندان سوڭ بولشه‌ویکله‌رگه وه ساویت حاکمیتیگه قارشی آچیقدان-آچیق آکتیف برصورتده کوره‌شکه‌نله‌ری حالدا سوگرادان ساویت نشریاتی دائره‌له‌ریگه کیریب آلیب، اولار بو دائره‌له‌رده‌ن تورلو نشریات آرقالی أوز ملی غایه‌له‌رینی خلق آراسیغا یایوغا، یاشلق ذهنیگه اورناشتروغا اورونوب، بو ساحه‌ده آنچا موفقیتله‌رگه ایگه بولغانلار ایمش.

بولشه‌ویکله‌ر بو مسئله خصوصنده سوز آچیب فریاد ایته‌رکه‌ن باشلیچا چولپان‌نی آغیزغا آلادرلار. چونکه چولپان بولشه‌ویکله‌رنظرنده‌ا «تورکستان ملتچیله‌رینگ بلاغتگه بیتکه‌ن بر صنعتکاری» در. او «سازم»، «چور» (باسیلماغان) شعر توپلاملاریله «ملتچیلك باتاقلغی»-ندان چیقالمای‌یورگه‌نینی کورسه‌تیب، یاقیندا ۱۹۳٦دا، باسیلیب چققان «کیچه وه کوندوز» نام رومانیله تورکستان جدیدچیله‌رینگ قاراشلارینی تاقین ایتب، ملتچیلك غایه‌سینی ترغیب قیلغان ایمش.

«قیزیل أوزبیکستان»نگ ٦.٨.۳۷ تأریخلی ساندا ج. شریفی، ع. شرف‌الدین، ف. سلطان امضالی بر مقاله‌ده «کیچه وه کوندوز»نگ مفهومی قیسقاچا بیلدیریلیب، بو رومان بولشه‌ویك باقیمندان تنقید ایتلمه کده‌در. چولپان‌رومانینك «کیچه»قسمیدا میگباشیلارنك، چار حکومتینگ یرلی عملدارلارینگ یاراماس صفتله‌رینی جدیدچیلك باقیمندان

تنقید قیلغان ایمش. سویله‌ندیگنه کوره، رومان تیپله‌رنده‌ن میریعقوب، اکبرعلی نام میگباشیلار جهالت آرقاسیدا اخلاقسزلق قیلیب، جدیدچی بولوب مدنیتلی، فضیلت ایگه‌سی بولغانلاریدان سوڭ، خلقفا «غمخورلق» قیلارلارمش. چولپان، بو اثرنده ده، اوتموشده‌کی صنفی کوره‌شنی کورسه‌تیشنی پارنوغرافیا یله‌ن آلماشتریب، بوصورتله ساویت یاشلارینی چیریك نظریه یله‌ن زهرله‌مه‌کچی، بوزماقچی بولغان ایمش. رومانتگ بعضی پارچالاری نقل ایتلیب، اثر حقیدا توبه‌نده‌گی قناعت سویله‌نه‌در:

—یازوچی «کیچه» آرقالی جدیدله‌رنگ مفکوره‌سینی تارقاتادی. اولارغا محبت یله‌ن قارایدی. جدیدله‌رنی «یاخشی» دیب، زمانه‌سینگ ایلگه‌ری کشیله‌ری دیب تصویرله‌یدی. چولپان اولارنی هم تاشقی کورونوش طرفیدان، هم ایچکی سیزگی جهتیده‌ن باشقالارغا قاراغاندا آنچا یوقاریدا تورغان مدنیتلی، عقللی، فضیلتلی، أورنهك بولارلق کشیله‌ر دیب تصویرله‌یدی. اولارنی خلق اوچون، خلق منفعتی اوچون کوره‌شوچی صفتیده تقدیم ایته‌دی. بوگا مثال قیلیب جدیدله‌شکه‌ن میگباشی عبدالصمدنی وه آوروپا مملکته‌ری یله‌ن سودا قیلوچی یاش جدید personez له‌رینی کورسه‌تیش ممکن...

چولپانتگ قهرمانلاری جدیدله‌رنی ماقتاب، کوکله‌رگه کوتره‌ره‌دی... جدیدله‌ر خلق منفعتی اوچون، تورکستانتگ ملی آزادلغی اوچون کوره‌شوچی قهرمانلار، خلقنگ کوزینی آچوچی کشیله‌ر صفتیده بیریلگه‌ن. چولپان جدیدله‌رنی خلق اوچون جان کویدوروچی، انقلابی کیفیتیگه ایگه بولغان کشیله‌ر دیب تصویرله‌یدی (فینلاندیاغاکیته یاتقان جدیدنگ سوزله‌رینی ایسله‌ڭ) دیب یازیلادر. حالبوکه «یاش له‌ننچی»نگ ۱۹۳۷نچی ییل ۲۳نچی ساندا چولپانتگ «کیچه وه کوندوز» رومانی حقیدا شو سوزلر یازیلمشدی:

—خلاصه «کیچه وه کوندوز» رومانی أوزبك ادبیاتینی بایتیشدا کهته اورون اشغال قیلادی. بو رومان أوسوب بارایاتقان سوسیالیستیك

مدنیتمزنگ طلبلەریگه جواب بیرەرلیك قیلیب یازیلغان ایگ یاخشی رومانلاردان بیتتەسی حسابلانسا بولادی» دیلگەن ایدی(*).

پروفەسور غازی عالم ۱۹۳۶دا «أوزبیك لهجەلەرینگ تصنیفیدا برتجربه» نام بر اثر یازمشدر. قیوم رمضانی‌نگ مسئول محررلگی آستندا نشر ایتلگەن بو اثر أوزبیکستان مرکز اجراقومیتەسی یانیداغی یەگی الفبا وه تیل- تەرمین قومیتەسی نشریاتیداندر. وقتیله ماقتاب تنقید ایتلگەن بو اثرده ده آرتیق «زیانچیلق» نشانەلەری کورولمه کدەدر. «پان اسلامیست، پان تورکیست» ملتچیلەردەن بولغان یونس اوغلی غازی عالم بو اثریده «أوزبیك تیلینی تیکشیریش نقابی آستیدا «أوزبیك ایلی» قرق، قیپچاق، کەنده گەس، نایمان، مانغیت کبی یوزدەن آرتیق اوروغلار یغینتیسندان عبارتدر دیب، تورکستانداغی تورکمەن، تاجیك، قارا-قالپاقلارنی هەم شو اوروغلار قاتاریغا کیرتیب، ئه کسپلاتاتورصنفلار اوچون گنه خدمت قیلوچی عکس‌الانقلابی تورکچیلك غایەسینی ایلگەری سورگەن» ایمش(«ق. أوز.»نگ ۱۱.۸.۳۷ تأریخلی ساتداغی «عکس الانقلابی تصنیف» باشلیقلی مقاله گه باقیلسین). غازی عالم موضوع بحث اثرنده «سوسیالیزم قوروچی أوزبیك خلقی پرولەتاریات وه قولخوز-چیلار عامەسی ادبی تیلینگ هەلیگەچه وجودگه کیلمه گەنلگن ادعا ایتب، موجود ادبی تیلنی انکار ایتب، قورولاجاق ادبی تیلگه فەئو-دال - آریستوقرات وه جدید - بورژوآ تیلینی اساس قیلیب آلماقچی، بونیگله عکس‌الانقلابی تشکیلات «چاغاتای گورونگو» (تشکیلاتچی وه غایەوی رهبری فطرت)نگ یولینی دوام ایتدیرمه کده» ایمش. پروفەسور یونس اوغلی غازی عالم پروفەسور د. پولیوانوف‌نی تنقید قیلیب، ایران مدنیتی تأثیرینی‌انکار ایتب، «أوزبیك تیلی أوزیگه خاص

(*) چولپان‌نگ «کیچه وه کوندوز» نام اثرینگ روس تیلینده‌گی «لیتەراتورنی أوزبیکستان» دیگەن مجموعەدا ترجه ایتلیب باسیلغانلینی، مجموعەمزنگ اوتکەن سانندا بیلدیر-گه ن ایدیك.

بر یول بیلەن ترقی ایتگەن وه بوندان کیین هەم شوندای بولادی» دیب اثبات ایتیشکه اورونغان ایمش.

دولت نشریاتی طرفندان چیقاریلغان غازی عالم اثری حقیدا تاشکند غازیتا بیتلەریده احمداوغلی ایله سلطان اوغلی لاری شو قناعتنی بیلدیر-مه کدەلەر: «غازی عالم کوپ جایدا قیزیل سوز پردەسیگه بورونوب، کتابنگ باشیدان آخریغاچا ایگ ره‌آکسیون عکس‌الانقلابی ملتچیلك غایەلەرینی آلدینغا سورگەن. لکن اوقوچینی زهرلەوچی بوکتاب هه-لیگەچه تنقید قیلنماغان. عکسینچه، غازی عالمنگ شاکردی ابراهیم اوغلی تورسون تامانیدان، بوکتاب تیل ساحەسیدا برنچی مارکسیستیك کتاب، دیب هەممه گه تقدیم ایتلگەن («مدنی انقلاب»۱۹۳۶ ییل ۲۳ ایون سانی).

غازی عالمنگ بوکتابیدا یازیلغان آچیقدان-آچیق ضررلی فکر-لەر تصادفی ایمەس، البته، بوفکرلەر اونگ عملی ایشی بیلەن قاتتق باغلانغان» دیلەدر. اوندان سوك سوز مؤلفنگ شخصیتنه کیچیریلیب توبەنده گیچه دوام ایتلەدر: «غازی عالم اوقتوبر(انقلابی) دان سوك ساویتلەرنی ایچدەن بوزوش یولیدا کوب حرکت قیلغان؛ حتی شو عکس‌الانقلابی مقصد بیلەن چیت قاپیتالیست مملکتلەرگه سویەلگەن‌حالده ساویت حکومتی بیلەن وقتنچا اتفاق توزوشدا، باسماچیلقنی تشکیل ایتیشده اشتراك ایتکەن. سوگرا ایگ نازیك ایدەئولوگیا فروتیغا (مفکوره جبهەسیگه)—ادبیات، فولکلور وه تیل ایشلەری بیلەن سوگنو وقتلارغاچا سوسیالیزم قورولوشینگ یاووز دوشمانی بولوب کیلگەن. ۱۹۲۶ ییلدا «أوزبیکشناسلار» کیگەشیده پانتورکیزم بایراغی آستیدا «تورك شیوەلەرینی بیرلەشتریش»، تیلنی «تازالاش»، اینتەرناسیول تەرمینلەر اورنیغا خلق توشونمەیتورغان ایسکی تورك سوزلەرینی توپلاب قویوش وه عرب الفباسینی دوام قیلدیریشنی ضروری دیب قویغان... «قورولا-جاق» ادبی تیل اساسیغا ایگ قالاق قیشلاق شیوەلەری (جملەدەن

«جوقچیلار شیوه‌سی»نی) آلیشنی تکلیف قیلغان، انقلابدان سوڭ محکمله‌نیب قرار تاپقان وه أوسه یاتقان أوزبیك ادبی تیلینی تانیماغان...»

احمداوغلی ایله سلطان اوغلی لاری مقاله‌لرینی: «غازی عالمنگ زهرله‌ر بیله‌ن تولغان مقاله، بروشورلاری وه برنچی نوبتده «أوزبیك لهجه‌له‌رینگ تصنیفیدا برتجربه» کتابینی استعمالدان تماماً چیقاریب‌تاشلا‌شیمز، عکس‌الانقلابچی ملتچیلك ایده‌یه‌له‌رینی وه بولارنی تورلو فورما‌لاردا دوام ایتدیروچیله‌رنی آخریغاچا فاش قیلیشیمز کیره‌ك» دیگه‌ن جمله‌له‌ر ایله بتیره‌درله‌ر. بو یرده شونی دا ایسله‌تیب اوتو کیره‌ك، که «مدنی انقلاب» غازیتاسینگ شوبیل ۲۳ ایوندا چیقان ساندا: —غازی عالمنگ «أوزبیك لهجه‌له‌رینگ تصنیفیدا برتجربه» ناملی کتابی «أوزبیك دیئاله کتله‌ری (شیوه) بیله‌ن تانیشیش اوچون قوللانما بولاتورغان اثر»، «شو وقتغاچا قیلغان تصنیفلار ایچیده ایڭ یاخشیسی»، «آنچاغنا توزوك ایشله‌نگه‌ن برتصنیف» دیب تعریف قیلنغان ایدی.

«قیزیل أوزبیکستان»نگ ۵.۹.۳۷ تأریخلی ساندا، «نشریات ساحه‌سیداغی زیانچیلار وه اولارنگ حامیله‌ری» باشلیقلی علی اوغلی شیربیك امضالی مقاله‌ده، اوقو‌ـ په‌داغوژی نشریاتینگ تیپه‌سیده تورغان وه آرتیق فاش قیلنغان ملتچی خالمراد اوغلی‌نگ أوز اطرافیغا بر توده ملتچی، عکس‌الانقلابچیلارنی توپلاب درسلکله‌ر خاضرلاش خصوصیدا بویوك زیانچیلق کورسه‌تکه‌نلگی حقیدا معلومات بیریلمه کده‌در. سویله‌ندیگنه کوره، خالمراد اوغلی تیل درسلکله‌رینی عکس‌الانقلابچی قیوم رمضانی‌غا مونوپولیا قیلیب بیرگه‌نمش. بونگ نتیجه‌سندا شوندای‌حاللار یوز بیریب در: ۳، ٤ وه ۵، ٦نچی صنفلارنگ درسلکله‌ری برنیچه یوز میڭ نسخه باسیلغاندان کیین «براك» (یعنی ایشکه یاراماینورغان) بولوب قالغانمش. ۳نچی صنف اوچون یازیلغان «ادبیات خرستاماتیاسی» (توزوـ چیلار: ایرغازی اوغلی فیض‌الله ایله قیوم اوغلی) تیراژی ۵۰ میڭ،

«٤نچی صنف خرستاماتیاسی» (محرری آیبیك) تیراژی ۸۰میڭ، «٦نچی صنف خرستاماتیاسی» (توزوچیلار: حامل یعقوب، پالاستاروف) تیراژی ۵۰ میڭ نسخه باسیلیب تارقاتیلیش آلدیدا یینیشتریب آلینمشدر. ملتچی شاکرجان رحیمی‌نگ ۳نچی صنف اوچون یازغان اوقوش کتابی ۱۷۵ میڭ عدد باسیلیب چیققاچ یینیشتریلیب آلینمشدر. بو معلوماتنی بیروچی علی اوغلی شیربیك سوزینه دوام ایته‌ره‌ك «ینه برقانچا کتابلار براك قیلندی! نشریاتداغی دوشمان قولی‌دولتکه ئه‌نه شوندای زیانلار کیلتردی» دیدر. نشریات ساحه‌سیداغی بوندای «زیانچیلقلار» نتیجه‌سیده یوزمیڭله‌رچه مکتبلی کتابسز- درسلیکسز قالمشدر. شیربیك‌نگ بیلدیردیگینه کوره، اوقو‌ـ په‌داغوژی نشریاتی برنچی سه‌نتابرگه‌چه ۱۱۹ نام درسلیك چیقارمالی ایکه‌ن، شو په‌یتگه‌چه آنچاق ۳۵ قادار کتاب چیقارمشدر.

أوزبیکستان معارف قومیسارلغیدا برنیچه ییلدان بویان درسلیك توزوش ساحه‌سیدا «کوپ تجربه‌لی» کشیله‌رده‌ن سانا لاتورغان یولداش اوغلی عبدالرحیم ایله سعید اوغلی نعیملار بولتور «که‌تته‌له‌ر اوقوش کتابی» نام بر اثر یازغانلار ایکه‌ن. بو اثرنگ سیاسی خطالاری کشف ایتلگه‌چ، اونی قایتادان توزاتیب تحریر ایتو وظیفه‌سی أوزبیکستان معارف قومیسارلغی که‌تته‌له‌رنی اوقوتوش بولومی مدیری وه «یه‌گی حیات» غازیتاسی محرری ناصرجان نیاز اوغلی‌غا حواله ایتلگه‌ن ایکه‌ن. ادعا ایتلگه‌نیگه قاراغاندا، بو نیاز اوغلی ناصرجان أوزنده‌ن ایلگه‌ریگیله‌رده‌ن ده یامانراق بولوب چیققان («قیزیل أوزبیکستان» ۲۲ سه‌نتابر ۱۹۳۷).

***

تاشکنده‌دکی أوزبیکستان فنلر قومیته‌سی قاشیدا تیل‌ـادبیات مسئله‌لرینی تیکشیرو اوچون قورولغان بر اینستیتوت بار. یاقیندا أولومیگه یوز ییل تولوشی مناسبتیله پوشکین نامینا آتالغان بو اینستیتوتگه «مارکسیزم‌ـله‌نینیزم تعلماتی بیله‌ن چنیققان ساغلام قادرولار یتیشتریلیش، تیل‌ـ

ادبیات ساحه‌سیدا مارکسیزم-لەنینیزم مەتودولوگیاسی بیلەن سوغاریلغان اثرلەر یاراتیش وە شونگ بیلەن برگە تیل-ادبیات ساحه‌سیدا اوتموشده بولغان بورژوآ ملتچیلك ایده‌یه‌لەرینی فاش قیلیش» کبی مهم وظیفه‌لەر یوکلەتیلگەن. ساویت حکومتی بو اینستیتوتنگ أونوملو ایشله‌شی‌اوچون مادی وە معنوی جهتده‌ن هەر قاندای یاردەملارنی بیرگەنی حالده اینستیتوت ینه اوز اوستیگه یوکلەنگەن وظیفه‌لەرنی به‌جەرمەگەن وە تیل-ادبیات ساحه‌سیدا مارکسیزم-لەنینیزم مەتودولوژیسی باقیمندان توتوروقلو برەر اثر بیرمەگەنمش. عکسینچه بو اینستیتوت ساویت تیل- ادبیاتیغا قارشی ایشله‌وچی ملتچیله‌رنگ یوواسی حالینه کیلیب، غازی عالم، میان بزرك وە باشقالارنگ ملتچیلك وە تورکچیلك روحی بیلەن سوغاریلغان اثرلەرنی باستریب کیلگەن ایمش. اونگچون بو اینستیتوتده چالیشوچی-لارنی قایتادان ایله‌کده‌ن اوتکەزمشلەر وە اینستیتوت مدیری آتاجان هاشمنی وظیفه‌سیده‌ن اوزاقلاشترمشلاردر. «قیزیل‌أوزبیکستان»نگ ۱۹۳۷ ۱۸ آوغوست تأریخلی سانده «تیل-ادبیات ساحه‌سیداغی زیانچیلق» باشلیقلی مقاله‌لەده شو سطرلارنی اوقوماقدامیز:

«آتاجان هاشم وە اونگ اطرافیغا اویوشغان بر توده عکس‌الانقلابچی ملتچیله‌رنگ تیل وە ادبیات ساحه‌سیدا قیلغان زیانچیلقلاری فاش قیلندی وە آتاجان هاشم پارتیادان هایدالدی. اما بو بیلەن‌گنه تیل وە ادبیات ساحه‌سیداغی زیانچیلق قیلوچی عنصرلار توگەدی دییش کیچیریلمه‌سلك خطا بولور ایدی. آتاجان هاشم، غازی عالم، قیوم رمضانی وە باشقا ملتچی عنصرلار قیلغان زیانچیلق عاقبتله‌رینی ایلدیزیده‌ن قوروتماق، تیل-ادبیات اینستیتوتی نشر قیلغان اثرلەرنی پوختا تیکشیریب چیقیب، اوندا‌غی پانتورکچیلك، ملتچیلك وە بارچا عکس‌الانقلابی فکرلەرنی مطبوعات آرقالی آچیب تاشلاماق، اینستیتوتنی ساغلام، بولشەویك قادرولار ایله تأمین قیلماق کیرەك».

***

۳۱نچی آوغوست ایله برنچی‌سەتابرده تاشکنده أوزبیکستان‌ساویت یازوچیلاری اتفاقینگ توپلانتیسی یاسالدی. شوندا یاساغان معروضه‌سندا یاشین: «ایلیك، چولپان، عبدالله قادری، فطرت، عثمان ناصر، رضا سعید، آلقابای، آتاجان هاشم کبی اشد دوشمانلارنگ، تورلو نقابلار آستیدا، تا سوگوکونله‌رگه‌چه ساویت ادبی حرکتچیلیگه وە عموماً سوسیالیزم قورولوشیغا رخنه اوروشغا تریشیب کیلگەنلیکله‌رینی» سویله‌ب، اولارنگ اسمله‌رین آیریم- آیریم آتاب، هەر برینگ «گناهی، عیبی» حقیدا آیریچا معلومات بیریب، اولارنی برین - برین قارالاب أوتدی. یاشین‌نگ آیتیشینچا:

ایلیك مکرلك بیلەن یازوچیلار آراسیدا ایشانچ قازانیب آلیب، ملتچیله‌رنگ یازوچیلار برلگیده‌کی «جاسوسی» رولینی اوینامشدر.

چولپان یاشلارنی أوز تأثیریگه آلیشغا اوروندوب، هەر اوگنای پەیتده ملتچیلك غایه‌لەرینی تشویق ایتمشدر. ترجمه‌ده اینته‌رناسیونالیزمگه قارشی کوره‌شمش، ساویت ادبیاتی تیلینی عربچیلق، فارسچیلق عنصرلاری بیلەن «بولغامش»در. اونگ زیانچیلق ایشله‌رینی ملتچی سانجار صدیق «نظری» جهتده‌ن «اساسلاب» چیقمیشدر.

فطرت «تولقون» ناملی «پیەس» یازیب، جدیده‌لەرنگ عکس‌الانقلابی رولینی یکیتمش، بولشەویکلەر پارتیاسی ایله عامەنگ، روس پرولەتاریاتینگ رولینی یوقغا چیقاریب کورسەتمه‌کچی بولغانمش.

عبدالله قادری «عابدکیتمان» دا ساویت واقعلیغینی مسخره قیلیب، دائما ساویت حاکمیتی آبروسینی توشوروش حرکتیده بولغانمش. اوقتوبر انقلابینگ أوزبیك خلقیغا بیرگەن «اولوغ بختینی» انکار قیلیب، «فرقەغا صادق یازوچیلارنی آبروسزلاشتریش اوچون اغوالار قیلغان» ایمش. ساویت مملکتی مدافعه‌سینی مستحکمله‌ش زایومینی (استقراض) تارقاتیشغا قارشی کوره‌شیش اوچون مخصوص اوتوروش اوتکەزمش وە هکذا.

«اشد ملتچی» عثمان ناصر روس پرولەتاریاتی ایله أوزبیك خلقینگ اتفاقیغا قارشی، قوممونیزمگه قارشی سوزلەر آیتب، عکس‌الانقلابی پەسسیمیستیك (بدبین) شعرلەر یازیب، یاشلارنی وە اوقوچیلارنی «زهرلەمەکچی» بولغانمش.

آتاجان هاشم تیل-ادبیات اینستیتوتیده وە یازوچیلار اتفاقینگ رهبرلگیده «زیانچیلق» قیلیب کیلگەنمش. «مارقسیزمنك شرقغا توغرو کیلمەسلگی حقیداغی عکس‌الانقلابی نظریه‌نك ایگەسی بولغان ملتچی» آتاجان هاشم بعض اویغور اورتاقلاریغا: «سیزلەر اویغورلار اوچون علاحده تەرمینولوگیا توزوب اوتورمای أوزبیکله‌رده بار تەرمینولوگیانی آلیگلار» دیب «مصلحت» بیریب، ساویتله‌رنگ ملی سیاستیگه قارشی تورکچیلك تمایلی کورسەتکەن ایمش («قیزیل أوزبیکستان» 37 .9 .8).

تاشکنده‌کی «حمزه» ناملی آقاده‌میك درام تیاتری مدیری ضیا سعید روس خاده‌له‌رنی تیاترودان سیقیب چیقاریشغا حرکت ایتکه‌نمش. معلوم اولدیغی أوزره ضیا سعید «حمزه»ده اوینالاتورغان برکوب ساویت درام اثرله‌رینگ مؤلفی‌در. یاشین معروضه‌سیدا ضیا سعید حقیدا بحث ایته‌رکه‌ن: «حاضر آنیق معلوم بولوشیچا بو «دراماتورغ»نگ «اثرله‌ری»نی ملتچی-عکس‌الانقلابچی سالقیتلار یازیب بیرگه‌ن ایکه‌ن» دیدر («قیز.اوز.» ۳.۹.۳۷).

یاشین معروضه‌سیدا آیبیك توغروسیدا دا سوز آچیب: «آیبیك بر وقتلار آچیقدان-آچیق ملتچیلك غایه‌له‌رینی کویله‌ب چیققان ملتچی شاعردر. او حاضر اوشا ملتچیله‌ر پوزیتسیاسیدان کیتکه‌نمی؟ آیبیك‌نگ فعلی-اطواری بو حقدا حاضرغاچا مثبت فکر آیتیشغا امکان بیرمه‌یدی.

آیبیکنگ الفتله‌ریده‌ن بری—ستارجبار— حاضر بر دولتنگ‌شپیونی بولوب چیقدی(*). آیبیکنگ سوزیگه قاراغاندا، آیبیك بیله‌ن بو ساتقین-نگ صحبتله‌ریده «ملتچیلك روحیداغی سوزله‌ر هه‌م بولغان» ایمش. شپیون عکس‌الانقلابی سوزله‌ر آیتابیرگه‌ن‌ده ساویت یازوچیلاری اتفا-قینگ اعضاسی آیبیك ایشیتب اوتورا بیرگه‌ن ایکه‌ن!

آیبیك اوزینگ أوتموشی حقیدا گه‌پیرگه‌نده وه اتفاق آلدیدا توزولگه‌ن مخصوص قومیسیاغا یازیب بیرگه‌ن جوابلاریدا پانتورکیزمنك ماهیتینی آچیب بیرمه‌یدی. مارکسزمده‌ن درس بیریب، دوسه‌نت نامینی

(*) «حاضر بر دولتنگ شپیونی بولوب چیقغانلغی» سویله‌نگه‌ن ستار جبار ۱۹۲۲نچی ییلی تورکستاندان اوقو مقصدیله آلانیاغا کیلگه‌ن یاش طلبه‌له‌ر قاتارندا ایدی. وقتیله هایده‌لبه‌رغ وه به‌رلین دارالفنونلارینگ طبیعیات فاکولته‌له‌رنده کیمیا تحصیل ایته‌رکه‌ن بعضی یاقیمسز حرکتله‌ریله ساویت تمایلی کورسه‌تکه‌ن ستار جبارنگ او زمان آلمانیادا یاشاب تورغان یورتداشلارندان بعضیلاریله آراسی بوتونله‌ی آچیلغان ایدی. ستار جبار ۱۹۳۱ده تورکستانغا قایتب، تاشکند دارالفنونی طبیعیات فاکولته‌سینگ کیمیا کرسیله‌رنده‌ن بریده اورون آلیب، دوسه‌نت مقامینه ایریشمشدی. آرتیق اونگ‌دا «تیریکله‌ر مزاری»غا آتیلغانلغی آگلاشیلماقدادر.

آلیب یورگه‌ن آیبیکنگ هه‌ممه‌گه عیان مسئله‌گه کیلگه‌نده کورسه‌تکه‌ن بر «ساده‌دللگی» آینیقسا شبهه‌لیدر: «باسماچیلار بیله‌ن ملتچیله‌رنگ منا-سباتی قاندای ایدی؟» دیگه‌ن سوألغا او: «بوندان مه‌نگ خبرم یوق» دیب جواب بیرگه‌ن.

آیبیکنك نظریه ساحه‌سیدا هه‌م ضررلی فکرله‌ری کوپ: مثلا، بر مقاله‌سیده ساویت روسیاداغی پروله‌تار ادبیاتی ایمه‌س، بلکه شرقداغی ادبی میراث أوزبیك ساویت ادبیاتیغا آزق منبعی بولادی، دیدی. آیبیك عثمان ناصرنی آقلاشغا، مدافعه قیلیشغا تریشدی» دیدر.

یاشین‌نگ برنچی سه‌نتابرده یاساغان معروضه‌سی اوستنده باشلانغان مذاکره، تاشکند غازیتاسینگ بیلدیروینه‌کوره، ۷کونگه جوزولمشدر. بو اوزون مذاکره‌نك خلاصه‌سی «قیزیل اوزبیکستان»نك ۸.۹.۳۷ تأریخلی سانندا کیلتریلمشدر. بونداکره خلاصه‌سینگ بریرنده: «کوپ ملتچی یازوچیلارنگ عکس‌الانقلابی بشره‌سینی بیرکیتوچی اثرله‌ر یازغان، اولارنی ساویت پوزیتسیاسیغا اوتکه‌ن دیب تصویرله‌ب جوده زور خطالار قیلغان اویغون هه‌م او عکس‌الانقلابچیلارنگ ضررلی قیلمیشلاری حقیدا پله‌نومگه هیچ یه‌گی نه‌رسه آیتب بیرمه‌دی. پله‌نومده اشتراك قیلوچیلار اونگ عکس‌الانقلابچیلار بیله‌ن علاقه‌سی وه معیشی جهتده‌ن بوزولغانی حقیدا ینه برقانچا فاکتلار کیلتردیله‌ر. بولار هه‌ممه‌سی تیکشیریب کو-روس اوچون آیریم قومیسیاغا بیریلدی» دیلمه‌کده‌در. بو جمله‌له‌رده‌ن شو ییل آوغوست‌نگ۲۷سنده باسیلغان بر یازودا «اصلدا اویغون بزنك دوشمانلاریمزدان ایمه‌س، بلکه زور خطالار قیلغان، یاگلیشقان دوست-لاریمزداندر. اویغون برنیچه درست پوئه‌ما وه شعرله‌ر یازغان، جدید ادبیاتینگ صنفی ماهیتینی فاش ایتوچی تنقیدی اثرله‌ر بیرگه‌ن وه ساویت یازوچیلاری اتفاقینگ ایشیگه جانکویه‌رلیك بیله‌ن ایگ فعال قاتناشیب کیله یاتقان برکشی» اولاراق تعریف وه تقدیم ایتلگه‌ن اویغونگ دا آرتیق آغیر عاقبت قارشیسندا تورغانلغی آگلاشیلماقدادر. اوقتای.

تورکستاندان یه‌کی چیققان بر مهاجر وطنداش مکتوبنده‌ن

برنیچه‌ییل «سولوفکی» طرفلارندا سورگونده یوروب اوتکه‌ن ییل تورکستانغا قایتب، او یرده‌ن ایچکی روسیا اوستی یله‌ن برنیچه آی‌اول خارجگه چیقا بیلمش بر یورتداشمزنگ أداره‌مزگه یوللاغان بر مکتوبنده‌ن بعضی قسملارینی (أوز مساعده‌سیله) نقل ایتب کیچمه‌کچی بولامز.

«۱۹۳۶»نچی ییلی ایچکی روسیادا وه باشقا بر قانچا أولکه‌لرده شدتلی بر قوراقلق بولدی. اوقراینانگ بر قانچا قسملاری، ایدل-اورال طرفلاری‌دا بو قوراقلق کیچیرمش أولکه‌لرده‌ندر. کوب یرلرده اهالینگ یمه‌گه برنه‌رسه‌سی بولونمادی، آز چوق حیوانلاری بولسا اونی ده سویوب یدیله‌ر. بو ایکینی اونمای قالغان دائره‌لرده اهالیسی ئه‌کمه‌ك قیدیریب هه‌ر طرفغا کیتدی. قازان، اوفا اطرافندان ئه‌کمه‌ك قیدیریب یولغا چیققان قافله‌ده‌ن موسقوا اطرافندا تیمیریوللاردا ایشله‌تیلمه‌کده بولغانلار بیله‌ن اوزوم سویله‌شدم. قورسکی استاسیونندا نیچین بو یرله‌رگه کیلب چالیشدیقلارینی سوردیغم زمان: «مملکتمزده آچمز. حکومت ده بو یرده چالیشدیغمز تقدیرده ئه‌کمه‌ك یره‌جه‌گینی سویله‌ب بزنی بو طرفغا کیتردی. باشقا تورلو چاره‌مز یوق» دیدیله‌ر.

بو محصولسزلق، آچلقنگ تورکستانغا دا تأثیری بولدی. تورکستانگ اوز یرینه دان ایکدیرمه‌یدر. او طرفدان دا کیلمه‌گه‌چ فه‌رغانه‌ده بوغداینگ پوتی «۱۵۰—۲۰۰» سومغاچا چیقدی. ایتنگ کیلوسی (یعنی ۲ یارم قاداغی) ۲۵—۳۰ سومدر.

موسقوا طرفلارندا حکومت مغازه‌لرنده ایتنگ کیلوسی ۹ سوم ۶۰ تیین ایکه‌ن، قولحوزچیلار ایتله‌رینی ۲—۵ سوم اطرافندا ساتادرلار.

مملکتده هیچ برنه‌رسه تاپیلمایدر. تاپیلغانی‌دا سوك درجه‌ده بهالیدر. مثلا بر چفت ایتیك ۲۵۰ ده‌ن ۴۰۰ سومغاچادر. بر چفت قالوش ۳۵

سومدان ۵۰ سومغاچا. کییم باش تاپیلماغاندان، آینیقسا بالاچاقا، باشی آچیق آیاق یالان یورومه‌ك مجبوریتنده‌در.

خوقند، مرغیلان کبی شهرلرده ویران ایتیلمشدر. قالغان قسمندان‌دا سورگون وه باشقا تورلو یوللار بیله‌ن یرلی خلق سیقیشتریلیب چیقاریلب اورنینا روسلار اورناشتریلماقدادر. شهر اطرافنداغی خلق باغچالاری دا روسلار وه ئه‌رمنیلر طرفندان ضبط ایتیلمشدر.

خوقند شهرنده گی ایسکی مدرسه بنالاری روس مهاجری یاتاقلارینا آیلاتریلمشدر. مدرسه‌لرنگ اوست قاتندا مهاجرلر یاشاسالار، آست قاتندا تونغوز باقادرلار. «مدرسهٔ بیك»نگ مسجد وه درسخانه‌سنده تونغوز باقادرلار. محمدعلی خان مدرسه‌سی، «مدرسهٔ عالی حکیم‌آیم»، «میگ آیم» مدرسه‌لرنده‌ن هیچ اثر ده قالمامشدر. «روس مدنیتی» بونلارنگ بوتونیسینی هواغا ساووروب اورونلارندا تالانچی روس مهاجرلری وه اونلارنگ تونغوزی اوینایتورغان خرابه‌گنه قالدیرمشدر. او زواللی گوزه‌ل خوقند بر جهنم حالنه کیتریلمشدر. مرغیلان اوندان دا بدتردر.

تاشکندگه کیلگه‌نده او یرده یه‌کی بنالار سالامز بهانه‌سی بیله‌ن ایکی‌یوز اوینی بیقب اورنینا بر اوی سالسالار دا بو یه‌کی سالنغان اویگه اوروسلارنی اورناشتریب او اوینی تیکو اوچون خانه ویران ایتیلگه‌ن تورکستانلیلار کوچه‌لرده قالدیریلماقدا؛ یه‌کی اویله‌رگه تولوشماقدا بولغانلارنگ بوتونیسی ئه‌رمه‌نی، روسلاردر.

اداره‌لرنی ملیله‌شترو دیگه‌ن نه‌رسه کوبده‌ن اونوتولوب کیتکه‌ن.. حتی روسچا بیلمه‌دیکی اوچون لاتین حرفله‌ریله تورکچه یازیب کیتردیگی بلانقله آقچاسینی قبول ایتب آرقاداشینا یوباریلماسی اوستنده اصرار ایتکه‌ن بر تورکستانلینگ پوستا أداره‌سی طرفندان پولیسکه تاپشیریلدیغینی اوزوم کوردم. بوندای حادثه‌لر کوبدر. بوتون أداره‌لر، فابریق-زاوودلار روسلار، ئه‌رمه‌نیلر بیله‌ن تولغان. تورکستان تیمر یوللاری،

چه‌کا، خفیه تشکیلاتی باشدان باشا ئەرمەنیلەر قولندادر. اقتصادی، مالی اداره‌لەر حکومت مغازه‌لەری وه دیگر تجاری مؤسسه‌لەرنگ بوتونیسی یهودیلەر، ئەرمەنیلەر قولندادر.

*

شرقی تورکستان ملی فاجعه‌سی

پشاوردەن، حبیب‌الرحمن افندی طرفندان باشقارمامیزغا یوللانغان بر مکتوبدەن: «بر هفته‌دەن بیرلی هندستان مطبوعاتندا شرقی تورکستان احوالی توغروسندا یه‌گی-یه‌گی خبرلەر باسیلماقدادر. بو خبرلەردە شرقی تورکستاندان کوب کشیله‌رنگ هندستان حدودنداغی «لاداخ» دیگەن شهرگه قاچیب چیقایاتقانلقلاری بیلدیریلمه‌کده وه هند حکومتی طرفندان یوللارغا قیشلالار قورولماقدا بولغانلغی یازیلماقدادر. لاهوردا چیقاتورغان کونده‌لیك «ملاپ» دیگەن غازیتانگ ۳۷ .۱۰ .۲۲ تأریخلی ساتندا، «کشمیرەین چار من سوناپکرا گیاً» یعنی «کشمیرده ٤ مین آلتون قولغا توشدی» باشلیقلی بر خبرنده، ختای رعیتی (شرقی تورکستان خلقی) نگ یارکند یولی ایله لاداخ‌قا، آندان سوك کشمیرگه کیلمه‌کده ایکه‌نلگی بیلدیریلیب، اولار آراسندان بر کشی بساطندان تورت مین (بزنك حساب ایله ۱٦ پوت چاماسی) آلتون چیققانلغی وه مذکور آلتون-نگ پادشاهلق خزینه‌سیگه آلنغانلغی یازیلماقدادر. غازیتانگ یازووینا قاراغاندا بساطندان آلتون چیقغان کشی سمرقندلیك‌در.»

شرقی تورکستان چیگەره‌سیدەن کابل آرقالی باشقارمامیزغا کیلگەن ۳۷ .۱۰ .۲۳ تأریخلی بر مکتوبده: «ایرگەشتام تاماندان ۱۱ روس طیاره-سی کیلیب یه‌گی حصار، یارکند، خوتان شهرلەرینی بومباردمان ایتدی. یه‌گی حصار شهری یر بیلەن یکسان بولدی. حتی تیککەیب تورغان برگنه‌ده دیوار کورمەیسز...

دونگەنلەر وه تورکلەر خوتاندان چیقیب یارکند، کاشغار، اوچ-تورفان، آقسو شهرلەرینگ ایسکی شهرینی فتح ایتب، یه‌گی شهرینی

محاصره حالنده قالدیریب کیته بیردیلەر. یه‌گی شهرلەر قوممونیست قوتلاری قولندا قالابارادی. محاصره‌ده قالغان قوممونیستلەر خارجده‌گی قوتلەری بیلەن خبرلەشیب توردیلار. دونگەن وه تورك قوتلەری اورومچی گه یاقینلاشغان ایدیلەر (تورت کونلك یول قالغان ایدی). فقط شو ایلگەریله‌گەن قوت آرقاسینی مستحکملەرکەن آرادا شمال وه غرب (ایرگەشتام) تامانلاردان کوب عسکری قوتلەر کیلدی وه قارشیلق هجومگه باشلادی. قوروقدان منتظم عصری قورالار بیلەن قورالانغان عسکر ایله یوقاریدان طیاره هجوملەری قارشیسندا اوزاق مقاومت ممکن بولمادی.

خوتانی تورکلەر برنیچه‌کون مدافعه ایتب، آخردا مقاومت ایته آلمای کیری چیکیلدیلەر. یارکندنی مدافعه قیلیب تورغان باش قوماندان ماخوسنگ هەم برنیچه‌کونلك محاربه‌دەن کیین ۵۰۰ کشیسی بیلەن هند-ستان چیگەره‌سنده‌گی لاداخ‌قا قاچیب چیقیشغا مجبور بولدی... أوزی بیلەن میلتیق، اوقچاچار، برقانچا آلتغا آلتون یوکلەب چیقدی. حاضر لاداخدادر.

شو بیرده قایغیلی برحادته‌نی ده قید ایتب أوته‌ی: ماخوسنگ‌نگ اولوغ چات (ایرگەشتام) تامانغا قویغان آدامی مشهور ظالم قانخور مادولین (دونگەن)، ماخوسنگ گه خیانت ایتدی. أوز عسکرلەرینی ماخو-سنگ گه قارشی آیاقلاتردی. روسلار بیلەن بیرلەشیب ماخوسنگ گه قارشی پروپاغاندا قیلدی وه کاشغارغا شمال هەم غربدان کیلگەن قوممونیست قوتلەریگه امکان بیردی. شول سببدەن قوممونیست قوتلەری کاشغارغا کیردی. روسلار کاسیلنك (جنرال ماجواینگ) نامندان قیلیب طیاره‌دەن شو مضموندا پروپاغاندا ورقه‌لاری تاشلاب توردیلار: مەن ماخوسنگ‌دەن ممنون ایمەسمەن. اونی بیریدەن توشوروب، اورنیغا مادولین‌نی بیلگیله‌دم. سز اوگا اطاعت ایتگز.» دیله‌در.

ساویتلەر اتفاقندا «پارلامان» سایلاولاری

اوتکەن اوقتوبر آیینگ ۱۲سندەن اعتباراً بوتون ساویتلەر اتفاقندا «اتفاق شوراسی» وە «ملتلەر شوراسی»غا وکیللەر سایلاش معرەکەسی باشلاندی. ستونلەرینگ یارمیسیندان آرتیغی بو معرەکە حقنداغی معلوماتلارلە تولغان ساویت غازیتالاری «دنیادا مثلی کورولمەگەن سربست وە دیموقراتیك» سایلاودان بحث ایتەدیلەر. بو «سربست وە دیموقراتیك» بولشەویك سایلاولاری نیمەدەن عبارت در؟ مەنە شو مسئلە بیلەن «یاش تورکستان» اوقوچیلارینی قیسقاغنا تانیشتریب اوتمەکچی بولامیز.

هەر بیر ساویت سایلاوچیسی، بری «اتفاق شوراسی»، ایکنچیسی «ملتلەر شوراسی»غا وکیللەر سایلاش اوچون تعیینلەنگەن ایکی سایلاو بوللەتەنی آلاجاقدر. بو بوللەتەنگ هەر بری ایکی قسمغا بولونگەن: بیر قسمندا سایلاناجاق وکیللەرنگ اسمی وە فامیلیاسی، ایکنچیسندە اولارنی سایلایتورغان فرقە، کسب (پروفەسسونەل) وە «اجتماعی» تشکیلات وە غروپلار آتی یازیلاجاق. قولیغا بیریلگەن بوللەتەنلەردە سایلاوچی اوزینگ تاووش بیرەجەگی نامزدنگ اسمندەن باشقا اسملەرنی ئوچرادیدا بوللەتەنلەرنی ظرفغا سالیب مخصوص قوتو ایچیگە آتادی. بونیگلە ایش بیتکەن بولادی.

کورونوشدە بو «سربست وە دیموقراتیك» در. اگردە نامزد لیستەسینی توزوش ترتیبینگ بعض بیر خصوصیتلەری بولماسایدی، بو طرز سایلاو چیندەن دە «دیموقراتیك، شربست» بولار ایدی. دیمەك بوتون مسئلە نامزدلەر لیستەسینی توزوشدادر. سایلاوچیلار سایلاو بوللەتەنلەرنی، اوستیگە وکیللەر اسمی وە اولارینگ قایسی بیرتشکیلات وە غروپ طرفندان نامزد ایتلیب قویولغانلغی باسیلیب حاضرلەنگەنی حالدا آلادیلار. بونیگلە ساویت سایلاوچیلاری وظیفەسی—تەك اوزینگ تاووش بیرەمەك ایستەگەن وکیلیندەن باشقالارینگ آتلارینی ئوچریشدەنگنە عبارت بولادی. دیمەك ساویت «پارلامانینا» سایلانیب کیرەجەك کشیلەر بوللە-

تەنگە آلدان اسمی باسیلیب قالغان نامزدلەردەنگنە عبارتدر. سایلاوچی اوز طرفندان اوزینگ سربستچە ایستەدیگی بیرکشینی بوللەتەنگە یازیب کیریتالمایدی. «سربستلك» کورسەتیب یازغانی حالدە، اولاً او نامزد قبول ایتلمەیدی، ایکنچیدەن بوتون بوللەتەن ایشکە یاراماسدان قالادی. بونیگلە ساویت «پارلامانینا» سایلاناجاق وکیللەر لیستەسینگ بیر رنگی، بیر طرزدە بولاتورغانی آشکاردر.

ایندی روسیادا سوك آیلاری اوتکوزیلمەکدە بولغان «تازالاش» غا دقت ایتب باقیگز؛ ستالین وە اوگا یاقین قیزیل جلادلارینگ ایستەمەدیکلەری کشیلەر فرقە وە حکومت دائرەلەرینەدەن قوولماقدادر-لار؛ «خالق دوشمانی» آتالغانلارینگ حسابینی بیلیب بولمایدی. سایلاو معرەکەسیلە یاناشیب بارایاتقان تورمە، سورگون وە اعداملار ساویت سایلاوچیلاریغا، ستالین وە اونگ جلادلارینگ ایستەدیکلەری کشی-لەرنی سایلاماغانلاری حالدە نیمەلەر کورەجەکلەرینی ایسلەتیب توروبدر. بو شرطلار ایچندە «دنیادا مثلی کورولمەگەن سربست وە دیموقراتیك» ساویت سایلاوینگ نتیجەسی آلدان معلومدر...

ساویت غازیتالاری برنچی نامزد اسملەرینی اعلان ایتە باشلادیلار. ایگ باشدا، طبیعی، ستالینی کورەسز؛ دیەرلك بوتون ساویتلەر اتفاقی ستالین اوچون «کورەشمەکدە»در. ۳۱نچی اوقتوبرغا قادار ستالین ۲۲۶ سایلاو دائرەسندەن نامزد ایتلگەن؛ او جملەدەن بیزنگ تورکمەنستانتگ یالغز چارجوی رایونتدان ستالین ۲ دفعە آتالغان. تورکستان نامزدلاریندان أوزبیکستاندا برنچی اولاراق «بیرهەکتاردان ۳۰تسەنتنەر (تخمیناً ۸۰پوت) پاختا آلابیلیش امکانینی کورسەتکەن» قولخوزچی میرزا اوغلی تیشەبای («پراودا» ۲۹اوقتوبر ۱۹۳۷)؛ قازاغستاندا قاراغاندی تاش کومورکانینده ایشلەوچی عادی ایشچی کوزەمبای اوغلی یوسف («پراودا» ۲۹اوقتوبر)؛ تاجیکستاندا داخلیه قومیساری روس بولشەویك چەکیستلەرینەدەن زاغووزدین («پراودا» ۱نویابر) کورسەتیلگەنلەر...

بو ئیشه‌مبای - یوسف لار — بریسی چه‌له سوادلی، بریسی سوادسز، هیچ بیرفکر صاحبی بولماغان، زاغووزدین کبی بولشه‌ویك جلاد لاری قامچیسی آستندا ساویت «پارلاماندا» تاوش بیروچی مخلوق» لاردادر.

—ی—

*

دنیا سیاستنده ساویت روسیاسینك رولی

بین‌الملل وضعیت قاریشا بارغان ساری، بویوك دولتلەر آراسندا ساویت روسیاسینگ برگنه دوستی تانیلغان فرانسا حکومتی موسقوا دوستلارینگ دنیا سیاستنده اوینادیقلاری «ایکی یوزلو» رولین آگلاب، اوگا قارشی به‌سله‌دیگی فکرینی آچیقدان آچیق آیتا باشلادی. فرانسا خارجیه‌نظارتی فکرینی تاراتوچی «تاك» غازیتاسی بو موضوعدا شایان دقت ایکی باش مقاله نشر ایتب چیقاردی. اسپانیا وطنداشلار سوغوشیغا قاتناشماسلق قومیته‌سینگ ۲۶ اوقتوبرده، لوندوندا بولوب اوتکەن توپلانیشیندا ساویتلەر سفیری مایسکی‌نگ آلدیغی وضعیت مناسبتیله «تاك» غازیتاسی (۱۰ .۲۷) یازادر که:

—موسیو مایسکی لوندون قومیته‌سی ایشله‌رینی دفعه‌لارچا جدی صورتده آغیرلاشدیریب کیلگەن ایدی. قومیته‌نگ کیچه‌گی توپلانیشیندا او (موسیو مایسکی) بوتون صلح معاملاتینی داهادا آغیر قینلقلارغا سورو کله‌یتورغانلغی هەرکسچه آشکار، بولاندیریچی شرطلار قویدی. اوز منفعتلاریله توغرودان توغری علاقەدار اوزاق شرق حادثه‌لەریگه قارشی شایان دقت برصبر وه فوق‌العاده بیر علاقه‌سزلق (détachement) کورسه‌تیب کیلگەن ساویت حکومتی، باشقا دولتلەر آرقاسیدان‌غنا حرکت ایته‌یله‌جه‌گی آوروپاغا کیلگەنده، قیزیب یاتقان چوغنی‌یاندیریب آلاولاندیرماق ایسته‌یتورغان کبی کورونمه‌کده‌در.—

بویوك بریتانیا بو اویونغا بیریلمه‌یه‌جه‌ك، فرانسا ایسه اوندان (بویوك بریتانیادان) آیریلیب کیتمه‌یه‌جه‌ك. ساویت حکومتینگ لوندوندا

قوللانیب کیلدیگی حرکتله‌ری عمله ایتالیا وه آلمانیاغا روسیانگ بوتون بین‌الملل چالیشمالاردان چیتده توتولوشینی طلب بهانه‌سی بیر-مه‌کده‌ن باشقا هیچ نەرسه‌گه خدمت ایتمه‌یدی.

حقیقتاًده موسقوا حکومتی شونی ایسته‌یدیمی؟ لوندون قومیته-سیگه منسوب دولتلەر بیله‌ن بیرلیکده ایشله‌شده دوام ایتیش یا اونی برهم بیریشده موسقوا حکومتی سربست‌در. فقط (اسپانیا وطنداشلار سوغو-شیغا) قاتناشماسلق حقنداغی اتفاققا امضا آتقان دولتلەردەن بریسینگ بوتون بو (قاتناشماسلق) سیاستینی سوغا توشوروب یوباراجاق ماسقارا اویونغا (mauvaise humeur) بیریلیشی هیچ قبول ایتیلمه‌یه‌جه‌ك برنەرسه‌در.

عینی مسئله‌لەر، یعنی اسپانیا وطنداشلار سوغوشیله یاپونیا-ختای حربی وه بالخاصه بو سوگغو حادثه بیله‌ن علاقەدار اوشبو کونله‌رده به‌لجیقا پایتختی «بروسسەل»ده توپلانیب یاتقان ۱۹ دولت قونغره‌سی مناسبتیله یازیلغان باش مقاله‌سنده، آلمانیا، ایتالیا وه ساویت روسیاسی‌نك آلاجاقلاری وضعیتەدن بحث ایته‌رکەن، «تاك» غازیتاسی(۱۱ .۳):

«اولاً اوزینگ خارجی دنیا اوچون(گنه) تعینله‌نلگه‌ن اشیاغا آیلانتریلیب قالغان انقلابی ایده‌ئولوژی(مفکوره)سندەن صرف نظر، ساویتلەر اتفاقی بیر تویغو تأثیری آستندا یاشاماقدادر، که او دا تاشقاریدان کیله‌جه‌ك بیر هجوم قورقوسی تأثیری‌در. بو هجوم ایسه یا آلمانیا، یا یاپونیا طرفندان بولاجاقمیش. اونگچون ساویت باشلوقلاری بیرطرفدان غربی آوروپادا آلمانیانی باغلاب توراتورغان کیرکینلیکنی کوزه‌تیب وه ساقلاب توروش، ایکنچی طرفدان یاپونیا قوتینی اوزیدەن (ساویت روسیاسندان) یوز چویرتیش وه توشوروشکه غیرت ایتمه‌ك مجبوریتندەدر: اسپانیا وه اوزاق شرق حادثه‌لەری، ساویت حکومتینگ بو ایکی مقصدیغا دا غایت قولای خدمت ایتمه‌کده‌در؛ اونگچوندر، که موسقوا حکومتی(اسپانیا وطنداشلار سوغوشیغا) قاتناشماسلق مسئله‌سی اطرافیغا بوتون اعتناسیله تورلو قینلیقلار توپلاماقدا؛ اونگچوندر، او

ملتلەر جمعیتی واسطەسیله، اولدوقجا کوبرەك دولتلەرنی قاتناشتریب، ختای-یاپون توقناشماسینی شدتلەندیرمەك ایستەیدر.»

موسقوا حکومتیگه دوست فرانسا خارجیه نظارتینگ فکرینی تارا-توچی «تاك» غازیتاسینگ بو یازدیقلاری، آلمانیا وه ایتالیا حکومتلەرینگ بیللاردان بیری: «ساویت روسیاسینی آوروپا وه عموماً بین‌الملل مناسباتیدەن تاشقاری توتوش لازم» دیب آیتب کیلدیکلەرینگ اساسلی ایکەنینی قوتلەب تصدیق ایتمەیدیمی؟

م.

ساویتلەرگه قارشی
آلمانیا - یاپونیا - ایتالیا آگلاشماسی

آلمانیا - یاپونیا وه ایتالیا حکومتلەری ممثللەری طرفدان ۷ نچی نویابردا رومادا امضا لانغان «قوممونیزمگه قارشی آگلاشما» شبهەسز، سوك وقتغی بین‌الملل حادثەلەرنگ ایگ مهمیدر. تا ۳۶ .۱۱ .۲۵ داعینی اسم وه مضموندا آلمانیا وه یاپونیا آراسندا معاهده یاسالغان چاغدایاق آوروپا سیاسی محافلی وه مطبوعاتیدا ایتالیانگ دا بو معاهدەگه قوشولاجاغی سویلەنه باشلاغان ایدی. مەنه ایمدی، بو ییل سوگرا بو حکم ایشکه آشیریلب تورادر. روما آگلاشماسی آلمانیا، ایتالیا وه یاپونیا حکومتلەرینگ غرب وه شرق مدنیتی دنیاسندا صلح وه امنیتنی بوزوغا اوروچی وه مدنیت دنیاسی اوچون دائمی بر تهلکه بولوب تورغان قورقولو برکوچگه یعنی قوممونیست اینتەرناسیونالینا قارشی برلەشیب کورەش یوروتوشکه حاضر ایکەنلکلەرینی بیلدیرەدر.

۳۶ .۱۱ .۲۵ داغی بەرلین آگلاشماسی کبی، ۳۷ .۱۱ .۷ تأریخلی روما آگلاشماسیدا قوممونیست اینتەرناسیونالینا قارشی مجادلەدەن بحث ایتەرکەن، ساویت حکومتی وه ساویت روسیاسندان هیچ سوز آچمایدر. فقط قوممونیست اینتەرناسیونالی بیلەن ساویت حکومتی وه ساویت روسیا-

سینگ بر برندەن آیریلماس بر برلك ایکەنی بوکون هیچ کیمسەدەن یاشیرین ایمەسدر. اگردە «کورەش» (مجادله) سوزی جدی برنەرسه افاده ایتەرسه، قوممونیست اینتەرناسیونالی یعنی سادەچه قوممونیزمگه قارشی کورەش عینی زماندا ساویت حکومتنه قارشی بولمالی وه بولمای قالالمایدر.

قوم‌اینتەرنگه قارشی کورەشنی باشقاچا ایضاح ایتیش، قوم‌اینتەرنتی ساویت حکومتندەن آیری آگلاش وه آگلاتیش، اوقتوبر انقلابینی دیمەك روس انقلابینی روس پرولەتاری دیکتاتورلیغندان آیریشغا اوروتوش تاپتازا ریاکارلك (pharisaisme) دەن باشقاچا هیچ بر نەرسه بولمایدر. موندان دا بو مجادلەنگ طبیعتیله ساویت حکومتینه قارشی عینی زماندا ساویت روسیاسی وه عموماً روس ایمپەریالیزمینه قارشی مجادله بولغان لیغی چیقادر.

خلاصه، قوم اینتەرن—ساویت حکومتی—روس ایمپەریالیزمی بردر وه برگنه نەرسه افاده ایتەدر؛ آلمانیا، ایتالیا وه یاپونیا حکومتلەری طرفدان یاسالغان «قوممونیزمگه قارشی کورەش» آگلاشماسی عینی زماندا ساویت حکومتینه قارشی کورەش آگلاشماسیدر وه بالضروره روسیا ایمپەریالیزمینه قارشی کورەشکه آیلاناجاقدر.

بز روما آگلاشماسینی مەنه شو مفهومده آگلاب قارشی آلامز وه اوگا بویوك موفقیتلەر تیلەیمز.

چوقای (علی صفا)

مسلکداش تورکستانلی قارداشلار ایله برکیگەش

(حجازدەن)

«یاش تورکستان»نگ ۹۴نچی ساتداغی خواجەنذیرجان افندی مقالەسی اطرافندا برنیچه سوز:

حد ذاتنده مەن برکشی ایله مقابله قیلیب اولتوروشنی یامان کورەمەن. لاکین محترم نذیرجان افندی اوز یازولاریدا بر لفظنی یازیب،

بزنی شوسوزله‌رنی یازوغا جرأت قیلدیردی. اودا «مسلکداش تورکستانلی قارداشلار ایله برکیکه‌ش» لفظی‌در.

محترم عزیز برادریمز اوز مقاله‌سیده یازوچیلق مسئله‌سیده‌گی اهمیتنی یاخشی‌غنا تصویر ایته‌در. بو توغرودا بزنگ آیتاتورغانیمز یوق، بلکه بار یولیمزچا اوگا قوشولامیز.

ینه ایلگه‌ریره‌ك باریب اوچ تیلده چیقیب تورغان «صدای مهاجرین» نك برده‌ن توختاب قالغانلیغینی، بردانه تاشباسمالاری یانیغا ینه بردانه میخ چاپ ماکینه‌سی آلماق نیتینی وه بو ماکینه‌نی سه‌کیز یوز روپیه‌گه آلو ممکن ایکه‌نلگینی بیلدیره‌در. بز بو کینگی «صدای مهاجرین»نگ توختاشی، چاپ ماکینه‌سی آلیش وه اونگ پاره‌سینی تدارك مسئله‌سی خصوصیدا برآز سویله‌ب أوتمه‌کچیمیز.

یازوچیلق وه نشریات اوچون برقانچا اسبابلار کیره‌ك. بو خصوصدا کیمسه شبهه قیلمایدر. بز مهاجرتده یورگه‌نله‌ر اوچون بوندای اسباب وه لوازماتنی تدارك سوك درجه‌ده زوردر. حتی ممکن بولمایتورغانده‌ك کورونه‌در. بو أوزی بزنگ مهاجرتده‌گی اجتماعی قورولوشیمزنگ جوده ضعیفلگینی کورسه‌ته‌در.

بزنگ کوبنچی اجتماعی ایشله‌ریمز اوقافغا باغلی ایدی. محله وه شونگده‌ك ایشله‌ریمزده عموم خلقنگ اوستیگه هیچ نه‌رسه توشمه‌س ایدی. شونگ اوچون بز مهاجرتده برآز أوزیمزنی شاشیریب قویدوق. برده بز اوزیمزنی مهاجرت وه وطن‌ده برخیلده‌کون کیچیرتیب عادت قیلغانمز یوق. بزله‌ر هندستان، حجاز، شام، عراق، ایران، افغانستان اورتالاریدا آیلانیب یورگه‌ن سیارکتله تشکیل ایته‌میز، بوسبب (له‌ر) ده‌ن بزله‌ر بره‌ر مجموعه وه‌یا غازیتانی یاشاتا آلمایمیز. بزله‌ر أوزیمزنی مقداریمزدان زیاده کوره‌میز. شونگ اوچون أوزیمزنگ علمی سویه‌میزنی کوته‌ره‌ککه اورونماق اورنیغا قولومیزدان کیلمه‌یتورغان ایشله‌ر برله اوغراشامیز.

«یاش تورکستان» یتی یاشغا تولوب، سه‌کیزنچی یاشغا قدم باسیب

بونی هم تولغوزماقدادر. بومدت ایچیده «یاش تورکستان» أوزأوزیگه برقانچا آغیرلقلارنی لام دیمه‌ی کوته‌ریب، هر بورچه‌کده بولغان‌یورتداشلارینگ آدره‌سله‌رینی توپلاب، بیشه‌ر، اونارلاب نسخه‌لار کوندره‌مه‌کده. قانی بونگ مقابلیده «یاش تورکستان»غا نیمه اعانه قیلیب توروبمز؟ «یاش تورکستان» باشقارماسی قارداش مجموعه وه غازیتالاریدان دا یوللاب، أوز احساناتیله بزله‌رنی اوراب آلماقدا، بزله‌ر ایسه‌ك اونگ مقابلیده تشکرله‌ر قیلیب‌غنا قاروغینی قایتارا آلمای قرضلاریمز آشماقدادر.

«یاش تورکستان» بز تورکستانلیلارغا یاقیندا قیلماغیمز لازم بولغان ایشله‌ریمز وه یورمه‌گیمز اوچون لازم بولغان یوللاریمز اوچون جیزیقلار چیزیب کوزله‌ریمزگه کورسه‌تمه‌کده‌در. شونگچون بز یه‌گی چیقاراتورغان مجموعه‌میزغا صرف قیلاتورغان پاره‌نی «یاش تورکستان»غا بیریب، اونگچون بره‌ر مطبعه قورایلیق، که اول هم أوز رفیقی «ملی یول»ده‌ك کوکره‌گینی کوته‌ریب آلسین. بزله‌رگه حاضرغی‌حالده «یاش تورکستان»دان باشقا مجموعه چیقارماغیمز ضروری برنه‌رسه ایمه‌س. حقیقتده «یاش تورکستان» بوتون بوییچا مدنی برمجموعه‌در، بزنگ چینه‌کهم یولباشچیمزدر. بزله‌رنگ وظیفه‌میز «یاش تورکستان»نی دائما کوزده‌ن کیچیریب، اونگ یازولارینی یاخشی فهمله‌ب، آرقاسیدان أوزینی «یاش تورکستان» کشیسی، «یاش تورکستان»نی أوزینگ مجموعه‌سی دیب بیلمه‌کدر. مرحوم غاسپیرالی اسماعیل بیك‌نگ «ایشده، دیلده، فکرده برلیك»دیگه‌ن سوزله‌رینی محکم توتوب، أوزیمزگه دستورالعمل قیلیب آلایلیق. حاضرچالق «یاش تورکستان»نگ أوزی کافیدر.

«اسلامچیلق»، «تورکچیلك» وه باشقاچیلقلار اطرافندا مناقشه‌له‌ر یوروتو مهاجرتده وقتیمزنی بوشغا کیتکیزه‌در. برگنه هدفمز بولسون، که او دا یورتمز تورکستانی روس وه بولشه‌ویکله‌ر استیلاسندان قورتارماقدر. یورتمزغا ملی استقلال بایراغینی تیکیب قویماسدان ایلگه‌ری تفرقه‌غا باعث بولاتورغان نه‌رسه‌له‌رده‌ن بحث ایتمه‌سلیگیمز کیره‌ك.

خداوندکریم استقلالیمزغا ایریشترگه‌چ اوز یورتمزدا ، أوز اورتامیزدا مجادلهٔ حسنه اصولی برله حل قیلاتورغان مسئله‌لریمز کوپدور. «سه‌ن دینسز ایدیگ ، دهری ایدیگ ، وهابی ایدیگ» کبی سوزله‌رگه‌قولاق بولماسلغی کیره‌ك. یالغز الله‌نگ دوشمانی بولشه‌ویك ، قیزیل کافرله‌رگه قارشی کوره‌شکه چاقیرغان تاوشغا قولاق بیریب حاضر بولوب تورو-شیمز کیره‌ك.

هندستاندا بولشه‌ویکله‌رنگ تورکستانداغی مظالمینی بیان قیلماق لازم بولسا ، اونی کونده‌لیك هندستان غازیتالارندا نشر ایتو ممکن بو-لور. بوندای یازولارنی نشر قیلودان هندستان غازیتالاری دا البته تارتینماسلار. بوصورتله اولارنگ بزنگ مصیبتیمز قایغیسینی تسلی ایتو-له‌ری ممکن بولسادا بولشه‌ویکله‌رگه قارشی کوره‌شکه آتلانغان‌چاغیمزدا فعلاً بزگه یاردام قیلولاری شبهه‌لیدر. بزنگ هندستاندا یاشاوچی‌مهاجر یورتداشلاریمزدان قیلاتورغان برگینه أوتونچیمز—وقتنی ضایع‌ایتمه‌ی ، هندستان مکتب ، مدرسه‌له‌رنده‌ن علم وه هنر أورگه‌نوگه جهدایتیشله‌ریدر.

«یاش‌تورکستان» وه باشقاآوروپادا چیقاتورغان مطبوعاتنك آوروپا-دا ایشله‌گه‌ن ایشله‌ری او قادار اهمیتلك‌در ، که اونی «یاش تورکستان» وه باشقا آوروپا تورك مطبوعاتینی اوقوچیلار آراسندا بیلمه‌گه‌ن برآدام دا یوقدر. بولارنگ ایگ مهم ایشله‌رنده‌ن بری بوتون آوروپادا بولشه-ویکله‌رگه قارشی حرکتنگ أوسوب باریشیغا قیلغان تأثیریدر.

بز تورکستانلیلار اوچون «یاش تورکستان»نگ آیریچا براهمیتی باردر ، که او دا باش محرری چوقای اوغلی مصطفی افندی‌نگ شخصی در. معلوم بولغانیچابز۱۹۱۷نچی ییلی ملی مختاریت حکومتی اعلان‌ایتلگه-نده‌ن‌کیین او ملی حکومتکه أوزیمزنگ تابعلغمزنی بیلدیرگه‌ن ایدیك. او ملی حکومتیمزنگ رئیسی ده شو مصطفی افندی ایدی. اونگچون او بزنگ حقیقی وکیلیمزدر. اونگ «یاش تورکستان»نگ باش محرری

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Buchdruckerei „VIKTORIA" GmbH., Charlottenburg 1, Spreestraße 8
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

بولووی بو مجموعه‌نی بوتون ایلیمزنگ چین ناشرافکاری قیلیب قویادر. مصطفی افندی بو «یاش تورکستان» واسطه‌سیله بزنی او زمانغی مختاریت فکرنده‌ن حقیقی استقلالیتگه یته‌کله‌ب آلیب بارادر.

«یاش تورکستان»نگ ینه براهمیتی بار: او هه‌ر وقت بولشه‌ویکله‌ر برله علمی سیاسی مناقشه‌له‌ر قیلیب ، مملکتمزده بولوب تورغان حوادثنی تصویر وه تحلیل ایته‌در. بونیگله او سیوگیلی یورتمزداغی وضعیتنی کوزومزگه کورسه‌تیب تورادر. شونیگ اوچون بز تورکستان مهاجر-له‌ری أوزیمزنی یورتمز ایچیده بولشه‌ویکله‌رده‌ن اوی ایچیده قاچیب یاتقان یاکه کیچه‌گینه قاچیب چیققاندهٔك کوره‌میز.

«یاش تورکستان» سه‌کیز ییلدان بویان یورتمزدا بولایاتقان‌ساویت روس مظالمینی بیان ایتوچی ، قارا‌کونله‌ریمزنی تصویر قیلوچی بر ملی نشریات بولغانیدان هه‌ر بر تورکستانلی اونگ هه‌ر ییللیغینی توپلاب ، جلدله‌تدیریب دائما کوزده‌ن کیچیریب تورمالیدر.

کوزله‌ریگده‌ن اوپه‌ی ای «یاش تورکستان» یازوچیلاری!

تورکستانلی میرزاعزمی.

مدینه ۸ اوقتوبر ۱۹۳۷ .

تورکستان خبرله‌ری

تورکمه‌نستاندا یه‌گی داخلی ایشله‌ر قومیساری: تورکمه‌نستان مرکز اجرأقومیته‌سی ریاستی طرفندان تورکمه‌نستان داخلی ایشله‌ر قومیساری اولاراق نوده‌ف (اوسوالد یاقوولوویچ) دیگه‌ن بریسی تعیین ایتلگه‌ن («تورکمه‌نسکایا ایسکرا»۱۲ آوغوست۱۹۳۷).. عینی غازیتا-نگ یتکزدیگی معلوماتغا کوره ، بو نوده‌ف بورون تورکستاندا هیچ بولماغان وه بوتون خدمتینی—«چه‌کا—«گه. په. ئو»دا اوتکوزگه‌ن قیزیل جلادلارنگ بری ایکه‌ن. تورکمه‌نستانغا تعینی آلدیندا نوده‌ف موسقوادا مرکز «گه. په. ئو»نگ بیر شعبه باشلوغی اورونباساری وظیفه‌سینی به‌جه‌ریب کیلگه‌ن.

Yach Turkestan

Novembre 1937 (Le Jeune Turkestan) No. 96

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokai - Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلاری:

یللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

باشقارمامیزغا کیلگه‌ن اثرلر:

1—„Zeitschrift für Politik“ Jahrgang 27, Heft 10.

بو مجموعه‌دا دوستمز پروفه‌سور یه‌شکه نگ تورکیه، ایران، آفغانستان وه عراق دولتله‌ری آراسندا یاسالغان سعد آباد معاهده‌سی حقندا شایان دقت بر مقاله‌سی چیقمیشدر. مقاله‌ده پروفه‌سور یه‌شکه معاهده‌نگ یاقین شرق وه عمومی آوروپا سیاستی باقیمندان اهمیتینی کور- سه‌تمه‌کده‌در.

2 — پراغ شهرنده چه‌خ تیلنده چیقانورغان «صدا» (Hlas) چه‌خو- سلوواقیاداغی «الجماعة الدينية الاسلاميه» نگ فکر تاراتوچیسیدر.

مجموعه‌مزغا تیمشلی هه‌ر تورلو یوللانمالار اوچون آدره‌س:

Mustafa Tchokai - Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

باش تورکستان

تورکستانگ ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك ده‌قابر- ندەن چیغا باشلاغان | ده‌قابر (برنچی کانون) 1937 (1356 هجری) | سان 97

بو ساندا:

۱ —	«خوقند مختاریتی»	باش مقاله
۲ —	«باش تورکستان»نگ ۹نچی ییلی	مصطفی
۳ —	تورکستان مالدارلغی وه ساویت سیاستی	تیمور اوغلی
٤ —	سیاسی یوغروم دوام ایته‌در	***
٥ —	بولشه‌ویکله‌رنگ ۱۲ ییلدان سوگ‌غنا اعتراف ایتدیکله‌ری بر حقیقت	مصطفی
٦ —	آچیق خط «ئه گبه کچی قازاق»دان	
۷ —	مطبوعاتدا وه دولت تیاتروسندا تورکستان «بورژوآ ملتچیله‌ری»	اوقتای
۸ —	روحانیله‌ریمز ملی کوره‌ش جبهه‌سنده	تاشبالتا
۹ —	تورکستاندا أولدروشله‌ر	
۱۰ —	ساویت پارلاماتدا تورکستان ممثلله‌ری	جانای
۱۱ —	تورکستان ملی استقلالی اوچون «ژورنال ده ژه‌نه‌ف»ده‌ن	
۱۲ —	قریم قورولتایی آچیلماسینگ ۲۰نچی ییلینی ایسله‌و	
۱۳ —	شامداغی تورکستانلیلار آراسندا یه‌گی وه آچینارلق برکورونوش	رضا خاموشی
۱٤ —	تورکستان خبری	

تورکستان مهاجرلەری آراسندا

شامداغی توغانلاریمز آراسندا یەگی وەآچینارلق برکورونوش

۲۶نچی سەتابرده اوتکەزیلگەن مولود شریفەدن سوڭ بو یرده گی یورتداشلاریمزنگ سیوینچلی قاباشما لارینی کوروب تورار ایدیك. شو مولود شریف مراسمی یاسالغاندان سوڭ، اولچه اوچرادیغی حاستالیغینی تداوی اوچون، تکیەمز شیخی اسماعیل افندینی مملکت حاستاخانەسیگه ایلیتکەن ایدیك. مومیالیه حاستالغندان شفا تاپالمای، برنچی نوپابرده دوشنبه کونی حاستاخانەده وفات ایتدی. مرحومنڭ جنازەسی تکیه گه کیلتریلیب، اوندان دحداح مزارلغینا کومولدی. تاگری رحمت ایله گەی.

ایمدی شیخ اسماعیل أولگەنلگی آرقالی، تکیه شیخلغی اورنینا کیلەتورغان ذاتنگ تنسیبی خصوصنده توغانلاریمز ایکی طرفغا آیریلغانلار. بر طرفدا مقصدلارینی قوللاو بابنده توپلاقلق، دیگر طرفدا ایسه برآز داغینیقلق کورولمه کدەدر. وضیعت بو مرکزده ایکەن، طبیعی، توپلاقلق کورسەته یاتقان طرفنگ قازاناجاغندا شبهه یوقدر. بزچه، هەر ایکی طرفدا أوز تورکستانلی توغانلاریمز بولغانلاریدان، قایسیسی قازانسادا برابردر. اساساً هەر ایکی طرفنگ موضوع بحث مقصدلاری بسیط وه بدوی بدعتلارغا تایانیق، علمی باقیمدان هیچ بر قیمتی بولمایان حرکتلەردر. فقط طرفین نفسانیتلەری کوچەیب، کینچەلك برتاقیم طرفچیلق چارپیشمالارغا ایشیك آچیلماسی احتمالی بار. بو تقدیرده یورتمزنی یوره گندەن اوروب، قانینی ایچیب یاتقان دوشمانلاریمزنی سیوینترگەن بولامیز. بو مسئله کوچەیگەن ساری دوشمانلاریمزدا بر طرفدان یاشیرینچا بارماغینی تاقیب، أوز طرفیغا آغداریشغا اورونار دیب اویلاب، علاقەدارلارنگ همت قیلولارینی اشاره ایتب، طرفچیلقنی تاشلاب، هەر قاندای بر توغریدان هیچ بر یورتداشنی اینجیتمەی هەر ایکی طرف برجان، بر تەن بولوب اتفاق ایله عمومی منفعت قوراللارینی قوللانسالار ایدی دیمز. بونیکله برابر یاخشی یول توتولاجاغینا دا قوتلی اینانچ بار. عاقبتی خیرلی بولسون.

رضا خاموشی.

دمشق 6. XI. 37

«خوقند مختاریتی»

1917—10 دەقابر—1937

بو مقالەنی ۲۰ یللغیغا آتادیغمز خوقند مختاریتی حکومتی بوتونیسی ۲ آی ٤ کون گنه یاشامشدر. او ۱۹۱۷نچی یلی ۱۰نچی دەقابرنده قورولوب ۱۹۱۸نچی یلی ۱۳ فیبرالندا تارقالمشدر. خوقند حکومتی قورولدیغی زمان نه برضابطی، نه برعسکری وه نەده برتیین آقچاسی بارایدی. هیچ بولماغاندا اونگ تەخنیك جهتندەن حاضرلانمش قادروسی دا یوق ایدی. پوستا، تیلیغراف، تیمر یوللار بوتونیسی دوشمان قولندا ایدی. بو شرائط ایچنده قورولوب بو قادار قسقا مدت دوام ایته بیلگەن خوقند حکومتینگ تورکستان خلقی ملی منافعی طلبی یولندا کوزگه کورونەرلك هیچ بر ایش ایشلەی آلماغانلیغی دا غایتده طبیعی وه قولای آگلاشیلارلق برمسئلەدر. حتی بو شرائط ایچنده اورتاغا چیققان بر حکومتنگ ٦٤کون یاشای آلغانلیغی دا خارقالعاده بر حالدر.

طبیعی «خوقند مختاریتی» تورکستان مسئلەسینگ پیشیلوونده سوڭ مقصد وه شکلنی افاده ایتمەس ایدی. فقط او تورکستان قورتولوش حرکتی یولندا او زمانکی وضعیت وه شرائط ایچنده آتیلووی ممکن بولغان برگنه آدیم ایدی. اگرده او زمان تورکستان اوچون ده، اوقراینا وه قافقاسیا اوچون بولغانی کبی، تیشقی سیاسی شرائط اویغونلیغی کورونه باشلاغان بولسایدی، او زمانکی تورکستان مختاریتچیلەرندەن کیمسه تورکستان استقلالینی اعلان ایتوده بر دقیقەلق دا تردد کورسەتمەس ایدی. فقط بز، تأریخنگ مثالی کوب اوچرا تیلمایتورغان بیر دورینده، یاردامینی اوموب، بو امیدگه تایانیب حرکت ایتەبیلەجه گمز بر قومشودان محروم ایدیك. بوگا رغماً بر مهم نقطەنی آچیق قید ایتب کیتشمز کیرەك که، ایسکی روسیاغا تابع أولکەلەردەن ساویت روسیا اسارتنه توشوب قالغانلاری ایچنده ملی مستقل دولتچیلك یولینی تورکستان باشلاب سالیب اوتورادر.

خوقند مختاریتینگ بر خصوصیتی ده اونگ او زمانکی شرائط کوله‌منده «تورکستان ملی برلگی»نگ حقیقی شکلینی بیره‌بیلگه‌نلگیدر، «خوقند مختاریتی»نگ مه‌نه شو خصوصیتی بزنگ ملی قورتولوش حرکتمز تأریخنده چوقور بر ایز قالدیرمشدر. بولشه‌ویکله‌رنگ أوز تورموشلاری ۲۰نچی یللدا دا تینمای خوقند مختاریتی حقندا یازماقدا دوام ایتوله‌رینه دقت ایتیگز. بوکون «ملی بورژوآ» دیب عیبله‌ب قووب جزالاندیریب یوردیکله‌ری کشیله‌رنگ بوتونیسینی «خوقند مختاریتی» بیله‌ن باغلایدرلار. بو عیبله‌نوچیله‌رنگ کوبچیلگی قیزیل موسقوا نگ أوز مکتبندن یتشکه‌ن اوقتوبر انقلابینگ یتیشترمه‌لریدر. بو، ایمدیکه‌چه قیزیل موسقوانگ کوکسینی قابارتب کیلگه‌ن «اوقتوبر انقلابی مکتبی» طلبه‌له‌رینگ ده «خوقند مختاریتی» بیله‌ن معناً باغلی چیقولاری هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول او حرکتده تمثیل ایتیلگه‌ن ملی‌مفکوره نگ کوچینی، تأثیرینی کورسه‌تمه‌در. شو بیرده بر نقطه‌نی ده ایضاح ایتب کیتیش کیره‌ك. اکمل اکرام، عبدالله رحیمبای وه باشقالاری کبی «اوقتوبر انقلابی» محصوللارینگ «خوقند مختاریتی»نه باغلیلقلاری طبیعی «خوقند مختاریتی» حکومتینگ قایتب کیلووی امیدی معناسندا ایمه‌سدر. بوکون نه تورکستانگ ایچنده وه نه‌ده تیشندا بوندای اویلایتورغان برگنه بولسادا تورکستانلی تاپیلمایدر. «خوقند مختاریتی» بیله‌ن معنوی باغلیلق دیمه‌ك «خوقند مختاریتی» زمانندا یارانغان تورکستان ملی برلگینی قایتادان تورغوزو، یاشاتیب کوچه‌یتو دیمه‌کدر.

اکمل اکرام وه باشقالاری روس پرولەتاری دیکتاتورلیغنی خدمتنده‌گی تجربه‌له‌رنده‌ن «شکلچه ملی مفهومچه پرولەتار» دیگه‌ن یولدان ملتی اوچون هیچ بر نه‌رسه چیقمادیغینی، حقیقی ملی استقلالغا ایریشو اوچون شکلچه ده، مفهومچه ده ملی بولووی کیره‌کلگینی

جوده یاخشی آکلادیلار. حقیقی استقلالنی ایسته‌گه‌ن هه‌ر برکشی هه‌م شکلی، هه‌م مفهومی بیله‌ن ملی بولووینی ایسته‌مه‌ك مجبوریتنده‌در. بونگ خارجنده ملی استقلال بولالمایدر.

اکمل اکرام، عبدالله رحیمبای، آیتاق اوغلی نادربای، عیسی قای اوغلی، قولومبه‌ت اوغلی اوزاقبای وه باشقالارنگ شوندای اویلاب اویلامادیقلارینی بز بیلمه‌یمز. اساسده بو جهت مهمده ایمه‌سدر. مهم طرف موسقوا «بین‌الملل معناسزلغی» اوچون حقیقی تهلکه دیمه‌ك بولغان‌بو کوروشنی اونلارغا موسقوا حکومتی تاماندان یوکله‌تیلمه‌کده بولغانلغیدر. او بوندای بر تهلکه‌نگ قاندای بر یول بیله‌ن بر طرفدان چیقب قالووینی سیزمه‌کده‌در. آکلاشیلغان تهلکه یاقینلاب قالغان، حتی کورونه ده باشلاغان. یوقسا موسقوا اوزینگ تورکستانداغی کیچیك گنه بولسا دا مستقل توشونه بیلو احتمالی بولغان بوتون آگه‌تله‌رینی باشدان آیاق سوپوروب آتوکبی قطعی تدبیرله‌رگه کیریشمه‌س ایدی. موسقوانگ بونلارنی بزنگ مملکت تیشنداغی ملی تشکیلاتمز، «یاش تورکستان» حتی شخصاً سابق خوقند حکومتی باشلوغندان تعلیمات آلیب تورغانلق بیله‌ن عیبله‌وی، ملی تشکیلاتمزنگ اهمیت وه تأثیرینی بر قات دها اثبات ایتکه‌ن بولادر.

«خوقند مختاریتی»نگ ۲۰نچی یللی مناسبتیله بز تورکستانلیلار، بزنی حقیقی استقلالغا آلیب باراتورغان ملی برلیگمزنی وه قورتولوش کوره‌شیگه بیته‌رلك کوچ بیره‌جه‌ك ملی برلکنگ اهمیتینی ایسله‌ب اونی کوکللەریمزده محکمله‌ب آلیشمز کیره‌ك.

«یاش تورکستان»نگ ۹ نچی یللی

(1929—ده‌قابر—1937)

«یاش تورکستان» بو سانیله ۸ یاشینی تولدوردی. بولوندیغمز آوروپا مملکتله‌رینگ مهماتوازلقلارندان فائده‌له‌نیب یوروتوب کیله‌یاتقان

بو ملی نشریاتمزنی أوز یورتمز، مستقل تورکستاندا چیقارا بیلگه‌ن بولسایدیق، بختیارلق تویغومز دا کوب آرتیق بولور ایدی. هیچ بولما‌غاندا نشریاتمزنی قان وه روحچا أوزومزگه یاقین سانادیغمز مملکه‌ر‌نگ برنده چیقارا بیلگه‌ن بولسایدیق، غریبلك، مهاجرلك تویغوسی آچیسی دا نسبتاً آزالغان بولور ایدی. تأسفله‌ر، که تقدیر باشقاچا کیتردی. بز تورك - مسلمان وه آسیالی بولغانمز حالدا، بو اوچ وصفمز یوزنده‌ن، کوپنچه حقلی دیب آتاب بولمایتورغان حکمله‌رینه معروض بولوندیغمز، آوروپاداغنا سیغیناجاق اورون تاپیب اوتورامز.

بز بو یرده بو فوق‌العاده بر ضدیت تشکیل ایتکه‌ن وضعیتنگ ایضاحینا کیریب کیتمه‌کچی بولمایمز. چونکه بو بزنی آجی توشونچه‌له‌رگه وه قناعت بحش بولماغان تیجه‌له‌رگه ایلتیب چیقاراجاقدر...

۸ یل! اگرده «یاش تورکستان» ۸نچی هافتاسندا أوز یورتمزدا چیقا باشلاغان بولسایدی، بزنگ سیوینچمز نه قادار آرتیق بولور ایدی. مادامکه تقدیر اونگ بو قادار اوزون سنه‌لر مهاجرتده چیقما‌سینی یازمش ایمش، بز ده اونگ بو قادار اوزون مدتده هر قاندای توسوقلوققا اوچراب توختاب قالمای دوام ایته‌بیلگه‌نی اوچون اولوغ تاکریغا شکر ایته‌مز.

***

تورکستان مهاجرلگی باشقا أولکه، خلقلار مهاجرلگینه اوخشا‌مایدر. بز هیچ قاندای بر سیاسی تشکیلاتسز مهاجرتگه توشوب قالدیق. نه بزنگ مهاجرتگه چیقا بیلگه‌ن ملی حکومتمز، نه اولده‌ن یوباریلغان بر هیئتمز، مهاجرله‌ریمز أیچنده نه بر فرقه وه نه‌ده بر سیاسی غروپ بار ایدی. آوروپا بزنی تانیماس وه اوندا تانیماق اوچون مخصوص بر قیزیقو دا کورونمه‌س ایدی. بزگه یاردام ایتمه‌سه‌له‌ر ده بزنی آگلاو‌لارینی حقلی اولاراق اویلادیغمز بعضی غروپلار، بزنی یاقینلارینا دا قویمادیلار. فقط تأریخ طرفندان اورتاغا قویولغان تورکستان مسئله‌سی أوزینه یول تاپابیلدی...

بو یول، بالخاصه باشلانغیچ دورنده اولدوقچا کوب قینلقلار بیله‌ن تولغان ایدی. یالغز باشیمزغا مهاجرتگه توشوب قالدیغمز، کیگ معنا‌سندا‌غی کوره‌شمزنی یوروته بیلو اوچون هیچ بر تورلو امکان وه وسائطگه ایگه بولمادیغمز بر چاغدا ایشمزنی باشلاب یوبارا بیلمه‌ك اوچون ممکن بولغان وسائطنی استفاده ایتیشکه اوروندوق.

بعضی بر «دوستلاریمز» بو، او زمانکی وضعیتمزنگ توغدیردیغی مجبوریت یوزنده‌ن یوروتولگه‌ن نه‌رسه‌نی حالا ده برگناه قیلیب، آیاغمز آستیغا سوقوب بزنی سورونده‌روشکه اورونوب کیله‌درله‌ر. تاکری‌بوندای «دوستلار»دان ساقلاسین ایدی!

***

«یاش تورکستان» تورکستان مهاجرلگی سیاسی شکل آلدیقدان، «تورکستان ملی برلگی» قورولدوقدان سوك چیقا باشلادی. «یاش تورکستان»نگ چیقووندا باشلیچا ایکنچی بر مهم عاملنگ ده که‌تته تأثیری بار ایدی، که او دا آوروپادا، حقیقتاً کوتولمه‌گه‌ن بر چاغدا، یاش تورکستان منوره‌ری، سوزنگ چین معناسندا ملی قادرو یتیشه باشلاغانلیغی ایدی. بو ایسه ۱۹۲۲نچی ییلی سوگندا سوك درجه‌ده آغیر وضعیتده بولونغان ساویت حکومتینگ، بلکه‌ده بو صورتله تورکستان خلقنداغی روس پروله‌تاری دیکتاتورلیغی دوشمانلیغی حسیاتینی آزالتا بیله‌جه‌گی امیدیله، آلمانیادا تحصیلنه اذن بیردیگی یاش طلبه غروپی‌ایدی. اکمل اکرام اورنینا أوزبیکستان فرقه مرکزی باش کاتبلگینه تعیینله‌نگه‌ن عثمان یوسف اوغلی «پراودا ووستوکا»نگ ۳۷ .۹ .۳۰ تأریخلی نسخه‌سندا چیققان «تیسکه‌ریچیله‌ر توده‌سینی سوگینا قادار قیروکیره‌ك» باشلیقلی مقاله‌سنده بو مسئله‌گه ده تماس ایته‌در.

کیچه‌گی کونگه‌چه روس پروله‌تاری دیکتاتورلیغی صادق خدمت‌جیسی وه له‌نین-ستالین طلبه‌سی سانالیب کیلگه‌ن فیض‌الله خواجه، اکمل اکرام‌لارنگ ساویت دوشمانلیغی حرکتله‌رینی ساناب کیلگه‌ن

یوسف اوغلی عثمان اونلارنگ تورکستان یاشلارینی آوروپاغا یوبارودانی رواللاری اوستنده اهمیتله توختایدر. یوسف اوغلی عثمان:

— «کوچ توپلاو وه قادرو حاضر لاوغا مخصوص اهمیت عطف ایتیله‌در. بو یللاردا (۱۹۲۳/۲۲نچی یللاردان بحث ایتیله‌در) اکرام اوغلی وه فیض‌الله خواجه بر غروپ بورژوآ ملتچی یاشلارنی توپلاب اوقو اوچون آلمانیاغا یوللایدر، بونلارنگ تحصیلی بزنگ خلقنگ آلتونی بیله‌ن توله‌نه‌در. سوگرادان بو قادرودان «فاشیست جاسوسلاری» یتیشه‌در» — دیدر.

فیض‌الله خواجه، اکمل اکرام وه باشقا او زمانکی تورکستان ساویت حکومتی وه قوممونیست فرقه‌سی باشلوقلارینگ قاندای شرائط وه مجبوریت تأثیری آستندا یاش تورکستانلیلارنگ آلمانیاغا اوقوغا کیتوله‌رینه راضی بولغانلقلاری مسئله‌سی أوستنده باشقا، دها مناسب بر زماندا یازارمز. بوکون بزنگ اوچون یوسف اوغلی عثمان‌نگ بو یاشلق ایچنده‌ن «فاشیست جاسوسلاری یتیشدی» دیگه‌ن تنبیتی مهمدر. بوکونکی ساویت ژارغوتندا «فاشیست» دیمه‌ك روس پرولەتاری دیکتاتورلیغینگ باریشماس دوشمانی دیمه‌کدرکه بو دا چین یوره‌کده‌ن دلی قورتولوش کوره‌شی ایشینه بیریلگه‌ن ملتچیله‌رنگ تویغوسی بیله‌ن ده تمامیله موافقدر. «فاشیست جاسوسی» دیمه‌ك ملی قورتولوش کوره‌شی کوزه‌تچیسی، تورکستان ملی قورتولوش کوره‌شینگ آلغی صفنداغی کوره‌شچه‌ن بولوك دیمه‌کدر. بو معنادا یوسف اوغلی عثمان حقلیدر. حقیقتاً ده آلمانیادا اوقوغان یاش تورکستانلیلار سوزنگ تولا وه چین معناسندا ملی کوره‌ش کوزه‌تچیله‌ری بولدیلار. «یاش تورکستان» اوگا وه تورکیه‌ده‌کی یاشلارغا تایانیب قورولدی وه اونگ تریشووی سایه‌سنده دوام ایتب کیله‌در. «یاش تورکستان»نی «ملی قورتولوش» کوره‌شینگ کوچلو تایانچیغی حالته قویغان دا شوکوچدر. «یاش تورکستان»نی یالغز تورکستان مهاجرله‌رینگ أوز آرا باغلانیشینی‌غنا ایمه‌س، مهاجرله‌رنگ یورتمز تورکستان بیله‌ن باغلانیشینی تأمین ایتوچی بر

واسطه حالنه قویوچی کوچ ده بودر. یوسف اوغلی عثمان بونی جوده یاخشی بیله‌در، جوده یاخشی آگلایدر. بونی یوسف اوغلی عثمان‌نگ خوجاینله‌ری ده جوده یاخشی بیله‌درله‌ر. «یاش تورکستان» واسطه‌سیله یورتمزله بولغان باغلانیشیمزنی اوزمه‌ك اکمل اکرام وه فیض‌الله لارغا میسر بولماغانی کبی یوسف اوغلی عثمانلارغا دا میسر بولمایاجاقدر.

تورکستان بولشه‌ویك غازیتالارینگ «یاش تورکستان»غا قاراتیب، آرقاسی کیسیلمه‌ی یوروتوب کیله‌یاتقان هجومله‌ری، روس بولشه‌ویك‌له‌ری تیموفه‌یه‌ف وه برایینله‌رنگ موسقوادا اوقوغان تورکستانلی یاشلارنی «مصطفی چوقای آگه‌تلگی» بیله‌ن عیبله‌وله‌ری (بو حقدا شو نسخه‌داغی مخصوص مقاله‌گه باقیلسین.)، یوسف اوغلی عثمان‌نگ مهاجرتده‌کی یاشلیغمزنی «فاشیست جاسوسلغی» بیله‌ن عیبله‌وی — بونلار بوتونیسی تورکستان یاشلیغی طرفندان قورولوب یوروتولمه‌کده بولغان تورکستان ملی برلگی ناشرافکاری «یاش تورکستان»نگ ملی قورتولوش کوره‌شیمزده‌گی اهمیتینی، اشغال ایتدیگی اورنینی کورسه‌ته‌در.

یاشاسین روس پرولەتاری دیکتاتورلیغی ظلمی آستندا قالغان یورتمز تورکستانگ قورتولوش حرکتینگ کوره‌شچیله‌ری، ملی کوره‌شنگ آلغی بولوگی تورکستان یاشلیغی.

مصطفی.

*

تورکستان مالدارلغی وه ساویت سیاستی

یورتمز تورکستان خوجالیغی قورولوشی اعتباریله ملی اقتصادی تورموشندا قیشلاق خوجالیغی حاکم مملکتله‌ر قاتارندادر. یورتمزنگ طبیعی شرائطی وه خلقمزنگ اجتماعی قورولوشی یوزنده‌ن قیشلاق خوجالیغمزدا مالدارلق مهم بر اورون توتادر. خلقمزنگ یوزده ۹۰ی دیه‌رلك تورموشینی یا شو وه یا بوشکلده قیشلاق-آوول خوجالیغی باغلیلیغندا قازانادر. اونگچون ده قیشلاق خوجالیغی باشندان کیچکه‌نه‌رنی بوتون ملی تورموشمز کورگوسی دیب قبول ایته آلاجاقمز. هه‌له

مملکتمزده یه‌گی قورولایاتقان صنایع خوجالیغی ساحه‌سی ساویت حکومتی طرفندان بوتون بوتونینه مهاجرت سیاستی اوچون فاندالانیلغان بر چاغدا تورکستانلیلاردا بو تویغو برقات داها آرتیق اولمالیدر.

روسیادا قیشلاق خوجالیغی تا ایسکیدن بیری حقیقی معناسندا براستثمار قورالی بولوب کیلمشدر. روس موژیکینگ رسماً گنه بولسادا حقوقاً آوولنداغی حیواندان آیریلا بیلدیگینه هه‌له بر عصر دا تولماشدر. (روس موژیگی ۱۸۶۱ ده‌گنه قوللوقدان آزاد ایتیلمشدر.) فقط اونگ بو آزادلیغی‌دا رسمی کاغد اوستونده‌گنه ایدی. چونکه اوچارلق تختی اطرافینی وه عسکری تشکیلاتینی، بونگله بوتون أداری کوچنی قولینا توشوروب آلغان ملکدارلار صنفی ایله اونلارغاغنا تایانغان‌چارلق سیسته‌مینگ استثمار آلتی بولوب قالا بارمشدر. ۱۹۰۵ انقلابندان هیچ بر نه‌رسه قازانا آلمای چیققان روس موژیکی ۱۹۱۷نچی یلی انقلابیله ده ساویت سیسته‌می بلاسینه چاتمشدر.

بوتون تورموشی بوندای فلاکت یوکی آستندا ایزیلب، استثمار ایتیلیب کیلگه‌ن روس موژیکی بو آلیشقینلیغی یوزنده‌ن بوکونکی آغیر تورموشینی دا هیچ بر تورلو اعتراض اثری کورسه‌تمه‌ی یوروتمه‌کده، داها توغروسی سورونمه‌کده‌در. بلکه‌ده اونگ اوچون بوتون بوآغیر لقلارنی روسیا ایمپه‌ریالیزمی وه روسلغی اوچون تاشیماقدا بولغانلیغی تسلیمی توشونوله آلادر. بزچه ایگ توغروسی اونگ تویغوسزلیغیدر.

ساویت دوقتورینی (اساس‌مسلك وه اصولی) یالغزکویلونك منفعتی‌ایله‌گنه ایمه‌س، حتی قیشلاق خوجالیغینگ طبیعی قاراقته‌ری ایله ده اویوشا آلمادیغی ایلك بیللاردا یاق آگلاشیلمشدر. قیشلاق خوجالیغینگ قایسی بر تارماغینی آلساق، ایلك، «سوغوشچان قومونیزم» دورنده شدتلی بر کیریله‌مه وه بو صورتله توقفان آغیرلقلاردان قورتولا بیلمه‌سی نتیله تطبیق ایتیله باشلاغان «نه‌پ» (یه‌گی‌اقتصادی سیاست) دورنده عمومی برکوته‌ریلیش اثری کوره‌مز. طبیعی ساویت حکومتینگ قارشیلاشدیغی آغیرلقلاردان چیقابیلو امیدیله قبول ایتدیکی «نه‌پ» سیاستی اونگ

اصل نظریه‌له‌رنده‌ن وازکیچمش اولدیغینی کورسه‌تمه‌دیگی کبی، «نه‌پ» دورنده‌کی کوته‌ریلیشی ده قیشلاق خوجالیغینگ تامیله ساغلاملاشیب آلغانلیغینی کورسه‌تمه‌س ایدی. برکره بوکوته‌ریلو، ساده‌چه بر «کمیت» مسئله‌سی‌گنه ایدی. اونگ کیفیتگه ده تأثیر ایتب حقیقی اقتصادی معنا قازانماسی اوچون اوزونچا یول یورومه‌سی لازم ایدی. ساویت حکومتی ده تیزگنه اوز اساس مسلکی تطبیقاتینا قایتماقله بو امکانلنی ده بیترگه‌ن بولدی. بو صورتله ساویت اساس مسلکی بر داها اورتاغا چیقماقله قیشلاق خوجالیغی فلاکتی یه‌گیده‌ن باشلانغان بولدی. اگر ده شو یاریم یولدا قالدیریلغان «نه‌پ» دوری کوته‌ریلونده‌ن قطع نظر ایته‌جه‌ك اولورساق، قیشلاق خوجالیغینگ ساویتله‌ر دورنده دائمی بر بحران ایچنده سورونوب کیلمه‌کده بولغانینی سویله‌مه‌ك ممکندر.

طبیعی بزنی اوز یورتمز وه خلقمزنگ مقدراتی‌گنه علاقه‌دار ایته‌در. بو ساویتله‌ر دورنده قیشلاق خوجالیغینگ کیچیریب کیله یاتقان فلاکتنده‌ن ده اوز یورتمز وه خلقمز حصه‌سینا توشکه‌ن قسمی بیله‌ن‌گنه مشغول اولاجاقمز. شونی‌دا باشدایاق سویله‌مه‌ك لازم، که تورکستان دهقان‌مالدار خلقی حصه‌سینا اولدوقچا آغیر بر پای توشمشدر. تورکستان دهقان خلقی بر طرفدان عمومیتله استثمار آلتی بولغان دهقان خلق قاتلامی منسوبی اولاراق استثمار ایتیلسه، ایکنچی یاقدان او قیزیل روسیا ایمپه‌ریالیزمی مستملکه‌سی خلقی اولاراق استثمار ایتیلمه‌کده‌در. دیمه‌ك اونگ اوموزنده ایکی قاتلی بر استثمار یوکی باسیب یاتادر.

بوندان اولکی یازیدا پاختا مسئله‌سینی کوزده‌ن کیچیرگه‌ن ایدیك. بو سفر ده ساویت روسیا خوجالق وه مستملکه سیاستینگ خلقمز وه خوجالیغمزغا قیلغان ظلم وه اهانتینی بوتون چیپلاقلیغی ایله کورسه‌ته تورغان مالدارلق مسئله‌سینی قیسقاغنا کوزده‌ن کیچیرمه‌کچی بولامز.

تا ایسکی زمانلاردان بیری خوجالق تورموشمزدا مالدارلق مهم بر رول اویناب کیلمشدر. سوك دورده ده قیشلاق-آوول خوجالیغی قاتلامنداغی اهالیمزنگ یارمیسندان آرتیغی مالدارلقنی اساس تورموش

منبعی ایتب کیلگه‌ندر. عموم خوجالیغمز استحصالاتندا دا مالدارلق پاختا-دان سوگراغی، ایکنچی اورونتی توتوب کیلمشدر. اونوم وه مستحصلنه فائده کیترو جهتنده‌ن آلنغاندا او برنچی اورونداتوره‌وشدر.

انقلابغا قادارغی دورده روسیا آسیاسندا کورسه‌تیلمه‌کده بولغان ۶۰ میلیون چاماسنداغی مال سوروسینگ تام ۴۰ میلیونی ۹ تورکستان ولایتنه(*) توشه‌ر ایدی ایدی. بونگ اوستنه او زمانغی بوخارا وه خیوه خانلقلاری مال بایلیغینی علاوه ایتسه‌گز بوتون تورکستاندا آزندا ۵۰ - ۵۵ میلیون چاماسندا مال بولغانینا حکم ایته‌آلاسز.

۱۹۱۰لاردا روسیا آسیاسندا هه‌ر یوز اهالیگه ۵۴ آت، ۶۰ قارا مال، ۱۵۳ قوی، ۱۹ ایچکی توشه‌ر ایدی. («آزیاتسکایا راسیا» جلد ۲ ص. ۲۹۸) طبیعی بو عموم اهالی اوزرینه قورولغان بر نسبتدر. مالدار اهالی آیریم آلنغاندا منظره یه‌نه‌ده باشقاچا بولوب چیقادر.

۱۹۳۳نچی یلی ایسه قولخوزچی عائله‌له‌رینگ خصوصی استفاده-سینه بیریلگه‌ن مال هه‌ر یوز قولخوزچی عائله‌سینه ۱۱۱ باش مال‌توشه‌در. («قازاغستانسکایا پراودا» ۳۷ .. ۶ .۳) قولخوزچیلارنگ شخصی استفا-ده‌سینه یالغز ۲ اوفاق مال جنسیله محدود مقداردا ساغین سیغرغنا بورا قیلغانلیغینی بز «ستالین قولخوز اوستافی» وه اونگ اطرافنداغی اوزون مناقشه‌له‌رده‌ن بیله‌مز.

آیریم دائره‌له‌رده‌گی مال سانی حرکتی اطرافنداغی سانلار دا ساویتله‌ر دورنده مملکتمز مالدارلیغی وه عمومیتله خلق خوجالیغینگ کیچیردیکی فلاکتله‌ر درجه‌سینی آچیق کورسه‌تمه‌کده‌در. مثلا ایمدیکی قازاغاندی ولایتی دائره‌سنده ۱۹۱۶نچی یلی ۴ میلیون ۴۰۴ میگ ۷۰۰ باش مال بولغان. بو سان ۱۹۲۲نچی یلی ۱میلیون ۳۷۳ میگگه توشه‌در. «نه‌پ» دورنده او قایتادان کوته‌ریلیب ۴ میلیون ۲۷۸ میگگه

(*) ۱) ماورای قاسپی، ۲) سمرقند، ۳) فرغانه، ۴) سیردریا، ۵) یدی سو، ۶) آقمولا، ۷) سه‌میپالاتنسک، ۸) تورغای، ۹) اورال ولایتله‌ری‌در.

چیقادر. ۱۹۳۵نچی یلی ایسه عینی دائره‌ده ۱میلیون ۲۰۷ میگ ۵۰۰باش مال قالغان. («س. قا.» ۳۵ .۱۰ .۲۸).

بوتون قازاغستاندا ۲۸ - ۱۹۲۷ ده ۳۱ میلیون ۸۵۱ میگ بولغان. («قازاغستان خلق خوجالیغی» ۱۹۲۸نچی یل، سان ۱، ص. ۲۹) مال سانی ۱۹۳۳نچی یلی ۴،۵ میلیونغا توشمشدر. («قازاغستانسکایا پراودا» ۲۰ نچی غینوار ۱۹۳۷).

قیرغزستاندا مال سانی۱۹۲۸نچی یلی ۷ میلیون ۴۸۰ میگ ایکه‌ن ۱۹۳۳نچی یلی ۲ میلیون ۲۸ میگگه توشمشدر. (ریسقول اوغلی‌نگ «قیرغزستان»آتلی روسچا کتابی، ۱۹۳۵، موسقوا، ص. ۹۹ - ۱۰۱).

تورکمه‌نستاندا ۱۹۲۹نچی یلی ۵ میلیون ۳۵۰ میگ سانالغان مال باشی ۱۹۳۳ ده ۱ میلیون ۴۸۰میگگه توشمشدر. («تورکمه‌نسکایه‌ایسکرا» ۱۱ ایون ۱۹۳۴).

تاجیکستاندا مال سانی ۱۹۳۲نچی یلی اوچون ۳ میلیون ۹۵۰میگ چاماسندا کورسه‌تیله‌در. («تاجیکستان مسئله‌له‌ری» نام روسچا اثرنگ ۲نچی جلدی، ۱۹۳۴، له‌نینغراد، ص. ۱۲۲).

تورکستانگ قازاغستاندان باشقا، یعنی ساویتله‌ر طرفندان اورتا-آسیا دیب یوروتولگه‌ن قسمی بوتون آلنغاندا ۱۹۲۹نچی یلی ۲۵میلیون ۵۵۹ میگ دیب کورسه‌تیلگه‌ن مال سانی ۱۹۳۳نچی یلی ۸ میلیون ۹۵۴ میگگه توشمشدر. («تورکمه‌نسکایا ایسکرا» ۲۸سه‌تابر ۱۹۳۴).

ساویت مطبوعاتی ۱۹۳۳نچی یلنی مال قیرغینی اوچون سوك یل دیب کورسه‌ته‌در. ۱۹۳۴ نچی یلدان آلیب حقیقتاً هیچ بولماغاندا سان اعتباریله کوته‌ریلیش بارلیغی کورونه‌در. بونگ اسبابنه ده قیرغینلا-رنگ عاملله‌رینی قیدیردیغمز زمان یاناشاجاقمز. ایمدیلك بو قاداری یلدن کفایتله‌نب توروب حاضرغی وضعیتنی کورسه‌توچی بر نیچه سان کیتره‌یلیك. سابق اوزبیکستان قومیسارلار شوراسی باشلوغی فیض‌الله ۱۹۳۷نچی یلی خوجالق پلانی حقندا سویله‌رکه‌ن، اوزبیکستان وه اوکا باغلی قارا-قالپاغستان دائره‌سنده ۶ میلیون ۱۱۳ میگ باش مال

بارلیغینی آگلاتادر. («پراودا ووستوکا» ۳۷ .۲ .۲٤). اوچنچی بیش یللق پلان مناقشه‌له‌رنده‌ن بو دور سوگندا یعنی ۱۹٤۲نچی یلی سوگندا شو دائره مال ساینینگ ۱۰ میلیون ۱۰۰ میکگه چیقاریلماقچی بولغانلیغی آگلاشیلادر. («پراودا ووستوکا» ۳۰ مای ۱۹۳۷).

تورکمه‌نستاندا ۳نچی بیش یللق اثناسندا مال باشینی آرتیریب ۱۹۲۸نچی یلی درجه‌سینه ایریشترمه‌کچی، یعنی مال ساینینی ٤،٥ - ٥ میلیونغا بیتکیزمه‌کچی بولادرلار. («ت. ا.» ۳۷ .٥ .۱۸).

قازاغستاندا مال حاضردا ۹،٥ میلیون چاماسندا («قازاغستانسکایا پراودا» ۳۷ .۱ .۲۰) بولغان مال ساینینی ۳نچی بیش یللق سوگندا ۲۰ - ۲۲ میلیونغا کوتەرمه‌کچی بولادرلار («ق. پ.» ۳۷ .٦ .۳). بو سوڭ سانلارغا دقت ایتسه‌گز تورکستانڭ اصل مالدارلق منبعی بولغان قازاغستاندا ۳نچی بیش یللق سوگنداغنا ۲۹-۱۹۲۸نچی یلی سویه‌سنڭ ۳ دەن ۲سینه ایریشمه‌کچی بولغانلیغینی کوره‌سز. ساویت پلان سانلاری ۱۹٤۳نچی یلی اوچون بیلگیله‌نگه‌ن درجه‌نڭ ده صرف سان مسئله‌سی گنه بولغانلیغینی‌دا آچیق کورسه‌تمه‌کده‌در. بو جهتنی آیریم مال جنسله‌ری أوسو حرکتی وه بو یولداغی ساویت پلان سانلاری آچیق کورسه‌تمه‌کده در. مثلا ۳نچی بیش یللق سوگندا قازاغستان مال ساینینی ۲٥-۲٦میلیونغا ایریشترو ممکن بولغانلیغینی آلغا سورگه‌ن بر پروژه‌ده آیریم مال جنس‌له‌ری اوچون شوندای سانلار کورسه‌تیله‌در: آت—بیرمیلیون ۱٦۰ میڭ، تویه—۱٤٤ میڭ، قارا مال—۷ میلیون ۷۸۰ میڭ، قوی — ایچکی ۱٦ میلیون ۳٤٤ میکگه چیقاریلماقچیدر(*). («ق. پ.»۲٤.٥.۳۷). بونی سز ایسکیده‌کی مال سوروله‌رینڭ جنسله‌رگه آیریلووی بیله‌ن چاقیشترساگز، مسئله بوتون آچیقلغی بیله‌ن یوزه‌گه چیقادر. ساویت پلاننده بو جهتنڭ نیچین بوندای قویولدیغینڭ یا خود قویو مجبوریتی حس ایتیلدیگینڭ سببینی سوگراق کوره‌جه‌کمز.

یوقاریداغی تفصیلاتنڭ مهم نقطه‌لارینی آلیب خلاصه ایته‌تورغان

(*) تونغوز ۱ میلیون ۳۰۰ میڭ.

بولساق، ۱۹۲۹نچی یلی۵۸ میلیون ٤۱۰میڭ باش مال بایلیغی بولغان خلق خوجالیغمز ۱۹۳۳نچی یلی ۱۳ میلیون ٤٥۰ میڭ باش مالغا قاراب قالمشدر. اگرده آیریم دائره‌له‌رنڭ مالداغی قیرغین، یوقالتو نسبتی آیریم آلینسا ایڭ کوب مال یوقالتغان دائره‌نڭ ده بوتون تورموشی مالدارلقغا باغلی خلق طبقه‌سی بولغانلیغینه ی کوره‌مز. یوقاریداغی سان‌لاردان ۳نچی بیش یللق سوگندا دا انقلابدان اولکی دور سویه‌سینه ایریشو ساویت پلانلارندا دا تصور ایتیله آلمادیغینی کوره‌مز. ساویت پلانی‌دا ۳نچی بیش‌یللق سوگنداغنا ۱۹۲۹نچی یلغی سویه‌نڭ ٤ده‌ن۳ینی کوزده توتمشدر. ساویت سیاستینڭ یاراتدیغی شرائط آستندا بو قادا‌رینی دا امید ایتو آرتیق اوپتیمیزم(نیکبینلك)در.

ایکی-اوچ یللق بر مدت ایچنده ایڭ مهم تورموش منبعلارندان بریسینڭ ٤ده‌ن ۳ینی هیچ بر مقابلسز یوقالتیب آلغان برخلق خوجالیغی وه بالخاصه بو استحصال قولینا تورەوشیله باغلی اهالی قاتلامینڭ معروض قالدیغی فجاعتنی کوروب سیزه بیلو اوچون بویوك بر أقتصاد بیله‌ر مه‌نی بولونڭ هیچ‌کیره‌گی یوقدر. بونڭ اوچون آزیجق بولسا دا وجدان، انصاف ایگه‌سی بولو یتیشه‌در.

تورکستان مالدار اهالیسینی قایسی نیت، قاندای یوللار وه قاندای واسطه‌لار بیله‌ن بو اوچورومغا کیتریلب چیقاریلدیغینی یعنی بو فاجعه‌نی یاراتقان ساویت روسیا سیاستینی ایکنچی قسمنده کوزده‌ن کیچیره‌جه‌کمز..

تیمور اوغلی.

*

سیاسی پوغروم دوام ایته‌در

تورکستاندا سیاسی پوغروم دوام ایتمه‌کده‌در. تورکمه‌نستان فرقه مرکزی قومیته‌سی کاتبی آتنا محمداوغلی‌دا ملتچی، خلق دوشمانلاری قاتارینا کیریتیلدی. أوزبیکستاندا ساوخوزلار قومیساری کریم اوغلی، عدلیه قومیساری سیدعلی خواجه اوغلی وه مالیه قومیساری اورونباساری

عابدجان اوغلی وه باشقالار دا اورونلارندان قوولوب ملتچی وه خلق دوشمانی اعلان ایتیلدیله‌ر(*). بو ملتچی- خلق دوشمانلاری لیسته‌سی بیله‌ن بر قاتاردا اعداملار سانی‌دا أوسوب بارادر. فیض‌الله خواجه، اکمل اکرام، عبدالله رحیمبای، آیتاق اوغلی نادر بای، آتابای اوغلی قایغیسز، قولومبه‌ت اوغلی اوزاقبای، ریسقول اوغلی تورار، اسفندیار اوغلی سنجار وه باشقا اونلار، یوزله‌رچه کیچه‌کی اوقتوبر انقلابینگ سیوگیلی بالالاری وه روس پرولەتاری دیکتاتورلیغینگ صادق خدمت- چیله‌ری ده بو أولومده‌ن قورتولوب قالا آلماسلار.

«خلق دوشمانی»... بو نه‌دیمه‌کدر؟ تورکستان ملی منافعی با- قیمندان بو آتالغان کشیله‌رنگ خلق دوستی بولا بیلوله‌ری احتمالی ده یوقدر. اونلار یالغز موسقوا حکمرانلیغینگ دوستلاری وه اونگ آگه‌تله‌ری، بزنگ یورت وه خلقمز دوشمانلارینگ صادق خدمتچیله‌ری ایدیله‌ر. اگرده بوکون موسقوا بو کشیله‌رنی «خلق دوشمانی» دیب اعلان ایتکه‌ن بولسا، بونی «روس خلقی دوشمانی»، بوکون بولشه‌ویك- ساویت حکومتی طرفندان تمثیل ایتیلمه‌کده بولغان «روس دولتی دوشمانی» معناسندا آگلاش کیره‌ك. تورکستان بولشه‌ویکله‌رینی خلق دوشمانی اعلان ایتب اونلارغا تورکستانی روسیادان آیریب آلماق اورونوشینی عیب قیلب یوکله‌مه‌کده بولغان ساویت حکومتی روس حلقندا غیر روس خلقلارغا دوشمانلق تویغوسینی اویغاتماقچی، روس ملی شووینیزم وه ایمپه‌ریالیستلك اشتهاسینی آرتیرماقچی بولادر. دقت ایتسه‌گز روس قوممونیسته‌ری ایچنده‌ن چیققان «خلق دوشمانلاری»نگ قاپیتالیزم وه بورژوآ سیسته‌مینی تورغوزماقچی بولغانلارینی، یعنی صنفی دوشمانلار بولغانینی کوره‌سز. بونلارغا قارشی معین صنف، طبقه‌نی غنا هیجانغا کیترو آگلاشیلادر. تورکستانداغی (وه باشقا غیرروس أولکه-

(*) مقاله یازیلیب بولغاندانسوگ آلنغان خبرگه کوره، أوزبیکستان محلی صنایع قومیساری اورونباساری واسع محمد اوغلی دا اورونیدان قوولغان («قیزیل أوزبیکستان» 4.XI.37)

له‌رده‌کی) «خلق دوشمانلاری» ایسه تورکستانی (وه اوز یورتلارینی) روسیادان آیریب آلماقچی یعنی «ملی دوشمان» بولادرلار وه بونلارغا قارشی بوتون روس خلقی هیجانغا کیله‌در. حتی روس مهاجرله‌ری آراسندان ساویت حکومتینگ باریشماس دوشمانلاری سانالغانلاردا بو تورکستان وه باشقا غیر روس أولکه سه‌پاراتیست بولشه‌ویکله‌رگه قارشی هیجان کورسه‌تەدر وه بونلاردا فیض‌الله خواجه، اکمل اکرام وه باشقا- لارغا موسقوا طرفندان یوکله‌تیلگه‌ن عیبله‌رگه ده براینانچ کورونه‌در. بو ایسه آق روسلارنگ ساویت حکومتی سیاستینه اعتمادی دیمه‌کدر.

موسقوانگ تورکستاندا اوتکه‌زمه‌کده بولوندیغی سیاسی پوغروم- نگ عمومی مفهومی بودر.

***

بو قوولغان وه جزالارینی کوتوب تورغان تورکستان بولشه‌ویك- له‌ری یرینه کیم کیتریله‌در؟ بو اوروندا ایکی نقطه‌نی آیریچا کورسه‌تیب اوتو سوك درجه‌ده مهمدر. برنچیه‌ن ساویت حکومتی هیچ بو تورلو ماضیسی، «انقلابی ستاژ(خدمت)ی» بولماغان یالغز ستالین‌نگ شخصنه مدیونلق تویغوسندا بولا بیله‌تورغان کشیله‌رنی گنه ساقلاماقدادر. فیض- خواجه، اکمل اکرام، آیتاق اوغلی نادربای، آتابای اوغلی قایغیسز وه باشقالارنگ آنچاغنا «انقلابی ستاژ»لاری بار ایدی. اونلار حقلی اولاراق بولشه‌ویك انقلابینه خدمت ایتکه‌نلك ادعاسندا بولونابیله‌جه‌کله‌ر ایدی. دیمه‌ك بوکشیله‌رده بر درجه‌گه قادار «فکر تایاناغی» بار ایدی. کیچمشده بعضیلاری، مثلا ریسقول اوغلی تورار، اکرام اوغلی اکمل حتی ستالین‌نگ اوزی بیله‌ن مناقشه‌گه کیرو جسارتنده بولونغانلارایدی. خوجان اوغلی سلطان بیك، سعدوقاص اوغلی اسماعیل ساویت حکو- متینگ تورکستانداغی سیاستینی «ایمپه‌ریالیزم» دیب آتاب آچیق تنقید وه بو سیاستنگ اوزگه‌رتیلوینی طلب ایتب چیققان دا ایدیله‌ر.

ستالین‌نگ یه‌گی سایلاغان ایشچیله‌ری ایچنده بوندای کشیله‌ر یوقدر. مثال اوچون تورکمه‌نستان‌نگ یه‌گی «رهبرله‌ری»نی آلایلیق.

۱)مەنه اجتماعی تأمینات قومیسارلیغینا سایلانغان نوری قاراجا قیزی.«بو خانم» ۱۹۰۸نچی ییلی توغولغان. دیمەك انقلاب باشلانغان ییلی اونگ ۹ یاشی بار ایدی. او فقیر بر عائلەنگ قیزی بولغان؛ ۱۹۲۵نچی ییلدان بیری «قومسومولدا» بولغان؛ ۱۹۲۷نچی ییلی‌غنا فرقەغا آلنغان. بوندان باشقا هیچ بر تورلو انقلابی خدمتی بولغانلیغی دا کورسەتیلمەیدر. ۲)مالیه قومیساری سەراخس آتلی اوغلی. بوکشی ۱۹۱۰دا دنیاغا کیلگەن، دیمەك انقلاب باشندا ۷ یاشلی بر بالا ایدی. قیزیل آرواتدا بر ایشچینگ اوغلیدر. ۱۹۳۰نچی ییلدان بیری فرقەدادر. ۱۹۳٤نچی ییلدان بیری دولت باتقاسینگ تورکمەنستان شعبەسنده باشقاروچی‌اورونباساری‌بولغان. ۳)معارف قومیساری آیتقول گەلدی اوغلی ۱۹۱۱نچی ییلی توغولغان. دیمەك انقلاب باشندا ٦ یاشندا بر بالا ایدی. ۱۹۲۹نچی ییلی تاشکند پاختاچیلق اینستیتوتیگه کیرگەن، فقط بیتره آلماغان. قیزیل آرواتزاوودندا زرگر بولوب ایشلەر ایدی. ۱۹۳۱نچی ییلدان بیری فرقه اعضاسی. ٤)قومیسارلار شوراسی رئیسی آیتبای خدایبیرگەن اوغلی‌ایسه ۱۹۰۹دا دنیاغا کیلگەن. دیمەك انقلاب باشندا ۸ یاشندا ایدی.۱۹۲۵نچی یلغاچا «باتراق—چایریکار». ۱۹۳۰ نچی ییلی عشق آباددا قیشلاق خوجالغی تەخنیکومینی بیترگەن. ۱۹۲۹نچی ییلدان بیری فرقه اعضاسیدر. ۱۹۳۳نچی ییلغا چاقلی تورکمەنستان قیشلاق خوجالیغی‌اینستیتوتنده اوقومش؛ غالبا بیتره آلمامشدر. اونگ انقلابغا قیلغان‌یگانه خدمتی اولاراق ۱۹۳۰نچی ییلی باسماچیلقغا قارشی کورەشکه قاتناشقانلیغی کورسەتیلەدر.(دیمەك ۱۹۳۰نچی ییلی‌دا باسماچیلق حرکتی بولغان!) ۵)ایگ سوگندا مەنه تورکمەنستان مرکزی اجرائیه قومیتەسی رئیسی، یعنی تورکمەنستان رئیس جمهوری خیوەلی بابای اوغلی، ۱۹۰۲ده دنیاغا کیلمش بابای اوغلی ۱۹۱۸نچی ییلغا چاقلی باتراقدر. اوندان سوگرا ۱۹۲۹نچی ییلغا چاقلی تیمریولدا قارا ایشچیدر. ۱۹۲۵نچی ییلدان بیری قومسومولدادر. ۱۹۲٦نچی ییلی فرقەغا آلنغان. مرکزی اجرائیه

قومیتەسی رئیسلگنه تعیینله‌نگونچه عشق آباد عالی قیشلاق خوجالیغی مکتبنده اوقوموشدر.

مکتبنی بیتره آلماغان وه یاده چەله سوادلی باترا قلار، ایشچیلەر خلق قومیسارلقلارینا کیتریلمشلەردر. طبیعی بونلار تورکستاندا روس پرولەتاری قانلی دیکتاتورلیغینگ کور آلتله‌رنده‌ن‌گنه عبارت اولاجاقلاردر. سلفلەرینگ عاقبتی ایسه اونلارغا دائما قانغا سوساغان خوجاینله‌رینگ ایسته‌گینی قیدیریشنی اخطار ایتب توراجاقدر.

یاسالغان أوزگەریشنگ ایکنچی خصوصیتی «اتفاق جمهوریتی» دیب آتالغان تورکستان قیبله جمهوریتله‌رینگ ۵نده ده، حقیقتاً بوتون‌حاکمیتنی قولندا توتوب توروچی‌ایچکی‌ایشلەر قومیسارلیغینگ غیر تورکستانلیلار قولندا بولغانلیغدر. مثلا تورکمەنستان ایچکی‌ایشلەر قومیساری—نوده‌ف، تاجیکستاندا زاگوزدین؛ اوزبیکستاندا—آپره‌سیان؛ قازاغستاندا زالین؛ قیرغزستاندا—لوتسمانوف دیگەن جانوارلاردر. یەگیده‌ن تعیین‌ایتلگەن قومیسارلار حقنداغی‌معلوماتغا تورکستان‌غازیتالاری‌سارا گلق کورسەتمەسه ایدی، شبهەسز بیز بو آپره‌سیان وه نوده‌ف لارغا اوخشاش‌مخلوقلارنك باشقا بویوك اورونلارنی توتوب اوتورغانلارینی‌دا کوروب قالار ایدیك. مثلاً اوزبیکستان حکومتی رئیسینگ اورونباساری قووالەف، قازاغستان حکومتی رئیسینگ اورونباساری—لازارەف، تورکمەنستان حکومتی‌اورونباساری—گوتلوبەر، ایکەن. بونگ اوستینه اورتا-آسیا حربی‌دائره‌سی قوماندانی، اونگ اورونباساری، ارکان حربیه باشلوغی وه اونگ اورونباساری، شونگده‌ك آیریم جمهوریتلەر عسکری قوروەی قوماندانی، اورونباساری؛ ارکان حربیه‌سی باشلوغی وه اونگ اورونباساری بوتونیسینگ روسلاردان بولغانینی علاوه ایتسه‌گز، تورکستانداغی روس ایمپەریالیزمینگ حقیقی یوزینی وه اونگ سوك یوغروم بیله‌ن نه درجەده کوچه‌یتیلگه‌نلگینی آچیق کورگەن بولورسگز.

***

بولشه‌ویکله‌رنگ 12 ییلدان سوڭ غنا اعتراف ایتدیکله‌ری بیر حقیقت

قویودا کیتربلمه‌کده بولغان «آچیق خط» ۱۲ ییل بوندان اول «ئه‌گبه‌کچی قازاق» (۲۵ .۱۱ .۱۷) غازیتاسندا باسیلمشدی. «سوسیالیستیك قازاغستان» غازیتاسندا (۳.۱۰.۳۷) چققان تیموفه‌یه‌ف وه براینین آتلی ایکی روس قوممونیستینگ بر یازیسی بو سوڭ درجه‌ده قیزیق وه مهم وثیقه‌نی قایتادان ایسله‌تب اوتورادر. او زمان، یعنی بوندان ۱۲ ییل بورون، قازاغستان بولشه‌ویکله‌ری باشلوقلاری (بونلارنگ ایڭ بویوك باشچیسی او زمان ستالین‌نگ بوکونکی ایڭ یاقین یولداشی، «گه. په. ئو»نگ باشلوغی یه‌ژوف ایدی) قازاق یاش قوممونیسته‌ری طرفندان یازیلغان بو مهم آچیق مکتوبنگ معنا وه اهمیتینی آڭلای آلمادیلار. مه‌نم «دنی» غازیتاسندا (۲۶ .۱ .۷)غی «انتباه» باشلیقلی مقاله‌م چیققاندان سوڭ غنا بو مهم وثیقه‌نگ مفهومینی آڭلاب آلغان بولشه‌ویکله‌ر مکتوب مؤلفله‌رینه مفهومی آپ - آچیق کورونوب تورغان مکتوبله‌رینی تأویل ایتدیریشکه باشلادیلار. «۹۹/۹۸ پروتسینتی مالدار وه دهقان آوول خلقندان عبارت بولغان قازاقلار ایچنده مارقس-له‌نین نظریه‌سینی تمثیل ایته‌تورغان قوممونیست فرقه‌سینگ بولا بیلووی اوچون قاندای دلیللەر بارلیغینی» سوراغان مکتوب مؤلفله‌رینه قایتادان بو مه‌نگ مقاله‌مگه جواباً، قازاقلار ایچنده قوممونیست فرقه‌سی بولووینا شبهه ایتمه‌دیکله‌ری حالدا آنجاق بو حقدا بر تاقیم ایضاحات آلماق ایسته‌دیکله‌رینی یازدیردیلار («ئه‌گبه‌کچی قازاق»، ۲۶ .۱ .۲۹). بولشه‌ویکله‌ر ایضاحات شبهه پیدا بولغانداغنا طلب ایتیله‌تورغانینی دا آڭلامادیلار.

آرالقدا ۱۲ییل کیچدی. مکتوب مؤلفی یاش قوممونیسته‌ر أوسوب مسئول ساویت ایشچیله‌ری بولدیلار. آرالارندان بر قانچالاری (مثلا توغجان اوغلی عباس، جانسوگور اوغلی وه باشقالار) یوکسه‌ك اورونلارغا ایرشدیله‌ر.

قازاغستان قوممونیست فرقه‌سی باشلوقلاری بو سورغولارغا بیره آلماسدان قالغان جوابنی ساویت عملیاتی وه تورموش أوزی بیریب قویدی. او آچیق مکتوبده آتالغان قازاغستان قوممونیست فرقه‌سی باشلوقلاری بوتونیسی دیه‌رلك «بورژوآ ملتچی» وه «ابدی فرقه دوشمانلاری» صفینا کیریب قالدیلار. او مکتوب مؤلفله‌ری ده بو قافله ایچنده درلەر. نهایت ایمدی گنه بولشه‌ویکله‌ر بو مکتوبنگ اوزله‌ری اوچون أولدوروچی معنا وه اهمیتینی آڭلاماقدالار. مه‌نه ایمدی تیموفه‌یه‌ف وه براینین «بورژوآ ملتچیله‌ر، فرقه‌نگ ابدی دوشمانلاری‌در» باشلرقلی مقاله‌لەرنده («سوسیالیستیك قازاغستان» ۳.۱۰.۳۷) نیمه‌لەر یازادرلار:

«بو خطنگ عکس‌الانقلابی خط ایکه‌نینده شبهه یوق. بو «خطنی» چوقای اوغلی درحال ایلیب آلیب، اوکا تامیله قوشولادی. بو خط «ئه‌گبه‌کچی قازاق»دا باسیلغاندان کیین چوقای اوغلی اونی درحال آقلارنگ «دنی» دیگه‌ن غازیتاسینا ترجمه ایتب چیقارتادی. چوقای اوغلی بو «مکتوبنگ» نیمه ایکه‌نیگه توشونه‌دی، فرقه ایچنده‌گی آگه‌تله‌رینگ مکتوبی ایکه‌نلیگینی بیلدی. بو «خط» قازاغستاندا قوممونیست فرقه‌سی ایله ساویت حکومتینگ قانونی ایکه‌نلیگیگه شبهه کیترگه‌ن خط ایدی.»

تیموفه‌یه‌ف وه براینین حقلیدرلار: مکتوب حقیقتاًده «عکس‌الانقلابی» بر وثیقه‌در. فقط او تورکستانداغی وضعیت بیله‌نده تامیله اویغوندر. بو «عکس‌الانقلابی» وثیقه‌نگ تورکستانداغی وضعیت بیله‌ن اویغون بولغانلیغینی بوکون ده عینی وضعیتنگ دوام ایتمه‌کده ایکه‌نینی بزگه بوکونکی اوتکه‌زیلمه‌کده بولغان «سیاسی پوغروم»، هیچ بر صورتله رد ایتب بولماسلق بر شکلده اثبات ایتمه‌کده‌در. حقیقتده ده تورکستاندا قوممونیست فرقه‌سی وه ساویت حکومتی موجودیتی مشروع بر شکلده بولسایدی، یعنی او تورکستانگ منفعت وه شرائطینا اویغون بولسایدی، نیچین بو فرقه وه حکومتنگ تورکستانلی رهبرله‌ری بوتونیسی بو «فرقه وه حکومتنگ ابدی دوشمانی» بولوب قالدیلار؟ نیچین بولشه‌ویکله‌ر

۱۲ ییل بورون یازیلغان، قوممونیست فرقه‌سی وه ساویت حکومتینگ تورکستاندا حق حیاتینی شبهه آستینا آلغان بو مکتوبنی بوکون، او زمانکی قوممونیست فرقه وه ساویت حکومتی باشلوقلارینگ قوممونیست فرقه‌سی وه ساویت حکومتی دوشمانی اعلان ایتیلدیکله‌ری کونده‌گنه حقیقی معناسندا آگلاب اوتورادرلار؟ بو موسقوانگ بو مکتوب مؤلفله‌رینگ حقلیلیغینی آگلادیغی اوچون ایمه‌سمی؟ اگرده تورموش بومکتوب مؤلفله‌ری شبهه‌سینی رد ایتکه‌ن بولسا، اولارنی یاشلقلارندا یازدیقلاری بو مکتوب اوچون بوکون عیبله‌و، جزالاندیرونگ نه معناسی بار؟....

تیموفه‌یه‌ف وه براینین لارنگ یازدیقلاری کبی مه‌ن او مکتوبنی قولغا توشوره‌رـ توشوره‌مس بو تورکستانلی یاش قوممونیسته‌رنگ توغرو یولدا ایکه‌نلکله‌رینی درحال آگلادم. فقط اونلارنی اوز آگه‌تم دیب سانا‌ونی اویلامادم دا. یوق، مه‌ن تورکستاندا آگه‌تله‌ر قیدیرمادیغم کبی بونگ اوچون اورونمایمه‌ن ده. مه‌نم یاخشی بیلدیگم، آگلادیغم وه یولندا خدمت ایتمه‌کده بولوندیغم وه کوچم ایریشکه‌نیچه خدمت ایته‌جه‌گم، یورتم تورکستانتگ شرائط وه منافعی أوزی مه‌نم کبی صادق آگه‌تله‌رینی یاراتماقدادر.

بو تورموشنگ أوزکوچیدر. بزنگ کوچمز ده شوندادر. مملکتمزده حقسز حکم سوره‌مکده بولغان موسقوا قوممونیست فرقه‌سی وه ساویت حکومتینه قارشی غلبه‌مز اوستنده‌گی سارسیلماس ایمانمزنگ اساس تایانچیغی‌دا بودر... مصطفی.

آچیق خط

(اوراز، نعمت، اسماعیل، سلطان بیك، سیدعلی، تورار، نذیر یولداش لارغا)

قازاق آراسندا پارتیا یورتچیلغی هه‌لیگه‌چه یاش. قازاق اورتاسنداغی کوب نیگزلی مسئله‌له‌ریمیزهه‌لیگه‌چه پارتیا یولی‌یله‌ن بولغان‌یوق، توشوتورولگه‌ن یوق. قالین ایل (بیر طرفدا) تورسون، ئه‌گبه‌کچی

ایلگه باشچی بولوب اوتورغان کوب قوممونیست، قومسومولالاریمزغا دا آچیلماغان سوزله‌رنگ بیر آزین بیز توبه‌نده، آیری-آیری سوراق قیلیب اوتورمیز؛ اوشا سورا قلارغا پارتیا وه حکومت ایشله‌ریده یورگه‌ن باشچی قازاق قوممونیسته‌ری فکرله‌رین بیلدیرسه‌له‌ر ایکه‌ن. قویولغان سورا قلار بویونچا پارتیا أوز کوز قاراشینی (نقطهٔ نظرینی) توشوتورسه ایکه‌ن.

۱ــــ قازاق آراسنداغی تاب جیگی (صنف آیرماسی)، اوروغ جیگی دیگه‌نله‌رنی قالای اوغامیز؟ قازاق تورموشندا بو ایکیسینگ قایسیسی باسیم؛ تاب جیگی‌می یوق اوروغ جیگی‌می؟ قایسیسی قازاق تورموشینا (کوبره‌ك) تأثیر بیریب اوتور؟

۲ــــ احمد (بایتورسون)، علی‌خان (بوکه‌یخان) باشلاغان‌اولتچیلار یولین قالای اوغامیز؟ پارتیا یولی‌یله‌ن بولارنگ اوتکه‌نده‌گی (انقلابدان بورون «آلاش اوردا» وقتی) وه حاضرگی حرکتله‌رینه قانچا بها بیره‌میز؟

۳ــــ قوممونیسته‌ر قوللانیب اوتورغان مارقس، له‌نین یولی (اصولی) قاپیتالیست تورموشندا توغان یول (اصول)، بو یول پروله‌تاریات (صنایع ایشچیله‌ری) یولی؛ قوممونیست پارتیاسینگ دا اویوتقیسی (اساسی)، آرقا تایانتراتورغان بیلی پروله‌تاریات. ایندی قازاققا کیلسه‌ك، پروله‌تاریات یوقینگ قاشی. پروله‌تاریات قاتاریغا کیره‌تورغان ایشچیله‌ریمز، قازاقنگ یالپی سانینی آلغاندا، بیر-ایکی‌گنه فائض؛ اوندا هه‌م کوپی پیترا گغی (اویوشتورولماغان)، که‌تته صنایع پروله‌تاریاتی ایمه‌س. شوندای بولسا هه‌م بیزنگ قازاق ایچنده قوممونیسته‌ر یلدان یلغا کوپه‌یب کیله‌دی. کوپه‌یگه‌نده، کوپینچه قازاقنگ اوقوغان مالدار وه دهقانلارندان چیققان قوممونیسته‌ر کوپه‌یب کیله‌دی. صنفی باقیمندان قاراغاندا حاضرگی قازاق قوممونیسته‌رینگ یوزده ۹۵ی مالدار وه دهقان طائفه‌سنده‌ن چیققان دییش بولادی. بولای ایسه قازاق قوممونیسته‌رینگ مالدار وه دهقان طائفه‌له‌رینده‌ن چیققانلاری پارتیا یولی وه

ایشله‌ریگه تأثیر بیرمه‌یدیمی؟ قازاق کیبی ۹۹/۹۸ پروتسینتی مالدار وه دهقان بولغان ایلده مارقس، له‌نین اصولین توغرو یورگوزه‌تورغان قوممونیست پارتیاسینگ بولووینا قاندای دلیله‌ر بار؟

٤ــ قازاق قوممونیسته‌ریگه قالین قازاق اورتاسندا پارتیا قورو یولوندا قاندای خوف ـ قینچیلیقلار بار؟(بو قینچیلیقلاردان) قالایچا ساقلانو کیره‌ك؟ (اونلارنی) قالایچا جویو (یوقالتو) کیره‌ك؟

٥ــ قازاقدا انقلابدان بورون چیققان قوممونیسته‌ر یوق. قازاق قوممونیسته‌رینگ باریسی ساویت دورینده توغانلار. اونیگ اوستیگه اوشبو کونگی باش قوممونیسته‌ریمیزنگ کوپیسی ایسکی اوقوغانلار، اولتچیللار آراسیندان کیلگه‌نله‌ر. اولارنگ پارتیا ایشله‌ریگه، پارتیا باشچیلیغینا تأثیر ایتکه‌نده‌ك، که‌مچلیك کیتره‌لیکده‌ك خوفی بارمی؟ بولسا، قالایچا ساقلانو کیره‌ك؟

٦ــ قازاق ایلی مدنیتکه یارلی. مدنیت ایشی ایندی‌گنه قولغا آلینب اوتور. بزنگ مدنیتمزنگ روس کیبی هنرلی اولتلارنگ مدنیتنده‌ن آیرماسی بارمی؟ بولسا قاندای؟ مدنیت ایشینی کوچه‌یتویمز یولندا، روس آراسنداغی پارتیا یولی حرکتینی بزنگ قازاق آراسندا دا بوتونیسیله قوللانوغا بولامی؟ بولماسا قاندایلاری؟

اوشا کیبی پارتیا فکری آکلاشیلماغان سوزله‌ر کوب (خوجالق، پارتیا، حکومت قورولوشلاری، تاغی‌ـتاغیلار) براق، بوتونیسینی بیرده‌ن تیکشروگه بولمایدی. حاضرچالق پارتیا اصولی بیله‌ن توشوندرونی کیره‌ك قیلیب اوتورغان سوراقلارغا، باش قوممونیسته‌ریمزنگ فکرله‌رینی بیلگیمز کیله‌دی. قورگنه «باشچی قوممونیسته‌ریمز» دیسه‌ك، «سه‌ن سویله، مه‌ن سویله» گه توشوب کیته‌می دیب، فکرله‌رین بیلگیمز کیلگه‌ن باشچی قوممونیسته‌ریمزنگ آیریچا آتلارین‌دا آتاب اوتورمیز. هر قایسیسیغا آرناب آچیق خطیمزنی یییاریب اوتورمیز.

آتی آتالغان یولداشلاردان غازیتا، مجموعه بیتله‌رینده جواب کوته‌میز. یولداشلق سلامیمز بیله‌ن: ع. توغجان اوغلی، ع. اسحاق اوغلی،

ا. جانبول اوغلی، ولی اورونبای اوغلی، ت. غیب‌الله اوغلی، م. ئه‌وبالا اوغلی، ی. جانسوگور اوغلی، ك. بورگوت اوغلی، ع. آلپیسبای اوغلی، ج. ایله‌وسز اوغلی، ا. سه‌یته‌ن اوغلی، ج. ولیخان اوغلی، ت. تاجیبای اوغلی، آلتونبه‌ك اوغلی، ج. عاشر اوغلی، ا. قانگه‌لدی اوغلی، ی. جولدیبای اوغلی، ا. مه‌گه‌ش اوغلی.

موسقوا. ۱۹۲۵ ـ ۱۱ـ۳ـ

«ئه‌گبه‌کچی قازاق» باشقارماسی: یوقاریداغی آچیق خطغا آتی آتالغان قوممونیسته‌ریمز جوابلارینی کیینره‌ك بره پاتالار؛ حاضرچالق، غازیتا اوقوچیلاری هم قویولوب اوتورغان سوراقلار بیله‌ن تانیشیب اوتسون دیب باسیب اوتورمیز. «ئه‌گبه‌کچی قازاق» دان

مطبوعاتدا وه دولت تیاتروسندا تورکستان «بورژوا ملتچیله‌ری»

«یاش تورکستان»نگ بوندان اولگی ۹٦نچی سانیندا «قیزیل أوزبیکستان» غازیتاسینگ «نشریاتدا زیانچیلق» وه «زیانچی، ملتچی محررلر» حقندا نشرایتکه‌ن یازولاری خلاصه ایتیلمشدی. بو یازودا اوقوچیلاریمزنی عشق آباد غازیتاسی «ساویت تورکمه‌نستانی»نگ تورکستان «بورژوآ ملتچیله‌ری»نگ مطبوعات وه دولت تیاتروسندا قیلغان ملتچیلك وه زیانچی حرکتله‌ری حقندا باسغان مقاله‌له‌ری ایله تانیشتریب أوتمه‌کچیدرمیز.

تورکستانگ باشقا جمهوریتله‌رنده بولغانی کبی تورکمه‌نستاندا دا نشریات ایشله‌ری باشندا بزنگ خلققا هم باقیمدان بوتونله‌ی یات عنصرلار ــ روسلار، یهودیله‌ر اوتورادرلار. بولار روس ملتچیلگی وه تام موسقوا مرکزیتچیلگی تأثیری آستندا بوتون حرکتله‌ریله بزنگ خلققا قارشی زیانچیلق کورسته‌درله‌ر. بو حال بزنگ بعضی آکلی‌تورکستان‌لیلارنی تدافعی وضعیت آلوغا، حتی اولارنی خلقمز دوشمانلاریغا وه ساویت ره‌ژیمیگه قارشی مجادله ایتوگه هم سوق ایتب یوبارادر.

«ساویت تورکمه‌نستانی»نگ ۱۶.۸.۳۷ تأریخلی سانتدا قارا اوغلی نام بر تورکستانلی تورکمه‌ن دولت نشریاتندا چالیشوچی «تروتسکیچی، حرامزاده، دیوث توخاچه‌وسکی طرفداری» ره‌بلینغ، بارانکوویچ لارنگ ایگ یاقین یولداشلاری وورلوچوف ایله برگه روس ملتچیلگی یوروته یاتقانلقلارینی یازماقدادر. بوندا ی‌وضیتنی کوره بیلوچی وه آڭ، عقل دیگه‌ن تاکری نعمتنده‌ن محروم بولماغان تورکستانلیلار طبیعی اولاراق تدافعی وضعیت آلوغا مجبور بولوب، اولارنگ روس ملتچیلگینه مقابل تورکستان ملتچیلگی یولینی ترجیح ایتمه‌کده‌لر. موسقوا آگه‌نله‌ری تورکستانلیلارنگ بو تدافعی وضعیت آلووینی تورکستان «بورژوآ ملتچیله‌ری»نگ «زیانچیلغی» اولاراق کورسه‌تمه‌کده‌در.

تورکمه‌نستان ساویت یازیچیلاری قاتارندان اوراز تاش نظر اوغلی باشچیلغندا کوچلو بر «بورژوآ ملتچیله‌ری توپاری» افشا ایتلدی. سوگنو وقتغاچا «ساویت یازیچیلاری» لقبینی آلیب کیلگه‌ن چاری اوغلی، آتانیاز اوغلی، ناصرلی اوغلی، علی اوغلی لارینگ دا شو «بورژوآ ملتچیله‌ری» توپارینا منسوب ایکه‌نلکله‌ری سویله‌نمه‌کده ایدی. شو یل آوغوست-سه‌نتابر آیندا چیققان «ساویت تورکمه‌نستانی»نداغی مقاله‌لرده بو «بورژوآ ملتچیله‌ری» توپارینگ مطبوعات ساحه‌سندا دها باشقا ممثل‌لرگه ایگه بولغانلغی آلغا سورولمه‌کده‌در.

تورکمه‌نستان مطبوعاتندا سوگنو وقتغاچا اهمیتلی اورون آلیب کیلگه‌ن شالی کاکل اوغلی‌نگ‌دا تاش نظر اوغلی اورازنگ یاقین دوستی، اونگ فکرداشی ایکه‌نلگی سویله‌نمه‌کده‌در. کاکل اوغلی‌شالی اورازنی مدافعه ایتمش، حتی برنیچه قوللوقچیلار (مأمورلار) یاتندا «تاش نظر اوغلی بزیگکیدر. اونی یوق ایتمه‌کچیله‌ر. اما بز تاش‌نظریمزنی هیچ کیمه بیرمه‌یمز» دیگه‌نمش («س. ت.» ۲۶.۸.۳۷).

کاکل اوغلی شالی خلق آراسندا ملتچیلك فکرینی یایوچی تاش نظراوغلی، گوکلو اوغلی لاری ایله بر اولتوروش یاساب، اوراز تاش

نظر اوغلی ایله گوکلو اوغلی لارینگ آتالارینی انقلابچی قیلیب یوئه‌ما یازماقنی اوز اوستیگه آلمش. حقیقتدا ایسه اولارنگ آتاسی که‌تته بای بولوب ساویت محکمه‌سی تامانیدان ایگ یوقاری جزا ایله جزالانغان (یعنی آتیلغان) ایکه‌نله‌ر. بونی کاکل اوغلی شالی‌دا هممه‌ده‌ن یاخشی بیله‌ر ایکه‌ن. اوندان باشقا شالی ملتچی تاش‌نظر اوغلی اوراز ایله برگه «ساویت ادبیاتی» مجموعه‌سندا چالیشارکه‌ن یاشلارنگ امیدینی بو مجموعه‌دان قراجاق حرکتله‌ر قیلیب، ملتچی آتانیاز اوغلی، چاری اوغلی لاری ایله اولتوروشله‌ر یاساب، «ساویت باشچیلاری حقندا خفه‌له‌ندروچی سوزله‌ر آیتب کیلگه‌ن» ایمش. کوچه‌ده‌ن کیچیب بارایاتقان قوراللی قیزیل عسکرله‌رنی کورگه‌زیب شالی کاکل اوغلی برآدامغا: «شوقوراللاری گوریورمیسگ، بو قوراللاری آدام أولدورمه‌ك اوچون تاشییورلار...» دیمشدر. کاکل اوغلی‌نگ بو «آنتی ساویت سوزله‌ری»گه: «ساویتله‌ر برلگنده قورال قورونماق مقصدی اوچون یاسالیر، بز آدام أولدورمه‌ك اوچون قورال یاسامییورز» دیب جواب قایتاریلسادا، اوینه اوز فکری اوستنده توروب، حتی بر بیغنا قدا هم شول آنتی ساویت فکرینی تصدیق ایتکه‌ن ایمش («س. ت.» ۲۶.۸.۳۷ سان ۱۹۵).

کاکل اوغلی شالی ملتچی تاش نظر اوغلی اورازنی شهرتله‌ترمه‌ك اوچون تریشمش. او ملتچیلك فکرینی یایوچی «بایرامعلی» یوئه‌ماسی اوقولغاندا اونی تنقید ایتوچیله‌رنگ سوزینی کیسمیشدر. تیشلی بیرله‌ر‌ده‌ن آلنغان ماته‌ریاللار، بیغناقدا سوپله‌نگه‌ن سوزله‌ر شالی کاکل اوغلی نگ تاش نظر اوغلی اوراز باشچیلغنداغی ملتچی توپار ایله یاقیندان قاتناشیغی بارلغینی وه اونگ آتنی ساویت ایشله‌ر ایله مشغول بولغانلغینی تصدیق ایتکه‌ن ایمش. اونگچون کاکل اوغلی مطبوعاتداغی وظیفه‌له‌رنده‌ن بوشاتیلیب، قومسومول وه ساویت یازیچیلاری قاتارندان قوولمشدر.

تورکمه‌نستان یازیچیلاری برلگنده‌کی مالی ایشله‌رنی قومونیست فرقه‌سینگ اینانچلی اعضاسندان خواجه شکور اوغلی أداره ایتب کیلمشدی. ایندی «ساویت تورکمه‌نستانی»نگ ۹.۹.۳۷ تأریخلی سانتدا

باسیلغان بر یازودا خواجه شکور اوغلی‌نگ «بورژوآ ملتچیله‌ر» گه یان بیریب، برلکنگ مالی ایشله‌رینی برباد بر حالده أداره ایتکه‌نلگی بیلدیریلیب، اونگ محکمه گه تارتیلغانلغی خبر بیریلمه کده‌در.

خواجه شکور اوغلی‌نگ مالی ایشله‌رده کورسه‌تکه‌ن یاگلیشلقلاری یوزنده‌ن، تورکمه‌نستان ساویت یازیچیلاری برلگی قورولغاندان بویان ایشله‌ب کیله‌یاتقان سلطان نیاز اوغلی بیردی ده سوراقفا تارتیلیب ایدی. نتیجه‌ده بو سلطان نیاز اوغلی بیردی‌نگ ده یازیچیلار برلگنده‌گی آنتی ساویت توپارغا منسوب ایکه‌نلگی آنیقلانیب: گویا سلطان نیاز اوغلی بیردی، أوزینگ سوت توغانلاری—ایسه‌ن وه صفر لارنگ سرله‌رینی کیزله‌ب، اولارنگ ساویت دوشمانچیلغی ایشله‌رینی آلیب باروغا کومه‌ك ایتب‌در. بیردی سلطان نیاز اوغلی أوز اثرله‌رنده آنتی ساویت فکرله‌رنی پروپاغاندا قیلیب کیلیب‌در. بوتون اثرله‌ری پیسیمیستیك وه آنتی ساویت روحندا یازیلیب ایمش. ستالین آتنداغی تورکمه‌ن تیاتروسیغا: «سزه پیه‌س یازیب بیره‌ین» دیب، سوسیالیزم قورولوشینا فائده‌سز، آنتی ساویت بر پیه‌س یازیب بیرگه‌ن ایمش. سلطان نیاز اوغلی بیردی، شکور اوغلی خواجه ایله برلکده، ادبیات فوندینگ پولینی «خلق دوشمانلارینا» پایلاب، بو صورتله «خلق دوشمانلارینا» کومه‌ك ایتب‌در. سلطان نیازاوغلی بیردی هم مطبوعات وه یازیچیلار برلگنده‌گی وظیفه‌له‌ریده‌ن، فرقه‌دان، قومسومول قومیته‌له‌ریده‌ن قوولمشدر.

«ساویت تورکمه‌نستانی»نگ ۳۷ .۱۱.۹ تأریخلی سانده وورشه‌ف دیگه‌ن بریسینگ مطبوعات یولباشچیلغنداغی بورژوآ ملتچیله‌ری حقنده یازغان بر مقاله‌سی باسیلمشدر. روس بولشه‌ویکی وورشه‌ف بو مقاله‌سنده باشلیجا سوگغو وقتلارغاچا تورکمه‌نستان بولشه‌ویك مطبوعاتنده اینانچلی اورون قازانیب کیلگه‌ن سلطان نیاز اوغلی ایسه‌ن‌گه هجوم ایتب، اونی «بورژوآ ملتچیله‌ری حمایه‌چیسی» دیب آتاماقدادر.

سلطان نیاز اوغلی ایسه‌ن ۱۹۲۹نچی یلدان ۱۹۳۱نچی یلغاچا

«شورالار تورکمه‌نستانی» باشقاماسینگ مسئول کاتبی بولوب ایشله‌گه‌ندر. او شو یل ۱۱نچی ایوندان ۸نچی ایولغاچا «تورکمه‌نسکایا ایسکرا» غازیتاسینگ موقتی محررلگی وظیفه‌سینی ده به‌جه‌رمش اینانچلی بر قوممونیست ایدی. آرتیق اودا ساویت مطبوعاتینا اوستالق بیله‌ن کیریب آلغان تورکستان «بورژوآ ملتچیله‌ری» قاتارینا آتیلماقدادر. وورشه‌ف نگ یازدیغینا کوره، سلطان نیاز اوغلی ایسه‌ن مشهور «بورژوآملتچیله‌ری توپاری»: چاری اوغلی خواجه نفس، قورت اوغلی، آتانیاز اوغلی، که‌رمابا اوغلی وه باشقالارنگ قاتارینا کیریب، اوستالق بیله‌ن ایشله‌ب، اوزینگ بورژوآ ملتچیله‌ری ایله قاتناشیغی بارلغینی کیزله‌ب، تورکمه‌نستان قوممونیست فرقه‌سی مرکز اجرا قومیته‌سی مطبوعات بولومی مدیری وظیفه‌سینی آلیب، ۱۹۳۶نچی یلدان بیری تورکمه‌نستاندا بولشه‌ویك مطبوعاتیغا یولباشچیلق ایتمشدر. تورکمه‌نستان رادیونلارنداغی بولشه‌ویك مطبوعاتی ایشچیله‌رینگ تورلو خطالارینا کوز یوممشدر. «قولخوز آکتیویستی» مجموعه‌سینگ باشقارماسینا نفس اوغلی دوردی کبی صنفی یات بر عنصرنی ایشله‌مه‌گگه یوبارمش وه بوندان شکایت ایتکه‌ن گریده‌ف‌نی چاقریب آلمشدر. سلطان نیاز اوغلی ایسه‌ن «تورکمه‌نسکایا ایسکرا»دا محررلك ایتکه‌نده باش مقاله ایچنده‌ن اوروس ایشچیله‌ر صنفینگ ملی جمهوریتله‌رگه کومه‌ك بیرمه‌ك حقندا آیتیلغان سوزله‌رنی چیقاریب تاشلاغان ایمش. ینه وورشه‌فنگ ادعاسینا کوره سلطان نیاز اوغلی ایسه‌ن اوزینگ ایچکی ایشلر قومیسارلغی تشکیلاتی (یعنی «گه.پ.او») طرفدان ملتچی بولغانلیقلاری یاقیندا فاش ایتلگه‌ن بیردی وه صفر نام ایکی توغانی وه باشقا قاریناشلاری ایله سوگغو وقتلاغاچا قاتناشیق ساقلاب کیلگه‌ندر. ایسه‌ن‌نگ اوز سوت توغانی بیردی نگ «ساویت ادبیاتی» مجموعه‌سینگ شو یلغی مارت آیی سانده بر عکس‌الانقلابی قوشوغی باسیلغان ایمش. شونگچون اوگا جزا بیریلمه‌گه‌نلگینگ «عیبی»ده، وورشه‌ف گه کوره، ایسه‌ن بوینیغا توشه‌در.

«ایکی یوزلو ملتچی، زیانچی» سلطان نیاز اوغلی ایسه‌نڭ بوتون «قصور، عیبله‌ری» فرقه مرکزیگه معلوم بولوب، آرتیق او دا فرقه‌دان وه بوتون وظیفه‌له‌رندن قوولمشدر.

وورشه‌فنڭ بیلدیردیگینه کوره، حاجی اسماعیل اوغلی، آتارجب اوغلی وه بولارغا یاقین برکوب تورکستانلی یازیچیلار دا ایشده‌ن بوشاتیلیب قوولمشلاردر. أوز توغانی فرقه قوراماچیسی امان‌نڭ عکس الانقلابچی، ملتچی توپارغا منسوب ایکه‌نلگینی وقتندا آچوغا کومه‌ك ایتمه‌دیگی اوچون «ساویت تورکمه‌نستانی» یازیچیلاریدان اورازاوغلی علی هم فرقه‌دان وه محررلکده‌ن چیقاریلمشدر.

تورکمه‌نستان قومسومو‌للاری ناشرافکاری «یاش قوممونیست» غازیتاسینڭ باش محرری قادر اوغلی نعیم‌نڭ ده تاش نظراوغلی اوراز توپارینی یاقلاوچی بولغانلغی آنیقلانمشدر. «یاش قوممونیست» محررینڭ بورونغو اورونباساری امان اوغلی نورجان‌نڭ هم عکس‌الانقلابچی غروپ منسوبله‌رنده‌ن ایکه‌نلگی آلغا سورولوب، اونڭ بر توغانینڭ حاضر ایراندا، ایکنچی بر توغانینڭ ایرانغا قاچیب باریب ایکی پیل اول قایتب کیلگه‌نلگی سویله‌نیب، اوڭا بویوك عیبلەر یوکله‌نمه‌کده‌در.

آتاسی اولوغ ملا وه بوخارا خلق حکومتی وقتندا عدلیه ناظری اورونباساری بولغانلغی ادعا ایتلگه‌ن قادر اوغلی نعیم ایله امان اوغلی نورجان‌نڭ دا «بورژوآ ملتچیله‌ری» قاتارندا جزاغا تارتیلغانلقلاری آڭلاشیلما قدادر.

*

عشق آباده‌کی تورکمه‌ن دولت تیاتروسندا دا امان قول اوغلی باشچیلغندا بشیم دوردی اوغلی، نظربیکمی اوغلی، خواجه دوردی‌اوغلی وه باشقالاردان عبارت ملتچی، عکس‌الانقلابچی بر توپار افشا ایتدیله‌ر. «ساویت تورکمه‌نستانی»نڭ ۲۰.۹.۳۷ تأریخلی ساندا «تورکمه‌ن دولت تیاتروسینی زیانچیلاردان تازه‌له‌مه‌لی» باشلیقلی مقاله‌ده مذکور ملتچی

توپار حقندا معلومات بیریله‌رکه‌ن، بونڭ اصل سببی اولاراق، تورکمه‌نستانداغی صنعت ایشله‌ری اداره‌له‌ری باشلوغی رضا اوغلی‌نڭ ملتچیلك تمایلی وه اونڭ عکس‌الانقلابی روحی(*) موضوع بحث قیلینما قدادر. اوشال مقاله ده دولت تیاتروسنداغی ملتچی توپارغا منسوب کشیله‌رنڭ آیریم حرکتله‌رنده‌ن معلومات بیریلیرکه‌ن بشیم دوردی اوغلی‌نڭ، ۱۹۳۲ ده ته‌جه‌نده ملیس باشلوغی ایکه‌ن، بایلار وه باسماچیلار بیله‌ن قاتناشقانلغی وه حکومتنڭ غه‌لله تایارلاماق حقنداغی قارینی بوزغانلغی اوچون فرقه‌دان چیقاریلیب محکمه‌گه بیریلگه‌نلگی یازیلما قدادر. اونڭ دولت تیاتروسندا قیلغان بوزوق حرکتله‌رنده‌ن بحث‌ایتلیرکه‌ن آرتیسته‌لەر آراسندا «تروتسکی احمق ده‌گیل، اول ایته‌جه‌ك ایشله‌رینی بیلیر» دیگه‌نلگی، فرقه طرفندان تیاتروغا یوللانغان قوقاشویللی حقندا ایسه: «بو گورجو دیوث نه‌ره‌ده‌ن بزه‌کیلیب یولباشچی بولدی»(۱) دیب آیتقانلغی سویله‌نمه‌کده‌در.

دولت تیاتروسنداغی «ملتچی توپار»نڭ باشلوغی امان قول‌محمد اوغلی ساویت دوشمانی، ملتچی باینظر اوغلی ایله بورونغو میرآلای اسماعیل اوغلی‌لاری بیله‌ن یاقین مناسباتدا بولغان ایمش. شو قول‌محمد اوغلی امان یازیچیلارنڭ جمهوریت بیغناغندا «اوروس رەژیسورلار تورکمه‌ن تورموشندان یازیلان اثرله‌ره یولباشچیلق ایده بیلمه‌زله‌ر» دیب روس صنعتکارلاری علیهنده سوزله‌ر سویله‌بدر.

عشق آباد غازیتاسینڭ یازیلاری مفهومنده‌ن مطبوعات وه دولت تیاتروسندا افشا ایتلگه‌ن تورکستانلیلارنڭ رحمسز جزالارغا، قیناولارغا اوچرایتورغانلاری سیزیلمه‌کده‌در.

(*) «ساویت تورکمه‌نستانی» 8.10.47 تأریخلی سانندا، «تیاتری ملتچیله‌رڭ قالدیقلارندان آراسسامالی» باشلیقلی مقاله‌ده بیلدیریلدیگینه کوره، تورکمه‌نستانداغی صنعت ایشله‌ری أداره‌له‌ری باشلوغی رضا اوغلی اورنینا بیلگیله‌نگه‌ن آتامیان داء أوز سلفینڭ یولینی توتوب کیتکه‌نلکده‌ن، یاقیندا ایشده‌ن قوولغان.

(۱) اونوتماسلق کیره‌ك، که ستالین هم برگورجی در.

قومسول باشلوغی کاکل اوغلی شالی‌نگ «ساویت قوراللاری آدام أولدورمه‌ك اوچون یاسالمشدر» دیگه‌نلگنی نه قادار قاراقته‌ریستیك بر تثبیتدر! برنیچه یل ایلگه‌ریگه‌چه تورکستان جدیدچیله‌رینی أولدورگه‌ن ساویت قوراللاری آرتیق قومسول باشلوقلارینگ، قوممونیست فرقه‌سی اعضالارینگ کوکره‌گینه قادالماقدادر اوقتای.

*

روحانیله‌ریمز ملی کوره‌ش جبهه‌سنده

سوك زمانلاردا تورکستان ساویت مطبوعاتندا ملتچیله‌رگه قارشی کوره‌ش معره‌که‌سیله برقاتاردا دینگه قارشی کوره‌ش ستونی ده کیگه‌یه تیلمه‌که‌ده‌در. بو حرکتنگ معنا وه عاملینی بالخاصه «سوسیالیستیك قازاغستان» غازیتاسینگ «دینگه قارشی کوره‌شنی کوچه‌یتو کیره‌ك» باشلیقلی سلسله مقاله‌له‌ریله «دینگه قارشی اوگوت یورگیزو هه‌ر بر بولشه‌ویکنگ ایشی» سرلوحه‌لی باش مقاله‌سی (۲۶ آوغوست ۱۹۳۷) وه «قازاغستانسکایا پراودا»نگ (۳۷ .۸ .۲۶) «دینگه قارشی تشویقاتنی آرتیرامز» باشلیقلی مقاله‌سی آچیب بیرمه‌که‌ده‌در.

بو ساویت غازیتالاری روحانیله‌رنگ بوتونله‌ی ملتچیله‌ر تأثیرینه بیریلب، اونلارنگ کوره‌ش صفینا کیریب کیتکه‌نلگینی، هه‌ر طرفدا جامع وه مسجد محطینگ ملتچیله‌رنگ خلقداغی ساویت دوشمانچیلغی فکرنی کوچه‌یتو وه اونی تشکیل ایتب حاضرلاو اوچاقلارینا آیلانلغانلیغنی، هه‌ر طرفدا فاش ایتیلمه‌که‌ده بولغان کیزلی تشکیلاتلار وه حرکت‌له‌رده ملتچیله‌ر ایله روحانیله‌رنگ قول‌-قولغا برگه‌له‌شیب یورومه‌که‌ده بولغانلقلارینی ادعا ایتب بو حقدا مملکتنگ تورلو یرله‌رنده‌کی حادثه‌له‌رده‌ن مثاللار کیتره‌در.

ساویت سیسته‌مینگ ایگ آغیر حقارتله‌رینه معروض قالغان دینی مؤسسات باشنداغی روحانیله‌رنگ ساویتله‌رگه قارشی قاندای فکر تا-

شیدیقلاری هیچ بر اویسز دا آگلاشیلب تورادر.. ساویتله‌ر ده بوکون تام معناسنداتورکستانداغی «اشتانسزلنك چوپده‌ن هه‌دیگی بار» دیدیکله‌ری خلق ضرب‌المثلینگ افاده ایتدیکی بر احوال روحیه ایچنده‌در. بونداى بر احوال روحیه تضیقی آستندا اوز قوممونیستله‌ری، قومیسارلاری آراسندان «دوشمان»، «زیانچی» عنصرلار چیقاریب آسیب‌-کیسیب یورگه‌ن بو سیسته‌منگ معروض بولوندیغی غیر قابل تحمل وضعیت دولا-یسیله دوشمانچیلغی غایتده طبیعی بولغان ملتچی روحانیله‌ر طبقه‌سینا قارشی قاندای حرکت ایته‌جه‌گینی توشونوب اوتورو ده کیره‌ك ایمه‌س.

روحانیله‌ریمزنگ کیچیرمه‌که‌ده بولوندوقلاری آغیرلقلار دا ملی اسارت فلاکتمزنگ آجی نتیجه‌له‌رنده‌ن بریدر. اونگچون ده اونلارنگ کیچ وه تیز ملی قورتولوش کوره‌شی صفنده‌کی وظیفه‌له‌رینه توتونا-جاقلاری‌دا غایتده طبیعی برحال ایدی. دیمه‌ك یوقاریدا نقل ایتدیگمز ساویت مطبوعاتی تثبیتله‌ری هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول کوره‌شنگ توغرو مجرا-سینی آلغانلیغینی کورسه‌ته‌در. روحانیله‌ریمزنگ ملی جبهه‌ده‌کی وظیفه-له‌رینه کیریشدیکله‌رینی خبر بیروچی ساویت مطبوعاتی حتی روسیا قولی آستنداغی بوتون تورك‌-اسلام جماعتی دینی مؤسساتی آراسندا ایش برلگی ایمتیلیشله‌ری بارلیغینی یازادر. بو ساویت مطبوعاتی معلوماتینا کوره، اوفاداغی ایدیل‌-اورال تورك اسلاملاری دینی مرکزی بیله‌ن تورکستانگ بعضی بردائره‌له‌ری روحانیله‌ری آراسندا قول‌-ایش برلگی اورونوشلاری بولغان. اگرده بو ساویت مطبوعاتی معلوماتینا اینانیش ممکن ایسه، بو حادثه‌له‌ر دینی مؤسساتمزنگ ده ایمدیگه‌چه دوشمانمز طرفندان فائده‌له‌نیلب کیلگه‌ن پارچالانغانلق فلاکتی مغناسینی وه بر-له‌شکه‌ن جبهه‌نگ اهمیتینی آگلادیقلارینی کورسه‌ته‌در، که بو روس ایمپه‌ریالیزمنه قارشی کوره‌شیمزده بویوك برآدیم دیمه‌کدر.

ساویت مطبوعاتی تورك‌-اسلام روحانیلیگی حمله‌له‌رینگ ساویت روسیانگ ملی تورموشمز آهنگینی بوزوب، مادی وه معنوی تورمو-

شیمزنی ضعیفله‌تیب اوز حاکمتینی تحکیم ایتو یولداغی اورونوشلاریله موازی یورومه‌کده بولغانلیغینی کورسه‌تەدر. تورکستاندا «ملی چیگەره‌له‌ش» ، «قوللەکتیفله‌شتریش» ، «اوترا قلاشتریش» ، «پلان سیاستنه کیچیش» کبی ساویت سیاستی مرحله‌لەرینه باشلارکەن روحانیلك وه ملتچیلك قارشیلیغی‌دا فعالیتینی آرتردیغینی ، ایمدی ده اونگ یه‌گی ساویت سایلاولاری مناسبتیله اوز فعالیتینی آرتریب کیگه‌یتدیکینی ایله‌ری سورمه‌کده‌در. ساویت مطبوعاتینگ بو تثبیتله‌ری هەر نەرسه‌ده‌ن اول دینی مؤسساتمزنگ حیاتی قابلیتینی یوقالتماغانلیغینی ، اونگ‌دا ایجابنده قورتولوش وه قورولوش کوره‌شیمزده اوستنه توشکەن ملی وظیفه‌سینی حقیله کوره‌بیله‌جەك بر ماهیت وه وضعیتده ایکه‌نینی کورسه‌تمه‌کده‌در.

بو ساویت نشریاتندان ملی کولتوریمز حسابنه چیقارا بیله‌جه‌گمز یەنه مهم برنتیجه بار. او دا ساویت سیاستینگ ، بوتون شدت وه شیطنتله‌رینه رغماً ، خلقمزنگ هیچ بر طبقه‌سندا هیچ بر تورلو روحی ضعفیت وه عقیده سارسینتیسی یاراتاآلمادیغیدر.. حتی هەر قاندای برسبیله قومونیست بولوب یورگەن کیگ خلق قاتلامی منسوبی کوبچیلیگی ده اوزینگ ملی ، دینی عرف وه عادتنه اولدوقچا صادق قالمشدر..

دینی مؤسسات وه روحانیلك جبهه‌سنده‌ن کوره‌شنگ بو قادار کیسکین ، رشکل وه آیدین بر رنك آلماسندا قهار ساویت سیاستینگ تأثیری ده آز اولمایاجاقدر. بر خلقنگ روحی ، معنویاتی ، عقیده‌سی وه مقدساتی بیله‌ن اویناماق هیچ ده تهلکه‌سز بر اویون ایمه‌سدر.

تورکستان تورك خلقینگ جامع ، مدرسه وه مسجدله‌رینی ویران ایتب یرینه له‌نین وه اونگ ایمانسز یولداشلاری هیکلله‌رینی تیکیب ، اوقتوبر باغچالاری یاساب یورگەن ساویت حکومتی مسجد محرابلارینی «له‌نین بورچه‌کله‌ری» نه ، دینی ، خلقنگ مقدساتینی ماسقارا ایته‌تورغان «قاباره» صحنه‌له‌رینه آیلانترمشدر. او تأریخی-مدنی بایلقلاریمز وه دینی مؤسساتمز - مدرسه وه خانقاهلاریمزنی چیرکین روس مهاجری یاتاغی وه تونغوز آغیللارینا آیلانترمشدر.

عینی ساویت مطبوعاتی یازیلارینا کوره ، ساویت حکومتی تورکستان تورك-اسلام خلقینگ دینی و ملی عرف و عادتله‌رینی بتیرمەك بونگله اونگ ملی تورموشنداغی آهنگ وه أوزلیگینی بتیریب ، اوگاحقیقی معناسندا روسلق رنگی بیرمەك اوچون اعظمی غیرت بیله‌ن اورونادر. أوز قولی آستنداغی غیرروس خلقلار او جمله‌ده‌ن تورك-مسلمانلار آراسندا خرستیانلق «آرچا بایرامینی» یایماق ، اورناشترماق اوچون میلیونلار صرف ایتمه‌کده بولغان ساویت حکومتی ملی تورموشمزدا مهم گنه اورون توتقان بایراملاریمز وه اونگله مربوط دینی عرف و عادتله‌ریمزنی اوزتادان چیقاره‌ماق اوچون اعظمی همتنی صرف ایتمه‌کده‌در.

ساویت حکومتی طرفندان یوروتولمه‌کده بولغان بو سیاستنگ معناسینی وه اونگ هدفینی جوده یاخشی بیلگەن تورکستان تورك-اسلام خلقی ، اونگ منور وه روحانیله‌ری ده اوندان أوزله‌ری اوچون کیره‌کلی نتیجه‌نی چیقارمشلاردر. ساویت مطبوعاتینگ نقل ایتمه‌کده اولدیغی علامتلەر ده هەر نەرسه‌ده‌ن اول بونگ کورونوشیدر. خلقمزنگ بوتون قاتلامی هدفی ، منوره‌ری ، روحانیله‌ری ایله برلکده ملی کوره‌ش صفینا آتیلب ملی تورموشمز ، دینی مؤسسات وه مقدساتمزنی قیزیل روسیا باسقینی تهلکه‌سنده‌ن قورتاره‌ماق وه اونی بو یات تأثیرده‌ن قورومقدر. بو عمومی ایمتیلیشمزنگ نتیجه‌سی ده شبهه‌سز ملی تورموشمز ، او جمله‌ده‌ن دینی مؤسساتمزنگ روس وحشتی چه‌نگه‌لنده‌ن قورتولماسی ساغلام ملی انکشاف یولینی آلماسی اولاجاقدر. تاشبالتا.

*

تورکستاندا أولدوروشلەر

I—تورکستانگ هەر طرفندا «بورژوآ ملتچیلەر» أوستونده‌ن محکمه یورگوزولوب ، دیه‌رلك هەر هافتادا ٥ له‌ب ، ١٠ لاب تورکستانلی أولدورولمه‌کده‌در.

یدی سو ولایتیگه قاراشلی «اورجار» رایونیدا ١)مه‌دجان اوغلی ،

۲)به‌که‌بای اوغلی ، ۳)باتقال اوغلی ، ٤)قولجابای اوغلی ، ٥)قالیش‌اوغلی وه ٦) ادریس اوغلی لاری آتیلیب أولدورولوشکه ، ۷) عیسی اوغلی ایله ۸)یونس اوغلی لاری ۱۰ یللق حبسکه حکم ایتلگه‌نله‌ر.

(«قازاغستانسکایه پراودا» ۳۷ .۱۰ .۲).

II—شمالی قازاغستان ولایتیگه قاراشلی «پره‌سنوفقا» رایونیدا : ۱)غفار اوغلی ، ۲)اورازبای اوغلی ، ۳)فاضل اوغلی دیگه‌ن ۳ تورکستانلی تورك بیله‌ن بیرگه ٤)کونیوخوف نام بیر روس آتیلیشغا؛ ٥) مایکوت اوغلی دیگه‌ن تورکستانلی بیله‌ن ٦)کالووگین نام روس وه ۷) گومه‌نیوك دیگه‌ن اوقرایناللی ۱۰ ییل حبسگه ، ۸) گره‌به‌شوك دیگه‌ن بریسی‌ده ۸یللق قاماقتا حکم ایتلگه‌ن؛ ۹)اوتەب اوغلی وه ۱۰)اسحاق اوغلی دیگه‌ن کشیلەر حقلانیب چیققانلار. («قازاغستانسکایه پراودا» ۳۷ .۱۰ .٥).

III—شرقی قازاغستان ولایتیگه قاراشلی «بیش قاراغای» رایونیدا ۱۲ کشی «ملی فاشیزم» بیله‌ن عیبله‌نیب محکمه‌گه بیریلمیش‌در. اولاردان: ۱)ایله‌و اوغلی تیمرکه ، ۲)بایشال اوغلی ، ۳)باکه‌ن اوغلی ، ٤) اسحاق اوغلی ، ٥)بایتوغان اوغلی ، ٦)اسماعیل اوغلی ، ۷)آیان اوغلی ، ۸)خومات اوغلی ، ۹)آبدره‌ش اوغلی ، ۱۰)ابولقاس اوغلی—اعدام ایتلیشگه؛ ۱۱)أوزیخان اوغلی ایله ۱۲)بلال اوغلی لاری اون ییل حبس ایتلیشگه حکم ایتلگه‌نله‌ر. («قازاغستانسکایه پراودا» ۳۷ .۱۰ .٦).

IV—تاشکندگه یاقین «یه‌گی یول» رایونیدا أوتکوزولگه‌ن محکمه نتیجه‌سنده : ۱)ایگه‌مبه‌ردی اوغلی یولچی ، ۲)مەد نظر اوغلی ایرنظر ، ۳)کریم اوغلی میرزا رحیم پانصاد ، ٤)عظمت اوغلی مەد قابل ، ٥)حکیم اوغلی ضیا ، ٦)تاجیبای اوغلی ملا تورغونبای ، جمعاً آلتی کشی آتیلیشغا؛ ۷)اکرام اوغلی مهدی ، ۸)آقبای اوغلی جعفر ، ۹)قادر اوغلی یوسف ، ۱۰)ایش‌محمد اوغلی رحیم بیردی ، ٥ ییل وه ۱۱)صنعت‌الله اوغلی میرزا تیللە—۱۰ ییل حبس ایتلیشگه حکم ایتلگه‌ن.(«قیزیل أوزبیکستان» ۹ اوقتوبر ۱۹۳۷).

V—«قیزیل أوزبیکستان»نگ عینی ساتدا ، باشقا بیر «زیانچیلق» ایشی بیله‌ن عیبله‌نگه‌ن تورکستانلی یوسف اوغلی قوربان ایله روس یهودیسی نیمسوویچ دیگه‌ن بریسینگ آتیلیشغا حکم ایتلگه‌نلگی خبری‌ده باسیلغاندر.

VI— مرغیلان «بورژوآملتچیلەری»توده‌سی باشلوقلاریندان: ۱)آلماس (نعمتجان)اوغلی آبوش ، ۲)خدیرعلی اوغلی تاجی‌علی ، ۳)رحمت‌الله اوغلی عصمت‌الله آتیلیشغا ؛ ٤)میرزا اوغلی مەمەجان ، ٥)حمیداوغلی بزرك ایشان ، ٦)حسین اوغلی میرزاعلی وه ۷)میخایل تورموزوف دیگه‌ن بیر روس ۱۰ یللق حبسگه حکم ایتلگه‌ن. («قیزیل‌أوزبیکستان»۱٦.۱۰.۳۷)

VII— «بورژوآ ملتچیلەری»نگ «قیزیل تەپه» توده‌سی اعضاسندان: ۱)قیزیل تەپه رایونی فرقه قومیته‌سی کاتبی اسکندر اوغلی عبدالکریم ، ۲)اونگ اورونباساری رحمت اوغلی رحیم ، ۳)موتور-تراقتور استاسیونی مدیری نعمت اوغلی احد ، ٤)قیزیل تەپه رایونی اجرأ قومیته‌سی رئیسی اکرام اوغلی بازار ،٥)رایون محصولات تایارلاش قومیته‌سی وکیلی شریف اوغلی نصرت آتیلیشغا؛ ٦)آرتیق اوغلی قدرت ، ۷)مراد اوغلی‌آتا ، ۸) اسد اوغلی ، ۹)یولداش اوغلی باباقول ۱۰ یللق حبسگه حکم ایتلگه‌ن. («قیزیل أوزبیکستان» ۲۰نچی اوقتوبر ۱۹۳۷).

VIII— عشق آباددەگی تروپیك اینستیتوتی دیره‌کتوری مرسل شاه سوارلی ایله شونداغی تورکمه‌نستان طب اینستیتوتی مدیری جمعه‌خان محمد اوغلی وه تورکمه‌نستاندا قیزدیرماغا قارشی کوره‌شه تورغان مؤسسه باشلوغی قولی اوغلی‌لارینگ «عکس‌الانقلابی ایشله‌ری»محاکمه قیلینب ، اولارغا «کیره‌کلی جزا»(؟) بیریلمشدر. («ساویت تورکمه‌نستانی» ۱۰نچی آوغوست ۱۹۳۷).

IX— تورکمه‌نستانگ تاشحوض رایونینا قاراشلی گوکچه‌گه اوباسنداغی «ملتچیلەر ، عکس‌الانقلابچی زیانچیلار توپاری» منسوبله‌ری: ۱)حبی‌اوغلی صابر ، ۲)آدام اوغلی یولداش آتیلیشغا؛ ۳)یکمه‌ن اوغلی

یولداش ۱۰ یيل آزادلقدان محروم قيلينشغا؛ ٤)خديرباى اوغلى يه‌گيباى، ٥)جوما نياز اوغلى صفربای، ٦)بيكمه‌ن اوغلى خداى بيرگه‌ن—۱۰يللق قاماق وه جزاسينى بتيرگه‌نده‌ن سوڭ دا ٥ يل سياسى وه سايلاو حقندان محروم قيلينشغا هم ده بوتون مال- ملكله‌رينگ دولت طرفندان مصادره قيلينيشيغا حكم ايتلگه‌نله‌ر؛ ۷)پيرجان اوغلى عبدالله ۸ يل آزادلقدان محروم ايتليب، جزاسينى چيكيب بتيرگه‌نده‌ن سوڭ ٥ يل سياسى وه سايلاو حقلارندان كيسيليشگه حكم ايتلمشدر. («ساويت تورکمه‌نستانى» ۲۸ اوقتوبر ۱۹۳۷).

*

ساويت پارلامانندا تورکستان ممثلەرى

«ياش تورکستان»نگ بو سانى چيققونچا ساويت پارلامانى سايلاو- لارى بيته‌جه‌كدر؛ سايلاولار نتيجه‌سى آلدان معلوم. «گه. په ئو» وه فرقه مركزى قونترولى هه‌مده بوگونگه‌چه هيچ مثلى كورولمه‌گه‌ن «تەرور» آستندا اوتكوزولمه‌كده بولغان سايلاولار روس پرولەتاریاتى ديكتاتوراسينگ ايسته‌ديگى «يوزده يوز ستالينچيله‌رنى» بيتكزيب بيره‌جه‌ك.

بز بوتون ساويتله‌ر اتفاقى معناسنداغى سايلاولار «قيافتيني» تصوير- لاشدان تارتينامیز، فقط موسقوا بولشه‌ويكله‌رينگ يالانما وه‌يا قصداً كور وه آحمقلانميش دوستلارينگ «دنيادا مثلى كورولمه‌گه‌ن ديموقراسى اصولى» ديب تانيتماقدا بولدوقلارى ساويت پارلامانينگ نيمه‌ده‌ن عبارت بولاتورغانينى آڭلاش وه بيليش اوچون، يالغز بيزنگ تورکستاندان سايلاناجاق ممثلەر ليسته‌سى اوستنده كوز يوركوزوب اوتوشنگ او- زينى ده بيته‌رلك ديب بيله‌ميز.

ساويت پارلامانى ٥٦٩ ممثلى بولاجاق «اتفاق شوراسى» ايله ٥٧٤ ممثلى بولاجاق «ملتله‌ر شوراسى»ندان عبارتدر؛ بو ايكيسى بيرله‌شيب «يوكسەك اتفاق شوراسى»نى تشكيل ايته‌جه‌ك.

«اتفاق شوراسى»غا تورکمه‌نستان—٤؛ تاجيكستان—٥؛ قيرغزستان —٥؛ قازاغستان ۱۹ وه أوزبيكستان(قارا-قالپاغستان بيله‌ن بيرگه)—

۲۰ ممثل سايلاماقله، بوتون تورکستاندان ٥۳ ممثل كونده‌ريله‌جه‌ك؛ «ملتله‌ر شوراسى»غا تورکستاندگ ٥ «اتفاق جمهوريتى»نگ هه‌ر بيرسى ۲٥ده‌ن وه قارا-قالپاق «مختار جمهوريتى» ۱۱، تاغلى بدخشان مختار ولايتى ٥ ممثل سايلاماقله، بوتون تورکستاندان ۱٤۱ ممثل بولاجاق. ديمه‌ك «يوكسەك اتفاق شوراسى»ندا تورکستاندان (٥۳ وه ۱٤۱) ۱۹٤ ممثل حاضر بولاجاقدر.

مسئله‌نگ ايڭ مهم نقطه‌سى، تورکستاندان سايلاناجاق ممثلەر اسمى‌در. مثلاً أوزبيكستاندان «اتفاق شوراسى»غا سايلاناجاق ممثلەر ايچنده: ۱)آغير صنايع قوميسارى قاغانوويچ، ۲)اورتا-آسيا حربى دائره عسكرى قوماندانى لاقتيئونوف، ۳)أوزبيكستان داخلى ايشله‌ر قوميسارى آپره‌سيان (ئەرمه‌نى)، ٤)أوزبيكستان حكومتى رئيسى اورونبا- ساری قووالەف، ٥)أوزبيكستان فرقه مركز قوميته‌سينگ ۲نچى كاتبى ياقوولەف، ٦)اورتا-آسيا حربى دائره‌سينگ عسكرى شوراسى اعضا- سندان باوزەر—جانوارلارنگ اسمينى كوره‌سزله‌ر.

قازاغستاندان سايلاناجاق ۱۹ ممثلنگ ۱۰ى يعنى ياريمينيسيندان آرتيغى: ۱)قوميته‌رن اجرأ قوميته‌سى اعضاسندان مانوئيلسكى، ۲)قا- زاغستان داخلى ايشله‌ر قوميسارى زالين، ۳)قاراغاندى فرقه قوميته‌سى كاتبى پينخاسيك وه سائره كيبى مخلوقلاردان بولاجاق.

تورکمه‌نستاندان سايلاناجاق ٤ ممثل آراسندا: ۱)اتفاق فرقه‌سينگ مركز قوميته‌سى كاتبى آندره‌يەف، ۲)تورکمه‌نستان فرقه مركز قوميته- سينگ باش كاتبى چوبين حرامزاده‌لەرنى كوره‌سز.

قيرغزستاندان سايلاناجاق ٥ ممثلنگ ۳ى: ۱)قيرغزستان داخلى ايشله‌ر قوميسارى لوتسمانوف، ۲)حدود قوروقچى عسكر قوماندانى له‌به‌ده‌ف وه ۳) قولخوز سيغير لارين ساغوچى ستره‌لنيقووا ديگه‌ن بير روس خاتونى بولاجاق...

«ملتله‌ر شوراسى»غا سايلاناتورغان ممثلەر ليسته‌سينگ «قيافتى» داها شايان حيرتدر. «ملتله‌ر شوراسى»غا تورکستاندان باراتورغان

ممثله‌رنگ اکثریسی وه باشلیلارینگ تورکستانلیلاردان بولولاری غایتده طبیعی وه قانوناً ده مجبوری ایدی، حالبوکه:

تورکمه‌نستاندان کورسه‌تیلگه‌ن ۲۵ نامزدایچنده ۱۶ (اون‌آلتی) اجنبی اسم کورونمه‌کده‌در؛ اولاردان: ۱)اورتا-آسیا حربی دائره‌سی سیاسی أداره باشلوغی پاتوس، ۲)اتفاق اوتوموبیل صنایع ایشچیله‌ری برلگینگ باشلوغی واگوف، ۳)تورکمه‌نستان داخلی ایشله‌ر قومیساری نوده‌ف — کیبیله‌رنی گنه کورسه‌تیش کافی‌در.

قازاغستاندان سایلاناجاق ۲۵ ممثلنگ ۱۳ی روس.

قیرغزستاندان: ۱)بولشه‌ویك عمله‌کسبه اتفاقی («پروفینته‌رن») باش کاتبی لوزوفسکی، ۲)اتفاق فرقه مرکز قومیته‌سی قونترول قومیسونینگ قیرغزستان وکیلی ایوانوف کیبله‌ر سایلاناجاقلار.

تاجیکستاندان: ۱)ساویتله‌ر اتفاقی داخلی ایشله‌ر قومیساری (یعنی «گه. په.ئو» باشلوغی) اورونباساری به‌لسکی، ۲)اتفاق فرقه مرکز قومیته‌سی قونترول قومیسونینگ تاجیکستان وکیلی سترەلیانوف، ۳)تاجیکستان فرقه مرکز قومیته‌سی کاتبی پروتوپوپوف وه باشقا شوگا اوخشاغانلار سایلاناجاقلار.

قارا-قالپاغستان: ۱)اورتا-آسیا حربی دائره عسکر قوماندانی اورونباساری گورودوویکوف، ۲)قارا-قالپاغستان اجرأقومیته‌سی رئیسی اورونباساری قوندراشکین، ۳)قارا-قالپاغستان فرقه قومیته‌سی کاتبی پاولوف کیبله‌رنی سایلاب گونده‌ره‌جه‌ك.

تورکستانگ باشقا قسملاریغا نسبتاً أوزبکستان لیسته‌سی «قولاققا یاخشیراق» ایشیتیلمه‌کده‌در. نامزدله‌رنگ کوپچیلیگی تورکستانلیلاردان کورسه‌تیلگه‌ن. فقط بونیگله آلدانیب بولمایدی، چونکه «قولاغیمزغا یاخشی ایشیتیله‌تورغان» تورکستان اسمله‌رینی تاشوچیلار قاغانوویچ، لوزوفسکی، مانوئیلسکی، به‌لسکی، لاقتیئونوف، نوده‌ف، زالین، لوتسمانوف، آپره‌سیان‌لارنگ آرقاسیدان جیمجیت یوروب کیته بیره‌تورغان توده‌ده‌ن باشقا هیچ نه‌رسه ایمه‌سدر.

یوقاریدا کیتردیگیمز معلوماتلار قارشیسندا ۱۹۱۷نچی یلغی‌عموم روسیا مجلس مؤسسانی («اوچره‌دیته‌لنویه صابرانیا»)سایلاولارین خاطرلاماسدان بولمایدی. تورکستاندان ۳۳ ممثل سایلاناجاقدی. روس غروپ وه تشکیلاتلاریله آگلاشیب، اولارغا یدی‌سو، سیردریا وه فرغانه ولایتله‌رینده‌ن بیره‌ر اولماق اوزره، بوتون تورکستاندان ۳ اورون بیریش قبول کورولگه‌ن ایدی. نه روسیا موقت حکومتی تورکستانغا أوز نامزدله‌رینی توصیه ایتکه‌ن، نه‌ده تورکستانلیلار روس مینیستر وه باشقا باشلوقلاریندان بریسینی نامزد ایتب کورسه‌تیشنی اویلاغانلار ایدی!

۱۹۱۷ نچی ایله ۱۹۳۷ نچی یلغی سایلاولارنی مقایسه ایتیشده‌ن مقصدیمز، اوتکه‌ن ۲۰ ییل ایچنده وه روس پرولەتاریاتی دیکتاتورلغی زمانتدا بویوك روسلق وه روس ایمپه‌ریالیزمینگ تورکستاندا نه قادار قازانچغا ایگه بولا آلغانلغینی کورسه‌تیب اوتوشده‌ن‌گنه عباتدر. جانای.

تورکستان ملی استقلالی اوچون

باشقارمادان: توبه‌نده‌کیتریلمه‌کده بولغان سطرلار دنیا بین‌الملل سیاستی مسئله‌لەری حقندا یازولاریله تانیلمیش دوستومیز موسیو پیه‌ر-ئه‌دوآرد بریکه (P.-E. BRIQUET) طرفندان اسویچره‌نگ «ژورنال ده ژه‌نه‌ف» („Journal de Genève") نام غازیتاسینگ 20.XI.37 تأریخلی سانندا یازیلمیش «تورکستاندا سوغوش» („Guerre au Turkestan") باشلوقلی مقاله‌سنده‌ن آلینمیشدر.

پیه‌ر-ئه‌دوآرد بریکه P.-E. Briquet
(تریزوب قلیشه‌سی)

«ژورنال ده ژه‌نه‌ف» کیبی بوتون آوروپا مطبوعاتندا بویوك اهمیتکه ایگه بولغان بیر غازیتادا بویله بیر مقاله‌نگ باسیلماغی، بیز اوچون معنوی قوت وه یاردام بولوشیله برابر، تورکستان ملی استقلالی مسئله‌سینگ دنیا افکار عامه‌سی نظرندا بویوك بیر قازانچی‌در.

«تورکستان تورلو ناملاریله معلوم بیش مستقل اتفاق ساویت جمهوریتیگه بولونگه‌ن. فقط «مستقل» سوزی یالغز کاغذ اوستونده یازیلغان تورکستان باشلوقلارینگ دیه‌دلك بوتونیسی، تورکستان وه بالخاصه قازاغستان غازیتالاریغا کوره، فاشیزم، ساویتله‌رگه قارشی فتنه، خیانت ایتیش وه مهاجرتده‌گی مصطفی بیك چوقای بیله‌ن مناسبتده بولغانلقلار ایله عیبله‌نمه‌کده‌درله‌ر. بو وضعیت تورکستان اهالیسینگ ساویت ره‌ژیمیگه باریشماز دوشمان بولوب کیلمه‌کده ایکه‌نلیگینگ شاهدی‌در.

بوگا حیرت ایتب بولورمو؟ روسلاشترما حرکتی کیسکین بیر صورتده آلیب باریلماقدادر. بوتون خلق کتله‌سی یرنده‌ن قوزغاتیلیب، اولارنگ اورنیغا روس موژیکله‌ری کیتریلیب اورناشتریلماقدادر. اورتا درجده‌گی مکتبله‌ر روسلار اوچون گنه آچیق، بو هم بولسا، یرلی خلقنی ملی ضیالیدان محروم قالدیریش اوچون قوللانیلغان بیر تدبیردر.

ساویت حکومتینگ تورکستان سیاستی—بو مملکتینگ—باکو نه‌فت بایلیغینا یاقین «ئه‌مبا» نه‌فتی، ساویت روسیاسی پاختا احتیاجینگ ۹/۱۰ ینی یتیکزه‌تورغان پاختا، قاراغاندی‌نگ تاش‌کومور کانی، جیز قازغان، قارساقبای، ریده‌در رنگلی میتال (معدن) وه آلتون، چیمکه‌نت قورغاشینی کیبی حددان تاشقاری بایلیقلاریغا کوره تعیین ایتلمه‌کده‌در.

بو بایلیقلارنگ ۳نچی (قومونیست) اینته‌رناسیونال سیاستی فائده‌سیگه وه آوروپا ترقیسی وه صلحیغا قارشی خدمت ایتدیریلیشینی کوروب تورغان آوروپا بوگا قاچانغاچا چیدار ایکه‌ن؟ عجبا، تورکستاندا (مستقل) یاشاماق حقیغا ایگه وه استقلالی، شبهه‌سز، آوروپانگ تینچلق وه موازنه‌سی اوچون ضرور بیر خلق بارلغینی آوروپا اونوتوب قالا بارارمی ایکه‌ن؟»

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Buchdruckerei „VIKTORIA" GmbH., Charlottenburg 1, Spreestraße 8
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

قریم قورولتای آچیلماسینگ 20 نچی ییلینی ایسله‌و

۱۹۱۷نچی یلنگ ۲۶نچی نویابرنده، باغچاسرایداغی خان سرایینگ دیوان اوطه‌سنده، قریم قورولتایی آچیلمشدی. بو قورولتای ۱۷۸۳ نچی یلدان بویان روسیا ایمپه‌ریالیزمی اسارتینه توشوب قالغان قارداش قریم أولکه‌سینگ سیاسی تورموشندا اهمیتلی بر اورون توتادر. اگر بولشه‌ویك روس ایمپه‌ریالیزمی قریمنی استیلا ایتمه‌سه‌یدی وه قورولتای یاشاسایدی، گوزه‌ل قریم بوگونگی فلاکتله‌رگه اوچراماس وه بوتون قریملیلار جنت کبی گوزه‌ل یورتلارندا رفاه، سعادت ایچنده یاشایاجاقلاردی. بو قناعتی تاشوچی قریملیلار بوندان یگرمی یل ایلگه‌ری توپلانغان تأریخی قورولتایینی ایمدی ده یوره‌کده‌ن أوزله‌ر وه حرمتله ایسله‌رله‌ر. قریم مهاجرله‌ری توپلانغان تورلو أولکه‌له‌رده‌گی شهرله‌رده، اوتکه‌ن آی سوگندا قریم قورولتایینگ ۲۰ یللغی مراسمله ایسله‌ندی وه قریم استقلالچیلارینگ فکرینی تاراتوچی رومانیانگ کوسته‌نجه شهرنده چیقاتورغان رفیقمز «امل مجموعه‌سی»نگ اوتکه‌ن آینی سانی دا قریم قورولتایی آچیلماسینگ ۲۰نچی یللیغینا آتالیب، حجمی کیکه‌یتریلیب، بای مندرجه ایله چیقاریلدی. «امل مجموعه‌سی»نگ شو قورولتایغا آتالغان مخصوص نسخه‌سینگ سوگ یتنده، قریملی جعفر سید احمد بیکنگ امضاسی اوستنده شو جمله‌له‌ر بار:

«قریمی قانه بوغا بیلیرله‌ر، یوردی آتشه ویره بیلیرله‌ر، هر شیمزی محو ایده‌بیلیرله‌ر. فقط بوتون بونلار قریملیلارگ استقلال ایمانلارینی بیقماق ده‌گیل، اونی قونله‌ندیرمه‌گه یارایاجاقدر. تأریخگ ایر، کیچ یازاجاغی شی: مستقل وه مسعود قریم‌در.»

بز تورکستان استقلالچیلاری قارداش قریمنگ تأریخی قورولتایینگ ۲۰نچی یللیغینی ایسله‌رکه‌ن، قیزیل روس ایمپه‌ریالیزمینگ برآن اول چوکمه‌سینی وه یورتینگ استقلالی اوچون کوره‌شه یاتقان قریملی توغانلاریمزنگ ملی دعواده تیزلکده موفقیتگه ایریشمه‌لرینی یوره‌کده‌ن تیله‌یمیز.

Yach Turkestan

Décembre 1937 (Le Jeune Turkestan) No. 97

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokai - Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلاری:

ییللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

—oo—

تورکستان خبری

أوزبیکستاندا یه‌گی فرقه مرکز هیئتی: فرقه مرکز قومیته‌سی پله‌نومی ۲۶-۲۷نچی سه‌تابرده بولوب اوتکه‌ن توپلانیشیندا فرقه مرکز قومیته‌سینگ باش کاتبی اکرام اوغلی اکملنی وظیفه‌سنده‌ن توشوروب، اونگ اورنیغا یوسف اوغلی عثمانnی تعیین ایتوبیله‌ن برابر یاقوولەف (پاول نیکیتیچ)نی ۲ نچی وه خدایقول اوغلی ابراهیمnی ۳ نچی کاتب اولاراق بیلگیله‌گه‌ن.

ایسکه‌رمه: اورون آزلغندان بو سانغا تورکستان خبرله‌ری کیرگیزه آلمادیق. باشقارما.

مجموعه‌مزغا تییشلی هه‌ر تورلو یوللانمالار اوچون آدره‌س:

Mustafa Tchokai - Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France